

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНАРСТВА, САОБРАЋАЈА И ИНФРАСТРУКТУРЕ

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

– Нацрт –

Београд, март 2021.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

Носилац израде

301 МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНАРСТВА, САОБРАЋАЈА И ИНФРАСТРУКТУРЕ

Обрађивачи:

Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Универзитет у Београду – Географски факултет
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
ЈП Завод за урбанизам Војводине
GDI SOLUTIONS D.O.O.

Институт за архитектуру и урбанизам Србије
(носилац посла испред групе обрађивача)

Директор

др Сања Милијић, научни саветник

Београд, март 2021.

САДРЖАЈ

1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ.....	5
1.1. Увод	5
1.2. Метод израде ППРС	7
1.3. Осврт на плански систем Републике Србије	9
1.3.1. Осврт на претходне просторне планове Републике Србије и програме имплементације	9
1.3.1.1. Просторни планови Републике Србије	9
1.3.1.2. Програми имплементације Просторног плана Републике Србије	10
1.3.2. Осврт на просторно планирање у Републици Србији.....	11
1.3.2.1. Регионални просторни планови	11
1.3.2.2. Просторни планови подручја посебне намене	15
1.3.2.3. Просторни планови јединица локалне самоуправе	17
1.3.3. Јавне политике од значаја за израду Просторног плана Републике Србије	18
1.3.4. Улога Просторног плана у управљању просторним развојем Републике Србије	25
1.4. Утицаји глобализације и окружења на просторни развој Републике Србије.....	29
1.4.1. Осврт на последице светске економске и финансијске кризе и глобализационих процеса на просторни развој Републике Србије	29
1.4.2. Привредни раст, структурне промене у посткризном периоду и спроведене реформе	31
1.4.3. Извори финансирања.....	34
1.5. Територија Републике Србије у ширем европском окружењу	37
1.5.1. Територијални капитал Републике Србије	37
1.5.2. Европски и други међународни документи од значаја за просторни развој и интегрисање Републике Србије у европско и шире окружење	38
1.5.3. Правне тековине и програми ЕУ релевантни за просторни развој и интегрисање Републике Србије у европско и шире окружење	41
1.6. Општа оцена стања по областима	43
1.6.1. Општа оцена стања заштите и одрживог коришћења природних ресурса.....	43
1.6.1.1. Општа оцена стања пољопривредног земљишта и пољопривреде	43
1.6.1.2. Општа оцена стања шума, шумског земљишта, шумарства и ловства	48
1.6.1.3. Општа оцена стања вода и водопривредне инфраструктуре	52
1.6.1.4. Општа оцена стања минералних сировина и рударства.....	57
1.6.2. Општа оцена стања становништва и социјалног развоја	61
1.6.2.1. Општа оцена стања демографског развоја	61
1.6.2.2. Општа оцена стања урбаних система и уређења урбаних насеља	66
1.6.2.3. Општа оцена стања руралног развоја и уређења села	72
1.6.2.4. Општа оцена стања мреже јавних служби и социјалног развоја.....	75
1.6.2.5. Општа оцена стања становања	80
1.6.3. Општа оцена стања регионалног развоја, индустрије и туризма.....	82
1.6.3.1. Општа оцена регионалног развоја Републике Србије	82
1.6.3.2. Општа оцена стања предузетништва, инвестиција и финансија	86
1.6.3.3. Општа оцена стања развоја индустрије	88
1.6.3.4. Општа оцена стања развоја туризма	92
1.6.4. Општа оцена стања инфраструктуре	95
1.6.4.1. Општа оцена стања саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре	95
1.6.4.2. Општа оцена стања електронских комуникација и поштанских услуга.....	109
1.6.4.3. Општа оцена стања енергетике, енергетске инфраструктуре и енергетске ефикасности	110
1.6.5. Општа оцена стања животне средине, наслеђа, предела, климатских промена и катастрофа	113
1.6.5.1. Општа оцена стања квалитета животне средине	113

1.6.5.2. Општа оцена стања управљања отпадом.....	119
1.6.5.3. Општа оцена стања заштите, уређења и одрживог коришћења природног и културног наслеђа и предела	121
1.6.5.4. Општа оцена стања прилагођавања климатским променама	133
1.6.5.5. Општа оцена стања смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама	134
1.6.6. Синтезна оцена потенцијала, ограничења и кључних проблема просторног развоја Републике Србије	135
2. ЦИЉЕВИ И ПЛАНСКА РЕШЕЊА.....	141
2.1. Сценарио просторног развоја Републике Србије до 2035. године	141
2.1.1. Постојећи сценарио	141
2.1.2. Реалистички сценарио	142
2.1.3. Сценарио просторног развоја Републике Србије до 2035. године	143
2.2. Принципи просторног развоја Републике Србије.....	145
2.3. Визија и циљеви просторног развоја Републике Србије.....	146
2.3.1. Визија просторног развоја Републике Србије.....	146
2.3.2. Општи и посебни циљеви просторног развоја Републике Србије	146
2.3.2.1. Општи и посебни циљеви просторног развоја Републике Србије	146
2.3.2.2. Општи и посебни циљеви просторног развоја по тематским областима	147
2.4. Дугорочна стратегија просторног развоја Републике Србије.....	162
2.5. Планска решења по тематским областима	168
2.5.1. Заштита и одрживо коришћење природних ресурса	168
2.5.1.1. Пољопривредно земљиште, пољопривреда и рибарство (<i>Реферална карта 1</i>)	168
2.5.1.2. Шуме, шумско земљиште, шумарство и ловство (<i>Реферална карта 1</i>)	178
2.5.1.3. Воде и водопривредна инфраструктура (<i>Реферална карта 3б</i>).....	184
2.5.1.4. Минералне сировине и рударство (<i>Рефералне карте 1 и 3б</i>).....	198
2.5.2. Становништво и социјални развој.....	203
2.5.2.1. Демографски развој	203
2.5.2.2. Урбани системи и уређење урбаних насеља (<i>Реферална карта 2</i>).....	215
2.5.2.3. Рурални развој и уређење села (<i>Реферална карта 2</i>)	223
2.5.2.4. Мрежа јавних служби и социјални развој	240
2.5.2.5. Становање	247
2.5.3. Регионални развој, предузетништво, индустрија и туризам	252
2.5.3.1. Регионални развој.....	252
2.5.3.2. Предузетништво, инвестиције и финансије	254
2.5.3.3. Индустрија.....	256
2.5.3.4. Туризам (<i>Реферална карта 4а</i>).....	273
2.5.4. Инфраструктура	281
2.5.4.1. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура (<i>Реферална карта 3а</i>).....	281
2.5.4.2. Електронске комуникације и поштански саобраћај (<i>Реферална карта 3а</i>).....	300
2.5.4.3. Енергетика, енергетска инфраструктура и енергетска ефикасност (<i>Реферална карта 3б</i>).....	301
2.5.5. Заштита животне средине, наслеђа и предела	318
2.5.5.1. Заштита и унапређење квалитета животне средине (<i>Реферална карта 4б</i>).....	318
2.5.5.2. Управљање отпадом (<i>Реферална карта 4б</i>)	322
2.5.5.3. Заштита, уређење и одрживо коришћење природног и културног наслеђа и предела.....	324
2.5.6. Прилагођавање климатским променама	343
2.5.7. Смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама.....	345
2.5.8. Заштита и коришћење простора Републике Србије.....	350
2.5.8.1. Намена простора (<i>Реферална карта 1</i>)	350
2.5.8.2. Заштита и резервисање простора	350
2.5.8.3. Идентификација и минимизирање конфликтних интереса у просторном развоју	351

3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА	355
3.1. Приоритетна планска решења до 2025. године.....	355
3.2. Мере и инструменти имплементације	365
3.2.1. Нормативно-правне мере и инструменти имплементације	365
3.2.2. Планско-програмске мере и инструменти имплементације.....	368
3.2.3. Институционално-организационе мере и инструменти имплементације.....	371
3.3. Однос према јавним политикама и смернице за примену у планском систему Републике Србије.....	374
3.4. Израда и доношење докумената просторног планирања	379
3.4.1. Обавезе и смернице за примену и разраду у документима просторног планирања	379
3.4.2. Приоритети за израду и доношење просторних планова.....	383
3.5. Показатељи просторног развоја	384
3.5.1. Приступ избору показатеља просторног развоја.....	384
3.5.2. Модел показатеља за праћење спровођења ППРС.....	385
3.5.3. Опис показатеља	387
3.6. Смернице за израду програма имплементације ППРС	396

Листа скраћеница

Објашњење појединих стручних појмова

Носилац израде и радни тим

Тематске карте:

1. Намена простора
2. Шуме и шумско земљиште
3. Водопривредна инфраструктура – изворишта вода и акумулације
4. Минералне сировине
5. Урбана подручја и осовине развоја
6. Просторно – планска типологија руралних подручја
7. Просторни развој туризма
8. Саобраћајна инфраструктура – путна мрежа
9. Саобраћајна инфраструктура – железничка мрежа и интермодални центри
10. Саобраћајна инфраструктура – аеродроми
11. Саобраћајна инфраструктура – пловни путеви и луке
12. Енергетска инфраструктура – преносна мрежа
13. Енергетска инфраструктура – гасоводна мрежа
14. Заштита животне средине и управљање отпадом
15. Заштита природних добара
16. Еколошка мрежа и међународно значајна подручја
17. Заштита непокретних културних добара
18. Заштита предела
19. Угроженост природним непогодама

Синтезне карте:

1. Заштита и резервисање простора
2. Конфликтни интереси у просторном развоју

Рефералне карте:

1. „Намена простора”	Р 1:300.000
2. „Систем урбаних центара и рурална подручја”	Р 1:300.000
3а. „Саобраћај и електронске комуникације”	Р 1:300.000
3б. „Енергетика и водопривредна инфраструктура”	Р 1:300.000
4а. „Туризам и заштита простора”	Р 1:300.000
4б. „Животна средина”	Р 1:300.000

1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ

1.1. УВОД

Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године (у даљем тексту: ППРС) припремљен је у складу са Одлуком о изради Просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године („Службени гласник РС”, број 48/19). Извештај о стратешкој процени утицаја Просторног плана на животну средину (у даљем тексту: Извештај о СПУ) припремљен је у складу са Одлуком о изради Стратешке процене утицаја Просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године на животну средину („Службени гласник РС”, број 41/19).

Овај ППРС припремљен је у складу са одредбама Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09 - испр., 64/10 - одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 - одлука УС, 50/13 - одлука УС, 98/13 - одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19 и 37/19 – др. закон и 9/20) и Правилника о садржини, начину и поступку израде докумената просторног и урбанистичког планирања („Службени гласник РС”, број 32/19), као и са другим релевантним законима, подзаконским актима и прописима¹. Закон о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18), препознаје ППРС као документ развојног планирања. Овај ППРС не уређује материју која је предмет посебних закона (територијална организација, земљиште, воде, шуме, минералне сировине, заштита животне средине, заштита природног и културног наслеђа, одбрана земље, ранг инфраструктуре и др.), већ кроз планску синтезу формира стратешки оквир просторног развоја.

Просторни план Републике Србије је основни плански документ просторног планирања и развоја у Републици којим се одређује дугорочни стратешки оквир за усмеравање и управљање просторним развојем.

Израда овог ППРС заснива се на вишедеценијском континуитету просторног планирања у Републици Србији и прихватљивим опредељењима из претходна два ППРС (први донет 1996, други 2010), програмима имплементације и извештајима о остваривању ППРС, Националном инвестиционом програму до 2025. године, стратегијама, документима развојног планирања и јавних политика Републике, резултатима досадашњих истраживања, условима надлежних јавних институција и органа, као и међународним оквирима и документима у области просторног планирања и просторног развоја.

Обухват ППРС је територија Републике Србије у складу са Уставом Републике Србије („Службени гласник РС”, број 98/06) и Законом о територијалној организацији Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 129/07, 18/16 и 47/18).

Овај ППРС се ради за временски хоризонт до 2035. године, са приоритетима за имплементацију до 2025. године. Дугорочна стратегија, концепције и поједина планска решења просторног развоја у овом ППРС сагледани су за дугорочан период који није ограничен на временски хоризонт планског документа. Примена и разрада дугорочне стратегије, концепција и планских решења ППРС у документима развојног планирања, јавним политикама, просторним и урбанистичким плановима омогућиће остваривање националних циљева и стратешких опредељења просторног развоја. Усклађивање националних, регионалних и локалних интереса и приоритета развоја ће се спроводити

¹ Појмови који се користе у ППРС могу да одступају од појмова који се користе у другим релевантним законима, што је резултат недостатка кодификације појмова који се користе у различитим секторским законима и другим прописима.

кроз израду планских докумената регионалног и локалног нивоа, у оквиру чега ће се додатно разрађивати планска решења и приоритети у складу са смерницама ППРС.

Носилац израде ППРС је Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

Обрађивачи ППРС су: Институт за архитектуру и урбанизам Србије (носилац посла испред групе обрађивача), Универзитет у Београду – Географски факултет и Архитектонски факултет, Саобраћајни институт ЦИП д.о.о, Јавно предузеће Завод за урбанизам Војводине и GDI SOLUTIONS D.O.O.

Израда ППРС започела је у септембру 2019. године и обухватила је припрему и израду материјала за рани јавни увид (у даљем тексту: РЈУ), тематских студија и Нацрта ППРС.

Материјал за РЈУ у ППРС припремљен је у почетним фазама израде планског документа (новембар 2019. године) са приказом основних концептуалних решења просторног развоја. Материјал за РЈУ био је доступан свим заинтересованим лицима и изложен на сајту Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре (у даљем тексту: МГСИ) од 2. до 16. марта 2020. године. У току марта и априла месеца 2020. године достављене су сугестије и примедбе од стране учесника у РЈУ. Све приспеле сугестије и примедбе, заједно са Извештајем о обављеном РЈУ (број 350-01-01063/2019-11 од 20.5.2020) анализирани су и узети у разматрање у току израде тематских студија и Нацрта ППРС.

Од новембра до маја 2020. године урађене су три тематске студије (1. „Економија, саобраћај и инфраструктура”, 2. „Природа, животна средина и културна добра” и 3. „Становништво, насеља и социјални развој”, које садрже десет основних области са укупно 36 посебних студијских прилога, на преко 1500 страна) као и Планерски атлас (који садржи око 40 тематских и синтезних карта израђених у ГИС технологији, којима су обрађени геопросторни и статистички подаци, као и кључни показатељи из тематских студија), који представљају студијску основу за израду Нацрта ППРС.

Овај елаборат Нацрта ППРС садржи: 1) Полазне основе (увод; метод израде; осврт на плански систем и плански основ; утицаји глобализације и окружења на просторни развој Републике Србије; територија Републике Србије у ширем европском окружењу; општа оцена стања по тематским областима, са синтезном оценом потенцијала, ограничења и кључних проблема просторног развоја); 2) Циљеви и планска решења (сценарији просторног развоја; принципи просторног развоја; визија, општи и посебни циљеви просторног развоја; дугорочна стратегија просторног развоја; планска решења по тематским областима - заштита и коришћење природних ресурса, наслеђа и животне средине, становништво и социјални развој, регионални развој, привреда, инфраструктура, заштита и коришћење простора); 3) Имплементација (приоритетна планска решења; мере и инструменти имплементације; однос према јавним политикама и смернице за примену у планском систему; израда и доношење планских докумената; показатељи просторног развоја; смернице за израду програма имплементације ППРС); и 4) Рефералне карте у размери 1: 300.000 (1. „Намена простора”; 2. „Мрежа и систем урбаних центара и рурална подручја”; 3а. „Саобраћајна и електронска инфраструктура”; 3б. „Водопривредна и енергетска инфраструктура”; 4а. „Туризам и заштита простора” и 4б. „Животна средина”).

Геоподаци ППРС садржани су у бази просторних података урађеној у ГИС технологији. База садржи геоподатке које су доставили имаоци јавних овлашћења, предузећа и институције у законом утврђеном поступку прибављања услова, података и подлога. База података садржи информације о институцији која је доставила податке – власнику података и референтној размери. База података може се користити за израду просторних планова нижег хијерархијског нивоа.

Одабрани геоподаци ГИС базе података приказани су на рефералним и тематским картама ППРС, прилагођено и у складу са картографском размером. За израду планских докумената нижег реда се, по правилу, не примењују директно већ се детаљније просторно одређују у складу са одговарајућом размером и законом прописаном процедуром.

Упоредо са израдом ППРС припремљена је Документациона основа ППРС. Извештај о СПУ јесте саставни део Документационе основе ППРС.

1.2. МЕТОД ИЗРАДЕ ППРС

Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године је кохерентан скуп одлука које су проистекле из процеса координисане сарадње различитих актера ради утврђивања стратешког оквира за усмеравање одрживог, интегралног и резилијентног дугорочног просторног развоја у Републици Србији.

Израда овог ППРС заснива се на вишедеценијском континуитету просторног планирања у Републици Србији и прихватљивим опредељењима из претходна два ППРС (први донет 1996, други 2010), програмима имплементације и извештајима о остваривању ППРС, Националном инвестиционом програму до 2025. године, стратегијама, документима развојног планирања и јавних политика Републике, резултатима досадашњих истраживања, условима надлежних јавних институција и органа, као и међународним оквирима и документима у области просторног планирања и просторног развоја.

За утврђивање основе одрживог територијалног развоја у изради овог ППРС примењени су интегрални, проблемски и партиципативни приступ.

Просторна димензија развоја омогућава: употребу одговарајућег аналитичког инструментаријума за просторно дефинисање ограничења, потенцијала и конфликта, као и опредељивање мера за њихово решавање; целовито сагледавање комплексних контекстуалних услова и фактора са циљем усклађивања економских, еколошких и социјалних аспеката и територијалног развоја, а нарочито, превазилажење слабости у интегрисању циљно и интересно оријентисаних секторских политика у остваривању одрживог просторног развоја.

Интегрални приступ подразумева укључивање и координацију релевантних тематских области и алата/средстава различитих секторских политика, актера и институција на различитим просторним и административним нивоима (локални, регионални, национални, наднационални) како би се постигао свеобухватан (холистички) приступ планирању (одрживог територијалног развоја и размештаја активности и физичких структура) и управљању просторним развојем и јачању територијалног капитала Републике Србије. Приступ омогућава бољу/потпунију територијализацију кључних решења јавних политика у националном простору, посебно оних секторских политика које не садрже територијалне одреднице и просторну алокацију стратешких решења. Примена интегралног приступа укључује уношење нових стандарда у израду ППРС, односно његово прилагођавање новим европским оквирима, политикама и планској пракси, посебно у погледу имплементационих средстава.

Проблемски приступ подразумева идентификацију кључних проблема и укрштених (cross-cutting) тема просторног развоја како би се понудио мултидисциплинарни инструментаријум планирања оријентисан ка ефикасној и ефективној имплементацији и превазилажењу (модерирању) секторских конфликта у коришћењу, уређењу и заштити простора.

Реалност и спроводљивост планских решења остварена је применом партиципативног приступа кроз интердисциплинарну сарадњу и дијалог широког круга

актера из различитих сектора на републичком, регионалном/покрајинском и локалном нивоу управе.

То се, у првом реду, односи на донете (и у поступку израде) планске документе на републичком нивоу управљања, као и на услове надлежних институција.

Примењени партиципативни поступак одликују интеракција применом метода консултација и активне партиципације и постојање механизма за селекцију и приоритизацију планских решења. Консултације су обављене са институцијама из оних сектора чији услови за израду ППРС и важећи плански документи могу да проузрокују конфликте у простору Републике. На тај начин је омогућена интердисциплинарна дискусија о пресечним (cross-cutting) темама просторног развоја (где се сусрећу различити интереси, циљеви и аспекти) како би се превазишла ограничења секторског приступа и конфликтни интереси у коришћењу, уређењу и заштити простора.

Комбиновањем проблемског, интегралног и партиципативног приступа омогућена је идентификација подручја на којима су неопходне интервенције републичког нивоа управљања и одређивање смерница за приоритизацију и решавање секторских конфликта међу стратешким планским решењима просторног развоја.

Наведени методолошки приступи примењени су у следећим фазама и корацима израде и доношења ППРС, у складу са примарним и секундарним законским основом:

Фазе	Кораци
I Концептуални приступ просторном развоју Србије	1. Израда основног концептуалног приступа просторном развоју Србије за рани јавни увид као иницијални корак у изради ППРС
	2. Обављање поступка раног јавног увида у Основни концептуални приступ просторном развоју Србије
II Студијска основа ППРС	3. Израда три тематске студије
	4. Израда Планерског атласа
	5. Израда база просторних података
III Нацрт ППРС	6. Израда Нацрта ППРС
	7. Израда Извештаја о СПУ
	8. Стручна контрола Нацрта ППРС и Извештаја о СПУ
	9. Обављање поступка јавног увида у Нацрт ППРС и Извештај о СПУ
IV Доношење ППРС	10. Припрема нацрта Закона о ППРС са ППРС
	11. Прибављање сагласности и мишљења надлежних органа и посебних организација о нацрту Закона о ППРС са ППРС, и Извештају о СПУ
	12. Обављање процедуре утврђивања предлога и доношења Закона о ППРС са ППРС

Све фазе израде ППРС, у првом реду фазе II и III засноване су на расположивим подацима, односно примарним изворима података (статистика, катастар, регистри и сл), секундарним изворима и базама просторних података формираним у фази III.

Партиципација заинтересоване јавности и широког спектра различитих актера омогућена је кроз поступак раног јавног увида и јавног увида у Нацрт ППРС. У току израде Нацрта ППРС, од око 70 субјеката/ималаца јавних овлашћења тражени су подаци и услови од значаја за израду ППРС-а, од чега је добијено 58 услова или база података, или око 83% од укупног броја захтева.

Рани јавни увид поводом израде ППРС трајао је од 2. до 16. марта 2020. године. Основни концептуални приступ просторном развоју Србије за рани јавни увид био је доступан свим заинтересованим лицима и изложен на сајту МГСИ. У току марта и априла месеца 2020. године достављено је око 270 сугестија и примедба од стране 41 учесника/субјекта у раном јавном увиду. Од тога, 17% (7) коментара дато је од стране републичких институција, 36% (15) од локалних институција, 27% (11) од невладиних организација 5% (2) од грађана/експерата и 14% (6) од установа, предузећа и професионалних удружења. Све приспеле сугестије и примедбе су анализирале и узете у разматрање у току израде тематских студија и Нацрта ППРС.

Праћење остваривања посебних циљева по тематским областима ППРС омогућено је скупом опредељених показатеља. Издвојени су показатељи који испуњавају неопходне услове у оквиру мониторинга који су релевантни за тематске области, као и за међусекторске анализе и сложене просторне концепте.

1.3. ОСВРТ НА ПЛАНСКИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1.3.1. Осврт на претходне просторне планове Републике Србије и програме имплементације

1.3.1.1. Просторни планови Републике Србије

Доношењу првог ППРС² (1996. године) претходиле су неуобичајено дуге и дисконтинуалне активности на његовој припреми које су са прекидима трајале скоро 30 година. Припрема првог ППРС започела је 1967. године и трајала до 1976. године у ком периоду су урађена три фазна документа (елементи I-III о валоризацији и оцени стања простора, економским компонентама организације, и концепцији просторне организације и уређења територије Републике до 2000. године). Припрема првог ППРС наставља се 1987. године. Нацрт ППРС достављен је Влади Републике Србије први пут 1990. године, а након тога 1994. године. Први ППРС донет је 1996. године за период до 2010. године.

У време доношења првог ППРС то је био једини општи стратешки плански документ који се односио на интегрални развој територије Републике Србије. У том периоду припрема секторских планских докумената за територију Републике није још започела, изузев Водопривредне основе Републике Србије³ чија се израда одвијала напоре са изградом и након доношења ППРС. То је био основни разлог за доношење ППРС посебним законом као кровног стратешког планског документа за све опште и секторске планове и стратегије.

Првим ППРС успостављен је интегралан приступ организацији и уређењу простора Републике који је укључио све аспекте дугорочног територијалног развоја (просторног, економског, социјалног, заштите природних ресурса и животне средине). Првим ППРС уводи се аспект регионалног развоја применом територијално-функционалног приступа и функционалних урбаних подручја. По први пут у систем просторног планирања уводи се део о имплементацији планског документа. Наглашава се потреба доношења средњорочних програма његове имплементације, који ће заживети 15 година касније, по доношењу другог ППРС.

Првим ППРС у први план се ставља постизање веће функционалне интегрисаности простора Републике (равномернијег и усклађенијег развоја делова њене територије) и саобраћајне и економске интеграције Републике са суседним и осталим европским земљама. Може се оценити да је први ППРС био иновативан плански

² Закон о Просторном плану Републике Србије („Службени гласник РС”, број 13/96)

³ Уредба о утврђивању Водопривредне основе Републике Србије („Службени гласник РС”, број 11/02)

документ испред свог времена и изнад отежавајућих околности у којима се Република Србија налазила од почетка 1990-тих. Овај план је поставио стратешки, концептуални и методолошки оквир и начин исказа планских решења и пропозиција, те је постао узор за друге просторне и секторске планове и стратегије.

Други ППРС донет је 2010. године за период до 2020. године⁴. И даље је био основни општи стратешки плански документ који се односи на интегрални развој територије Републике Србије. За разлику од претходног ППРС, у овом периоду се, по узору на инострана искуства, припрема или је донет велики број секторских стратегија у којима је ретко садржана просторна димензија развоја одговарајућег сектора у односу на делове територије и мрежу центара и насеља у Републици Србији. Зато су само поједине стратегије имале већег утицаја на планска решења и пропозиције другог ППРС. То је и време интензивне припреме за приступање Европској унији (у даљем тексту: ЕУ), јачања прекограничне и транснационалне сарадње, и политике јачања планирања и управљања регионалним развојем у Републици, што је све имало позитивног одраза на садржај и пропозиције другог ППРС. У основи, други ППРС се наслања на оквире постављене првим ППРС, са извесним адаптацијама у погледу садржаја и начина исказа планских решења и пропозиција које су биле под утицајем актуелних иностраних искустава и појединих националних стратегија и политика.

Припрема трећег ППРС започела је 2019. године. Доноси се за период од 15 година (од 2021. до 2035. године). За разлику од претходна два ППРС, ово је период промена у систему просторног планирања који се прилагођава јачању улоге тржишта у управљању развојем. Након периода бројних секторских стратегија, започео је процес консолидације система јавних политика. Још увек није јасно у којој мери ће процес консолидације имати утицаја на просторну и секторску координацију јавних политика. Први напори указују на уједначавање садржаја јавних политика, али и на испољен недостатак концепције дугорочног развоја што се може неповољно одразити на дугорочну заштиту и резервисање простора, посебно за намене од националног интереса/значаја. Наставља се интензивна припрема за приступање ЕУ и коришћење расположивих европских и међународних фондова, и јача прекогранична и транснационална сарадња. У основи, трећи ППРС се наслања на најбоље, проверене одреднице стратешког, концептуалног и методолошког оквира и на начин исказа планских решења која су постављена у претходним ППРС.

Сва три ППРС су припремана у периоду великих промена на макро-регионалном и глобалном нивоу, те су елементи флексибилности, неизвесности и ризика постали саставни део процеса планирања.

Може се оценити да је још увек остао запостављен проблем спровођења ППРС којим су се бавила оба претходна плана. Први одговор на овај проблем су петогодишњи програми имплементације ППРС (у даљем тексту: ПИ ППРС), почев од 2010. године. Други одговор нуде решења Закона о планском систему чије ефекте примене још увек није могуће сагледати.

1.3.1.2. Програми имплементације Просторног плана Републике Србије

У припреми и остваривању прва два ПИ ППРС (за период 2011-2015⁵ и 2016-2020⁶) још увек преовладава секторски приступ, сходно организацији и надлежностима

⁴ Закон о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 88/10)

⁵ Уредба о утврђивању Програма имплементације Просторног плана Републике Србије од 2010. до 2020. године, за период од 2011. до 2015. године („Службени гласник РС”, број 102/11)

републичке управе, организација и јавних установа, али и расположивим изворима финансирања.

И даље је отворен проблем спровођења планских концепција и приоритетних планских решења које су засноване на интегралном приступу територијалном развоју делова и целине територије Републике Србије. То се у првом реду односи на урбани и рурални развој, развој система урбаних центара и њихових функционалних подручја, регионални и територијални развој већине привредних сектора, интегрални развој саобраћаја и саобраћајних система, интегрисану заштиту природног и културног наслеђа и предела, и сл. Недостају надлежности републичког нивоа управљања, инструменти и фондови за координацију сектора и ресурса у остваривању питања од интегралног значаја за просторни и регионални развој Републике.

Отворен је и проблем релативизације конфликтних интереса у имплементацији планских решења и приоритета на просторима на којима се преклапа више намена и активности од националног значаја. У припреми ПИ ППРС недостају инструменти за идентификацију потенцијалних и решавање испољених конфликтних секторских интереса који су резултат секторских стратегија, акционих планова, програма и пројеката и извора њиховог финансирања.

Наведени проблеми условили су да су прва два ПИ ППРС преовлађујуће одраз секторских пројеката (највише у области саобраћаја и инфраструктуре, а потом рударства и заштите природе у оба ПИ ППРС, као и заштите животне средине, културног наслеђа, шумарства и туризма у другом ПИ ППРС), уместо артикулисаних активности усклађивања решења и пројеката ради интегралног решавања основних развојних проблема друштва, економије, простора и сл.

Тиме се доводи у питање имплементација циљева и концепције ППРС и одрживости оствареног развоја територије Републике Србије. У превазилажењу овог проблема могла би да помогне примена Закона о планском систему на начин да се имплементација ППРС подржи у другим документима развојног планирања и у документима јавних политика.

Програме примене ППРС прате извештаји о остваривању овог планског документа, почев од 2011. године.

1.3.2. Осврт на просторно планирање у Републици Србији

Планским решењима и смерницама прва два ППРС (1996, 2010) и Законом о планирању и изградњи предвиђена је израда регионалних просторних планова (у даљем тексту: РПП), просторних планова подручја посебне намене (у даљем тексту: ППППН), као и просторних планова јединице локалне самоуправе (у даљем тексту: ППЈЛС).

РПП представљају директну разраду и интегралну примену ППРС на регионалном нивоу, као и програмски оквир за просторне планове нижег реда.

Директна разрада секторских планских решења и стратешких приоритета из ППРС и РПП у највећој мери је реализована кроз ППППН за саобраћајне и друге инфраструктурне коридоре, подручја природних и културних добара, туристичка подручја, сливове водоакумулација, рударске басене и др.

1.3.2.1. Регионални просторни планови

После 2010. године донето је девет РПП и то за подручја: Пчињског и Јабланичког управног округа (општине Јужног поморавља, 2010); Административног подручја града

⁶ Уредба о утврђивању Програма имплементације Просторног плана Републике Србије за период од 2016. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 104/16)

Београда (2011); Борског и Зајечарског управног округа (Тимочке крајине, 2011); Аутономне покрајине Војводине (у даљем тексту: АП Војводина, 2011); Нишког, Топличког и Пиротског управног округа (2013); Златиборског и Моравичког управног округа (2013); Шумадијског, Поморавског, Рашког и Расинског округа (2014); Подунавског и Браничевског управног округа (2015); и Колубарског и Мачванског управног округа (2015).

Израду РПП пратило је унапређење методологије регионалног планирања и унапређење комуникације између планера и интересних група на националном, регионалном и посебно на локалном нивоу. У РПП је испољено настојање да се уваже специфичне потребе које произлазе из регионалних посебности, разраде циљеви и стратешка опредељења просторног развоја из ППРС, ближе определи рационално коришћење простора и просторни развој усклади са суседним окрузима/областима и јединице локалне самоуправе (у даљем тексту: ЈЛС). Већина РПП (6 од 9) урађена је у ГИС окружењу што је допринело почетку формирања базе просторних података на нивоу Републике Србије. Након усвајања РПП урађени су програми њихове имплементације.

Доношењем РПП створени су предуслови за реализацију националних, регионалних и локалних развојних интереса на регионалном нивоу (НСТЈ 3 нивоу). Омогућено је очување вредности и валоризација потенцијала округа/области за: дугорочни и уравнотежени развој; повећање атрактивности области за инвестирање (подстицање развоја инфраструктуре и доступности подручја, пољопривреде, туризма, енергетике, рударства и др.); ублажавање депопулације; просторно-функционално интегрисање подручја и повезивање са окружењем; полицентричан територијални развој (посебно у погледу јачања урбано–руралних веза); одрживо коришћење природних и створених ресурса; саобраћајну приступачност према паневропским коридорима и попречним коридорима којима се остварују везе са аутопутевима и регионалним окружењем; развој привреде; заштиту природног и културног наслеђа и заштиту животне средине; и др.

У процесу остваривања РПП и програма њихове имплементације није остварена изградња институционалног оквира за управљање просторним и укупним развојем региона (сем у случају АП Војводине и Административног подручја града Београда који су то већ имали), нити у погледу промена и проширивања организационе структуре, кадровског јачања и финансирања послова општинских служби као ни регионалних институција (у погледу адекватне информатичке подршке спровођењу планских решења, као и координацији и успостављању одговарајуће сарадње између националног, суб-регионалног и локалног нивоа у спровођењу планских одлука). Такође је изостала подршка мера и политика на националном нивоу за: унапређење квалитета живљења и стварање услова за демографску обнову, задржавање и подстицање насељавања и повратка становништва, посебно у економски заостала рурална подручја и општинске центре (у првом реду на периферним подручјима) и јачање комплементарних функција регионалних центара и развојних коридора.

Приоритети развоја у РПП и програмима њихове имплементације обухватили су кључне одреднице просторног развоја по секторима (према смерницама другог ППРС из 2010. године које су примењене уз одређена прилагођавања):

1. Пољопривреда – у погледу коришћења земљишта заснованог на концепту одрживог пољопривредног и руралног развоја, међусобним усклађивањем мера подршке заштити пољопривредног и шумског земљишта као интегралног природног ресурса, побољшања стања животне средине и природних предела, повећања конкурентности аграрног сектора и диверсификације економских активности на селу и др. (према новом моделу Заједничке аграрне политике ЕУ). Утврђене су водеће гране тржишне производње по специфичним пољопривредним рејонима који су у већини планова издвајани на

основу анализе агроеколошких, социоекономских и других погодности и ограничења на нивоу насеља са атаром. Дате су смернице за селективно подржавање развоја сточарства, ратарства, повртарства, воћарства и виноградарства, у системима конвенционалне, интегралне и органске производње, као и за развој агрошумарства и производње обновљивих извора енергије (у даљем тексту: ОИЕ). Посебно су уважене потребе за обновом традиционалног пашњачког сточарења у брдско-планинским областима, и др.

2. Шумарство – у погледу пошумљавања, обнављања и побољшања квалитета шума, антиерозивним радовима у сливовима постојећих и будућих акумулација као и заштићеним природним подручјима. У одредбама за примену РПП се тежило хоризонталној интегрисаности и хармонизацији секторских планова (у шумарству, ловству и заштити природе) с просторним плановима, а и са другим секторским плановима који се рефлектују на коришћење простора. У пракси је често долазило до конфликта циљева и планских решења одрживог управљања шумама, при чему су планске претпоставке из ППРС преношене у просторне планове нижег реда, али је у извесној мери изостала хармонизација са секторским плановима развоја шумских подручја и оперативним плановима газдовања шумама. Проблем је и слаба покривености простора плановима/програмима управљања шумама у приватном власништву. Актуелан проблем је везан за процес планирања у све израженијим утицајима и условима ризика од негативног утицаја климатских промена.

3. Водопривреда – у погледу штедње, рационалног коришћења и заштите од загађења и непланског коришћења водних ресурса, нарочито дефицитарних и стратешки значајних изворишта (површинских и подземних вода) за развој и квалитет живљења. Упоришта развоја водопривредне инфраструктуре (у зависности од региона) су: интегрално планирање и управљање регионалним вишенаменским системима за уређење, коришћење и заштиту вода; развој хидроенергетских и пловидбених система; интензивирање хидротехничких активности на регулисању бујичних речних токова и заштити од поплава; побољшање водоснабдевања насељених подручја, развој система за наводњавање и одводњавање као и санитарна заштита изворишта и сливова, посебно регионалних система. За овај и ниже нивое просторног планирања проблем представља што нису урађени планови управљања водама на водним подручјима.

4. Индустрија – у погледу даљег развоја постојећих успешних фирми како већих тако и малих и средњих предузећа (у даљем тексту: МСП) што представља важно упориште економског развоја, уз модернизацију и специјализацију производње, еко-реструктурирање, привредно повезивање у производно-услугне регионалне кластере са предузећима на подручју региона и другим индустријским центрима у окружењу. Сви РПП указују на сличне оцене проблема досадашњег развоја и знатног заостајања индустрије, посебно у недовољно развијеним подручјима, али и у већини урбаних центара. Предвиђени развој привредних делатности и структура заснован је на повећаном нивоу инвестиција, подизању нивоа техничко-технолошке опремљености, јачању иновационог потенцијала, побољшавању конкурентности, фаворизовању знања кроз едукацију и стручно усавршавање, рационалном и ефикасном коришћењу природних ресурса и просторно-еколошкој прихватљивости. Посебан значај имају смернице за комплетирање и уређење инфраструктуре у привредно-индустријским зонама (у даљем тексту: ИЗ) и трансформацију зона старих индустријских комплекса у функционалне економске комплексе.

5. Туризам и комплементарне привредне активности – у погледу интензивирања улоге у развоју региона, посебно оних на периферним и руралним подручјима, уз базирање на комплетирању и интеграцији постојеће понуде у простору, као и на очуваној природној средини и туристичким ресурсима од међународног, националног и регионалног значаја. У РПП су предвиђене и активности на: изградњи и уређењу нових

садржаја понуде у простору као главних генератора целогодишње туристичке понуде подручја; развоју јединствене туристичке понуде и функционалног интегрисања понуде (на подручју региона, са окружењем у Србији и у суседним земљама). Предвиђено је да се туризам развија и као алтернативна делатност на просторима промењених намена и да представља један од видова компензације локалном становништву за разне видове ограничења њихових активности.

6. Рударство и минералне сировине – у погледу усклађивања са општом концепцијом коришћења минералних ресурса Републике Србије, локалним интересима и условима заштите животне средине. РПП су планска решења за области минералних сировина и рударства преузимају, по правилу, из ППРС и одговарајућих стратегија развоја, посебно из ППППН за рударске басене. Упоришта развоја представљали су (у зависности од региона): стављање у развојну функцију доказаних резерви и наставак истраживања перспективних резерви; санација девастиране животне средине уз предузимање свих мера да се њено деградирање и уништавање сведе на прихватљив ниво у свим фазама третирања минералних сировина; интегрално управљање отпадом и искоришћавање техногених сировина које се стварају у производним процесима и технолошким фазама у минерално-сировинском комплексу; и др.

7. Урбани развој и систем насеља – у погледу успостављања функционалних урбаних подручја, као и полицентричног и уравнотеженог регионалног развоја. У РПП хијерархија центара је преузета из ППРС и допуњена центрима суб-регионалног и локалног значаја. Полазећи од постојећег модела концентрације становништва, диверзификације делатности и ареала утицаја већих урбаних центара, концепт развоја насеља се заснива на квалитативним променама привредне и социо-економске структуре система насеља. Предвиђено је да се развој просторно-функционалне организације подручја по заједницама насеља остварује децентрализацијом функције рада, појединих производних делатности, јавних служби и активности из регионалних, субрегионалних и општинских центара у центре заједнице села и већа насеља са општим или специфичним функцијама, ради рационализације управљања и организације јавних служби, квалитетнијег задовољавања потреба и ефикаснијег координирања активности локалних заједница, чиме се стварају услови и за останак и повратак становништва. Поред концепта функционалног урбаног подручја у РПП су често издвојене и зоне/појасеви агломерирања и интензивне агломерације – слично концепту развојних осовина из ППРС. Урбани и рурални развој није значајније третиран у РПП, већ је ово претежно препуштено ППЈЛС и урбанистичким плановима. Са становишта планског развоја насеља дате су смернице за ограничавање и контролисану изградњу приградских насеља и насеобинских целина у коридорима јавних путева.

8. Социјални развој – у погледу смерница за унапређење јавних служби предложеним мерама за побољшање доступности, док су запостављене области социјалне искључености/укључености и социјалног становања. Предвиђено је да програми развоја мреже јавних служби буду усклађени са привредним развојем, финансијским могућностима и особеностима локалних заједница, као и са циљевима развоја појединих регионалних подручја, уз подршку других сектора (у првом реду саобраћајне и комуналне инфраструктуре).

9. Животна средина, природно и културно наслеђе и предео – у погледу смерница за унапређење и заштиту животне средине, заштиту вредног природног и културног наслеђа; као и очувања већих подручја посебне намене са природним и предеоним вредностима од значаја за развој, посебно оних која представљају део интернационалних мрежа и пограничних области. У већини РПП су идентификована развојна ограничења везана за прописане режиме заштите, укључујући и решавање конфликта у том домену. У појединим РПП утврђени су предлози за нова заштићена

подручја. У домену заштите културног наслеђа, залагање је за унапређење валоризације, презентације и коришћења културних добара, и бољу уређеност, нарочито ванградских добара (културно-историјских целина, споменика културе, археолошких налазишта и знаменитих места, објекта под претходном заштитом и сеоског етно-наслеђа). Концепт је усмерен ка остваривању интегралне заштите природних и непокретних културних добара и очувања културног идентитета простора и специфичности предела конкретних региона. Разрада карактеризације предела у РПП и у планским документима нижег реда је изостала јер није урађена типологија и карактеризација предела за територију Републике као информациона основа за израду планских докумената. Важан аспект заштите животне средине у РПП обухватило је и управљање отпадом у погледу прецизирања стратешких приоритети, циљева и система регионалних депонија и пратеће инфраструктуре.

10. Област климатских промена селективно је третирана у неколико РПП – у погледу транспоновања циљева и покушаја разраде концепције просторног развоја у светлу климатских промена дате у ППРС. Настојало се на прецизирању утицаја климатских промена на поједине активности, техничке системе и секторе, у контексту управљања водама, поплавним подручјима, шумама и др.

11. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура – у погледу прецизирања и додатног утврђивања концепта просторног развоја саобраћаја који је дефинисан у ППРС. Наглашен је значај појединих решења на регионалном, интрарегионалном и интеррегионалном нивоу, уз дефинисање смерница развоја саобраћајних мрежа и објеката унутар региона, који ће се плански дефинисати у оквиру ППППН и ППЈЛС. У појединим РПП (нпр. подручје Београда) планске поставке су претрпеле значајне промене, узроковане новим саобраћајним и инфраструктурним пројектима од локалног и ширег значаја.

12. Енергетика, енергетска инфраструктура и енергетска ефикасност – у погледу разраде циљева и концепта просторног развоја ових области који су дефинисану у ППРС. Указано је на стратешку важност енергетског система али и на ограничења. Област енергетске ефикасности третирана је: као потенцијални извор енергије, кроз рационализацију њеног коришћења; и кроз спровођење мера енергетске ефикасности у јавним зградама. У области ОИЕ сугерисно је коришћење хидропотенцијала, термалних вода, биомасе, енергије сунца, ветра и др. у зависности од локалних услова и потреба становништва. Концепцијска решења предвиђају значајније повећање удела ОИЕ у укупној производњи енергије, изградњу топлана и когенеративних постројења која користе ОИЕ, као и израду база податка о ОИЕ.

13. Ванредне ситуације, природне непогоде и технолошки удеси – разматрани су генерално, заједно са питањима уређења простора за потребе одбране земље. Најчешће су утврђене обавезе и мере ЈЛС и одговорних институција, органа и привредних друштава у испуњењу законских обавеза, посебно у домену техничких мера заштите и др. Ове теме често третиране и кроз мере заштите животне средине. Није униформно обрађена тематика природних непогода и не постоје анализе степена повредивости територије природним непогодама као фактора ограничења просторног развоја.

1.3.2.2. Просторни планови подручја посебне намене

За подручја која су због природних и културно-историјских вредности, експлоатације минералних сировина, искоришћења туристичких потенцијала и хидропотенцијала или изградње објеката за које грађевинску дозволу издаје министарство надлежно за послове грађевинарства или надлежни орган аутономне покрајине, захтевала посебан режим организације, уређења, коришћења и заштите

простора или су као таква одређена у ППРС или РПП, урађено је и донето око 80 ППППН (од чега је највећи број за заштићена подручја, следе саобраћајни и други инфраструктурни коридори и зоне експлоатације минералних сировина, сливна подручја акумулација и др.). Значајан број ППППН (преко 30) је у поступку израде и доношења. Планска решења у ППППН усаглашена су са актима о проглашењу и плановима управљања заштићеним подручјима, техничком документацијом за реализацију саобраћајних и других инфраструктурних система и претходним студијама изводљивости (студијама изводљивости за експлоатацију минералних сировина). У ППППН је извршена резервација простора за рационалну изградњу и коришћење објеката/подручја од јавног интереса, и успостављен режим коришћења и заштите простора. У већини донетих ППППН, посебно у последњих 5 година, примењена је изузетно корисна и ефикасна пракса детаљне разраде локација са посебним значајем за: развој функција заштићених подручја, реализацију коридора, зоне утицаја експлоатације минералних сировина и сл. На тај начин су ППППН поред стратешког планског документа постали и инструменти за директну примену.

Може се рећи да се генерални недостатак у систему просторног планирања на свим нивоима који одликује недовољна вертикална и хоризонтална координација са најчешће, секторским сагледавањем будућих потреба развоја и заштите, највише одразио на подручја посебне намене (деонице коридора, рударске комплексе, туристичке зоне и заштиту природе, изворишта водоснабдевања и др.), пре свега са становишта одрживости укупног развоја јединица локалне самоуправе, региона и државе. Превазилажењу тог проблема донекле је помогла правовремена сарадња обрађивача плана са надлежним министарствима у току израде ППППН што је позитивно утицало на интегрално сагледавање планирања просторног развоја и релативизацију или ублажавање конфликта заштите и развоја у тим подручјима (при чему је значајну подршку представљало коришћење савремених информационих система и израда базе просторних података у ГИС-у).

У наредном периоду биће неопходни нови плански приступи у решавању конфликта и усклађивању потреба развоја и заштите (нпр. између зоне заштите природе и развоја туризма у планинским подручјима).

Концепције просторног развоја у ППППН у погледу разраде одредаба ППРС и РПП обухватиле су различите одреднице у зависности од врсте посебне намене:

1. Заштита природних добара, културног наслеђа и развој туризма – у погледу смерница за развој туризма и заштиту простора (посебно у подручјима од националног значаја за заштиту и развој), при чему је примарни проблем било настојање прилагођавања ППППН секторским програмима заштите природе и/или Стратегији развоја туризма и мастер плановима појединих дестинација који нису усклађени са ППРС и РПП. У случајевима преклапања функција заштите и развоја (примери Копаоника, Старе планине, Голије, Таре, Ћердапа и др.), у појединим ППППН нису у потпуности разрешене супротности и конфликти туризма са заштитом природе и комплементарним активностима. Решавање ових проблема, поред системских унапређења (иновирање законске регулативе о заштићеним добрима, режимима заштите и др. у погледу побољшања услова за одрживо управљање и заштиту природних добара, као и разграничење зона заштите и зона развоја, у складу са искуствима и препорукама ЕУ), захтева иновирање постојећих ППППН и њихову детаљну разраду за зоне заштите и зоне развоја, уз остваривање интензивније сарадње служби заштите и стејкхолдера у туризму са планерима и урбанистима.

2. Развој рударства и експлоатација минералних сировина – у погледу синхронизације планских решења и пропозиција у ППППН која се односе на честе промене у концепцијама развоја рударских активности, што има реперкусија на

одрживост просторног развој подручја, развој насеља, функционисање инфраструктурних система, социо-економске промене, промену привредне структуре и квалитета животне средине у зонама утицаја и др.

3. Реализација саобраћајне и енергетске инфраструктуре – у погледу стварања услова за директну примену најзначајнијих државних пројеката (реализација изградње аутопутева, пруга за велике брзине, гасовода, далековода и др.), који имају широки утицај на простор кроз који пролазе и представљају објекте са високим степеном непосредног и посредног утицаја на подручје локалних самоуправа, регионални и национални ниво, као и на прекограничну сарадњу.

4. Заштита и коришћење сликова акумулација – у погледу резервација простора за формирање регионалних изворишта водоснабдевања са режимима заштите, као и за интегрално коришћење, уређење и заштиту вода.

1.3.2.3. Просторни планови јединица локалне самоуправе

Просторни планови јединица локалних самоуправа донети су за територије свих општина и градова. Поштујући стратешки плански оквир важећег ППРС и програмске оквира РПП ближе су одређене смернице за развој делатности и намену површина, као и услови за одрживи и равномернији развој на територији ЈЛС.

Донети ППЈЛС садрже шематске приказе за уређење насеља, касније уређајне основе сеоских насеља са различитим нивоом детаљности разраде, као и детаљна правила за изградњу и уређење простора. На тај начин су ППЈЛС постали стратешки плански документи са елементима за директну примену.

Планске одреднице које су битније утицале на просторни развој ЈЛС односе се на:

1. Коришћење и заштиту пољопривредног земљишта који су најчешће маргинализовано обрађена. Опредељење је било да се заустави процес тзв. бесправне изградње објеката и ненаменског коришћења земљишта, што најчешће није доследно примењено кроз урбанистичке планове или се одвијало без планова, Тек у новије време промовише се потреба: остваривања концепта одрживог развоја урбане пољопривреде коришћењем земљишта сагласно његовим еколошким својствима и утврђују одговарајуће мере заштите, уређења и организације; коришћења постојећег грађевинског фонда (уместо "greenfield" дати предност "brownfield" инвестицијама); дефинисања мера подршке за побољшање производно-економског потенцијала пољопривредног земљишта и повећање конкурентности пољопривредне производње, спровођења интегралних развојних програма у пољопривреди и др.

2. Рурални развој и уређење села најчешће су посматрани у контексту функционисања мреже насеља у циљу: успостављања усклађеног система насељских центара по принципу децентрализације; адекватног саобраћајног повезивања насеља; развоја насељских садржаја према специфичностима функционалних подручја и степену централитета насеља; подмиривања потреба у опремању комуналном и техничком инфраструктуром; стварања услова за просперитет, запошљавање и заустављање тренда демографског пражњења; ревитализације села уз очување природног и културног наслеђа, аутохтоног сеоског амбијента; и сл. Уређајним основама сеоских насеља, као саставним деловима ППЈЛС, дефинисане су основне насељске структуре и њихов однос са окружењем.

3. Мрежу јавних служби, социјални развој и становање који су дефинисани у складу са плановима вишег реда и локалним специфичностима. Заступљене су различите мере унапређења бонитета појединих објеката јавних служби као и предлози за повезивање различитих активности ради рационалније организације или за даљу децентрализацију. Приоритетне активности у области јавних служби укључивале су:

уједначавање доступности, повећање квалитета услуга и физичке доступности објеката; диверзификацију и флексибилнију организацију услуга; стимулисање инвестиција и донација приватног сектора у развој јавних служби.

4. Развој индустрије најчешће је третиран кроз проширивање и инфраструктурно опремање ИЗ регионалног значаја, или формирање нових ИЗ, као и обезбеђење и инфраструктурно опремање локација за развој МСП.

5. Развој туризма третиран је претежно у складу са просторним плановима вишег реда, а у појединим ППЈЛС и на основу мастер планова туризма. За већину ЈЛС са туристичким дестинацијама и другим туристичким потенцијалима потребно је иновирање/репланирање концепта туристичког развоја.

6. Коришћење минералних сировина и развој рударства третирају се, по правилу, у складу са РПП и ППППН.

7. Саобраћајне линијске инфраструктурне системе, тј. путеве и пруге магистралног и међународног нивоа, који су третирају се кроз резервисање простора за коридоре и кроз прилагођавање саобраћајне матрице новим планским решењима.

8. Заштиту и унапређење квалитета животне средине који су проверавани кроз извештаје о стратешкој процени утицаја планских решења на животну средину. Заштита, уређење и одрживо коришћење природног наслеђа и културних добара адекватно је сагледавана кроз примену законског института услова заштите природе и заштите непокретних културних добара.

1.3.3. Јавне политике од значаја за израду Просторног плана Републике Србије

Након 2000. године у Републици Србији су на националном нивоу усвајани и примењивани бројни стратешки документи за различите области. Највећим делом су то стратегије развоја, а затим и програми развоја, акциони планови, основе управљања и др. Садржај таквих докумената је различит, како у нивоу обраде података и исказа, тако и у сагледавању територијалне/просторне димензије, и у директној је зависности од законских оквира, нивоа и актуелности расположивих података, обавеза по питању усаглашавања са европским регулативама и др.

У циљу уређивања планског система Републике Србије и управљања системом јавних политика донет је Закон о планском систему Републике Србије. Тим законом су дефинисани појам и врсте планских докумената – документи развојног планирања, документи јавних политика и остали плански документи. Документи развојног планирања јесу плански документи најширег обухвата и највишег републичког значаја и, поред плана развоја и инвестиционог плана, то су и Просторни план Републике Србије и други просторни планови. Документи јавних политика јесу документи којима се утврђују и разрађују већ утврђене јавне политике – стратегија, програм, концепт политике и акциони план. Закон о планском систему наглашава значај Просторног плана Републике Србије као документа развојног планирања од највишег значаја, док истовремено читав низ стратегија, програма и акционих планова по различитим областима треба да подржи и даље разрађује утврђене опште политике.

У изради овог ППРС анализирају се и користе на одговарајући начин донети стратешки документи, документи развојног планирања и јавних политика. Полазећи од тога, ППРС даје смернице за имплементацију и разраду планских решења и пропозиција у документима планског система Републике.

У анализи донетих стратегија, програма, акционих планова, основа и других докумената, уочено је да се елементи на којима је могуће базирати концепцију развоја по областима могу генерално посматрати као стратешко-развојни (доминантно заступљени),

програмско-акциони, елементи класификације организационих и просторних ентитета и приоритети.

У наставку се даје основни преглед издвојених елемената у донетим документима који су од највећег значаја за дефинисање концепције просторног развоја Републике Србије.

1. Заштита и коришћење природних ресурса

Стратегијом пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014–2024. године („Службени гласник РС”, број 85/14) и пратећим развојним документима за период 2018–2020. године (Национални програм развоја пољопривреде, Национални програм руралног развоја) утврђени су следећи оперативни циљеви: повећање квалитета и степена искоришћености пољопривредних површина; повећање земљишног поседа и укрупњавање парцела; успостављање функционалног тржишта земљишта; унапређење земљишне инфраструктуре; повећање мелиорисаних површина и унапређење плодности земљишта; смањење губитка и деградације земљишта; контролисана пренамена пољопривредног земљишта; и др. Указује се на високи степен хетерогености простора у погледу плодности земљишта и других природних погодности за гајење појединих пољопривредних култура, степен деградације и претње по очување његовог квалитета. Индикативно је да су подручја у којима преовлађују пољопривредна земљишта ниског производно-економског потенцијала и економски најслабије развијена и захваћена депопулацијом. Заступљен је принцип полицентричног развоја, базиран на уважавању различитости система производње и типова пољопривредних газдинстава који произлазе из хетерогених природних и социоекономских карактеристика руралних подручја. За операционализацију постављеног принципа у политици управљања земљиштем предвиђене су следеће активности: идентификација пољопривредних подручја високе природне вредности, која се простиру на 1,187 милиона ha (око 19% укупних пољопривредних површина, односно 13% укупне територије Републике); издвајање подручја са отежаним условима рада у пољопривреди, у која су укључена насеља која се налазе на преко 500 m н.в. или у границама заштићених подручја природног наслеђа, као и насеља у којима је број запослених мањи од 100 на 1000 становника; рејонизација виноградарских производних подручја; одређивање подручја осетљивих на нитрате из пољопривреде; и др. *Стратегијом пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014–2024. године* јасно је трасиран правац будућих реформи пољопривредног сектора у склопу спољних и унутрашњих изазова са којима се суочава, уз дефинисање компатибилних мера и активности за обнову и активирање развојних потенцијала руралних подручја. Операционализација ове стратегије на средњорочном нивоу дата је *Националним програмом за пољопривреду за период 2018–2020. године*. При оцени просторних аспеката новије пољопривредне политике Републике Србије треба уважити чињеницу да је последњих година остварен осетан напредак у погледу прилагођавања основним принципима и механизмима веома сложеног модела *Заједничке пољопривредне политике ЕУ*.

Стратегијом развоја шумарства Републике Србије („Службени гласник РС”, број 59/06) дефинисани су стратешки циљеви у шумарству и ловству. Основни циљ је очување и унапређивање стања шума и развој шумарства као привредне гране. Од посебних циљева као битни за просторни развој издвајају се: унапређење одрживог газдовања шумама у заштићеним природним добрима, засновано на усклађеном развоју еколошке, економске, социјалне и културне функције шума; очување, реално унапређење, одрживо коришћење и валоризација биодиверзитета шума заштитом станишта, врста и гена; и очување, унапређење, одрживо коришћење и валоризација заштитних, социјалних, културних и регулаторних функција шума. Ова стратегија нема ближе одреднице

територијалног аспекта развоја. Национална инвентура шума (2008)⁷ представља информациони основ за израду стратешких и акционих планова у сектору шумарства са наглашеном просторном димензијом (урађена је у ГИС-у).

Стратегијом управљања водама на територији Републике Србије за период од 2016. до 2034. године („Службени гласник РС”, број 3/17) опредељена је дугорочна политика управљања водама, правци одрживог деловања у области коришћења вода, заштите вода, уређења водотока и заштите од штетног дејства вода, уз уважавање и увођење стандарда, технологија и прописа ЕУ из области вода. Ова стратегија садржи просторни аспект исказан у планским и програмским одредницама и на графичким приказима.

Политике и стратегије развоја у сектору минералних сировина и рударства утврђене су у: *Националној стратегији одрживог коришћења природних ресурса и добара* („Службени гласник РС”, број 33/12), *Стратегији управљања минералним ресурсима Републике Србије до 2030. године* (у фази нацрта) и *Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године* („Службени гласник РС”, број 101/15). Просторни аспекти су у значајној мери заступљени у стратегијама управљања минералним ресурсима и развоја енергетике, с обзиром да су приказани конкретни пројекти који треба да се реализују у наредном периоду, као што су рудници са површинском и подземном експлоатацијом, погони за прераду минералних сировина (флотације, топионице и др.), нови енергетски објекти, инфраструктура и др.

2. Становништво и социјални развој

Проблематика демографског развоја и њено усмеравање и спровођење плански и програмски је подржано дефинисањем и усвајањем више стратешких докумената. Мере популационе политике креиране су у циљу постизања позитивних ефеката на развој и карактеристике популационих потенцијала, од чега су за просторни развој најбитније мере по питању миграција становништва, развоја пољопривреде и др. У *Стратегији о управљању миграцијама* („Службени гласник РС”, број 59/09) јасно је истакнута неопходност активног односа према миграцијама становништва, путем формулисања и спровођења мера миграционе политике, унапређења друштвено-економских мера и програма у циљу усмеравања пожељних трендова у размештају становништва, унутрашњим и међународним миграцијама. *Националном стратегијом запошљавања за период 2011-2020. године* („Службени гласник РС”, број 37/11) предвиђен је низ мера које директно или индиректно могу утицати на миграционе токове младих, као што су повећање професионалне и просторне покретљивости младих, повећана доступност различитих садржаја младима, посебно у мањим и сиромашнијим срединама, повећан ниво информисаности младих о избору занимања, могућностима запошљавања и перспективе на тржишту рада, остваривање мобилности и др. Наведени документи немају ближе одреднице територијалног аспекта развоја.

Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године („Службени гласник РС”, број 47/19) представља кључни инструмент за остваривање одрживог урбаног развоја применом интегралног приступа. Дефинисано је пет стратешких праваца урбаног развоја (одрживи економски развој, уређење урбаних насеља, друштвено благостање, квалитет животне средине и управљање урбаним развојем). Одлика ове стратегије је њена јасна веза са просторним аспектом и диференцијација на нивое и домене националног и локалног деловања.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014–2024. године као један од пет стратешких циљева дефинише унапређење квалитета

⁷ <https://upravazasume.gov.rs/wp-content/uploads/2015/12/StanjeSumaRS.pdf>

живота у руралним подручјима и смањење сиромаштва. У том контексту се указује на значај балансираног и социјално одрживог развоја руралних средина, успостављањем синергије и добре координације свих релевантних политика. Назначено је да једно од приоритетних подручја деловања пољопривредне политике чини диверсификација руралне економије и очување културног и природног наслеђа. Указује се на то да основне потенцијале руралног развоја чине: разноликост и атрактивност руралног амбијента; богато културно наслеђе; очуваност традиционалних знања и технологија; започете иницијативе на формирању локалних социјалних мрежа; и солидно стање инфраструктуре у неким руралним областима. *Националним програмом руралног развоја за период 2018–2020. године* („Службени гласник РС”, број 60/18) дефинисани су директни подстицаји за унапређење квалитета живота у руралним подручјима који су усмерени и на повећање инвестиција у унапређење и развој руралне инфраструктуре, заштиту биодиверзитета, одрживо управљање ресурсима и заштитом животне средине, а које чине трајну поставку програма руралног развоја ЕУ. Наведени документи немају ближе одреднице територијалног аспекта развоја.

У сектору који се односи на људске ресурсе и друштвени развој урађено је 25 стратегија (15 у области запошљавања, социјалних питања и здравља и 7 у области просвете, науке, омладине и спорта). У *Стратегији развоја образовања у Србији до 2020.* („Службени гласник РС”, број 107/12) просторној доступности услуга од јавног интереса поклања се већа пажња него пре неколико деценија, али су примењени механизми још увек недовољни и непотпуни да би се остварила бар минимална просторна доступност основних услуга у удаљеним сеоским насељима и брдско-планинским подручјима, њихова квалитетнија понуда и доступност (финансијска и институционална). У *Стратегији јавног здравља у Републици Србији* („Службени гласник РС”, број 61/8) наводе се: циљ смањивања неједнакости у здрављу; додатне мере намењене приоритетним друштвеним групама ради смањивања неједнакости у здрављу, унапређења приступачности здравствених услуга и доступности здравствене заштите друштвено осетљивих друштвених група на територији јединица локалне самоуправе. У *Стратегији развоја спорта у Републици Србији за период 2014–2018. године* („Службени гласник РС”, број 1/15) наведена су четири приоритета, од којих се један односи на просторни развој – развој и унапређење спортске инфраструктуре. Сумарно, недовољност, па чак и потпуно занемаривање просторне димензије, мера и механизма за повећање просторне доступности јавних услуга у области образовања, здравствене и социјалне заштите, за последицу има непремостива ограничења у остваривању постављених циљева и политика уједначавања изгледа грађана и друштвених група, да под релативно изједначеним условима користе услуге које се финансирају из јавних прихода.

3. Развој индустрије и туризма

У *Националној стратегији привредног развоја Републике Србије за период од 2006-2012. године*⁸ изабрана је концепција којом се запоставља развој индустрије и свесно бира стратешки правац деиндустријализације. Такав избор подстакао је снажну деиндустријализацију земље као директну последицу изабраног/програмираног модела транзиционог прилагођавања. *Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије од 2011. до 2020. године* („Службени гласник РС”, број 55/11) и *Акциони план за спровођење Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије од 2011. до 2020. године* („Службени гласник РС”, број 100/11) засновани су на Пост-кризном моделу економског раста и развоја Србије од 2011-2020. године (2010). То је први документ који на конзистентан и целовит начин дефинише потребу реиндустријализације, извозну

⁸ <http://otvorenavlada.rs/strategija-privrednog-razvoja163a-lat-doc/>

оријентацију индустрије, основне развојне приоритете индустрије и начине њиховог остваривања. Усаглашен је са индустријском политиком ЕУ и циљевима документа *Стратегија Европа 2020*, јер полази од новог стратешког приступа, заснованог на инвестицијама у нову технологију, иновације и људски капитал. Ради се о промени укупне развојне парадигме, од традиционалног приступа који је заснован на експлоатацији природних ресурса на основу знатног обима инвестирања, ка развоју који је заснован на новим технологијама и иновацијама, образовању, сарадњи, партнерству и конкурентности по основу стварања високе додатне вредности. Једна од слабости стратегије јесте недовољна елаборираност оперативних развојних концепата, нарочито са становишта просторног размештаја индустрије.

Стратегија индустријске политике Србије од 2021-2030. („Службени гласник РС”, број 35/20) предвиђа подизање конкурентности индустрије, раст учешћа прерађивачког сектора у бруто додатој вредности (у даљем тексту: БДВ), повећање техничке ефикасности, пораст инвестиција у бруто домаћем производу (у даљем тексту: БДП), покривеност увоза извозом у средње и високо-технолошкој индустрији, као и стопу коришћења циркуларних ресурса од 10%. Стратегија се заснива се на шест области интервенција, али не садржи концепцију и стратегију индустријског развоја, као ни просторне аспекте.

Стратегија паметне специјализације Србије од 2020-2027/RIS3 („Службени гласник РС”, број 21/20) предвиђа развој и пласирање врхунских иновативних производа и услуга у високо-технолошким областима у којима постоји критична маса знања, капацитета и иновациони потенцијал за глобалну конкурентност. С обзиром да доношење Стратегије представља један од услова за затварање поглавља 20 (Предузетништво и индустријска политика у процесу придруживања ЕУ) њена израда заснована је на обавезујућем методолошком оквиру Заједничког истраживачког центра за паметну специјализацију у земљама обухваћеним процесом проширења ЕУ, усвојеном од стране ЕУ 2018. године (за државе кандидате).

Национална стратегија запошљавања Србије за период 2010-2020. године фокусирана је на приоритете који подразумевају подршку извозно оријентисаним гранама индустрије, запошљавање у мање развијеним регионима и развој регионалних и локалних политика запошљавања.

У Стратегији развоја туризма Републике Србије за период 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 98/16) дата је подела територије Србије на кластере у складу са одредбама ППРС. Афирмише се туристичка регија Западна Србија (Тара, Златибор, Мокра гора и Златар) као прва целина интегралне понуде. Дат је списак приоритета и дестинација и др.

4. Развој саобраћаја и инфраструктуре

Концепција развоја саобраћаја је стратешки дефинисана кроз низ докумената које је Република Србија донела или верификовала, као и кроз мултилатералне и билатералне меморандуме и споразуме о сарадњи. Најзначајнији важећи документ је *План развоја железничког, друмског, водног, ваздушног и интермодалног транспорта у Републици Србији од 2015. до 2020. године* (2017)⁹, базиран на *Стратегији развоја железничког, друмског, водног, ваздушног и интермодалног транспорта 2008. до 2015. године* („Службени гласник РС”, број 4/08), *Генералном мастер плану развоја транспорта у Републици Србији (2009. до 2027)*, *Стратегији развоја водног саобраћаја од 2015. до 2025. године* („Службени гласник РС”, број 3/04) и на *Индикативном стратешком документу за Републику Србију од 2014. до 2020. године*¹⁰. Овим документима су

⁹ www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/2017/RS22-17.pdf

¹⁰ (EC REVISED INDICATIVE STRATEGY PAPER FOR SERBIA (2014-2020) ADOPTED ON 10/08/2018 ANNEX to the COMMISSION IMPLEMENTING DECISION amending Commission Decision C(2014)5872 of

највећим делом на квалитетан начин формирана стратешка развојна усмерења за све области саобраћаја, планирање и управљање саобраћајем, безбедност у саобраћају, смањење негативних утицаја на животну средину, регионални развој и перформансе саобраћајних мрежа и објеката на одређеним трасама, итд.

Стратегијом развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године одређени су стратешки приоритети развоја енергетике, од којих су за просторни развој значајни: обезбеђење енергетске сигурности поузданим, ефикасним и квалитетним снабдевањем енергијом и енергентима, успостављањем услова за поуздан и безбедан рад свих система у оквиру енергетског сектора и њихов одрживи развој; развој тржишта енергије, за шта је битно интензивније повезивање енергетског система Републике Србије са енергетским системима других држава, нарочито из непосредног окружења; транзиција ка одрживој енергетици кроз обезбеђивање услова за унапређење енергетске ефикасности у обављању енергетских делатности и потрошњи енергије; стварање економских, привредних и финансијских услова за повећавање удела енергије из ОИЕ, као и за комбиновану производњу електричне и топлотне енергије; стварање институционалних, финансијских и техничких претпоставки за коришћење ОИЕ; унапређење стања и система заштите животне средине у свим областима енергетских делатности. Дефинисано је да је од краткорочног значаја коришћење нових енергетски ефикаснијих и еколошки прихватљивих технологија и уређаја, док су од дугорочног значаја технолошка модернизација енергетских објеката и система, повећање енергетске ефикасности у производњи, дистрибуцији и коришћењу енергије као и коришћење нових обновљивих извора енергије.

Националним акционим планом за енергетску ефикасност („Службени гласник РС”, број 1/17) дефинисани су циљеви, мере и активности који треба да допринесу повећању енергетске ефикасности. *Трећи акциони план за енергетску ефикасност за период од 2016. до 2018. године („Службени гласник РС”, број 1/17)* садржи: 1) националне циљеве уштеде за период 2016-2018. године; 2) мере за ефикасно коришћење енергије, активности, носиоце активности, рокове и процену очекиваних резултата сваке од мера за остварење задатог циља; 3) финансијске, правне и друге инструменте предвиђене за спровођење планираних мера и активности; и 4) оцену степена остварења планираног циља уштеде енергије из претходног Акционог плана (2010-2015).

Република Србија је *Националним акционим планом за коришћење обновљивих извора енергије („Службени гласник РС”, број 53/13)*, *Акционим планом за спровођење Националне стратегије одрживог развоја за период од 2011. до 2017. године („Службени гласник РС”, број 62/11)*, *Националним планом за смањење емисија и другим документима дефинисала циљеве, мере и активности које треба да допринесу повећању производње енергије из ОИЕ, смањењу емисије гасова са ефектом стаклене баште (у даљем тексту: ГХГ), усаглашавању постојећих са прописима и стандардима који се примењују у ЕУ и др. Дати су подаци о укупном техничком потенцијалу ОИЕ и њиховој територијалној заступљености. Наглашено је да је за комплетан хидроенергетски сектор битно сагледавање утицаја климатских промена на расположивост коришћења водотокова за производњу електричне енергије. *Национални акциони план за коришћење обновљивих извора енергије* утврдио је циљ нових око 1100 MW из ОИЕ до 2020. године.*

5. Заштита животне средине и наслеђа

Основни концепт развоја и мера политике заштите животне средине дефинисани су *Националном стратегијом одрживог развоја („Службени гласник РС”, број 57/08)*,

19.8.2014 adopting the Indicative Strategy Paper for Serbia for the period 2014-2020) и усаглашен са утврђеним Националним приоритетима Републике Србије за међународну помоћ за период 2014. до 2017. са пројекцијом до 2020.

Националним програмом заштите животне средине („Службени гласник РС”, број 12/10), Стратегијом биолошке разноврсности Републике Србије за период 2011-2018. („Службени гласник РС”, број 13/11) и Националном стратегијом одрживог коришћења природних ресурса и добара. Основни закључак који се може извести из наведених докумената је неопходност интегрисања аспекта утицаја на животну средину у секторске политике развоја, у првом реду енергетике, водопривреде, индустрије, пољопривреде, саобраћаја, регионалног и просторног развоја и др. Аспекти заштите животне средине као део концепта одрживог развоја односе се на формулисање стратегија очувања еколошког интегритета, који се заснива на три основна начела: однос према употреби коначних залиха необновљивих ресурса; начин употребе обновљивих ресурса и одржавање нивоа емисије загађења у границама апсорпционог капацитета животне средине. Наглашава се да посебну пажњу треба посветити подручјима са изузетно загађеном животном средином и великим притисцима на простор, ресурсе, становништво и животну средину. То су урбана, индустријска, рударска, подручја производње електричне енергије и друга угрожена подручја са прекораченим вредностима загађујућих материја у ваздуху, водама и земљишту, угроженим живим светом, стаништима и здрављем људи. Као осетљива подручја у погледу загађивања и притисака на животну средину издвојена су подручја заштићених природних и културних добара, као и подручја веома квалитетне животне средине, са очуваним потенцијалима и без присуства извора загађивања или где су загађења знатно испод дозвољених граница. *Стратегија биолошке разноврсности Републике Србије од 2011. до 2018. године* први је стратешки документ непосредно и у целисти посвећен заштити природе, којим су дефинисани циљеви за заштиту и очување биодиверзитета, приказане основне одлике и вредности биодиверзитета Републике, правни, институционални и финансијски оквир заштите биодиверзитета, концептуални модел притисака, фактора угрожавања и њихових узрока, активности заштите биодиверзитета и акциони план са детаљима о одговорним институцијама, динамиком извршења и потенцијалним изворима финансирања. Наведени документи немају ближе одреднице територијалног аспекта развоја, а поједини их садрже само у односу на постојеће стање.

Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019. године („Службени гласник РС”, број 29/10) представља базни документ за рационално и одрживо управљање отпадом у Републици Србији. Дефинисани се стратешки циљеви управљања отпадом, са нагласком на регионални приступ, постављени приоритети и дате мере и активности. Основни концепт развоја обухвата изградњу инфраструктуре у управљању отпадом: регионалних центара за управљање отпадом (што укључује регионалне депоније, постројења за сепарацију рециклабилног отпада, постројења за компостирање), постројења за третман опасног отпада, итд. Предвиђено је формирање највише до 27 региона за управљање отпадом. Стратегија управљања отпадом даје смернице за оснивање и просторни размештај региона за управљање отпадом, али је избор којем ће се региону свака ЈЛС прикључити остало на локалном нивоу одлучивања у оквиру децентрализованог пружања услуга управљања комуналним отпадом.

Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама („Службени гласник РС”, број 86/11) дефинише механизме координације и смернице програма за смањење катастрофа узрокованих природним појавама и опасностима од несрећа, и утврђује заштиту, одговор и санацију последица. Стратегија истиче значај регионалне сарадње у области смањења ризика од катастрофа, како међу државама региона, тако и на супралокалном нивоу. Основни недостаци система заштите груписани су у неколико тема, од институционално-организационих до људских ресурса и едукације. За планирање просторног развоја су интересантни следећи уочени недостаци: недоступност специјализованих катастарара; непостојање свеобухватних мапа ризика;

непостојање методологије управљања опасним отпадом; незадовољавајући ниво саобраћајне и друге инфраструктуре; и неразвијена култура превенције. Стратешка област „4. Умањити факторе ризика” дотиче се просторног/урбанистичког планирања, утврђивањем циљева: развоја урбанистичких и техничких услова за градњу који обезбеђују отпорност грађевина на катастрофе; и процене ризика од катастрофа у насељима подложним катастрофама, нарочито оним у којима се одвија брза урбанизација. Ова стратегија нема ближе одреднице територијалног аспекта развоја. У Анексу Стратегије су дате анализе процена угрожености по ризицима, а за просторни развој су посебно интересантне следеће: земљотреси, бујичне поплаве, клизишта и одрони, неповољне и опасне атмосферске непогоде, техничко-технолошке несреће, пожари, дејство опасних материја и хемијски удеси.

1.3.4. Улога Просторног плана у управљању просторним развојем Републике Србије

Планирање чини стратешки оквир за усклађивање утицаја тржишних чинилаца, појединачних секторских политика и деловања мноштва социјалних актера ради достизања предвиђених циљева на програмиран и усмерен начин. С обзиром да је ППРС документ развојног планирања према Уставу Републике Србије и Закону о планском систему Републике Србије то омогућава реализацију његове „стратешко-развојне и опште регулаторне функције”. Планирање обухвата идентификовање проблема, изазова и циљева просторног развоја ради смањења регионалних неједнакости бољим коришћењем територијалног капитала.

ППРС утврђује општи тренд и концепт даљег просторног развоја Србије. Сврха ППРС је да пружи државну платформу за просторну организацију различитих структура и активности која утврђује како се територија Републике Србије користи ради обезбеђења друштвено прихватљиве, рационалне/оптималне и одрживе употребе земљишта. ППРС је платформа за глобалну организацију, коришћење, заштиту, уређење и управљање простором, заснована на националним циљевима, концепцијама и мерама просторног развоја усклађеним са социо-економским, културним и другим развојем Србије, као и имплементационим средствима. Садржи државне циљеве просторног развоја, интегрална планска решења и имплементациони оквир, који уважавају комплексност глобалног и унутрашњег социо-економског и институционалног контекста и различите изазове. Општи изазови укључују: депопулацију, демографски егзодус и јачање миграција; стихијску (непланску и неконтролисану) урбанизацију, изражену територијалну концентрацију, поларизацију и просторну фрагментисаност; регионалне неједнакости у погледу урбаног и руралног развоја, квалитета животне средине, нивоа развијености саобраћајне и техничке инфраструктуре; недовољно или непродуктивно коришћење расположивог територијалног капитала. Такође, ППРС обезбеђује просторни оквир на којем ће се заснивати различите секторске политике, планови и програми, као и припрема регионалних просторних планова, просторних планова подручја посебне намене и просторних планова јединица локалне самоуправе. Истовремено, ППРС представља оквир и за секторско програмирање и финансирање („пројектно буџетирање”), као и за увођење алата интегрисаног територијалног инвестирања на свим нивоима.

Имплементацијом овог ППРС оствариће се континуитет у односу на претходне ППРС у усмеравању конкурентног, интегрисаног и кохерентног просторног развоја Републике, обезбеђивању основа за подршку мултифункционалном развоју урбаних и руралних подручја, јачању функција и привредног развоја урбаних система, и смањивању међутериторијалне неједнакости максималним коришћењем територијалног и урбаног капитала.

Дефинисана планских решења и ефекти планирања усмерени су на интегрисање простора Републике. То подразумева паралелне и координиране процесе имплементације ППРС у планском систему Републике на свим нивоима планирања и управљања. У оквиру система развојних политика и система просторног планирања изузетно су значајни национални и регионални нивои, пре свега ради:

- усклађивања развоја и остваривање бољих веза урбаних система и руралних подручја, привредних активности и мрежа саобраћајних коридора, инфраструктурних система и објеката јавних служби;

- усклађивања заштите и одрживог коришћења појединих природних ресурса (нпр. заштите ресурса вода и коришћења минералних сировина), и остваривања интегрисане заштите животне средине, биодиверзитета, наслеђа и предела;

- ублажавања и решавања конфликтних интереса између заштите и одрживог коришћења природних ресурса, животне средине, биодиверзитета, наслеђа и предела, с једне стране, и развоја урбаних насеља и система и привредних активности (нпр. контролом ширења и коришћења грађевинског земљишта; комуналним опремањем, санацијом и уређењем насеља; разграничавањем зона заштите и зона развоја посебно у планинским туристичким дестинацијама и сл.), с друге.

Имплементација ППРС у планском систему омогућиће ефикасније планирање и управљање подручјима са различитим функцијским и просторним специфичностима, потенцијалима, проблемима и конфликтима. Поред тога, имплементација ППРС у планском систему омогућиће ефикасније коришћење расположивих тржишних средстава и јавних фондова, фондова ЕУ и међународних фондова у остваривању интегрисаног и одрживог просторног развоја Републике.

Реализација планских концепција и решења по областима у ППРС имаће следеће кључне ефекте на унапређење просторног развоја Републике:

1. Заштита и коришћење природних ресурса

- директни позитивни ефекти управљања пољопривредним земљиштем на ефикасност пољопривредне производње, рурални развој и заштиту животне средине, као и позитивни импулси уравнотежавању просторног развоја и ублажавању ефеката климатских промена;

- директни позитивни ефекти одрживог развоја пољопривреде и рибарства на повећање доходака пољопривредног становништва, економске ефикасности и тржишне конкурентности пољопривредне производње, као и низ позитивних ефеката у домену општег економског развоја, демографске обнове села и уравнотеженијег територијалног развоја руралних области;

- директан позитиван ефекат чувања шума и њихових станишта на заштиту биодиверзитета и предела,

- директни позитивни ефекти унапређивања квалитета шума и повећања површине под шумом на увећање њеног производног ефекта и удела шума у ОИЕ, ублажавање негативних ефеката климатских екстрема, смањење ерозије, клизишта, неравномерности протицања и обезбеђење сталности и квалитета изворишта вода;

- директни позитивни ефекти интегралног управљања водама на усклађивање водног режима на целој територији Републике, обезбеђење заштите квалитета вода и поузданог снабдевања водом свих корисника, смањење ризика и ефикаснију заштиту од поплава, као и на унапређења акватичких и других екосистема;

- директни позитивни ефекти одрживог коришћења минералних сировина на обезбеђење доступности лежишта минералних сировина, превазилажење просторних ограничења и конфликта са осталим корисницима простора, рекултивацију девастираних простора, уређење предела и заштиту животне средине;

2. Становништво и социјални развој

- директни позитивни ефекти развоја урбаног система и насеља на јачање полицентричности и уравнотежености просторног развоја, побољшање демографског капацитета насеља и виши квалитет живљења становништва;

- директни позитивни ефекти руралног развоја на побољшања квалитета живљења на селу и заштиту животне средине и предела;

- директни позитивни ефекти развоја јавних служби на остваривање једнакости, универзалности, континуитета, доступности и прилагођености мреже објеката и пружања услуга за све кориснике, на повећање квалитета живљења и социјалну укљученост становништва у урбаним и руралним насељима, и на развој урбаних система и рурални развој;

- директни позитивни ефекти развоја становања на виши квалитет живљења, развој урбаног система и насеља, развој села и руралних подручја, као и низ позитивних ефеката на развој туризма и других привредних активности, заштиту природних ресурса, животне средине и предела;

3. Развој индустрије и туризма

- директни позитивни ефекти развоја индустрије на пораст запослености и виши квалитет живљења, јачање демографског капацитета и развоја урбаног система и урбаних насеља и на развој инфраструктурних система, као и низ позитивних импулса на смањење међутериторијалне неједнакости и јачање трансграничне и транснационалне сарадње;

- директни позитивни ефекти одрживог развоја туризма на развој туристичких дестинација, урбаних и руралних насеља, комплементарних привредних активности и инфраструктурних система, као и низ позитивних ефеката на креирање економског развоја и подстицање запошљавања на планинским, неразвијеним и депопулационим подручјима, на јачање трансграничне сарадње (посебно на пограничним планинама и рекама);

- директни позитивни ефекти одрживог развоја туризма на остваривање заштите, уређења и презентације природног и културног наслеђа и предела;

4. Развој саобраћаја и инфраструктуре

- директни позитивни ефекти развоја саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре, енергетике и енергетске инфраструктуре, електронских комуникација и поштанског саобраћаја на интегрисање простора, повећање квалитета повезаности, доступности и опслужености простора Републике, на развој привреде, јавних служби, урбаног система и урбаних насеља, рурални развој, безбедност земље и др;

- остваривање позитивних ефеката развоја саобраћаја и техничке инфраструктуре на максимално коришћење територијалног капитала, повећање просторно-функционалне интегрисаности Републике и њене територијалне сарадње са европским и ширим окружењем;

- остваривање позитивних ефеката развоја инфраструктуре на заштиту животне средине, наслеђа и предела, и на ефикасност управљања ризицима од катастрофа и ванредним ситуацијама;

- директни позитивни ефекти повећања енергетске ефикасности (укључујући обновљиве изворе енергије) на рационално коришћење и уштеду енергије, као и на већу економску ефикасност развоја урбаних и руралних насеља, саобраћаја, енергетике, индустрије и комуналних делатности;

5. Заштита животне средине и наслеђа

- директни позитивни ефекти на ефикаснију заштиту животне средине и превазилажење конфликта у односу на просторни развоји урбаних насеља, привредних активности и инфраструктурних система;

- директни позитивни ефекти развоја инфраструктуре и центара за управљање отпадом на заштиту животне средине;

- директни позитивни ефекти заштите и одрживог коришћења природног наслеђа на очување биодиверзитета, гео (геолошког и географског) диверзитета и предела, повећање повезаности станишта, квалитета шума и вода, као и на превазилажење конфликта у односу на просторни развоји туризма, урбаних и руралних насеља, привредних активности и инфраструктурних система;

- директни позитивни ефекти заштите и одрживог коришћења непокретног културног наслеђа на очување историјског културног предела, развој туризма (у првом реду културног туризма и културних рута) и комплементарних привредних активности, а посебно заштите архитектонског наслеђа на развој и идентитет урбаних и руралних насеља.

Планске концепције и решења у ППРС садрже и **приоритете Националног инвестиционог програма до 2025. године**, што ће имати очекиване ефекте у погледу:

- побољшања демографске ситуације и стварање услова за останак младих у земљи;

- унапређења здравства које обухвата изградњу више нових објеката (болница, клиника и клиничких центара);

- реализације нових саобраћајних пројеката: путне инфраструктуре (изградња нових аутопутева и брзих саобраћајница, реконструкција постојећих путева), железничке инфраструктуре, водoprивредне инфраструктуре, ваздушне инфраструктуре, као и интермодалних центара, уз остваривање инвестиција у свим видовима саобраћаја;

- развоја инфраструктурних пројеката у циљу бољег повезивања са Босном и Херцеговином и унапређење сарадње са Републиком Српском;

- развоја инфраструктурних пројеката у Аутономној покрајини Косово и Метохија (у даљем тексту: АП КиМ) (посебно у заједницама српских општина);

- реализације водoprивредних пројеката (изградња магистралних водовода и канализационих система, као и локалних система водоснабдевања и пречишћавања отпадних вода; и др);

- развоја енергетике (обновљиви извори енергије; додатни капацитети за складиштење гаса, изградња новог блока термоелектране Колубара Б у Каленићу и пројекти у изградњи гасне мреже), уз заштиту и унапређење стања животне средине;

- развоја пољопривреде (изградња система за наводњавање, реализација пројеката комасације, обнова пољопривредне механизације);

- инфраструктурног опремања и уређења пословних зона;

- развоја туристичких објеката и инфраструктуре (улагања у бање, спортске центре, планинске центре, археолошке локалитете и др);

- развоја пројеката у области: културе, образовања и дигитализације, спортске инфраструктуре и др.

Приоритети се највећим делом односе на инфраструктурне пројекте министарства надлежног за грађевинарство, саобраћај и инфраструктуру, и детаљније су приказани у планским решењима ППРС.

1.4. УТИЦАЈИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ОКРУЖЕЊА НА ПРОСТОРНИ РАЗВОЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1.4.1. Осврт на последице светске економске и финансијске кризе и глобализационих процеса на просторни развој Републике Србије

Глобализациони процеси се у ППРС посматрају из територијалне перспективе, уз анализу њихових утицаја и последица на просторни развој Републике Србије. Динамика глобализације се убрзава, тако да национална (економска и територијална) конкурентност постаје све више испреплетена и зависна од европских и светских токова.

Слом највећих инвестиционих банака покренуо је глобалну финансијску и економску кризу 2008. године. Узроци глобалне финансијске кризе су бројни: снажна дерегулација финансијског тржишта, асиметрија информација, лоши подстицаји, односно недостаци и дисторзије слободног тржишта и нереална очекивања. Ипак, главни разлог кризе је слом тржишта хипотекарних кредита, енорман раст финансијских трансакција (укључујући спекулативне) и њихове умрежености, као и губљење веза производног, реалног и финансијског сектора због глобалне повезаности светских тржишта. У основи кризе је неуспех међународне заједнице да глобализованој привреди установи општа кредибилна правила у финансијској и макро-економској политици. Финансијска криза са хипотекама захватила је тржиште акција и обвезница, покренула економску рецесију у многим земљама, довела до отпуштања преко 30 милиона људи, уз колапс глобалне економије.

Економска политика у већем броју држава доживела је знатне промене због извесног одустајања од принципа неограничене слободне конкуренције и повећања државне интервенције у привреди. Ради што бржег превазилажења глобалне кризе уведени су огромни захвати државног интервенционизма, пре свега изузетно велики пакети финансијске помоћи тј. упумпавање свежег капитала у банкарски систем и смањење каматних стопа (због санације губитака банака и приватних компанија). Социјализација губитака (уз очување приватних добитака) последица је претерано заштитничког односа (државе) према ризицима и представља новину уведену у неолиберални капитализам и на глобалном нивоу. Криза у којој се налази српска привреда је вишегодишња, и траје, уз одређене осцилације, од 1990-их. Њени узроци су били и спољни и унутрашњи и она би постојала и без светске финансијске кризе, јер су ратови 1990-их већину земаља бивше Југославије у развојном смислу одвеле на европску периферију.

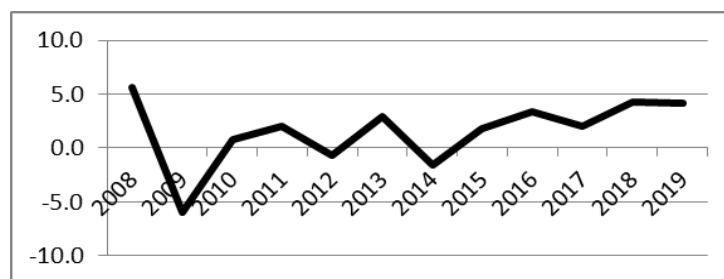
Главне економске манифестације глобалне кризе у Србији укључују: (1) улазак привреде у озбиљну рецесију са негативном стопом БДП (-6%) у 2009. години, уз погоршање макроекономских показатеља који карактеришу пад БДП, растуће стопе незапослености, пад инвестиција, пад укупне производње, нарочито индустријске, смањење пласмана кредита у индустрију, повећање укупног спољњег дуга и дефицита трговинског и платног биланса, смањивање броја новоснованих привредних субјеката, посебно ММСП и радњи, уз повећање броја угашених; (2) мањи доток капитала односно смањивање прекограничног задуживања, смањење дознака из иностранства за 10% уз пад њиховог учешћа у БДП са 11,1% на 8,5% у периоду 2008-2016. године, слабљење динара и пад девизних резерви; (3) пад извоза и домаће тражње; (4) опадање страних директних инвестиција; (5) одлагање процеса проширења ЕУ; (6) преливање економске нестабилности на социјалне и политичке нестабилности у земљи и у региону. Према подацима Светске банке (2019) Србија је у периоду од 2009. до 2018. остварила просечни реални раст БДП 1,2%. То је резултат ниских и опадајућих улагања у том периоду.

Укупан ниво инвестиција склизнуо је са 26,4% БДП у 2008. на око 18-19% до 2018. године.

Последице и утицаји глобалне економске и финансијске кризе на просторни развој Србије од 2008. године до данас огледају се у следећим сегментима:

- Обнова опште стабилности – велика рецесија знатно је уздрмала основе националне тржишне привреде. У Србији је глобална криза више погодила реални сектор него финансијски сектор. У условима кризе реални сектор се отежано задуживао у иностранству због поскупљења средстава, смањених кредитних пласмана и краћег рока задуживања због нестабилности тржишта новца. Најтеже економске последице светске кризе су биле пад БДП, опадање привредне активности, губитак радних места, повећање незапослености, раст јавног дуга, смањење обима или повлачење страних директних инвестиција, смањење дотока капитала и дознака из иностранства, смањење извоза, пад домаће тражње, повећање спољно-трговинског дефицита, опадање стандарда живљења, уз цикличне фазе рецесије, стагнације и благог раста БДП све до данас. Од 2009-2014. године економија Србије је била у благој рецесији и стагнацији са просечним растом БДП око 0,6%. Од 2015. године започет је тренд економског опоравка уз раст БДП између 1,9% и 4,4% (Графикон 1). Започет је процес стварања више радних места и изван великих урбаних центара. То је омогућило ново запошљавање чак и уз релативно низак економски раст. Главни узроци за смањење незапослености и кретања на тржишту рада су обнова економског раста, низак ниво инфлације и ниске каматне стопе, што је подстакло нове инвестиције и нова радна места. Благо опоравак привреде је резултат увођења нових реформи и мера. Значајан утицај имају смањење фискалног дефицита и стварање повољног пословног амбијента за улагања, као и политичка и економска стабилност, посебно за повећање инвестиција. У пост-кризном периоду дошло је до опоравка и у том сегменту тако да данас стране директне инвестиције (у даљем тексту: СДИ) достижу око 2,5 милијарди €. Јавна улагања у капиталну саобраћајну инфраструктуру су на релативно високом нивоу, док су улагања у економску инфраструктуру остала релативно ниска. Подстакнута је трговина уз повећање извоза захваљујући СДИ и пољопривредним производима. Либерализација и хармонизација тржишта умрежених индустрија и сектора услуга допринела је већем отварању и интеграцији српске економије. Ниво „сиве” економије смањен је са 35% на око 15%.

Графикон 1. Кретање стопе БДП у Србији у пост-кризном периоду (2008-2019. године), у %

Извор: Републички завод за статистику (даље: РЗС), 2009-2019.

- Наставак неповољног тренда старења становништва и растућих миграција, како у слабо развијеним регионима, тако и у великим урбаним центрима и развијеним регионима.

- Повећавање регионалних разлика уз даље заостајање мање развијених и најмање развијених подручја су последица не само глобалне кризе већ и транзиционих структурних промена, урушавања индустријске делатности и других фактора. Економски раст је територијално неравномерно распоређен, са многим подручјима која имају негативан раст. Регионална дивергенција је знатно продубила унутрашње социјалне

неравнотеже што је утицало на дивергентне територијалне процесе, слабљење општег територијалног развоја и јачање просторне концентрације становништва и активности на ширем подручју Београда и Новог Сада, уз још неколико области.

- Повећање нивоа урбанизације, пре свега знатним ширењем периурбаних подручја, често спонтаним и стихијским процесом масовне бесправне изградње. Главни покретачи урбанизације су миграције, повећање стамбене површине по становнику, као и утицај процеса глобалне финансијализације. Глобална криза интензивирала је процес масовне бесправне изградње кроз „раст балона непокретности” и „бума грађевинског земљишта” што је резултирало изградњом 2,05 милиона незаконито изграђених објеката у Србији, уз спорадичан ниво легализације.

Основна питања у вези са идентификовањем територијалних аспеката глобализацијских процеса и њиховим ефектима на просторни развој односе се на укључивање трендова, динамике и глобалних просторних и урбаних образаца на територији Србије; територијалне структуре и њихове промене; утицај глобализације на политике (територијалне) кохезије; прилагођавања простора Србије глобалним променама, стандардима и перспективама; утицај глобализације на регионални раст, конкурентност и смањење неједнакости; регионалну и територијалну сарадњу; изградњу нових облика територијалног управљања, територијалне организације и интеграција као одговора на глобализацију; потенцијална специфична стратешка и структурна улагања (као облици интервенција) ради подршке конкурентности и територијалној кохезији.

Према већини макроекономских показатеља економија Србије се налази међу најмање развијеним у Европи. Транзициона рецесија и глобална криза указали су на слабости актуелног тржишног модела и након процеса структурних промена. Социо-просторне и економске неједнакости указују на све присутнију територијалну фрагментацију која је и синоним за друштвену сегрегацију.

Знатни утицаји глобализацијских процеса проузроковани су и структурним слабостима неолибералног концепта као што су: деиндустријализација, доминација сектора услуга, глобална финансијализација, неравномерни дистрибутивни ефекти, однос према општим добрима, слабости економске и социјалне политике, недовољна подршка иновацијама, итд. Утицај глобализације економских процеса подразумева наметање истог економског модела свим земљама, економским актерима и креаторима политика. То је знатно повећало продуктивност земаља у развоју, међутим, уз огроман притисак на раднике и услове рада. Глобализација економије је основни разлог за повећање прекарних послова, несигурних радних места са скромним примањима. Предуслов за кохерентан територијални развој у Србији је укључивање кључних пост-кризних изазова и утицаја глобалне кризе у оквир планског и институционалног система. Најзначајнији изазови су утицаји глобализације, нових технологија, демографски процеси, миграције, просторне неједнакости, друштвена сегрегација, нове енергетске парадигме, еколошки захтеви и климатске промене. Нови изазови доприносе постојећим просторним разликама у социо-економској развијености, квалитету живота и животне средине, и захтевају интегрисана решења као део разраде ППРС у плановима и просторно-заснованим јавним политикама.

1.4.2. Привредни раст, структурне промене у посткризном периоду и спроведене реформе

Привреда Србије је економску кризу 2009. године дочекала са незавршеним структурним променама, са неререформисаним кључним секторима из друге генерације реформи (подстицајни инвестициони амбијент, пуна заштита својине и уговора, ефикасно правосуђе, модеран порески систем, реформисани јавни сектор, усклађена фискална и

монетарна политика, смањење сиве економије и корупције, и др.) и са бројним системским деформацијама примењеног транзиционог модела привредног раста у периоду 2001-2008. године. Предкризни транзициони модел је функционисао по принципу куповине времена приходима од приватизације и приливом СДИ, тако што се нереструктурирана извозно неусмерена привреда задуживала и повећавала спољни дуг.

Рецесиони таласи су продубили и заоштрили системске неравнотеже у привреди Србије, али су и утицали да држава приступи стратешком редефинисању модела привредног раста. Промовисан је нови модел привредног раста, усвајањем стратешког развојног документа *Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије од 2011. до 2020*, којим су дефинисани циљеви, приоритети, мере и активности за спровођење нове индустријске политике. Примена новог модела привредног раста започета је 2015. године спровођењем фискалне консолидације. Посткризни период је диференциран на два потпериода:

- рецесиони период 2009-2014. са просечном стопом привредног раста од 0,6%, падом инвестиција од 1,1%, финалном тражњом -0,5%, потрошњом -0,4%, зарадом по запосленом -0,1%, уз раст инфлације 6,6% годишње; просечни пад у индустрији је износио -0,2% годишње, уз пад запослености у индустрији од -3% годишње;

- период привредног опоравка 2015-2019, са просечном стопом привредног раста од 3,1%, илуструју сви кључни макроекономски показатељи: инвестиције су годишње расле по стопи од 10,1%, финална тражња 3,2%, потрошња 1,7%; спровођењем фискалне консолидације смањене су макроекономске неравнотеже, побољшан је привредни и инвестициони амбијент, зараде по запосленом су просечно годишње расле 2,3%, индустрија 3,6%, запосленост у индустрији 3,8%, док је инфлација снижена три пута (2%).

У периоду опоравка структурна макроекономска неизбалансираност је смањена. У читавом посткризном транзиционом периоду потрошња је била изнад производње, држава је задуживањем затварала структурни макроекономски дефицит. У години настанка светске кризе финална потрошња и инвестиције биле су 13,4% изнад производње (БДП). Тада је потрошња државе износила рекордних 20% БДП. У 2018. и 2019. смањен је јаз између оног што привреда ствара и оног што се потроши, јаз је износио -8,8% БДП.

Глобална рецесија је потврдила и благо продубила већ формиране диспропорције у структури укупне новостворене вредности у корист сектора неразмењивих добара. Сектор услуга је стабилизовао свој допринос расту БДП на 62%, док је, са друге стране пољопривреда смањила своје учешће у БДВ за 1,2 процентна поена (пп) и прерађивачка индустрија за 1,3 пп (са 17,8% на 16,5%, Табела 1). Позитивна структурна померања регистровао је сектор грађевинарства у периоду опоравка (раст за 2,4 пп). Посткризне секторске промене производне структуре биле су брже у рецесионом периоду, због пада запослености и БДВ у секторима индустрије и грађевинарства и трговине. Примера ради, рецесиони пад запослености (2009-2014) у сектору индустрије и грађевинарство од 15% (са 629.000 на 532.000), једнак је расту запослености у периоду опоравка (2014-2019). Збирни индикатор структурних промена (израчунат као просек брзине промена структуре БДВ и запослености), указује да су секторске структурне промене у периоду опоравка биле нешто веће у промени БДВ.

Табела 1. Промене у структури БДВ 2009-2015-2019.

	Пољопривреда	Индустрија	Грађевинарство	Услуге
2009.	8,6	25,4	4,3	61,7
2015.	8,0	26,4	4,5	61,1
2019.	7,4	24,0	6,9	61,7

Извор: прорачун аутора на бази података РЗС.

У рецесионом периоду највеће секторске промене су регистроване у прерађивачкој индустрији, грађевинарству, трговини и административним услугама, док у периоду опоравка доминирају промене у терцијарним и кварталним делатностима.

Глобализација и трка за профитом доминантно утичу на мале економске системе, нарочито ако се ти економски системи налазе на периферији великих економских система. Глобални економски системи у којима водећу улогу имају транснационалне компаније које контролишу највећи део производних, трговинских и финансијских тржишта, остављају врло мало простора малим економијама, посебно њиховим настојањима да побољшају своје социјалне и еколошке перформансе. Имајући у виду да се комплетно подручје Југоисточне Европе (ЈИЕ), по свим репрезентативним економским показатељима, налази на економској периферији Европе, брзина, посвећеност и капацитет државе у спровођењу структурних реформи представљају примарни предуслов економског сустизања.

Привреде скоро свих држава ЈИЕ се споро прилагођавају процесу глобализације, све снажнијој тржишној утакмици, високим захтевима конкуренције. Успешне транзиционе економије централне и источне Европе, данас чланице ЕУ, захваљујући динамичким стопама привредног раста од друге половине деведесетих па до избијања глобалне рецесије, које су се темељиле на спроведеним структурним реформама, успеле су врло брзо да изађу из рецесионог периода и да се поново врате на стазу високих стопа привредног раста. Структурне промене вођене постулатом веће међународне конкурентности узроковале су изузетно динамичан раст индустријских грана заснованих на коришћењу савремене технологије и економије обима, док се са друге стране, највећи пад одиграо у радно-интензивним гранама. Због реформског заостатка у појединим областима привреда Србије према *Индексу глобалне конкурентности (Global competitiveness index - GCI)* у 2019. је назадовала за 7 места у односу на 2018. и рангирана је на 72. место у свету (од 141 држава). Највећи проблеми од 12 стубова конкурентности су код развијености и квалитета институција, усвајања ИКТ, финансијског система, здравства и величине тржишта.

Структурне реформе регулаторног оквира услова пословања представљају изузетно важан фактор инвестиционих активности и привлачења СДИ. Србија је у овом сегменту постигла значајан напредак у периоду привредног опоравка. Композитни индекс *Услови пословања Светске банке за 2020. (Doing business 2020.)* рангира Србију на 44. позицију (од 190 држава), чиме је остварен напредак за четири места, и Србија је сврстана у групу од 42 економије које су напредовале у три или више области (од укупно десет области). Србија је најконкурентнија у области добијања грађевинских дозвола, где се као 9. рангирана сврстала у ред најпривлачнијих дестинација за улагања (уз смањење трошкова процедура за 18%). У категорији решавања стечаја забележен је напредак за 8 места. Највећи напредак је забележен у области заштите мањинских акционара (за чак 46 места, са 83. на 37. место). Србија и даље бележи најнеповољнији ранг у области добијања прикључка за електричну енергију (94. позиција), добијање кредита (пад са 60. на 67.), док је највеће назадовање Србије регистровано у отпочињању пословања (пад за 33 позиције).

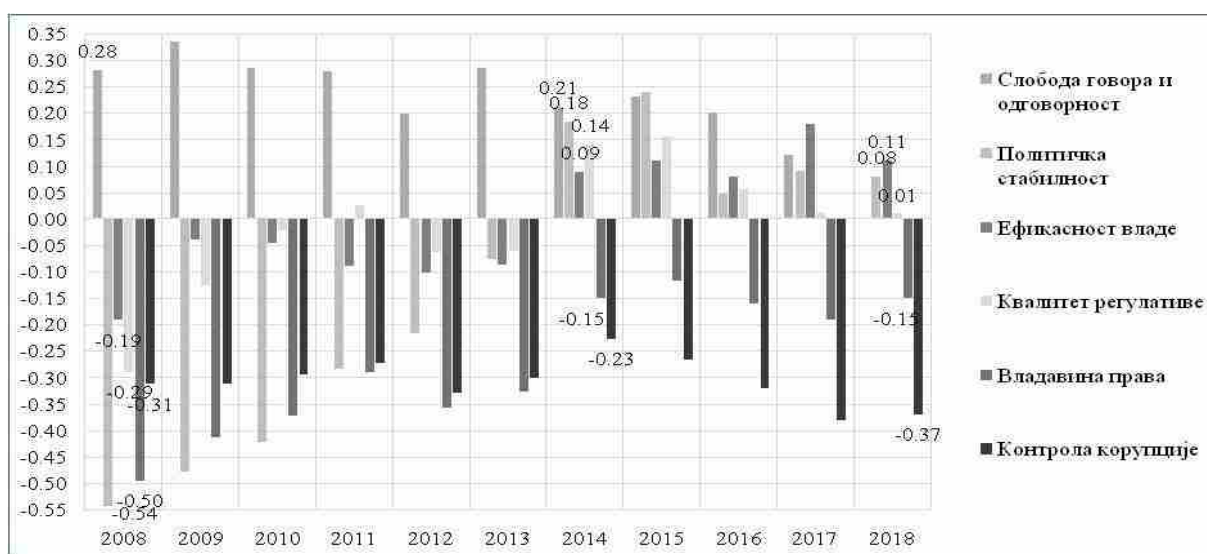
Према традиционалним EBRD (*European Bank for Reconstruction and Development*) индикаторима Србија највише заостаје у области приватизације великих система, управљања и реструктурирања предузећа и спровођења политике конкурентности. Методолошки концепт мерења одрживости привредног раста унапређен 2017, акцентирао је шест кључних димензија реформи: (1) конкурентност, (2) добро управљање, (3) еколошка оријентисаност („зелена” економија), (4) инклузивност, (5) отпорност, и (6) интегрисаност. Србија, у односу на просечну транзициону оцену за 2019. (5,78) највише заостаје у области конкурентности (5,36), доброг управљања (5,52), док у односу на

транзиционе државе чланице ЕУ заостаје у свим реформским областима. Највећи реформски изазови за транзиционе државе ЈИЕ представљају проблеми животне средине, инклузије (нпр. ниска запосленост младих) и отпорности финансијских сектора.

Напредак у свим претходно наведеним реформским областима примарно зависи од институционалних реформи. Фокус транзиционих институционалних реформи усмерен је на њихово праћење у шест кључних области: (1) слобода говора и одговорност (изборна партиципација, слобода изражавања и медија); (2) политичка стабилност и одсуство тероризма; (3) ефикасност владе (квалитет јавних услуга, државне службе и сл); (4) квалитет регулативе (промоција и развој приватног сектора), (5) владавина права; и (6) контрола корупције (колико се јавна власт користи за приватни интерес, степен злоупотребе државних институција од елита и приватних интереса). Посткризни процес спровођења институционалних реформи у Србији испољио је највише проблема у две реформске области: владавина права и контрола корупције (индикатори се још увек налазе у негативној зони). Институционалне реформе и у остале четири области праћења стагнирају у периоду 2015-2018, што указује на занемарљив утицај институција на транзициони привредни раст у Србији (Графикон 2).

Кључни реформски приоритети за бржи раст српске привреде у наредном периоду су већа инвестициона јавна улагања, борба против корупције и смањење бирократије, односно тежња ка ефикаснијој јавној управи, њена професионализација и деполитизација.

Графикон 2. Институционалне реформе 2008-2018.

Извор: World Bank, Worldwide Governance Indicators 2019.

1.4.3. Извори финансирања

У периоду до 2035. године очекују се динамичне промене економског, социјалног, демографског, еколошког и територијалног развоја Србије. Просторни развој подразумева знатна улагања у имплементацију стратешких пројеката. То захтева различите могућности мобилисања финансијских средстава из домаћих и страних извора. Ради ефикасног финансирања од значаја је приступ изворима, повећање средстава, одговарајућа дистрибуција, унапређење управљачких механизма и комбиновање следећих извора финансирања.

У погледу **националних извора** кључну улогу имају буџетска средства, програми и подстицајна средства различитих министарстава и агенција, републичких фондова, Канцеларије за јавна улагања, буџета ЈЛС, кредита комерцијалних, инвестиционих и

развојних банака, као и средства приватног сектора (компанија, домаћих инвеститора). Они пружају погодне услове финансирања привредних актера и предузетника преко повољних кредита пословних банака са циљем стимулисања привредних активности, посебно инвестиција.

За финансирање развојних пројеката велику улогу имају укупан финансијски оквир у Србији, реформе управљања јавним финансијама, доступност извора финансирања и услови финансирања домаћих и страних банака. За финансирање приоритетних програма и пројеката од општег националног интереса изузетну улогу има Национални инвестициони план Србије до 2025. године, као и решења из јавних политика и других развојних докумената.

Новина у Србији је и развој глобалних облика алтернативних извора финансирања (алтернативни инвестициони фондови) за олакшавање приступа капиталу за иновативне пројекте и ММСП и групно финансирање (*crowdfunding*) које омогућава шире социјално укључивање у инвестиције, као део глобалних дигиталних и инвестиционих платформи. Србија је креирала систем подстицаја кроз „иновационе ваучере”, пре свега за МСП.

У припреми и имплементацији ППРС од кључног значаја је идентификација, усклађивање и укључивање приоритетних стратешких пројеката у програмско/пројектно буџетирање, као и повезивање са процесом стратешког и урбанистичко-просторног планирања, развојним документима и документима јавних политика на републичком, покрајинском и на нивоу ЈЛС. Успостављени механизам програмирања и пројектног буџетирања на националном, покрајинском и локалном нивоу, омогућава средњорочно и краткорочно предвиђање потребних буџетских средстава за финансирање или буџетско учешће у финансирању реализације пројеката просторног и урбаног развоја.

Међународни извори укључују фондове и програме ЕУ, кредите међународних финансијских институција и појединих држава, развојне и друге фондове земаља изван ЕУ, пројекте и улагања страних инвеститора и новчане дознаке грађанима из иностранства.

Укључивање нових извора финансирања из ЕУ и ширег окружења захтева адекватан административни капацитет и добру координацију структурних инструмената, финансијског управљања, планирања и реализације пројеката. Започета су прилагођавања националног законодавног оквира у складу са кохезионом политиком ЕУ као предуслов за ефикасну имплементацију европских структурних и инвестиционих фондова. Инструмент за претприступну помоћ државама које приступају ЕУ (у даљем тексту: ИПА) је успостављен и оперативан, уз сталну изградњу административних и других капацитета за управљање средствима ИПА на националном и секторском нивоу. Средства фондова ЕУ су приоритетизована преко Националног комитета за инвестиције уз обезбеђено национално суфинансирање за програме ЕУ на нивоу пројекта. Усвојени систем за децентрализовано управљање средствима развојне помоћи ЕУ у оквиру ИПА фондова у Србији ће олакшати управљање пројектима. Приступ финансијама је релативно скуп и представља кључну препреку за даљи развој. Србија развија механизам за одређивање приоритета свих инвестиција, без обзира на изворе финансирања, у складу са програмом реформи.

За реализацију пројеката постоје бројне могућности мобилисања средстава из међународних извора.

У оквиру средстава фондова Европске уније учествују:

1. Инструмент за претприступну помоћ (ИПА II) у областима политика изградње институција и капацитета, социо-економског и регионалног развоја, запошљавања, социјалне политике, образовања, родне равноправности, људских ресурса, пољопривреде и руралног развоја и регионалне и територијалне сарадње: (1) ИПА II у периоду 2014-2020; (2) Прекогранична и транснационална сарадња – Програм Јадранско-Јонске

сарадње (*Interreg ADRION programme*) са циљем јачања економске, друштвене и територијалне кохезије са четири приоритетне осе; и Транснационални програм Дунав (*Danube Transnational Programme*) као финансијски инструмент Европске територијалне сарадње (*Interreg*) који промовише економску, социјалну и територијалну повезаност у Дунавском региону; (3) Инструмент за претприступну помоћ руралном развоју државама које приступају ЕУ (*Instrument for Pre-Accession in Rural Development*, у даљем тексту: ИПАРД програм) као инструмент за подршку у области руралног развоја из средстава ИПА II; (4) Вишекориснички ИПА као подршка кандидатима за чланство у ЕУ.

2. Програми Европске уније у којима учествује или може да учествује Србија су: (1) Европски програм за конкурентност и развој МСП – *COSME/Programme for the Competitiveness of Enterprises and SME* (раст нових МСП, предузетничке културе, конкурентности); (2) Хоризонт (програм за истраживање и иновације 2014-2020. и у периоду 2021-2027), (3) Програм за запошљавање и социјалне иновације (са циљем одрживе запослености, социјалне заштите, инклузије и смањења сиромаштва); (4) Ерасмус (у области образовања, спорта и јачања потенцијала младих); (5) Креативна Европа (подршка сектору културе, аудио-визуелних медија, дигитализације и сл.); (6) Европа за грађане и грађанке (за боље разумевање Европе, европских вредности, историје, унапређења грађанског и демократског учешћа у животу и развоју Европе); (7) Европски здравствени програм III са циљем побољшања здравственог система, квалитета услуга, промоције здравља; (8) Механизам цивилне заштите ЕУ (ради спречавања катастрофа и обезбеђивања цивилне заштите на националном, регионалном и локалном нивоу); (9) Фискалис 2020 (против утаје и избегавања плаћања пореза и спровођење пореских закона ЕУ); (10) Царине 2020 (подржавање сарадње царинских институција земаља ЕУ и земаља кандидата); (11) EUREKA (развој сарадње МСП и универзитета у домену индустријских иновација).

3. Остали доступни фондови ЕУ су: (1) Инвестициони оквир за Западни Балкан (*Western Balkans Investments Framework*) као регионални финансијски инструмент комбинује донације и зајмове преко посебних фондова ради имплементације приоритетних инфраструктурних улагања у областима енергетике, саобраћаја, животне средине, социјалног развоја и подршке приватног сектора у државама региона; (2) Фонд солидарности ЕУ подржава чланице и државе у процесу приступања ЕУ у финансирању подручја погођених непогодама; (3) Регионални Мадад фонд (*EU Regional Trust Fund in response to the Syrian Crisis - Madad Fund*) са циљем подршке и земаља изван ЕУ које су погођене мигрантском кризом; (4) Регионални стамбени програм је инструмент за обезбеђење стамбених решења за најугроженије избегличке породице на подручју Србије.

4. Средства кохезионе политике и фондови ЕУ биће расположиви након пријема Србије у ЕУ. Кохезиона политика и фондови чине окосницу политике ЕУ са циљем инвестирања у економски раст, запошљавање, квалитет живљења, повећање нивоа економске развијености држава и ЕУ и територијалне сарадње на принципу солидарности – усмеравања подршке развоју мање развијених региона и чланица ради јачања економске, социјалне и територијалне кохезије ЕУ. Финансирање укључује неколико кључних инструмената: (1) Кохезиони фонд (*Cohesion Fund*); (2) Европски фонд за регионални развој (*European Regional Development Fund*); (3) Европски социјални фонд (*European Social Fund*); (4) Европски фонд за стратешке инвестиције (*European Fund for Strategic Investments*); (5) Европски структурни и инвестициони фонд (*European Structural and Investment Funds/ESIF*); (6) *LIFE* програм за финансирање пројеката заштите животне средине и климе. Кохезиона политика ЕУ заснива се на примени новог алата – територијално интегрисаног инвестирања (*Territorial Integrated Investment*) ради територијалног усклађивања стратешких пројеката на различитим просторним нивоима.

Средства међународних фондова и билатерални и мултилатерални партнери су: (1) Банка за развој Савета Европе (*Council of Europe Development Bank*) која омогућава концесионалне кредите за пројекте у областима одрживог и инклузивног раста, интеграција избеглица, расељених лица и миграната и заштиту животне средине; (2) Европска инвестициона банка (*European Investment Bank/EIB*) је изузетно значајан финансијер дугорочних пројеката кроз зајмове држави (министарствима, ЈЛС, предузећима у државном власништву) и приватном сектору који доприносе економском развоју у земљама чланицама и земљама потписницама споразума о стабилизацији и придруживању, првенствено у области саобраћаја, енергетике, животне средине, индустрије, услуга, здравства, образовања, истраживања и развоја, технологија, комуникација и др; (3) Европска банка за обнову и развој (*European Bank for Reconstruction and Development/EBRD*) финансира пројекте у области конкурентности приватног сектора подршком МСП, подршке стабилизацији финансијског сектора ради кредитирања пројеката енергетске ефикасности, обновљивих извора енергије, развоја јавних предузећа, енергетске, саобраћајне и комуналне инфраструктуре и животне средине; (4) Светска банка (*World Bank/WB*) подржава пројекте у области фискалне и макроекономске стабилности, јачања институционалних капацитета, реформе ЈП, унапређења услова за пословање, развоја инфраструктуре, реформе тржишта рада, као и конкурентне и инклузивне економије; (5) Тим Уједињених нација у Србији подржава финансирање у области унапређивања управе, владавине права, друштвених и људских ресурса, привредног раста и развоја, запошљавања, заштите животне средине, заштите од последица климатских промена, одрживог развоја и интегрисања културе у развој; (6) Међународна финансијска корпорација (*International Financial Corporation*) подржава оснивање и модернизацију производних приватних предузећа, и др.

Најзначајније државе као билатерални и мултилатерални партнери Србије су: Јапан, Краљевина Данска, Краљевина Норвешка, Краљевина Низоземска, Краљевина Шведска, Народна Република Кина, Република Аустрија, Република Грчка, Република Индија, Република Пољска, Република Словенија, Република Турска, Савезна Република Немачка, Сједињене америчке државе, Словачка република, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Швајцарска Конфедерација. Сарадња се одвија у оквиру веома бројних области финансирања и сарадње.

Новчане дознаке грађанима из иностранства као извор финансирања учествују са 8% БДП.

1.5. ТЕРИТОРИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ШИРЕМ ЕВРОПСКОМ ОКРУЖЕЊУ

1.5.1. Територијални капитал Републике Србије

Србија има велики потенцијал у погледу коришћења свог територијалног капитала (ТК). Он проистиче најпре из њеног повољног саобраћајно-географског положаја. Србија заузима део централног Балкана, у ширем појасу источно и западно од уздужне осе север-југ која се пружа од Будимпеште, преко београдско-новосадског метрополског подручја, долинама Мораве и Вардара, до Солунског залива. С друге стране, њен ТК може се показати угроженим, најпре као последица догађаја од краја 1980-их/почетка 1990-их година, али највише због њеног веома осетљивог геостратешког положаја. Синтезно гледано, овакве околности могу се посматрати као развојни хендикеп за Србију, али и као веома велика компаративна предност, јер се на подручју Србије укршта неколико важних саобраћајних праваца – најкраћа веза између Европе и Азије (Блиског Истока) на споју неколико великих европских региона (рубних делова Централне Европе, Подунавља,

Медитерана - Јужног Јадрана и Алпа), као и други комуникациони правци према Егејском мору, Црном мору итд.

Овде нарочито треба нагласити значај тзв. „београдске конфлуенце”, јер у њеном ширем простору конвергира неколико европских река и њихових долина према најнижем, југоисточном делу Панонске низије. Овакав положај још увек није ни приближно довољно искоришћен, а могао би бити основ за развој Београда као „улазне капије Југоисточне Европе” на контакту Панонске низије и Балканског полуострва.

Иако систематских и заокружених истраживања о потенцијалима и ограничењима коришћења ТК Србије, а нарочито истраживања тзв. „меког” ТК, на основу низа парцијалних увида може се констатовати да се ТК Србије урушава, при чему глобална и домаћа криза додатно продубљује овај проблем. Расте развојни јаз између најразвијенијих и мање или најмање развијених подручја Србије, у првом реду између метрополског подручја Београда и Новог Сада, подручја највеће концентрације становништва и активности, и такорећи свих других подручја (уз изузетак неколико градова и субрегионалних подручја).

1.5.2. Европски и други међународни документи од значаја за просторни развој и интегрисање Републике Србије у европско и шире окружење

Приликом прихватања правних, развојних и других решења из ЕУ, Република Србија треба да постигне што већу институционалну и организациону компатибилност са Европском унијом, уз услов да то доприноси решавању кључних развојних и других проблема земље. Искуство старих и нових земаља-чланица ЕУ једнозначно указује на то да најмање користи има ако се читаво законодавство Европске уније, а тако и разне развојне и друге иницијативе, механички преносе у законодавство и праксу земаља-чланица. То значи да европске концепције треба уводити постепено и селективно, и то најпре оне које су компатибилне и комплементарне са стратешким приоритетима земље, међу којима су за Србију у првом плану следећи:

- успоравање даљег продубљивања регионалних-просторних разлика, према концепту оптималног коришћења територијалног капитала земље;
- обнављање привредног раста, на основу новог концепта (ре)индустријализације; и
- санација и уређивање простора, насеља и животне средине кроз селективну примену концепција и одредаба из европских докумената, у складу са развојним приоритетима земље и њеним могућностима.

Прве две деценије 21. века постојано расте број европских докумената који садрже за Србију мање више релевантне принципе и циљеве који се збирно могу означити као препоруке за одржив просторни/територијални, економски и социјални развој. Такорећи све кључне одредбе ове врсте већ су биле садржане у ранијим документима, док су потоњи документи махом понављали, реинтерпретирали и прецизирали елементе и циљеве који су били раније дефинисани, што је случај и са најновијим документима овде врсте, који уводе и неке нове моменте (на пример, питање прилагођавање на климатске промене итд). Овде су најважнији следећи документи:

- *Перспектива просторног развоја Европе. Ка уравнотеженом и одрживом развоју територије Европске уније (ESDP/European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU)*, својеврстан просторни план најразвијенијих земаља Европе донет 1999. године;

- други је документ Савета Европе из 2000. године *Водећи принципи одрживог просторног развоја европског континента (Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent)*, донет 2000, а потврђен и на састанку у Љубљани 2003;

- неколико регионалних иницијатива и докумената нове генерације, као што су *CADSES VISION PLANER*, *ESTIA* (Алтернативе европске просторне и територијалне интеграције), *OSPE* (Опсерваторија просторног планирања и животне средине у Југоисточној Европи), *SPOSE* (Европски простор. Територијални индикатори и акције за Просторну опсерваторију у Југоисточној Европи) и др, који су реализовани у периоду 1988-2006. године, у неколико фаза.

- *Територијална агенда Европске уније 2030. Будућност за сва подручја (Territorial Agenda 2030. A future for all places, 2020)*, као документ ЕУ и својеврстан „наставак и коректив” *ESDP*-а и Територијалне агенде 2020. Агенда представља покушај да се процесима који су започети *Лисабонском стратегијом* (2000; 2005) дода територијална компонента, у значењу тзв. „територијалне кохезије”, која заједно са социјалном кохезијом и економском кохезијом представља један од стубова развоја Европске уније и јачања њене конкурентске позиције у међународној економској, политичкој и културној утакмици. (Аналогну улогу имала је *Стратегија одрживог развоја Европске уније*, 2004);

- *Лајпцишка повеља о одрживим градовима Европе (Leipzig Charter on Sustainable European Cities)* као свеевропски документ, из 2007;

- *Европска мрежа опсерваторија просторног планирања (European Spatial Planning Observatory Network/ESPON 2013)*, истраживачко-развојни пројект који чини информатичко-статистичку и истраживачку подршку остваривању већег броја других докумената (још од доношења *ESDP*-а 1999. године, након чега је донет први *ESPON* 2002-2006, па потом настављан за потоње средњерочне периоде);

- *Зелени документ о територијалној кохезији. Претварање територијалног диверзитета у снагу/Green Paper on Territorial Cohesion. Turning Territorial Diversity into Strength*, из 2008.

У исти ред по значају спада и неколико других докумената, који се директно и индиректно односе на управљање територијалним развојем и улогом планирања у томе, као што је документ УН под називом *Просторно планирање. Кључни инструменти за развој и успешно управљање, са посебним освртом на земље у транзицију (Spatial Planning. Key Instrument for Development and Effective Governance, with Special Reference to Countries in Transition)* из 2008.

Наведеним документима могу се додати и неки најновији који такође садрже низ одредаба које се директно или индиректно односе на поједина просторно-енвајронментална питања, иако у првом плану можда имају нека друга питања (енергију, транспорт, економску ефикасност у оквиру Јединственог европског тржишта, очување биодиверзитета и др), који су сви комплементарни претходно наведеним документима. Међу њима посебно место има *Договор о зеленој Европи (European Green Deal, 2019)*, који заправо чини део интегралне стратегије Европске комисије за имплементацију *Агенде УН о циљевима одрживог развоја до 2030 (The UN 2030 Agenda and the sustainable development goals)*. Осим тога, он има још један циљ, а то је да одигра улогу једне од главних полуга за позиционирање ЕУ као једног од глобалних лидера, напореда са јачањем Јединственог европског тржишта. Обухвата више десетина питања из неколико великих група: трансформација економије ЕУ за одрживу будућности (за комплексе климе, тзв. чисте енергије, развој чисте и циркуларне економије, енергетски и ресурсно заснован развој грађевинарства, прелаз на одрживу и паметну мобилност у области транспорта, пораст квалитета хране и њене енвајронменталне прихватљивости, очување и обнављање екосистема и биодиверзитета и активности које би водиле животной средини без загађивања и отровних материја); усклађивање свих политика ЕУ са захтевима одрживости („зелене финансије” и „фер прелаз ка новим зеленим решењима”, „озелењавање” националних буџета и утицај на ценовну политику, подстицање

истраживања и иновација, прилагођавање у системима образовања и радне обуке итд); и покретање и доношење *Европског пакта о клими (European Climate Pact, 2020)*.

Овде такође треба додати да постоји веза, концепцијски и у пракси, између докумената као што су *Територијална агенда* и други сродни документи (нпр., ESDP, Лајпцишка повеља итд) и других докумената односно политика ЕУ. Поменути документи, дакле, не представљају директан основ за алокацију средстава из регионалних и кохезионих политика, али то индиректно јесу, јер се њихове одредбе, барем неформално, узимају у обзир приликом алокације средстава. Овоме у великој мери доприноси управо то што сви документи и политике из шире области управљања стратешким развојем обухватају већи број приступа, концепата и категорија које имају много заједничког, најчешће се преклапају, а понекад и подударају (иако, тада, под неистоветним називима). У томе, посебно се инсистира на међусобном усклађивању активности које се предузимају по разним основама и финансирају из разних извора ЕУ.

Сумарно, у наведеним документима садржан је велики број стратешких докумената који су значајни за Србију, најпре у погледу интегрисања одрживог економског, социјалног и просторног развоја. Реч је о већем броју заједничких стратешких циљева као што су следеће групе циљева: уравнотежен и полицентричан територијални (регионални) развој; једнакост у приступу (приступачности) знању и инфраструктури, на локалном и регионалном нивоу, као и у оквиру TENs; усклађен урбани и рурални развој; заштита природног и културног наслеђа; заштита биолошке разноврсности; социјална, економска и територијална кохезија; развој привреде засноване на знању и иновацијама; јачање конкурентских способности регионалних и локалних подручја, односно њиховог територијалног капитала (регионалног потенцијала); итд.

Примена наведених и других докумената у ЕУ не иде без тешкоћа, нарочито када је реч о успостављању одрживог просторног развоја као општег стратешког оквира за координацију и интегрисање општих и секторских политика, делом због тога јер планирање просторног развоја није међу изворним надлежностима Европске уније (према њеним оснивачким документима), већ представља надлежност земаља-чланица. Стога имплементација ових докумената није обавезујућа (*binding*), већ они већином представљају својеврсне кровне документе (*umbrella documents*), односно стратешки оквир за координацију политика из других области. Без обзира на то, међутим, досадашње искуство у примени нових приступа и концепата у ЕУ јесте претежно позитивно, што се користи као главни мотив за даље ширење поља њихове примене.

Консеквентно, европске стратешке схеме одрживости, дакле, свакако јесу релевантне и за усмеравање стратешког развоја у Србији, али то изискује знатна прилагођавања, као и израду читаве нове генерације докумената одрживог развоја у нашој земљи. При том треба имати у виду да су документи којима ми већ располажемо конципирани тек рудиментарно са становишта одрживог развоја и нису у свему компатибилни са европским документима. Наиме, током последњих неколико година и у Србији је донето неколико десетина стратешких докумената на државном-националном нивоу, и још више локалних докумената одрживог развоја. Од више десетина усвојених националних докумената, свега се неколико експлицитно бави питањем одрживог развоја, а и они у којима се помиње ова проблематика, махом се задржавају на општим принципима и критеријумима одрживости, без њихове разраде (операционализације), до нивоа оперативних, односно аналитичких концепата.

1.5.3. Правне тековине и програми ЕУ релевантни за просторни развој и интегрисање Републике Србије у европско и шире окружење

За Републику Србију се под **правним тековинама ЕУ** подразумевају: садржај, принципи и политички циљеви Оснивачких уговора; правни акти и одлуке донети на основу Уговора, Суда правде и институција ЕУ; заједничке акције, ставови, декларације, у оквиру спољне и безбедносне политике; споразуми између држава чланица и споразуми које ЕУ закључује са трећим државама и међународним организацијама.

Све правне тековине ЕУ - *acquis communautaire*, транспонују се у домаћи правни систем на начин и динамиком утврђеном кроз процес преговора о приступању који се воде кроз 35 преговарачких поглавља. Правни основ за успостављање процеса преговора је закључивање *Споразума о стабилизацији и придруживању* који је Србија закључила са ЕУ 2008. године, а ступио је на снагу 2013. године. Европска унија финансијски подржава процес реформи у Србији кроз Инструмент за претприступну помоћ - ИПА. У текућем седмогодишњем периоду (2014-2020), овај програм се спроводи у другој фази (ИПА II), а у периоду 2021-2027. година, спроводиће се трећа фаза овог програма (ИПА III) са новинама које укључују промену начина планирања средстава за финансирање по темама уместо по државама. .

Проблеми у усвајању правних тековина ЕУ у Републици Србији свде се на: непостојање довољно инструмената који подстичу процес придруживања; институционалне неефикасности и проблеме у примени законодавства; слабу и асиметричну надлежност територијалних нивоа са непостојањем регионалне надлежности; ограниченост у демократском и партиципативном планирању; непостојање координације у планирању (на територијалним нивоима, са секторском политиком, између приватног и јавног сектора); ограничену примену ИТ технологије и сл.

Немају све правне тековине ЕУ јасан просторни аспект и нису подједнаког значаја за просторни развој Републике Србије. Иако ЕУ нема изричите и директне надлежности у просторном планирању, европско законодавство (директиве, уредбе) може утицати на процесе планирања. У многим случајевима (животна средина, кохезиона политика) у виду европских подстицаја утичу изричито или само имплицитно на просторни развој. Од значаја за усмеравање просторног развоја Републике Србије су правне тековине у области: планирања и спровођења кохезионе/регионалне политике ЕУ (Поглавље 22); очувања животне средине и борбе против климатских промена (Поглавље 27); сигурности снабдевања енергентима (Поглавље 15); транспорта (Поглавље 21) и транспортне инфраструктуре (Поглавље 14); пољопривреде и руралног развоја (Поглавље 11) и рибарства (Поглавље 13); индустрије и предузетништва (Поглавље 20).

Регионалне иницијативе од значаја за просторни развој Републике Србије су:

- Процес сарадње у Југоисточној Европи (ПСуЈИЕ, 1996) са циљем да се оствари стабилност, безбедност и сарадња овог региона у складу са европским интеграционим токовима; и Регионални савет за сарадњу за државе Југоисточне Европе (2008) који представља институционално – логистичку подршку иницијативи ПСуЈИЕ;

- Вишегодишњи акциони план за регионални економски простор са циљем да се омогући несметан проток робе, услуга, капитала и високо квалификоване радне снаге;

- Карпатска конвенција (2003) са циљем сарадње у области просторно-развојне политике и заштите животне средине између седам држава у којима се простиру Карпати.

Програми и инструменти од значаја за просторни развој Републике Србије су:

- *ESPON* је примењени истраживачки програм који има за циљ да помогне формулисању политика територијалног развоја у Европи;

- *INTERREG* је инструменат који подржава прекограничну сарадњу, са циљем суочавања са заједничким изазовима и проналажења заједничких решења у бројним секторским областима;

- *INTERACT* је програм ЕУ фокусиран на пружање услуга за подршку програмима територијалне прекограничне сарадње (*Interreg*, *Interreg IPA-CBC* и *ENI CBC*); Европска групација за територијалну сарадњу (*European Grouping of Territorial Cooperation*) је европски правни инструмент који, такође, олакшава прекограничну, транснационалну и међурегионалну сарадњу; а исту функцију за пограничне регионе има и Асоцијација европских пограничних региона (*Association of European Border Regions*);

- Актуелни ЕУ ПРО програм (ИПА 2016) за допринос уравнотеженом друштвено-економском развоју неразвијених делова Републике Србије (99 јединица локалне самоуправе), са финансијском подршком унапређењу продуктивности малих и средњих предузећа (МСП) и развоју пословне и социјалне инфраструктуре.

Просторна интеграција Републике Србије у шире европско окружење укључује више видова **територијалне сарадње** кроз учешће у програмима територијалне сарадње финансираним од стране Инструмента за претприступну помоћ (ИПА) и другим видовима прекограничне и регионалне сарадње као што су макрорегионалне стратегије ЕУ (*Стратегија ЕУ за Дунавски регион*, *Стратегија ЕУ за Јадранско – јонски регион* и *Стратегија Југоисточне Европе 2020*). Србија користи 7 програма прекограничне сарадње (*crossborder cooperation* - CBC) који подржавају пројекте сарадње пограничних области две суседне државе и програме транснационалне сарадње (*Transnational Cooperation*) који обухватају целе државе или њихове веће делове међусобно повезане неком функционалном карактеристиком (*Транснационални програм Дунав и Јадранско-јонски транснационални програм*).

Међурегионална сарадња је сарадња удаљених територија, које не морају да су у истом транснационалном региону и код нас се за сада своди на сарадњу градова и општина.

Територијална сарадња која се одвија и преко еврорегионалних асоцијација, саобраћајних коридора, речних граничних система, као и иницијатива УН и Савета Европе, представљају, такође, просторне облике сарадње наше државе са ширим окружењем. Мултилатерална и билатерална сарадња, такође, су укључене у видове сарадње које Република Србија има са другим државама. Сви видови сарадње, њихови циљеви и планска решења дефинишу се у складу са поставкама европске регионалне политике, као и са различитим регионалним иницијативама, програмима и пројектима ЕУ, Савета Европе, УН и Републике Србије.

У пограничним подручјима Републике Србије почетком овог века формирано је неколико еврорегиона („Дунав – Кереш – Муреш - Тиса”, „Дунав 21”, „Дрина – Сава – Мајевица”, „Еуробалкан – Ниш-Софија-Скопље”, „Стара планина”, „Нишава”, „Дрина” и „Дрина – Тара”) који представљају резултат иницијативе становника и локалних заједница из Србије и суседних држава.

1.6. ОПШТА ОЦЕНА СТАЊА ПО ОБЛАСТИМА

1.6.1. Општа оцена стања заштите и одрживог коришћења природних ресурса

1.6.1.1. Општа оцена стања пољопривредног земљишта и пољопривреде

1.6.1.1.1. Анализа и оцена стања

Од укупне територије Републике Србије (88.848 km²) структура површина основних категорија земљишног покривача је следећа: пољопривредно земљиште 43.113 km², шуме и необрасло шумско земљиште 38.240 km², влажна земљишта и водене површине 2.377 km² и вештачке површине и голети 4.757 km² (Табела 2, Тематска карта 1)¹¹.

Око 48,7 % (43.113 km²) територије Републике Србије покривено је доминантно пољопривредном вегетацијом. Под интензивним пољопривредним културама (оранице, баште, виногради, воћњаци, малињаци и други вишегодишњи засади) налази се 32.834 km² (37,1 %), а под травнатом вегетацијом коју већим делом чине ливаде и пашњаци-10.279 km² (11,6%).

У складу с геофизичким карактеристикама простора које имају одлучујући утицај на бонитет земљишта, удео пољопривредних у укупним површинама, слично као и однос интензивних пољопривредних култура према травнатим екосистемима, смањује се од северних према јужним и југоисточним областима.

Табела 2. Структура земљишног покривача Републике Србије

Подручје- НСТЈ 1, НСТЈ 2	Површине основних категорија земљишног покривача у km ²							Удео у ук. територији - %	
	Укупна тери- торија	Интен- зивне пољоп. култу- ре	Трав- нате повр- шине	Свега доми- нантно пољо- привре- дно	Шуме и жбуње	Влажна земљ. и водене повр.	Веш- тачке повр.и голе- ти	Интензив. пољо- привредно земљиште	Трав- нате повр- шине
Република Србија	88488	32834	10279	43113	38240	2377	4757	37,1	11,6
Србија Север	24839	17282	762	18044	3050	1982	1763	69,6	3,1
Београдски регион/област	3234	1408	350	1758	822	118	536	43,5	10,8
Војводина	21605	15874	412	16286	2228	1864	1227	73,5	1,9
Србија Југ	63646	15552	9517	25069	35188	394	2994	24,4	15,0
Шумадија и Зап.Србија	26492	6888	3856	10744	14384	125	1239	26,0	14,6
Јужна и Ист. Србија	26254	6091	3509	9601	15424	226	1004	23,2	13,4
Косово и Метохија	10900	2573	2152	4725	5381	43	751	23,6	19,7

Веома опасну дугорочну тенденцију коришћења земљишта у Србији представља прекомерно заузимање пољопривредних површина за изградњу и уређење насеља, инфраструктуре, индустријских зона и сл., што доводи до трајних губитака продуктивних и екосистемских функција земљишта, услед његовог прекривања (заптивања) водонепропусним слојем. Од других фактора који угрожавају површине и квалитет земљишта, у први план избијају ерозиони процеси, који су са различитим интензитетом заступљени на преко 80% пољопривредних површина. Конзервациони методи обраде

¹¹ Према подацима из Карте основног земљишног покривача (КОЗП) заснованим на ИГИС решењу (Integrated Geo-Information Solution); Републички геодетски завод, Београд 2019. године

земљишта и друге мере заштите од ерозије се ретко примењују. Садржај органског угљеника и хумуса је у већини подручја, такође, испод оптималног нивоа, посебно у категорији ораница и башти, у првом реду, због изостајања прихрањивања стајским и другим органским ђубривима. Процеси нестабилности терена, са појавама клизишта, одрона и других померања тла, различитих димензија и активности, заступљени су на око 25-30 % територије Републике. Више од четвртине пољопривредних површина је закишељено, углавном, због неконтролисане употребе хемијских средстава. Учестале су и појаве сабијања земљишта, посебно на најплоднијим равницама, због неадекватне примене тешке механизације и других агротехничких мера.

Према Попису пољопривреде 2012. у Републици Србији било је 631.552 пољопривредна газдинства, од којих 630.742 (99,9 %) располаже земљиштем укупне површине 5.346.597 ha, од чега 3.437.423 ha (64,3 %) чини коришћено пољопривредно земљиште (КПЗ). Ова газдинства имају у просеку 10,0 ha укупне површине земљишта, а у тим оквирима 5,4 ha КПЗ. Просечна површина пољопривредних газдинстава се смањује, упоредо са погоршавањем природних и социоекономских услова за развој пољопривредне производње. Највећа је у Средњобанатској, а најмања у Јабланичкој области и у целом Региону Јужне и Источне Србије. Око 88 % расположивог земљишта је у власништву носилаца газдинстава. Изузев Региона Војводина, посебно Севернобачке и Јужнобанатске области узимање земљишта у закуп, а у још већој мери давање у закуп (изузетак је Мачванска област) релативно је слабо заступљено. Насупрот томе, некоришћење/необрађивање пољопривредног земљишта је веома учестала и вишеструко забрињавајућа појава, не само у планинским крајевима, већ и у неким житородним подручјима као што су Јужни Банат, Браничево, Мачва, делови Поморавља, Јужне Бачке и других равничарских области.

Коришћено пољопривредно земљиште је у Србији доминантним делом намењено ратарству. Укупне површине ораница, башти и окућница износе 2.536.882 ha, воћњака 165.150 ha, винограда 22.150 ha, а ливада и пашњака 713.242 ha. Одговарајући просечни удео у укупном КПЗ износи 73,8 %, 4,8 %, 0,6 % и 20,7%. Просторна дистрибуција и заступљеност површина под овим основним наменама условљена је природним погодностима. Удео ораница, башти и окућница, смањује се од севера према југу и југо-истоку, уз мозаични распоред традиционалних виноградарских рејона и бројних воћњака. Обнова и унапређивање виноградарства и винарства заслужују посебну подршку, слично као и потпуније искоришћавање потенцијала за развој воћарства. Око 47 % од укупног броја пољопривредних газдинстава има воћњаке, већином плантажне. Савршене агроеколошке услове за узгајање разноврсног воћа имају не само брдовити предели на југу, западу и истоку Србије, већ и други мањи рејони Београдске области (нпр. Гроцка), Срема, Суботичке пешчаре, побрђа Вршачких планина и др, од којих већина има идеалне услове и за органску производњу воћа, што даје развоју овог сектора велике извозне перспективе.

Широм Србије жита имају највећи удео у структури коришћења ораница и башти, при чему у готово свим областима кукуруз доминира у односу на пшеницу и друга, веома слабо заступљена стрна жита. Индустијско биље се већином гаји у Војводине и на другим најплоднијим ораницама Стига, Мачве и сл. Површине под крмним биљем су највише заступљене у брдовитим крајевима, комплементарно традиционалној усмерености на говедарску производњу. Позитивно треба оценити чињеницу да је производња расада, семенског материјала и сл. заступљена у свим областима.

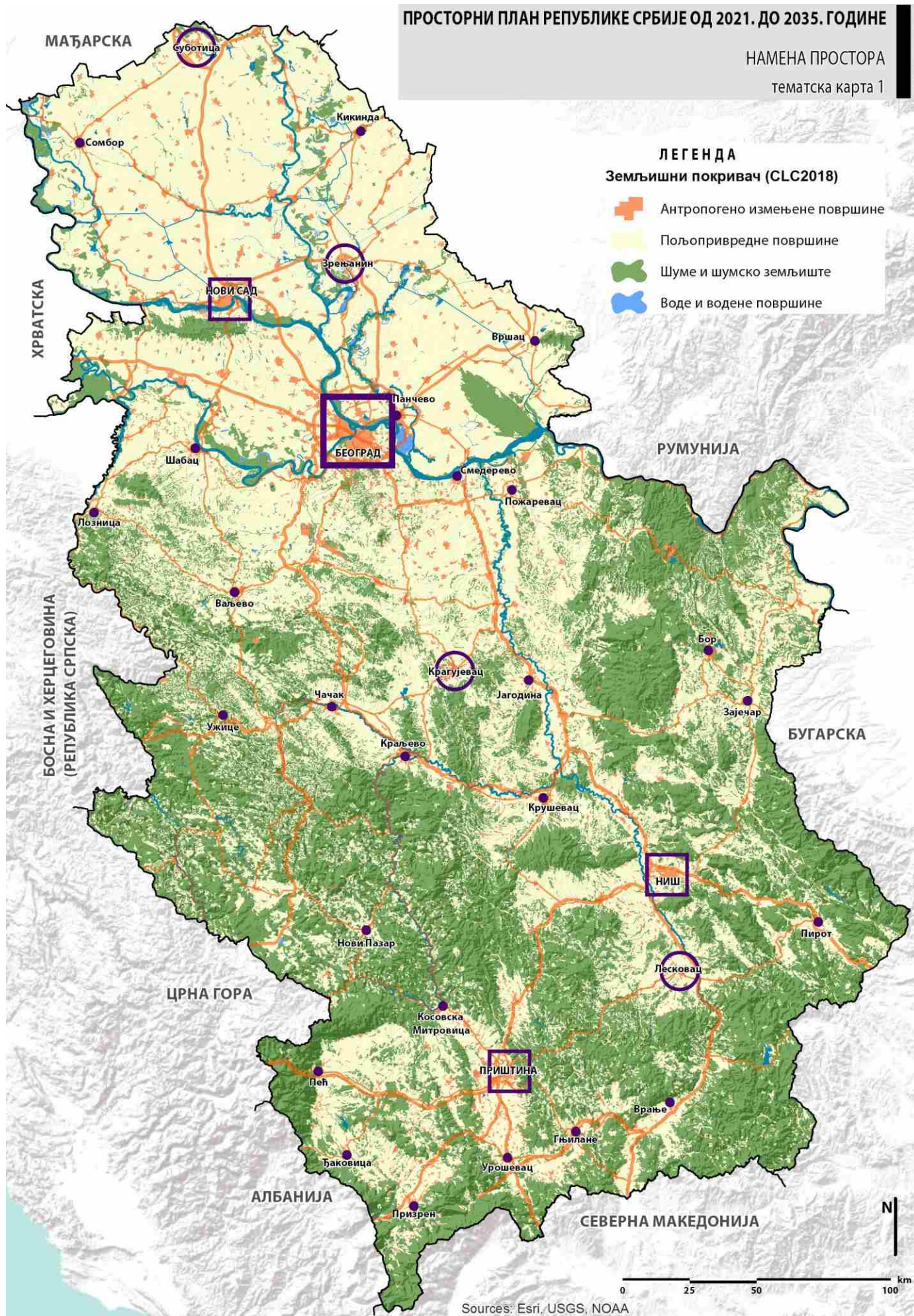
Наглашено неповољну карактеристику производног потенција пољопривреде Србије чини слаба покривеност земљишта системима за наводњавање. Наводњава се свега 2,9% од укупне површине КПЗ, што је далеко испод светског просека, а нарочито испод просека земаља са сличним климатским условима. Слаба је такође опремљеност

већине газдинстава пољопривредном механизацијом, а постојећи тракторски парк је застарео.

Према Попису пољопривреде 2012. године породична газдинства су чинила 99,5% од укупног броја пољопривредних газдинстава и располагала са 82,2% КПЗ. Газдинства правних лица и предузетника су значајније заступљена само у Севернобачкој и Јужнобанатској области. Широм Србије преовлађују газдинства са мање од 5 ха КПЗ (77,7%), која држе 25,3% укупних површина КПЗ. Газдинства са 5 – 20 ха чине 19,2% од укупног броја газдинства и држе 30,7% површина КПЗ, док газдинства површине изнад 20 ха чине свега 3,1% од броја газдинстава, али користе чак 44 % укупних пољопривредних површина. Носиоци породичних газдинстава су по правилу и њихови управници, од којих је 2012. године око 63 % било старије од 55 година, а 33% од 65 година. Већина управника нема стручно образовање. Изузев Војводине, у свим другим областима Србије више од половине управника пољопривредних газдинстава има пољопривредно искуство стечено само праксом (60 % у просеку за Републику).

У периоду 1995-2018 забележен је тренд континуираног смањивања удела пољопривреде, рибарства и шумарства у БДП-у Републике Србије (са 19,7% на 6,3%). У структури БДП рибарство има веома скроман удео од испод 0,5%. Према Попису становништва 2011. удео пољопривредног у економски активном становништву које обавља занимање износио је 14,8 % у просеку за Републику (Београдски регион – 1,8%, Регион Војводине – 14%, Регион Шумадије и Западне Србије – 24,4% и Регион Јужне и Источне Србије – 18,9%). Структуру вредности пољопривредне производње карактерише трајна доминација ратарства у односу на сточарство, а нарочито у односу на виноградарство и воћарство који су заступљени далеко испод потенцијала природне основе. И поред великих годишњих осцилација, углавном, под утицајем временских прилика, током последње деценије пољопривредна производња укупно и готово све њене гране бележе стагнантне трендове, изузев овчарства које има изражену тенденцију раста и виноградарства које је у опадању.

Запостављање сточарске производње има веома неповољне импликације на очување квалитета пољопривредног земљишта. У том погледу постоје велике разлике између региона и области. Према критеријуму укупног броја основних врста стоке на 100 ха коришћеног пољопривредног земљишта, сточарство је најразвијеније у Мачванској и Колубарској области, док се на зачељу, изузев свињарства и живинарства, налазе све области Војводине и већи део Региона Јужне и Источне Србије. Слабо је развијено и пчеларство. Пчеле држи свега 5 % пољопривредних газдинстава. Највише кошница пчела има у Златиборској и Браничевској области.

У периоду 2015-2017. године, приноси сунцокрета, јабука и малина, а појединих година и кукуруза, пшенице, соје и грождја били су у Србији изнад просека ЕУ. Захваљујући квалитетном земљишту и примени савремене технике и технологије на већим поседима, пољопривредници Војводине остварују веће приносе у односу на национални ниво. Судајући по помуженом млеку по крави, у сточарству се остварују знатно нижи производни резултати по јединици капацитета него у свим земаљама ЕУ, изузев Румуније и Бугарске. То се, међутим, може посматрати и као предност са становишта посебног квалитета сточних производа.

Према подацима Пописа пољопривреде 2012. минерална ђубрива су употребљена на 2.298.574 ha (66,9% КПЗ). Овај проценат је најнижи у Региону Шумадије и Западне Србије (49,9%), а највиши у Региону Војводине (83,5%). Средствима за заштиту биља је третирано 2.107.311 ha (61,3% КПЗ). Највеће учешће ових површина у укупном КПЗ регистровано је у Региону Војводине (83,8%), а најмање у Региону Шумадије и Западне Србије (36,2%).

Мада органске површине и површине у конверзији имају у Србији последњих година тенденцију раста (са 0,18% КПЗ у 2012. на 0,55 % КПЗ или 19.254,6 ha у 2018. години), заступљеност ове производње је далеко испод просека ЕУ (7,5 %) и суседњих земаља (Хрватска - 6,94%, Бугарска - 2,56%). Највеће површине у органској производњи, заузимају су воћњаци, лоцирани претежно (59,4%) у Колубарској, Мачванској и Расинској области, и (36,7%) у Топличкој области. Следе ливаде и пашњаци - преко 70% површина ливада/пашњака квалификованих за органску производњу налази се у Пиротској области. Жита и индустријско и крмно биље највећим делом су органски узгајани у Региону Војводине (69%, 64,9%, 60,8%, респективно), у Јужнобанатској и Јужнобачкој области, а у Региону Јужне и Источне Србије (26,5%, 33,7% и 32,7%, респективно) у Зајечарској области.

Насупрот повољним природним потенцијалима у погледу разноврсности природних и антропогено формираних екосистема на риболовним водама и по богатству риболовно значајних врста, риболов и аквакултура су у Републици Србији изузетно слабо развијени. Број регистрованих риболоваца у укупном становништву и продуктивност у објектима за производњу рибе најнижи су у Европи. Већина рибњака има застарелу технологију и амортизоване производне објекте. Ширење и интензивирање производње пастрмских врста ограничено је количином и квалитетом водних ресурса.

1.6.1.1.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијале за одрживи развој пољопривреде у Републици Србији чине: повољни земљишни и климатски услови за просторно диференцирану и разноврсну биљну и сточарску производњу у системима конвенционалне, интегралне и органске производње; традиција, знања и афинитет сеоског становништва према пољопривреди; опредељеност државе и технолошког сектора за увођење добрих пољопривредних и еколошких услова и савремених достигнућа науке и технологије, који подижу приносе и штеде ресурсе; заинтересованост младих пољопривредника за стручно усавршавање путем унапређеног саветодавног система за пољопривредна газдинства; производња и заштита порекла традиционалних локалних производа у спрези са развојем руралног и еко туризма и других комплементарних активности на газдинствима и у локалној економији; буџетске субвенције и финансијска подршка ИПАРД фонда ЕУ.

Потенцијали за развој аквакултуре јесу: повољни геолошки, хидролошки, геоморфолошки, педолошки и климатски услови за изградњу рибњака без заузимања пољопривредних земљишта врхунског бонитета и станишта од посебне природне вредности, као и наглашено динамични трендови тражње рибе и рибних прерађевина у

свету, а надасве – позитивни утицаји рибака на ублажавање ефекта климатских промена, због неупоредиво мањих емисија гасова стаклене баште, у односу на производњу меса у свим гранама сточарске производње.

Потенцијали за развој рибарства отворених вода јесу: незагађеност мањих водених токова уз које је могућа изградња нових рибака; унапређење газдовања отвореним водама, боља контрола риболова и спречавање криволова; оснивање специјализованих рибарских газдинстава и задруга; организовање пласмана, откупа и промета рибе и рибљих производа; одржавање мрестилишта; ревитализација постојећих плавних зона ради обезбеђивања највеће могуће природне репродукције рибљег фонда; и повећање нивоа стручне обучености управљачког, административног и корисничког капацитета за послове производње и прераде рибе.

Ограничења за одрживо управљање пољопривредним земљиштем и развојем пољопривреде јесу: убрзавање тенденције ирационалног ширења грађевинских и пословно-индустријских зона, углавном на најплоднија пољопривредна земљишта у непосредној близини насеља, инфраструктурних коридора и сл.; климатске промене и неизграђени или запуштени системи за наводњавање; уситњен земљишни посед и слаба техничка опремљеност породичних газдинстава, која поседују највећи део пољопривредних ресурса; низак ниво имплементације и сертификације стандарда безбедности и квалитета хране и слаба интеграција малих произвођача у модерне ланце вредности; недовољна активност инспекцијских служби; нефункционална удружења произвођача; неповољна старосна структура радне снаге и менаџера на газдинствима и одлазак младих из земље; неразвијена информатичка, техничка, комунална и социјална инфраструктура села; слаби обухват руралних подручја системом управљања отпадом; успоравање процеса европских интеграција и хармонизације прописа са ЕУ законодавством.

Ограничења за развој аквакултуре јесу: недостатак стручног кадра (посебно на малим рибацама); велики број нелегалних рибака који представљају конкуренцију легалним рибацама; непостојање закона који регулише тржиште рибе и производа аквакултуре, као и недостатак организација произвођача у тој области.

Ограничења за развој рибарства отворених вода чине загађења услед директних испуштања загађујућих материја у водене токове, емитовања сумпорних и азотних једињења у ваздух и њиховог доспевања у воде путем падавина, примене пестицида у пољопривреди, повећавања температуре воде од иностраних загађивача и сл.

1.6.1.2. Општа оцена стања шума, шумског земљишта, шумарства и ловства

1.6.1.2.1. Анализа и оцена стања

Површина шума и необраслог шумског земљишта у структури основних категорија земљишног покривача Републике Србији¹² износи 38.240 km².

Шумом је покривено око 30,9 % (27.334 km²) територије Републике Србије (Табела 3)¹³, Укупна површина шума у односу на привредну поделу простора обухваћена је са седам шумских области којима припада 27 шумских подручја и 5 националних паркова.¹⁴ Државним шумама газдују јавна предузећа „Србијашуме” и „Војводинашуме”, јавна предузећа националних паркова, Шумарски факултет Универзитета у Београду, ЈП „Шуме Гоча”, војне установе, јавна водопривредна предузећа, пољопривредна добра и др.

¹² Према подацима из КОЗП заснованим на ИГИС решењу (Integrated Geo-Information Solution); Републички геодетски завод, Београд 2019. године.

¹³ Према Националној инвентури шума/ National Forest Inventory (у даљем тексту NFI).

¹⁴ Према Закону о шумама („Службени гласник РС”, бр. 89/2015 и 95/2018).

Шумовитост Србије укупно износи 30,9%, док је оптимална процењена шумовитост у односу на вишефункционалне захтеве око 41%.

Табела 3. Стање покривености шумама

Подручје НСТЈ 1, НСТЈ 2	Укупна површина (km ²)	Површина шума (km ²)	Шумовитост %
Република Србија	88.361	27.334	30,9
Србија Север	24.728	2.048	8,3
Београдски регион/област	3.222	508	15,7
Војводина	21.506	1.540	7,1
Србија Југ	63.616	25.286	39,8
Шумадија и Западна Србија	26.775	10.020	37,4
Јужна и Источна Србија	228.208	10.456	40,3
Косово и Метохија	10.887	4.810	44,2

На државне шуме отпада 47%, а на приватне шуме 53% (од укупно обрасле површине). Шуме високог порекла (обновљене из семена) покривају површину од 25,4%, шуме изданачког порекла (обновљене из изданака или избојака) 68,1%, културе (подигнуте сетвом семена или, чешће, садњом садница) 5,1%, а плантаже (интезивни засади топола) 1,3%. Необрасло земљиште, шикаре, шибљаци и лисничке шуме покривају око 3.824 km².

Укупна запремина у шумама Србије износи 402.987.417 m³, а укупан годишњи запремински прираст је 10.629.772 m³. Просечна запремина (v) у шумама износи 161 m³/ha, а просечан текући запремински прираст (iv) је 4,0 m³/ha и проценат прираста (pi) 2,5 %. Запремина мртвог дрвета у нашим шумама је 7,22 m³/ha. Укупна запремина мртвог дрвета је 16.260.414 m³.

У шумама је изражена разређеност састојина и оне покривају 27% од укупно обрасле површине (девастиране састојине су на око 2,5%, док су на подручју АП КиМ заступљене на 7,3% површине). У односу на индикатор мешовитости чисте састојине покривају 67,7%, а мешовите састојине су заступљене на 32,3% обрасле површине. Стање приватних шума је на регионалном нивоу далеко неповољније у односу на државне шуме, а додатно га оптерећује фрагментираност, уситњеност поседа, измењеност у односу на природни потенцијал и спонтаност коришћења.

У Србији се налази око 40% биодиверзитетског европског потенцијала коме је, у добром делу, шума станиште. Састојинском инвентуром у Србији регистровано је 78 врста дрвећа, од чега се 14 може користити без формалних ограничења, а 28 врста су на списку угрожених, ретких, реликтних и ендемичних. Евиднтирано је више од 200 станишних типова појединих врста дрвећа што је значајно у односу на циљеве очувања врста, станишта и генетског потенцијала. Ова хетерогеност иде у прилог изражене фрагментираности и биоразноврсности врста и станишта као услова за потенцијално лакше преживљавање и опстанак у контексту климатских промена. У укупној површини шума значајно је учешће заштићених подручја, од 26,6% у шумама у државном власништву и 11,4% у шумама у приватном власништву. При том не треба занемарити знатно присуство противерозионих заштитних шума које су заступљене на око 25% површине.

Стање шума оптерећују проблеми везани за угрожавајуће факторе биотичког порекла (болести и штеточине) и абиотичког порекла (шумски пожари, загађеност шума и земљишта, промене нивоа подземних вода, сушење шума и др.), посебно у контексту климатских промена и њиховог све израженијег негативног утицаја, као фактора ризика. У односу на укупну запремину шума (према Билтену за шумарство, Републичког завода

за статистику, 2018) штете од инсеката су процењене на 16.506 m³, штете од човека на 24.685 m³, штете од елементарних непогода на 74.495 m³, штете од биљних болести на 16.798 m³ и штете од пожара на 185 m³ (док су на подручју АП КиМ штете знатно израженије и износе око 459.000 m³, при чему су посебно изражене нелегалне сече). Укупан случајни принос 2018. године износио је 196.273 m³ што представља више од 10% укупног приноса у дрвету.

Шуме и шумски екосистеми, у целини, садрже и дају бројна добра, чији значај (финансијски) често превазилази назив „остали” или „споредни”. У ове шумске производе убрајамо: (1) остале производе састојина – семе, плодови, пупољци, четине, шишарице, кора, лика, смола, лисник, шушањ и друго; (2) производе шумског земљишта – плодови, лековито биље, печурке; (3) производе непосредног коришћења земљишта – земља, хумус, угаљ, камен, шљунак, песак, сено и друго; (4) ловство и ловни и планински туризам и пољопривредна производња.

Резерве угљеника у шумској биомаси износе 132.985.850 t CO₂. Количина угљеника коју шуме сваке године апсорбују из атмосфере, износи просечно 5.871.250 t CO₂. Посебан значај припада шумским екосистемима као обновљивим изворима енергије. Расположива биомаса процењена у нашим шумама износи преко 30 милиона m³.

Дрвна индустрија учествује у БДП са 1.500.000.000 евра обрта. Учешће дрвне индустрије у извозу Републике Србије 2019. износи 826,5 милиона евра (258,5 милиона прерада дрвета и 568 милиона индустрија намештаја), при чему се бележи суфицит од 413,2 милиона евра. У 2019. години се у сектору шумарства, прераде дрвета и индустрије намештаја ангажује 42.952 запослених и то у сектору: коришћења шума 6.654, дрвној индустрији и преради дрвета 16.954 и у индустрији намештаја 19.344 радника.

Ловишта у Србији обухватају око 98% површине, односно око 86.873 km². Укупна површина ловишта подељена на 32 ловна подручја у оквиру којих је дефинисано 357 ловишта¹⁵. Ловишта су већим делом поверена на газдовање ЈП „Србијашуме” и „Војводинашуме”, војним установама, а потом ловачким удружењима на нивоу ловних подручја. У Србији су у односу на укупно богатство фауне евидентирани 72 врсте дивљачи. У односу на број врста неопходно је установити потребу заштите врсте, станишта и генетског потенцијала на нивоу врста. Ово треба обезбедити свакако, водећи рачуна о другим присутним таксонима аутохтоне фауне које ловно газдовање не сме да угрожава. Свакако да на бројно стање дивљачи и њихову просторну дистрибуцију и присуство у појединим ловиштима утичу битно измењени животни услови, мала разноврсност хране, све већа употреба хербицида и других хемијских средстава у пољопривреди, различите заразне болести, клима, предатори, али се не сме занемарити ни антропогени фактор (са аспекта недовољно стручног и недовољно одговорног планирања и газдовања дивљачи, а посебно са аспекта незаконитог лова).

Бројност статистиком праћених врста дивљачи (за 2017. годину) приказана је у табелама 4 и 5.

Табела 4. Бројно стање дивљачи

Јелен		Срна	Дивокоса	Муфлон	Вук	Дивља свиња
обичан	лопатар					
6089	1 510	132.642	327	953	1.665	23.701
Куна		Зеца	Јаребица пољска	Дивља патка	Фазан	Јастреб кокошар
белица	златица					
19.041	5.902	430.690	153.653	383.020	350.307	13.397

Извор: Билтен шумарство у Републици Србији, РЗС, 2019.

¹⁵ Према Закону дивљачи и ловству („Службени гласник РС”, бр. 18/2010 и 95/2018).

Табела 5. Бројно стање трајно заштићених врста

Медвед	Рис	Велики тетреб	Мали тетреб	Дабар	Видра
149	43	44	44	97	1.526
Степски твор	Хермелин	Ласица	Јаребица камењарка	Лештарка	Бекасина
261	591	6.026	2.340	1.672	1.518

Извор: Билтен шумарство у Републици Србији, РЗС, 2019.

1.6.1.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали за одрживи развој шумарства су могућности за: унапређивање стања шума у шумским подручјима; стварање повољнијег амбијента за вишефункционално коришћење шума; интезивнију заштиту биоразноврсности и шумских станишта; производњу дрвета (сировине) и биомасе; очување квалитета вода и земљишта; обезбеђивање радних места (кроз подршке руралном развоју и агрошумарству, развоју малих и средњих предузећа); производњу хране и развој екотуризма; коришћење осталих производа у шуми за фармакологију; увећање степена шумовитости и ублажавање негативних ефеката климатских промена; побољшање услова животне средине, посебно у урбаним срединама, угљенокопима, индустријским постројењима; успостављање система одрживог управљања шумама у складу са потенцијалима; образовање и едукацију као и социјалну сигурност становништва, посебно у неразвијеним срединама; и др.

Потенцијали за развој ловства су могућности за: заштиту биоразноврсности станишта ловне и друге фауне у ловним подручјима; унапређивање стања и бројности дивљачи у ловним подручјима (перманентна заштита дивљачи од болести, штеточина, криволова, као и умањење негативних ефеката климатских промена); повећање кадровске мобилности и инфраструктурне опремљености ловишта у циљу остваривања дугорочних програма заштите и унапређивања дивљачи; повећање ловне производње и развој ловног и екотуризма; заштиту дивљачи и фауне као и очување квалитета животне средине у целини; обезбеђивање радних места и социјалне сигурности (покретање малих и средњих предузећа у области ловства-туризма); образовање и едукацију посебно у погледу ловне етичности; успостављање система одрживог управљања ловством у складу са природним потенцијалима; и др.

Ограничења везана за стање шума у шумским подручјима су: недовољна шумовитост у односу на оптималну од 41%; неповољна структура састојина по пореклу са доминацијом шума изданачког порекла (посебно у приватном власништву и на подручју АП КиМ); разређеност значајнијег и деградираност површински мањег дела инвентара, што условљава недовољну стабилност, виталност и производност шума и могућност испуњења принципа њихове полифункционалности; неповољна старосна структура једнодобних шума у односу на строжије поимање принципа одрживости; делимична или потпуна измењеност природног састава шума у односу на природни (станишни) потенцијал; уситњености, фрагментираност и неажурност поседа у приватном власништву; доминантно вегетативно порекло шума у биоeколошком и економском смислу (које условљава умањену биоeколошку стабилност, краћи животни век, лошије здравствено стање шума, скромније димензије стабала у доба зрелости, умањену функционалну вредност, посебно угрожену могућност очувања биодиверзитета, умањен принос по квалитету и нижи очекивани финансијски ефекат). Полазећи од универзалних критеријума паневропског одрживог газдовања шумама, ограничења у Републици Србији су следећа: увећан негативан ефекат стаклене баште услед недовољне шумовитости у односу на оптимум; све израженија интензивна угроженост биотичким и абиотичким факторима ризика услед климатских промена; сеча око 3,17 милиона m³ дрвета неповољне квалитативне структуре (у интензивном шумском газдовању процена

је да је потенцијално могуће коришћење око 6,3 милиона m^3 , уз знатније улагање у шуму и шумарство); недовољна валоризованост заштитних и других социо-економских функција шума у шумском газдовању (нарочито земљишта и воде), имајући у виду да је овим функцијама обухваћено око 50% шума; споро законско, институционално и планско усвајање принципа адаптивности шума и шумарства (осетљивост, миграторна и адаптивна способност) као значајног просторног елемента против негативних ефеката климатских промена (екстрема).

Ограничења за развој ловства су: неадекватно управљање одређеним врстама дивљачи и недовољно развијен мониторинг дивљачи и њихових станишта; недовољна бројност дивљачи (посебно заштићених врста) унутар ловних подручја и ловишта у њима и неједнака дистрибуција у односу на просторно функционалну рејонизацију и установљење станишта на државном нивоу; неповољна полна структура унутар (делова) популација појединих врста; неповољан и неуједначен квалитет по ловним подручјима чак и по ловиштима унутар истог подручја; неповољна старосна структура унутар врста услед прераног излова јединки унутар врсте; низак ниво техничко-технолошког и институционалног развоја ловства, недовољно стручног и одговорног планирања и газдовања дивљачи као и непостојање документа стратешког планирања у ловству; проблеми у планирању, развоју и управљању ловиштима (недисциплина корисника ловишта, лоша организација рада и премали број запослених у ловиштима, монополизам одређених друштвених организација и одређених интересних група, недоследна примена и непоштовање законских и институционалних оквира, неодговарајућа судска пракса у погледу процесуирања прекршаја и злоупотреба); недовољна реинтродукцији аутохтоних врста у појединим ловиштима као деловима станишта; неадекватно сагледавање присуства или заштите појединих врста у плановима газдовања у односу на потенцијал и рејонизацију на регионалном нивоу; измењени животни услови у ловиштима (мала разноврсност хране, различите заразне болести, промена климе, предатори) и антропогени фактори (са аспекта незаконитог лова, појава све веће употребе хербицида и других хемијских средстава у пољопривреди и др.).

1.6.1.3. Општа оцена стања вода и водопривредне инфраструктуре

1.6.1.3.1. Анализа и оцена стања

1.6.1.3.1.1. Водни ресурси и водни режим

Развој водопривредне инфраструктуре, као и укупни развој Србије, одвијају се у сложеним условима због чињенице да је Србија водом сиромашна земља, са веома неповољним, неравномерним водним режимима. Просечне годишње падавине у Србији су око 730 mm (око $64,5 \times 10^9 m^3$) и варирају од 500 mm, па и мање од тога у деловима Бачке и Баната, па до око 1500 mm у планинским зонама по рубним подручјима Републике. Падавине се генерално смањују идући од запада према истоку. Највећи део падавина утרוши се на евапотранспирацију (око 530 mm), тако да се у отицање претвара просечно само око 180 mm. Територија Републике Србије је подељена између три морска слива: Црноморски слив ($81.261 km^2$, око 92% територије), са највећим домаћим сливом Велике Мораве (око $38.207 km^2$), Јадрански слив (око 5% територије) и Егејски слив (око 3% територије). На територији Србије се формира просечни проток од $505 m^3/s$, односно, око $15,9 \times 10^9 m^3$ годишње (тзв. домаће воде), са просечним специфичним отицањем од око $5,7 L/s \cdot km^2$. Оквирна расподела домаћих вода по појединим сливовима приказана је у Табели 6.

Табела 6. Распоређеност вода које настају на територији Србије по већим сливовима (домаће воде)

Река / слив	Просечни проток m^3/s	Укупан проток $10^6 \text{ m}^3/\text{год}$	Мале воде m^3/s
Лепенац, Пчиња, Драговиштица	18	567	1,3
Бели Дрим, Плавска река	62	1.953	3,3
Слив Дрине у Србији	61	1.922	14,0
Слив Саве од Дрине до ушћа у Дунав	26	819	1,4
Велика Морава	230	7.245	34,0
Млава, ушће у Дунав	11	346	0,5
Слив Дунава од Млаве до границе са Бугарском	50	1.575	1,7
Банат и Бачка (домаће воде)	35	1.102	1,3
Срем	11	346	0,4
Укупно Република Србија	505	15.907	57,9

По показатељу специфичне расположивости домаћих вода од око 1500 m^3 по становнику годишње, Србија спада у водом сиромашне државе, јер се око 2500 m^3 по становнику годишње сматра доњом границом којом се оцењује способност држава да се снабдева властитим водама, без угрожавања екосистема и без неопходности да користи и транзитне воде. Због тога је Србија упућена да користи и транзите воде, са свим ризицима због тога, јер не може да утиче на количину ни на квалитет долазних вода. Ситуацију погоршавају бујични режими највећег броја водотока и велика просторна неравномерност, јер домаћих вода има најмање тамо где је најпотребнија (велика насеља и најквалитетнија земљишта која треба наводњавати).

Водни режими су веома неравномерни, међу најнеповољнијим у Европи. Водотоке Србије одликују бујични режими, тако да код мањих река чак преко 50% годишњег биланса вода протекне у кратким бујичним поводњима, након којих наступе дуги маловодни периоди. У маловодним периодима домаће воде се смањују на око $50 \text{ m}^3/\text{s}$, што је десет пута мање од просечних протока. Однос између малих месечних вода обезбеђености 95% (воде меродавне за планирање мера заштите квалитета вода) и великих вода вероватноће 1%, у односу на које се планирају системи заштите од поплава, на мањим водотоцима се пење на преко 1:2000, што је један од најнеповољнијих односа у Европи. Специфична отицања при бујичним поводњима се пењу чак до око $20 \text{ m}^3/\text{s}\cdot\text{km}^2$. У тако неравномерним водним режимима вода опстанак и развој земље почивају на акумулацијама са тзв. годишњим регулисањем протока.

Транзитне воде су значајне, у просеку око $5.239 \text{ m}^3/\text{s}$: Дунав са Дравом и каналом Баја - Бездан: око $2.890 \text{ m}^3/\text{s}$, Тиса са Бегејем: $794 \text{ m}^3/\text{s}$, банатски водотоци на уласку у Србију: око $72 \text{ m}^3/\text{s}$, Дрина са Лимом (дотоци у Србију): $333 \text{ m}^3/\text{s}$, Сава (улаз): $1.130 \text{ m}^3/\text{s}$, Ибар (улаз): $12 \text{ m}^3/\text{s}$, Нишава: $8 \text{ m}^3/\text{s}$. Међутим, и те реке имају све неповољније водне режиме, јер им се у маловођу протоци смањују за неколико пута, највећим делом због све већих захватања воде за наводњавање у узводним земљама.

Ресурси подземних вода у Србији су релативно оскудни и неравномерно распоређени. Овај ресурс се традиционално највише користи за снабдевање насеља водом: од $15\text{-}17 \text{ m}^3/\text{s}$ захваћених подземних вода, око 52-55% је из алувијалних издани, око 22% из карстних извора, око 16% из основног водоносног слоја – ОВС (најзаступљенији извор водоснабдевања у АП Војводина), док је око 8% из неогених карстних формација. У маловодним периодима издашност алувијалних издани се смањује, што доводи до кризе у снабдевању водом насеља која се ослањају само на таква изворишта.

Стање квалитета површинских вода у Републици Србији није задовољавајуће. Од укупно 499 идентификованих водних тела површинских вода у Србији, резултати мониторинга указују да је добар еколошки статус утврђен само код 2% водних тела, 41% водних тела има еколошки статус лошији од доброг, а за 57% водних тела нема довољно података за утврђивање еколошког статуса. У погледу хемијског статуса, резултати су нешто бољи: добар статус је утврђен на 32% водних тела површинских вода, 10% водних тела није постигло добар хемијски статус, а за 58% водних тела нема довољно података. Знатно лошији подаци за еколошки у односу на хемијски статус јасно указују на негативне последице хроничних и акутних загађења која се изливају из концентрисаних и расутих извора загађења у површинске воде. Погоршано стање квалитета изражено је у каналима у АП Војводини, на мањим водотоцима и у близини већих насеља. Ситуација је повољнија у зони заштићених изворишта. Проблем представљају загађења у седиментима која су детектована на појединим каналима у Војводини, али и на другим рекама и акумулацијама у централној Србији. Посебно је значајно да је квалитет воде реке Дунав на излазу из Србије знатно бољи него на улазу.

Квалитет подземних вода у Србији је неуједначен, првенствено због различитих услова геолошке средине у којима се формира издан, али и због антропогених утицаја. Од укупно 153 водна тела подземних вода у Републици, 119 водних тела је у добром хемијском статусу. Код 18 водних тела идентификован је лош квантитативни статус услед надексплоатације и обарања нивоа подземних вода (углавном у деловима Војводине и појединим деловима Поморавља).

1.6.1.3.1.2. Водно земљиште

Водно земљиште (ВЗ), према Закону о водама је заштићена и резервисана зона уз реке, језера, акумулације, заштићене мочваре, у којој је забрањена градња било каквих сталних објеката, осим објеката водопривреде. Један од највећих проблема у сектору вода је чињеница да за највећи број водних тела нису утврђене границе ВЗ и оно као такво није уписано у катастар непокретности. У близини већих насеља ВЗ се често злоупотребљава изградњом сталних објеката, што повећава угроженост од поплава, али и онемогућава реализацију објеката водопривредне инфраструктуре.

1.6.1.3.1.3. Водопривредна инфраструктура

У Србији постоји дуга традиција у области вода, дуга преко 200 година. Најзначајнији радови у сектору вода изведени су у периоду 1950-1980. године и били су базирани на стратешком планирању. Развој водопривреде последњих деценија заостаје за потребама земље, али и за могућностима њене економије. Даје се сажет преглед стања по водопривредним гранама:

- снабдевање насеља водом – на јавни водоводни систем прикључено је близу 87% становништва. Захваћене воде за јавне водоводе 2012. године износе око $21,6 \text{ m}^3/\text{s}$, при чему се 31% количина обезбеђује захватом из површинских вода, а 59% из подземних вода; проценат губитака воде из водовода је релативно висок и износи просечно 35%; по питању квалитета воде за пиће регистровани су хемијске и микробиолошке неисправности воде у деловима Војводине и централне Србије, а квалитет воде за пиће је генерално бољи у већим водоводима;

- снабдевање водом индустрије – захватање воде за потребе индустрије забележило је велики пад протеклих деценија, и процењује се да износи око $90 \times 10^6 \text{ m}^3$ годишње; око 19% воде за потребе индустрије намирује се из подземних вода, 30% из јавних водовода, а 51% се захвата из површинских вода;

- наводњавање – системима за наводњавање покривено је око 105.000 ha пољопривредне површине, што је само око 5,5% од укупних површина погодних за наводњавање; због неодржавања и других разлога, део ових система је ван употребе тако да се активно наводњава око 53.500 ha; из река и канала је захватано преко 88% воде, док се остале површине наводњавају из подземних вода, језера и акумулација;

- одводњавање – изграђено је око 400 система за заштиту и одводњавање урбаних и руралних подручја површине око 2.100.000 ha; због неадекватног одржавања велики број ових система више не обезбеђује задовољавајуће ефекте и прописане режиме; непланска изградња у неким заштићеним зонама додатно отежава или онемогућава рад ових система;

- хидроенергетика – искоришћени су најрационалнији делови потенцијала великих и средње великих река; укупна снага 16 хидроелектрана у оквиру система ЕПС-а износи 2.958 MW, а просечна годишња производња око 11.360 GWh што чини око 30% у производњи електричне енергије ЕПС-а; статус повлашћених произвођача¹⁶ добило је и 125 МХЕ (изграђено око 110) чија је сумарна снага око 91 MW, а пројектима укупно исказана производња је око 368 GWh што је само око 1% од конзума; МХЕ су са дугачким цевоводним деривацијама, што изазива велике социјалне и еколошке проблеме;

- заштита вода од загађења – садашње стање може се оценити као незадовољавајуће; око 55% становништва је прикључено на јавни канализационе системе, у раду је само око 30 постројења за пречишћавање отпадних вода (ППОВ), а мање од 10% отпадних вода се пречишћава пре испуштања; стање погоршава непостојање или недовољност (пред)третмана отпадних вода из индустрија, значајно расуто оптерећење из пољопривреде, велики број дивљих депонија које се, по правилу, лоцирају у близини водотока, итд;

- одбрана од спољних вода – у систему активне заштите од поплава укључене су све изграђене вишенаменске акумулације, при чему врло важну улогу имају оне у горњим деловима сликова; пасивни системи за заштиту од поплава изграђени су на око 3.500 km водотока (2.450 km насипа дуж водотока I реда и регулација река на још 1.100 km), али и поред тога велики део територије је реално и потенцијално угрожен спољним водама, што су показале поплаве 2014. године и касније;. штете од поплава увећава непланска изградња у долинама река, у кориту за велику воду;

- експлоатација речног наноса (песка и шљунка) – ове активности често се изводе неконтролисано, што доводи до морфолошког и хидрауличног нарушавања речних корита, као и до смањења нивоа и угрожавања подземних вода.

- организациони и институционални аспекти сектора вода – стање карактерише велика уситњеност водоводских предузећа; недовољна средства за финансирање редовних активности и нарочито за инвестиције (цене и накнаде за воде су далеко испод економског нивоа); недовољно одржавање постојећих система; преклапање и подела надлежности између неколико министарства; за извештај број значајних водних објеката у јавној својини није спроведен поступак евидентирања у катастар; споро планирање и израда техничке документације за водопривредну инфраструктуру и др.

1.6.1.3.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали заштите и коришћења вода и развоја водопривредне инфраструктуре су: у Србији постоји традиција у области водопривреде дуга преко 200 година; изграђена је значајна водопривредна инфраструктура, чија би вредност, да је

¹⁶ Уредба о подстицајним мерама за производњу електричне енергије из обновљивих извора и из високоефикасне комбиноване производње електричне и топлотне енергије („Службени гласник РС”, бр. 56/16, 60/17 и 91/18) престала је да важи у јануару 2020. године.

данас урађена износила преко 20 милијарди евра; за функционисање постојећих и даљи развој водопривредних система изванредан значај имају изграђене вишенаменске акумулације, посебно оне које се налазе у горњим деловима сликова међу којима се издвајају – Власина, Завој, Газиводе, Увац, Кокин Брод, Барје, Ћелије, Бован, Врутци, Гружа, Грлиште, Стуборовни, Првонек, Борско језеро, Лазићи, Брестовац, као и акумулација Селова на Топлици (када буде стављена у функцију); изграђени хидросистеми ХС Дунав-Тиса-Дунав и ХС Северна Бачка омогућавају заштиту Баната и Бачке и реализацију развојних потенцијала тих подручја; снага великих хидроелектрана на прагу постројења износи 2.940 MW, а снага малих хидроелектрана 52,5 MW (око 30% инсталисаног капацитета у Србији); формирана је основна конфигурација система за одбрану од поплава са 2.450 km насипа дуж водотока I реда, а регулацијама река је обухваћено још 1.100 km водотока; изграђени системи за одводњавање (400 система) штите од превлаживања око 2.100.000 ha; образован и обучен кадар оспособљен за различите послове у водопривреди; домаће воде у просечном износу од око 16×10^9 m³ годишње нису велики али су респектабилни потенцијал; хидрографски систем је погодно распоређен по територији Србије; ток Дрине располаже значајним енергетским потенцијалом који се може успешно искористити у оквиру система Средња и Доња Дрина: подземне воде високог квалитета (алувијална, карстна изворишта, ОВС у области Паноније) представљају драгоцен ресурс; велики потенцијал представљају и места на којима се могу реализовати нове акумулације које ће омогућити регулисање и боље искоришћење вода.

Ограничења заштите и коришћења вода и развоја водопривредне инфраструктуре су: законска решења, организациони и институционални систем тренутно не омогућавају у потпуности интегрално управљање водама на захтеваном нивоу ефикасности и оперативности; недовољни домаћи извори финансирања водопривредних делатности – постојећи нивои цена и накнада за воду не покривају ни трошкове рада и одржавања; споро коришћење екстерних извора финансирања (ЕУ фондови, донације, кредити); успорена и често неадекватна припрема планске и техничке документације; уситњеност предузећа која обављају делатност у сектору вода и других субјеката, што за последицу има њихове недовољне кадровске, техничке и финансијске капацитете; стихијска изградња МХЕ на мањим водотоцима и у заштићеним областима је негде девастирала водотоке, онемогућила изградњу појединих неопходних планираних водних објеката и угрозила природне вредности и потребе локалне заједнице; злоупотреба водних објеката за непланиране намене (коришћење насипа као саобраћајница); стихијска изградња објеката на водном земљишту отежава заштиту од поплава у небраћеном делу на прописаном појасу од 20-50 m; Србија је упућена на коришћење транзитних вода, са свим ризицима које таква стратегија носи у будућности у погледу количине и квалитета вода; просторна неравномерност падавина и отицања, са ресурсним парадоксом да су количине домаћих вода најмање у подручјима са највећим потребама; бујични карактер водотока са веома израженим екстремима (велике и мале воде); појава дугих суша и маловођа, посебно у другом делу вегетационог периода; мали број погодних места за изградњу акумулација са годишњим регулисањем протока, које се непланском изградњом девастирају; додатне неизвесности и захтеве постављају климатске промене, токо да се у будућности може очекивати – смањивање укупних падавина у јужном и источном делу земље, дуже трајање маловодних периода у летњем периоду и већи максимални протицаји великих вода.

1.6.1.4. Општа оцена стања минералних сировина и рударства

1.6.1.4.1. Анализа и оцена стања

Како даљи привредни раст Републике Србије захтева све веће количине минералних сировина, рударска делатност као носилац управљања минералним сировинама постаје све значајнији чинилац привредног развоју. Трендови увећања производње минералних сировина на глобалном нивоу у наредном периоду, представљаће добар оквир за: наставак истраживања лежишта; увођење иновација у експлоатацији и преради; заштиту и одрживо коришћење минералних ресурса; заштиту и унапређење квалитета животне средине, као и за интезивирање међународне сарадње.

Минералне сировине се оцењују као једна од битних основа за будући индустријски, економски и друштвени развој Републике Србије.

1.6.1.4.1.1. Енергетске минералне сировине

Ресурси угља су од изузетног значаја за развој енергетике и укупне економије и представљају најзначајнији домаћи енергетски потенцијал у чијој структури укупних резерви учествују са око 85%. Од примарног значаја је лигнит (меки мрки угаљ) у Колубарском и Костолачком басену и лежишту Ковин, где је билансирано око 5,16 милијарди тона геолошких резерви угља. Истражена лежишта су релативно сложене геолошке грађе па је потребна примена савремене технологије површинске експлоатације са високопродуктивном рударском опремом. Лигнитски угаљ из Колубарског и Костолачког басена је до сада имао кључну улогу за производњу електричне енергије у Републици Србији, а ту улогу, уз лигнит из ковинског лежишта, имаће и у дужем наредном периоду. Веома су значајне геолошке резерве угља Косовског басена, где је билансирано око 12,5 милијарди тона лигнита, које се налазе у посебном статусу. Перспективу за развој подземне експлоатације угља имају рудник Соко и посебно Сјенички басен, али под условом да се, као потрошач угља из овог басена изгради нови најсавременији термоенергетски блок снаге 350 MW.

Уљни шкриљци у Републици Србији су доста распрострањени, а најзначајнији утврђени басен је алексиначки где је остварен висок степен истражености лежишта, а процењене резерве уља су око 200 Mt, док су у осталим басенима процењене резерве око 400 Mt уља.

Карактеристично за енергенте нафте и природног гаса су мали обим конвенционалних ресурса и билансних резерви, релативно висок степен истражености и ограниченост истражног подручја на Панонски басен, који је и даље потенцијал за неконвенционалне ресурсе угљоводоника.

Дугорочни значај имају раније истражене и категорисане геолошке резерве руде урана од око 13 Mt, као и потенцијалне резерве у рудним појавама од око 7 Mt, на бази којих су процењени потенцијални ресурси од око 7.800 t урана.

Процењује се да енергетска потенцијалност геотермалних ресурса може да замени око 500.000 t увозних течних горива на годишњем нивоу, а са директним коришћењем помоћу геотермалних топлотних пумпи могла би да се смањи потрошња електричне енергије за око 1.200 MW.

1.6.1.4.1.2. Металичне минералне сировине

Међу металичним минералним сировинама (ММС) најзначајнији су ресурси бакра у Источној Србији, практично на целом простору Тимочке еруптивне зоне, посебно Борске металогенетске зоне, где се истражују или су у експлоатацији лежишта бакра.

Билансиране геолошке резерве руде бакра (Cu) износе око 2,4 милијарде t. Један од простора са највећим потенцијалом на овом подручју представља и реон Црног врха, где су у току интензивна детаљна геолошка истраживања, пре свега злата.

Простор средишње (централне) Србије није богат индикованим и истраженим металичним минералним сировинама. На овом простору економски најзначајније је лежиште олова и цинка „Рудник” на планини Рудник са рудним резервама од око 3 Mt. Осим експлоатације олова и цинка, у овом руднику добијају се још сребро и бакар. У значајне геолошке резерве руде олова и цинка од око 58 милиона t, спада и Копаоничка област која се налази у посебном статусу (делом на АП КиМ и у зони копнене безбедности). Такође, треба поменути и мање истраживане ресурсе никла и кобалта у реону Врњачке Бање (Руђинци и Велуће) где потенцијални ресурси руде износе око 30 Mt.

На простору Западне Србије као економски најзначајнији су утврђени геолошки ресурси литијума у руди јадарита у Јадарском неогеном басену код Лознице, који су процењени на око 136 милиона t. У Подрињској области економски значајни су још ресурси антимона у лежиштима у околини Зајаче, Брасине, Костајника, Крупња и Љубовије са процењеним ресурсима руде антимона од преко 3 Mt. Такође, у реону Љубовије економски потенцијал има и лежиште олова и цинка „Велики Мајдан” које је у експлоатацији. Ресурси природно легираних Фе-руда гвожђа са никлом и хромом (никлоносно гвожђе) у лежишту Мокра Гора у реону Таре су веома перспективни са ресурсним потенцијалом од око 240 Mt резерви руде.

Перспективна лежишта ММС на простору Јужне Србије су у рудним пољима Леце и Грот, где су индиковане и утврђене економски значајне геолошке резерве олова и цинка са местимично високим садржајем злата и сребра. Такође, у Лецком вулканском комплексу утврђено је и око $150 \cdot 10^6$ t резерви руде бакра које до сада нису валоризоване, а у реону Медвеђе геолошке резерве руде бакра процењене су у количини од $550 \cdot 10^6$ t. У реону Мачкатице утврђене су економски веома перспективне геолошке резерве молибдена у лежишту Мачкатица у количини од 150 Mt руде. На подручју Босилеграда су истраживана веома богата лежишта Тламино и Сурлицу Дукат где су индициране значајне резерве злата и сребра.

Значајно место у минерално-сировинској бази Републике Србије, а нарочито у актуелном разматрању еколошког аспекта присуства и утицаја на животну средину, имају техногени металични минерални ресурси, у флотацијским јаловиштима и депонијама (Бор, Леце, Рудник, Грот).

1.6.1.4.1.3. Неметаличне минералне сировине

Расположиви потенцијални ресурси и билансне резерве неметаличних минералних ресурса (НМС) који се налазе у експлоатацији (глине, кварцне сировине, барит, зеолит, фелдспати, дијабази, лапорац, технички камен и архитектонски камен), уз геолошка истраживања и превођење у билансне резерве, довољни су да задовоље потребе домаће индустрије и грађевинарства у веома дугом периоду.

Уз поменуте НМС, највећи економски значај имају геолошке резерве бората у Јарандолском басену (са око 11 Mt руде) као и резерве бора у Јадарском басену (са око 20 Mt или око 15% руде у оквиру резерви јадарита). Значајан економски потенцијал имају и потенцијални ресурси магнезита (око 6,5 Mt, Златиборска област око 2 Mt, Шумадијска област око 3 Mt, Ибарски рејон око 1,2 Mt), као и значајне геолошке резерве фосфата у лежишту Лисина код Босилеграда (око 106 Mt).

1.6.1.4.1.4. Подземне воде

Процењује се да данас укупна количина подземних вода за водоснабдевање које се експлоатишу из свих изворишта, односно типова издани у Србији и пласирају преко јавних водоводних система, износи око $670 \cdot 10^6 \text{ m}^3$ годишње. Лежишта подземних вода од великог практичног значаја у Србији су на подручју Мачве, у долини Саве до ушћа у Дунав, у приобаљу Дунава до Голупца, на Кучајско-бељаничком масиву, Сувој Планини, Тари, у долини Велике Мораве и др. Резерве подземних вода појединих лежишта отварају перспективе њиховог трансфера у водом сиромашнија подручја.

Република Србија је, у целини, богата подземним минералним водама. Према регистрованим природним појавама (изворима), као и појавама које су утврђене истражним бушењем, на територији Србије има преко 300 појава (у централном делу Србије око 190, АП Војводини око 80, и на АП КиМ преко 30).

1.6.1.4.1.5. Сектор рударства

У коришћењу минералних сировина (МС) повољније стање је у производњи чврстих, течних и гасовитих МС, које су у директној вези са енергетским билансом државе, а последњих година и у производњи бакра, олова и цинка.

Обим и динамика извођења основних и примењених геолошких истражних радова, били су лимитирани расположивим финансијским, техничким и другим ресурсима, тако да поједине раније планиране етапе истраживања често нису биле вршене или нису спроведене до краја. Ово има за последицу да су данас, после више деценија истраживања, многа рудоносна подручја Србије остала недовољно истражена и испитана у погледу минералог потенцијала. Мала је количина новопронађених рудних резерви у постојећим лежиштима МС, НМС и фосилних горива у односу на познате и експлоатисане рудне резерве, као и недовољно познавање лежишних услова и квалитета минералне сировине.

Укупна производња свих МС у Србији последњих неколико година креће се око 73 Mt од чега на угаљ отпада око 40 Mt. МС за грађевински материјал (све врсте каменог агрегата, песак, шљунак, производња грађевинског материјала итд.) производе се у количини од око 18 Mt, уз нелегалну и нигде евидентирану експлоатацију песка и шљунка из речних корита и алувиона у количини 3 - 5 Mt. Руда бакра се експлоатише у количини од око 15,5 Mt, а руда олова и цинка у количини од око 0,33 Mt. Последњих година, нафта се експлоатише у количинама од око 0,9 Mt, а гас у количинама од 0,4 Mt^3 . Треба напоменути и производњу око 1,1 t злата, око 11,5 t сребра, око 20 kg селенијума, преко 20 kg паладијума и око 3 kg платине.

Данашња годишња производња минералних сировина цени се на око 1,5 милијарди евра. Вредност геолошким истраживањима има стални раст, да би у 2018. години износила преко 100 милиона евра. Процењује се да око 2% БДП Србије припада рударском сектору, а укупан кумулативни (индиректан) ефекат рударства на БДП је знатно већи. По структури око 90% учешћа у процењених 2% БДП чине енергетске МС (угаљ, нафта, природни гас) и бакар као металична МС. Остатак од 10% по структури чине производња олова и цинка и неметаличне МС. У рударству је 1,2% укупно запослених у Србији.

Опрема на површинским коповима у просеку је стара преко 30 година, а у подземној експлоатацији и старија, па је техничке и технолошке непоуздана и проблематична. Техничка и технолошка застарелост даље условљава смањену валоризацију МС при експлоатацији и преради.

Нелегална експлоатација МС у Србији званично није регистрована, осим у случајевима нелегалне експлоатације песка и шљунка из речних корита и приобаља река као и камена из такозваних позајмишта.

Рециклажа метала, неметала и грађевинског отпада, али и других материјала из комуналног и посебно индустријског отпада, данас је постала врло важна индустријска грана са сталном тенденцијом раста и са вишеструким позитивним развојним, еколошким и економским ефектима.

Најчешћи узроци проблема у заштити животне средине су застареле технологије и дотрајалост постројења и механизације у експлоатацији и припреми МС, као и неадекватно управљање заштитом животне средине. Иначе, свака рударска активност може да наруши еколошку стабилност, биолошку разноликост или да други начин негативно утиче на животну средину, али се уз процену утицаја и одређивање потребних мера заштите сви негативни утицаји могу смањити на најмању меру или потпуно елиминисати.

1.6.1.4.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали развоја сектора минералних сировина и рударства су: значајан геолошки потенцијал ресурса угља, уљних шкриљаца, бакра, литијума, феро-никла, олова, цинка, молибдена, антимона, магнезита, фосфата, флуорита и НМС за грађевинску индустрију; повољан геостратешки положај државе; рад на унапређењу институционалног и законодавног оквира; добра стручна кадровска основа; отвореност за инвестиције и улагања, интересовање потенцијалних инвеститора и привлачење страних великих компанија из сектора рударства и енергетике за инвестициона улагања; нове инвестиције – развој других пратећих делатности, нова радна места, већи животни стандард; опредељеност државе ка унапређењу стања у секторима МС и рударства; компаративне предности домаћих енергетских МС у односу на друге, увозне енергетске изворе; велики потенцијал за производњу највишег степена прераде из ММС; значајне могућности за супституцију укупног увоза производа из ММС и велике могућности за извоз финалних производа појединих МС; велики потенцијал за поуздано снабдевање одрживих термоенергетских капацитета угљем; независност државе у снабдевању енергијом као и неким веома важним МС у будућности (литиј, бакар, никл, антимон, молибден, неки ретки метали итд.); позиционирање државе као значајног произвођача електричне енергије и појединих МС посебно на регионалном и европском тржишту; повољна дистрибуираност минералних ресурса и МС за јачање привреде на локалном нивоу и за равномернији привредни развој државе, развој и примена савремених технологија у области одрживог рударства, рационалног коришћења природних ресурса и заштите животне средине.

Ограничења развоја сектора минералних сировина и рударства су: незаокружена законска регулатива у секторима минералних сировина и рударства; некомпатабилност законске регулативе из области рударства, секторског развоја и заштите животне средине; недовољно дефинисан институционални оквир; неадекватно одлучивање у управљању минералним ресурсима; нерационално коришћење минералних ресурса као инструмента у борби против незапослености; непостојање стимулативне пореске политике у области рударских инвестиција и геолошких истраживања; веома мали инвестициони потенцијал државе; одсуство адекватних подстицајних економских механизма; недоговарајући систем валоризације минералних ресурса и недостатак стручних капацитета за економску валоризацију минералних ресурса; неразвијена свест јавности о значају минералних ресурса за енергетску стабилност и за укупан економски развој државе; економске кризе и потреба за убрзаним економским развојем воде

неодрживом притиску на минералне ресурсе; насељеност простора у зонама експлоатације минералних ресурса; недовољна инвестициона улагања у геолошка истраживања лежишта и производне капацитете; недовољна примена савремених техничких и технолошких решења, научних сазнања и добре праксе; недостатак стратешких развојних и планских докумената; недовољно дефинисана стратешка опредељења и развојни приоритети о геолошким истраживањима, експлоатацији или статусу лежишта МС у односу на друге природне ресурсе и заштићена подручја; недостатак валидних података о тренутном стању; појаве нелегалне експлоатација МС; и занемарени процеси заштите животне средине и рекултивације.

1.6.2. Општа оцена стања становништва и социјалног развоја

1.6.2.1. Општа оцена стања демографског развоја

1.6.2.1.1. Демографски трендови и структурна обележја становништва

Последњих деценија број и структура становништва Србије убрзано се мењају под утицајем дугорочног обарања фертилитета, промена у репродуктивном понашању становништва, продужења очекиваног трајања живота и високе мобилности становништва, кроз унутаррегионална пресељења или појачану емиграцију. Укупна популација Републике Србије за 2020. годину према Уједињеним нацијама процењена је на 8.737.000 становника. Последњи попис становништва у Републици Србији 2011. године¹⁷ забележио је на територији Централне Србије и Војводине број од 7.186.862 становника, указујући на смањење популације у односу на претходни попис за више од 311.000 становника.¹⁸ Процена за 2018. годину од 6.842.940 становника говори да се популација Србије умањила за додатних најмање око 344.000 лица. На територији АП КиМ, према попису привремених институција из 2012. године, забележено је 1.739.825 становника, без пописаних Срба у три општине на северу ове административне целине.¹⁹

Значајно успоравање демографског раста започело је 80-их година прошлог века. Република Србија се први пут суочила са депопулацијом 1991. године, и од тада се њен темпо интензивира. Од 2011. у Београдској области број становника практично стагнира, док је у свим другим областима забележена депопулација. Депопулација је присутна у 142 јединице локалне самоуправе и 4.148 насеља, што је 88% насељског система Србије (овде се мисли на Централну Србију и АП Војводину, где је укупан број насеља 4.708). Основни фактор депопулације је ниво рађања који још од средине прошлог века не обезбеђује просту замену генерација. Најновији подаци показују да је стопа укупног фертилитета (СУФ) у 2018. години износила 1,487 или 29% испод потреба просте репродукције. Важан фактор недовољног рађања су структурна ограничења, као што су незадовољавајући економски стандард, незапосленост, нерешено стамбено питање,

¹⁷ Попис 2011, као и претходни 2002, Републички завод за статистику Србије није могао да спроведе на територији АП КиМ, која је од 1999. под управом УНМИК-а. То значи да се у даљем тексту све анализе и демографски подаци за Републику Србију односе на територију Централне Србије и АП Војводине, а где год је то било могуће приказани су и подаци за АП КиМ на основу доступних информација привремених институција самоуправе у Приштини, тј. Косовске агенције за статистику (КАС), и тада је то експлицитно наглашено.

¹⁸ Процењено је да је смањење у међупописном периоду 2002-2011. било значајно веће – између 367 и 422 хиљаде особа, јер потпуна упоредивост резултата Пописа 2002. и 2011. није могућа, пре свега због различитог третмана интерно расељених лица са Косова и Метохије, као и бојкота пописа 2011. у општинама Бујановац и Прешево од стране већине албанског становништва.

¹⁹ Према КАС, процењено је да је у ове три општине 2011. живело 40.196 становника, углавном српске националности, који нису били обухваћени пописом од стране привремених институција самоуправе у Приштини.

недовољна материјална подршка породицама са децом, висока психолошка цена родитељства и др.

На територији АП КиМ, супротан репродуктивни модел, који је карактерисало дуготрајно одржање високог фертилитета албанског становништва, био је покретачка снага „демографске експлозије”. Велико кашњење процеса прве демографске транзиције у односу на становништво у региону указивало је на изузетно слабо деловање њених уобичајених културних и економских покретача, и наводило на претпоставку могућег важног утицаја политичких фактора на споре демографске промене на тој територији до недавно. Мада немамо потпуну слику демографског развоја, нема сумње да су се почетком 21. века у условима кризе због политичког статуса АП КиМ, променила два значајна фактора која индукују популациону динамику – висок пораст емиграције од 1990-их и почетак транзиције плодности на ниво испод потребног за замену генерација. Природни прираштај је достигао свој максимум 1990. године (46.961), а 2019. износио је 15.294 што је најнижа забележена вредност у последњих 75 година. Стопа укупног фертилитета је пала испод нивоа прости репродукције 2015. године (2,09), а последњи званични податак према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, Косовској агенцији за статистику (КАС), износи 2,02 за 2017. годину.

Овакви демографски процеси резултирали су трансформацијом структурних одлика становништва. Србија данас спада у групу држава са најстаријим становништвом у Европи. Просечна старост је 43,2 године, а на основу вредности изабраних показатеља старења, становништво Републике Србије се 2011. налазило у стадијуму дубоке демографске старости (шести од седам стадијума). Постепено стварање „друштва старих” утиче на све функционалне и просторне системе и представља озбиљан изазов за даљи демографски и социо-економски развој. Ова констатација се не односи на Регион Косова и Метохије, који карактеришу дијаметрално супротни показатељи старосне структуре становништва. Просечна демографска старост износи само 30 година, што је најниже у европским размерама и указује на изузетно младу старосну дистрибуцију (према АСК, 2011).

Са економског аспекта, нарочито је важан утицај старосне на економску структуру становништва и структуру радне снаге. Величина радног контингента континуирано опада после 1981. године, што утиче да коефицијент економске зависности становништва и оптерећеност старењем непрекидно расту. Опадање релативних и апсолутних показатеља економске активности одвијало се истовремено са старењем радног контингента и променама специфичних стопа активности према старости. На основу Анкете о радној снази, стопа активности у Републици Србији у 2018. години је износила 67,8%. У поређењу са европским земљама, Србија се одликује једном од највиших вредности стопе неактивности, која за лица радног узраста износи 32,2%. Стопа запослености младих (15–24) је ниска, и износила је у 2018. години 21,1%, као што је била ниска и стопа запослености старијих радника (46,5%). Стопа незапослености од 13,3% у 2018. години била је двоструко виша него у ЕУ-28 (6,3%). Број незапослених лица радног узраста (15-64) оцењен је на око 411.000 у 2018. години, а стопа дугорочне незапослености износила је 7,9%. Регионалне разлике у нивоу партиципације у радној снази у Републици Србији су велике, а ови дивергентни трендови на тржиштима рада временом се све више повећавају. Регионалне разлике у стопама незапослености између области крећу се у интервалу од 7% у Севернобачкој области, до 27,2% у Рашкој области. Неједнакост регионалних стопа незапослености одражава снажну регионалну концентрацију нових радних места.

И поред позитивних тенденција, данас је Србија према образовним карактеристикама становништва испод просечних вредности у односу на земље ЕУ.

Према Попису из 2011. године, преко једне трећине становништва Србије имало је само основну школу (34,9%), близу половине становништва старог 15 и више година средњу школу (48,9%) а свега 16,2% становништва је стекло терцијарно образовање. Људски капитал у Србији је високо концентрисан. Ако као меру посматрамо просторну расподелу лица која имају терцијарно образовање, Београдски регион у тој расподели учествује са 39,6%, Регион Војводине са 23,2%, Регион Шумадије и Западне Србије са 20% и Регион Јужне и Источне Србије са 16,7%. Према стратегији Европа 2020. најважнији показатељ компетенција радне снаге представља учешће високообразованих у укупном броју лица старих 30-34 године. Сматра се да је ова старосна категорија највитаљнији део примарног радног контингента кључан за репродукцију висококвалификоване радне снаге. За земље ЕУ циљ је да се до 2020. постигне вредност од 40%. У Републици Србији је проценат високообразованих старих 30-34 године у 2011. години износио 24,8%, а ова вредност кретала се у распону од 38,3% за Београдски регион до 19,5% у Региону Јужне и Источне Србије.

1.6.2.1.2. Просторни размештај становништва и утицаји миграција

На почетку XXI века значајно је континуирано ширење простора са еродираним популационим потенцијалима од истока и југоистока Централне Србије, севера и истока Војводине, ка непосредним зонама утицаја највећих регионалних центара у држави. Вишедеценијски трендови у поларизацији природног обнављања, као и обима и праваца миграција становништва, манифестовали су се кроз промене у просторној дистрибуцији становништва на нижим територијално-функционалним нивоима. То је условило снажну регионалну диференцијацију популационих потенцијала, како између макрорегионалних целина, тако и унутар њих, која је резултирала променама у зоналном распореду становништва. Континуирано се шири зона изразито ниске концентрације становништва, која захвата 1/3 општина на готово 50% територије Републике у којима живи нешто више од милион становника. Зоне изразито високе концентрације становништва захватају дунавско-савски појас и моравску зону, односно 10% укупне територије, са 3,1 милион становника, односно 43% становништва Републике Србије.

Важну детерминанту просторног (пре)размештаја становништва у Републици Србији представљају миграције становништва. Услед транзиције миграционих феномена, од интензивних миграција из руралних у урбана насеља 60-их година XX века, преко миграција из мањих у веће урбане центре од 80-их година, данас само велики регионални центри и њихове гравитационе зоне представљају имиграциона средишта и зоне концентрације становништва. То значи да се имиграциони простори у Централној Србији и Војводини одликују деценијским смањењем просторног обухвата, уз изразитију концентрацију мигрантског становништва. Од 174 јединице локалне самоуправе у Србији (2018), само у једној четвртини је регистрован позитиван миграциони салдо. Од тога, у свега 15 јединица локалне самоуправе, које обухватају 4% територије Србије, регистровано је 30% укупног досељеног становништва у земљи. Просторни обухват ове зоне је везан претежно за општине Града Београда, Новог Сада и Ниша, као и територије општина Стара Пазова и Сремски Карловци. Негативан миграциони салдо карактерише највећи део Србије – чак 128 јединица локалне самоуправе бележи негативне вредности 2018. године. Највећи обим и интензитет исељавања регистрован је у источној и југоисточној Србији, традиционалним емиграционим зонама. За разлику од претежно руралних неразвијених, периферних, пограничних, планинских простора Србије, који су најраније захваћени процесом интензивног исељавања, у новије време емиграциони процеси карактеришу и крајеве у непосредној зони утицаја регионалних центара, главних развојних коридора, као и просторе погодне за развој насељености.

Од укупног броја насеља на територији Централне Србије и АП Војводине у периоду 2002-2011. године, у чак 3.400 је регистрован негативан миграциони салдо (око 73,5% свих насеља). То јасно указује да на готово целокупној територији Србије миграциона компонента има снажан утицај на квантитативне и квалитативне одлике популације. Лица која учествују у пресељавањима су доминантно млада (20-34 године), у оптималном фертилном и радном периоду, најчешће са одређеним квалификацијама и високообразована, што представља значајан губитак за просторе исељавања са једне, односно додатну вредност у просторима досељавања, са друге стране.

Интензивна емиграција у иностранство одвијала се истовремено са унутрашњим пресељавањем, а данас је добила размере егзодуса. Према подацима Републичког завода за статистику у првој деценији XXI века из Републике Србије се иселило око 150.000 лица или у просеку 16.000 годишње, просечна старост емиграната је 28,7 година, а једна петина је са високом школом или факултетом. Међутим, различита истраживања показују да је износ годишњег исељавања из Републике Србије од 30.000-60.000 лица. Поред традиционалног простора емиграције у источној Србији формиране су и две новије зоне исељавања од 1990-их година, у југозападној Србији (општине Златиборске и Рашке области) и јужној Србији (општине Прешево и Бујановац).

У циљу синтезног сагледавања ограничења и потенцијала на насељском нивоу, и лакшег уочавања различитости између просторних јединица Србије с обзиром на степен демографске виталности, изведена је типологија насеља према њиховом демографском статусу и потенцијалу. Анализа је изведена применом *индекса демографског ресурса* I_{der} , који укључује више сложених демографских показатеља, и стопе миграционог салда која је стављена у релацију са поменути *индексом*. Класификација је извршена у односу на средњу вредност индикатора за Србију. То значи да насеља са релативно повољнијим демографским ресурсима имају такав статус само у односу на просек Србије, односно треба их посматрати као „демографски виталнија” у оквиру општих прилика у Србији. Демографски статус насеља Србије класификован је у пет класа које дефинишу њихове демографске ресурсе:

- изразито неповољни демографски услови – карактеришу насеља изразито емиграционог карактера и изразито ниских вредности *индекса демографског ресурса*. Овом типу припада 2.506 насеља Србије, која броје 766.000 становника, изразито старог и изразито ниског нивоа образовања;

- слаби демографски ресурси су у 984 насеља са 919.563 житеља, емиграционог типа, са ниским вредностима *индекса демографског ресурса*, неповољне старосне структуре становништва и ниског нивоа образовања;

- демографски стабилна насеља – овај статус има 688 насеља са повољним вредностима *индекса демографског ресурса* и углавном доброг образовног потенцијала популације од 2,7 милиона становника, али емиграција представља велики изазов за одрживост ових насеља;

- добар демографски статус има 105 насеља са популацијом од 235.000 становника, претежно добрих демографских обележја и углавном доброг образовног потенцијала, пре свега због позитивног миграционог салда;

- повољни демографски ресурси – који значе високе вредности *индекса демографског ресурса* и висок образовни потенцијал, карактеришу 376 насеља имиграционог типа. То су, пре свега, градска насеља, главни регионални и општински центри, и нека приградска насеља. Са укупно 2,5 милиона становника концентришу 35% популације Србије.

1.6.2.1.3. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал представља „скривена добит” тренутног моментума демографског старења је у уласку у треће доба беби бумера, који доносе бољи образовни састав и модерније стилове живота од оних које су практиковали њихови претходници. Контингент старијих почиње да испуњава критеријум квалитета, уједно са квантитетом. Управо у томе се огледа шанса да се искористе витални капацитети млађих сениора и да се подстицање активног старења спроведе плански и у синергији са другим развојним плановима и стратешким активностима уз уважавање сениора као својеврсног друштвеног ресурса.

Потенцијал радног контингента могао би да буде боље искоришћен, посебно у категорији женске радне снаге, старијих радника и лица одусталих од тражења посла уз претпоставку снажнијег и флексибилнијег тржишта рада у урбаним насељима, и уз развој непољопривредне руралне економије. Већа економска активација младих (15-24) до 2035. се у постојећим условима не може очекивати.

Потенцијали леже и у дугој традицији образовања у Републици Србији, развијеној мрежи школства, бесплатном основном и средњем образовању, неискоришћеној бази потенцијалних студената међу младима, посебно у категорији мушког становништва, очуваном балансу мушког и женског високообразованог становништва у периферним, економски неразвијеним регионима и у областима са већим утицајем религијских фактора (Рашка област).

Миграције становништва могу бити покретач напретка, иновација и важан чинилац одрживог развоја, те се позитивни учинци могу оптимизовати бољим управљањем миграцијама и постизањем win-win ефекта. Позитивно сагледавање миграционих феномена односи се пре свега на разумевање њиховог развојног потенцијала, као и на преношења знања и вештина стечених у иностранству (транснационално предузетништво), који се поред новчаних дознака и инвестиција сматрају изузетно значајним за развој. Важно је истаћи да миграције становништва могу утицати на величину и састав становништва у кратком временском периоду, пре свега на нивоу локалних заједница. Како је ниво рађања у Србији на ниском нивоу (СУФ 1,48), без имиграције смањење броја становника је неизбежно. Реч је о „заменској” миграцији која би могла бити остварена повратком у земљу порекла или имиграцијом стране радне снаге, како би се надокнадили или ублажили депопулација, старење и губитак радне снаге.

Основно **ограничење** јесте убрзано опадање броја становника, драстичне неравномерности у територијалном размештају становништва и диспаритети у просторно-демографским структурама могу бити озбиљно ограничење одрживом просторном развоју. Када се размишља о факторима који утичу на просторне неравномерности и о правцима за њихово превазилажење, треба имати у виду да је база демографског развоја у природном обнављању становништва. Стога ниво рађања који је 29% испод потреба замене генерација, лежи у основи дугорочног деловања демографског фактора, при чему нарочито ограничење представља неравномерна дистрибуција елемената који утичу на биолошку репродукцију.

Старосни састав становништва и размештај различитих старосних и функционалних контингената указују на бројне изазове за успостављање равномернијег економског и регионалног развоја. Србија се сврстава међу најстарије европске популације уз извесност даљег интензивирања процеса. Просторна експанзија старења становништва се очитава у чињеници да је 96,4% ЈЛС у дубокој и најдубљој демографској старости.

Економска активност и запосленост становништва је ниска. На недовољну искоришћеност радне снаге кључно делују економски фактори, међу којима су најважнији недостатак квалитетних послова и немогућност успостављања баланса између пословних и породичних обавеза. Економски фактори двоструко јаче делују од демографских, међу којима на ниску стопу активности највећи утицај има старење радног контингента и опадање броја радноспособних лица.

Из перспективе акумулације и размештаја људског капитала могу се препознати следећа ограничења: низак ниво образовних постигнућа становништва (учешће високообразованих у категорији 30-34 године износи свега 24,8%, а просечна дужина школовања 10,6 година), низак квалитет образовања, висока стопа одустајања од школовања (6,8%), неравномерна регионална заступљеност високообразованих лица, мањак високообразованих мушкараца у најперспективнијем контингенту активних (стари од 25-40 година), изразитији полни дебаланс школованих лица у великим урбаним центрима (у корист жена).

Миграције се могу сагледати као ограничење које се односи на неповољне тенденције у редистрибуцији становништва, што представља лимитирајући фактор уравнотеженог просторног развоја државе. Емиграција младог, квалификованог, високообразованог, репродуктивно и радно способног становништва, представља ограничење за даљи економски развој услед губитка људског капитала и *know-how* вештина. Обим и интензитет исељавања из Србије, уз актуелне негативне демографске трендове, може условити поремећаје на тржишту рада, уз дугорочне негативне последице на образовни, економски, здравствени, социјални и пензиониски систем државе.

1.6.2.2. Општа оцена стања урбаних система и уређења урбаних насеља

1.6.2.2.1. Анализа и оцена стања

Урбани центри, урбана и рурална подручја која чине урбане системе у Србији су хетероген скуп насеља различите демографске величине, привредне развијености и функцијског капацитета, што је последица различитих развојних предиспозиција у географском и друштвено-историјском контексту.

Простор Србије, као и великог дела Југоисточне Европе, није довољно урбанизован у односу на најразвијенији део континента. Србија је захваћена интензивном урбанизацијом тек у другој половини двадесетог века. Све до шездесетих година Србија је по привредној структури имала доминантно пољопривредни карактер, а по структури насељености била је преовлађујуће рурална средина. Иако се степен урбанизације повећао до 2011. године на око 60%, градско становништво у међупописним периодима није се равномерно увећавало.

У просторно-структурној и функцијској организацији мреже насеља доминирају мали урбани центри. На први поглед се може рећи да урбану мрежу Србије карактерише њихов повољан размештај, међутим, подробнија анализа о концентрацији становништва и функција у њима указује на бројне проблеме. У Београду живи око 27,3% урбаног становништва Србије (без АП КиМ). На његову доминантност указује индекс урбане примарности чија је вредност 5 (однос броја становника Београда и Новог Сада). Услед великих разлика у демографској величини и демографском потенцијалу, територијалном домету и диверсификованости функција, као и величини поља утицаја, урбани центри имају веома различите улоге и значај у територијалној интеграцији Србије.

Несклад између становништва водећег и осталих урбаних центара говори да Србија нема правилно и равномерно развијен урбани систем, тј. да токови урбанизације нису правовремено усмеравани ка равномернијој просторној дистрибуцији.

Поларизацијски ефекти урбанизације, просторно манифестовани демографском и економско-функцијском концентрацијом изражени су и на нивоима већине округа – области. Диспропорција у демографској величини Београда и осталих већих градова је последица некохерентности и асиметричности урбаног система Србије. Промене у урбаним системима се одвијају веома споро, те се у скорој будућности не може очекивати спонтано ублажавање територијалних диспаритета. Изражен је недостатак равномерно размештених урбаних центара са 100.000 до 200.000 становника и непостојање центара која имају од 300.000 до 500.000 становника са развијеним макрорегионалним функцијама, који би били носиоци унутрашњег уравнотеженог развоја Србије. Релевантне чињенице и искуство држава које имају сличан урбани систем говоре да се у наредном временском периоду на том пољу неће десити веће промене.

Просторна диспропорција функција испољава се повећањем њиховог броја у свега неколико најзначајнијих урбаних подручја Србије и значајним смањењем функцијских капацитета већине других урбаних подручја и урбаних центара, као и њиховог територијалног утицаја што доводи до тога да становништво није у могућности да задовољи своје потребе, па се одсељава у друга места, односно у иностранство.

Ипак, узроци поларизације територије Србије нису само интерни, већ су све више под утицајем ширих регионалних и међународних економских токова. Већину страних инвестиција привлаче управо они центри коју су и конкурентнији - са развијеним функцијама, инфраструктурно одлично повезани, са млађом и образованом радном снагом и др.

Просторни распоред градова је у великој мери условљен физичко-географским карактеристикама. Јасна је повезаност између просторног распореда становништва, просечне надморске висине и интензитета изграђености (проценат заузетости земљишта антропогеним површинама). У погледу дистрибуције градова према надморској висини запајају се извесне правилности при чему урбани центри на мањој просечној надморској висини по правилу имају интензивнију изграђеност. Стога највећи интензитет изграђености имају насеља на подручју Београда, Војводине, Ниша, као и градови дуж Западне Мораве. Изузетак је Приштина која остварује већи интензитет изграђености са положајем на око 600 мнв. Најниже интензитета изграђености имају градови смештени у југоисточној Србији која је претежно планинско подручје. Изражена је корелација између просторне дистрибуције становништва и интензитета изграђених подручја. Густо насељени делови урбаних подручја имају и већи интензитет изграђености, што иде у прилог оцини да су урбана насеља, тј. њихове централне зоне и плански изграђени целине још увек релативно компактне. У структури антропогених површина највеће учешће имају класе дисконтинуирано изграђеног земљишта врло ниске густине (19%), као и нецеловита урбана подручја средње и ниске густине изграђености са подједнаким учешћем од око 15% (на основу геопросторне базе података Урбани атлас/ *Urban Atlas* – UA). Ово потврђују и промене у земљишном покривачу (према CORINE), на основу чега се закључује да је укупан пораст површина насеља, од 2012. до 2018. износио свега око 2%, највише у околини Београда и Новог Сада, а делом и Приштине.

У погледу саобраћајне доступности, која показује најкраћу временску удаљеност насеља од најближих урбаних центара, потврђује се да најбољу приступачност имају насеља у близини центара смештених на главним осовинама развоја / развојним појасима, што се пре свега односи на дунавско-савски појас развоја. На нивоу статистичких региона значајне су разлике између Београда и Војводине у односу на друге регионе Србије. Захваљујући развијенијој локалној путној мрежи и повољнијем географско-саобраћајном положају већина насеља на подручју АП Војводине се налази у обухвату 45-минутне изохроне развијенијег урбаног центра. Повољну доступност имају и насеља на подручју Шумадије и делова Западне и Јужне Србије у обухвату моравске и

западноморавске развојне осовине. Слабу саобраћајну доступност имају Банат, као и брдско-планинска подручја Источне, Јужне и Југозападне Србије. Услед недовољне развијености саобраћајне инфраструктуре и физичко-географских карактеристика ова подручја се налазе далеко изван 45-минутне изохроне водећих центара рада и услуга.

Функцијски капацитети урбаних центара су значајно смањени што се огледа у смањењу простора под њиховим директним утицајем. Више од 2700 насеља (без података за КиМ) не улази у састав ниједног урбаног подручја. Приметно је да већина центара урбаних подручја интегрише махом насеља која им административно припадају, док једино подручја Београда, Новог Сада, Ниша и Крагујевца у свој обухват интегришу и територију ширу од административне. Супротно, неки значајнији урбани центри попут Новог Пазара, Краљева, Бора и Пирота не успевају да интегришу чак ни насеља своје административне територије. Ову чињеницу додатно поткрепљује анализа структуре дневних миграната економски активног становништва које обавља занимање у насељу у саставу урбаног подручја. Само Београд, Нови Сад и Ниш јесу одредишта значајнијег броја дневних миграната са територија других ЈЛС, а одређен субрегионални утицај имају и Крагујевац, Врање, Пожаревац и Ваљево. Поједина урбана подручја се преклапају, тако да нека од њих имају карактеристике полицентричних и хијерархијски структурираних система, попут: Београда са Новим Садом, Панчевом, Смедеревом и Зрењанином; Новог Сада са Зрењанином и Сремском Митровицом; Руме са Сремском Митровицом; Панчева са Вршцем; Крагујевца са Јагодином; Ниша са Лесковцем и Лесковца са Врањем.

На нивоу урбаних подручја, највеће функцијске трансформације одиграле су се у централној и периурбаној зони урбаних центара. Урбани центар се специјализује у терцијарном сектору, док се секундарни сектор измешта у приградска насеља у изохрони дневних миграција. Организација локалног саобраћаја, комунална инфраструктура и функција становања се не прилагођавају довољно брзо овим променама. Тако насеља периурбаних зона готово да немају никакве јавне садржаје.

Примарне зоне агломирања и интензивних просторно – функцијских веза јесу долине или коридори најзначајнијих река у Србији – средишњи део Подунавља, као и долине Велике, Западне и Јужне Мораве. На основу овакве предиспонираности и просторне диференцираности успостављена је хијерархија урбаних центара са зонама утицаја. Важно је напоменути да су успостављени хијерархијски односи последица и значаја центара у територијално-управном систему Србије. Генерално, у геопростору Србије препознају се следеће структуре формиране узајамним деловањем урбаних подручја и међу њима успостављеним саобраћајним и просторно-функцијским везама:

1. Урбано подручје Београда је полицентрична урбана агломерација, развијена око чворишта најзначајнијих коридора јужноевропског, балканског и регионалног значаја: панонско – подунавског, затим моравско – вардарског, јужно – посавског и шумадијско – ибарског. У просторно-функцијском смислу ово урбано подручје је развијено агломирањем насеља на линији Нови Сад – Инђија – Стара Пазова – Београд – Панчево – Смедерево, а припадају јој секундарни урбани центри града Београда – Обреновац, Лазаревац и Младеновац. Утицај Београда је евидентан на целом подручју Србије, а има и одређени међународни утицај посебно на просторе бивших југословенских република.

2. Урбано подручје Новог Сада је такође полицентрична урбана агломерација са зоном утицаја која захвата територије општина Темерин, Жабал, Сремски Карловци, Тител, Инђија, Врбас, Бачка Паланка, Бач, Бачки Петровац, Ириг и Србобран. Поред овога, Нови Сад сразмерно значају главног града АП Војводине има утицај који се осећа на њеној целокупној територији. У ширем смислу посматрано, део је полицентричне агломерације дунавско – савског појаса развоја, па стога функционалне компетенције

дели са Београдом постепено формирајући београдско – новосадско метрополско подручје.

3. Урбано подручје Ниша је средиште велике зоне утицаја, изузетног саобраћајног значаја која се пружа ка југу и истоку Србије. Ипак, нишко урбано подручје окружено је претежно руралним подручјима, и има изражену дисфункционалност с обзиром да су све јединице локалних самоуправа у непосредном окружењу, као и већина насеља суседних области депопулационе.

4. Урбана подручја центара дуж развојних осовина или њихових чворишта, која чине примарне и секундарне развојне осовине (подунавско – посавска, моравска – великоморавска, јужноморавска, западноморавска и др). Подунавска развојна осовина или дунавско – савски појас развоја је формиран интеракцијама два основна макрорегиона Србије и то: панонско – подунавског и средњобалканског. Она повезује Сомбор, Апатин, Бачку Паланку, Нови Сад, Руму, Сремску Митровицу, Шабац, уже језгро агломерације Београда, Панчево, Смедерево, Пожаревац, Велико Градиште, Голубац, Кладово и Неготин. У оквиру ове осовине посебан значај имају центри у којима се укрштају саобраћајнице и саобраћајни коридори, интегришући друге територије са овом осовином: из Новог Сада се радијално разилазе саобраћајни коридори ка Суботици и ка Зрењанину, у крајњем источном делу Србије, појасу се прикључује секундарна – тимочка развојна осовина која повезује Кладово, Неготин, Зајечар и Књажевац са Нишем. Доминантну позицију у дунавско – савском појасу развоја има београдска агломерација које је уједно и најзначајније саобраћајно чвориште овог дела Европе. Моравску развојну осовину формирају урбана подручја Смедерева, Пожареваца, Јагодине, Параћина, Ћуприје, Ниша, Лесковца и Врања. У великоморавском делу осовине осећају се и утицаји Крагујевца као најразвијенијег урбаног центра Шумадије. Овај део осовине се преко Ниша повезује са Пиротом секундарном, нишавском развојном осовином. Развојни утицаји јужноморавског дела осовине готово да не допире до локалних урбаних центара Горње Топлице, великог дела Јабланице, Власине, Крајишта и Пчиње. Западноморавску развојну осовину формирају урбана подручја Ужица, Чачка, Краљева и Крушевца спајајући их у полицентричну агломерацију. У Краљеву се спајају примарна, западноморавска и секундарна, ибарска развојна осовина Србије. Инфраструктурна опремљеност западноморавске развојне осовине не прати њен просторно-функцијски значај, јер нема потребну саобраћајну пропусност. Изградњом ауто пута Прелина – Појате тај недостатак ће бити ублажен. Са Београдом, односно са дунавско – савским појасом развоја, западноморавска урбана подручја су повезана пругама Пожега – Београд и Краљево – Крагујевац – Београд, односно аутопутевима Појате – Београд и Прелина – Београд. Урбана подручја које ова развојна осовина просторно-функцијски интегрише имају кључну улогу у повезивању југозападних делова Србије који су недовољно развијени и у већини случајева демографски испражњени. У мрежи осовина развоја примарног и секундарног нивоа, и око њих, остају геопросторне целине у које развојно-подстицајно дејство не допире у довољној мери, па су оне демографски и економски неразвијена подручја. Најизразитије су у источним, и југоисточним пограничним, југозападним као и планинским деловима Републике. У њима егзистирају недовољно развијени центри локалне урбане концентрације.

5. Најзначајнија урбана подручја ван примарних осовина развоја су Крагујевац, Ваљево, Бор, Нови Пазар и др. Међу овим градовима ипак постоје одређене разлике. Крагујевац се истиче својом демографском величином, функцијским капацитетом и великом утицајном сфером. Остали центри се деле на две групе и то на оне који се развијају у територијалним целинама које имају могућности за просторно-функцијско умрежавање са највећим агломерацијама (Ваљево), и оне који су се развили у пограничним и слабије саобраћајно повезаним просторима (Бор, Нови Пазар). Друга

урбана подручја недовољно интегрисана осовинама су урбани центри средње величине све слабијег функцијског капацитета, а налазе се у пограничним деловима Србије попут Кикинде, Вршца, Лознице, Прибоја, Пријепоља, Нове Вароши и др.

6. На Косову и Метохији је приметна демографска и функцијска доминација Приштине и заостајање функцијског развоја Косовске Митровице, Призрена, Пећи и других урбаних центара.

7. Локални урбани центри у руралном подручју су претежно монофункционални и немају довољно капацитета да би активно и подстицајно деловали на окружење, а развили су се у пограничним и брдскопланинским деловима Србије, али и у мањим унутрашњим котлинама средишњег дела Србије. Недовољно су саобраћајно доступни, а примери насеља тог типа су Бабушница, Лебане, Босилеград, Крупањ, Љубовија, Тутин, Брус и други.

Постојећи урбани предео и физичка структура већине српских градова формиран су у највећем обиму након Другог светског рата. Најчешће су јасно диференцирани у односу на мање или више очуване раније настале делове градског ткива. Резултат владајуће модернистичке урбанистичко-планерске доктрине из друге половине XX века, која се у Србији надовезала на урбанистичку традицију бриге о јавном добру и јавним просторима града коју је утемељио Емилијан Јосимовић је, с једне стране, релативно висок квалитет јавних простора и објеката, доступност јавних служби, инфраструктурна опремљеност и велики стамбени фонд тзв. колективног – вишепородичног становања, а са друге, слабо очувана стара језгра варошица и градова, разграђене традиционалне урбане матрице и релативно сиромашан фонд градитељског наслеђа.

У погледу просторног развоја и уређења појединачних урбаних насеља у Србији, присутан је релативно велики број негативних појава, посебно: бесправне изградње, нерационалног ширења грађевинских подручја, лошег стања у сектору инфраструктуре и саобраћаја, загађења животне средине, смањења квалитета живота на атрактивним локацијама и у централним зонама због интереса капитала, социјалне сегрегације и сиромаштва итд.

Као најзначајнији проблеми и развојни изазови развоја и уређења урбаних насеља издвајају се:

1. Вишедеценијска пракса масовне нелегалне („неформалне”, „бесправне”, „дивље”) изградње, која је последица одређених економских и социјалних проблема, а истовремено и узрок низа других, укључујући и еколошке.

2. Тренд ширења грађевинских подручја насупрот жељеној компактности градова, повезан је са нерационалним и неефикасним коришћењем грађевинског земљишта и недовољним могућностима финансирања његовог уређења (припремања и опремања).

3. Погушћавање већ изграђених делова урбаних насеља – попуњавање простора уместо интерполације. Повећање густине изграђености није одраз повећања броја и потреба становника и корисника простора.

4. Стање постојеће комуналне инфраструктуре – недовољно развијене мреже, дотрајалост, поткапацитираност. Посебно су значајни проблеми у области снабдевања водом, одвођења отпадних вода и управљања отпадом, а у већим урбаним центрима и у области унутрашњег градског саобраћаја.

5. Тенденција смањивања отворених простора и зелених површина – узурпацијом постојећих површина за потребе изградње и недовољним планирањем нових, као и низак квалитет уређења и одржавања постојећег јавног неизграђеног (зеленог и отвореног) простора.

6. Недовољно ефикасно урбанистичко планирање које често губи из вида укупан квалитет урбаног простора као основни циљ и занемарује стандарде, те уместо квалитета планских решења циљ планирања постаје могућост процедуралног спровођења планског

документа и издавања одговарајућих дозвола. Такав приступ, уз укупан урбани дизајн, ниску архитектонску културу и недовољно развијену суштинску партиципацију грађана, доприноси смањењу квалитета живота и грађене средине, губљењу идентитета урбаних насеља и деградацији урбаног културног предела у целини.

1.6.2.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал развоја урбаних подручја и центара је висок степен функционалне и територијалне хијерархичности урбаног система Србије. Успостављена је хијерархија оних урбаних центара око којих су формиране сфере њиховог утицаја (урбана подручја). Погодности за смањивање развојних диспаритета међу појединим деловима урбаног система Србије су у функционално-хијерархијски организованој мрежи насеља, са центрима носиоцима и иницијаторима развоја на различитим просторним нивоима (од националног до локалног). Београдска агломерација је окосница дунавско – савског појаса развоја Србије – дела паневропског развојног коридора изузетног саобраћајног значаја и развојних могућности. Позиција четири највеће агломерације у Србији (београдско – новосадске, западноморавске, нишке и приштинске), њихов демографски капацитет и повезаност саобраћајним коридорима обезбеђују темељну основу за формирање чврсте мреже урбаних подручја. Формирана мрежа урбаних подручја и већих центара, са бољим привредним и демографским капацитетом, у сарадњи са урбаним центрима руралних и пограничних подручја може допринети бољој функцијској интеграцији територијалних целина Србије (посебно Баната као и секундарних развојна осовина у појасу Тимока, Дрине, Ибра и др). Потенцијал је све боља инфраструктурна повезаност и опремљеност завршетком изградње саобраћајних коридора и пратећих садржаја, као и започет процес реиндустријализације. Значајан потенцијал за просторни развој урбаних насеља су вредно културно наслеђе и културни диверзитет, укључујући и наслеђе модерне архитектуре и урбанизма XX века. Плански развијани делови урбаних насеља имају висок ниво опремљености саобраћајном и комуналном инфраструктуром и добру покривеност објектима јавних служби.

Два **ограничења** развоја урбаних центара у Србији су најзначајнија – депопулација и смањење функцијских капацитета урбаних центара. Депопулација није проблем само са аспекта смањења броја становника, већ и урушавања социо-економске структуре, смањења квалитета радне снаге, старења популације, и др. Нова компонента јачања депопулације у Србији је све израженије исељавање најквалитетније радне снаге, које ће се наставити и у будућности, што је и препознато као један од највећих националних изазова. У узрочно-последичној вези са депопулацијом је и смањење броја и просторног димензија функција урбаних центара, односно смањење утицаја урбаних центара на окружење. Ограничење развоја урбаних подручја и центара су поларизацијски ефекти урбанизације, просторно манифестовани демографском и економско-функцијском концентрацијом у урбаним подручјима и центрима. Диспропорција у демографској величини и функцијском капацитету Београда и осталих већих градова је последица некохерентности и асиметричности урбаног система. Испољено је слабљење функцијских капацитета већине урбаних центара. Недовољни су капацитети урбаних подручја да у потребној мери просторно, економски и функцијски интегришу окружење, тако да се оно поларизује на развијеније средишње делово и остале слабије развијене, пограничне, саобраћајно недовољно доступне и брдско-планинске просторе. Недовољни су капацитети људских ресурса и финансија, посебно мањих урбаних центара на руралном подручју. У просторном развоју урбаних насеља испољени су проблеми узурпације јавних простора, подстандардног квалитета становања и комуналне опремљености, нарушавања квалитета животне средине и социјалне сегрегације. Велике површине

рубних урбаних и приградских подручја оптерећене су непланском или некавалитетном физичком структуром, чија је последица расплињавање урбаних насеља.

1.6.2.3. Општа оцена стања руралног развоја и уређења села

1.6.2.3.1. Анализа и оцена стања

У Републици Србији (без Региона Косово и Метохија) атари насеља са густином насељености испод 150 становника на 1 km² обухватају територију од 72.973,2 km², са 4.470 насеља, 3.436.164 становника, 1.152.898 домаћинстава и 571.122 породична пољопривредна газдинства (94,1% укупних површина, 72,6% насеља, 47,8% укупног становништва, 46,1% домаћинстава и 90,9% породичних пољопривредних газдинстава). Просечна густина насељености овако дефинисаног руралног подручја (критеријуми ОЕЦД) износи 47,1 становник на km², у односу на 812,8 становника у осталом, неруралном делу територије. Овај индикатор креће се од 17,8 у Пиротској до 105,5 становника/km² у Подунавској области. Готово цела територија Републике има обележја доминантно руралног подручја. Према уделу руралног у укупном становништву Регион Србија Север је значајно рурални (36,3 %), а Регион Србија Југ претежно рурални (59,3 %). На нивоу НСТЈ 2 и НСТЈ 3 само је Град Београд претежно урбани, значајно руралне (15-50 % руралног становништва) су Нишавска (35,6 %), Севернобачка (43,5 %) Рашка (44,2 %), Јужнобачка (46,7 %) и Шумадијска (48,2 %) област, а све остале области су претежно руралне (изнад 50 % руралног становништва).

У периоду 1948-2011. године укупан број становника се у руралним подручјима смањено за једну четвртину (индекс 75,7), а у осталим повећао скоро три пута (индекс 298,9). Од 2011. године у руралним подручјима живи мање становника него у урбаним деловима Републике. Интензитет миграција са села је био просторно и временски веома неуједначен. Мерено индексом укупног броја становника 2011/1948, Регион Србија Север бележи ниже смањење руралне популације (90,2) од Региона Србија Југ (68,9). На нивоу НСТЈ 3 најдинамичније руралне миграције биле су у областима: Пиротска (33,0), Топличка (51,0), Зајечарска (50,6) и Пчињска (51,0), док је у Сремској и Јужнобачкој области дошло до повећања укупног броја руралног становништва (135,6 и 110,8, респективно), углавном, због насељавања избеглих и интерно расељених лица током 1990-тих година.

Изузев Војводине, где се 70 % коришћеног пољопривредног земљишта налази на газдинствима са 20 и више ха, у осталим руралним подручјима Републике Србије пољопривредна производња је готово у целини организована на малим породичним газдинствима. Просечна површина коришћеног пољопривредног земљишта износи свега 5,4 ха по газдинству укупно. Највећа је у Средњобанатској (15,8 ха), Јужнобанатској (12,5 ха), Севернобанатској (12,5 ха) и Севернобачкој (12,4 ха) области, где има релативно много газдинстава правних лица и предузетника, а најнижа у Пчињској (2,4 ха), Јабланичкој (2,4 ха) и другим областима Региона Србија Југ са просеком од 3,8 ха. По Попису пољопривреде 2012. године, око 33 % управника породичних газдинстава, који су по правилу и њихови власници, имало је 65 и више година старости, 60 % пољопривредно знање стечено само праксом, а свега 2,6 %, завршену средњу пољопривредну школу и 1,4 % завршену вишу пољопривредну школу или факултет.

Породично пољопривредно газдинство има 49,8 % руралних домаћинстава, од којих само 5,6% има приходе искључиво из пољопривредних извора, 21,2 % од зарада и других примања у непољопривредним делатностима, 33,2 % из мешовитих извора и 37,5 % од пензија и социјалних примања. Највишим уделом чисто пољопривредних извора прихода одликују се рурална подручја Колубарске (14,6 %) и Мачванске (13,6 %), а

најнижим Пиротске (2,1 %), Топличке (2,6 %), Нишавске (3,2 %), Пчињске (3,3 %), Западнобачке (3,6 %), Јужнобачке (3,6 %), Поморавске (3,8 %) и Борске (3,8 %) области.

Према подацима ЕУРОСТАТА (2018), рурална подручја имају у Републици Србији повољнију ситуацију од градова у погледу запослености и незапослености, изузев жена. Анкета о потрошњи домаћинстава (РЗС, 2018) показује да је сиромаштво присутније у руралним него у градским подручјима (10,4% наспрам 4,8%). Подаци ЕУРОСТАТА потврђују да се рурална подручја Републике Србије одликују већом стопом ризика од сиромаштва или социјалне искључености од урбаних, што постоји и у ЕУ али је слабије изражено.

Око 36 % укупне руралне територије обухвата насеља на просечној надморској висини од 500 и више метара. Овако одређено планинско подручје, које има статус Подручја са отежаним условима рада у пољопривреди (ПОУРП 1), захвата у Региону Србија Југ око 18 % површина под интензивним пољопривредним културама, 70 % трајних травњака и 62,9 % шума. Његов удео у укупном броју руралног становништва Републике Србије износи 20,8 %, броју домаћинстава 20,0 %, а у броју породичних газдинстава 23,4 %. Просечна густина насељености износи 27,3 становника на 1 km² што је за 80 % мање од просека за цело рурално подручје (47,1), а преко два пута мање од непланинских руралних подручја (58,2). Статус Подручја са отежаним условима рада у пољопривреди имају такође насеља која се налазе у границама заштићених подручја природних вредности, као економски најнеразвијенија која већим делом припадају планинским подручјима (ПОУРП 2). Ово ПОУРП 2 подручје има просечно 39 становника на km² и захвата укупну површину од 10.333 km² (1.820 km² пољопривредног земљишта, 1.748,4 km² травњака и 6.297,3 km² под шумом и жбуњем). Пољопривредна газдинства регистрована у ПОУРП уживају додатну подршку аграрне политике и у будућности могу очекивати и веће подстицаје по основу тзв. агроеколошких услуга.

У Републици Србији постоје бројни и разноврсни локалитети са одликама Пољопривредних области високе природне вредности, које до сада нису у целини идентификоване, мада је Законом о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју (2013) предвиђена подршка њиховом очувању. Приоритетно је очување земљишта високе природне плодности у добрим пољопривредним и еколошким условима, а нарочито спречавање њихове конверзије у грађевинске сврхе. Таква земљишта која имају стратешки значај за прехранбену сигурност земље простиру се не само равничарским пределима Војводине, Мачве и Стига, већ и долинама река Велике Мораве, Јужне Мораве и Западне Мораве, побрђима Шумадије, Лесковачким поречјем и другим локалитетима, укључујући планинске удолине. Готово да нема дела руралног простора који се не одликује неким посебним вредностима, било производно-економске, било еколошке или културно-историјске природе. У том погледу се нарочито издвајају традиционална виногорија, са у новије време слабо коришћеним могућностима за производњу квалитетних вина, развој руралног туризма у виду винских тура и сл. У руралном развоју је такође недовољно валоризован потенцијал шума, које покривају око 44 % укупне руралне територије, а у планинским подручјима близу 70 % површина.

Захваљујући изванредном богатству геоморфолошких облика рељефа, разноврсности биљног и животињског света, бројним спелеолошким, хидрографским и другим природним феноменима, очуваним народним обичајима и другим материјалним и нематеријалним добрима културног наслеђа, Република Србија има велике потенцијале за развој руралног туризма.

Разноликост природних услова, социоекономских потреба и историјских утицаја одразила се на формирање веома хетерогене морфолошке структуре сеоских насеља. По Попису 2011 највећи број руралних насеља налази се у категорији малих (са мање од 100 сталних становника – 22%) и средњих (од 100 до 500 сталних становника – 42%), док је

смањен број већих (од 500 до 1000 сталних становника - 19%) и великих села (са више од 1.000 сталних становника – 17%). У брдско-планинским подручјима развијао се раштркани и разбијени тип села, а у долињско-котлинским подручјима, Панонској низији и Мачви збијени тип. У новије време долази до спонтаног формирања и погушћавања изградње линеарних насељских структура дуж путева. Већина села која се налазе у непосредној близини урбаних насеља, убрзано се претвара у приградска насеља. Мањи је удео руралних насеља са релативно добром саобраћајном повезаношћу, комуналном и јавно-социјалном инфраструктуром и већим степеном диверзификације економских активности (преовлађујуће у Региону Север, Региону Београда, Мачванској области, западноморавској осовини развоја, Коридору X и др).

1.6.2.3.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал је да економски развој, неизбежно праћен смањивањем релативног значаја аграрног сектора у социоекономској структури села, доприноси повећању цивилизацијског стандарда и унапређивању материјалних услова живљења на селу. И поред динамичних миграција, које су довеле до демографског пражњења неких планинских, приграничних и других саобраћајно тешко доступних села, рурално подручје Републике Србије је задржало богате и разноврсне природне ресурсе и људски капитал за раст и повећање конкурентности пољопривредне производње високе здравствене вредности, као и за диверзификацију економских активности и креирање иновативних производа, услуга и пракси. О томе, између осталог, говори податак да око 40 % управника/носилаца породичних газдинстава има средње или више и високо образовање, а да су они у просеку ангажовани на пословима у пољопривреди само са половином пуног радног времена.

Основни потенцијал за покретање процеса економског и цивилизацијског препорода руралних подручја представља промовисање еколошки прикладне, мултифункционалне пољопривреде, која доприноси очувању природне средине, природног и културног наслеђа, предеоних вредности и других локално специфичних добара. Упоредо са тиме неопходно је обезбедити подршку развоју непољопривредних активности и повећању квалитета живота на селу. Остваривање оваквог концепта је условљено доношењем и спровођењем локалних стратегија руралног развоја. Сви проблеми руралног развоја имају вишедимензионално сложене просторне димензије и не могу се решити на једнообразан начин.

Ограничења развоја руралних подручја Републике Србије су доминантним делом проузрокована наглашено неповољним демографским трендовима. Динамични процеси деаграризације становништва нису у претходном периоду искоришћени за побољшање поседовне структуре породичних газдинстава која данас у подручјима са слабијим агроеколошким потенцијалом нису у стању да обезбеде својим власницима нужни минимум новчаних прихода за подмиривање егзистенцијалних потреба, а још мање средства за инвестирање у развој, укрупњавање и модернизацију пољопривредне производње, односно за развој сопственог непољопривредног бизниса. Претежан део носилаца/управника породичних газдинстава је поодмаклих година старости и има низак ниво општег и стручног образовања.

Уситњену аграрну структуру прати наглашена оријентација сеоске омладине на запошљавање у урбаним срединама, одсуство специјализације производње, планирања и пословног повезивања пољопривредника међусобно и са сфером прераде и промета, демотивисаност за инвестирање у укрупњавање и модернизацију газдинства, слабо функционисање тржишта пољопривредног земљишта, неразвијени институционални капацитети у домену дугорочног закупа, неразрешена својинска права, недефинисане

корисничке обавезе, недовољна информисаност и неповерење у аграрну политику и друге институције система. Томе доприноси слаба саобраћајна доступност већине планинских и других села удаљених од урбаних центара и опште заостајање руралног подручја у погледу развијености економске, социјалне, саобраћајне и комуналне инфраструктуре.

Посебно ограничење представља успорена дифузија научно-техничког прогреса, савремених еколошких стандарда, економских знања и тржишних информација у пољопривредну праксу, не само због ниског нивоа општег и стручног образовања претежног дела пољопривредника, већ и због непостојања одговарајуће подршке у домену саветодавне пољопривредне службе, посебно по питању усмеравање активности у пољопривреди и шумарству на снижавање емисија угљеника и привређивање отпорно на климатске промене.

1.6.2.4. Општа оцена стања мреже јавних служби и социјалног развоја

1.6.2.4.1. Анализа и оцена стања

Економска, социјална и културна права су оквир за организовање и функционисање јавних служби (услуга од јавног интереса). С тог разлога су јавне службе један од стубова људских права које свака демократска држава гарантује својим грађанима. Дефинисане су у међународним и националним документима а основни принцип њиховог организовања, посматрано из угла њихове просторне организације и доступности, је изједначеност и равноправност грађана у могућностима да користе ове услуге.

Основна обележја јавних служби у Републици Србији су:

- неуједначеност квалитета услуга која се нарочито показује између урбаних и руралних средина; квалитет и опремљеност објеката јавних служби у већини сеоских насеља континуирано заостаје деценијама, тако да се јаз у квалитету услуга стално повећава.

- велике разлике су у просторној доступности; постоје подручја (сеоска насеља у брдско-планинским подручјима удаљена од општинског центра) у којима су грађани лишени могућности коришћења основних услуга, макар и у њихом рудиментарном виду.

- основни извор финансирања јавних служби је буџет (порези грађана), што одредбу о доступности „под једнаким условима” чини обавезујућом, како у односу на све грађане припаднике циљне групе, тако и према припадницима маргинализованих и социјално рањивих група које су не ретко ускраћене у основним правима (деца из сиромашних породица, особе са инвалидитетом, лица са посебним потребама, старачка домаћинства у удаљеним сеоским насељима и сл.).

- недовољна је повезаност и сарадња јавног (државног) и приватног сектора у организовању и пружању услуга од јавног интереса, како у заједничком коришћењу објеката тако и у организовању појединих услуга и програма; то се нарочито односи на мање локалне заједнице у којима је дефицитарна понуда појединих услуга од стране јавног сектора (на пример, предшколске установе, примарна здравствена заштита, социјална заштита и сл.).

- недовољни су подстицаји за друге изворе финансирања услуга од јавног интереса, као што су партиципација корисника, различите форме спонзорства, донаторства, формирање фондова, задужбина и др, укључивање других извора финансирања може да смањи притисак на буџетска средства, односно да та средства у већој мери усмери ка сиромашнијим срединама, као и на ширење капацитета услуга.

- још увек је слаба повезаност и неразвијени су партнерски односи локалне власти и организација цивилног друштва у области јавних служби; локалне власти још увек не

препознају цивилни сектор као активног и продуктивног учесника у организовању услуга од јавног интереса, а један од разлога је и пасиван положај грађана и корисника у планирању и организовању ових услуга.

- током приватизација започетих у последњој деценији 20 века, неповратно су изгубљени многи објекти и простори наменски грађени за потребе услуга од јавног интереса. Настављање овакве праксе је озбиљна претња настојању да се унапреде квалитет и стандарди у овој области.

- побољшање просторне доступности и унапређење организације и рада појединих јавних служби у једном броју локалних заједница као резултат повезивања и заједничког рада различитих актера (државне службе на републичком, окружном и општинском нивоу, организације цивилног друштва) могу се користити као примери добре праксе.

- развој нових телекомуникационих и информационих технологија отвара нове могућности за унапређење услуга јавних служби и у мање развијеним срединама и локалним заједницама.

У **предшколско васпитање и образовање** укључено је око 56% деце (2018. године), што је значајно повећање у односу на 2011. годину (око 46%), али у чак 108 општина обухват деце је испод републичког просека. Значајно изнад републичког просека, преко 70% обухвата деце предшколским васпитањем и образовањем имају Београдске градске општине Савски Венац, Врачар, Нови Београд, Чукарица, Раковица, Стари Град и Вождовац, град Нови Сад и општине Чајетина, Рашка и Лапово, а најнижи обухват (испод 30%) бележи град Нови Пазар и општине Тутин, Житорађа, Меровина, Дољевац, Гаџин Хан и Прешево. Такође, приступ систему предшколског васпитања и образовања за децу у руралним подручјима знатно је мањи него у градовима: 27,3% наспрам 62,6%²⁰. Такође, већина сиромашних општина нема финансијских средстава за развој мреже ових установа, а у многим општинама лоша саобраћајна инфраструктура је још један разлог ниске доступности ових установа (ово се пре свега односи на сеоска насеља удаљена од општинских/градских центара и на брдско-планинска подручја). Главни изазов у развоју система предшколског васпитања и образовања јесте недостатак капацитета (у 2018. години око 6% деце је примљено преко капацитета, а око 3% није примљено због попуњености капацитета) и недовољно развијени диверсификовани програми који би требало да задовоље потребе у насељима у којима нема предшколских установа (путујући вртић, путујући васпитач).

Услови и квалитет **основног/обавезног образовања** су још увек изразито неједнаки, што је последица разлика у опремљености школа, капацитетима простора и пратећим просторијама и садржајима. Нарочито су подстандардни у четвороразредним подручним школама, са малим бројем ученика и радом у „комбинованим одељењима” (у регионима Шумадија и Западна Србија и Источна и Јужна Србија, школске 2018/19 године, ове школе је похађало око 16% ученика). Посебан проблем у погледу доступности основног образовања је непостојање прилагођеног јавног и/или организованог превоза деце од места становања до школе, као и нерешено питање субвенционирања трошкова превоза који је у надлежности ЈЛС и зависи од њиховог буџета. Такође, дефицит ученичких домова за старије разреде (5. до 8. разреда) је међу разлозима напуштања школовања. Већина јединица локалне самоуправе нема успостављене посебне услуге подршке за децу која живе у удаљеним крајевима и децу пешаке, већ се овој групи деце најчешће обезбеђује пуна или делимична накнада трошкова превоза или се (у мањем броју случајева) обезбеђује бесплатан превоз у пуној мери или делимично. У неким локалним самоуправама деци која живе у удаљеним

²⁰ Како до остваривања права у образовању, здравству и социјалној заштити, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Влада Републике Србије, Ириг, мај 2016.

крајевима се обезбеђује смештај у ученичком дому (Кладово, Мало Црниће, Меровина), исхрана (Кладово, Мало Црниће, Меровина, Трстеник), дневни боравак (Трстеник).

У **средњем и високом образовању** евидентан је недостатак услуга које повећавају гравитационо подручје образовне установе и на тај начин омогућавају школовање деце чија породица не станује у насељу у коме се налази установа (интернати, студентски и ђачки домови). Могућности умрежавања смештаја у лиценцираном приватном сектору, субвенционирано становање ученика и др., ради повећања капацитета, односно просторне доступности, нису препознате у политикама развоја образовања, што уз остале подршке може утицати и на смањење осипања/напуштања образовног система већ од завршеног основног образовања. Наиме, по укупним капацитетима, мрежа школа намењена средњошколском образовању довољно је развијена, али систем није правичан, географски распоред тих установа не омогућава, нити може да омогући једнаку доступност школа младима из свих општина. Мање општине из неразвијених крајева по правилу имају средње школе само једне врсте, па ученици немају могућност избора. У томе су највише погођена деца из осетљивих група која и поред својих способности често немају могућности да се образују у гимназијама и уметничким школама, најчешће због лошег социјалног статуса породице која не може детету да плаћа трошкове школовања ван места становања (превоз или становање у другом месту). Постоје и значајне регионалне разлике у обухвату деце средњим образовањем. У периоду 2011–2018, обухват је у Републици увећан са 85,6% на 89,3%. Само у Региону Београд обухват је већи од 100,0% што је несумњиво последица расположивих капацитета у ученичким домовима. Најнижи обухват деце средњим образовањем је у Војводини (79,9% и 85,0%) и у Јужној и Источној Србији (79,1% и 82,7%). Високо образовање реализује се у оквиру државних универзитета у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу и Новом Пазару и Универзитета уметности у Београду, као и седам приватних универзитета (Унион, Сингидунум, Мегатренд, Метрополитан, Привредна академија, Унион-Никола Тесла и Educons). Према подацима за школску 2017/2018 годину, на подручју Републике Србије је било укупно (државних и приватних) 126 факултета и академија и 55 високих школа (Општине и региони у Републици Србији, РЗС, Београд, 2019). Подаци о типу смештаја студената за време студирања за школску 2018/2019 показују да доминира смештај код родитеља, односно нешто мање од половине (47,2%) за време студирања наставља да живи са родитељима (дакле, студира у граду у коме живе родитељи). Више од четвртине студената (28,3%) живе у изнајмљеном стану, 9,5% у сопственом стану, а само 6,9% студената живе у студентском дому.

У Републици паралелно функционишу два система **здравствене заштите**: (а) као јавног добра и (б) као тржишне категорије. Евидентна је привилегована позиција грађана који имају добру просторну доступност квалитетних услуга јавног сектора са симболичком партиципацијом и коришћењем најмодернијих дијагностичких апарата у јавном сектору, као и искљученост односно просторна удаљеност и сложена административна процедура за депривилеговане слојеве и друштвене групе, на другој. Незнатно су развијене мобилне здравствене службе, као један од начина за приближавање појединих врста здравствених услуга грађанима у сеоским насељима и ретко насељеним подручјима. Здравствену заштиту на примарном нивоу обезбеђује 158 домова здравља лоцираних у општинским/градским центрима, са мрежом здравствених станица и амбуланти у сеоским насељима и заводи који спроводе здравствену заштиту појединих групација становништва, односно здравствену делатност из појединих области здравствене заштите. Према подацима за 2017. годину просечан број становника на једног лекара у Србији је био 351 (Београдски регион 287, Регион Војводине 404, Регион Шумадије и Западне Србије 391 и Регион Јужне и Источне Србије 336). На нивоу ЈЛС разлике у овом индикатору су значајне (у 13 општина вредност индикатора је преко 1.000 становника на једног лекара), што значи да је доступност лекарских услуга у сеоским

насељима ових општина изузетно ниска. Индикативан је пример резултат први пут спроведене анкете са крајњим корисницима у селима²¹ где се 58% испитаника изјаснило да им је потребна боља медицинска заштита, а 78% да им је неопходна услуга помоћ у кући. Такође, две трећине села на подручју Крагујевца нема приступачне услуге примарне здравствене заштите²². У закону о здравственој заштити се посебно не наводе пропозиције за повећање просторне доступности здравствених услуга.

У области **социјалне заштите/старања** постоји дефицит служби за пружање услуга у ЈЛС. Према подацима за 2015. годину услуге социјалне заштите пружане су у 133 општине/града, односно 12 ЈЛС није пружала ни једну услугу. Међу услугама, најраспрострањеније су дневне услуге у заједници, и то помоћ у кући за одрасла и старија лица (122 ЈЛС) и дневни боравак за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом (68 ЈЛС). Мрежа социјалних услуга је недовољно развијена и дефицитарна у подручјима са дисперзованим насељима и малим бројем корисника, посебно у сеоским насељима и брдско-планинским подручјима, у којима су услови живота још тежи због старења становништва (просечна старост становника у категорији остала насеља 2011. године је била 43,6 године), значајног процента старачких домаћинстава, великог обима сиромаштва, лоших комуникација и др. Програми и донације међународних организација су још увек најважнији извор финансирања програма у сектору услуга од јавног интереса у којима учествују организације цивилног друштва. Локалне власти још увек не препознају цивилни сектор као активног и продуктивног учесника у организовању ових услуга.

Мрежа **основних установа културе** у Републици развијена је у већим урбаним центрима. Слабо су развијене форме сарадње (заједнички програми, образовање, размена програма, итд.) установа од државног значаја са установама и актерима културе у мањим урбаним насељима. Државна културна политика занемарује битне елементе од важности за културни живот грађана, као што је неадекватна приватизација у области културе – упропашћавање важних културних институција и промена намене јавних простора наменски грађених и коришћених за потребе културе. Пример добре праксе је увођење мобилних библиотека (библиобуси) – покретних библиотека захваљујући којима књиге стижу до читалица и у удаљеним селима.²³

Мрежа **објеката спорта и рекреације** у последњој деценији није се значајно повећала/проширила. Мрежа спортских објеката је развијенија (уз већу разноликост спортских садржаја) у већим урбаним центрима, донекле и у општинским центрима, док је стање у сеоским насељима веома лоше у погледу броја, опремљености и одржавању спортских објеката.

1.6.2.4.2. Оцена потенцијала и ограничења

У сектору јавних служби постоје значајни **потенцијали** који би се одговарајућим политикама и активностима могли искористити за побољшање услова, обима и квалитета рада јавних служби и побољшање њихове доступности за грађане. Расположиви

²¹ Анкета је спроведена у селима у општини Бабушница (укупно 238 анкетираних). Резултат је пројекта „Старији у удаљеним селима” реализованог у оквиру Прве фазе Програма „Локалне иницијативе за повећање социјалне укључености и смањење сиромаштва” (период 2015–2016. године) у организацији Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије. <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/>

²² Евалуација Националне стратегије о старењу Владе Републике Србије, 2006–2015. и предлози за нови стратешки оквир, Извештај о раду на округлим столовима, јануар 2016. www.zavodsz.gov.rs/media/1230/evaluacija-primene-nacionalne-strategije-o-starenju.pdf

²³ Прва покретна библиотека успостављена је у општини Пријепоље 2003. године, затим у општинама Алексинац (2008), Кладово (2010) и Крушевац (2018).

грађевински фонд у свим секторима јавних служби, како онај наменски грађен за поједине услуге, тако и некоришћени објекти грађени за друге намене може се пренаменити за различите активности и програме у сектору социјалних и културних права грађана, Разграната је мрежа здравствених установа на секундарном нивоу у јавној својини која има релативно равномерну територијалну покривеност у регионима и областима (окрузима). Релативно је добра покривеност и дистрибуција спортских објеката у урбаним срединама и мрежа спортских и рекреативних површина унутар природних комплекса (шума, приобаља и сл.). Располагив је квалификован кадар у јавним службама и организацијама цивилног друштва. Упркос негативним трендовима, још увек су релативно повољни индикатори броја лекара према броју становника у односу на међународне стандарде. Употпуњавањем законодавног оквира створиће се могућности за укључивање организација цивилног друштва у пружању услуга социјалне заштите у локалним заједницама, за подршку развоја диверсификованог модела програма дечије заштите (путујући вртић, путујући васпитач) и за подстицање волонтерског рада средњошколаца и студената. Потенцијал су и дугорочно стабилизовање учешћа приватног сектора (нарочито у систему субвенција предшколских установа у појединим ЈЛС), као и укључивање других извора финансирања и ангажмана у сектору јавних служби (коришћење предприступних фондова ЕУ и других извора за финансирање програма и активности јавних служби).

Ограничења у погледу развијености и доступности услуга јавних служби могу бити различитог обима и интензитета. Наведено је неколико кључних обележја у сектору јавних услуга која представљају битне тешкоће и границе да се унапреде услуге неких јавних служби, као и да се обезбеди потребна доступност ових услуга свим грађанима односно припадницима циљних друштвених група. Недовољан је остварен обухват деце предшколским образовањем, посебно деце на селу и из маргинализованих социјалних група. Услови и квалитет основног/обавезног образовања су још увек изразито неједнаки, што је последица разлика у опремљености школа (грађевински, инфраструктура, санитарно-хигијенски услови), капацитету простора, пратећим просторијама и обучености наставника. Недовољни су капацитети ђачких и студентских домова као једног од основних механизма за укључивање младих из сиромашних, маргиналних и просторно удаљених/изолованих средина у образовни систем. Недовољно су развијене услуге социјалне заштите на локалном нивоу, нарочито у мањим насељима са мањим густинама насељености. Често се обезбеђују тек повремено, коришћењем донаторских средстава, без иницијатива за њихово укључивање у редовне програме и без планског обезбеђивања средстава за остваривање потребних програма. Искљученост великог броја руралних насеља из мреже примарних здравствених установа значајно смањује доступност и ефекте у погледу превентивне заштите и могућности добијања одговарајуће лекарске помоћи за грађане у тим насељима. Нејасни и недефинисани су критеријуми у здравственој регулативи за просторну дистрибуцију установа здравствене заштите на примарном нивоу. Релативно је лоша опремљеност здравствених установа медицинском опремом и лош бонитет здравствених објеката примарне здравствене заштите на локалном /насељском нивоу – у малим општинским центрима и сеоским насељима са малом густином насељености. Значајан је одлив здравствених радника, а посебно лекара и медицинских сестара на свим нивоима здравства и у већини ЈЛС у Републици Србији. Слаба је интегрисаност здравствених установа на примарном, секундарном и терцијарном нивоу (вертикална интегрисаност) и са нивоима управљања (локална управа) и другим секторима (хоризонтална интегрисаност), као и са приватним сектором у здравству. Лоша локална саобраћајна инфраструктура у многим ЈЛС не омогућава, односно суштински онемогућава доступност предшколским установама, основним и средњим школама, здравственим и социјалним установама. Лоше је стање спортских

објеката због неадекватног управљања и одржавања. Испољен је слаб финансијски капацитет ЈЛС за развој мреже предшколских установа и за одржавање и изградњу спортских објеката и простора за рекреацију за које су надлежне. Нема јасних критеријума и процедура за финансирање програма развоја јавних служби у многим ЈЛС, које је додатно усложњено одсуством адекватне контроле утрошка одобрених средстава и ефеката реализације програма.

1.6.2.5. Општа оцена стања становања

1.6.2.5.1. Анализа и оцена стања

Актуелно стање и тенденције развоја стамбеног сектора у Републици Србији указују на бројне недостатке, првенствено у домену институционалних и финансијских капацитета за спровођење стамбене политике у складу са циљевима одрживог развоја, а потом и кроз аспекте приуштивости становања, искоришћености и квалитета стамбеног фонда, решавања стамбених потреба социјално најугроженијег становништва, ефикасности законодавних оквира, итд. Негативни демографски трендови и неравномерна просторна дистрибуција становништва утичу на мењање структуре и обима стамбених потреба, а посебно на пораст стамбене потражње у економски развијенијим срединама. Последица повећане потражње за јефтинијим становањем на ободу већих урбаних центара, удружене са вишедеценијским одсуством адекватне стамбене и земљишне политике и других фактора друштвено-економског развоја, јесте појава неконтролисаног ширења урбаних и периурбаних зона (посебно Београда и Новог Сада), и то углавном кроз неформалну тј. незакониту изградњу. У Републици Србији евидентирано је 995.168 незаконито изграђених стамбених и стамбено-пословних објеката, од чега се 266.637 налази у Граду Београду. Према подацима пописа, у 2011. години чак 19,6% станова било је привремено ненастањено или напуштено, док је истовремено забележен већи број домаћинстава од броја настањених станова, што указује на неискоришћеност и структурне дефиците постојећег стамбеног фонда. При томе треба имати у виду да је део тог неискоришћеног фонда на руралном подручју преовлађујуће лош и супстандардан. У Србији је чак 98,3% настањених станова у приватној својини, свега 0,9% станова је у категорији државних станова, док је 0,8% станова у осталим облицима својине. Удео станова реализованих у систему социјалног становања/стамбене подршке, а посебно оних у јавном закупу, још увек је занемарљив, што поред ограниченог финансирања (претежно из међународних донација) и усмерености стамбених програма само ка социјално најугроженијим корисницима, чини модел државне стамбене подршке у Србији изразито резидуалним.

Посебан проблем представља недостатак институција и стратешких докумената за спровођење стамбене политике и програма стамбене подршке на нивоу ЈЛС (укупно је у функцији 10 непрофитних стамбених организација). Препреку утврђивању стамбених потреба, посебно у домену социјално угроженог становништва, представља недостатак система социјалних карата и развијених инструмената за праћење стамбеног тржишта, проблема неформалног и подстандардног становања, као и услова становања различитих рањивих категорија, посебно бескућника.

Показатељи који могу да укажу на потражњу за приуштивим и одговарајућим становањем у Србији између осталих су: значајан удео домаћинстава који користе стан на основу сродства (5,7%) и подстанарства (5,1%); подаци о недовољној приуштивости станова на тржишту (однос годишње нето зараде и просечне цене стана просечне величине је 1:10,5); подаци ЕУРОСТАТА о приуштивости трошкова становања и стамбеној депривацији становништва (према подацима из 2018. године 31,3%

становништва троши на становање више од 40% еквивалентног расположивог прихода, док је 11,8% становништва у стању изразите стамбене депривације; вредности оба индикатора су у Србији око 3 пута веће од просека у ЕУ); и проблем енергетског сиромаштва (просечна издвајања домаћинстава за трошкове енергије су 13,3% прихода). Поред ниског квалитета и енергетске неефикасности стамбеног фонда (посебно услед неодржавања и незаконите изградње), значајан проблем представља и неадекватан ниво инфраструктурне опремљености станова, првенствено када су у питању инсталације јавне канализације и водовода, што се посебно уочава на руралном подручју и у неформалним и подстандардним стамбеним насељима.

1.6.2.5.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали за развој становања у Републици Србији обухватају: успостављање новог законодавног оквира у области становања и стамбене подршке са проширеним обухватом мера стамбене политике ка стандардима веће одрживости стамбеног фонда; постојање интереса међународне заједнице за финансијску и стручну подршку развоју одрживог система социјалног становања у Србији; коришћење доступних међународних фондова и донација за програме стамбене подршке; коришћење расположивог инфраструктурно опремљеног земљишта у ЈЛС за стамбену изградњу, као и неискоришћеног фонда изграђених објеката кроз пренамену и адаптацију за становање; употреба дела неискоришћеног стамбеног фонда у приватној својини за стамбену подршку; квалитативно унапређење постојећег стамбеног фонда кроз програме обнове и енергетске санације ради обезбеђивања одговарајућих услова и нижих трошкова становања за домаћинства и смањења негативног утицаја на животну средину; коришћење стеченог искуства у спровођењу програма у области социјалног становања/стамбене подршке и у области социјалне заштите; новоизграђени фонд станова у јавној својини изграђен кроз програме помоћи међународних финансијских институција.

Ограничења за развој становања у Републици Србији односе се на: низак ниво приуштивости становања; неразвијеност институционалних капацитета за спровођење стамбене политике и програма стамбене подршке на свим нивоима, укључујући недостатак сталног и одрживог извора финансирања; занемарљив обим стамбеног фонда у јавној својини за издавање под закуп; неискоришћеност дела стамбеног фонда у приватној својини; неразвијеност инструмената за решавање проблема становања у неформалним и подстандардним насељима; неусмереност земљишних политика у великим градовима ка обезбеђивању земљишта за изградњу приуштивног становања; непотпуност система евидентирања стамбених потреба, квалитета стамбеног фонда и стамбено угроженог становништва и недостатак инструмената за праћење стамбеног тржишта; непотпуност система евидентирања појаве бескућништва и недостатак развијених инструмената за њено решавање; низак квалитет стамбеног фонда услед недовољне инфраструктурне опремљености и структурних недостатака, наслеђених проблема управљања и одржавања и незаконите изградње; недостатак политичке воље за развој свеобухватне и ефикасне политике одрживог становања.

1.6.3. Општа оцена стања регионалног развоја, индустрије и туризма

1.6.3.1. Општа оцена регионалног развоја Републике Србије

1.6.3.1.1. Анализа и оцена стања

1.6.3.1.1.1. Регионални ефекти транзиције

Регионалне неравнотежности присутне су у свим транзиционим државама, али на различитим нивоима развијености и са различитим интензитетом. Примењени транзициони модели раста и последице глобалне рецесије утицали су на повећање диспаритета између најразвијенијих и најнеразвијенијих подручја код једног броја транзиционих држава. Економски заостатак Србије за просеком ЕУ има и своју регионалну димензију. Србија се у 2018. години налази на 42,3% просека ЕУ (БДП по становнику по куповној моћи), најразвијенији макро (НСТЈ-2) регион Београд на 63,2% а најнеразвијенији регион Јужне и Источне Србије је најнеразвијенији регион у ЕУ, налази се на 24,2%.

Комплетно подручје ЈИЕ се по економској снази налази око 50% ЕУ. Група средње развијених транзиционих држава (Мађарска, Чешка, Пољска, Хрватска) се налазе на 3/4 ЕУ, док Словенија остварује БДП РПС 85% просека Уније. Међутим, унутаррегионални диспаритети су различити: у Србији су већи (2,6:1) од економских диспаритета у Словенији (1,4:1) и Хрватској и (1,1:1), а на нивоу су економских неједнакости у Бугарској, Чешкој и Мађарској.

Процес трансформације друштвене својине је завршен. Институције које су спроводиле процес приватизације у Србији у периоду 2001-2016. су се угасиле или трансформисале у нове. Приватизација је била најуспешнија у Севернобанатској, Средњебанатској и Јужнобанатској области (успешно продато више од 70% предузећа обухваћених приватизацијом). Најнижи коефицијент успешности приватизације има Пиротска (30,5%), Топличка (43,2%) и Борска област (43,1%), најниже учешће раскинутих приватизација (мање од 15%) има Севернобанатска, Средњебанатска и Браничевска област, док је најнеповољнији коефицијент поништених приватизација на југу Србије у Пиротској (30,5%) и Јабланичкој области (44,5%).

Резултати истраживања показују да су неконкурентни привредни капацитети на неразвијеном подручју ван инфраструктурних коридора или остали неприватизовани, или су раскинути уговори и поништене приватизације, или се налазе у стечају, што све заједно указује да регионална политика у Србији није имала економске одговоре на последице приватизације.

1.6.3.1.1.2. Регионални економски диспаритети

Регионални допринос привредном расту Србије у протеклих 50 година показује изразиту временску диференцираност: у периоду до 1990. регион Војводине је био најразвијенији макрорегион у Србији (30%), региони Београда и Шумадије и Западне Србије су имали приближно исти допринос (по 26%), док је регион Јужне и Источне Србије био најнеразвијенији регион. Транзициони период карактерише позиционирање региона Београда на изнад 40% привредног раста у Србији, Војводине на 26%, региона Шумадије и Западне Србије на око 20% и региона Јужне и Источне Србије на 14%.

Регионални диспаритети у нивоу животног стандарда (БДП по становнику) на нивоу макро региона су у посткризном периоду смањени са 2,83:1 у 2009. (односно Београда и Јужне и Источне Србије) на 2,56:1 у 2014, односно, на 1:2,60 у 2018.

Регионална финансијска анализа показује да је учешће Београдског региона доминантно у свим водећим показатељима привреде Србије (број предузећа, број запослених, капитал, укупан приход, пословни приход, нето добитак и нето губитак) и креће се у распону 41-55%, у односу на регион Јужне и Источне Србије који партиципира у распону од 6% до 14%. Укупна БДВ привреде Београдске и Јужнобачке области у 2018. износила је 67,3% укупног БДВ нефинансијског сектора Србије. Приход, добит и губитак ове две области учествује са 65% у привреди Србије. Највећа концентрација економских активности је извршена у предкризном периоду до 2008.

У структури новостворене вредности привреде Србије у периоду 2008-2018. приметан је тренд раста БДВ Београдске, Јужнобачке, Сремске и Шумадијске области. Са друге стране, значајан је релативни пад учешћа БДВ привреде Западнобачке, Подунавске, Браничевске, Златиборске, Рашке и Нишавске области. Значајна релативна позитивна померања у посткризном периоду код броја предузећа, броја запослених, прихода и добити регистровале су Београдска и Сремска област. Са друге стране, релативно значајан пад у приходу и добити регистровале су Бачкој, Подунавска и Нишавска област.

Регионалне диспаритете на нивоу општина, најбоље илуструју распони између зарада по запосленом, чији се екстремни константно просечно крећу у односу 2,5:1, односно зарада по запосленом у најразвијенијој општини (Сурчин или Врачар) у односу на неке неразвијене општине на југу (Бела Паланка, Сврљиг или Трговиште) је 2,5 пута просечно виша у периоду 2015-2018.

Регионални економски диспаритети између градова и остатка Србије су се у транзиционом периоду повећали. Привреда 28 града остваривала је у 2018. чак 85,4% БДВ привреде Србије, у њима је пословало 4/5 предузећа и укупно запослених, који су остваривали 84% прихода и 87% добити привреде Србије. И међу њима повећавају се регионални диспаритети. По економским индикаторима издваја се 7 градова, концентрација привредних активности је у Београду и Новом Саду. У оквиру групације градова приметна је релативна стагнација градова Ниша и Суботице.

Насупрот процесу концентрације привредних активности у регионалним центрима, огромно неразвијено подручје (НРП) у Србији фактички је, поред демографске девастације, остало и ван привредних токова, што говори о односу државе према регионалном развоју. НРП обухвата 44 општине (законом дефинисане), на коме у 2019. живи 712.000 становника (10% Србије), са свега 4,3% предузећа, 3,5% запослених и на коме привреда остварује свега 1,7% прихода, 1,3% добити и 1,8% БДВ.

Групација приграничних општина (54), и поред тога што обухвата неколико развијених градова и општина на северу Републике, у посткризном периоду смањује своје учешће у привредним перформансама државе: број предузећа и број запослених је смањен за 2 п.п., добит за 6,6 п.п. и БДВ за 1,6 п.п.

1.6.3.1.1.3. Регионални несклад индустријских капацитета и фактора развоја

Тренд регионалног несклада индустријских капацитета и фактора развоја настављен је и у транзиционом периоду. Огледао се највише у изграђеним прерађивачким индустријским капацитетима за које у великој мери не постоје домаћи природни ресурси и сировине. Транзициона девастираниост индустрије, посебно прерађивачке индустрије, највећим делом је завршена у предкризном периоду 2001-2008. Глобална рецесија је такво стање само замрзла у периоду 2009-2014, да би у периоду опоравка 2015-2019. индустрија почела свој постепени опоравак.

Код већине области повећао се број запослених у индустрији у 2018. у односу на 2009. Највећи пад је регистрован у Београдској и Подунавској области. У Источној

Србији је најмања густина запослености у индустрији, али је њен значај у привреди пропорционално већи.

Коефицијент индустријализације се повећао у свим областима, осим у Београдској, Јужнобачкој, Поморавској, Моравичкој, Расинској и Борској. Највећи коефицијент је у Севернобачкој, Сремској и Браничевској (изнад 10%).

Регионални размештај индустрије (G_i) у 2018. показује да су надпросечне вредности (индекс релативне густине индустрије) остварене у 6 области, што значи да је индустрија развијенија у односу на ресурсе. Највећи посткризни раст индустрије у односу на своје ресурсе, и то захваљујући СДИ, регистрован је у Сремској, Браничевској и Златиборској области.

Регионални размештај прерађивачке индустрије (G_{pi}) у 2018. показује да је највећи позитиван несклад капацитета и ресурса остварен у Београдској (60% изнад), Јужнобачкој (30%), Севернобачкој (40%), Сремској (60%), Златиборској (80%) и Браничевској (20%) области.

1.6.3.1.1.4. Регионална резилијентност предузетничког сектора

Предузетнички сектор из Београдског региона је два пута продуктивнији у односу на Регион Јужне и Источне Србије, 1,6 пута у односу на Регион Шумадије и Западне Србије и 1,3 пута у односу на Регион Војводине. Веће су регионалне разлике на нивоу области, продуктивност најразвијеније (Београдске) области и најмање развијених (Борске и Зајечарске) износи 2,4:1.

Регионална анализа резилијентности предузетничког сектора у посткризном периоду, показује да се просечан нето-ефекат (однос основаних и угашених привредних друштава и предузетника) за Србију у периоду 2008-2016. од 1,18 (на 118 новооснованих привредних субјеката угасило се 100), у 2017. и 2018. повећао на 1,75. Највећа пословна динамика регистрована је у најразвијенијим областима (Београдској и Јужнобачкој). Поред њих, најотпорније (надпросечне) предузетничке области у 2018. су биле Шумадијска (1,83) и Подунавска (1,86). Најнеотпорније предузетничке области су Борска (1,28), Севернобанатска (1,12) и Средњебанатска (1,28).

1.6.3.1.1.5. Регионална извозна конкурентност

Регионална анализа спољнотрговинског биланса области и ЈЛС указује на степен трансформације регионалних привреда, њихову отпорност на екстерне ударе и прилагодљивост конкурентским тржиштима. Кључни фактор је квалитет регионалног пословног окружења за привлачење високо профитабилних инвеститора извозно оријентисаних. Скоро комплетан спољнотрговински дефицит сконцентрисан је у Београдској и Јужнобачкој области износио је у 2017. години 5,8 млрд ЕУР, а у 2018. 6,9 млрд ЕУР. Просечна покривеност извоза увозом је око 3/4, што је, захваљујући СДИ, значајно побољшање у односу на кризну 2009. (50%), или 2011-2012 (60%). Највећу покривеност извоза увозом имају Пиротска (3,2 пута више од просечне), Севернобанатска, Борска, Мачванска, Браничевска и Колубарска (све двоструко више од просечне), док је исподпросечна у две најразвијеније области.

1.6.3.1.1.6. Региони губитници и добитници транзиције

Највећи регионални транзициони добитници у периоду 2001-2018. су привреде Јужнобачке (5,3 млрд. ЕУР), Београдске (4,4 млрд ЕУР), и у мањој мери Златиборске (451 мил. ЕУР) и Пиротске (413 мил. ЕУР) области. Транзициона девастација великих индустријских система главни је узрок високих губитака привреде у Јужнобанатској (-1,2

млрд. ЕУР), Подунавској (-1,5 млрд. ЕУР), Шумадинској (-1,3 млрд. ЕУР), Мачванској (-759 мил. ЕУР), Поморавској (-627 мил. ЕУР), Пчињској (-580 мил. ЕУР), Борској (-519 мил. ЕУР) и другим областима.

1.6.3.1.1.7. Регионалне социјалне неједнакости и економски положај средње класе

Глобална рецесија само је потенцирала регионалну димензију социјалне неједнакости, пре свега економског положаја средње класе. Средња класа у Србији у посткризном периоду није успела да се позиционира као стабилизирајући фактор у друштву и њен кохезиони утицај је опао. Регионална економска анализа средње класе и неједнакости у Србији показује јасну транзициону и посткризну концентрацију и прихода и потрошње у региону Београда. Регионална децилна структурна анализа прихода у последњој деценији показује раст учешћа најбогатијег децила у свим регионима. Поред тога, анализа регионалног *Gini коефицијента* прихода и потрошње показује да су се и код прихода и код потрошње у протеклој деценији неједнакости повећале. Такође, регионална квинтилна анализа и прихода и потрошње С80/С20 (однос горњег најбогатијег квинтила и доњег најсиромашнијег квинтила) показује да су се у свим регионима екстремне разлике повећале.

1.6.3.1.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал представља регионално стратешко планирање које је још увек недовољно искоришћен инструмент регионалног развоја. Кључна улога регионалног стратешког планирања лежи у амортизацији транзиционих, екстерних и тржишних удара (економских, социјалних, регионалних, политичких).

Мада не постоји „оптимални модел” децентрализације, већ заједничка кључна координација и питања капацитета који се односе на управљање међусобним односима између нивоа власти, неспорни су позитивни ефекти децентрализације у сегментима јавног сервиса, инвестиционих приоритета, у спровођењу иновативних политика (због конкуренције ЈЛС у пружању услуга и инвестиционим активностима), очувању локалног идентитета, итд.

Посебан допринос валоризацији регионалних потенцијала се очекује од новог инвестиционог циклуса и јачања капитално-интензивних грана прерађивачке индустрије, посебно у оним областима које традиционално имају развијену прерађивачку индустрију. Охрабрујући сигнали су учешће инвестиција у БДП у 2018. од 22,7% и процењено учешће у 2019. од 24%. У том контексту, неопходно је, поред наставка тог тренда, додатно стимулирати регионалне домаће приватне и јавне инвестиције, са тежиштем на промени технолошке структуре прерађивачке индустрије.

Примарно **ограничење** регионалног развоја представља стање демографских ресурса и потенцијала. Демографски ресурси комплетног неразвијеног и приграничног подручја Србије (са изузетком 5 општина са већинским муслиманским становништвом и приграничних градова) сврстани су у две најслабије категорије демографских ресурса.

Наглашене регионалне економске диспропорције у Србији посебно су изражене на релацији између: (а) Београда и Новог Сада и осталог дела Републике; (б) неразвијених и приграничних општина и осталог дела Републике; (в) регионалних центара и окружења; (г) града и села; и (д) подручја која су уз административну границу са АП Косовом и Метохијом, као и општина и српске заједнице у овој Покрајини, и осталог дела Републике. Вишедимензионалност регионалних неравномерности у Србији детерминисана је бројним факторима: наслеђеним неравномерностима, неповољним демографским кретањима, индустријском девастацијом и транзиционим последицама.

Пад регионалног социјалног капацитета, пре свега економског положаја средње класе у свим регионима, успорава реформски процес и увећава трошкове транзиције. Мултидимензионалност регионалних социјалних проблема (тзв. подручја вишеструке социјалне депривације) је наглашено структурног карактера. Рецесија је само потенцирала регионалну димензију социјалне неједнакости, пре свега економског положаја средње класе. Средња класа у Србији у посткризном периоду, није успела да се позиционира као стабилизирајући фактор у друштву и њен кохезиони утицај је опао.

Највеће ограничење ефикасне регионалне политике Србије је институционална неизграђеност. Политика регионалног развоја суочена је са два ограничења: (а) неизграђеност институција, и (б) недефинисање кровног стратешког развојног и регионалног оквира који би садржао пројектоване циљеве и инструменте реализације. Због структурних деформација, дорађивање постојећег институционалног оквира је сасвим нерационално и контрапродуктивно.

Асиметричност управљања регионалним развојем Србије огледа се у чињеници да су статистички макро-региони Војводине и Београда фактички заокружили свој институционални оквир, имају све обресе функционалних региона, док су остала два макро-региона, Шумадија и Западна Србија и Јужна и Источна Србија, само статистички региони, без свог стратешког, институционалног и финансијског оквира. Посебно треба имати у виду да је Регион Јужна и Источна Србија најнеразвијенији макро-регион (НСТЈ-2 ниво) у Европи. Процес децентрализације у Србији је успорен, процес доношења одлука се споро приближава грађанима, како би се одлуке доносиле рационалније.

1.6.3.2. Општа оцена стања предузетништва, инвестиција и финансија

1.6.3.2.1. Анализа и оцена стања

Последњих пет година економија Србије се налази у фази опоравка и убрзаног раста и развоја, након стагнације изазване светском економском кризом. Најважнији развојни проблеми са којима се Србија суочавала, буџетски дефицит и спољни дуг, стављени су под контролу, а остварена је макроекономска стабилност у оквиру стандарда ЕУ (до 2% годишњег раста цена). Транзиција, као процес прилагођавања захтевима тржишне економије, поново је добила на замаху кроз наставак тржишних реформи.

Сегмент малих и средњих предузећа и радњи (МСП) је захваљујући убрзаном расту и развоју у периоду до кризе постао значајан сегмент привреде. МСП чине преко 99% укупног броја привредних субјеката, ангажују 44% укупне запослености и остварују око трећине БДВ. Као последица кризе дошло је до успоравања динамике оснивања нових компанија и радњи, с једне стране, и истовремено до убрзања тенденције њиховог затварања, с друге стране. При том су највише била погођена микро и мала предузећа и радње. Напоредо са привредним опоравком МСПП добијају нови полет, број новооснованих субјеката током године је већи од броја угашених, са тенденцијом повећања те позитивне разлике. У структури МСПП доминирају трговина и сектор услуга у целини. У погледу регионалне развијености доминирају Београд и Нови Сад.

Током првог периода транзиције, до 2008. године, напоредо са брзим растом и развојем расла је инвестициона активност. Током периода кризе управо је инвестициона активност била највише погођена, па је и поред убрзања последњих година још увек на нижем нивоу него пре кризе. Агрегатна штедња и инвестиције су на недовољним нивоу, мерено њиховим учешћем у БДП и то испод 20%, што се делом надокнађује, нарочито последњих година, приливом СДИ. Инвестиције по запосленом су такође на ниском нивоу, а нарочито ако се посматрају компаративно тј. у односу на инвестирање у другим транзиционим земљама и развијеним привредама. Структура инвестиција је неповољна,

јер је високо учешће улагања у некретнине, а недовољно у опрему. Ефикасност инвестиција је такође неповољна, а мали привредни субјекти у инвестирању заостају у односу на средња и велика предузећа.

Транзиција финансијског сектора била је веома динамична у периоду до светске економске кризе, а развој је био динамичнији него код реалног сектора привреде. Банкарски сектор је, и поред неповољног полазног положаја, имао веома брз раст и до кризе је највећим делом реструктуриран. Број банака је сведен на четвртину претходног (са преко 100 на 26), обновљене су депозитна и кредитна функција, захваљујући враћању поверења клијената, а најважнији резултат је остварена профитабилност банкарског сектора у целини, почевши од 2005. године. Банкарски сектор у оквиру финансијског остао је изразито доминантан тако да финансијски сектор има наглашене карактеристике банкоцентричног, као и у другим земљама у транзицији, са учешћем од преко 90% у укупној активи финансијског сектора. Развој сектора осигурања и лизинга био је брз, мада далеко спорији него банкарства. Сегмент берзанског пословања имао је краткотрајни узлет, али се још увек након кризе није опоравио и заостаје.

1.6.3.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал представља привредни опоравак последњих година који делује подстицајно на даљи процес транзиције и развоја финансијског сектора и отклањање проблема са којима се овај сектор услуга суочио као последицом кризе, истина по стопама раста знатно скромнијим у односу на период пре кризе. У банкарском сектору преостао је мали сегмент банака којима предстоји реструктурирање, како би се учиниле профитабилним, као и даљи процес укрупњавања и подизања нивоа концентрације. Осим концентрације, као процеса који би допринео даљем подизању ефикасности пословања банкарства, процес дисперзије развоја банкарских и небанкарских институција би такође допринео развоју финансијског сектора. Велики потенцијал за развој постоји у сектору осигурања, који је још увек на недовољном нивоу развијености, нарочито сегмент животних осигурања. Такође велики потенцијал за развој постоји у сегменту послова лизинга, факторинга, форфетинга, развоја добровољних пензионих фондова, а нарочито код фондова приватног капитала и генерално сектора финансијских тржишта. Општи економски опоравак и убрзање тржишних реформи позитивно утичу на убрзање динамике раста и развоја сегмента малих и средњих предузећа и радњи. Са становишта потребе развоја потенцијал представља обезбеђење бржег развоја МСП у односу на постигнуту динамику, како би се надокнадило заостајање у претходном периоду у односу на друге привреде у транзицији и развијене земље. У том смислу нагласак је у подстицајним мерама на квалитативне мере и инструменте, којима би се подстакло развој нарочито сегмента брзорастућих и најбрже растућих и технолошки напредних предузећа и радњи. Паралелно са економским опоравком последњих година долази и до убрзања инвестиционе активности сегмента домаћих предузећа и значајног убрзања страних директних инвестиција.

Ограничење представљају још увек незаокружене тржишне реформе и непотпуна изграђеност тржишту прилагођених институција и законодавства. Висока фискална оптерећења и недовољан приступ финансијама утичу ограничавајуће на раст и развој МСП. Још увек су неповољни квалитативни показатељи пословања ових привредних субјеката, њихова међународна конкуретност и недовољан простор који остаје у профиту за штедњу и инвестирање. Најозбиљнији ограничавајући фактори за раст инвестиционе активности представљају недовољна ефикасност пословања, ниска стопа реализације БДВ, нестимулативност домаће штедње и неразвијеност финансијских тржишта и недисперзирана структура финансијског система. Уколико би се ова ограничења

отклонила, кроз промену профила мера економске и развојне политике, то би обезбедило подизање нивоа домаће штедње на пожељан и потребан ниво њеног учешћа у БДП од око ¼, што би обезбедило преко потребне више стопе раста и развоја.

1.6.3.3. Општа оцена стања развоја индустрије

1.6.3.3.1. Анализа и оцена стања

Глобална економска и финансијска криза (2008) је истакла дугогодишње структурне слабости које се односе на смањење индустријске базе. За разлику од европске индустрије, снажна деиндустријализација у Републици Србији није била „спонтани” процес, већ је последица догађаја из периода изразите кризе и рецесије од 1991-2000. (распада СФРЈ, санкција УН, изолације, ратова, бомбардовања итд); и политичких одлука о транзиционом моделу привредне реформе које су донете након 2000-те, што је последично индустрију увело у период изразите девастације. У фокусу није био индустријски развој већ развој сектора услуга, либерализација и стимулсање увоза, дестимулсање извоза (услед прецењеног валутног курса), брза приватизација са високим нивоом неуспешности (>25%). То је допринело дуготрајном дезинвестирању у индустрију, недовољном привлачењу СДИ и ниским улагањима у већ знатно технолошки заосталу индустрију (3-5 технолошких генерација или 25-30 година) у односу на развијене земље ЕУ. Ови трендови условили су веома низак ниво индустријске конкурентности и структурне промене у самој индустрији – ка све мањем уделу пропульзивне и/или високо-технолошке производње, уз урушавање и смањење броја великих индустријских система и имплицитно девестирање већих индустријских центара (градова), као и слабљење економске снаге већине региона.

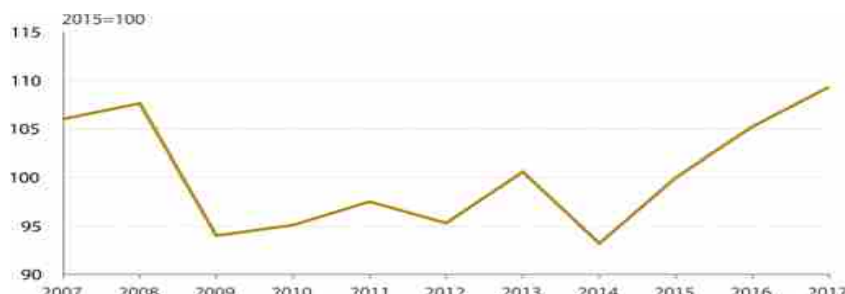
У периоду 2001-2008. године остварене су високе стопе раста БДП-а од чак 6,2%, а у индустрији свега 2,1% (три пута мање). Глобална криза утицала је на нови пад производње тако да ни до 2018. године нису достигнути показатељи индустријске запослености, индустријског раста и њеног учешћа у БДВ на ниво из 2008. Од почетка економске кризе (2009-2017) просечна стопа раста индустријске производње је била петоструко нижа (0,4%) у односу на период 2001-2009. (уз пад прерађивачке производње чак 15,9%, Графикон 3). То је условило рапидно смањење учешћа индустрије у БДП са 26% на 20,8% и блажи пад индустријске запослености (са 22,12% на 21,8%, респективно, Графикон 4), тј. снажну деиндустријализацију.

У периоду од 2006. до октобра 2016. године средствима подстицаја из Буџета Републике Србије за привлачење инвестиција и подстицање новог запошљавања подржано је укупно 314 пројекта, од чега 149 домаћих и 165 страних. Подстицајна средства су исплаћена за 216 пројекта и за њихову реализацију су додељена средства у износу од 418.381.175 евра. Раскинуто је 98 уговора, а успешно су завршена 72 пројекта. У процесу мониторинга се налазе 83 пројекта. Активан је 21 пројекат, а 40 пројекта државне помоћи се налазе у процесу реализације. Од 216 одобрених пројекта 188 су у оквиру прерађивачке индустрије, од чега су само 4 пројекта из области високих технологија. За реализацију ових пројекта одобрена су укупна средства од 2 милиона евра. Технологије класификоване као средње су заступљене у 66 пројекта, средње ниже у 38, док је 80 пројекта реализовано из области ниских технологија.

Позитивне тенденције раста прерађивачке индустрије се уочавају од 2015. године услед побољшања пословног амбијента и државних субвенција. Према подацима Министарства привреде, у периоду од 2015. до 17.03.2020. држава је субвенционисала кроз подстицаје 93 индустријска пројекта (углавном СДИ) чија је укупна вредност инвестиција 1,39 милијарди евра. У овим пројектима предвиђено је отварање 42.339

нових радних места. За подстицање новог запошљавања Влада Републике Србије се обавезала да издвоји и уплати компанијама скоро 315 милиона евра, односно 7.435 евра по радном месту. Највише инвеститора је из Немачке (16) и Италије (9), по 7 предузећа су из Аустрије и Холандије, док је 17 инвеститора из Републике Србије, као и по 1-3 инвеститора из више држава.

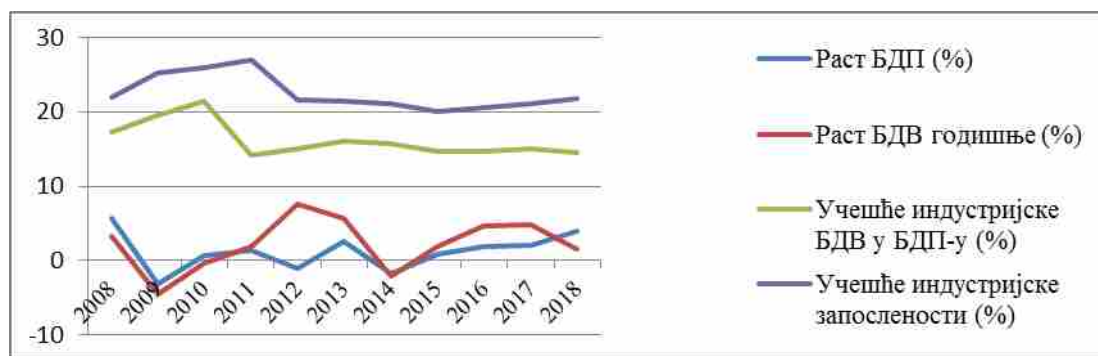
Графикон 3. Индустијска производња у Републици Србији, 2007–2017. године

Извор: Статистички календар Републике Србије 2019, РЗС, 2019.

Највећи број субвенционисаних инвеститора (16) је ангажован у производњи моторних возила, приколица и полуприколица. У 13 фабрика се производи различита електрична опрема. По 7 инвеститора се бави производњом различитих производа од гуме и пластике, као и разних одевних предмета. У 6 фабрика се праве бројни прехранбени производи. По 5 компанија је ангажовано на производњи коже, предмета од коже, као и производњи електричне и електронске опреме за моторна возила. По четири компаније су ангажоване на производњи металних производа и метала.

Графикон 4. Динамика раста БДП-а, индустријске БДВ, учешћа индустријске БДВ у БДП-у и индустријске запослености (%) у периоду 2008-2018. године

Извор: Народна банка Србије (2019) <https://www.nbs.rs/internet/english/80/index.html>, WB (2019) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.KD?locations=RS>, Статистички годишњак Србије (2002-2018), РЗС, Саопштење НП 30, бр. 267 - год. LXIX, 01.10.2019, РЗС

Индустрија је 2017. достигла 51% производње из 1990. године. Удео прерађивачке индустрије је повећан са 14,7% на 16,1% БДВ-а Србије, као резултат прилива СДИ, укупних улагања и отварања знатног броја индустријских предузећа у неколико градова Србије (кроз процес реиндустријализације). Упркос имплицираном мањем расту индустријске запослености за око 17.000 радника (са 439.109 радника у 2009. на 455.799 радника у 2019.) изостали су знатнији ефекти на конкурентност, уз пад учешћа индустрије у БДП и БДВ и смањење удела високо-технолошких индустрија. Већи део СДИ односи се на радно-интензивне индустрије и капитално-интензивна улагања у експлоатацију минералних ресурса.

У периоду 2001-2017. године у структури прерађивачке индустрије дошло је до смањења учешћа високо-технолошке индустрије (4,5%), повећања учешћа средње-високог технолошког нивоа (19,9%), смањења удела средње-ниског технолошког нивоа (32,2%), као и смањења ниско-технолошког нивоа (43,4%). Сви технолошки нивои су забележили раст продуктивности рада (због пада запослености и знатних СДИ), ниску извозну конкурентност и висок удео у извозу (89,4%). Индекс интензитета индустријализације указује на заостајање у погледу квалитета индустријализације, технолошке сложености производње и удела високотехнолошких области у стварању БДВ. У прерађивачкој индустрији има 17.525 предузећа са 362.188 запослених (2018): микро предузећа запошљавају 77,5% радника, мала предузећа 16,2%, средња предузећа 5% и 232 велика предузећа 1,3%. Упркос остваривању нешто већих стопа економског раста (БДП) током последњих година, због ефеката деструкција 1990-их, глобалне кризе и слабости транзиционог концепта привредне реформе и последичне деструкције индустрије, стопе БДП не доприносе знатнијем померању Србије из круга најмање развијених европских земаља. Главни проблеми индустрије су низак индустријски раст, слаба конкурентност, спорост структурних промена, пад учешћа у БДП, низак ниво улагања упркос знатном приливу СДИ, знатно заостајање у примени иновација и нових технологија, неефикасно коришћење материјалних инпута и велике просторне неравномерности у развијености и размештају.

Територијални развој индустрије Србије карактерише наставак продубљавања регионалних просторних неравномерности и наставак њене концентрације и у пост-кризном периоду (Табела 7). На то указује смањење броја индустријских центара средње величине (5.000-10.000 запослених у индустрији) са 18 на 12. Позитивни ефекти реиндустријализације у извесном броју градова (региона) огледају се у повећању броја индустријских центара средње величине (10.000-20.000 запослених) са 4 на 8, и у повећању броја малих индустријских центара (1.000-5.000 запослених у индустрији) са 55 на 64. То није само резултат индустријског раста већ и опадања индустријског развоја у неколико центара средње величине (5000-10.000 запослених у индустрији) и, последично, њиховог преласка у категорију малих индустријских центара, као и слабљења индустрије у делу малих центара (који данас имају мање од 1.000 запослених у индустрији).

Табела 7. Промена броја индустријских центара у Србији у 1996, 2008.и 2019. години

Величина центра према броју индустријских радника	Број индустријских центара,			Разлика 2019/2008
	1996.	2008.	2019.	
1. Урбано-индустријска агломерација > 50.000 зап.	1 (Београд)	1 (Београд)	1 (Београд)	0
2. Велики индустријски центри (20.000 - 50.000 зап.)	8	1 (Нови Сад)	2 (Нови Сад), Ниш	+1
3. Индустријски центри средње величине (10.000 - 20.000 зап.)	17	4	8	+4
4. Индустријски центри средње величине (5.000 - 10.000 зап.)	26	18	12	- 6
5. Мали индустријски центри (1.000 - 5.000 зап.)	125 (са АП КиМ)	55 (без АП КиМ)	64 (без АП КиМ)	+9

Започети процес реиндустријализације условио је благе промене у територијалној динамици индустријског развоја, мерено индустријском запослености. Услед индустријског раста у категорији великих индустријских центара поново се налази град Ниш. Највеће промене просторне концентрације индустрије остварене су у центрима средње величине услед динамичних промена индустријске запослености која је омогућила: 1) повећање броја и улоге индустријских центара (10.000 – 20.000 радника) и

опоравак и повратак Зрењанина, Лесковца, Шапца, Чачка, Смедерева и Ваљева у ову категорију, где су се налазили и 1990-их; 2) повећање броја и јачање центара средње величине (5.000 – 10.000 радника) услед знатног повећања нове индустријске запослености у њима (Стара Пазова, Рума, Инђија, С.Митровица, Б.Паланка, Прокупље, Лозница); 3) слабљење индустријске позиције Панчева и прелазак овог раније великог центра у категорију центара средње величине; и 4) слабљење индустријске запослености центара средње величине након глобалне кризе и њихово сврставање у мале центре (Бор, Кикинда, Пожаревац, Јагодина, Трстеник). Највећи релативни скок индустријске запослености остварило је 11 мањих урбаних центара: Дољевац, Свилајнац, Чајетина, Б.Петровац, Беочин, Косјерић, Брус, Ћићевац, Рача, Велика Плана, Куршумлија. Део малих урбаних центара је више погођен последицама процеса девастације индустрије.

Једна од главних карактеристика просторне концентрације индустрије је изразита регионална доминација метрополског подручја Београда и Новог Сада, односно града Београда (16,7% индустријске запослености и 34,98% БДВ индустрије Србије) и АП Војводине (29,98% запослених у индустрији и 33,39% БДП индустрије Србије). Укупно 61,66% БДВ прерађивачке индустрије концентрисано је у Војводини и Београду.

Такође, у оквиру дунавско – савског појаса и долина Велике, Западне и Јужне Мораве, 1991. године било је 420.000 индустријских радника (46% индустријске запослености у Србији), 2008. године 345.000 запослених (64,7% индустријске запослености) уз задржавање стагнантног нивоа учешћа индустријске запослености у 2019. години. На подручју АП КиМ, као индустријски најслабије развијеној регији, запослено је 27.125 радника у индустријској производњи или 15,3% укупно запослених на КиМ уз учешће од 11,5% у БДП. Највећи део индустријских капацитета лоциран је на подручју Приштине, Призрена, К.Митровице, Урошевца, Гњилана, Ћаковице и Пећи.

Према подацима Регистра индустријских зона у Републици Србији (РЗС, 2020) евидентирано је укупно 371 индустријских зона, тј. постојећих и планираних индустријских зона (у даљем тексту: ИЗ) и инвестиционих локација²⁴ укупне површине 28.973 ха, од којих је око 46% у употреби (13.419 ха). ИЗ су дистрибуиране у 133 ЈЛС или 79%, при чему 37% ЈЛС има једну ИЗ, а 42% њих поседује више од једне ИЗ. У ИЗ пословало је 2.115 пословних субјеката у 2020.години. У највећем броју ИЗ послује мали број пословних субјеката, док у једној ИЗ има 140 пословних субјеката, у две ИЗ послује 120-124 пословних субјеката. Највећи удео у ИЗ чине мала предузећа (35%), микро (30%), средња (17%), велика предузећа (11%) као и 7% предузетника.

1.6.3.3.2. Оцена потенцијала и ограничења

Кључне развојне **потенцијале** чине: боље коришћење територијалног капитала; пословна и иновативна индустријска инфраструктура (ИЗ, индустријски паркови – ИП, научно-технолошки паркови – НТП, пословни инкубатори, иновациони центри, идр.); социјални, научни и институционални капитал; предузетничка, корпоративна и планска култура; пословна клима; управљачки, развојни и институционални капацитети способни за мобилисање свих актера у доношење јавних политика, дугорочном планирању и имплементацији. Потенцијале за територијалну дистрибуцију индустрије чине: компаративне предности за изградњу ИЗ и ИП на гринфилд и браунфилд локацијама; јачање капацитета институција које се баве улагањима у ИЗ/ИП; систем подршке и

²⁴ Ова тзв.брза истраживања обухватила су ЈЛС у Републици Србији (без АП КиМ), уз њихов потпуни (100%) одзив. Појам ИЗ укључује и радне, пословне, привредне, радно-комуналне, слободне зоне, комерцијалне зоне, појединачне локације и др. У овом истраживању ИЗ обухватају земљиште у јавној својини намењено за смештај производних капацитета и привлачење инвестиција, које је финансирано јавним средствима и опремљено неопходном инфраструктуром за обављање пословних активности.

подстицаја развоја индустрије; подршка стварању кластера и интегрисању производног и услужног сектора на свим просторним нивоима; делимично изграђене регионалне и локалне институције за подршку локалног развоја; увођење дугорочног и средњерочног пројектног планирања и буџетирања на локалном и националном нивоу; позитивне екстерне економије оснивања и лоцирања МСП на заједничкој локацији ИЗ/ ИП.

Поред **ограничења** услед недостатка дугорочних макро-економских/стратешких оквира, основна ограничења у територијалном развоју индустрије су: неизвесности либерализације тржишта – увоза, прилива и алокације капитала под утицајем глобалних фактора и неизвесности; прилагођавање захтевима заштите животне средине и климатских промена; структурне слабости; ниска конкурентност; успорен развој МСП; заостајање у примени техничког прогреса и нових технологија; низак ниво улагања, посебно у иновације, технологије, знања, истраживања и развој, нова ММСП; релативно скуп или отежан приступ изворима финансирања; све неповољнија структура радно способног становништва и дефицит квалификованог кадра на тржишту рада; слаба приватна улагања; заостајање изградње пословне и иновативне инфраструктуре (ИЗ, ИП, пословних инкубатора, кластера и др.); недовољно заокружен институционални и правни оквир за развој, пословање и управљање ИЗ; недостатак предузетничких иницијатива и вештина за развојне пројекте, слаба предузетничка култура; недовољни капацитети јавног и приватног сектора за коришћење расположивих страних извора финансирања; недостатак јавних средстава за развој ИЗ и ИП; слаба ефективна моћ већине локалних институција у погледу финансијских извора, кадровске оспособљености и капацитета за решавање развојних проблема; „сива” економија; незаинтересованост приватног сектора за обнову браунфилд локација; смањење буџетске подршке јавним и државним предузећима ограничењем субвенција и издавања гаранција за нове кредите; слаба координација индустријске, иновационе, регионалне и других јавних политика.

1.6.3.4. Општа оцена стања развоја туризма

1.6.3.4.1. Анализа и оцена стања

У периоду важења ППРС из 2010, развој туризма у Србији осцилирао је до 2015. са нижим показатељима због последица догађаја из 90-тих. Почев од 2016. туризам бележи константан раст свих показатеља, уз промене у њиховој структури.

Туристички промет у броју ноћења у периоду 2010-2019. порастао је од 6,413.515 на 10,073.299, тј. за 57,06%, или просечно 5,71% годишње. У истом периоду промет у броју долазака порастао је од 2,000.597 на 3,689.983, тј. за 84,44%, или просечно 8,44% годишње. Посматрано по врстама туристичких места, њихов редослед по броју ноћења био је: у 2010. – бањска места, планинска места, главни административни центри, остала туристичка места и остала места, а од 2017. надаље – главни административни центри заузимају прво место испред бањских и планинских места. У исто време редослед по броју долазака био је: у периоду 2010-2017. – главни административни центри, остала туристичка места, планинска места, бањска места и остала места, а од 2018. – бањска места долазе на треће место, испред планинских места. Места са више од 200.000 ноћења у 2019. била су: Београд, Врњачка Бања, Златибор, Копаоник, Сокобања, Нови Сад, Тара и Ниш, а са више од 100.000 долазака Београд, Врњачка Бања, Златибор, Нови Сад, Копаоник, Ниш и Сокобања. Учешће домаћих ноћења у периоду 2010-2019. опало је од 77,36% на 60,19% – било их је највише у осталим местима и осталим туристичким местима, затим у главним административним центрима, а учешће домаћих долазака од 65,88% на 49,96% – било их је највише у главним административним центрима, затим у осталим местима и осталим туристичким местима. Учешће страних ноћења у периоду

2010-2019. порасло је од 22,64% на 39,81% – било их је највише у осталим местима и осталим туристичким местима, затим у главним административним центрима, а учешће страних долазака од 34,12% на 50,04% – било их је највише у главним административним центрима, затим у осталим местима и осталим туристичким местима. У 2019. највише страних ноћења (преко 200.000) остварили су туристи из Босне и Херцеговине (у даљем тексту: БиХ), Кине са Хонгконгом, Црне Горе, Турске, Руске федерације и Немачке, а највише долазака (преко 100.000) туристи из Кине са Хонгконгом, БиХ, Турске, Немачке, Хрватске и Бугарске. Према доступним информацијама, у АП КиМ било је 2017. око 120.000 долазака – 35.000 домаћих и 85.000 страних (највише из Албаније, Немачке, Турске, Швајцарске и САД), претежно у Приштини, Призрену, Пећи и Урошевцу, уз процену броја ноћења од око 350.000. Статистички приказан туристички промет у Србији у периоду 2010-2020. мањи је од стварног, будући да знатан део ноћења, долазака и туристичких капацитета није регистрован.

Туристички смештај се у периоду 2010-2018. по обиму није битно мењао, али се мењала његова структура по врстама садржаја и туристичким местима. У 2010. било је 119.427 регистрованих туристичких лежајева – 51,24% основних (са више од 2/3 у хотелима) и 48,76% комплементарних (са нешто испод 1/2 у закупљеним собама), укупно највише у бањским местима (уз доминацију комплементарних), затим у осталим туристичким местима, планинским местима, главним административним центрима и осталим местима (уз доминацију основних). У свим туристичким местима 2010. код основних капацитета доминирали су хотели, а код комплементарних капацитета – закупљене собе у бањским местима, осталим туристичким местима и осталим местима, дечија, омладинска и радничка одмаралишта у планинским местима и хостели у главним административним центрима. У 2018. било је 116.199 регистрованих лежаја – 52,28% основних (са више од 1/2 у хотелима) и 47,72% комплементарних (са више од 1/3 у закупљеним собама), укупно највише у главним административним центрима, затим у бањским местима, осталим туристичким местима, планинским и осталим местима (уз доминацију комплементарних у бањским и осталим местима, а основних код административних центара, планинских и осталих туристичких места). Структура врста смештаја по туристичким местима била је приближно иста као и у 2010. години. Места са највише регистрованих лежаја (изнад 2.000) у 2018. била су: Београд, Нови Сад, Златибор, Сокобања, Копаоник, Врњачка Бања, Ниш, Бања Горња Трпача и Крагујевац.

Од регистрованих лежаја, у Србији је до 2019. категорисано само 30.650. У односу на лежаје који се стварно издају, број регистрованих и посебно категорисаних лежаја, знатно је мањи (посебно на Златибору, у Врњачкој Бањи, на Копаонику и др.), због чега је сивом економијом ускраћен буџет Србије и отежано планирање просторног развоја, посебно у димензионисању туристичких простора, инфраструктуре, јавних служби и сервиса у функцији туризма. Такође, у туристички промет није укључен промет у делу саобраћаја, угоститељства, трговине и других активности директно комплементарних туризму. Настављена је пракса да се куће за одмор (викенд куће) не региструју као капацитет туристичког смештаја, иако се све више користе за ту намену.

Учешће туризма у социо-економском развоју Србије у погледу девизног прилива из иностраног промета стално се повећава, али га паралелно прати и повећање девизног одлива. Биланс девизног прилива и одлива осцилује, уз тренд смањења дефицита у периоду од 2012. до 2017., да би у 2018. био повећан на 100 милиона евра, а у периоду јануар-август 2019. на 160 милиона евра (овај последњи потицао је са 78,99% од дефицита пословног и са 21,01% од дефицита одморишног туризма). Девизни прилив већи од 50 милиона евра у 2019. остварен је из БиХ, Велике Британије, Црне Горе, Хрватске и Немачке, а највећи девизни одлив отишао је у Грчку, Турску, Немачку и Италију, док је позитиван салдо остварен са

БиХ, Великом Британијом, Швајцарском, Хрватском, Северном Македонијом, Словенијом, САД, Кином са Хонгконгом, Израелом и Црном Гором.

Промет у услугама смештаја и исхране у 2018. имао је следећу структуру: смештај 18,1%, пиће, храна и остало 81,9%. Број пословних јединица у услугама смештаја и исхране у 2017. износио је 27.970 (5,93% од укупног броја), у којима су са 78,58% учествовали предузетници (9,07% од свих предузетника Србије). Запосленост у услугама смештаја и исхране (96.014 запослених у 2019.) учествовао је са 4,60% у укупном броју запослених, уз следећу структуру: смештај 17,39%, услуге спортских, забавних и рекреативних делатности 10,87%, храна, пиће, путничке агенције и остало 71,74%. Учешће услуга смештаја и исхране у бруто друштвеном производу Србије од 2010. (0,95%) порасло је у 2018. на 1,40%. Учешће извршених инвестиција у основна средства услуга смештаја и исхране (сва правна лица) у 2010. износило је 0,79%, а у 2018. години 0,98% од укупних инвестиција.

Српски туризам у свету је у 2019. по конкурентности рангиран од стране Светског економског форума на 83. месту међу 140 земаља. У односу на девет окружујућих земаља у региону, Србија је иза Хрватске, Бугарске, Мађарске, Румуније и Црне Горе. Међу 14 група индикатора, као повољни за туризам Србије рачунати су индикатори: пословног окружења, људских ресурса, тржишта рада и делом здравља и хигијене. Као изразитије неповољни су индикатори: приоритетности туризма, природних ресурса, инфраструктуре туристичких услуга, инфраструктуре копненог, пловног и ваздушног саобраћаја, безбедности и сигурности, технолошке писмености и ценовне конкурентности.

1.6.3.4.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали за развој туризма су природни и антропогени. Природни су: географски положај Србије; природни потенцијали – геоморфолошки (планине, посебно високе), хидролошки (реке, вештачка језера и минерални извори), климатски и биолошки (посебно шуме и ловишта), најквалитетнији у заштићеним природним добрима; релативно мала угроженост природе туризмом (сем на неким просторима концентрисане изградње). Антропогени потенцијали су: саобраћајни положај Србије, социо-економска, културна и инфраструктурна развијеност окружења дела туристичких простора; културно наслеђе (посебно заштићена добра од изузетног и великог значаја и етно наслеђе); функцијска развијеност одморишног, спортско-рекреативног, здравственог и манифестационог туризма; просторна развијеност дела дестинација, центара и места (у погледу смештаја, јавних служби и услуга, рекреације, туристичке, саобраћајне и техничке инфраструктуре и др.); међународна афирмација манифестација „Сабор трубача у Гучи”, „Exit” у Новом Саду, културних догађаја у Београду и др.; државни подстицаји домаћег туризма (ваучери, усмеравање ђачких екскурзија и др.); могућности повезивања туристичке понуде са иностраним окружењем (Стара планина, Ћердап, Дрина и др.).

Ограничење за развој туризма су: недовољна и неадекватна валоризација природних и антропогених туристичких потенцијала (посебно високих планина, пловних река, минералних извора, заштићених добара и обновљивих извора енергије); недовољно афирмисан концепт одрживог туризма, са малим учешћем у заштити и презентацији природног и културног наслеђа и малим интегративним утицајем на развој локалне средине и комплементарних активности; недовољна афирмисаност интегралног планирања развоја туризма, уз недовољно и неадекватно праћење и примену међународних принципа, метода и модела развоја туризма. Ограничене су могућности развоја већине природних туристичких простора (посебно планинских) због: саобраћајне изолованости, депопулације и девастације села, традиционалних активности и етно-наслеђа; ограниченог удела туристичких простора за целогодишњу понуду; ограниченог

коришћења већине природних туристичких простора на адекватан и одржив начин због режима заштите природних добара, посебно у подручјима од националног значаја за заштиту и развој туризма која се делом или у целости преклапају са зонама заштите природе (примери Копаоника, Старе планине, Голије, Таре, Ћердапа, Шарпланине и др.); ограничене туристичке употребљивости вештачких језера због њихове водопривредне и енергетске намене и режима зона заштите изворишта; узурпације значајних туристичких простора у АП КиМ; природне и антропогене девастација туристичких простора (ерозијом, непримераном изградњом и др.). Неразвијена и неорганизована је туристичка понуда услед: просечно ниског квалитета смештаја, туристичке инфраструктуре, јавних садржаја и комуналне опреме; недовољног квалитета услуга у односу на цене, због ограничене конкурентности; недостатка комплетније ванпансионске понуде; неразвијености туристичких производа за инострану тражњу (посебно бањских, културних и еколошких); недовољних садржаја високе понуде (гольф, марине и др.); доминације једносезонске понуде; неорганизованости садржајно и функцијски заокружене и регионално интегрисане понуде; непланске изградње; великог учешћа нерегистрованих и некатегорисаних садржаја; ниског степена искоришћености капацитета (посебно бањских и планинских); запостављања социјалног туризма (посебно за едукацију, рекреацију и спорт младих); неусаглашености леčiliшних и туристичких функција у бањама и др. Некомплетна и делом неадекватна је државна регулатива и подршка туризму – туризам је ван главних приоритета развојних политика; недовољни су подстицаји туризма у туристичкој и техничкој инфраструктури, некомерцијалним јавним садржајима, сеоском туризму и др.; неусклађени су закони и планска документа између просторног планирања и надређеног секторског планирања и одлучивања у туризму и заштити (посебно природних добара); неразвијен је информациони систем туризма, без комплетне статистике смештаја и промета; недовољна је прекогранична сарадња у туризму. Тржишна ограничења развоја туризма су: недовољно дефинисан тржишни положај Србије као туристичке макродестинације, без формираног ланца вредности и трансформације компаративних у конкурентске предности; неуспеле и незавршене приватизације и поступци реструктурирања туристичких садржаја; неразвијено јавно-приватно партнерство; недовољно политичких и социо-економских услова за регионализацију и кластеризацију туристичких простора; неразвијено финансијско тржиште за туристичке пројекте, без значајнијих улагања из земље и иностранства; неповољно кредитирање; недостатак јачих инвеститора и удружења малих и средњих предузетника; недовољно дефинисање иностраних циљних тржишта; недостатак кадрова и недовољна усмереност образовања у функцији туризма.

1.6.4. Општа оцена стања инфраструктуре

1.6.4.1. Општа оцена стања саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре

1.6.4.1.1. Саобраћајна приступачност

Показатељи **опремљености путном и железничком инфраструктуром** (табеле 8 и 9) обухватају капацитет путне и железничке мреже, независно од услуга које пружају превозници и њиховог квалитета.

Табела 8. Густина путне мреже на територији Републике Србије

Регион/округ	Површина ¹ (km ²)	Број становника ²	Путеви – укупно (km)	Путеви – укупно са савременим коловозом (km)	Густина мреже (km/km ²)	Густина мреже (km/1000 стан.)	Синтезни показатељ ²⁵
Београдски регион	3234	1690193	5897,604	3220,825	1,8236	3,4893	1,3776
Регион Војводине	21614	1861863	6132,071	5609,390	0,2837	3,2935	0,8842
Западнобачки	2488	173213	609,709	556,064	0,2451	3,5200	0,8471
Јужнобанатски	4246	279281	924,898	783,058	0,2178	3,3117	0,7191
Јужнобачки	4026	618388	1247,519	1229,635	0,3099	2,0174	0,7793
Севернобанатски	2328	136918	631,859	574,792	0,2714	4,6149	1,0181
Севернобачки	1784	179380	632,384	497,639	0,3545	3,5254	0,8797
Средњобанатски	3257	175623	652,180	639,904	0,2002	3,7135	0,8461
Сремски	3485	299060	1433,522	1328,298	0,4113	4,7934	1,3011
Регион Шумадије и Западне Србије	26493	1924816	19246,347	12010,631	0,7265	9,9991	1,6819
Златиборски	6140	268393	5052,011	2616,696	0,8228	18,8232	2,0384
Колубарски	2474	163657	1753,579	1370,177	0,7088	10,7150	2,1533
Мачвански	3270	280290	3155,857	1726,273	0,9651	11,2593	1,8031
Моравички	3016	200205	1672,343	1344,978	0,5545	8,3532	1,7309
Поморавски	2614	199698	1267,872	1028,165	0,4850	6,3489	1,4231
Расински	2668	224191	1881,332	1255,536	0,7051	8,3916	1,6234
Рашки	3923	305147	2959,839	1411,331	0,7545	9,6997	1,2899
Шумадијски	2388	283235	1503,514	1257,475	0,6296	5,3084	1,5290
Регион Јужне и Источне Србије	26248	1505732	13614,402	8981,831	0,5187	9,0417	1,4287
Борски	3507	113000	1469,740	996,286	0,4191	13,0065	1,5826
Браничевски	3857	167922	1683,306	1265,668	0,4364	10,0243	1,5727
Зајечарски	3624	107835	1404,636	1133,503	0,3876	13,0258	1,8132
Јабланички	2770	201024	1824,404	1039,773	0,6586	9,0756	1,3934
Нишавски	2728	362331	1424,412	1286,555	0,5221	3,9312	1,2941
Пиротски	2761	84827	1115,897	790,870	0,4042	13,1550	1,6342
Подунавски	1250	187003	652,283	596,743	0,5218	3,4881	1,2343
Пчињски	3520	197538	2823,186	1212,879	0,8020	14,2919	1,4545
Топлички	2231	84252	1216,538	659,554	0,5453	14,4393	1,5213
Регион Косово и Метохија	10910	/	/	/	/	/	/
Косовски	3117	/	/	/	/	/	/
Косовско-митровачки	2050	/	/	/	/	/	/
Косовско-поморавски	1412	/	/	/	/	/	/
Пећки	2421	/	/	/	/	/	/
Призренски	1910	/	/	/	/	/	/
Република Србија	88499	/	/	/	/	/	/
Република Србија без КиМ	77589	6982604	44890,424	29822,677	0,5072	6,4289	1,2813

1) Подаци су преузети од Републичког геодетског завода; 2) Процењен број становника за 2018. годину

Према добијеним вредностима, са становишта покривености државне територије путном мрежом (преко дужине саобраћајница у односу на површину области и региона, исказане у km/km²) издваја се Београдски регион са 1,8263, а потом Регион Шумадије и

²⁵ Синтезни показатељ покривености и становништва и територије путном мрежом прорачунат је на основу обрасца:

$$R = \frac{L}{\sqrt{P \cdot \frac{S}{1000}}}$$

где су: R – синтезни показатељ; L (km) – дужина путне мреже посматраног подручја са савременим коловозом; P (km²) – површина посматраног подручја; и S – број становника посматраног подручја.

Западне Србије са 0,7265, док је најнижа вредност у Региону Војводине са 0,2837. Велика дужина општинских путева (као и улична мрежа саобраћајница) на територији града Београда умногоме утичу на вредности у овом региону. Када говоримо о областима, поново предњачи Београдска област, а после ње Мачванска област са вредношћу од 0,9651. Најлошији показатељ је у Средњобанатској области где је добијена вредност од 0,2020. На територији Републике Србије (без АП КиМ услед недостатака података) бележи се вредност од 0,5072.

Посматрајући покривеност становништва путном мрежом (исказано у km/1.000 ст.) предњачи Регион Шумадије и Западне Србије (9,9991), док је најнижа вредност у Региону Војводине (3,2935). Слични су односи као за претходни показатељ, при чему се Београдски регион не истиче услед велике концентрације становника. Минимална вредност овог показатеља је за Јужнобачку област (2,0174), док је максимална вредност за Златиборску област (18,8232). За територију Републике Србије (без АП КиМ) добија се вредност од 6,4289.

У Региону Шумадије и Западне Србије добијен је синтетни показатељ са максималном вредношћу (1,6819), док је на зачељу Регион Војводине (0,8842). Посматрајући вредности по областима, најмања је за Јужнобанатску област (0,7191), а највећа за Колубарску област (2,1533). За територију државе (без АП КиМ) вредност синтетног показатеља је 1,2813.

Табела 9. Густина железничке мреже на територији Републике Србије

Регион/Округ	Површина (km ²)	Број становника	Дужина железничке мреже (km)	Густина мреже (km/km ²)	Густина мреже (km/1000 стан.)	Синтетни показатељ
Београдски регион	3.234	1.690.193	299,053	0,09	0,18	0,12
Регион Војводине	21614	1861863	1.450,00			0,23
Западнобачки	2.488	173.213	223,227	0,09	1,29	0,34
Јужнобанатски	4.246	279.281	256,535	0,06	0,92	0,23
Јужнобачки	4.026	618.388	307,405	0,08	0,50	0,19
Севернобанатски	2.328	136.918	186,645	0,08	1,36	0,33
Севернобачки	1.784	179.380	129,907	0,07	0,72	0,23
Средњобанатски	3.257	175.623	170,644	0,05	0,97	0,23
Сремски	3.485	299.060	182,608	0,05	0,61	0,18
Регион Шумадије и Западне Србије	26493	1924816	760,000			0,11
Златиборски	6.140	268.393	200,136	0,03	0,75	0,16
Колубарски	2.474	163.657	50,240	0,02	0,31	0,08
Мачвански	3.270	280.290	80,176	0,02	0,29	0,08
Моравички	3.016	200.205	35,628	0,01	0,18	0,06
Поморавски	2.614	199.698	112,979	0,04	0,57	0,16
Расински	2.668	224.191	68,536	0,03	0,31	0,09
Рашки	3.923	305.147	140,426	0,04	0,46	0,13
Шумадијски	2.388	283.235	77,954	0,03	0,27	0,09
Регион Јужне и Источне Србије	26248	1505732	860,000			0,14
Борски	3.507	113.000	104,544	0,03	0,92	0,17
Браничевски	3.857	167.922	98,679	0,03	0,59	0,12
Зајечарски	3.624	107.835	102,072	0,03	0,95	0,16
Јабланички	2.770	201.024	46,795	0,02	0,23	0,06
Нишавски	2.728	362.331	151,527	0,05	0,42	0,15
Пиротски	2.761	84.827	78,141	0,03	0,92	0,16
Подунавски	1.250	187.003	111,804	0,09	0,60	0,23
Пчињски	3.520	197.538	83,758	0,02	0,42	0,10
Топлички	2.231	84.252	83,137	0,04	0,99	0,19

Регион/Округ	Површина (km ²)	Број становника	Дужина железничке мреже (km)	Густина мреже (km/km ²)	Густина мреже (km/1000 стан.)	Синтезни показатељ
Регион Косово и Метохија	10910	/	/			/
Косовски округ	3117	/	150			/
Косовско-митровачки округ	2050	/	78			/
Косовско-поморавски округ	1412	/	/			/
Пећки округ	2421	/	56			/
Призренски округ	1910	/	45			/
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	88499	/	/			/
РЕПУБЛИКА СРБИЈА без КиМ	77589	6982604	3.382			0,145

Извор: Републички геодетски завод за површину 2019, ПСЗ за Процењен број становника у 2018.

*Синтезни показатељ је изведен на исти начин као у Табели 6.

У погледу вредности синтезног показатеља за густину железничке мреже предњачи Регион Војводине са 0,23, док су вредности по осталим регионима уједначене (Београдски регион 0,12, региони Шумадије и Западне Србије 0,11, Јужне и Источне Србије 0,14).

Приступачност урбаних центара друмским и железничким саобраћајем анализирана је на основу просечног времена путовања (друмским и железничким саобраћајем) између изабраних 28 урбаних центара на територији Републике Србије са четири највећа урбана центра (Београдом, Новим Садом, Нишом и Крагујевцем) и дата је у табелама 10 и 11.

Табела 10. Приступачност (у мин) од изабраних урбаних центара до највећих урбаних центара друмским саобраћајем

Број	Урбани центар	Београд	Нови Сад	Ниш	Крагујевац
1	Београд	-	57	134	87
2	Нови Сад	57	-	187	138
3	Ниш	134	187	-	94
4	Крагујевац	87	138	94	-
5	Чачак	93	123	154	54
6	Краљево	116	147	113	52
7	Крушевац	118	169	69	98
8	Лесковац	156	208	40	117
9	Лозница	114	123	241	181
10	Нови Пазар	196	224	170	133
11	Приштина	255	323	147	207
12	Шабац	65	73	193	139
13	Смедерево	49	100	114	66
14	Сомбор	124	77	251	204
15	Сремска Митровица	48	61	177	129
16	Суботица	119	64	239	191
17	Ужице	146	174	202	106
18	Врање	187	238	70	147
19	Зрењанин	70	35	198	150
20	Јагодина	81	135	68	44
21	Кикинда	109	78	237	189
22	Пирот	168	219	49	128
23	Пожаревац	54	105	114	67
24	Ваљево	72	100	197	107

Број	Урбани центар	Београд	Нови Сад	Ниш	Крагујевац
25	Вршац	79	109	177	131
26	Зајечар	150	203	91	110
27	Бор	149	200	109	109
28	Прокупље	149	200	32	109

Анализа саобраћајне приступачности урбаних центара железницом извршена је на основу података о постојећој организацији железничког путничког саобраћаја на територији Републике Србије (Табела 11).

Табела 11. Приступачност (у мин) од изабраних урбаних центара до највећих урбаних центара железничким саобраћајем

Број	Урбани центар	Нови Сад	Београд	Крагујевац	Ниш
1	Београд	120*	-	163	300*
2	Нови Сад	-	120*	285	420
3	Ниш	420	300*	224	-
4	Крагујевац	285	163	-	224
5	Чачак	297	177	162	287
6	Краљево	401	281	118*	243
7	Крушевац	533	413	250	111
8	Лесковац	471	351*	275	51*
9	Лозница	324	204	367	504
10	Нови Пазар	-	-	-	-
11	Приштина Косовска Митровица	615	495	333	247**
12	Шабац	243	123	286	423
13	Смедерево	281	161	151	269
14	Сомбор	143*	270	447	568
15	Сремска Митровица	92*	219	396	517
16	Суботица	147*	270*	447	568
17	Ужице	329	203*	250	474
18	Врање	596	469*	395	171*
19	Зрењанин	161*	153*	330	451
20	Јагодина	291	164*	90	132*
21	Киkindа	311	303	480	601
22	Пирот	571	444*	370	146*
23	Пожаревац	349	222	205	323
24	Ваљево	207	80*	257	378
25	Вршац	232	105*	282	403
26	Зајечар	640	513	439	215*
27	Бор	697	570	496	272
28	Прокупље	503	383	307	83

* Директна линија, ** до Мердара

Урбана повезаност анализирана је преко показатеља који показује колико је урбаних центара са више од 50.000 становника доступно са подручја неке области у року од 60 минута путовања аутомобилом или железницом.

Табела 12. Урбана повезаност – доступност урбаних функција аутомобилом и железницом

Назив округа/области	Доступност урбаних функција аутомобилом	Доступност урбаних функција железницом
Севернобачки	2,89	0,89
Централнобачки	0,99	0,59
Севернобанатски	1,63	0,41
Јужнобанатски	1,08	0,61
Западнобачки	1,34	0,12
Јужнобачки	1,41	0,63
Сремски	2,58	0,76
Мачвански	0,79	0,47
Колубара	0,92	0,86
Подунавски	3,10	0,95
Браничевски	0,25	0,10
Шумадијски	1,94	0,85
Поморавски	1,21	0,39
Борски	0,38	0,18
Зајечарски	0,26	0,01
Златиборски	0,80	0,52
Моравички	1,39	0,91
Рашки	1,55	0,78
Расински	1,40	0,96
Нишавски	1,91	1,15
Топлички	1,00	0,28
Пиротски	0,37	0,27
Јабланички	1,09	0,85
Пчињски	0,91	0,89
Град Београд	2,41	1,24
Косово и Метохија	0,63	0,31

Извор информација: ESPON EGTC (Тумачење ЕСПОН материјала не одражава нужно мишљење Надзорног одбора ЕСПОН-а 2020. ESPON project TRACC)

Резултати показују да постоје области са чијих подручја не може да се у одговарајућем времену (до 60 минута) оствари приступ путевима (9 области и Регион КиМ) и железницом (све области осим Нишавске области и Града Београда) до функција урбаних центара са више од 50.000 становника.

Показатељ потенцијалне **приступачности теретним саобраћајем** изражен је у процентима од просечне приступачности за путеве, железницу, водени и ваздушни саобраћај за све области, а добијен је моделовањем (Табела 13). Пружа процене привлачности и конкурентности региона НСТЈ 3 у европском контексту на основу њихове локације и интеграције у саобраћајне мреже. За сваки регион НСТЈ 3, БДП се у одредишним регионима израчунава на основу генерализованог времена путовања, тј. БДП је пондерисан укупним трошковима путовања (друмом, железницом, водним путевима и ваздушним путем).

Табела 13. Европска потенцијална приступачност теретног саобраћаја путевима, железницом, водним и ваздушним саобраћајем

Назив округа/области	Европска потенцијална приступачност/теретни друмски транспорт	Европска потенцијална приступачност/теретни железнички транспорт	Европска потенцијална приступачност/теретни водни транспорт	Европска потенцијална приступачност/теретни ваздушни транспорт
Севернобачки	55,81545706	89,63376191	76,53029876	70,70460473
Централнобачки	54,11988841	86,05331041	76,80475322	92,85067871
Севернобанатски	54,29076107	88,95179823	76,85410929	72,03953653
Јужнобанатски	52,56068175	83,25748038	77,19567128	93,48547136
Западнобачки	55,80648007	85,40802467	80,67311394	71,89723294
Јужнобачки	54,97056699	88,13032126	79,65814757	91,91816982
Сремски	56,54882793	87,17806865	76,85617302	91,48681191
Мачвански	52,29269626	83,13684395	59,91241097	92,80692425
Колубара	52,46655019	82,51414765	76,60440234	93,44576121
Подунавски	52,76930492	82,93641378	76,79305795	93,35540257
Браничевски	50,96729917	82,42998912	75,54559029	72,9023371
Шумадијски	50,44168566	81,88404119	76,16727279	93,23855223
Поморавски	50,72263204	81,69144495	64,8492598	72,38532886
Борски	47,73764576	75,77126019	72,90142427	68,60698736
Зајечарски	47,97516901	77,51451643	71,49556616	67,1278909
Златиборски	48,62910097	77,46764994	69,64753855	65,46087647
Моравички	50,08885322	79,19320207	63,1011734	70,05855331
Рашки	47,10909906	78,80423948	61,48464028	67,0005
Расински	49,3818583	79,77817729	60,59378952	67,78838823
Нишавски	48,9443982	78,62730119	57,28668692	71,35977626
Топлички	48,00782383	77,30069731	55,11281626	70,78487516
Пиротски	46,21613769	75,51871322	54,15224643	96,6435906
Јабланички	47,59049946	77,28589763	57,27280973	71,8439153
Пчињски	46,25248968	73,38085732	57,99729755	84,02814287
Град Београд	55,30881836	86,4295683	77,99703534	95,22644889
Косово	43,31248134	75,6822001	58,82334521	81,36735814

Извор информација: ESPON EGTC (Тумачење ESPON материјала не одражава нужно мишљење Надзорног одбора ЕСПОН-а 2020, ESPON project TRACC)

Предност у погледу потенцијалне приступачности теретним саобраћајем има група области у централном, северном и западном делу Србије. У појединим областима, тј. њиховим урбаним центрима лоцирани су главни терминали међународног значаја. То може позитивно да се одрази на приступачност суседних области у њиховом окружењу, чак и када један од показатеља има нижу вредност.

1.6.4.1.2. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура

1.6.4.1.2.1. Путна мрежа

Друмски саобраћај је најзаступљенији и најраспрострањенији начин превоза људи и добара на територији Републике Србије. У периоду имплементације ППРС 2010-2020, настављене су активности (које су обухватале друмски саобраћај и путну мрежу)

надлежних институција у циљу побољшања функционисања и управљања развојем саобраћаја на вишем, уређенијем и организованијем нивоу. Друмски систем је у већем обиму прилагођен европским прописима и стандардима.

Тренд пораста просечног годишњег дневног саобраћаја на путној мрежи у периоду од 2010. године био је делимично ометен утицајем економских поремећаја ширих размера из времена пре тога. Последњих година примећују се значајнија повећања дневног саобраћаја на путној мрежи, што је резултат пораста привредних активности на територији Републике Србије, употпуњавања мреже државних путева, превасходно саобраћајницама аутопутског профила и наставка пораста коришћења примарних путних праваца од стране корисника у транзиту. У близини већих урбаних центара, као и на деловима путне мреже државних путева IB реда, дошло је до додатног увећања обима друмског саобраћаја. Ванградска кретања су већином дневна, док у укупном обиму кретања свакако предњаче дневна кретања у урбаним подручјима. Стога је утицај јавног градског и приградског превоза путника у укупним саобраћајним токовима велики.

Претходних година најзначајније активности су биле везане за планирање, пројектовање и изградњу недостајућих деоница на Коридору X и аутопутске деонице путног правца државног пута IA реда број 2, деоница Београд – Чачак. По завршетку радова на примарном путном правцу (са свим крацима), активности су преусмерене ка осталим аутопутским правцима: наставак изградње дела IA број 2, од Чачка до Пожеге, почетак изградње IA број 5, Појате – Прељина, почетак изградње аутопута Кузмин – Сремска Рача, израда планске и техничке документације за деонице Пожега – Котроман, Ниш – Мердаре, Нови Сад – Рума – Шабац, у наставку брза саобраћајница до Лознице, Београд – Зрењанин – Нови Сад, Крагујевац – Мрчајевци – веза са IA број 5 и други. Поред тога, радили су се пројекти реконструкције и рехабилитације појединих деоница државних путева IB реда и започели су радови на неким од њих, док је за поједине трасе у припреми планска и техничка документација. Мрежа путева општинске категорије је, зависно од конкретних економских могућности појединих ЈЛС, доживела унапређење кроз реализацију различитих активности.

У претходном периоду су институције ЈЛС преузеле управљање друмским саобраћајем и путном мрежом на територији АП КиМ, уз смањивање утицаја међународних фактора. Настављен је тренд неповезаног развоја друмског саобраћајног система у односу на остали део територије Републике Србије, изузев делимичне повезаности у северним деловима и појединим издвојеним деловима, претежно настањеним неалбанским становништвом.

Присутан је проблем сагледавања значаја и неопходности адекватне саобраћајне сигнализације и опреме на путној мрежи, која би омогућила управљање саобраћајним токовима. То је последица сагледавања путне мреже као статичне појаве у простору са чијом се изградњом завршавају све активности, без увида у могућности квалитативног унапређења стања у саобраћајним токовима применом савремених решења из домена друмског саобраћаја.

1.6.4.1.2.2. Железничка мрежа

Постојећу железничку мрежу чине следеће категорије пруга: магистралне пруге од значаја за међународни и национални саобраћај; регионалне пруге од значаја за регионални и локални саобраћај; локалне пруге од значаја за локални саобраћај; манипулативне пруге од значаја за привредне субјекте; и пруге музејско-туристичке железнице.

Главним међународним железничким пругама припадају:

- на правцу Север – Југ: Е79 Београд – Врбница, Е85 Суботица – Београд – Ниш – Прешево, Краљево – Ћенерал Јанковић и Е771 Суботица – Богојево; и
- на правцу Запад – Исток: Е66 Београд – Вршац и Е70 Шид – Београд – Ниш – Димитровград.

Најзначајнији железнички правац у Републици Србији чине магистралне пруге Е70 Шид – Београд – Ниш – Димитровград и Е85 Суботица – Београд – Ниш – Прешево на Паневропском железничком Коридору Х (Салцбург – Љубљана – Загреб) – Београд – Ниш – (Скопље – Велес – Солун), односно на његовим крацима Хb (Будимпешта) – Нови Сад – Београд, и Хс: Ниш – (Софија – Истанбул) – (Битољ - Флорина – Игуменица).

На железничкој мрежи има 749 службених места, од којих је око 700 станица отворених за пријем и отпрему путника и робе и стајалишта отворених за пријем и отпрему путника. На мрежи се издвајају 4 велика железничка чвора: Београд, Ниш, Нови Сад и Суботица.

Након периода застоја, у другој половини последње декаде дошло је до значајног интензивирања улагања у развој железничке инфраструктуре. Пројекти који су реализовани у периоду имплементације ППРС 2010-2020 су:

- завршена је прва фаза планираних радова у железничкој станици Београд Центар у Прокопу, истовремено је на комплексу станице Београд обустављен железнички саобраћај, а путнички железнички саобраћај преусмерен на станицу Београд Центар;

- започета је изградња пруге Београд – Нови Сад, односно деонице коридора Београд – Суботица – државна граница (Келебија) и припрема почетка изградње на деоници Нови Сад – Суботица – државна граница (Келебија);

- завршена је изградња Жежељевог моста у Новом Саду;

- завршена је изградња и електрификација другог колосека пруге Панчевачки мост – Панчево Главна (15 km);

- завршена је реконструкција шест деоница на Коридору Х – „северне” деонице Голубинци – Рума (17,9 km), Сопот Космајски – Ковачевац (18,4 km) и Мала Крсна – Лапово (29,5 km) и „јужне” деонице Бујановац – Букаревац (13,7 km), Врањска Бања – Ристовац (17,7 km) и Винарци – Ћорђево (15,02 km);

- завршена је реконструкција и модернизација деонице Гиље – Ћуприја – Параћин (10,2 km), на прузи Београд – Ниш;

- урађена је реконструкција и модернизација деонице Распутница Г – Ресник (7,5 km);

- завршетак реконструкције Јајинци – Мала Крсна и железничке станице Мала Крсна;

- урађена је реконструкција и модернизација пруге Београд – Врбница (Бар), прва фаза деонице Ресник – Ваљево (77,6 km);

- извршена је поправка пруге на деоници Џеп – Предејане (6,5 km);

- извршена је поправка пруге на деоници Београд Ранжирна – Остружница – Сурчин – Батајница (26 km) (пруга за теретни саобраћај и алтернативни правац у периоду реконструкције и модернизације пруге Београд Центар – Стара Пазова).

Пројекти који се односе на регионалне пруге обухватају поправке пруга на следећим деоницама: Пожаревац – Мајданпек (90 km), Шабац – Лозница – Брасина (53 km), Панчево – Орловат – Римски Шанчеви (102,5 km) и Орловат – Зрењанин (26 km), Марковац – Ресавица (53 km), Крагујевац – Лапово (28,5 km), Ниш – Зајечар (108 km), Суботица – Сента (38,5 km), Кумане – Банатско Милошево, Нови Сад – Богојево (9,5 km) и Кикинда – МСК Кикинда (6 km).

1.6.4.1.2.3. Ваздушни саобраћај

Ваздушни саобраћај за транспорт путника и робе у Србији обухвата: саобраћајне објекте, аеродроме и хелидроме са припадајућом инфраструктуром, опрему и системе за управљање, радио навигационе објекте, авио компаније са припадајућом флотом, Контролу летења Србије и Црне Горе SMATSA д.о.о. (провајдер услуга контроле летења, ваздухопловног информисања и вођења ваздухоплова у надлежном ваздушном простору) и др.

Потписивањем мултилатералног споразума (ЕСАА споразум) и усаглашавањем правних аката о успостављању заједничког европског ваздухопловног подручја између Републике Србије и авио-превозника Европске заједнице, добијена је дозвола за неограничено коришћење саобраћајних права између било које тачке у Републици Србији и било које тачке у државама чланицама Европске заједнице. Ово се реализује усаглашавањем националних прописа потписника споразума са правилима ЕСАА, кроз транзиционе периоде, а Република Србија је на крају првог транзиционог периода.

Три аеродрома са сертификатом (са асфалтно-бетонском ПСС) и један са дозволом за коришћење су оспособљени за обављање међународног ваздушног транспорта: аеродром „Никола Тесла” у Београду (референтни код аеродрома 4Е, за све врсте саобраћаја свих авиона, путнички и карго превоз, основни носилац макродоступности преко свих значајнијих *hub* европских аеродрома), аеродром „Константин Велики” у Нишу (референтни код аеродрома 4Д, за регионални саобраћај редовни и чартер, веза са одређеним европским *hub* аеродромима), аеродром „Морава” у Краљеву (референтни код аеродрома 4С, за регионални саобраћај редовни и чартер) и аеродром у Приштини.

На територији Републике Србије постоји 18 аеродрома са дозволом за коришћење намењених за обављање јавног авио-превоза или обуку пилота: Вршац LYZR, Морава - Краљево LYKV, Београд - Лисичји Јарак LYBJ, Кикинда LYKI, Краљево - Бреге LYKA, Крушевац - Коширско Поље LYKS (укида се), Нови Сад - Ченеј LYNS, Панчево LYPA, Параћин - Давидовац LYPN, Смедерево LYSD, Смедеревска Паланка - Рудине LYSP, Сремска Митровица - Велики Радинци LYSM, Суботица LYSU, Трстеник LYTR, Ваљево - Дивци LYVA, Зрењанин - Ечка LYZR, Земун Поље - 13. мај, Војка - Војка.

Постоји 14 аеродрома са сагласношћу за коришћење (који нису намењени за обављање јавног авио саобраћаја и/или обуку пилота): Богатић, Бор, Ивање Пријепоље, 7. јули Сурчин, Верушић Суботица, Чешљева Бара Велико Градиште, Костолац, Блаце, Раван Чачак, Равни Гај Кнић, Ћуприја, Хреља Бочар, Ужице – Поникве и Прањани.

На територији Републике Србије постоји 8 војних аеродрома или делова војних аеродрома који се користе и у цивилне сврхе као мешовити, а обухваћени су студијском документацијом (Мастер планом) располагања непокретностима на територији Републике Србије које нису неопходне за функционисање Војске Србије и наведени су у претходној категоризацији.

1.6.4.1.2.4. Пловни путеви и водни саобраћај

Планови развоја водног транспорта робе у Србији унапређени су инфраструктурном политиком Европске уније, којом се промовише интегрални транспорт. Коридор Рајна-Дунав (*Rhine-Danube Corridor*) као један од 9 европских коридора ТЕН-Т мреже пролази кроз Републику Србију. Коридор чини јединствен систем водених путева који повезује важне железничке и друмске саобраћајнице централне и југоисточне Европе са индустријским центрима Немачке и Француске. Овакав систем омогућава повезивање и интегрисање саобраћајне инфраструктуре, укључујући и луке,

отклањање техничких и административних баријера у мултимодалном транспорту и обезбеђује несметан проток информација у пловидби рекама и каналима.

Реке Дунав, Сава и Тиса имају повољан географско-саобраћајни положај на европској мрежи унутрашњих водних путева (Табела 14).

Табела 14. Међународни, међудржавни водни путеви

Међународни водни пут	Део водног пута	Категорија
Дунав	од km 1433+100 до km 1170+000	VIc
	од km 1170+000 до km 845+500	VII
Сава	од km210+800 до km 196+000	IV
	од km196+000 до km 176+000	III
	од km176+000 до km 81+000	IV
	од km81+000 до km 0+000	Va
Колубара	од km5+000 до km 0+000	I
Дрина	од km15+000 до km 0+000	I
канал ДТД „Нови Сад - Савино село”	од km1+650 до km 0+000	Va
Беочински рукавац - канал	од km1+700 до km 0+000	IV
Међудржавни водни пут	Део водног пута	Категорија
Тиса	од km 164+000 до km 0+000	IV

Хидро систем Дунав – Тиса – Дунав обухвата 12 канала укупне дужине 929 km, од чега је 600 km пловно (у Бачкој 355 km, у Банату 245 km), а на пловном делу има 30 претоварних места- пристаништа.

Луке отворене за међународни саобраћај су:

- на Дунаву – Апатин (лучки оператер: Лука „Напредак”); Београд (лучки оператер: Лука „Београд”); Бачка Паланка (лучки оператер: „Лука Бачка Паланка”); Беоцин (лучки оператер: „БФЦ Лафарж”); Нови Сад (лучки оператер: „Лука Нови Сад”); Панчево (лучки оператер: Лука „Дунав” Панчево); Прахово (лучки оператер: „Привредно друштво „ELIXIR Прахово” Индустрија хемијских производа д.о.о. Прахово”); Смедерево (лучки оператер: „Железара Смедерево”); Богојево (лучки оператер: „Лука Дунав Богојево”);

- на Тиси – Сента (лучки оператер: „Лука Сента”);

- на Сави – Легет у Сремској Митровици (лучки оператер: РТЦ Лука Легет” а.д.); и Зорка Шабац (лучки оператер: „Привредно друштво „ELIXIR ZORKA” Минерална ђубрива д.о.о Шабац”).

Побољшањем укупних услова пловидбе унутрашњим пловним путевима, ствара се могућност да луке постану логистички центри који неће бити само у функцији увозног и извозног саобраћаја, већ и способне за прихват значајног транзитног саобраћаја и пружање низа логистичких услуга.

1.6.4.1.2.5. Интермодални саобраћај

Интермодални транспорт у Србији карактерише: недовољно развијена законска регулатива и низак степен изграђености мреже интермодалних терминала; застарелост товарно-манипулативних јединица; непостојање савремених транспортних и манипулативних средстава; недовољно прилагођени превозни капацитети у железничком, друмском и водном транспорту за интермодални транспорт.

Логистичке услуге су ниског квалитета у погледу трошкова, времена и поузданости испоруке и без примене савремених логистичких стратегија (*just in time*, *make or buy* и других), што утиче на цену и конкурентност производа.

У Републици Србији не постоји потпуно развијен интермодални терминал са свим садржајима. Терминали опремљени за опслуживање стандардног контејнерског транспорта су: терминал Железнички интегрални транспорт. д.о.о. Београд (ЖИТ), железничка станица Београд ранжирна станица у Макишу, терминал у Луци Београд и терминал у Луци Панчево. Терминали су углавном опремљени за претовар контејнера или изменљивих транспортних судова. Не постоје *hucke pack* терминали за технологију А, „покретних аутострада”, као ни Ro-Ro терминали за претовар контејнера или железничких и друмских возила на и са великих пловила.

1.6.4.1.2.6. Гранични прелази

Увећани обим саобраћаја и све већа повезаност са окружењем, уз истовремено повећање интензитета транзитних токова, истакли су важност граничних прелаза (у даљем тексту: ГП) Републике Србије ка суседним државама. Показало се да претходно формирана решења појединих ГП нису довољна за достигнуте, а нарочито не за перспективне саобраћајне токове.

Стога је у периоду после 2010. године интензиван тренд модернизације и унапређења појединих ГП који се налазе на најбитнијим путним правцима. Сprovedена су унапређења процедура и технологија начина обраде документације у оквиру надлежних служби, тако да је постигнут виши степен квалитета услуга на постојећим прелазима. Међудржавним уговорима отворени су нови ГП у малограничном режиму протока људи и добара, чиме је омогућена боља међурегионална сарадња пограничних подручја. У оквиру појединих ГП организован је заједнички рад са органима суседне државе. У оквиру друмског саобраћаја, на ГП Батровци је завршена реконструкција и проширење. У току је изградња, односно комплетна реконструкција ГП Гостун, Котроман, Сот и изградња новог ГП Бајина Башта.

Границе железничке мреже са суседним железничким мрежама представљају следеће граничне станице са: Хрватском – Шид/Товарник и Богојево/Ердут; Мађарском – Суботица/Келебија и Хоргош/Roszke; Румунијом – Вршац/Stamora Moravita и Кикинда/Jimbolia; Бугарском – Димитровград/Драгоман (пројектован је и изведен заједнички ГП у станици Димитровград); Северном Македонијом – Прешево – Ристовац/Табановци (у функцији је заједнички ГП у станици Табановци); Црном Гором – Врбница – Пријепоље Теретна/Бијело Поље (заједничка гранична станица Бијело Поље); Босном и Херцеговином – Брасина/Зворник Нови; док је ГП Ђенерал Јанковић – државна граница – Волково привремено под управом UNMIK-а.

У водном саобраћају провере пловила у транзиту врше се приликом улаза и излаза из Републике Србије на ГП за међународни водни саобраћај у: Бачкој Паланци и Великом Градишту (Дунав), Сремској Митровици (Сава) и Кањижи (Тиса). Провера пловила која упловљавају у луке ради укрцавања и искрцавања робе врши се на ГП у лукама: Богојево, Бачка Паланка, Нови Сад, Београд, Панчево, Смедерево, Прахово и Сремска Митровица. Провера путничких бродова врши се, поред ГП, и у лукама Нови Сад и Београд, у међународним путничким пристаништима Велико Градиште, Доњи Милановац и Кладово.

На територији Републике Србије постоје четири унутрашња ГП на међународним аеродромима „Никола Тесла” у Београду, „Константин Велики” у Нишу, „Морава” у Краљеву и Приштини.

1.6.4.1.2.7. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали за повећање доступности саобраћајне инфраструктуре су првенствено: јачање појединих секундарних транспортних мрежа и њихових веза са

ТЕН-Т мрежом, промовисање просторно избалансираног приступа интерконтиненталном транспорту адекватним повећањем нивоа услуге и побољшањем веза, промовисање међусобне повезаности интермодалних чворова за теретни саобраћај у европским коридорима и побољшање сарадње у оквиру саобраћајних политика на нивоу ЕУ.

Потенцијали за развој друмског саобраћаја и путне мреже су превасходно у: повољном међународном саобраћајном положају; задовољавајућој густини путне мреже; водећој улози друмског саобраћајног система у транспортном систему државе, повољном степену моторизације; континуираној опредељености државе ка унапређењу путне мреже и друмског саобраћаја; постојању институционалних и стручних капацитета намењених друмском саобраћају и путној мрежи; унапређењу нивоа услуге на међународним коридорима и рутама, увођењем савремених технологија у управљању саобраћајним токовима; комплетирању мреже аутопутских праваца односно унапређење деоница државних путева I и II реда, као и општинских путева; бољем управљању путевима и саобраћајем са посебним акцентом на безбедност саобраћаја; иновирање и унапређењу возног парка савременим возилима; поједностављивању и убрзању свих процедура у области саобраћаја.

Потенцијал развоја железничког саобраћаја заснован је на положају железничке мреже Републике Србије у европској железничкој мрежи и могућностима за успостављање квалитетних веза са земљама Европске уније, на унапређењу регионалне повезаности и на примени мултимодалног приступа. Потенцијал железничког Коридора X истиче се у контексту иницијатива НР Кине „Нови пут свиле” и „Један појас – Један пут”. Од пројеката у оквиру пута свиле, за Србију посебан значај има кинески пројекат за остваривање брзе копнено-морске везе Кина – Европа, од луке Пиреј на југу до Будимпеште на северу. Он подразумева унапређење српско-мађарске пруге која пролази кроз Београд и Будимпешту, у првој фази, а затим и унапређење пруге Београд - Ниш - Прешево (као и пруга у Северној Македонији и Грчкој) у наредним фазама, чиме се успоставља брза веза Медитерана са Дунавом. Изградња трансевропске транспортне мреже (ТЕН-Т) заснована је на међусобној повезаности и интероперабилности националних транспортних мрежа, укључујући и железничку мрежу Србије. Посебан потенцијал железничког путничког саобраћаја, представља могућност даљег развоја и модернизације градског и приградског саобраћаја великих градова.

Основни потенцијал развоја авио саобраћаја представља постојећа мрежа аеродрома свих категорија, а у оквиру тога комплекси постојећих категорисаних аеродрома, планирани аеродроми и постојећи аеродроми који се у целини или делом не користе у сврху ваздушног саобраћаја. Највећи потенцијал развоја представља стратешки дефинисана политика у овој области, као и пораст тражње услуга авио саобраћаја подржан иницијативама ЈЛС и приватног сектора. Потенцијал представља повећање регионалне доступности путем понуде летова са појединих аеродрома носиоца будуће шире регионалне мреже аеродрома, привлачење како Low Cost оператера, тако и директних страних инвестиција по различитим моделима.

Потенцијали развоја пловних путева и водног саобраћаја су: повољан саобраћајно-географски положај који је потребно валоризовати побољшањем веза са централном Србијом и западноморавским појасом индустријског развоја; позитивни ефекти повећања обима водног транспорта у погледу директних новчаних уштеда, очувања путева и животне средине; пловна деоница реке Саве која преко пловног система Дунав и Дунав-Тиса-Дунав остварује повезаност са земљама западне, средње и источне Европе; и лука Шабац са потенцијалом за међународну луку.

Потенцијали развоја интермодалног саобраћаја су: јединствен уговор за целу превозну релацију и једна јединствена превозна исправа; дефинисање оквира који поштује европску и регионалну транспортну политику; постојање професионалних и

стручних ресурса у Републици Србији; веће ангажовање капацитета железнице и смањено задржавање железничких кола; географски положај и велики расположиви ресурси на унутрашњим пловним путевима; рационализација транспорта и коришћење предности свих видова транспорта.

Кључна **ограничења** приступачности саобраћајне инфраструктуре су: регионални диспаритети у погледу приступачности друмским и железничким саобраћајем, ниски нивои приступачности периферних подручја (у средишњим и пограничним окрузима), значајна одступања реализованих у односу на планиране инвестиције у саобраћајну инфраструктуру (посебно у периферним подручјима).

Основна ограничења развоја друмског саобраћаја и путне мреже представљају: недовршена планска и техничка документација за примарне путне правце, недовољни степен координације актера кроз све нивое припреме, изградње и експлоатације објеката путне мреже, односно организације саобраћајних токова, превелики утицај компоненте изградње у односу на планирање и пројектовање; недостатак средстава; делимично занемаривање развоја и одржавања путне мреже нижег ранга. Упоредо са наведеним, проблеми у развоју друмског саобраћаја и путне мреже настају и услед делимичног недостатка средстава за њихов развој и унапређење, постојања могућности изградње и осавремењивања алтернативних путних праваца у регионалном окружењу са новијим решењима надзора, контроле и управљања саобраћајним токовима, прерасподеле даљинских токова и на друге видове превоза, неодговарајућег сагледавања важности саобраћаја возила у односу на путну мрежу.

Ограничења развоја железничког саобраћаја јављају се услед стања железничке мреже у погледу експлоатационих карактеристика пруга (дозвољене брзине, осовинског оптерећења и товарног профила, могућности примене електричне вуче), поузданости система, приступачности, атрактивности возова и способности да одговори савременим захтевима корисника. Велики утицај на развој железничког саобраћаја имају и ограничења везана за расположивост и карактеристике возних средстава у путничком и теретном железничком саобраћају. Са аспекта развоја међународног путничког и теретног саобраћаја, ограничење представља недовољан обим реализације пројеката којим се омогућава процедура савременог прекограничног превоза.

Ограничења развоја авио саобраћаја су: недостатак документације потребне за развој и модернизацију постојећих аеродрома, спора имплементација постојеће планске и техничке документације за оспособљавање појединих аеродрома, недостатак финансијских средстава за значајне инвестиције у мрежу регионалних аеродрома и недовољно препознате могућности карго транспорта робе и производа, од стране привредних субјеката.

Ограничења развоја пловних путева и водног саобраћаја су: неодржавање пловних путева и ограничена пловност река; застарела опрема; мали промет који онемогућава финансијску потпору даљег развоја; недовољна или непостојећа повезаност са осталим видовима саобраћаја; трошкови експлоатације на граници позитивног пословања; немогућност да луке остварују у пуном капацитету улогу покретача регионално привредног развоја, због релативно лошег стања лучке инфраструктуре, застарелости лучке супраструктуре и ниског квалитета претоварних операција.

Ограничења развоја интермодалног саобраћаја су: развојне стратегије суседних земаља које нису комплементарне са транспортном стратегијом Републике Србије; недовољно развијене институције и недостатак међусобне координације; неодговарајућа транспортна инфраструктура на коридорима, мали број терминала и веома низак степен њихове изграђености и опремљености; непостојање специјалних кола за превоз јединица интермодалног транспорта на железници и недовољан број одговарајућих возила за све

технологије у друмском транспорту; неинтегрисаност видова транспортног система и недостатак веза између поморског, копнено-водног и железничког транспорта.

1.6.4.2. Општа оцена стања електронских комуникација и поштанских услуга

1.6.4.2.1. Анализа и оцена стања

У Републици Србији су у значајном обиму изграђени савремена електронска комуникациона мрежа, телекомуникациона инфраструктура, комутациони чворови, подземне и надземне магистралне дистрибутивне кабловске мреже, радиорелејни коридори, РТВ емисионе станице и мреже мобилне телефоније, који омогућавају доступност универзалних широкопојасних сервиса великом броју домаћинстава, привредним субјектима, државним установама и организацијама, као и проток међународног електронског саобраћаја. Досадашњим развојем мобилне телефоније омогућена је доступност мобилних прикључака практично свим грађанима, а потпуна дигитализација радиодифузне мреже омогућила је доступност дигиталних ТВ канала. Захваљујући изграђеним оптичким коридорима дуж појединих аутопутева делимично је решен транспорт дигиталних сигнала између чворишта електронских комуникација. Изграђени оптички правци до удаљених локација базних станица омогућили су многим руралним подручјима покривеност сигналом мобилне телефоније.

Стање развијености електронских комуникационих мрежа у регионалном и у локалном погледу може се оценити као задовољавајуће. У урбаним и развијеним областима или деловима области, распрострањеност оптичке комуникационе мреже је добра. На мање развијеним подручјима углавном је заступљена дистрибутивна и магистрална мрежа бакарних каблова са ограниченим фреквентним опсегом и брзинама преноса које су недовољне за данашње потребе комуницирања, преноса података и коришћења универзалних широкопојасних сервиса. Када је у питању мобилна телефонија (GSM/3G/4G/HSPA+Mobile network) може се констатовати да је просечна покривеност пријема 3G сигналом добра, док је покривеност 4G/LTE сигналом недовољна. На задовољавајућем нивоу су имплементиране информационо комуникационе технологије државних органа, које су допринеле подизању ефикасности и квалитета рада државне управе у целини, сагласно међународним стандардима и препорукама.

Развој поштанског саобраћаја се у претходном периоду базирао на унапређењу и модернизацији функционисања и на побољшању просторне покривености, тј. ширењу мреже.

1.6.4.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали развоја електронских комуникација и поштанског саобраћаја су: услови за равномеран територијални развој електронских комуникација; могућност повећања брзине телекомуникационог саобраћаја и проширења спектра широкопојасних сервиса; развој и примена путних телекомуникационих система (*Intelligent Traffic Systems*, у даљем тексту: ITS системи); повећање позитивних економских ефеката и финансијских уштеда применом електронских комуникација; обезбеђивање сталног унапређења квалитета услуга електронских комуникација и продора информационих технологија у технолошке, производне и организационе процесе; настављање тренда развоја електронске управе, електронског образовања и електронског здравства; и могућност просторног ширења мреже поштанских филијала и центара, у складу са планом развоја мреже насеља.

Успешно започет развој савремених електронских комуникација и поштанског саобраћаја делимично **ограничавају** следећи фактори: застарела дистрибутивна и

магистрална мрежа у појединим мање развијеним областима и подручјима са опадајућим бројем становника; дотрајала телекомуникациона инфраструктура која ограничава развој савремених електронских комуникација и коришћење широкопојасних сервиса; недовољно развијена локална путна мрежа која отежава изградњу базних станица мобилне телефоније и кабловских праваца фиксне телефонске мреже; недостатак наменских коридора дуж већине аутопутева и у појасевима инфраструктурних система за телекомуникационе инсталације за изградњу телекомуникационих инсталација; и недовољни интерес за улагања у развој и модернизацију поштанског саобраћаја.

1.6.4.3. Општа оцена стања енергетике, енергетске инфраструктуре и енергетске ефикасности

1.6.4.3.1. Анализа и оцена стања

Енергетски систем Србије у најширем смислу сачињавају рудници угља, нафтна и гасна привреда, електроенергетика, обновљиви извори енергије и системи градских топлана и индустријске енергетике.

Површинска експлоатација угља се остварује у три рударска басена: Колубарском, Костолачком и Косовско-Метохијском. У 2018. години остварена производња у Колубарском и Костолачком басену износила је око 38Mt. На подручју АП КиМ остварена је производња угља од око 8 Mt. Производња квалитетнијег угља из рудника са *подземном експлоатацијом* је око 500.000 t годишње.

Производња електричне енергије у Србији остварује се у највећој мери у оквиру ЈП „Електропривреда Србије” са 95,3 % укупне инсталисане снаге (изван подручја АП КиМ). Термоенергетске капацитете чини шест термоелектрана (ТЕ) на угаљ укупне инсталисане нето снаге 4079 MW и три термоелектране–топлане (ТЕ-ТО) укупне инсталисане нето снаге 353 MW, на течна и гасовита горива. Хидроенергетске капацитете чине 16 хидроелектрана и једно пумпно постројење (Пап Лисина). Хидроенергетски сектор учествује са око 40 % у инсталисаној снази производних капацитета (око 2700 MW) и у просеку доприноси са око 1/3 укупне производње. Поред наведених капацитета, на преносну и дистрибутивну мрежу су прикључени и производни капацитети независних произвођача. На преносну мрежу током 2018. године прикључене су ветроелектране укупне инсталисане снаге 239 MW, док је на дистрибутивну мрежу прикључено 280 малих хидроелектрана (у даљем тексту: МХЕ) снаге 140 MW.

Преносни систем електричне енергије чине мреже 400 kV, 220 kV и део мреже 110 kV, као и други енергетски и инфраструктурни објекти. Укупна дужина далековода 110-400 kV износи 10.846,99 km, а укупно инсталисана снага у трансформаторским станицама 110/x, 220/x и 400/x kV износи 17.324 MVA. Дистрибутивни систем чини и 38.656 трансформаторских станица укупне инсталисане снаге 31.958,08 MVA и 145.989,56 km дистрибутивних водова свих напонских нивоа.

Основне карактеристике *сектора нафтне привреде* јесу висока увозна зависност, доминантан увоз из једног правца, као и капацитети прераде који су у већинском власништву иностраног партнера. Производња нафте у Србији се обавља на 66 нафтна поља са 666 бушотина. Рафинеријска прерада нафте одвија се у рафинеријама у Панчеву и Новом Саду. Капацитет прераде сирове нафте износи 4,8 Mt годишње. Транспорт нафте се доминантно врши магистралним нафтоводом од реке Дунав, од Сотина до рафинерије нафте у Панчеву дужине 154,4 km. Транспорт нафтних деривата обавља се железничким, бродским и друмским саобраћајем, јер још није изграђен ни један продуктовод.

Производња природног гаса се остварује из 78 бушотина. Гасоводни систем у основи чини магистрални гасовод Хоргош – Сента – Госпођинци – Батајница - Велика

Плана – Параћин – Појате – Ниш - Лесковац дужине 2.330 km Повезује сва производна гасна поља у Војводини са потрошачима, омогућује увоз гаса из Русије преко Мађарске и транзит гаса за Босну и Херцеговину. У реализацији је магистрални гасовод из правца Бугарске ка Мађарској (Зајечар – Параћин – Панчево). Гасоводне мреже средњег притиска и локалне дистрибутивне мреже имају укупну дужину од 6.033 km. У систему се налази и складиштење природног гаса у Банатском Двору, капацитета 450 милиона m³.

У Србији се за задовољење *топлотних потреба* користе индивидуални грејни уређаји (на електричну енергију, гас, дрва и угаљ), локалне котларнице, термоелектране и термоелектране-топлане, индустријске електране и топлане система даљинског грејања. Топлане система даљинског грејања постоје у 67 ЈЛС, са инсталисаном снагом од 6.548 MW и одговарајућом дистрибутивном мрежом укупне дужине 2.800 km (са укупно 23.042 подстанца), тако да је преко 20% домаћинстава у Србији прикључено на те системе. За грејање Лазаревца, Обреновца, Костолца и Пожаревца се користе термоелектране Колубара, Костолац и Никола Тесла А. За производњу топлотне енергије у топланама користи се природни гас 80%, угаљ 7,8%, нафтни деривати 11,7% и биомаса 1%.

Учешће ОИЕ у укупној домаћој производњи примарне енергије износи 20%. Највеће је учешће чврсте биомасе 56%, хидропотенцијала 37%, енергије ветра 5%, док биогаз, енергија сунца и геотермална енергија учествују са 1%. Производња и потрошња чврсте биомасе обухвата огревно дрво, пелет и брикете (за потребе производње електричне и топлотне енергије). За производњу електричне енергије користе се енергија великих и малих водених токова, ветра, сунца, биогаза и биомасе.

Стање у области производње и коришћења ОИЕ са аспекта просторног развоја није задовољавајуће. Испољили су се проблеми заштите и унапређења животне средине и природних вредности, нарочито код изградње ветропаркова и малих хидроелектрана. Речни токови су изложени великим ризицима угрожавања еколошког потенцијала и биодиверзитета. Регионална равномерност МХЕ није контролисана нити усмерена, а највише се нападају заштићена природна добра и изворишта. Неопходан еколошки протицај није прописан, а гарантован није контролисан. Приликом планирања, пројектовања и изградње МХЕ не сагледавају се у довољној мери утицаји и последица на просторном, социјалном, еколошком и економском плану, што се посебно односи на заштићена подручја.

Потребна количина примарне енергије у Србији обезбђује се већим делом из домаће производње (64,4%) и мањим делом из увоза (35,6%).

Од укупно расположиве енергије за снабдевање у Србији (15,907 Mtoe), енергија која се користи за трансформацију у 2020. години износи 14,031 Mtoe или 90% (угаљ 52,7%, сирова нафта и полупроизводи 31,8%, хидропотенцијал 5,3%, природни гас 5,3%, енергија ветра 0,7% и деривати нафте, енергија сунца, биогаз, биомаса 3%).

Планирана потрошња финалне енергије у 2020. години по секторима износи: саобраћај 26%, индустрија 26% и остали сектори 48%. Планирана потрошња финалне енергије у 2020. години по енергентима износи: нафтни деривати 32%, електрична енергија 28%, угаљ 6,3%, природни гас 11,7%, топлотна енергија 8,9%, високопећни гас 0,2% и геотермална енергија, биомаса и биогаз 12,7%.

Потрошња енергије (посебно електричне) у Србији је нерационална. Присутна је неефикасност многих енергетских процеса, од производње енергетских сировина, електричне и топлотне енергије, преко преноса и дистрибуције енергије, до потрошње финалне енергије у индустрији, домаћинствима, пољопривреди, комуналној енергетици и саобраћају. Уз ниску енергетску ефикасност у свим секторима потрошње енергије, карактеристично је веома велико коришћење електричне енергије за топлотне потребе, посебно у домаћинствима. На основу резултата акционих планова из последњих година остварене су уштеде у сектору индустрије и сектору саобраћаја, као и у сектору

домаћинства. Реализоване су уштеде кроз имплементацију мера енергетске ефикасности у стамбеним зградама, јавном и комерцијалном сектору, уз примену нове грађевинске регулативе и сертификата о енергетским својствима зграда (сектор домаћинства), промовисање употребе енергетски ефикасних уређаја у домаћинству, модернизацију система јавне расвете у ЈЛС, увођење система енергетског менаџмента у јавним и комерцијалним зградама, реализацију подстицајних тарифа за високо ефикасну когенерационо/комбиновану производњу топлотне и електричне енергије у зградама, унапређење енергетске ефикасности у систему јавног транспорта путника и робе, увођење система енергетског менаџмента код великих индустријских потрошача, и др.

1.6.4.3.2. Оцена потенцијала и ограничења

Основни **потенцијали** за развој одрживе енергетике и енергетског система су следећи: могућности већег коришћења обновљивих извора енергије; развој тржишта електричне енергије и природног гаса у земљи; побољшање енергетске ефикасности, у свим секторима, посебно у домаћинствима; увођење енергетског менаџмента у јавни, комерцијални и индустријски сектор; изградња магистралног гасовода „Турски ток”; интензивнија гасификација градова, пре свега у сектору широке потрошње; добра кадровска структура за развој и коришћење различитих извора енергије; примена система и технологија за производњу енергије из обновљивих извора који се уклапају у простор, нису агресивни и визуелно су прихватљиви.

Основна **ограничења** у развоју енергетике и енергетског система Србије су следећа: неповољан утицај климатских промена на енергетски сектор; обавезе у ограничењу/смањењу емисије гасова стаклене баште (у даљем тексту: ГХГ) и примарних полутаната; висока екстерна енергетска зависност, посебно квалитетних горива (нафте и природног гаса); висока специфична потрошња енергије по јединици бруто домаћег производа и/или по јединици производа у индустрији; велики технички и нетехнички губици у преносу, транспорту и дистрибуцији енергије; непостојање интегралног енергетског планирања на регионалном и локалном нивоу; снабдевање гасоводног система само из једног правца преко Мађарске; технолошка застарелост великог дела енергетског сектора; недостатак многих стандарда и прописа, тј. недовољна спремност за примену европских директива и стандарда из области енергетике; непостојање инфраструктуре за примену обновљивих извора енергије; недовољна истраженост и вредновање локација за изградњу обновљивих извора енергије; технолошко заостајање и неразвијена индустрија за производњу највећег дела енергетске опреме за примену енергије из обновљивих извора; ограничења у планским документима и условима за уклапање енергетских објеката у природно и културно наслеђе; лоша енергетска ефикасност постојећег грађевинског фонда; велика потрошња енергије (пре свега електричне) за грејање објеката, низак степен искоришћене примарне енергије у зградама; и енергетски неефикасни системи централног даљинског грејања.

1.6.5. Општа оцена стања животне средине, наслеђа, предела, климатских промена и катастрофа

1.6.5.1. Општа оцена стања квалитета животне средине

1.6.5.1.1. Анализа и оцена стања

1.6.5.1.1.1. Квалитет ваздуха

Квалитет ваздуха у Србији нарушен је у већим урбаним центрима и њиховим периурбаним зонама, затим у подручјима рударских и већих термоенергетских и индустријских постројења и саобраћајних коридора. Као најчешћи узроци загађења ваздуха издвајају су застарела технологија, ниска енергетска ефикасност, недостатак постројења за пречишћавање гасова и коришћење горива лошег квалитета.

Према подацима о билансу емисија у ваздух, који води Национални регистар извора загађивања, производња електричне и топлотне енергије представља доминантан извор укупних емисија оксида сумпора (91% укупних емисија) и оксида азота (49% укупних емисија) у Србији. Друмски саобраћај је на другом месту са доприносом од 23% укупне емисије азотних оксида. Топлане снаге мање од 50MW и индивидуална ложишта су најзначајнији извори суспендованих честица PM10 (57%) и PM2.5 (75%), затим следе сектор индустрије и друмски саобраћај (нарочито у урбаним насељима). Најзначајнији емитери амонијака су фарме, а нарочито управљање стајњаком на њима.

Извори загађивања ваздуха на територији Србије су подељени у три целине (Табела 15). Квалитет ваздуха у зонама Централна Србија и АП Војводина прати *Регистар великих извора загађивања* (2018. године је било уписано 258 постројења за које је урађена анализа утицаја привредних сектора) и *Регистар извора* (2019. године обухватио је 1.493 постројења). Квалитет ваздуха у зони АП КиМ прати 12 мерних станица извора загађивања (у урбаним насељима и индустријским постројењима).

Извори загађивања ваздуха који су подељени у две целине: *Регистар великих извора загађивања* (2018. године је било уписано 258 постројења за које је урађена анализа утицаја привредних сектора) и *Регистар извора* (2019. године обухватио је 1493 постројења).

Енергетски сектор је највећи емитер гасова са ефектом стаклене баште у Србији, из кога долази 80,6% укупних емисија, од чега је најважнији подсектор енергетска индустрија, која обухвата јавну производњу електричне и топлотне енергије, рафинерије и производњу горива (што представља 70% емисија из енергетског сектора и 56% укупних националних емисија). У потрошњи доминирају фосилна горива са 87,9%.

Званична оцена квалитета ваздуха представљена је у три категорије у односу на прекорачене граничне вредности загађујућих материја (Табела 15). У периоду 2011-2018. године у зонама Централна Србија и АП Војводина квалитет ваздуха се генерално није мењао и он је прве категорије тј. чист односно незнатно загађен. Зона АП КиМ је у периоду 2013-2018. припадала другој зони, тј. зони умерено загађеног ваздуха. У оквиру већих урбаних центара Београд је агломерација која има најлошији квалитет ваздуха у посматраном периоду (III категорија – прекомерно загађен ваздух, осим 2014. године). Узрок овакве оцено је често прекорачење концентрације PM10 честица и повремено прекорачење NO₂. У Ужицу је последњих шест година квалитет ваздуха угрожен присуством суспендованих честица PM10. У Панчеву су суспендоване честице биле узрок загађеног ваздуха током пет година. У Приштини је у периоду 2013-2018. године ваздух је био доброг квалитета задржавајући се у границама прве категорије, упркос

чињеници да до загађења ваздуха долази повећањем концентрације азот диоксида током зимских месеци. Значајније повећање концентрације загађеног ваздуха уочена су у Обилићу, Ђилилану и Призрену.

Табела 15. Оцена квалитета ваздуха у Републици Србији 2010-2018. година

		КАТЕГОРИЗАЦИЈА КВАЛИТЕТА ВАЗДУХА								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЗОНЕ	Централна СРБИЈА	II	I	I	I	I	I	I	I	I
	АП Војводина	II	I	I	I	I	I	I	I	I
	АП Косово и Метохија	-	-	-	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10
ВЕЛИ УРБАНИ ЦЕНТРИ	Београд	III-PM10	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂	II	III-PM10	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂
	Нови сад	III-NO ₂	III-NO ₂	I	I	I	II	I	I	I
	Ниш	III-PM10	III-PM10	II	I	I	-	I	III-PM2.5	I - без података за PM10
	Бор	III-SO ₂	III-SO ₂	III-SO ₂	III-SO ₂	III-SO ₂	III-SO ₂	I	I	I
	Ужице	-	II	II	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10
	Смедерево	-	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	-	-	-	III-PM10, NO ₂
	Панчево	-	III-PM10	III-PM10	I	I	III-PM10	I	III-PM10, NO ₂	III-PM10
	Приштина	-	-	-	I-PM10	I-PM10	I-PM10	I-PM10	I-PM10	I-PM10
	Пећ	-	-	-	III-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10
	Призрен	-	-	-	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10	II-PM10
	ОСТАЛИ ЦЕНТРИ									
	Ваљево	-	-	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10
	Краљево	-	-	-	-	-	-	-	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂
	Крагујевац	-	-	-	-	II	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10
	Косјерић	-	III-PM10	III-PM10	II	I	-	-	-	III-PM10, NO ₂
	Сремска Митровица	-	-	-	-	II	III-PM10	III-PM10	I	III-PM10
	Суботица	-	-	-	-	-	-	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂	III-PM10, NO ₂
	Обилић	-	-	-	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10
	Ѓилилане	-	-	-	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10	III-PM10
	Ѓлоговац	-	-	-	-	I-PM10	I-PM10	-	-	II-PM10

	Категорија I – чист или незнатно загађен ваздух (параметри квалитета ваздуха испод утврђених граничних вредности)
	Категорија II – умерено загађен ваздух (неки параметри прелазе граничне вредности, али су испод толерантних вредности)
	Категорија III – прекомерно загађен ваздух због концентрације које су премашиле граничну или толерантну вредност (толерантне вредности прекорачене)

Извор: Агенција за заштиту животне средине Републике Србије - Национални регистар извора загађивања (зоне Централна Србија и АП Војводина); и Доступне информације о Стању животне средине привремених институција самоуправе у Приштини – Агенција за заштиту средине (АП КиМ).

У Србији се води Инвентар основних загађујућих материја ваздуха и на основу тих података израђује индикатор Емисија закисељавајућих гасова, у складу са методологијом ЕМЕР/ЕЕА. На основу података може се закључити да емитоване количине сумпорних оксида показују благи пад, док емитоване количине амонијака и азотних оксида не показују значајније промене (Табела 16).

Табела 16. Предузећа која су у 2016. години имала највеће емисије SO₂, NO_x и суспендованих честица у ваздух у Србији

Ранг	Сумпор-диоксид	Оксиди азота	Суспендоване честице
1	ТЕ Костолац Б	ТЕНТ А	ТЕНТ А
2	ТЕНТ А	ТЕНТ Б	ТЕ Колубара
3	ТЕ Костолац А	ТЕ Костолац Б	ТЕ Костолац Б
4	ТЕНТ Б	ТЕ Костолац А	ТЕ Костолац А
5	ТЕ Колубара	ТЕ Колубара	ТЕНТ Б
6	Рафинерија Панчево	Lafarge	ТЕ Морава
7	ТЕ Морава	Рафинерија Панчево	Hesteel – Смедерево
8	Енергетика	ТЕ Морава	Железара Смедерево*
9	РБ Колубара – Прерада	CRH	Енергетика
10	Суноко - Пећинци	Петрохемија	РБ Колубара - Прерада
11	ТЕ Обилић (Косово А и Б)	ТЕ Обилић	ТЕ Обилић

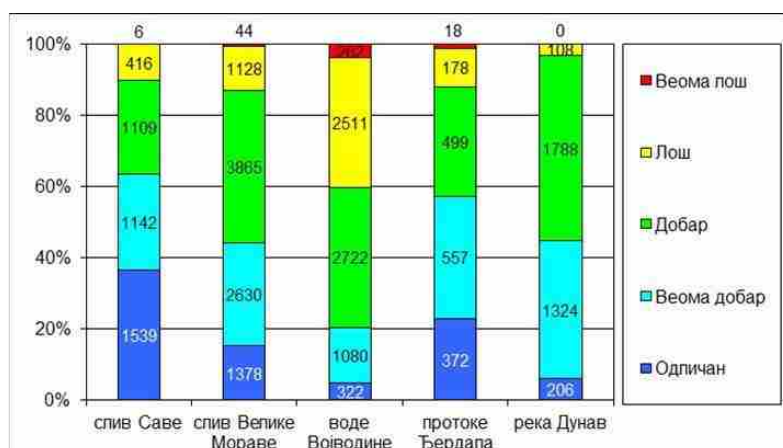
Извор: Агенција за заштиту животне средине Републике Србије (од 1-10); и Доступне информације о Стању животне средине привремених институција самоуправе у Приштини – Агенција за заштиту средине (11) - На територији КиМ нема прекорачења МДК за сумпор диоксид, док су на мерној станици Обилић регистрована прекорачења МДК за угљен моноксид.

1.6.5.1.1.2. Квалитет вода

Главне изворе загађења вода у Србији представљају нетретиране индустријске и комуналне отпадне воде, дренажне воде из пољопривреде, оцедне и процедурне воде из депонија, као и загађења везана за пловидбу рекама и рад термоелектрана.

Према индикатору SWQI, у периоду 2008-2017. године водотоци на територији Републике Србије одликују се побољшањем квалитета воде. Анализа 25.204 узорка са 248 мерних места узоркованих једном месечно у периоду од 1998-2017. године показује да је најлошије стање на територији АП Војводине, где индикатору квалитета лош и веома лош припада 40% узорка са ове територије, а само класи веома лош чак 79% узорка.

Графикон 5. Оцена квалитета вода у Србији 2008-2017. година.

Велики бачки канал (м.м. Врбас 2) и Борска река (м.м. Слатина) су еколошке црне тачке Србије и представљају велики и ургентан проблем, а уједно и пример тешкоћа у решавању проблема загађености површинских вода.

На подручју АП КиМ квалитет површинских вода прати се на 54 мерна места. Квалитет вода може се оценити као задовољавајући са могућношћу побољшања уз примену планских мера. Постојеће акумулације углавном имају добар квалитет воде. Делови водотка су лошег или веома лошег квалитета јер примају отпадне комуналне и индустријске воде: Биначка Морава (из Витине, Ђиладана и Косовке Каменице), Бели Дрим и његове притоке (из Пећи, Клине, Ђаковице и Призрена), Лепенац (из фабрике Силкапур и Урошевца), Грачанка (низводно од Бадовачког језера из рудника Кишница) и Дреница (из површинског копа лигнита). Најзагађенија је река Ситница, а од њених притока у најлошијем стању је Приштовка која представља колектор отпадних вода Приштине.

Проценат становника прикључених на јавну канализацију континуирано расте, па је 2018. године износио 63,0%. Највећи проценат прикљученог становништва на јавну канализацију је у Београду (85,9%) и Шумадијској области (72,6%), док је најмањи проценат у Западнобачкој (29,8%) и Нишавској (33,5%) области, где су становници већином прикључени на септичке јаме.

На подручју АП КиМ око 75% становништва је прикључено на јавну водоводну мрежу а 65% на јавну канализациону мрежу (2019. године). У оквиру Националног регистра извора загађивања прате се подаци везани за загађене (непречишћене) отпадне воде. Према вишегодишњим подацима (2008-2017. године) количине укупних отпадних вода имају опадајући тренд. Посматрајући по областима, највише непречишћених отпадних вода (95%-100%) је у Нишавској, Београдској, Златиборској, Борској,

Расинској, Пиротској, Браничевској и Сремској области. Најмање их је у Подунавској (22,1%), а затим у Шумадијској (30,8%), Севернобанатској (33,8%) Севернобачкој (37,7%) и Колубарској области (45,9%).

У Србији се у реке и канале путем јавних канализационих система испушта годишње 409 милиона m^3 отпадне воде. Проценат пречишћених отпадних вода из насеља има повољан (растући) тренд, па је у 2017. години износио 12,1%.

На подручју АП КиМ ни једно насеље нема постројења за пречишћавање отпадних вода (само је у Србици станица за пречишћавање вода у пробном раду).

Графикон 6. Укупне, непречишћене и пречишћене отпадне воде из насеља у Србији 2017. године

Анализа емисија загађујућих материја у комуналним и индустријским отпадним водама се врши на основу количине укупног азота и укупног фосфора. Највеће емитоване количине азота и фосфора потичу из постројења у оквиру енергетског сектора, хемијске и минералне индустрије, као и од јавних комуналних предузећа која управљају отпадом и отпадним водама на нивоу ЈЛС. Највећи извори загађивања емисијом азота су ЈКП Београдски водовод и канализација (41%), ЈКП Водовод и канализација Нови Сад (17%) и ХИП Азотара (12%), а емисијом фосфора су ЈКП Београдски водовод и канализација (38%), ЈКП Напредак Сокобања (25%) и ЈКП Водовод и канализација Нови Сад (18%).

Проценат становништва обухваћеног третманом пречишћавања отпадних вода из јавне канализације (2017. године) износио је 13,85%. Према доступним подацима у функцији су 42 општинска ППОВ али већина од њих раде са ефикасношћу далеко испод пројектоване. Тренутно само 4 постројења имају терцијарни третман пречишћавања комуналних отпадних вода (Бачки Петровац, Сента, Суботица и Пећинци) а 24 постројења има секундарни третман.

Посебан проблем је да 57% анализираних индустријских погона не поседује уређаје за пречишћавање отпадне воде, док око 50% узорака индустријских отпадних вода не задовољава стандарде о квалитету отпадне воде.

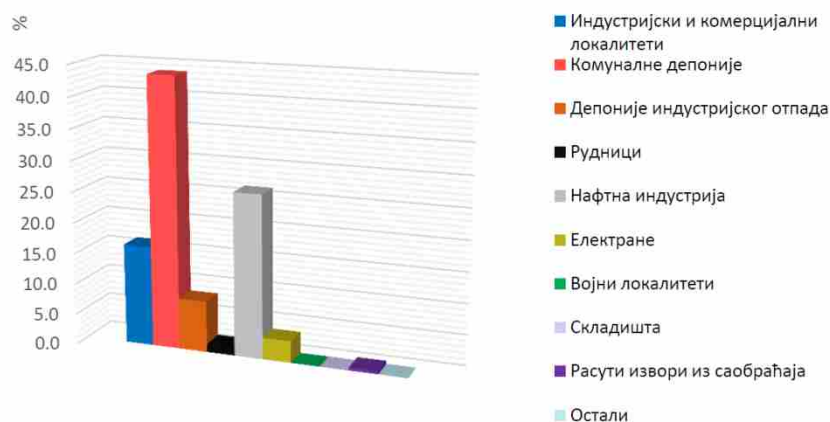
1.6.5.1.1.3. Квалитет земљишта

Главне претње које доводе до деградације земљишта у Републици Србији, представљене по интензитету су: ерозија, смањење органске материје, нарушавање структуре земљишта, закисељавање земљишта, загађење земљишта услед индустријске активности, рударства и енергетике, затим прекомерна употреба хемикалија у пољопривреди и сабијање пољопривредног земљишта.

На основу анализе садржаја и распореда потенцијално штетних и опасних елемената у земљишту, може се закључити да је земљиште највећег дела Србије незагађено и погодно за производњу, уз постојање неколико зона еколошки угрожених тачака (hot spot). Највећи удео локализованог загађења земљишта имале су јавне

комуналне депоније са 43,7 %, затим бушотине и складишта нафте са 26,4 % и индустријски и комерцијални локалитети са 16,3%.

Графикон 7. Процентуално учешће загађивача земљишта у Србији 2018. године.

У 2018. години на подручју Србије идентификовано је укупно 709 потенцијално контаминираних и контаминираних локација. Од тог броја, санација и ремедијација је извршена на 52 локалитета, а 76 локација су детаљно истражене. У односу на концентрацију и врсте полутаната у земљишту, близину вулнерабилних објеката, делатност на локацији, величину комплекса и процењени обим ремедијационих радова, све локације на којима је потврђено загађење земљишта сврстане су у 4 групе. Групи IV (алармантно загађено земљиште) припадају велика индустријска предузећа где се захтева санација и ремедијација, и то су: Рударско-топионичарски басен Бор, Прва петолетка Трстеник, Железара Смедерево, ХИ Зорка Суботица, ПКС Латекс Чачак и ХИ Вискоза Лозница.

На подручју АП КиМ није успостављен редовни мониторинг квалитета земљишта а испитивање се врши у потенцијално загађеним зонама (као што је енергетски комплекс у Обилићу) у оквиру посебних програма. У узорцима земљишта, плодовима и усевама нису регистроване концентрације тешких метала изнад дозвољених, али су високи нивои тих метала (Cr, Ni, Pb и Cd) нађени у земљишту које се не користи у пољопривредне сврхе. До сада је идентификовано 26 контаминираних, потенцијално опасних локација статуса/карактера „hot spot-a” укупне површине око 1000 ha. Оне представљају депоније или складишта: пепела (ТЕ Косово А и Б), фенола (Обилић), пестицида и ђубрива и гума (Сува Река), опасних индустријских хемикалија (Пећ), азбеста (Нан и Elezit), шљаке (Фероникл, Глоговац) јаловине и отпада рудника метала (Кишница, Артан, Голеш, Дева), флотацијске јаловине (Звечан, Лепосавић, Жарков поток – Kelmend, Дева), комуналног отпада (Подујево, К.Митровица, Пећ, Призрен, Приштина – Миrash, Гњилане), индустријског отпада, отпада металургије цинка и радиоактивних материја – стронцијум, торијум, америцијум (К.Митровица).

Земљиште у урбаним срединама представља посебно угрожен медијум који трпи оптерећење узроковано људским активностима, како у самом граду, тако и у његовим руралним насељима. На око 66,7% коришћеног пољопривредног земљишта примењују се минерална ђубрива, а више од четвртине пољопривредних површина је закишело због неконтролисане употребе хемијских средстава.

Резултати испитивања загађености земљишта (у периоду 2005-2018. године) обављених на 827 локација указују да је, у највећем броју испитаних узорака земљишта, регистровано прекорачење од прописаног дозвољеног нивоа за никл, бакар, кадмијум, цинк, кобалт и живу.

1.6.5.1.1.4. Ниво буке

Најчешћи извори буке потичу од саобраћаја и индустријских постројења, а проблем представља и бука локалних извора (угоститељских и занатских радњи и сл.). Праћење интензитета буке у 2018. години вршено је у 12 јединица локалне самоуправе (131 мерно место) и у пет агломерација (63 мерна места). Највећи проценат укупног индикатора буке L_{den} налази се у опсегу 60-64 dB, док се највећи проценат индикатора ноћне буке L_{night} налази у опсегу 56-60 dB. Проценат преласка 70 dB је занемарљив.

Јавно предузеће „Путеви Србије” израдило је акционе планове за заштиту од буке на основу израђених стратешких карата буке за 843 km државне путне мреже. Анализа података показује да је 33.489 становника изложено укупном индикатору буке L_{den} у опсегу од 55-59 dB, док је опсегу од 45-49 dB индикатора ноћне буке L_{night} изложено 43.132 становника.

1.6.5.1.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали у области животне средине и њеног утицаја на просторни развој Србије су: извршена просторна диференцијација и дефинисане прелиминарних зона највеће угрожености животне средине на територији Србије; успостављен систем мониторинга квалитета животне средине са државне мреже аутоматских мерних станица и са локалне мреже, што представља основ за утврђивање квалитета и праћење стања и трендова елемената животне средине; очувана и квалитетна животна средина у неиндустријализованим областима; имплементација концепта чистије производње (најбоља доступна техника, ЕОП технологије, енергетска ефикасност, минимизација отпада); спровођење инструмената процене утицаја планова, програма и пројеката на животну средину (SEA, EIA, IPPC, План заштите од удеса и др); постојање стратешких докумената, планске и техничке документације као предуслова за коришћење ЕУ и других фондова за реализацију пројеката у области животне средине; пораст броја привредних организација са сертификованим системима управљања заштитом животне средине (ISO14001, EMAS, Еко знак, Чистија производња); и доследна примена принципа „загађивач плаћа” и „корисник плаћа”.

Ограничења у области животне средине и њеног утицаја на просторни развој Србије представљају прекомерно загађивање ваздуха и вода, загађивање и угрожавање пољопривредног земљишта. Прекомерно загађивање ваздуха је из сектора индустрије, енергетике и саобраћаја. Производња електричне и топлотне енергије је одговорна за 91% емисије сумпор-диоксида (SO_2); највеће емисије азотних оксида (NO_x) долазе из термоелектрана као и минералне и хемијске индустрије; док доминантан удео честица PM_{10} (57%) и $PM_{2.5}$ (75%) потиче из топлана снаге мање од 50MW и индивидуалних ложишта. Енергетски сектор је далеко највећи емитер гасова са ефектом стаклене баште у Србији, из кога долази 80,6% укупних емисија. Процена је да приближно 2,5 милиона грађана живи у областима са загађеним ваздухом, тј. удише ваздух II и III категорије квалитета, нарочито у великим урбаним центрима. Прекомерно загађење вода је из насеља, индустрије и пољопривреде. Анализа квалитета површинских вода показала је најлошије стање на територији АП Војводине. Око 84% непречишћених отпадних вода из насеља и из 57% индустријских постројења у Србији се без третмана упушта у реципијенте. Основни фактори угрожавања пољопривредног земљишта су емисије загађујућих материја (метана и других органских и неорганских остатака из пољопривреде), загађење земљишта пестицидима, ерозија, деградиране и контаминирани локације, као и промена начина коришћења земљишта. Више од четвртине

пољопривредних површина је закишељено, углавном, због неконтролисане употребе хемијских средстава.

1.6.5.2. Општа оцена стања управљања отпадом

1.6.5.2.1. Анализа и оцена стања

Упркос чињеници да Република Србија остварује сталан напредак у развоју политике управљања отпадом, главни изазови и даље се односе на остваривање добре покривености и капацитета за пружање основних услуга, као што су сакупљање, транспорт и санитарно одлагање отпада. Просечан обухват сакупљања комуналног отпада износи 87,4%. У 2018. години у Србији је генерисано 2,23 милиона тона комуналног отпада (на територији АП КиМ још 0,51 милиона тона), а укупно је сакупљено и одложено 1,95 милиона тона (на АП КиМ још око 0,42 милиона тона). Од те количине, на регионалне санитарне депоније током 2018. године одложено је око 440.000 тона отпада, односно 22,5% сакупљеног комуналног отпада. Не постоји третман отпада пре одлагања на депоније. Исте године на територији Републике Србије (без АП КиМ за коју нема расположивих података) генерисано је 94.500 тона опасног отпада, а различитим операцијама третирано је преко 60.000 тона. Генерисани опасан отпад углавном чине: муљеви и филтер погаче из третмана опасних материја, разне емулзије и раствори, зауљени отпад, амбалажа која садржи опасне супстанце, опасне компоненте одбачене опреме, муљ од чишћења резервоара, отпадна уља из уљних сепаратора итд. Количине посебних токова отпада су у благом порасту.

Стопа рециклирања комуналног отпада износи око 3%, а на територији АП КиМ око 6,8%. Србији недостаје систем примарне селекције отпада. Постоји постројење за секундарну селекцију отпада који се може рециклирати у Новом Саду, Ужицу, Јагодини и Лесковцу, као и неколико регистрованих постројења за рециклирање ПЕТ-а, метала и пластике. Мрежа за одвојено сакупљање рециклабилног отпада није довољно развијена у односу на постојеће капацитете, тако да није остварена потребна ефикасност рециклирања. Иако комунални отпад садржи висок степен органских материја, не постоје постројења за биолошки третман комуналног отпада. Србија нема потребну инфраструктуру за смањење одлагања биоразградивог отпада на депоније. Тренутно, локације за компостирање постоје само у Суботици и Сремској Митровици. У Србији не постоје постројења за спаљивање комуналног отпада, изузев једног чија је изградња започета у Београду.

Региони за управљање отпадом формирају се сарадњом ЈЛС. У складу са ЕУ стандардима укупно изграђено је 9 регионалних санитарних депонија, које чине део регионалних центара за управљање отпадом, и још две које нису регионалног типа. На територији АП КиМ изграђено је 7 регионалних депонија које немају решено питање негативног утицаја на животну средину. У изградњи су регионалне санитарне депоније у Новој Вароши и Инђији. Три највећа града у Србији (Београд, Нови Сад и Ниш) немају санитарне депоније. Регионалне санитарне депоније у функцији се налазе у следећим местима: Ужице, Лапово, Кикинда, Јагодина, Лесковац, Пирот, Сремска Митровица, Панчево, Суботица, Приштина, Гњилане, Призрен, К.Митровица, Урошевац, Ђаковица и Пећ. Две санитарне депоније које нису регионалног типа су у Врању и Горњем Милановцу. Четири регионалне депоније су организоване кроз јавно-приватно партнерство (Кикинда, Лапово, Јагодина и Лесковац). Дванаест региона има међуопштинске споразуме, али још нису започели изградњу. Преостали региони још увек развијају свој приступ. Поред регионалних санитарних депонија, постоје 123 општинске депоније (и још 33 на територији АП КиМ) које нису у складу са стандардима животне

средине, а које примају на одлагање организовано сакупљан комунални отпад. Када буде изграђена комплетна инфраструктура за управљање отпадом, ове депоније ће бити затворене и рекултивисане. Још увек постоји велики број дивљих депонија које су ван контроле општинских комуналних предузећа.

Недостатак инфраструктуре за третман и одлагање опасног отпада представља посебан проблем. Капацитет за третман широког спектра опасног индустријског отпада на територији Републике Србије није довољан. Постоје само ограничени капацитети за физичко-хемијски отпад и одлагање опасног отпада. Нема довољно капацитета за складиштење опасног отпада. Дозволу да приме одређене врсте опасног отпада имају 3 регионалне санитарне депоније, које су у приватном власништву и примарно раде као регионалне санитарне депоније за неопасан отпад. Ове депоније имају одвојене ћелије за прихват отпада који садрже азбест, други опасан грађевински отпад и отпад од рушења или солидификовани опасан отпад. Недостају капацитети за спаљивање органског индустријског и медицинског отпада.

Постојећа инфраструктура за третман посебних токова отпада је недовољна. Третман отпада од грађења и рушења на територији Републике Србије врши само неколико дробиличних постројења која рециклирају мање од 1.000 тона годишње отпада. Како је у последњих неколико година повећана градња, повећане су и количине грађевинског отпада. Сва пажња усмерена је ка рециклажи инертних материјала из грађевинског отпада. Постојећа инфраструктура за управљање медицинским отпадом у Србији састоји се од мреже централних и локалних места за третман, која се налазе у оквиру здравствених установа. Подразумева третман отпада који подлеже посебним захтевима због спречавања инфекције (18 01 03*) – стерилизацију у уређајима за нискотемпературни третман дела медицинског отпада, који се потом може одложити на депонију, дезинфекцију/стерилизацију инфективног отпада и оштрих предмета и дробљење/млевање стерилисаног отпада. Постојећа отвореног типа за третман отпада животињског порекла Категорије 1. која примењују основне методе прераде су у Сомбору, Ћуприји и Инђији. Планирано је затварање објекта у Сомбору. За третман отпада од електричне и електронске опреме, постоји неколико постројења за механички третман каблова, за искоришћење бакра и других метала. Тренутно три компаније цементне индустрије у Србији имају дозволу за третман отпада који користе као замену за примарне ресурсе. У том контексту, углавном се термички третирају отпадне гуме и други отпад који се може сагоревати, као што је мешовити амбалажни отпад.

1.6.5.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали у области управљања отпадом су: постојање прописа као претпоставка за реализацију савремених принципа у управљању отпадом; велика продукција отпада које се може користити као ресурс и у складу са принципима циркуларне економије; постојање планске, урбанистичке и техничке документације као предуслова за коришћење ЕУ и других фондова за реализацију пројеката у области управљања отпадом; економска корист од примене савремених принципа у управљању отпадом, укључујући нова радна места у овом сектору; и ефикасна заштита животне средине као резултат одрживог управљања отпадом, санације неуређених сметлишта и ремедијације контаминираних земљишта.

Ограничења у области управљања отпадом су: маргинално одвојено сакупљање амбалажног отпада из домаћинстава и недостатак инфраструктуре за сортирање; недовољна инфраструктура за третман како комуналног, тако и опасног отпада; недостатак стандарда квалитета секундарних материјала произведених рециклажом;

непостојање развијеног тржишта рециклабилних материјала; и недовољно развијена свест о значају одрживог управљања отпадом у еколошком и економском смислу.

1.6.5.3. Општа оцена стања заштите, уређења и одрживог коришћења природног и културног наслеђа и предела

1.6.5.3.1. Општа оцена стања заштите, уређења и коришћења природног наслеђа

1.6.5.3.1.1. Анализа и оцена стања

Природне вредности, тј. природно наслеђе или природна добра, као делови природе који према Закону о заштити природе заслужују посебну заштиту („Службени гласник РС”, бр. 36/09, 88/10, 91/2010 - исправка, 14/16 и 95/18 - др. закон), обухватају три кључне категорије садржаја простора: дивљи живи свет (биолошку разноврсност или биодиверзитет), земљишну подлогу, рељеф, воде (геолошку разноврсност или геодиверзитет) и предео²⁶.

Њихова заштита остварује се кроз низ просторних облика и регулаторних, административних мера и инструмената. Заштита и одговарајући управљачки статус за природне вредности, кроз заштићена подручја, еколошку мрежу, резервате бисфере и геопаркове установљени су на око 22.600 km² или 25,5% територије Републике Србије.

Биолошка разноврсност (биодиверзитет) као различитост гена, врста и екосистема, представља неодвојиву одлику простора, есенцијални садржај природе и услов живота и опстанка човека. Према подацима Завода за заштиту природе Србије, специјска разноврсност Србије бележи укупно око 44.200 врста и подврста (уз процене да достиже и 60.000 таксона), од чега највише (око 35.000) припада инсектима, једноћелијским организмима и вишећелијским алгама. Лишајеви (Lichenes) су заступљени са 600, макромицете (Macromycetes) из царства гљива (царство Fungi) са 1300 врста (уз процену да их има око 4.000). Из царства биљака (Plantae) регистровано је око 800 врста маховина (Bryophyta), највише правих маховина (654), мање јетрењача (120) и рожњача (1) и 3.730 аутохтоних таксона васкуларне флоре (Tracheophyta), уз претпоставку да је њихова бројност нешто већа (3.900-4.000). У царству животиња (Animalia), кичмењаци (Vertebrata) су заступљени са око 100 врста из класе риба (Osteichthyes) и класе колоуста (Cephalaspidomorpha), 19 из класе водоземаца (Amphibia), 26 из класе гмизаваца (Reptilia), преко 350 из класе птица (Aves) и 95 врста из класе сисара (Mammalia).

На основу критеријума ИУЦН (*International Union for Conservation of Nature*/Међународна унија за заштиту природе), статуси врста су класификовани у девет категорија, од којих се у категоријама критично угрожена (CR), угрожена (EN) и рањива врста (VU) налазе они таксони за које је неопходно предузети законске мере заштите и то примарно *in situ*, на стаништима. За дивљи живи свет Србије до сада је штампано 6 црвених књига, научних докумената у којима се налазе релевантни подаци о угроженим врстама, њиховим популацијама, стаништима и факторима угрожавања. У *Црвеној књизи флоре Србије I* (1999) публиковани су подаци о 171 ишчезлом (EX) и крајње угроженом (CR) таксону биљака, који чине 5% флоре Србије. Глобално ишчезлих таксона је 4, у Србији су ишчезле 23 биљне врсте (једна од њих *Aldrovanda vesiculosa* је накнадно, 2005. године нађена у Специјалном резервату природе Засавица), док се у категорији критично угрожених таксона налази 121 врста. Посебна је потреба заштите ендемичних и реликтних врста биљака, као што су панчићева оморица, ртањска метвица,

²⁶ Предео је у ППРС методолошки постављен као независни плански елемент и посебна област заштите и уређења простора.

једностраноцветни звончић, две врсте рамонде, гороцвет, тиса, више врста божура, борови муника и молика и друге биљке које су се очувале у различитим рефугијалним стаништима. *Црвена књига дневних лептира Србије* (2003) садржи податке о 57 врста дневних лептира (34% укупног диверзитета дневних лептира Србије), од којих су 22 у статусу угрожених (EN) и 24 рањивих (VU) таксона. Фауна дневних лептира Србије чини 43% укупног броја врста ове групе инсеката на територији Европе. У *Црвеној књизи фауне Србије I - водоземци* (2015), констатовано је да су 2 врсте у статусу рањивих (VU) и 2 врсте у статусу угрожених (EN). У *Црвеној књизи фауне Србије II - гмизаваци* (2015), оцењено је да су 4 врсте критично (CR) угрожене, у статусу рањивог таксона (VU) налази се једна врста, а три врсте су угрожене (EN). Подаци у *Црвеној књизи фауне Србије III – птице* (2018), указују на високу специјску разноврсност орнитофауне са 352 врсте птица, од којих су 255 гнездарице, али и на ризик од нестанка врста. До сада је 15 врста гнездарица ишчезло из фауне Србије, 15 је критично угрожених (укључујући и орла крсташа, велику дропљу и морског жалара), 22 су угрожене и 22 врсте рањиве. Укупно 49 врста је угроженој негнездећој популацији – 4 критично угрожене (CR), 14 угрожене (EN), 17 рањиве (VU) и 14 скоро угрожене (NT). Већина врста ипак припада категорији најмање бриге (LC) на Светској црвеној листи. *Црвена књига фауне Србије IV - правокрылци* (2018) обрађује податке о фауни инсеката из реда Orthoptera (ред попаца, роваца, зрикаваца и скакаваца) са 190 таксона од којих 7% има ендемичан карактер. Према ИУЦН критеријумима угрожености, 4 врсте су критично угрожене (CR), 3 врсте су угрожене (EN) и 27 врста рањиво (VU).

Територија Србије обухвата највећим делом континентални, мање панонски и сасвим мало алпски биогеографски регион, као и десет зоналних копнених екосистема са око 1200 биљних заједница. Међу њима издвајају се заједнице са ендемичним и реликтним врстама, посебно на стаништима у клисурама, камењарима, високопланинским ливадама, планинским тресавама, панонским слатинама и степама. Нарочито су значајне шуме оморице, мунике, молике, горског јавора, и жбунасте заједнице Панчићевог маклена, мечије леске, јоргована и других врста.

Генетички диверзитет обухвата разноврсност унутар врста, односно разноврсност гена која је присутна у популацијама организама. Од значаја је очување аутохтоних ресурса ендемичних и реликтних биљних врста шумских станишта, крмних биљака, лековитих и ароматичних врста, гљива, као и аутохтоних врста риба и сисара. Такође, неопходно је очување агробiodиверзитета, односно генетичких ресурса старих сорти гајених биљака и раса гајених животиња.

Алохтоне дивље врсте које уношењем и/или ширењем угрожавају друге врсте и укупну биолошку разноврсност на подручју Републике Србије, на основу одговарајуће аргументације и у прописаном поступку проглашавају се инвазивним врста, уз одређивање и спровођење мера контроле и сузбијања. Таквим врстама сматрају се, пре свега, следеће биљке: циганско перје (*Asclepias syriaca*), јасенолисни јавор (*Acer negundo*), кисело дрво (*Ailanthus glandulosa*), багремац (*Amorpha fruticosa*), западни копривић (*Celtis occidentalis*), дафина (*Eleagnus angustifolia*), пенсилвански длакави јасен (*Fraxinus pennsylvanica*), трновац (*Gledichia triachantos*), жива ограда (*Lycium halimifolium*), петолисни бршљан (*Parthenocissus inserta*), касна сремза (*Prunus serotina*), јапанска фалоп (*Reynouria syn. Fallopia japonica*), багрем (*Robinia pseudoacacia*), сибирски брест (*Ulmus pumila*), као и алергене врсте од којих је најпознатија амброзија (*Ambrosia artemisiofolia*) али и друге врсте (топола и сл.).

Основни облици просторне идентификације и заштите дивљег живог света, односно вредности биолошке разноврсности, су станишта и еколошка мрежа, као и заштићена подручја која су у категорији заштићених природних добара.

Станишта су кључна просторна категорија заштите биолошке разноврсности, уређена законом, подзаконским актима, међународним споразумима и директивама. Посебним правилником издвојено је око 140 типова станишта од приоритетног значаја за заштиту, која су националног или међународног ранга вредности (као Емералд или НАТУРА 2000 станишта). На територији Србије, прелиминарно и локацијски оквирно (без података о површини), евидентирано је 7.680 значајних станишта, 33.750 станишта врста биљака и животиња и 28.670 станишта птица, односно места на којима је констатовано присуство одређених значајних врста, али тек следи установљење базе података о стаништима сходно одредбама Закона о заштити природе. На подручју АП Војводина база података је формирана за 698 станишта строго заштићених и заштићених дивљих врста националног значаја укупне површине око 82.000 ha, са појединачно исказаним површинама и графички утврђеним границама, при чему ће и за та станишта бити потребна ревизија статуса и делом корекција граница.

Национална еколошка мрежа утврђена је уредбом и чине је еколошки значајна подручја и еколошки коридори. Обухвата 101 национално и међународно значајно подручје именовано уредбом и 6 накнадно идентификованих подручја, укупне површине око 2.131.360 ha (24,10 % територије РС), и то: 61 Емералд подручје, 43 међународно значајна подручја за птице - ИБА, 61 значајно подручје за биљке - ИПА, 10 Рамсарских подручја, 40 одабраних подручја за дневне лептире - ПБА и 38 подручја значајних за заштиту осолених мува - ПХА. Већина тих подручја имају међународни статус по више наведених основа, а 15 подручја по пет основа, односно неколико подручја по шест основа (Власина, Фрушка гора са Ковиљским ритом, Делиблатска пешчара, а ускоро и Ћердап). Еколошки коридори националног значаја повезују подручја на простору Републике Србије, а коридори међународног значаја омогућују повезивање са еколошким мрежама суседних земаља, у складу са међународним прописима, и чине их велики водотоци и њихов обалски појас. У обезбеђењу повољног стања дивљег живог света, пре свега фауне, велику важност имају и мањи водотоци и појасеви природне и полуприродне вегетације на пољопривредним површинама и у зонама саобраћајница и других инфраструктурних система. На подручју АПВ, идентификовани су еколошки коридори различитог значаја и то линијски (око 400 коридора укупне дужине 4.970 km) и површински, као 62 полигона укупне површине 22.850 ha (међу којима је за сада највећи мултифункционални коридор Тиса површине око 19.650 ha). У оквиру тих еколошких коридора међународног (Дунав, Тиса, Сава) и регионално-националног значаја (слатинско-степски коридори Баната и Бачке, речни коридори малих водотока и каналске мреже ХС ДТД), поред заштићених и за заштиту планираних подручја, просторно су идентификована и означена станишта.²⁷

Еколошка мрежа НАТУРА 2000 обухвата станишта са посебно утврђеним врстама у земљама ЕУ. Њихова идентификација представља веома захтеван и одговоран научни и стручни задатак који треба завршити до приступања Србије ЕУ. У току су три велика национална пројекта на заштити биодиверзитета који се односе на успостављање еколошке мреже, израду црвене књиге флоре, фауне и гљива и успостављање еколошке мреже ЕУ НАТУРА 2000, као и један пројекат у вези НАТУРА 2000 финансиран средствима из европског програма ИПА 16.

Први инвентар објеката **геонаслеђа** Србије (2005), који се иновира и проширује, обухвата око 650 репрезентативних облика и појава геолошке грађе, рељефа, хидрографије терена, педолошког покривача и археолошких места. Око 80 објеката геонаслеђа има статус појединачних заштићених подручја, превасходно као споменици

²⁷ Еколошки коридори, осим горе споменутих, и њихови структурни елементи номинално се не наводе нити графички приказују у ППРС.

природе, највише у групи спелеолошких објеката. Значајан број објеката је у границама већих заштићених подручја. Законом је дефинисан појам геоконзервације и установљен геопарк као облик заштите геонаслеђа и промоције геотуризма. Геопарк Ћердап (површине око 133.000 ha) је прво подручје из Србије уписано у УНЕСКО Светску листу геопаркова (*Global Geoparks Network*) 2020. године.

Према Закону о заштити природе, **заштићена природна добра** су заштићена подручја, заштићене дивље врсте и покретна заштићена природна документа.

1. Заштићена подручја

Заштићено подручје проглашава држава (Народна скупштина или Влада Републике Србије), аутономна покрајина или ЈЛС у зависности од врста/одела заштите (7) и категорије значаја (I, II и III), на основу студије коју ради Завод за заштиту природе. Око заштићеног подручја законом је предвиђена могућност установљења заштитне зоне. Актом о проглашењу одређују се режими заштите и управљач који, између осталог, израђује и доноси планове управљања и друге документе. Режим се исказује кроз мере забрана и ограничења у оквиру три степена и режим заштитне зоне, од најстрожијег до релативно либералног (I степен – строга заштита/режим дивљине, II степен – активна заштита – режим полудивљине, III степен – проактивна заштита/режим очуване уређене природе и режим заштитне зоне – либерална селективна заштита). За 30 заштићених подручја (16 у АП Војводина) донети су ППППН (међу њима једно планирано подручје – Кучај и еколошки коридор – Тиса), а за 6 (4 у АП Војводина) је у току израда.

Заштићених подручја, установљених на основу Закона о заштити природе и меродавних прописа који су му претходили, има 470 и обухватају укупно 678.240 ha или 7,66% територије Републике Србије према подацима из *Централног регистра заштићених природних добара* (ЦРЗПД). Број и површина заштићених подручја према врсти/моделу заштите приказани су у Табели 17.

Највећу појединачну површину имају паркови природе Стара планина (114.330 ha), Голија (75.180 ha), Радан (41.310 ha) и Златибор (41.920 ha), Национални парк Ћердап (63.790 ha) и Специјални резерват природе Делиблатска пешчара (34.830 ha). Већу површину од 1000 ha имају 43 заштићена подручја, од тога њих 16 је са површином већом од 10.000 ha. Површину у класи 100-1000 ha имају 54, а у класи 1-100 ha 154 заштићена подручја. Од осталих 220 добара, са површином мањом од 1 ha је 164 а без утврђене површине актом о заштити 56 (мада је она фактички углавном мања од 1 ha). Од 149 ботаничко-дендролошких и 15 физичко-географских споменика природе са површином мањом од 1 ha, њих 100 има површину мању 10 aри (1000 m²). Међу споменицима природе (без површине) је и 5 тзв. покретних природних докумената, који су заштићени у периоду 1957/73. године, а за које није извршена ревизија заштите.

За десетак заштићених подручја актом о проглашењу установљене су заштитне зоне укупне површине око 240.000 ha, од којих је највећа и једина у централној Србији заштитна зона Специјалног резервата природе Увац (148.000 ha), а остале су на територији Војводине (око 92.000 ha) од који су највеће заштитне зоне Националног парка Фрушка гора (56.650 ha) и Специјалног резервата природе Обедска бара (19.610 ha).

Табела 17. Преглед заштићених подручја РС (стање од 31.07.2020. године)

Заштићено подручје	РС	ЦС	АП Војводина	АП КиМ		Површина ha
				ЦРРС	РПКИ ²⁸	
Национални парк	5	3	1	1	2	150.225
Парк природе	18	6	11	1	1	298.088
Регионални природни парк*	1	0	1	0		
Парк природе	17	6	10	1		
Предео изузетних одлика	21	16	3	1	5	67.998
Предео нарочите природне лепоте*	5	5	/	/		
Предео изузетних одлика	16	12	3	1		
Резервати природе	69	38	25	6	19	145.692
Спец.природни резерват*	1	/	/	1		
Строги природни резерват *	24	12	8	4		
Научно-истраживачки резерват*	3	1	1	1		
Специјални резерват природе	30	14	16			
Строги резерват природе	7	7	/	/		
Општи резерват природе	4	4	/	/		
Заштићено станиште	6	3	3	/		2.728
Споменик природе	315	189	91	35	157	11.387
СП Ботаничко-дендролошки	243	134	88	21		
СП Објекти геонаслеђа	72	55	3	14		
Природна подручја са културно-историјским значајем	36	28	3	5		2.119
Меморијални природни споменик*	20	12	3	5		
Природни простор око непокретног културног добра*	16	16				
Укупно:	470	284	137	49	184	678.237

* Врста заштићеног подручја по законима пре 2009. године; АП КиМ ЦРРС – Централни регистар РС, АП КиМ РПКИ – Регистар привремених косовских ин ституција

Од укупне површине заштићених подручја, 5,0% је у режиму строге заштите I степена (око 33.750 ha), 25,0% у режиму активне заштите II степена (око 169.915 ha) и 67,0% у режиму проактивне заштите III степена (око 454.255 ha). За 3,0% укупно заштићене површине (око 20.310 ha) није формално и експлицитно утврђен ни један од три наведена режима заштите, с обзиром да на тим заштићеним подручјима није спроведена ревизија и усаглашавање са актуелном законском регулативом. На десет

²⁸ На територији АП КиМ, према подацима Централног регистра заштићених природних добара који води Завод за заштиту природе Србије је 49 заштићених подручја на укупној површини око 29.350 ha (2,69% територије КиМ). Привремене институције на територији АП КиМ су посебним законима 2012. године прогласиле Национални парк Проклетије (*Parkukombetar „Bjeshkete Nemuna”*), површине 62.488 ha и Национални парк Шара (*Parkukombetar „Sharri”*), површине 53.469ha, односно за 33.664 ha веће површине од оне проглашене Законом о националним парковима (где је Национални парк Шар планина са површином 22.805 ha). На основу косовског Закона о заштити природе из 2010. године, који примењују привремене косовске институције и на основу ранијих закона, на територији АП КиМ проглашено је 184 заштићених подручја (од чега је 155 споменика природе, пре свега заштићених стабала). Укупна површина под заштитом, када се изузму површине резервата и споменика природе обухваћених границама националних паркова, износи 126.120 ha (11,56% територије АП КиМ), што је за 135 заштићених подручја и 96.770 ha више него према подацима Централног регистра заштићених природних добара Србије. Са тим подацима, укупна површина заштићених подручја на територији Републике Србије износи око 775.010 ha (8,76% територије Србије).

највећих заштићених подручја, укупне површине 457.800 ha (преко две трећине заштићене површине Србије), површине режима заштите су: I степен - 6,1%, II степен - 22,3% и III степен - 71,6%, а однос државног и приватног земљишта је 55,3%:44,7%.

На око 115 подручја која су заштићена до 1991. године (пре доношења првог Закона о заштити животне средине), нису формално утврђени управљачи нити су врста и режими заштите усаглашени са одредбама новодонетих закона.

За 55 подручја, укупне површине 246.620 ha покренут је поступак заштите, сходно Закону о заштити природе (урађена и предата студија заштите од стране Завода за заштиту природе, надлежно министарство обавестило јавност о покретању поступка), чиме ће се, када буду проглашена, укупна заштићена површина повећати за 203.520 ha. За 41 подручје урађене су и предате студије заштите којима је обухваћена укупна површина око 28.650 ha, са повећањем заштићене површине за 27.770 ha.

2. Заштићене дивље врсте

Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС”, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016), утврђено је 1783 строго заштићених и 860 заштићених дивљих врста. Под заштитом је велики број врста биљака (око 1210) и већина врста сисара, птица, водоземаца и гмизаваца, а бројни су и бескичмењаци (око 760 врста). Преко половине броја строго заштићених врста налази се на листама међународних конвенција и директива ЕУ, а највише на листама Бернске конвенције о очувању европске дивље флоре и фауне и природних станишта, Бонске конвенције о очувању миграторних врста дивљих животиња и Директиве о заштити птица. Поједине врсте су строго заштићене или заштићене само на надморским висинама преко 500 m, неке само на територији Војводине. Ради се на ревизији спискова заштићених врста и они ће бити сужени.

Из списка заштићених врста, *Уредбом о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне* („Службени гласник РС”, бр. 31/05, 45/05 - исправка, 22/07, 38/08, 9 од 26/10, 69 од 19/11 и 95/18 - др. закон) обухваћено је укупно 97 дивљих врста. Заштита и коришћење ловних врста (дивљачи) сисара и птица наведених у правилнику (преко 20 врста) регулисана је Законом о дивљачи и ловству („Службени гласник РС”, бр. 18/10 и 95/18 – др. закон), а заштита риба (кечига, деверика, буциов, поточна мрена, поточна пастрмка, липљен, скобаљ, мрена, кркуша, јаз, плотица, клен, штука, манић, греч, смуђ, младица, сом и др.) Законом о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда („Службени гласник РС”, број 128/2014 и 95/18 – др. закон).

3. Покретна заштићена природна документа

То су примерци геолошких, палеонтолошких и биолошких вредности које имају посебан научни и образовни значај. Покретна заштићена природна документа, када су угрожена, проглашавају се заштићеним природним добром. У Републици Србији има већи број значајних природњачких (геолошких, зоолошких и биљних) збирки, а свега неколико је формално заштићено као природно добро односно покретни природни документ. Међу њима је најзначајнија и светски позната збирка минерала и кристала Рудника „Трепча” у Старом Тргу.

4. Међународно значајна подручја

Осим подручја еколошке мреже која су значајна по основу потврђених међународних споразума (Емералд и Рамсарска подручја) и програма (ИБА, ИПА, ПБА, ПХА), два подручја (Голија – Студеница и Бачко Подунавље), укупне површине око 230.000 ha, добила су међународно значајан статус резервата биосфере на основу УНЕСКО програма Човек и биосфера (*MAB – Man and Biosphere*).

Србија нема природних добара на Листи светског наслеђа (уз две неуспешне номинације), а на Прелиминарној номинационој листи светског наслеђа (*UNESCO Tentative List*) налази се пет подручја.

1.6.5.3.1.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал заштите, уређења и одрживог коришћења природних вредности је правно заснован и у већем делу праксе уходан систем еколошког, природно-заштитног лиценцирања развојних активности, пре свега кроз институте услова заштите природе и оцене прихватљивости, али и кроз друге законом установљене облике процене утицаја активности односно планова, програма и пројеката на природу (и животну средину). Прецизно и детаљно су утврђене спољне границе код већине заштићених подручја и просторних јединица са различитим режимима заштите; доследно су, у складу са законом, конституисани управљачи, организоване и опремљене чуварске службе и донети управљачки документи код заштићених подручја националног значаја и осталих заштићених подручја проглашених после 2009. године. Изграђен је систем финансирања заштићених подручја; видљив је напредак у реализацији пројеката уређења и презентације, мониторинга, техничке и биолошке заштите, као и напредак у развоју научне и образовне функције. Обезбеђена је снажна подршка јавности многим акцијама оспоравања одређених развојних пројеката за које није обезбеђена одговарајућа еколошка заштита. Изузетно детаљна и широка/обухватна је регулација, кроз закон и подзаконска акта заштите и коришћења врста живог света, њихових дивљих заштићених представника и станишта, а у складу са међународним искуствима и легислативом. Снажна је јавна промоција сврхе, циљева и резултата заштите живог света и њихових пребивалишта, стварање и рад многобројних група и удружења снажно посвећених заштити биолошке разноврсности. За геолошку разноврсност обезбеђен је респективан формални пандан појму биодиверзитета кроз прописе, стручну, научну и популарну публицистику и масовну јавну комуникацију. Устоличен је први геопарк који није заштићено подручје, али представља специфичну концентрацију геосадржаја; уређен је одређени број објеката геонаслеђа, већином у оквиру других заштићених подручја, у облику геолошких стаза и појединачних стратиграфско-структурних профила; законом је уређено питање титулара, односно власника спелеолошких објеката, предвиђен начин заштите и евиденције тих објекта. Потенцијал је обезбеђење равноправне сарадње субјеката заштите и туризма на усаглашавању конфликтних интереса за остваривање одрживог развоја и ефикаснијег управљања заштићеним подручјима и туристичким дестинацијама.

Ограничење заштите, уређења и одрживог коришћења природних вредности је мањим делом намеравана и планирана изградња, а највећим делом непланска/бесправна изградња у домену туристичких, инфраструктурних, енергетских и других привредних и стамбених објеката која угрожава или оштећује и смањује природне вредности заштићених подручја. Проблем представљају и либералне одредбе Закона о озакоњењу објеката које омогућавају легализацију објеката у заштићеним подручјима. Непотпуна или непримерена је уређеност заштићених подручја, посебно урбанизованих делова насеља и простора туристичких центара уз недоследно обезбеђење прописаних мера унутрашњег реда. За одређени број заштићених подручја није извршено усаглашавање (ревизија) са Законом о заштити природе у погледу врсте и режима заштите и начина управљања, укључујући и брисање заштите; није обављена идентификација граница на терену и у катастарским плановима. Неконтролисано и нерегулисано је одлагање отпада, укључујући отпадне (комуналне атмосферске и фекалне воде, негде и индустријске воде), од чега нису поштеђени ни национални паркови. Прекомерно или локацијски и технолошко-грађевински неподесно је коришћење природних ресурса (пре свега вода, минералних сировина, шума), укључујући и биљне и животињске врсте. Изразит пример еколошког неправилног коришћења вода су бројне изграђене или планиране мини хидроелектране деривационог типа, против којих је основано створен снажан отпор у

локалним заједницама, стручној и научној јавности. Природне вредности угрожава појава природних непогода узрокованих водом, снегом и мразом, а посебно пожара као еколошки веома штетног чиниоца. Велика је несразмера између прописаних мера заштите (забрана и ограничења), за чије непоштовање је забрањено казнама, и реалних могућности да се идентификује угрожавање највећег броја заштићених врста и станишта и откривања извршиоца противправних активности. Непотпуни су ефекти мера у контроли и сузбијању алохтоних инвазивних врста. Непрецизно су одређене границе подручја и коридора еколошке мреже на већем делу територије Србије и недостају одговарајући просторни подаци о значајним стаништима. Компликован и бирократизован систем регулације заштите врста и станишта је у конфликту са изузетно широким кругом субјеката који из незнања и немара оштећују и уништавају врсте и станишта. Скромни су резултати у заштити посебних геолошких места, односно у проглашењу, уређењу и презентацији стратиграфских, петролошких, структурних, палеонтолошких објеката геонаслеђа изван других већих заштићених подручја; није урађен катастар спелеолошких објеката Србије; у неким објектима геонаслеђа, углавном заштићеним као споменици природе прве категорије (изузетног значаја) не посвећује се довољно пажње праћењу природних процеса, посебно под утицајем човека при туристичкој посети или обављању делности, а на неким нису реализовани пројекти осматрања режима рада. Законски и организационо нису решена питања управљања природним добрима и одрживим развојем туризма (и комплементарних делатности). Нерешени су конфликти између заштите природних вредности и развоја туризма, посебно у режиму II и III степена заштите на планинским туристичким дестинацијама. Недостаје сарадња субјеката у области заштите и туризма у изради студија заштите и планских докумената за заштићена подручја, као и за утврђивање финансијске подршке за заштиту од стране субјеката туризма.

1.6.5.3.2. Општа оцена стања заштите, уређења и коришћења културних добара

1.6.5.3.2.1. Анализа и оцена стања

Србија се одликује богатим културним наслеђем и културним диверзитетом, као и развијеним системом заштите културних добара.

Према доступним информацијама Републичког завода за заштиту споменика културе 2020. године у Централном регистру је уписано 2592 непокретних културних добара, од тога 2233 споменика културе, 86 просторно културно-историјских целина, 194 археолошка налазишта и 79 знаменитих места. Категорисаних непокретних културних добара има 782 од чега 200 од изузетног значаја а 582 од великог значаја. Међу непокретним културним добрима од изузетног значаја налази се 155 споменика културе, 11 просторних културно-историјских целина, 18 археолошких налазишта и 16 знаменитих места, а међу непокретним културним добрима од великог значаја 512 споменика културе, 28 просторних културно-историјских целина, 25 археолошких налазишта и 17 знаменитих места. У Србији се налази 12 локалитета (односно 6 уписа) под заштитом УНЕСКА: средњовековни комплекс споменика Стари Рас и манастир Сопотани, 4 средњовековна манастира Српске православне цркве на Косову и Метохији (Високи Дечани, Пећка патријаршија, Богородица Љевишка, Грачаница), остаци палате Felix Romuliana (Гамзиград) и три локалитета средњовековних надгробних споменика - стећака. Поред тога, предложено је још 11 локалитета од чега 1 манастир, 3 национална парка и 1 резерват природе, 1 археолошки локалитет, 1 историјско место, 1 насеље, 1 тврђава, 1 ретки природни феномен и један културни појас (дунавски лимес).

У ППРС из 2010. године и планским документима из области просторног и урбанистичког планирања који су уследили, промовисани су циљеви интегративног приступа заштити и планирања културног наслеђа, међуресорни и међусекторски приступ и посматрање културног наслеђа у ширем контексту који га окружује. У периоду након 2010. године у највећој мери није дошло до остварења промовисаних циљева услед следећих нерешених путања заштите и уређења културних добара: културно наслеђе није артикулисано као развојни ресурс; није формиран ефикасан законски и финансијски систем; није донета национална стратегија и програм очувања и презентације културног наслеђа; нису дефинисани инструменти унапређења рада служби заштите и њиховог повезивања са облашћу планирања; није остварено повезивање и усаглашавање политика заштите, уређења и коришћења културног и природног наслеђа, посебно у случају културних предела; нису дефинисана културна подручја са посебним третманом појединих зона и елемената културног наслеђа; није развијен систем међународних културних итинерера, културних стаза државног значаја и локалних веза културног наслеђа; нематеријално наслеђе није укључено у заштиту као интегрални део градитељског наслеђа и природног амбијента. Неоствареност циљева се повезује са маргинализацијом културе у доношењу политичких одлука и расподели средстава из буџета.

Институционални и правни оквир заштите културног наслеђа не подржава остварење планских циљева. Још увек је на снази Закон о културним добрима из 1994. године који није усклађен са међународним препорукама, не препознаје категорије културног предела и урбаног пејзажа (УНЕСКО Препорука о историјском урбаном пејзажу из 2011. године још увек није ратификована). Релевантни документи који би значајно унапредили систем заштите, очувања и коришћења непокретних културних добара (*Стратегија развоја културе Републике Србије* и *Закон о непокретним културним добрима*) су у процедурама израде, које трају више година.

У складу са законом, у Централном регистру непокретних културних добара доминирају појединачни споменици. Процес проглашења културних добара је спор и отежан одредбом да добра која нису проглашена у року од две године губе заштићени статус, без обзира на фактичке вредности због којих су номинована. Укључивање објеката и целина које нису под институционалном заштитом на нивоу је препорука, а не правна обавеза, што се одражава на третман културног наслеђа у планским документима. У планске документе се углавном уграђују подаци о броју и категорији културних добара, као и мерама њихове заштите, добијени од надлежних служби заштите. С обзиром да нису правно обавезујућа, недостају додатна истраживања којима би се евидентирало градитељско и урбано наслеђе које није под институционалном заштитом, преиспитале границе заштићених добара, заштитиле амбијенталне целине.

Додатно, евиденција добара која уживају претходну заштиту не води се на исти начин у свим службама заштите. У појединим регионима (Београдском, Војвођанском) евидентиран је већи број добара под претходном заштитом и подаци се редовно ажурирају што је повезано са већим финансијским и кадровским капацитетима у односу на службе надлежне за друге регионе. То не одговара реалном стању територијалног распореда културног наслеђа, те потребно спровести додатна истраживања у економски слабије развијеним подручјима и регионима и појачати урбанистичке мере заштите где не постоји институционална заштита. Локалне заједнице нису довољно заинтересоване за наслеђе (чак ни оно уписано на УНЕСКО Листу светског наслеђа), што је још један од аспеката неадекватног третмана културног наслеђа. Између осталог, то је последица неразвијене интерпретације, анимације и медијације на локалитетима НКД и у установама културе.

Најчешћи развојни конфликти су неконтролисана градња у околини заштићених добара и урбано ширење које нарушава сагледавање и интегритет културног добра, простори резервисани за велике инфраструктурне објекте и рударство у зони археолошких налазишта итд. Уочава се недостатак планова управљања културним добрима који би дали значајне смернице за просторне и секторске планске документе. Поред тога, није уважен значај типолошке класификације и карактеризације културних предела коју би требало спровести за територију Србије и која би представљала важну информациону основу при утврђивању и ревалоризацији НКД и изради просторних планова.

Третман културног наслеђа у просторним и урбанистичким плановима и техничкој документацији (нпр. за инфраструктурне објекте, рударске комплексе и објекте и сл.) је различит и зависи од нивоа сарадње са службама заштите, које још увек немају довољно утицаја у планским процедурама. Улога служби заштите је маргинализована јер је рок за достављање услова само 15 дана што није довољно за израду одговарајуће студије којом се ажурира стање на терену и у складу са тим дају детаљни и прецизни услови. Чак и тако уопштени услови се не поштују, већ се само формално уграђују у план или техничку документацију, а у пракси не спроводе управо због недостатка законских елемената који то регулишу. Категорија претходне заштите је, између осталог и због тога, занемарена.

Одсуство уједначеног рада служби заштите и третмана културног наслеђа у планским документима негативно се одражава на афирмисање културног потенцијала Србије и његово одрживо коришћење. Недостаје заједничка платформа за ефикасну сарадњу на пословима заштите, планирања и управљања културним наслеђем. Она би требало да укључи базу података коју тренутно чини Централни регистар, заједно са мапом културног наслеђа – просторном дистрибуцијом на територији Србије, која се редовно ажурира и може се филтрирати по различитим атрибутима културних добара. Део ове заједничке платформе требало да би да чине законски, плански али и сви неформални документи које доносе поједини субјекти – службе заштите и планирања.

1.6.5.3.2.2. Оцена потенцијала и ограничења

Основни **потенцијали** у заштити и планирању културног наслеђа у Србији су: ратификовано више међународних повеља из области заштите културног наслеђа; постепен пораст утврђене заштићене околине за проглашена НКД; тренд сталног повећавања броја заштићених културних добара од изузетног и великог значаја (Централни регистар НКД); повећавање броја КИЦ у неким центрима; добра уписана и предложена за упис на УНЕСКО Листу светског наслеђа; добри примери заштите, валоризације, презентације и управљања НКД (Виминацијум, Лепенски Вир, Голубачки град); започет пројекат „Дигитализације непокретног културног наслеђа” (МКИС и САНУ); доступност дигиталних технологија за интегрисање података о културним добрима у јединствену, централну базу података; развијен систем заштите културних добара; развијена свест научне и стручне јавности о значају културе и заштити културног наслеђа; заступљеност Србије у програмима и пројектима за рехабилитацију архитектонског и археолошког наслеђа Југоисточне Европе, под покровитељством Савета Европе и Европске комисије; међународна културна сарадња – проглашење Новог Сада за Европску престоницу културе за 2021. годину; учешће Београда, Новог Сада, Сремске Митровице и Смедерева у програму ЕУ за културу – Креативна Европа.

Основна **ограничења** у заштити и планирању културног наслеђа у Србији су: неусклађеност институционалног и правног оквира заштите културног наслеђа са међународним препорукама, конвенцијама и ратификованим повељама; дуготрајни процеси утврђивања културних добара, посебно оних који се налазе под претходном

заштитом; неадекватан третман непокретних културних добара у планским документима – недостатак контекстуалне анализе и валоризације грађевинског фонда, просторних провера појединачних локација, као и дефинисања конкретних мера заштите; недовољно препозната типологија урбане структуре у планским документима; у процедурама планирања и управљања урбаним развојем недовољно препознавање и разликовање важних обележја урбане структуре која представљају елементе њеног идентитета и потенцијал за развој; недовољно развијена база података о културним добрима; нове типологије које нарушавају идентитет урбаних насеља, услед доминације економског интереса инвеститора – парцијална градња, бесправна градња и сл.; економска неразвијеност подручја са важним културним потенцијалом; недовољна сарадња струка укључених у послове заштите, планирања и управљања културним наслеђем – недостатак практичних водича и методологија; недовољни капацитети и финансијска потпора служби заштите културног наслеђа; на непотупун начин децентрализован систем заштите непокретног културног наслеђа не омогућава уједначен приступ заштити наслеђа у складу са културно-историјским значајем појединих подручја; недовољна сарадња између институција које се баве заштитом и планирањем и недовољна отвореност за осавремењивање процедура заштите и планирања; неразвијена интерпретација, анимација и медијација на локалитетима НКД и у установама културе; Србија немогућност равноправног учешћа Србије у свим међународним програмима и пројектима услед недовршеног процеса евроинтеграција.

1.6.5.3.3. Општа оцена стања заштите, уређења и коришћења предела

1.6.5.3.3.1. Анализа и оцена стања

У планском периоду до 2010. године основно полазиште у анализи и интерпретацији предела била је заштита. Предео се могао тумачити кроз различите чланове закона и то: Закона о заштити природе, Закона о заштити животне средине, Закона о културним добрима, Закона о процени утицаја на животну средину и Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину. У ППРС из 2010. године су примењени основни принципи савременог предеоног приступа у планирању просторног развоја – просторним концептом и планским решењима су обухваћени сви предели (урбани, рурални и природни). Утврђене су планске мере и инструменти имплементације предеоног приступа.

У претходном планском периоду (2010-2020), примена предеоног приступа и афирмација вредности карактера предела је била успешна у делу који се односио на упознавање стручне јавности с актуелном терминологијом и карактером предела као интегралној вредности у простору, као и у разradi концепта у два планска документа нижег реда (ППППН културног предела Сремски Карловци и ППППН за реализацију пројекта експлоатације и прераде минерала јадарита „Јадар“). Ипак, нису остварени механизми примене предеоног приступа у регулативи и систему планирања, и није реализован стратешки приоритет – израда Студије о типовима предела Србије, као кровни документ који обезбеђује информациону основу за даљу примену предеоног приступа, субвенцијарно на ниже планске нивое.

Предеона разноврсност је једно од основних обележја територије Србије. Хибридни спој биотичких и абиотичких карактеристика (својстава) простора, начина коришћења земљишта, шеме поља и типова насеља, створио је јединствене и различите предеоне обрасце – карактере предела. Вредност предела Србије је висок диверзитет регионалних и локалних карактера предела који су носиоци културног идентитета. У структури, функционисању, променама и значењу различитих карактера предела се

сублимира веза с богатом прошлошћу (историчност), драгоценим (вредним) природним и културним наслеђем, и високим биодиверзитетом.

Регионална различитост карактера предела на територији Републике Србије се приказује кроз две велике регионално-географске целине: Војвођанско-панонско-подунавски макрорегион, релативно високе структурне хомогености, и средишњи Српско-Балкански макрорегион неупоредиво комплексније структуре, а затим на нивоу шест макрорегиона: Панонски, Субпанонски, Старовлашко-рашка висија, Источна Србија, Југоисточна Србија и Косово са Метохијом. Анализом композиције и конфигурације предела простор је диверзификован на 15 типова предеоних целина чија структура показује различите нивое осетљивости на промене у простору.

Простор Републике Србије је у сталном процесу трансформације који је резултат планираних и непланираних активности у којима се не разматрају вредности карактера предела, не одређује циљни квалитет и не процењује осетљивост предела. Промене у структури предела се дефинишу појмовима хомогенизације, фрагментације и деградације предела Србије, које, као процеси дугог трајања, воде ка губљењу идентитета и карактера у урбаним, руралним и природним пределима. Неконтролисано ширење грађевинских подручја, заузимање пољопривредног и шумског земљишта, неадекватне урбане трансформације трајно мењају однос између изграђених и природних елемената у структури урбаних предела (метрополског подручја Београда и Новог Сада и урбаних подручја Ниша и Крагујевца). Смањен је степен отворености структуре урбаног предела и конективности између елемената природе на урбаном подручју, испрекидане су везе с његовим периурбаним залеђем, што представља један од основних индикатора смањења квалитета животне средине и ефикасности сервиса екосистема. Тако настају структурно хомогени и функционално дезинтегрисани урбани предели у којима је низак квалитет живота становништва, а животна средина је прекомерно оптерећена и деградирана. Депопулацијом, негативним природним прираштајем и напуштањем традиционалног начина коришћења земљишта нестаје карактеристичан предеони образац и мозаична структура у руралним пределима Србије. Интензивна изградња саобраћајне, енергетске и туристичке инфраструктуре, хидро акумулације и подручја експлоатације руда снижавају степен отворености, кохерентности и комплексности структуре периурбаних простора и руралних предела. Уништавање природних станишта и фрагментација екосистема води ка снижавању биодиверзитета на свим нивоима (предеоном, екосистемском, специјском и генетском).

Претходно наведени процеси су основни узроци губљења идентитета предела који је локално становништво наслеђивало и стварало током дугог временског периода као део свог културног идентитета.

1.6.5.3.3.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијал представљају: законски основ (закони о потврђивању европске конвенције о пределу који обавезује на примену предеоног приступа у планирању просторног развоја; о културним добрима и о заштити природе) и континуитет у реализацији циљева и приоритета из претходног планско периода (2010-2020); висок предеони диверзитет који се одликује различитим регионалним карактерима предела Србије са заштићеним природним и културним добрима; унапређење идентитета Републике Србије кроз савремену интерпретацију вредности карактера предела; савремени приступ решавању проблема и коришћењу потенцијала одрживог просторног развоја и модалитетима адаптације на климатске промене, који се кумулативно (мултифункционално) интерпретирају као сервиси екосистема на предеоном нивоу; и примена светских искустава управљања пределом као мултифункционалним ресурсом.

Ограничење представља недовољна усклађеност националног законодавног оквира с европском регулативом; неадекватно спровођење Закона о потврђивању европске конвенције о пределу; међусекторска неповезаност, неусклађеност значења појмова и приступа планирању, заштити и одрживом коришћењу предела. Неприлагођена је методологија за анализу и процену карактера предела (карактеризација предела) с процесом израде планских докумената, као и процесима израде студија (елабората) заштите природних и културних добара и планова управљања заштићеном подручјима. Проблем представља непостојање националне типологије предела (*Студија предела Србије – Атлас типова предела Србије*) и неразвијеност информационе основе за планирање и управљање пределима. Дуготрајна спонтана и беспланска урбанизација насеља и нефункционисања механизма санкционисања негативних појава стихијске градње и стварања дивљих депонија деградирају структуру и слику у природним, руралним и урбаним пределима (а посебно у периурбаним подручјима). Процес депопулације у претежно руралним пределима нарушава карактер руралног предела. Све ове појаве и процеси испољавају највеће неповољне утицаје у предеоним целинама са високим степеном осетљивости на промене у простору (Планине источне Србије, Планине Старог Влаха и Проклетија, Кopaоничке планине, Планине централне и јужне Србије, Планине југоисточне Србије и Шар планина).

1.6.5.4. Општа оцена стања прилагођавања климатским променама

1.6.5.4.1. Анализа и оцена стања

Област климатских промена у Републици Србији регулисана је кроз спровођење већег броја ратификованих конвенција и међународних обавеза, које се даље имплементирају кроз законски основ. Припремљен је нацрт Закона о климатским променама, којим се успоставља систем за смањење емисија гасова са ефектом стаклене баште и за прилагођавање на измењене климатске услове. Доношењем тог закона се испуњавају обавеза према Оквирној Конвенцији УН о промени климе и Споразуму из Париза, и усклађује домаће законодавство са правним тековинама ЕУ. Закон прописује доношење два кључна документа – Стратегије нискоугљеничног развоја са акционим планом, којом се утврђују стратешки правци деловања и јавне политике које се односе на ограничења емисија ГХГ; и Концепта политике прилагођавања на измењене климатске услове, ради идентификације утицаја климатских промена на секторе и системе, могућности смањења неповољних утицаја промене климе и заузимања праваца деловања у вези са смањењем неповољних утицаја.

Истраживање промена климе на простору Србије од посебног је значаја с обзиром на њен положај између медитеранских и континенталних услова климе. Уочен је изразит пораст температуре ваздуха на већини метеоролошких станица. Током последњих десет година (2008-2017) одступање просечне годишње температуре је било веће од 1,5°C на највећем делу територије Србије, док је у западним и источним деловима одступање веће од 2°C. Број мразних дана (дан у коме је минимална температура испод 0°C) у Србији у периоду 1998-2017. смањено се за 5 до 10 дана. Промена броја летњих дана (дани када је осматрана максимална температура виша од 25°C) показује да је у периоду 2008-2017. године у великом делу Србије просечно током године било више од 25 летњих дана у односу на вредности референтног периода (1961-1990. године).

У анализи ризика од високих температура и угрожености екосистема, привреде и здравља људи посебно је важно трајање топлих таласа и њихова учесталост. У просеку за последњих 10 година, било је преко 20 дана топлотних таласа годишње, а повећање веће од 30 дана осматрено је у западној и централној Србији. У периоду 2008-2017. године

просечан број екстремних топлотних таласа повећан је за 2-3 по години у односу на референтни период, са највећом честином појављивања у западној и југозападној Србији где је повећање износило преко 4 топлотна таласа.

У Србији је дошло до повећања интензитета појаве јаких падавина у односу на референтни период, са израженијим променама током последње деценије. Број дана са веома јаким падавинама (дана са падавинама преко 20 mm) у просеку је повећан за 1-2 пута. Учесталост екстремнијег временског догађаја (дана са падавинама преко 40 mm) у појединим деловима Србије повећана је за више од 5 пута у односу на референтни период. Тенденција снижавања падавина, као и тренд сезонског распореда падавина у Србији може имати последице на еколошке, економске, пољопривредне и друштвене процесе.

Тренутни адаптивни капацитет Републике Србије на климатске промене не може се сматрати адекватним. Развој система адаптација на климатске промене до сада није довољно препознат у секторским политикама, као ни у усвојеним просторним и урбанистичким плановима на територији Републике Србије. Последњих година почели су да јачају капацитети за стратешко планирање и разматрање проблема климатских промена. Активности су усмерене на процесе неопходне за смањење узрока климатских промена (митигацију), а разматрање прилагођавања на климатске промене актуелизује се кроз законски основ. Поред тога, Србија је значајно унапредила своје капацитете у области праћења климатских промена, посебно кроз унапређење база података.

1.6.5.4.2. Оцена потенцијала и ограничења

Потенцијали су: постојање система праћења и ране најаве екстремних временских појава (*Climate Watch System – CWS*) и геопросторне базе климатских података добијених климатским моделима; и дефинисане зоне највеће угрожености климатским променама на територији Србије.

Ограничења су: споро укључивање питања климатских промена у планске документе на националном, регионалном и локалном нивоу; скроман адаптивни капацитет Републике Србије на климатске промене; недовољан ниво заштите од поплава, посебно приликом планирања, изградње и одржавања система за одбрану од поплава; енергетска оријентисаност земље ка традиционалним енергетским изворима и мали удео обновљивих извора енергије у односу на укупне енергетске потребе земље; неусаглашеност секторских политика са политикама и стратешким оквирима у области климатских промена; недовољно ефикасна регионална и интернационална сарадња у области климатских промена, а посебно у области прилагођавања на климатске промене.

1.6.5.5. Општа оцена стања смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама

Систем смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама је од посебног интереса за Републику Србију и представља део система националне безбедности. Територија Републике Србије изложена је опасностима од природних непогода и техничко-технолошких несрећа, а степен угрожености је различит у зависности од врсте непогоде. Може да изазове знатне последице, угрози здравље и животе људи, животну средину и проузрокује штету већег обима на материјалним добрима и критичној инфраструктури. Планирање и уређење простора са становишта обезбеђења заштите од природних непогода и техничко-технолошких несрећа представља саставни део планирања, уређења и заштите простора у складу са проценама ризика од катастрофа и плановима управљања у ванредним ситуацијама.

Имајући у виду природне карактеристике територије Србије, као најважнији потенцијални ризици од природних непогода, изазваних природним и антропогеним факторима, детерминисане су следеће: литосферске (сеизмизам, ерозија, клизишта, одрони), атмосферске (олујно-градоносне, кумулативне и интензивне падавине, суша), хидросферске (поплаве и бујичне поплаве) и биосферске (шумски пожари) непогоде. Осим природних непогода, на територији Србије дешавају се и техничко-технолошке несреће у индустријским постројењима и обављању активности у производњи, складиштењу и превозу опасних материја, које имају значајан удео у последицама по здравље људи, материјална добра, критичну инфраструктуру и животну средину.

Највиши интензитет VIII степена везан је за зоне са високим основним сеизмичким хазардом и неповољним условима локалног тла (26,58% од укупне површине). Половина територије Републике Србије (58,07%) је у зонама од VII до VIII степена. Сеизмичка опасност је најнижа у источној Србији и на једном делу Бачке у Војводини.

На територији Републике Србије заступљене су све категорије ерозије земљишта. Средња категорија ерозије се испољава на површини од 9.518,33 km², односно 10,76% територије Републике Србије је потенцијално ерозионо подручје (продукција ерозионог материјала у опсегу од 10 до 20 t/ha годишње). Предиктована ерозиона подручја која се могу дефинисати као експлицитан природни хазард заузимају 13,32% територије Републике Србије, односно 11.776,27 km².

Заступљеност површина под клизиштима различитог статуса активности у односу на укупну територију Србије износи око 20-25%. Клизишта у Србији су дубине најчешће 5-10 m, међутим могу бити и дубља (до 25 m као нпр. Умка). Веома висок хазард од процеса клижења заступљен је на 11,9% територије Србије, углавном у планинским пределима, а највише у Западној Србији, Косову и северном делу источне Србије. Висок хазард од процеса клижења заступљен је на 23,6% територије, углавном у брдовитим и планинским пределима: Западна Србија, доње Подунавље, северни део источне Србије, Пештер и Косово.

Потенцијално плавна подручја у Србији захватају 16% укупне територије, односно површину од око 14.146 km² и на њима се налази око 500 већих насеља и 515 индустријских објеката. Осим тога, поплавама је угрожено 680 km железничких пруга и око 4000 km путева.

Анализа евиденције шумских пожара по шумским подручјима у периоду 2009-2016. године, показује да су највеће површине захваћене пожаром на истоку и југоистоку Србије, а посебно у Тимочком шумском подручју – Бољевац, односно у општини Књажевац. У наведеном периоду, на територији општине Књажевац је било 7 пожара и укупно је изгорело 558 ha шума.

На основу доступних података, које су до сада доставили оператери SEVESO постројења/комплекса, утврђено је да се на територији Републике Србије налази 103 комплекса, од којих је 49 комплекса „вишег реда” и 54 комплекса „нижег реда”.

1.6.6. Синтезна оцена потенцијала, ограничења и кључних проблема просторног развоја Републике Србије

Полазећи од опште анализе и оцене стања из деловаа 1.4 – 1.6. ППРС, даје се синтезна оцена потенцијала, ограничења и кључних проблема просторног развоја Републике Србије.

Кључни **потенцијали** за одрживи просторни развој Републике Србије су следећи:

- јачање регионалне и суседске сарадње и просторне интеграције Републике у шире окружење;

- боље коришћење њеног територијалног капитала (тврдог и меког) и геостратешког положаја;
- усмеравање развоја највећих територијалних структура – снажно урбанизованих подручја са интензивним друштвено-економским развојем; и подстандардно урбанизованих подручја са тешкоћама у социо-економском развоју;
- потенцијал радног контингента и висококвалификованог становништва, уз претпоставку снажнијег и флексибилнијег тржишта рада у урбаним насељима и развој руралне економије;
- потенцијал „заменске” миграције која би могла бити остварена повратком у земљу порекла или имиграцијом стране радне снаге, како би се надокнадили или ублажили депопулација, старење и губитак радне снаге;
- могућност смањивања развојних диспаратитета и функцијска интеграција територијалних целина Србије активирањем утицаја урбаних агломерација на урбана подручја и развојем специфичних урбаних центара руралних и пограничних подручја;
- унапређење саобраћајне, енергетске и водопривредне инфраструктуре, брзине телекомуникационог саобраћаја и приступа универзалним широкопојасним услугама;
- повољни земљишни и климатски услови за просторно диференцирану и разноврсну биљну и сточарску производњу у системима конвенционалне, интегралне и органске производње;
- традиција, знања и афинитет сеоског становништва према пољопривреди; производња и заштита порекла традиционалних локалних производа у спрези са развојем руралног и еко туризма и других комплементарних активности на газдинствима и у локалној економији;
- макроекономска стабилност и побољшање пословног амбијента за привлачење инвестиција, уз раст инвестиционих активности сегмента домаћих предузећа и убрзања страних директних инвестиција;
- релативно повољан економски раст и креирање нове (додатне) вредности уз ново запошљавање;
- развој малих и средњих предузећа и радњи и подршка државе стварању великих (домаћих) предузећа;
- изграђени привредни капацитети; пословна и иновативна индустријска инфраструктура; социјални, научни и институционални капитал; предузетничка, корпоративна и планска култура; пословна клима; управљачки, развојни и институционални капацитети;
- потенцијал природних ресурса (пољопривредног земљишта, шума, вода и минералних сировина) и подручја са очуваним и квалитетном животном средином, природним и културним наслеђем за одржив просторни развој на локалном и регионалном нивоу;
- природни и антропогени туристички ресурси за развој диверзификованих туристичких производа и туристичких простора;
- знатне могућности за урбану обнову, уз ревитализацију слабо одржаваног грађевинског фонда и мноштва браунфилд локалитета;
- саобраћајна повезаност, развијеност и добра опремљеност насељске/комуналне инфраструктуре и покривеност објектима јавних служби урбаних подручја;
- расположиви грађевински фонд у сектору становања и у свим секторима јавних служби;
- коришћење расположивог инфраструктурно опремљеног земљишта у локалним заједницама за стамбену изградњу и квалитативно унапређење постојећег стамбеног фонда кроз програме обнове и енергетске санације објеката;

- општа умреженост заснована на дигиталним технологијама које ће субвертирати физичка растојања (у смислу отклона од неопходне близине везе елемената, капитала и процеса) и отворити нове перспективе просторне повезаности;

- побољшање енергетске ефикасности у свим секторима и коришћење обновљивих извора енергије;

- пораст броја привредних организација са сертифицикованим системима управљања заштитом животне средине и примена концепта чистије производње;

- коришћење отпада као ресурса у складу са принципима циркуларне економије;

- повећање адаптивности на климатске промене увећањем степена шумовитости до оптималне и смањењем ефеката стаклене баште, изразом карата угрожености и карата ризика од поплава, интегралним планирањем и др.

Кључна **ограничења** за одрживи просторни развој Републике Србије су следећа:

- недовољно изграђен и усклађен институционални и социјални оквир и повећана неолиберализација планирања (доминантна оријентисаност на тржишне механизме) што доводи до нарушеног односа и дисбаланса између јавних и приватних интереса у коришћењу простора;

- убрзано опадање броја становника, драстичне неравномерности у територијалном размештају становништва и диспаритети у просторно-демографским структурама;

- динамичне миграције, које су довеле до демографског пражњења већине планинских, приграничних и других мање доступних подручја;

- недовољна просторна и функцијска повезаност и приступачност територије Републике;

- низак ниво укупне развијености и његове бројне просторне импликације;

- наглашене регионалне економске диспропорције и пад регионалног социјалног капацитета у Републици;

- доминација недовољно развијених подручја (преко 120 ЈЛС подпросечне развијености), посебно у демографски исцрпљеним подручјима;

- поларизацијски ефекти урбанизације манифестовани демографском и економско-функцијском концентрацијом у већим урбаним центрима без неопходног нивоа интеграције слабије развијеног окружења;

- слаба саобраћајна приступачност преовлађујућег дела територије Републике, у првом реду већине планинских и других села, пограничних и природних туристичких простора и њихово опште заостајање у погледу развијености економске, социјалне и комуналне инфраструктуре;

- заостајање у развоју мреже железничких пруга и пловних путева у односу на потенцијале, и неадекватан развој железничког, водног и интермодалног саобраћаја;

- незаокружене тржишне реформе, нетрансформисан јавни сектор, висока фискална оптерећења и недовољан приступ финансијама за МСП; неразвијеност финансијских тржишта и недисперзирана структура финансијског система за инвестиционе активности у привреди;

- ниска конкурентност; структурне слабости и успорен развој МСП; дефицит квалификованог кадра; заостајање у примени техничког прогреса и нових технологија; недовољно партнерство са јавним сектором; низак ниво улагања, посебно у иновације, технологије, знања, истраживања и развој;

- знатне регионалне разлике у нивоу развијености индустрије, просторна поларизација и доминантна концентрација индустрије на метрополском подручју Београда и Новог Сада;

- заостајање изградње пословне и иновативне инфраструктуре; ограничени финансијски ресурси за оснивање и изградњу ИЗ и ИП;

- неодговарајућа валоризација и нерационално коришћење природних ресурса (пољопривредног земљишта, шума, вода и минераних сировина);
- неикоришћен потенцијал природног и културног наслеђа за одрживи просторни развој, и неадекватно управљање заштићеним подручјима;
- недовољно развијена туристичка понуда и неадекватна валоризација природних и антропогених туристичких потенцијала, несклад просторног и секторског планирања туризма и ограничења режимима заштите природе;
- висока потрошња и нерационално коришћење енергије, праћена ниском енергетском ефикасношћу;
- недовољно контролисан урбани раст и ширење грађевинских подручја насеља, нерационално коришћење простора, неконтролисана конверзија знатних површина пољопривредног и шумског земљишта у грађевинско земљиште;
- масовна бесправна изградња и веома низак ниво легализације бесправно изграђених објеката;
- недовољно развијене и неравномерно доступне услуге јавних служби;
- низак ниво приуштивости становања; неусмереност земљишних политика у урбаним центрима ка обезбеђивању опремљеног земљишта за изградњу приуштивог становања; неефикасност спровођења стамбене политике;
- појаве прекомерног загађивања ваздуха, вода и земљишта; удео подручја са деградираном животном средином и недовољна инфраструктура за третман комуналног и опасног отпада;
- скроман адаптивни капацитет Републике Србије на климатске промене; увећан негативан ефекат стаклене баште услед недовољне шумовитости (31%) у односу на оптимум (41% територије); и утицај климатских промена у будућности на водоснабдевање, заштиту од поплава, производњу електричне енергије, ерозију земљишта, суше, насеља, пољопривреду, шуме, туризам и др.

Кључни проблеми у остваривању одрживог просторног развоја Републике Србије су следећи:

1. наставак тренда старења становништва, депопулације, повећања миграција и неравномерног размештај различитих функционалних контингената, све израженије иселјавање најквалитетније радне снаге као изазови за успостављање равномернијег економског и регионалног развоја;
2. недовољно коришћење територијалног капитала, посебно у односу на геостратешки положај Републике Србије;
3. растуће регионалне неравнотеже; наглашени процеси просторне концентрације и поларизације насупрот израженим процесима територијалне фрагментације; претварање регионалне конвергенције у дивергенцију; повећавање регионалних разлика; споро смањење незапослености; нови обрасци глобалне трговине и индустрије; снажна деиндустријализација и иницијална реиндустријализација; даље заостајање неразвијених и девастираних подручја и огромне разлике у развијености и квалитету живота на субрегионалном и локалном нивоу;
4. социјалне неједнакости и сиромаштво, повећање ризика од сиромаштва или социјалне искључености, нарочито младих и разних осетљивих група;
5. неодрживе и нерационалне просторне структуре и процеси, неуравнотежена структура урбаних система и слабљење веза урбаних и руралних подручја; слабљење економске основе и социјалне структуре урбаних центара;
6. нерационално коришћење и недовољна заштита природних ресурса, ресурсна неефикасност производње и потрошње;
7. учестале појаве нарушавање квалитета и степен загађивања животне средине у односу на економски раст и развој; неадекватно коришћење и недовољно ефикасна

заштита природних ресурса, животне средине, биолошке разноврсности, природног и културног наслеђа и предела; запостављен развој зелене инфраструктуре;

8. неконтролисан развој и губитак идентитета урбаних подручја, услед убрзаног и нерационалног ширења грађевинских подручја (углавном на најплоднија пољопривредна земљишта); отуђење јавне имовине (посебно грађевинског земљишта на атрактивним локацијама) и неконтролисана апропријација јавних простора и добара за приватне намене; даље ширење бесправно изграђених објеката у урбаним, руралним, чак и у заштићеним подручјима; недовољна комунална опремљеност насеља; присуство бројних браунфилда;

9. слабљење резилијентности простора на климатске промене, катастрофе и притиске/конфликте у коришћењу простора;

10. недостатак домаћег приватног капитала за инвестирање, висока зависност од СДИ, мали број алтернативних извора финансирања, смањивање могућности јавних интервенција за подршку и усмеравање просторног развоја;

11. недостатак управљачких средстава и институционалног апарата; неусклађеност секторског развоја као извор просторних конфликта; недостатак регионалног нивоа управљања (осим за Београдски регион и АП Војводину); слаба ефективна моћ већине локалних институција у погледу финансијских извора, кадровске оспособљености и капацитета за решавање развојних проблема;

12. континуитет глобалне економске и финансијске кризе, увећане потенцијалним појавама пандемија.

Кључни проблеми просторног развоја проистекли су делом као последица занемаривања дугорочних развојних проблема, маргинализације улоге планирања и управљања.

Предуслов за остваривање успешног и кохерентног територијалног развоја Србије јесте узимање у обзир нових међународних изазова који су идентификовани као важни за наредне деценије у планском и институционалном систему (утицај пандемије, политички, здравствени, климатски и други аспекти, процес глобализације и растуће деглобализације услед затварања многих економија током пандемије, изгледна нова светска економска криза, експоненцијални раст технологија, територијални утицаји неповољних демографских процеса, нова енергетска парадигма, еколошки захтеви и климатске промене). Кључни територијални изазови односе се на начин управљања територијалном фрагментацијом и развојним међузависностима у будућности, у условима неолибералног дискурса.

2. ЦИЉЕВИ И ПЛАНСКА РЕШЕЊА

2.1. СЦЕНАРИО ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ДО 2035. ГОДИНЕ

У погледу развојних сценарија, на стратешком државном нивоу планирања, уобичајена је израда три групе сценарија и то:

1. **Постојећи сценарио**, који је могућ али некомплетан, јер и поред бројних развојних резултата представља наставак постојећих, углавном негативних тенденција просторног развоја;

2. **Оптимистички сценарио**, који је могућ и пожељан али тешко достижан, јер подразумева валоризацију свих потенцијала, реализацију тврде дефиниције одрживог развоја, достизање европских стандарда у свим секторима и областима. Ову врсту сценарија, иако пожељну, нема смисла разматрати, јер није остварив у временском хоризонту ППРС; и

3. **Реалистички сценарио**, који је могућ, пожељан и остварив, а обухвата промене ка уравнотеженијем просторном развоју и побољшању квалитета живота становништва.

Стога су у ППРС у погледу развојних сценарија, оквирно сагледана два сценарија, и то: постојећи, као „сценарио наставак постојећих неповољних тенденција и остварених позитивних резултата просторног развоја”, и реалистички као „сценарио промена ка уравнотеженијем просторном развоју и побољшању квалитета живота становништва”.

У планским решењима ППРС разрађен је **реалистички сценарио**.

2.1.1. Постојећи сценарио

Постојећи сценарио представља комбинацију наслеђених, углавном негативних тенденција просторног развоја и остварених позитивних развојних резултата активности и изградње по одредбама ППРС из 2010. године и другим донетим развојним одлукама.

Претежно негативне тенденције просторног развоја су:

- повећава се тржишна оријентисаност планирања (пре свега урбанистичког) у односу на јавне интересе у коришћењу, организацији и заштити простора;

- наставља се емиграција и опадање броја становника, све више се испољавају неравномерности у територијалном размештају становништва и диспаритети у просторно-демографским структурама; демографски је исцрпљена већина планинских, приграничних и других мање доступних подручја;

- изражена је демографска и економско-функцијска концентрација у неколико великих урбаних центара и њиховом функцијском окружењу у односу на преостали део територије Републике;

- недовољна и неравномерна је повезаност, приступачност и опремљеност делова територије саобраћајном, комуналном и социјалном инфраструктуром, у првом реду депопулационих и већине планинских, пограничних и заштићених простора (са природним ресурсима и вредностима);

- велике су регионалне разлике у нивоу развијености индустрије, изразита је просторна поларизација и доминантна концентрација индустрије на метрополском подручју Београда и Новог Сада, делом и на подручју нишке, приштинске и западноморавске агломерације;

- недовољно је рационално коришћење природних ресурса (пољопривредног земљишта, шума, вода и минераних сировина);

- недовољно је искоришћен потенцијал подручја са очуваном и квалитетном животном срдином, природним и културним наслеђем за одрживи просторни развој;
- успорен је развој туристичке понуде постојећих туристичких центара и неактивиран је преовлађујући део примарних туристичких дестинација;
- наставља се неконтролисан урбани раст, ширење грађевинских подручја насеља, нерационално коришћење простора и неконтролисана конверзија знатних површина пољопривредног и шумског земљишта у грађевинско земљиште;
- недовољно су развијене и неравномерно доступне услуге јавних служби у односу на потребе становништва;
- незадовољавајући је ниво приуштивости становања; изражен је дисбаланс између понуде и тражње опремљеног земљишта за изградњу приуштивног становања у зонама демографске концентрације;
- настављају се појаве нарушавања квалитета животне средине из различитих извора;
- заостајење адаптивног капацитета територије на климатске промене у односу на оптимум њене шумовитости неповољно утиче на водоснабдевање, заштиту од поплава, производњу електричне енергије, насеља, пољопривреду, туризам и др.

Према постојећем сценарију, у просторном развоју Србије полази се од наставка испољених тенденција које варирају у складу са променама стопе економског раста, што значи мање или више средстава за конкретне акције у простору, а према опредељењима која се крећу између неолибералног препуштања токовима и умереног неоинтервенционизма.

Део наведених негативних тенденција ублажен је и успорен напорима државе у обнови привреде, социјалном развоју и изградњи инфраструктуре (посебно саобраћајне), али је наслеђен систем просторног развоја и даље неконзистентан да би могао да представља сценарио дугорочног развоја Републике Србије.

2.1.2. Реалистички сценарио

Реалистички сценарио води променама ка уравнотеженијем просторном развоју и побољшању квалитета живота становништва и на дуги рок омогућава остваривање одрживог просторног развоја Републике Србије.

Према реалистичком сценарију:

- повећава се улога планирања и управљања у артикулисању и заштити јавних интереса у коришћењу, организацији и заштити простора;
- јача регионална и суседска сарадња и просторна интеграција Републике у шире окружење;
- унапређује се коришћење територијалног капитала и геостратешког положаја Републике;
- смирује се емиграција, посебно младих и квалификованих људи, јача база људских ресурса;
- јача регионална конкурентност и регионална развијеност привреде, уједначенији је регионални економски и социјални развој, смањује се удео недовољно развијених подручја;
- даје се подршка полицентричном развоју урбаних и руралних структура, ублажава се концентрација активности и становништва у великим урбаним центрима и јача улога регионалних и субрегионалних урбаних центара и насеља у њиховом функцијском окружењу;

- унапређује се повезаност, приступачност и опремљеност делова територије саобраћајном, комуналном и социјалном инфраструктуром, у првом реду подручја са стратешким природним ресурсима и потенцијалима за развој;
- подржава се развој и изградња ИЗ и ИП као подстицајних инструмената у регионалном и полицентричном развоју индустрије и остварује се развој већег броја постојећих и нових индустријских центара на територији Републике Србије;
- остварује се рационално и мудро коришћење, управљање и заштита природних ресурса (пољопривредног земљишта, шума, вода и минераних сировина);
- активира се и користи потенцијал природног и културног наслеђа за одрживи просторни развој;
- развија се атрактивна туристичка понуда примарних туристичких дестинација, туринг праваца и туристичких центара и места, као и секундарних туристичких простора;
- плански се контролише урбани раст, минимално се шири или остаје у постојећим оквирима грађевинско подручје насеља, унапређује се уређење урбаног и периурбаног простора;
- уједначава се доступност услуга и развијају нови модалитети јавних служби прилагођени потребама становништва;
- унапређује се ниво приуштивости становања са повећањем економске развијености; повећава се удео понуде опремљеног земљишта за стамбену изградњу; побољшава се искоришћеност расположивог стамбеног фонд за стамбене и друге намене;
- активирају се и ревитализују браунфилд локалитети у урбаним и руралним подручјима;
- повећава се адаптивни капацитет на климатске промене простора и насеља, обезбеђује се поуздано водоснабдевање, заштита од поплава, развој пољопривреде и туризма и др;
- унапређује се квалитет животне средине санацијом и ревитализацијом подручја загађене, деградиране и угрожене животне средине, и очувањем подручја са квалитетном животном средином.

2.1.3. Сценарио просторног развоја Републике Србије до 2035. године

Опредељење је да се у ППРС до 2035. године разрађује реалистички „сценарио промена ка уравнотежењу и равномернијем просторном развоју и побољшању квалитета живота становништва” Републике Србије. Циљ овог сценарија је да се укаже на оптимална реална планска решења и њихове ефекте у будућности, као и да се изнесу политике, мере и правци које у том смислу треба спровести. Сценарио је заснован на анализи развојних тенденција у Србији и њима својственим ограничењима, неизвесностима, предностима и могућностима.

Сценарио просторног развоја обухвата три суштинске димензије: географску (опција између избора локационих структура које детерминишу концентрацију или, супротно, дисперзију насељавања и активности); политичку (спровођење или неспровођење секторских политика и просторног планирања на нивоу Србије); и економску димензију (снажан или слаб економски раст).

Комбиновањем позитивних аспеката ове три димензије долази се до најверодостојнијег приказа могуће будућности територије Србије – као преовлађујуће уравнотеженог и равномерније развијеног простора у ком је побољшан квалитета живота становништва. Изабран је сценарио просторног развоја који води ка реалним променама друштва, у погледу његове структуре и његовог односа према простору, у складу са опредељењем да решења ППРС представљају помак у односу на досадашње политике у простору, али и нову иницијативу у области просторног планирања на националном

нивоу. Предвиђени су: ублажавање регионалних разлика и већи степен територијалне кохезије ради побољшања квалитета живота; развој заснован на малим и средњим предузећима; унапређење конкурентности, приступачности и очувања територијалног капитала и идентитета простора; реализација саобраћајних мрежа и објеката; успоравање неповољних демографских процеса и стварање услова за останак младих у земљи; обнова и развој инфраструктуре; повећање производње електричне енергије и подизање енергетске ефикасности; организована дисперзија око метрополског подручја и умрежених урбаних центара средње и мање величине, односно полицентризам који дугорочно фаворизује одрживи развој у свим аспектима; инвентивнији облици сарадње и партнерстава руралних и урбаних подручја; подизање квалитета услуга, са тежњом приближавања циљу обнове државе социјалног благостања и побољшања квалитета живота становништва.

Реализација оваквог сценарија би заменила или временом неутралисала постојеће развојне трендове територије Србије на чијем мањем делу су динамични, економски моћни и међународно конкурентни градови супротстављени знатно већим слабије развијеним подручјима. И поред стварања повољних оквира за развој тржишта, и даље ће бити важна улога државе у пружању неопходне подршке и помоћи угроженим подручјима са неискоришћеним потенцијалима и ресурсима, путем територијалне солидарности и реализацијом приоритетних планских решења. У првом кораку реализације сценарија (до 2025. године) у средишту активности би и даље била држава која би потпуно легитимно настојала да у име националне солидарности, територијалне кохезије, заштите животне средине и другог у контексту европских интеграција остварује своју регулаторну и управљачку улогу и позицију кључног стејкхолдера територијалног развоја. У другом кораку, до 2030. године, иницијативе за креирање економских и социо-културних вредности постепено би се мултипликовале на различитим територијалним нивоима, формирајући бројне хетерогене ентитете који међусобно сарађују на тематским пројектима стварајући нову и додатну вредност. Држава би се нашла у улози медијатора у конфликтима који супротстављају територије и актере, као и кључни стејкхолдер за реализацију развојних активности и заштиту животне средине, природних ресурса и наслеђа, чиме би оснажила своју улогу у погледу повезивања и сарадње свих субјеката развоја и просторних чинилаца.

Изабрани сценарио просторног развоја би, захваљујући спровођењу значајних инструмената просторног и социјалног планирања и економске и социјалне редистрибуције, дао веће ефекте кроз боље уравнотежен урбани систем, боље везе руралних и урбаних подручја и стварање услова за останак и повратак у рурална подручја. Требало би да дође до генералне измене правца кретања, и популационо и економски, што обухвата стварање услова за јачање тих тенденција од средишњег дела ка ободима територије Републике Србије, укључујући и АП КиМ. Овим сценаријом је отворена могућност активирања секундарних развојних осовина, које се пружају паралелно или попречно (пре свега дуж Топлице и др.) у односу на примарне осовине или дуж пограничних подручја (Баната, Подриња, Тимока и др.), а које представљају зоне од посебног интереса за Републику Србију.

Дефинисање, разрада и остваривање реалистичког „сценарија промена ка уравнотеженијем и равномернијем просторном развоју и побољшању квалитета живота становништва” неће зависити само од планских решења ППРС, већ је то највећим делом под утицајем инструмената јавних политика изван просторног планирања, посебно развојне, економске, регионалне, иновативне и др. То представља процес који зависи од примене мера и политика које ће се, иако проистичу из интегралног приступа ППРС, спроводити различитим секторским стратегијама и програмима прилагођених ситуацији, роковима и расположивим средствима. Процес имплементације, поред у ППРС

дефинисаних акција и политика (које ће имати снагу закона), зависиће и од различитих модалитета колективног деловања свих актера у процесу просторног планирања и управљања територијалним развојем.

2.2. ПРИНЦИПИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ППРС је урађен у складу са законским начелима из области планског система, планирања и изградње простора, као и са другим релевантним законима Републике Србије и међународним документима у области просторног планирања.

Кључни **принципи** просторног развоја Републике Србије јесу:

- интегралност у планирању и остваривању одрживог просторног развоја;
- унапређење територијалне кохезије;
- јачање конкурентности и ефикасности просторног развоја;
- просторно-функцијска интегрисаност, трансгранично и транснационално повезивање са суседима, европским и ширим окружењем;
- полицентричност просторног развоја;
- унапређење саобраћајне приступачности, инфраструктурне опремљености и доступности свих подручја у погледу основних услуга јавних служби;
- функцијска специјализација и диверсификација просторног развоја;
- очување специфичности предела и културног идентитета територијалних целина;
- приоритетна заштита јавног интереса, јавних добара и јавног простора;
- релативизација конфликта и повећање ефеката планских решења на одрживост просторног развоја;

Приступ просторном развоју Републике Србије уважава на одговарајући начин и основне европске принципе одрживог просторног развоја који обухватају:

- принцип промоције и постизања територијалне кохезије кроз уравнотежени друштвени и економски развој региона и побољшану конкурентност;
- принцип подстицања развоја генерисаног урбаним функцијама и побољшања веза између урбаног и руралног подручја, урбано-руралне сарадње и партнерства;
- принцип промовисања уравнотежене доступности;
- принцип развијања приступа информацијама, знању и изворима финансирања;
- принцип предострожности у заштити животне средине;
- принцип смањивања штетног утицаја на животну средину;
- принцип заштите природних ресурса и природног наслеђа;
- принцип повећања фонда културног наслеђа као развојног фактора;
- принцип развоја енергетских ресурса (уз очување безбедности);
- принцип подстицања висококвалитетног одрживог туризма;
- принцип ограничења утицаја природних непогода и прилагођавања на климатске промене.

Основна **начела** на којима се базира ППРС јесу:

- релевантност и поузданост – које подразумевају да се подаци, на основу којих се спроводи плански поступак и дефинишу планска решења, прибављају из релевантних и поузданих извора преко надлежних јавних институција и државних органа;
- конзистентност и усклађеност (хоризонтална и вертикална) – које подразумевају међусобну усклађеност планских концепција и решења, усклађеност садржаја и форме планских исказа, као и усклађеност са међународним обавезама Републике Србије;
- континуалност планирања – која подразумева цикличност процеса планирања и разматрања и вредновања резултата остваривања претходних планских докумената;

- превенција и предострожност – које подразумевају да се планска решења утврђују и спроводе на начин да се спрече или сведу на најмању могућу меру негативни ефекти појава и процеса који су предмет планирања;

- транспарентност и демократичност – које подразумевају широку дебату, учешће јавности и што већег броја субјеката приликом одлучивања о просторном развоју;

- коришћење и унапређење географских информационих система – који доприносе квалитетнијем планском поступку, обради, чувању и коришћењу података, презентацији планских решења и одлучивању о просторном развоју, као и мониторингу остваривања планираног просторног развоја.

2.3. ВИЗИЈА И ЦИЉЕВИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

2.3.1. Визија просторног развоја Републике Србије

Визија дугорочног просторног развоја Републике Србије јесте:

Уравнотеженије развијена територија Републике Србије на принципима економске, социјалне и територијалне кохезије, са вишим и уједначенијим квалитетом живота и животне средине, очуваним идентитетом и диверзитетом простора који је прилагођен на климатске промене.

2.3.2. Општи и посебни циљеви просторног развоја Републике Србије

2.3.2.1. Општи и посебни циљеви просторног развоја Републике Србије

Општи циљ је одрживи и равномернији просторни развој, ублажавање регионалних разлика и већи степен територијалне кохезије ради побољшања квалитета живота, успоравања неповољних демографских процеса и стварања услова за останак младих у земљи, уз унапређење конкурентности, приступачности, јачање територијалног капитала и очување идентитета простора, прилагођавање делатности у простору и насеља на климатске промене.

Посебни циљеви просторног развоја су:

1. боље коришћење територијалног капитала Србије, са циљем да се валоризују предности њеног геостратешког положаја као средишње земље Балкана;

2. ублажен темпо/динамика депопулације и равномернији територијални размештај становништва;

3. уравнотеженија просторна организација са полицентричном структуром урбаних система и вишим степеном економске и друштвене кохезије урбаних и руралних подручја, ефикаснијим урбаним и регионалним везама и партнерством између урбаних и руралних насеља;

4. усклађенија просторна дистрибуција привреде (на националном и регионалном нивоу) ради оснаживања њене улоге покретача динамичног, одрживог, равномернијег и инклузивног социо-економског раста, запошљавања и достизања вишег квалитета живота;

5. боља повезаност територија са балканским/суседским, европским и ширим окружењем, приступачност и опремљеност инфраструктурним мрежама (посебно саобраћајним, енергетским и дигиталним);

6. очуван идентитет и ојачана резилијентност простора на промене и притиске, одрживим коришћењем и заштитом природних ресурса, животне средине, биолошке

разноврсности, природног и културног наслеђа, развојем и уређењем предела и зелене инфраструктуре.

Општи циљ подразумева будућност Србије засновану на одрживом развоју као и: јачање територијалног капитала Србије; уравнотежени регионални развој ради националне интеграције и социо-економске и територијалне кохезије; полицентрични развој просторних, урбаних и руралних структура; оптимизацију употребе и потрошње земљишних, енергетских, водних и других природних и створених ресурса у односу на планиране/предвиђене резултате; бољу приступачност саобраћајним, инфраструктурним, социјалним и комуналним услугама и интегрисаност инфраструктуре; виши квалитет живљења; привредни развој и функционисање свих/кључних делатности на основу одрживости, циркуларног развоја и ублажавања утицаја климатских изазова, уз одговарајући степен територијализације циљева.

Посебни циљеви подразумевају: смањивање територијалних разлика у нивоу развијености, посебно у погледу заостајања критично неразвијених, рецесивних и демографски исцрпљених подручја; ублажавање негативних демографских токова на дуги рок, посебно смањење емиграције младих, квалификованих људи; спречавање фрагментисаности и дезинтегрисаности простора, посебно неразвијених подручја, интегрисање слабије развијеног окружења, паралелно са даљим развојем најразвијенијих подручја; саобраћајно, инфраструктурно, економско и културно повезивање Србије са суседним/балканским, европским и ширим окружењем; подстицање развоја перспективнијих руралних подручја; заустављање и легализацију-бесправне изградње где год је то могуће; ограничавање ширења грађевинских подручја/земљишта урбаних насеља и центара; промену намене дела браунфилд локалитета; очување регионалног, урбаног и руралног идентитета; развој и поступну примену циркуларне производње/економије; заштиту културног и природног наслеђа и природних ресурса (пољопривредно земљиште, шуме, водни ресурси, биодиверзитет).

2.3.2.2. Општи и посебни циљеви просторног развоја по тематским областима

2.3.2.2.1. Циљеви заштите и коришћења пољопривредног земљишта и развоја пољопривреде и рибарства

Општи циљеви у области заштите и коришћења пољопривредног земљишта и развоја пољопривреде и рибарства јесу:

- трајно очување површина и квалитета пољопривредног земљишта у добрим пољопривредним и еколошким условима ради обезбеђивања сигурне понуде довољних количина хране високе здравствене вредности за домаће потребе;

- повећање ефикасности коришћења земљишних и других ресурса у процесима производње хране, биогорива и других аграрних сировина, ради континуираног и стабилног раста прихода пољопривредника и рибара, уз посебно уважавање значаја удруживања примарних произвођача и побољшања њиховог положаја у тржишном ланцу вредности; и

- обезбеђење подршке динамичном развоју рибарства, у складу с просторно хетерогеним погодностима и ограничењима.

На тој основи одређују се следећи **посебни циљеви**:

1. јачање тржишне оријентације и конкурентности пољопривредне производње, уз посебно уважавање значаја научних истраживања, технологије и дигитализације;

2. спречавање неповољних утицаја пољопривреде и рибарства на квалитет земљишта и вода, биодиверзитет и друге услове животне средине;

3. повећање доприноса пољопривреде очувању и побољшавању екосистемских функција земљишта као интегралног и у основи необновљивог природног ресурса;

4. унапређивање система превенције од временских непогода и управљања ризиком у пољопривреди и рибарству, укључујући смањивање штетних утицаја климатских промена на приносе и квалитет пољопривредно-прехрамбених производа;

5. усмеравање пољопривредно-прехрамбеног сектора на снижавање емисија гасова са ефектом стаклене баште и привређивање отпорно на климатске промене.

2.3.2.2.2. Циљеви заштите и коришћења шума, шумског земљишта и развоја шумарства и ловства

Општи циљеви у области одрживог коришћења шума и развоја шумарства и ловства су:

- испуњење еколошких, економских и социјалних функција шума, обезбеђивањем дрвета обнављивог енергетског ресурса и сировине за прераду и индустрију намештаја, остваривањем рекреативних и културних ефеката и обезбеђивањем користи за власника шуме, уз перманентне активности на мониторингу шума у циљу заштите и очувања здравственог стања ресурса;

- вишенаменско коришћење шума и ловних потенцијала, уз обезбеђивање одрживог газдовања популацијама дивљачи и њихових станишта на начин и у обиму којим се трајно одржава и унапређује виталност популација дивљачи, производна способност станишта и биолошка разноврсност.

На тој основи утврђени су следећи **посебни циљеви**:

1. унапређивање стања шума – повећањем квалитета и стабилности високих шума попуњавањем и форсирањем мешовитости, превођењем (конверзијом) изданаčkih шума у високе, мелиорацијом деградираних шума у високопродуктивне састојине у складу са природним потенцијалом, мелиорацијом изданаčkih шума лошег квалитета и реконструкцијом некавалитетних деградираних високих шума у квалитетније, подржавање природног обнављања и заштита здравственог стања шума, одржавање производне способности станишта као једног од најважнијих продукционих фактора;

2. повећање површина под шумом – пошумљавањем у складу са глобалном рејонизацијом и категоризацијом простора, до 2035. око 900 km² на шумском земљишту у шумским подручјима на површинама захваћеним ерозијом, обешумљеним деловима сливних подручја изворишта вода и водних акумулација, као и подизањем пољозащитних шумских појасева, приградских шума, заштитних шума за смањење емисија индустријских центара и саобраћајница, рекултивацијом јаловишта и површинских копова;

3. одрживи развој шумарства и ловства као привредних грана – повећањем доприноса шумарског и ловног сектора економском и друштвеном развоју; унапређењем одрживог газдовања шумама и ловном фауном, посебно у заштићеним природним добрима; очувањем и унапређењем биодиверзитета у шумским и ловним подручјима заштитом станишта, врста и генетског потенцијала; очувањем, унапређењем, одрживим коришћењем и валоризацијом заштитних, социјалних, културних и регулаторних функција шума; очувањем и унапређењем бројности и квалитета популација дивљачи применом одговарајућих мера планирања, газдовања и контроле;

4. очување и јачање капацитета шума као и шумских чистина и рубова, којима се омогућава повећање отпорности, прилагођавање и ублажавање климатских промена, превенција од пожара; заштита биодиверзитета; предеона разноврсност и побољшање екосистемских услуга шума.

2.3.2.2.3. Циљеви заштите и коришћења вода и водопривредне инфраструктуре

Општи циљ је да се Република Србија третира као јединствен водопривредни простор, како би се омогућила висока поузданост система. Циљеви појединих области водопривредних делатности су:

- успостављање одговарајућег система интегралног управљања водама;
- обезбеђење потребних количина одговарајућег квалитета за различите видове коришћења вода;
- постизање доброг еколошког и хемијског статуса/потенцијала водних тела површинских вода и доброг хемијског и квантитативног статуса водних тела подземних вода;
- обезбеђење заштите од спољних и унутрашњих вода и заштите од ерозије и бујица.

Посебни циљеви заштите и коришћења вода и развоја водопривредне инфраструктуре су следећи:

1. остваривање захтеване испоруке воде из интегралних система потрошачима (насеља, пољопривреда, индустрија и др.) са високим захтеваним поузданостима;
2. рационализација потрошње воде у насељима и индустрији, уз смањење губитака воде из јавних водовода;
3. заштита свих изворишта воде за пиће локалног и регионалног значаја;
4. остваривање степена заштите од спољних великих вода (воде из поплава таласа у рекама) и унутрашњих великих вода (воде које настају на брањеним подручјима) који је примерен социјалном, економском и урбаном значају брањеног подручја;
5. картирање зона ризика од поплава и стриктно уграђивање тих података у све планске документе који имају утицаја на коришћење простора;
6. искоришћење свих хидроенергетских потенцијала који спадају у категорију економски искористивих, тј. оних који се мерама заштите могу складно уклопити у социјално, урбано, еколошко и друго окружење;
7. стварање могућности за хидротехничке мелиорације – одводњавање и наводњавање на свим пољопривредним земљиштима која су погодна за наводњавање без ограничења (око 1.900.000 ha);
8. обнова, довршавање и побољшавање радних перформанси вишенамених каналских система (ХС ДТД и ХС Северна Бачка, ХС Надела) на територији АП Војводине;
9. обезбеђивање повољних еколошких протока на свим деоницама низводно од акумулација и водозавата у рекама.

2.3.2.2.4. Циљеви заштите и коришћења минералних сировина и развоја рударства

Општи циљ је одрживо коришћење минералних ресурса и задржавање позиције регионалног лидера Републике Србије у рударској делатности, као једног од темеља националне економије и енергетске безбедности, са учешћем рударске индустрије од 5% у укупном БДП Републике Србије до 2030. године.

Посебни циљеви заштите и коришћења минералних ресурса и развоја рударства су:

1. јачање институционалног и осавремењавање законског оквира у функцији одрживог управљања минералним ресурсима и заштите животне средине;
2. обезбеђење стабилног макроекономског окружења и инвестиција за геолошка истраживања и рударске активности како би се наставиле активности на валоризацији потенцијала и одрживом развоју рударства;

3. примена најбољих савремених технологија при геолошким истраживањима и експлоатацији са циљем рационалног коришћења и економичног искоришћења лежишта МС и примена ВАТ у преради МС (посебно у црној и обојеној металургији);

4. сигурно снабдевање индустријских капацитета (термоелектрана, топлана, рафинерија, топионица, фабрика цемента и креча итд.) и тржишта Републике Србије потребним минералним сировинама;

5. заштита МС као стратешког и необновљивог ресурса кроз планирање коришћења земљишта за сигурну будућу доступност и експлоатацију која је усклађена са заштитом других природних ресурса, природног и културног наслеђа, као један од приоритета у просторном и секторском планирању; и

6. успостављање поузданог система заштите животне средине кроз развој еколошких рударских метода (у свим фазама, од истраживања до постексплоатационе фазе), ефикасног коришћења енергије, рециклаже и коришћења најбољих расположивијих техника.

2.3.2.2.5. Циљеви демографског развоја

Општи циљ је успостављање одрживог демографског развоја и просторни развој који подстиче равномернији територијални размештај становништва, уз континуирано улагање напора ка ублажавању неповољних демографских трендова и просторно-демографских диспропорција.

Достизање основног циља подразумева неопходност постизања следећих **посебних циљева**:

1. активну потпору демографском обнављању кроз дефинисање стратешких приоритета у домену рађања, уз уважавање регионално-специфичног приступа за подручја са приоритетом спровођења пронаталитетних мера и за подручја са приоритетом спровођења мера миграционе политике.

2. постизање равномернијег просторног размештаја становништва успоравањем концентрације у подручјима интензивног насељавања, пре свега у дунавско - савском појасу и моравској зони, развојем полицентричног модела урбанизације и подстицањем развоја у емиграционим и недовољно развијеним подручјима.

3. управљање миграцијама становништва ради смањења обима и интензитета емиграционих кретања, уз јачање везе са дијаспором и подстицање повратних и циркуларних миграција, стварање услова за смањење емиграције високообразованих стручњака и креирање специфичних програма економског оснаживања младог становништва;

4. примена интегралног приступа активном старењу кроз уважавање феномена старења у свим аспектима политике развоја, уз оптимизацију могућности за здрав, квалитетан живот старијих и њихову партиципацију у друштву;

5. постизање оптимизације радне снаге и пуне искоришћености радног контингента, што подразумева достизање стопе запослености од 70% до 2035. (са 49,7% у 2019) и смањење регионалних разлика у стопама запослености, као и креирање нових, квалитетних радних места (*decent jobs*), усклађено са међународним стандардима рада, социјалном заштитом и основним радним правима;

6. инвестирање у људски капитал кроз његово даље унапређење и равномернији размештај.

2.3.2.2.6. Циљеви развоја урбаног система и уређења урбаних насеља

Општи циљ развоја јесте оптимизација постојећег урбаног система унапређењем функција центара и јачањем демографског капацитета, посебно у погледу квалитета

радне снаге, унапређења инфраструктурне опремљености и коришћења географског положаја за функцијску специјализацију и конкурентност.

Развој **урбаног система** условљен је реализацијом следећих **посебних циљева**:

1. урбани центар са функцијски зависним окружењем, тј. урбано подручје јесте основна структурна јединица просторне организације;
2. успостављање хијерархије урбаних система и центара на бази супсидијарности децентрализацијом функција центара;
3. полицентрични развој агломерација као инструмент контролисане концентрације;
4. трансформација мањих урбаних центара у руралном окружењу у прогресивне и просперитетне центре руралних подручја;
5. димензионисање функција урбаних центара према укупном броју корисника простора и услуга, који укључује број сталних становника и осталих сталних и повремених корисника.

За **развој и уређење** појединачних **урбаних насеља** посебно су важни следећи **посебни циљеви**:

1. примена принципа одрживости, отпорности и креативности у интегралном планирању урбаног развоја (који воде ка „одрживом граду”, „отпорном граду”, „креативном граду” и „паметном граду”)²⁹;
2. јачање привредног развоја и подстицање иновација, кроз даљи раст сектора услуга и реиндустријализацију урбаних насеља;
3. апсолутна заштита јавног интереса и јавног простора у урбаним насељима, уз стриктно поштовање урбанистичких стандарда и параметара ради унапређења квалитета живота, уређености и атрактивности простора;
4. заустављање ширења и строга регулација могућности проширења грађевинских подручја са тежњом достизања циља „без заузимања новог земљишта” до 2035. године, уз већи обим урбане обнове и ангажовање браунфилд локација, односно пажљив и рационалнији приступ и ограничавање ширења гринфилд инвестиција;
5. обезбеђење приуштивог становања уз санацију подстандардних и нехигијенских насеља;
6. реафирмација идентитета градских насеља и заштита културног наслеђа;
7. подизање квалитета опремљености урбаних насеља мрежама и објектима саобраћајне, комуналне и јавносоцијалне инфраструктуре, унапређење мобилности и обезбеђење доступности становницима у свим деловима урбаног подручја;
8. унапређење стања животне средине, спровођење мера за прилагођавање климатским променама и повећање отпорности на природне и антропогене инциденте и катастрофе;
9. унапређење механизма управљања урбаним развојем уз афирмацију партиципације грађана и примену концепције паметног града;
10. унапређење и разрада оквира којим се уређује област грађевинског земљишта, укључујући одрживо коришћење, финансирање и управљање грађевинским земљиштем и обнову локалних институционалних и кадровских капацитета за управљање грађевинским земљиштем.

2.3.2.2.7. Циљеви руралног развоја и уређења села

Општи циљ у области руралног развоја и уређења села јесте побољшање економских и социјалних услова живљења на селу модернизацијом пољопривредних газдинстава, јачањем конкурентности агропривреде, заштитом и очувањем животне

²⁹ Видети објашњења у појмовнику ППРС.

средине и руралних вредности, развојем руралне непољопривредне економије и изградњом инфраструктуре.

С тим у складу постављају се следећи **посебни циљеви**:

1. обезбеђење стручне обуке, еколошких знања и тржишних информација запосленима у производњи, преради и промету пољопривредних производа, посебно по питању увођење здравствено безбедних технологија и нових производа и услуга, заснованих на иновацијама и знању.

2. очување и унапређивање пољопривредног потенцијала подручја са земљиштима високе природне плодности која су од стратешког интереса за прехранбену сигурност земље и повећање доприноса аграрног сектора регионалном и укупном економском развоју;

3. доприношење економској валоризацији мултифункционалне улоге породичних пољопривредних газдинстава у одрживом просторном развоју, посебно на теренима захваћеним депопулацијом, у пољопривредним подручјима високе природне вредности и подручјима са отежаним условима рада у пољопривреди, као и на теренима од посебног геополитичког значаја;

4. унапређење организације мреже насеља и инфраструктурних, комуналних, социоекономских, еколошких и других услова за побољшање квалитета живљења на руралним подручјима;

5. обезбеђење подршке диверзификацији руралне економије, дефинисањем просторно диференцираних мера подршке промоцији предузетништва, оснивању и развоју микропредузећа, развоју сеоског туризма и развоју базичних услуга за руралну економију и становништво;

6. доприношење демографској обнови села, задржавању млађе популације на селу, смањењу руралног сиромаштва, социјалној инклузији, побољшању положаја жена и остваривању других општих циљева социјалног развоја;

7. спречавање неповољних утицаја пољопривредне производње и других руралних економских активности на квалитет земљишта и вода, осавремењавањем санитарних стандарда изградње стамбених, стајских и других економских објеката на селу, упоредо са промовисањем одговарајућих правила добре пољопривредне праксе и усмеравањем пољопривредно-прехранбеног сектора и шумарства на снижавање емисија угљеника и привређивање отпорно на климатске промене;

8. доприношење повећању површина под квалитетном шумом и одрживом развоју шумарства;

9. очување екосистема повезаних са пољопривредом и шумарством, биодиверзитета, традиционалних обележја руралних предела, као и природног и културног наслеђа.

2.3.2.2.8. Циљеви развоја јавних служби и социјалног развоја

Општи циљ социјалног развоја је јачање социјалне укључености и кохезије, повећање запослености и радне сигурности, уз примену минималних стандарда квалитета услуга од јавног интереса (основне услуге и услуге вишег ранга) за све грађане и побољшање доступности и квалитета јавних служби (посебно у руралним подручјима, подручјима са ниским густинама насељености и за рањиве/осетљиве категорије становништва).

Посебни циљеви развоја јавних служби су:

1. повећање обухвата деце у предшколском образовању и васпитању;
2. потпуни обухват деце основним обавезним образовањем;
3. побољшање услова за наставак средњег и високог образовања за младе;

4. повећање обухвата и квалитета основне здравствене и социјалне заштите;
5. побољшање функционисања и организационе структуре мреже примарних здравствених установа, и повезивање са другим јавним службама и компатибилним секторима на локалном нивоу;
6. подстицање оснивања и функционисања поливалентних центара и различитих услуга дневних центара и активности у области социјалне заштите, културе и других програма у локалним заједницама;
7. повећање укључености и обухвата друштвено осетљивих група специјализованим програмима;
8. повезивање спортских активности и програма са сродним и компатибилним секторима, као што су образовање (сви нивои), туризам и сл;
9. подстицање масовног спорта и унапређење простора за спорт и рекреацију на нивоу локалне заједнице.

2.3.2.2.9. Циљеви развоја становања

У области развоја становања утврђују се следећи **општи циљеви**:

1. обезбеђивање одговарајућег и одрживог становања за све грађане, уз подршку и ангажман државе и локалних заједница; и
2. унапређење услова становања у неформалним и подстандардним стамбеним насељима и целинама, уз интегрисање у постојеће насеље.

У складу са основним циљевима утврђују се **посебни циљеви** развоја становања:

1. унапређење капацитета за ефикасно управљање и одрживи развој становања на националном нивоу и нивоу локалних самоуправа;
2. повећање приуштивости становања и унапређење постојећег система стамбене подршке за домаћинства која нису у могућности да самостално на тржишту обезбеде одговарајући стан;
3. унапређење и очување квалитета постојећег стамбеног фонда кроз обнову и одржавање;
4. стварање предуслова за свеобухватно и континуирано праћење стамбених потреба, квалитета становања и стамбене угрожености домаћинстава; као и услова становања у неформалним насељима;
5. правно регулисање, санација и уређење неформалних насеља интегрисањем у урбано или рурално насеље, уз ограничавање њиховог ширења и спречавање формирања нових бесправно изграђених подручја;
6. унапређење услова становања за становнике подстандардних насеља и ромских енклава, уз подстицање социјалне интеграције и инклузије.

2.3.2.2.10. Циљеви регионалног развоја

Општи циљ регионалног развоја Србије је интензивнији регионални привредни раст и јачање регионалне конкуретности у функцији равномернијег развоја и већег степена економске, социјалне и територијалне кохезије.

Посебни циљеви регионалног развоја су:

1. смањење регионалних и просторних диспаритета у степену развијености;
2. регионална специјализација привреде и успостављање резилијентности привредне структуре на екстерне шокове;
3. изградња институционалног оквира регионалног развоја Србије;
4. координација и синхронизација регионалних, обласних и локалних развојних потреба са националним приоритетима;
5. реализација Програма развоја „Подриња”.

2.3.2.2.11. Циљеви развоја предузетништва, инвестиција и финансија

Општи циљ социо-економског развоја у наредном периоду јесте подизање динамике раста изнад досадашњег на ниво од око 5% раста БДП годишње.

Посебни циљеви развоја предузетништва, инвестиција и финансија су:

1. стварање критичне масе МСПП и квалитативна подршка;
2. подизање ефикасности пословања;
3. повећање конкурентности;
4. обједињавање извоза и увоза;
5. достизање 25% учешћа инвестиција у БДП;
6. подизање нивоа домаће штедње,
7. унапређење институционалне и законодавне инфраструктуре;
8. одржање макроекономске стабилности;
9. развој финансијског тржишта и небанкарских финансијских институција.

2.3.2.2.12. Циљеви развоја индустрије

Општи циљ развоја индустрије је повећање конкурентске способности ради оснаживања њене улоге покретача динамичног, одрживог и инклузивног социо-економског раста, запошљавања и бољег стандарда живљења у Републици Србији, као и њена балансирана просторна дистрибуција.

Посебни циљеви индустријског развоја су:

1. даља реиндустријализација - повећање конкурентности, продуктивности и инвестиција, увећање додате вредности, пораст извоза, обезбеђење повољних општих, инфраструктурних и просторних услова, квалификованог кадра, развој нових ММСП;
2. подстицање иновација и коегзистенција традиционалног и новог дигитално трансформисаног производног сектора – технолошке трансформације дела традиционалног сектора индустрије ка дигитализацији, аутоматизацији и индустрији 4.0 (уз раст учешћа high-tech грана, нискоугљеничке, циркуларне, ресурсно-енергетски ефикасне производње);
3. подстицање бољег искоришћавања индустријског и иновационог потенцијала, технолошког развоја, укључивањем развоја приоритетних области *Стратегије паметне специјализације Србије*, односно утврђивање и развој иновативних производа и услуга;
4. ублажавање неравномерног развоја и размештаја индустрије подстицањем ефикасне просторне организације, развојем пословне и иновативне инфраструктуре и нових форми индустријске алокације;
5. успостављање одговарајућег степена усклађености са циљевима одрживог развоја индустрије, иновација и инфраструктуре УН до 2030.

2.3.2.2.13. Циљеви развоја туризма

Општи циљ је одрживи просторни развој туризма, интегрисан у економски, социјални, културни и еколошки развој територијалних целина, урбаних и руралних насеља и инфраструктуре, који доприноси јачању међународне, националне и регионалне конкурентности, активирања и заштите туристичких простора.

Посебни циљеви просторног развоја туризма су:

1. комплетирање постојеће туристичке понуде, уз подизање квалитета и интензитета њеног коришћења, са јачањем постојећих и увођењем нових туристичких производа, у складу са захтевима иностраног и домаћег тржишта; уређење, комунално и услужно опремање туристичких простора и изградња туристичке, саобраћајне и техничке инфраструктуре; унапређење прекограничне сарадње у туризму;

2. резервисање, заштита, управљање и активирање нових подручја са доминантним природним туристичким ресурсима, који истовремено чине и главне развојне потенцијале nedovoljno развијених подручја;

3. значајније повећање социо-економских efekata туристичке привреде, претежно oslobođene на кооперативе грађана, мала и средња предузећа, уз формирање већих фирми са домаћим и/или иностраним капиталом;

4. стимулисање функција социјалног туризма, посебно у сферама рекреације, спорта и едукације деце и омладине, као и здравствене рекреације старијих;

5. просторно-функцијско структурирање територије Србије на зоне туристичких кластера са примарним туристичким просторима дестинација, тулинг праваца и градских, бањских и планинских центара и места, као и са секундарним туристичким просторима;

6. унапређење јавно-приватно-невладиног партнерства у развоју туризма и усклађивање садржаја инфраструктуре, јавних служби, услуга, рекреације и спорта за истовремене потребе туриста и локалних становника;

7. усклађивање секторског и интегралног просторног развоја туризма међусобно и са заштитом природног и културног наслеђа.

2.3.2.2.14. Циљеви развоја саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре

Општи циљ је повећање саобраћајне приступачности и квалитета транспортних услуга на територији Републике Србије. Остваривање овог циља подразумева уједначенији просторни развој саобраћајне инфраструктуре и побољшање позиције у међународном транспорту са усмерењем на развој друмског, железничког, водног и интермодалног транспорта на међународним коридорима уз усклађивање различитих видова саобраћаја ради успешне интермодалности.

Посебни циљеви развоја саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре су:

1. Редистрибуција 30% друмског теретног терета на раздаљинама већим од 300 km на друге видове превоза, као што су железница или водни превоз до 2030. године и више од 50% до 2050. године, ефикасним и зеленим теретним коридорима;

2. повећање железничког превоза путника на средњим релацијама до 2050. године по завршетку европске железничке мреже за велике брзине;

3. успостављање потпуно функционалне и мултимодалне TEN-T „основне мреже” до 2030. године, а мреже високог квалитета и капацитета до 2050. године са одговарајућим скупом информационих услуга;

4. повезивање аеродрома са основном железничком мрежом, по могућности велике брзине, а где је могуће и са системом унутрашњих пловних путева;

5. примена иновација, нове технологије и дигиталних решења за побољшање употребе инфраструктуре, смањење негативних утицаја саобраћаја на животну средину, повећање енергетске ефикасност и остваривање веће сигурности.

У складу са претходним, утврђују се основни и посебни циљеви развоја за сваки вид саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре.

Општи циљ развоја **друмског** саобраћаја и путне мреже је омогућавање одрживе мобилности становништва и привреде уравнотеженијим саобраћајним системом и унапређеним начином коришћења друмског саобраћаја и путне мреже.

Посебни циљеви развоја друмског саобраћаја и путне мреже су:

1. модернизација и пружање вишег нивоа услуге на путним правцима значајним за транзитна кретања и међународним путним правцима, односно на путним правцима са већим интензитетом саобраћајних токова;

2. реконструкција, рехабилитација, модернизација и унапређење постојеће мреже државних путева I и II реда, општинских путева и улица, као и развој надзора, контроле и управљања саобраћајним токовима;

3. изградња, доградња и побољшање квалитета друмских саобраћајница и унапређење организације друмског саобраћаја применом савремених решења у регулисању саобраћајних токова у насељеним местима;

4. формирање/унапређење међуградског, приградског и градског јавног путничког превоза са циљем квалитетног задовољења потреба корисника;

5. примена савремених технологија намењених контроли, надзору и управљању друмским саобраћајем и путном мрежом;

6. побољшање постојећих и формирање нових места повезивања друмског саобраћаја и путне мреже са осталим видовима саобраћаја;

7. подизање нивоа услуга друмског саобраћаја и путне мреже према корисницима применом побољшаних техничких елемената (возила и делова путне мреже) и употребом двосмерне комуникације између система и корисника;

8. унапређење и постизање ефикасне институционалне одређености, организованости, повезаности и одговорности у процесима управљања планирањем, пројектовањем, извођењем, експлоатацијом и имплементацијом развојних пројеката;

9. уважавање климатских промена као фактора при планирању, пројектовању, извођењу, експлоатацији и одржавању путне мреже и друмског саобраћаја.

Општи циљ развоја и модернизације **железничке** инфраструктуре је формирање мреже пруга која ће према својим перформансама бити усклађена са планираним развојем железничког саобраћаја и целокупног саобраћаја у Републици Србији.

Посебан циљ у развоју железничке мреже је завршетак свих активности на целокупном Коридору X, са пројектном брзином до 200 km/h уз увођење и примену савремених система управљања и безбедног функционисања железничког саобраћаја, као и интегрисања регионалне свеобухватне мреже у оквир шире трансевропске мреже.

Основни циљ развоја **ваздушног** саобраћаја Републике Србије је даља интеграција у европски ваздухопловни систем уз повећање нивоа квалитета и конкурентности и саобраћајно мултимодално повезивање, као и формирање мреже аеродрома која ће позитивно утицати на равномернији просторни развој.

Посебни циљеви развоја ваздушног саобраћаја и мреже аеродрома су:

1. спровођење и реализација акционог плана и националног програма развоја аеродрома у Републици Србији;

2. формирање економичне, ефикасне, еколошки одрживе и конкурентне мреже аеродрома, лако доступне свим корисницима;

3. прецизно и реално дефинисање развојних планова за мрежу постојећих и планираних аеродрома на основу потражње, привредних активности, токова робе и услуга;

4. отварање нових линија, обнављање и увећање флоте, улагање у развој и модернизацију постојећих аеродрома за међународни саобраћај;

5. саобраћајно мултимодално повезивање у чворна места због веће понуде и тражње роба и услуга, брзине транспорта и доставе;

6. повећање броја летова у путничком и карго ваздушном саобраћају.

Општи циљ развоја **водног** саобраћаја и пловне инфраструктуре је системско уклапање у целовит саобраћајни систем валоризовањем предности водног саобраћаја и подизањем квалитета услуга у пратећој инфраструктури уз омогућавање вишег нивоа интеграције свих видова саобраћаја.

Посебни циљеви развоја водног саобраћаја и пловних путева су:

1. повећање промета (унутрашњи превоз, увоз и извоз) на унутрашњим водним путевима Републике Србије и формирање модерне националне флоте;

2. остваривање услова за слободну пловидбу Дунавом;
3. провера могућности проширења пловности река;
4. одржавање физичког стања река и канала са циљем испуњавања физичких захтева у погледу коришћења саобраћајне мреже водног транспорта;
5. развој транзитних линија дуж пловних река;
6. развој путничког саобраћаја;
7. унапређење лучке инфраструктуре.

Општи циљ **интермодалног** транспорта је постизање оптималне искоришћености свих видова транспорта у транспортном ланцу са техничког, економског, еколошког и социјалног аспекта, уз повећање квалитета услуге и смањење укупних трошкова.

Посебни циљеви развоја интермодалног транспорта су:

1. обезбеђење техничке базе за примену технологије интермодалног транспорта успостављањем мреже интермодалних терминала и логистичких центара на територији Републике Србије;
2. оптимизација транспортне мреже коришћењем свих расположивих природних и инфраструктурних ресурса на принципу интермодалности.

Општи циљ јесте формирање мреже и интегрисаног система управљања **граничним прелазима**, чиме ће се омогућити успостављање и дугорочно одржавање свих функција граничних прелаза у погледу обезбеђивања услова за проток људи и добара, уз превентивно деловање и спречавање свих активности које могу представљати претње у погледу безбедности грађана и друштва у целини, уз поштовање правила, стандарда и препорука Европске уније.

Посебни циљеви развоја и управљања граничним прелазима су:

1. развој ефикасне сарадње и координације надлежних служби уз примену важећих докумената у оквиру међународне сарадње;
2. развој организације и управљања граничним прелазима;
3. дефинисање транспарентних и ефикасних процедура за успостављање интегрисаног система управљања границом, као и процедура за деловање у ванредним околностима;
4. изградња објеката на граничним прелазима и примена опреме у складу са међународним стандардима;
5. развој комуникација, информационо-технолошких система и телекомуникационе инфраструктуре.

2.3.2.2.15. Циљеви развоја електронских комуникација и поштанског саобраћаја

Општи циљ је формирање савремене, стабилне и поуздане електронске комуникационе мреже на целој територији Републике Србије, која ће омогућити квалитетне комуникације и ефикасно коришћење великог спектра широкопојасних сервиса. Основни циљ развоја поштанског саобраћаја је остваривање просторне покривености и омогућавање доступности услуга свим корисницима уз унапређење и осавременавање начина функционисања.

Посебни циљеви развоја електронских комуникација и поштанског саобраћаја су:

1. обезбеђивање услова за равномеран развој електронских комуникација и поштанског саобраћаја на целој територији Републике Србије;
2. обезбеђивање доступности услуга универзалног сервиса свим грађанима у Републици Србији,
3. обезбеђивање међуповезивања електронских комуникационих мрежа и услуга оператора под равноправним и узајамно прихватљивим условима;

4. обезбеђивање сталног унапређења квалитета услуга електронских комуникација, осигуравањем безбедности и интегритета јавних комуникационих мрежа и повећањем квалитета телекомуникационих услуга;

5. увођење нових технологија ради ефикаснијег покривања слабо покривених регија дигиталним сигналом;

6. ширење мрежа мобилне телефоније (изградња инфраструктуре и нових базних станица) и ширење мрежа за пренос података;

7. стварање могућности за ефикасан, брз, стабилан и поуздан пренос података, статуса и сигнала страним предузећима која послују или имају фабрике у Републици Србији;

8. обезбеђивање услуга електронске управе свим грађанима Републике Србије, обезбеђивање окружења за развој услуга на даљину на свим нивоима образовања и обезбеђивање услуге е-здравља.

2.3.2.2.16. Циљеви развоја енергетике, енергетске инфраструктуре и енергетске ефикасности

Општи циљ просторног развоја енергетике и енергетске инфраструктуре је сигурно снабдевање потрошача енергијом, што подразумева заштиту енергетских потенцијала, укључујући обновљиве изворе енергије, ефикаснији енергетски систем (производње, дистрибуције и потрошње енергије) и оптималан просторни размештај енергетских објеката и енергетске инфраструктуре, уз обезбеђење заштите животне средине и јавног здравља.

Посебни циљеви развоја енергетике су:

1. рационализација истраживања, производње и потрошње конвенционалних горива и веће коришћење обновљивих извора енергије;

2. смањење губитака и подизање нивоа енергетске ефикасности, производње, транспорта, преноса, дистрибуције и коришћења енергије;

3. побољшање енергетске ефикасности грађевинских објеката, комуналних система, уређаја за коришћење енергије и локалних производних енергетских капацитета;

4. смањење негативних утицаја на животну средину и јавно здравље, што подразумева модернизацију енергетских објеката, укључујући ревитализацију и технолошко унапређење постројења за заштиту животне средине, због достизања стандарда ЕУ, норми дефинисаних међународним споразумима и ратификованих/комплементарних законодавству у Србији и одговарајућих усклађивања са националним прописима о климатским променама;

5. успостављање свеобухватног и координираног приступа рационализацији потрошње енергије и укупном повећању енергетске ефикасности у секторима зградарства, саобраћаја, индустрије и комуналних услуга.

Наведени циљеви се даље разрађују кроз посебне циљеве развоја по секторима и то:

1. у сектору електропривреде

1.1. сигурно и поуздано снабдевање угљем електроенергетских термокапацитета;

1.2. повећање преносних капацитета/коридора преко територије Србије који имају регионални и паневропски значај;

1.3. смањење губитака у преносним и дистрибутивним мрежама;

2. у сектору нафтне привреде

2.1. истраживања нових лежишта нафте и природног гаса;

2.2. одржавање што већег нивоа производње сирове нафте и гаса;

2.3. смањење увозне зависности и диверсификација праваца снабдевања;

3. у сектору гасне привреде

- 3.1. диверсификација извора и праваца снабдевања природним гасом;
- 4. у сектору топлотне енергије
 - 4.1. повећање енергетске ефикасности у производњи, дистрибуцији и коришћењу топлотне енергије;
 - 4.2. веће коришћење обновљивих извора енергије;
- 5. у сектору обновљивих извора енергије
 - 5.1. истраживање, заштита локација и повећање коришћења обновљивих извора енергије;
 - 6. у сектору енергетске ефикасности
 - 6.1. ревитализација и модернизација енергетских постројења;
 - 6.2. обезбеђење услова за унапређење енергетске ефикасности у зградарству;
 - 6.3. побољшање енергетске ефикасности у пределима са повољном просторном дистрибуцијом обновљивих извора енергије;
 - 6.4. развој ефикасне инфраструктуре грејања и хлађења, која омогућава примену когенерације.

2.3.2.2.17. Циљеви заштите животне средине

Општи циљ јесте превентивна заштита и унапређење квалитета животне средине, уз санацију и ревитализацију угрожених и деградираних подручја.

Посебни циљеви заштите и унапређења животне средине јесу:

- 1. унапређење ефикасности управљања просторним развојем и имплементације планских мера (просторна диференцијација, заштитна растојања, еколошко зонирање подручја и др.) за заштиту простора и животне средине;
- 2. одрживо коришћење ресурса и простора уз предузимање превентивних мера заштите основних чинилаца животне средине (воде, ваздуха и земљишта);
- 3. санирање најугроженијих простора и еколошких „црних” тачака (*hot spots*) и ревитализација деградираних површина;
- 4. интегрисање заштите животне средине у секторско планирање и пројектовање кроз инструменте процене утицаја (примена SEA, EIA и IPPC за развојне програме);
- 5. примена савременијих технолошких решења, најбољих доступних технологија (BAT) и концепта чистије производње приликом реализације пројеката који могу имати негативан утицај на квалитет животне средине.

2.3.2.2.18. Циљеви управљања отпадом

Општи циљ је развијање одрживог система управљања отпадом ради смањења загађења животне средине и деградације простора.

Посебни циљеви управљања отпадом су:

- 1. изградња инфраструктуре за управљање комуналним отпадом на основу рационалног просторног концепта управљања отпадом и успостављање примарне селекције отпада у ЈЛС;
- 2. изградња постројења за третман и одлагање опасног отпада и посебних токова отпада;
- 3. затварање и санација постојећих сметлишта комуналног отпада и контаминираних локација опасног отпада, уз ревитализацију простора.

2.3.2.2.19. Циљеви заштите природног и културног наслеђа и предела

2.3.2.2.19.1. Циљеви заштите, уређења и коришћења природног наслеђа

Општи циљ просторног развоја у области заштите, уређења и коришћења природног наслеђа јесте заштита, очување и унапређење природних добара, биолошке разноврсности и геонаслеђа у складу са савременим знањима и искуствима, општим националним интересом одрживог развоја и прихваћеним међународним обавезама.

Посебни циљеви просторног развоја у области заштите, уређења и коришћења природног наслеђа су:

1. повећање укупне друштвене одговорности за заштиту природе, посебно за установљење граница и режима заштићених подручја и спровођење мера заштите;

2. унапређење ефикасности система управљања и финансирања заштићених и еколошки значајних подручја, поједностављење и дебиروقратизација система заштите природних добара у складу са стручним знањима, искуствима из праксе и стварним потребама јавног интереса;

3. заснивање нове националне еколошке мреже и еколошке мреже ЕУ Натура 2000;

4. повећање укупне површине заштићених подручја и проширење мреже Рамсарских подручја, резервата биосфере, геопаркова и упис природних добара у УНЕСКО Листу светског наслеђа.

2.3.2.2.19.2. Циљеви заштите, уређења и коришћења културног наслеђа

Општи циљ просторног развоја у области заштите, уређења и коришћења културног наслеђа је афирмација културног наслеђа као вредности и ресурса одрживог развоја и фактора националног и регионалног, урбаног и руралног идентитета.

Посебни циљеви просторног развоја у области заштите, уређења и коришћења културног наслеђа су:

1. развој интегративног и територијалног приступа заштити, уређењу и одрживом коришћењу културног наслеђа у складу са међународном регулативом;

2. увођење контекстуалног приступа као елемента унапређења методологије планирања у заштићеним подручјима и у околини заштићених културних добара;

3. проширивање предмета заштите непокретних културних добара, односно обухватање нових категорија културног наслеђа које нису дефинисане националним правним документима, али су у складу са међународном регулативом;

4. увођење типолошког приступа и карактеризације простора на нивоу подручја, насеља и мањих целина;

5. подизање свести о значају и вредности културног наслеђа за друштво, а посебно за локалне заједнице кроз јачање партиципације у процесу планирања;

6. подстицање трансграничне, интрарегионалне и интеррегионалне сарадње на заштити и презентацији културног наслеђа и развоју културног туризма.

2.3.2.2.19.3. Циљеви заштите и уређења предела

Општи циљ заштите, уређења и одрживог коришћења предела Србије је остваривање циљног квалитета предела као јавног добра, на основу утврђивања и афирмације вредности карактера предела од значаја за усмеравање одрживог просторног развоја. Остваривањем овог циља очуваће се разноврсни, квалитетни и резилијентни урбани, рурални и природни предели који доприносе квалитету живота становништва и

стварају основ за економски и друштвени развој усклађен с капацитетом и осетљивошћу предела.

Посебни циљеви заштите, уређења и одрживог коришћења предела су:

1. интегрисање предеоног приступа (афирмација вредности карактера предела и интеграција циљног квалитета предела) у законски основ и систем просторног (просторне и урбанистичке планове) и секторског планирања (урбани и рурални развој, саобраћај, туризам, шумарство, пољопривреда, енергетика и др.), као и формирање ефикасног система мера и инструмената за спровођење;

2. одрживи просторни и економски развој усклађен с препознатим вредностима карактера предела (циљни квалитет, капацитет и осетљивост структуре предела) чиме се постиже очување и унапређење постојећих, креирање и стварање нових вредности у пределу;

3. препознавање културних предела као интегрисаних природних и културних вредности националног, регионалног и локалног идентитета.

2.3.2.2.20. Циљеви у области климатских промена

Општи циљ у области климатских промена је смањење емисија ГХГ на националном нивоу у складу са намераваним националним доприносом, уз подршку система просторног и секторског планирања и развијање одрживог система управљања ризиком од климатских промена у Републици Србији.

Посебни циљеви у области климатских промена су:

1. анализа и процена будућих ризика и рањивости у одабраним секторима (пољопривреда, водни ресурси и водопривреда, шумарство, биодиверзитет, енергетика и енергетска инфраструктура, саобраћај и саобраћајна инфраструктура) у односу на сценарије будућих климатских промена; успостављање директних веза између ризика у секторима и њиховог утицаја на повећање обима климатских промена и утврђивање мера адаптације и/или митигације;

2. јачање регионалне и међународне сарадње у области климатских промена;

3. регионални и локални приступ у планирању адаптација на климатске промене;

4. унапређење постојећих система праћења, проучавања и прогнозирања екстремних временских услова и елементарних непогода;

5. дефинисање зона највеће угрожености климатским променама на територији Републике Србије и структурирање мера прилагођавања, заштите и одрживог коришћења природних и антропогених ресурса;

6. интегрисање концепта тзв. зелене и плаве инфраструктуре у планирање одрживог развоја урбаних и руралних насеља и одрживо коришћење ресурса;

7. смањење ризика изазваних климатским променама јачањем капацитета за адаптацију на измењене климатске услове најрањивијих социјалних група и сектора привреде.

Посебни циљеви у области климатских промена по секторима су:

- пољопривреда – унапређење система наводњавања као подстицаја будућем развоју пољопривреде уважавајући принцип интегралног управљања водама;

- водни ресурси и водопривреда – забрана изградње нових објеката у плавним зонама; унапређење заштите вода уз велика насеља и укључивање активних мера заштите (ретензије); одводњавање и одржавање водопривредних објеката;

- шумарство – пошумљавање као мера ублажавања климатских промена и унапређење квалитета шума;

- биолошки диверзитет – повећање површина под заштитом; заштита и унапређење шумских и водених екосистема; праћење и контрола ширења инвазивних врста;

- енергетика и енергетска инфраструктура – унапређење енергетске ефикасности коришћењем когенерације и обновљивих извора енергије у системима даљинског грејања, индустрији, домаћинствима и терцијарном сектору; унапређење инфраструктуре за коришћење обновљивих извора енергије;

- саобраћај и саобраћајна инфраструктура – обнова возног парка за превоз путника, унапређење ефикасности возног парка и употребе возила; веће коришћење јавног превоза и немоторизованог транспорта у градовима, употреба алтернативних и био горива у саобраћају;

- туризам – прилагођавање зимске и летње туристичке понуде и туристичке инфраструктуре могућим климатским променама.

2.3.2.2.21. Циљеви смањења ризика од катастрофа

Општи циљ смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама јесте јачање превенције катастрофа и ефикасности управљања ванредним ситуацијама, планирањем и уређењем територија и применом мера заштите у складу са проценама ризика и плановима управљања у ванредним ситуацијама.

Посебни циљеви у смањењу ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама који се дефинишу кроз планску документацију подразумевају јачање превентивних мера заснованих на принципима: превенција уместо реаговање; суживот са елементарним и другим непогодама уместо супротстављања; избор оптималних намена земљишта и активности уместо сталне одбране, градње заштитних објеката и техничких мера и др.

2.4. ДУГОРОЧНА СТРАТЕГИЈА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Овај ППРС представља општи стратешки оквир за дугорочни стратешки просторни развој и за будуће уређење, коришћење и заштиту простора, као и општи регулаторни оквир за управљање просторним развојем.

Дугорочно стратешко опредељење просторног развоја до 2035. и након тога, јесте продужетак усклађивања и увођења оних институционалних решења ЕУ која су од користи Србији и која су компатибилна са приоритетима њеног развоја и реалним могућностима. Стратешки интерес Републике Србије је јачање разних облика суседске регионалне сарадње (у оквиру заједничких стратегија, економске сарадње и трговине, инфраструктурних пројеката, животне средине, културе, климатских промена и др.) и у оснаживању сарадње са постојећим и новим стратешким партнерима на ширем простору.

За геостратешко **позиционирање** Републике Србије од кључног је значаја да искористи свој положај средишње балканске земље. Србија има највећи потенцијал за боље геостратешко позиционирање у петоуглу Констанца (западна обала Црног мора) – Будимпешта – Јужни Јадран/северни део Јонског мора – Солунски залив – Истанбул, али само ако максимално активира и искористи свој територијални капитал, за шта је посебно значајно укрштање неколико важних саобраћајних праваца који повезује Централну и Југоисточну Европу и остварује најкраћу везу између Европе и Азије (Блиског Истока).

Одрживи развој **становништва** биће подржан мерама популационе политике према рађању, мерама транзиције ка нето имиграцији која би могла да ублажи ефекте ниског фертилитета и мерама унапређења квалитета људских ресурса. Јачање базе

људских ресурса кроз развој људског капитала, повећање квалитета образовања и територијално оптималну дистрибуцију људског капитала представљаће главни ресурс развоја и напретка Републике Србије. Улагања у људски капитал допринеће јачању економије, смањењу сиромаштва, незапослености и неједнакости. Посебно је важно стимулативним мерама подстаћи ново запошљавање, првенствено младих у земљи и обезбедити подстицаје онима који успеју да врате и запосле младе повратнике, у првом реду на подручјима са посебним развојним проблемима и развојним потенцијалима. Краткорочно, најбоље ефекте ће дати смањење емиграције и евентуално повећање имиграције, док се резултати политике према повећању фертилитета могу очекивати тек након временског хоризонта овог ППРС.

Социјални развој који јавну добробит и достигнуто благостање чини праведнијим и приступачнијим за све чланове друштва јесте дугорочно стратешко опредељење Србије. Засновано је на примени европског стуба социјалних права, на подршци квалитетном запошљавању и приуштивом становању, образовању, стицању вештина, социјалне укључености и једнаком приступу здравству и осталим услугама од јавног интереса. За просторни развој Републике нарочито је значајно повећање и побољшање просторне доступности услуга јавних служби које ће допринети смањењу социјалне искључености, повећању социјалне кохезије и побољшању квалитета живота. Оствариваће се развојем одговарајућих и прилагођених, нових и унапређених модалитета организовања услуга ради повећања њихове доступности и квалитета и применом минималних стандарда квалитета услуга од јавног интереса (основне услуге и услуге вишег ранга) за све грађане.

Просторна интеграција и функцијска повезаност регионалних целина нужна је за остваривање веће **територијалне кохезије** Републике, за јачање развојних капацитета и веће конкурентности свих њених саставних делова. Кључну улогу имаће урбани системи и центри дуж развојних осовина/појасева или у њиховим чвориштима, који су већ формиран и се очекују у будућности. У том погледу, осам појасева развоја имаће примарну улогу (дунавско – савски, дуж делова Коридора Х – северни, великоморавски, јужноморавски и нишавски, западноморавски, колубарски и топличко – косовско – метохијски), док ће 15 појасева развоја имати секундарну улогу. За веће урбане центре и агломерације у Србији све значајнији ће бити глобални изазови присутни у ширем окружењу и Европи који се односе на регионално повезивање, развојне и деомографске трендове и питања урбане безбедности. Динамичан развој урбаних подручја Београда, Новог Сада, Ниша и Приштине имаће позитиван утицај и на друга урбана и рурална подручја у окружењу. Са метрополским подручјем и урбаним системима дуж примарних и секундарних појасева развоја функцијске везе развијаће и јачати остала подручја у којима се налазе средњи и мањи урбани центри, која располажу значајним ресурсима и ТК. Ово се пре свега односи на центре са специфичним функцијама који се налазе у недовољно развијеним, депопулационим и приграничним руралним подручјима (Југ Србије, Стара Рашка, Тимок, Подриње, као и контактне општине и српске заједнице на подручју АП КиМ).

Други дугорочни приоритет у остваривању територијалне кохезије јесте економска кохезија која подразумева, између осталог, локацијски заснована дугорочна развојна решења у складу са расположивим територијалним капиталом, унапређење капиталне националне и регионалне техничке инфраструктуре, као и изградњу иновативне пословне инфраструктуре за алокацију нових развојних пројеката, посебно тзв. паметне и циркуларне економије. Потребно је успоставити већу регионалну развијеност привредне структуре која ће бити прилагођена глобалним изазовима Четврте индустријске револуције, климатским, енергетским и другим екстерним изазовима.

Прилагођавање новом глобалном оквиру и принципима најновије европске индустријске стратегије у конкретним условима Србије оствариће се подршком процесу извозне **реиндустријализације** (повећање учешћа групе приоритетних сектора/грана и иновативних производа у БДП, извозу и запошљавању, тј. развој и пласман врхунских иновативних производа и услуга на глобалном тржишту). Концепт извозне реиндустријализације заснива се на реалним развојним способностима, ограниченим технолошким капацитетима и другим расположивим могућностима индустрије за примену иновативних оквира у Србији. Индустријски развој треба да омогући радикалан заокрет од доминантног модела нискотрошковне конкурентности ка већем учешћу модела иновативно засноване конкурентности. Подразумева примену иновативних технологија и индустријску производњу већег нивоа додате вредности у умреженим пословним блоковима и ланцима, интегрисање производње и услуга, која представља основу индустријског раста, извозне конкурентности и новог запошљавања. Јачање технолошке трансформације индустрије ка дигитализацији и аутоматизацији укључује прилагођавање индустрије структурним променама ка развоју иновативних сектора („зелене”, нискоугљеничке, циркуларне, ресурсно и енергетски ефикасне производње, примене нових технологија и раста учешћа *high-tech* грана). У просторној структури индустрије водећу улогу имаће и даље урбани центри на развијенијем подручју које располаже већим територијалним капиталом (постојећи индустријски урбани центри и појасеви развоја), уз истовремену стимулацију оснивања ИЗ и ИП на недовољно развијеним подручјима којима се подстиче локални развој, запошљавање и ублажава депопулација.

Одрживи **пољопривредни** и рурални развој ослањаће се на мултисекторски приступ решавању сложених проблема у вези с унапређивањем социоекономских услова живљења на селу, инфраструктурним опремањем и економским активирањем руралних подручја, с једне стране, и општим друштвеним интересима у домену демографске политике, заштите животне средине и очувања земљишних и других ресурса у функцији производње хране и аграрних сировина, с друге. Предвиђена су четири основна стартешка правца деловања: (1) обезбеђење прехранбене сигурности, тј. обезбеђење расположивости и доступности хране; (2) повећање руралне запослености и доходака ради елиминисања сиромаштва; (3) заштита природних ресурса и животне средине, у складу с мултифункционалним карактером пољопривреде; и (4) јачање економске, друштвене и територијалне кохезије урбаних и руралних подручја на локалном, регионалном и националном нивоу. У складу с дугорочним циљевима развоја пољопривреде Републике Србије, обезбедиће се просторно диференцирана подршка државе расту физичког обима пољопривредне производње, стабилизацији доходака пољопривредних произвођача, повећању економске ефикасности привређивања у аграрном сектору, а тиме и јачању његове отпорности на глобалне изазове конкурентности, како на нивоу производње и прераде, тако и у односу на климатске промене.

Одрживи просторни развој **туризма**, интегрисан у економски, социјални, културни и еколошки развој територијалних целина, урбаних и руралних насеља и инфраструктуре, допринеће јачању међународне, националне и регионалне конкурентности, активирања и заштите туристичких простора. Заснива се на комплетирању постојеће туристичке понуде, подизању квалитета и интензитета њеног коришћења, са јачањем постојећих и увођењем нових туристичких производа, у складу са захтевима иностраног и домаћег тржишта. Предвиђено активирање нових подручја са доминантним природним туристичким ресурсима омогућиће значајније повећање социоекономских ефеката туристичке привреде на развој недовољно развијених подручја. Просторни развој туризма заснива се на диференцијацији туристичких простора у оквиру

зона туристичких кластера (Војводина, Београд са околином, Источна Србија, Средишња Србија, Западна Србија, и Косово и Метохија). Туристички простори који поседују значајније груписане природне и створене туристичке ресурсе, зависно од њиховог квантитета, квалитета и просторног распореда, представљају основу просторно-функцијског структурирања Републике Србије у области туризма. Према расположивим условима и ресурсима за туризам, ови простори су: (1) примарни туристички простори међународног и националног значаја – просторно-функцијске целине планинских дестинација (посебно високопланинска подручја Копаноника, Старе планине, Шар планине и др.) и долиנסко-водних туристичких дестинација; линеарни коридори транзитних/туринг друмских и пловних туристичких праваца; и концентрисане/тачкасте агломерације градских, бањских и планинских туристичких центара и места; и (2) секундарни туристички простори националног и регионалног значаја – значајније околине градских центара и целине око издвојених природних и културних вредности, као и туристичка места регионалних туристичких производа (у даљем тексту: регионална места), транзитни правци и др. Сратешки приоритет је одрживо разграничење заштићених зона и зона туристичких центара, како би се, са једне стране, издвојила подручја са еколошки најосетљивијим и највреднијим природним целинама и зеленим коридорима, а са друге утврдила подручја са израженим погодностима за развој националних туристичких дестинација.

Следеће дугорочно стратешко опредељење јесте одрживи развој **рударства** уз примену савремених технологија усмерених ка рационалном коришћењу лежишта МС и заштити животне средине. Развој сектора рударства у домену енергетских минералних сировина биће усмерен на наставак производње лигнитског угља у оквиру три басена – Колубарском (на пет површинских копова Поље Ц, Поље Д-Јужно крило, Тамнава-Западно Поље и Поље Г) Костолачком (поље Дрмно) и Косовско-метохијском басену. Развој сектора рударства у домену металичних минералних сировина базираће се на даљем развоју постојеће експлоатације и производње метала бакра и пратећих метала у Борском басену и на производњи метала олова и цинка, затим на светски значајним сировинско-ресурсним и економским потенцијалима литијума, као и потенцијалима за будућу производњу антимона, молибдена и никла. Кључан за будући развој сектора неметаличних минералних сировина али и са великим значајем за рударски сектор у целини, у наредном планском периоду до 2025. године биће почетак експлоатације јадарита и екстракција бората у Јадарском басену и почетак експлоатације бората у Јарандолском басену.

Просторна организација се заснива на подизању квалитета **повезаности територије** Србије са балканским/суседним, европским и ширим окружењем, и опремљености стратешким инфраструктурним и дигиталним мрежама. Повећање квалитета повезаности и приступачности простора Републике оствариће се развојем мрежа саобраћајне, водне, енергетске, комуналне и комуникационе инфраструктуре, и развојем мрежа објеката и услуга комуналних и јавних служби. Развијаће се, унапређивати и повезивати мреже инфраструктурних објеката свих нивоа значаја (од међународног до локалног). У ППРС се резервишу коридори за инфраструктурне системе од међународног и републичког значаја са којима се повезују мреже објеката нижег нивоа значаја. За повећање просторно-функцијске интеграције простора значајним се сматра усклађивање развоја мреже инфраструктурних система са планираним развојем урбаних система, руралних подручја и свих привредних активности, као и њена територијална сарадња са европским и ширим окружењем. Од посебног значаја је усклађивање развоја мреже објеката, квалитета услуга и просторне доступности јавних служби са планираним развојем урбаних система, урбаних и руралних насеља.

Повећање саобраћајне приступачности засниваће се на уједначенијем просторном развоју **саобраћајне инфраструктуре** и побољшању позиције у међународном транспорту, са усмерењем на развој железничког, водног и интермодалног транспорта на међународним коридорима, уз усклађивање различитих видова саобраћаја ради успешне интермодалности. Наставиће се комплетирање и развој планиране путне и железничке инфраструктуре у Коридору X и крацима тог коридора на територији Републике Србије, дуж примарних и секундарних појасева развоја (посебно на попречним правцима исток-запад). Просторни развој аеродромске инфраструктуре заснива се на даљој реализацији пројеката развоја међународних и осталих аеродрома, планирању и повезивању са другим видовима саобраћаја стварањем мултимодалних чворишта. Развој водног саобраћаја и водних путева обухвата изградњу нових лука, развој основних техничко-технолошких подсистема, интеграцију са окружењем и другим видовима саобраћаја у националну и међународну саобраћајну мрежу, унапређење међународних пловних путева Дунава, Саве и Тисе, и реализацију пројеката оспособљавања пловних путева. Глобална мрежа логистичких центара обухватиће: логистичке центре од међународног значаја – на коридорима X и VII, у великим привредним чвориштима Београд, Нови Сад, Ниш, Суботица, Смедерево, Прахово и Димитровград - Пирот; логистичке центре који би могли бити од међународног значаја – Крагујевац, Сремска Митровица и Сомбор - Апатин; и остале логистичке центре.

Основна оријентација развоја **електропривреде** Републике Србије базира се на интензивирању развоја и рационалном коришћењу домаћих енергетских потенцијала који обезбеђују енергетску независност. Засниваће се на производњи електричне енергије из постојећих и нових, пре свега термо и хидро постројења, базираним на рационалном коришћењу домаћих ресурса и савременим технологијама са минималним утицајем на животну средину. Промене у структури енергената за производњу електричне енергије које иду у правцу значајнијег учешћа обновљивих извора енергије (хидроенергетски потенцијал, енергије ветра и сунца, геотермални потенцијал) и природног гаса, повлачења старих и неефикасних постројења и пуштања у рад нових ефикаснијих термоелектрана на лигнит, смањења губитака у дистрибуцији и преносу електричне енергије и развоја мреже гасовода доведиће до знатно ниже специфичне емисије ГХГ из овог сектора. С обзиром на еколошка ограничења за будућу производњу на бази домаћег угља и растуће потребе за енергијом, у дугорочном погледу неопходно је размотрити оправданост увођења нуклеарних постројења у енергетски систем Србије. Развој преносног електроенергетског система у наредном периоду засниваће се на увођењу мреже 400 kV у Регион Западне и Централне Србије (изградња тзв. Трансбалканског коридора за повећање капацитета западно-балканске интерконекције) и јачање интерконективних веза са суседима, пре свега са Румунијом, Црном Гором, Босном и Херцеговином, Хрватском и Бугарском. На тај начин се обезбеђује висок ниво сигурности напајања електричном енергијом потрошача на читавој територији Републике Србије.

Једно од основних стратешких опредељења ППРС односи се на штедњу, рационално коришћење и заштиту **природних ресурса**, нарочито дефицитарних и стратешки значајних за развој и квалитет живота у Републици. Укупан биланс водних ресурса, као и њихов просторни и временски размештај захтева изузетно пажљиво коришћење и уређење вода и у потпуности обезбеђен систем заштите од загађења и заштите од поплава, као и од непланског коришћења вода и водног земљишта. Међу приоритетним опредељењима је заштита пољопривредног земљишта, као и очување квалитета и природне плодности земљишта. Исти значај придаје се пошумљавању, обнављању и побољшању квалитета шума и остваривању њихове улоге у ублажавању климатских промена. Неопходно је успоставити ефикасну контролу планирања

конверзије свих природних земљишта за грађевинске намене, начина и интензитета коришћења и уређивања грађевинског земљишта и утврдити норме и стандарде грађења, комуналног опремања, санације и уређења насеља, посебно у погледу могућности примене европског концепта "*no net land-take*" /без заузимања новог земљишта до 2035. (на основу примене концепта нове урбане политике и политике грађевинског земљишта – селективне ревитализације и промене намена дела браунфилд локалитета). Ради благовременог резервисања и заштите простора за рационалну изградњу и коришћење објеката/подручја од јавног интереса републичког значаја, утврђује се заштита простора за изградњу водоакумулација (са сливним подручјима регионалних изворишта), простора природних и непокретних културних добара, коридора за изградњу инфраструктурних система, подручја експлоатације минералних сировина и енергетских ресурса, као и приоритетних простора туристичких дестинација.

У настојању да се унапреди квалитет живљења у Републици посебно тежиште је на унапређењу квалитета и заштити **животне средине**. Посебан значај имају заштита, одрживо коришћење и повезивање вредног природног наслеђа, биодиверзитета и геонаслеђа, очување и уређење заштићених подручја и предела са природним вредностима, бржа изградња и уређење зелене и плаве инфраструктуре. У домену заштите културног наслеђа тежиште је на примени интегративне заштите, одрживог коришћења, уређења и презентације културних добара са њиховим окружењем и на уважавању третмана културног наслеђа као ресурса одрживог развоја и јачања културног идентитета територијалних целина, туристичких дестинација, урбаних и руралних насеља. Просторно повезивање културних добара оствариваће се дефинисањем културних подручја и културних рута на међународном, националном, регионалном и локалном нивоу.

Бољим коришћењем **територијалног капитала** побољшаће се конкурентност и приступачност Србије, очувати биолошка, културна и друга посебност, разноврсност и идентитет простора и побољшати његова флексибилност (резилијентност), нарочито у погледу прилагођавања на климатске промене, превенције и смањивања ризика од катастрофа итд. Кључне активности за унапређење територијалног капитала Србије су: (1) јачање институционалног капацитета (институционалног капитала); (2) унапређење јавне комуникације у разматрању развојних могућности и доношењу развојних одлука и њиховој планској просторној алокацији; (3) побољшање стратешког истраживања, мишљења и управљања просторним развојем, посебно на регионалном и локалном нивоу; (4) побољшање ефикасности система планирања одрживог просторног развоја, доношења и остваривања планско-развојних одлука; (5) заштита јавних интереса од значаја за одрживи просторни и урбани развој, и заштита јавних простора и јавне имовине од неконтролисаног деловања тржишних механизма; и др.

Дугорочна стратегија просторног развоја Републике Србије оствариваће се током и након временског хоризонта овог ППРС. Остваривање дугорочне стратегије, концепција и планских решења ППРС омогућава конкурентан, интегрисан и кохерентан просторни развој, равномерније развијене и уређене делове територије са оствареним вишим квалитетом живота и животне средине, очуваним идентитетом и диверзитетом простора Републике Србије.

Примена и разрада дугорочне стратегије, концепција и планских решења ППРС у документима развојног планирања, јавним политикама, просторним и урбанистичким плановима омогућиће остваривање националних циљева и стратешких опредељења просторног развоја. Усклађивање националних, регионалних и локалних интереса и приоритета развоја ће се спроводити кроз израду планских документата регионалног и локалног нивоа, у оквиру чега ће се додатно разрађивати планска решења и приоритети у складу са смерницама ППРС.

2.5. ПЛАНСКА РЕШЕЊА ПО ТЕМАТСКИМ ОБЛАСТИМА

2.5.1. Заштита и одрживо коришћење природних ресурса

2.5.1.1. Пољопривредно земљиште, пољопривреда и рибарство (Реферална карта 1)

2.5.1.1.1. Коришћење пољопривредног земљишта и развој пољопривреде

2.5.1.1.1.1. Полазишта коришћења пољопривредног земљишта и развоја пољопривреде

Заштита и побољшање стања пољопривредног земљишта чине фундаментални услов одрживог развоја пољопривреде у социоекономском, технолошком и еколошком погледу. На тој основи су издвојене три групе планских решења која се односе на: (1) очување површина и повећање продуктивности пољопривредног земљишта; (2) раст производње, економске ефикасности и сигурности привређивања у аграрном сектору, ради повећања прихода и обезбеђивања доходне стабилности пољопривредника и јачања тржишне конкурентности понуде пољопривредно-прехрамбених производа, уз паралелно предузимање мера за спречавање неповољних утицаја пољопривредних активности на добро еколошко стање земљишта, водне ресурсе, биодиверзитет, ваздух, предео и климатске промене; и (3) просторно хетерогене приоритете подршке одрживом развоју пољопривреде.

Неадекватно коришћење земљишта, прекомерна експлоатација и климатске промене доприносе сукцесивном смањивању природне способности земљишта за производњу биомасе, осиромашењу биодиверзитета, загађивању вода, нестајању изворних обележја руралних предела, угрожавању општих услова животне средине и сл. Потребно је **одрживо управљање земљиштем** које, према дефиницији ФАО, комбинује технологије, јавне политике и активности ради повезивања социоекономских мотива с бригом за животну средину. Основни циљ је да се очува, повећа и побољша количина здравих и продуктивних земљишних ресурса, у складу с приоритетима социоекономског развоја. У складу са тзв. „концептом неутралности деградације земљишта”, као и концептом „безбедности земљишта”, квалитет и квантитет земљишних ресурса, неопходан за одржавање функција екосистема и обезбеђивање производње хране, треба да остане стабилан или побољшан у оквиру одређених просторних и временских услова.

Очување површина и унапређење плодности пољопривредног земљишта, као и стварање ефикасног система управљања земљишним ресурсима чине дугорочна стратешка опредељења пољопривредне политике Републике Србије. То су, такође, трајни приоритет Заједничке пољопривредне политике ЕУ, који су за наредни програмски период (2021-2027) редефинисани са становишта активности повезаних са климатским променама, појачаном бригом о животној средини и очувањем предела и биодиверзитета, у контексту одрживог развоја.

Доношење и спровођење стратегије, планова и програма одрживог пољопривредног и руралног развоја Републике Србије спада у домен аграрне и опште економске политике. Улога овог сегмента ППРС јесте обезбеђење подршке остваривању постављених циљева, посебно у погледу релативизације конфликта између економских, еколошких и социјалних аспеката коришћења пољопривредног земљишта, с ослонцем на принцип полицентричног развоја који подразумева примену диференцираних мера подршке одрживом развоју пољопривреде, у складу с просторно хетерогеним природним и социоекономским условима.

2.5.1.1.1.2. Заштита и коришћење пољопривредног земљишта

Планским решењима се пољопривредно земљиште посматра у смислу тла, као површинског слоја литосфере, који има три просторне димензије, а укључујући динамичне промене и четврту, временску димензију. С тим у складу предлажу се следећа планска решења.

1. Зауостављање заузимања пољопривредних земљишта за стамбену изградњу, формирање нових пословно-индустријских зона и за све друге економске и социокултурне потребе, изузев енергетских и других капиталних инфраструктурних инвестиција. То подразумева увођење забране ширења грађевинских подручја насеља, упоредо са предузимањем мера за ревитализацију и активирање браунфилд локација, уз адекватну просторно-планерску подршку на локалном нивоу.

2. Неодложно надокнађивање вишегодишњег застоја у рекултивацији и ревитализацији простора деградираног површинском експлоатацијом лигнитских лежишта и неметаличних минералних сировина, другим привредним и потрошачким активностима, уз давање предности рекултивацији пошумљавањем, у односу на враћање пређашњим, доминантно пољопривредним наменама. Светска и наша домаћа искуства непобитно показују да су шумски екосистеми надмоћни у обнављању екосистемских функција земљишта, док је пољопривредна производња на рекултивисаним површинама нерентабилна и ризична у погледу квалитета и здравствене безбедности хране.

3. Операционализација концепта неутралне деградације земљишта (LDN – *Land Degradation Neutrality*) у периоду 2021-2035. године, како у односу на тзв. историјски контаминирана и деградирана земљишта, тако и у случајевима када је неопходно даље заузимање пољопривредног земљишта ради задовољавања других, непољопривредних приоритета социоекономског развоја. То практично значи да се на конкретној територији мора у одређеном временском периоду успоставити баланс између количина деградираног земљишта и количина земљишта којима је обновљено/побољшано добро пољопривредно и еколошко стање.

4. Приоритетно повећање инвестиција у ширење еколошки безбедних система за наводњавање, уређење система за одводњавање и повећање сигурности заштите од поплава, уз строго поштовање услова који су утврђени Планом развоја хидротехничке инфраструктуре. Системи за наводњавање могу се формирати само на основу посебних пројеката и одговарајуће техничке документације, уз обавезно дефинисање мера за контролу количина и начина коришћења воде, у складу с карактеристикама земљишта и потребама појединих биљних култура. При томе се нарочито мора водити рачуна о изградњи добре примарне инфраструктуре, којом се омогућава ефикаснија технологија наводњавања (нпр. прелазак на прскалице и наводњавање системима кап-по-кап), с једне стране, и повећање отпорности на поремећаје повезане са временским непогодама, с друге. Погрешан концепт наводњавања може бити узрок деградације земљишта.

5. Планско усмеравање начина коришћења и очувања екосистемских и производних функција напуштених/необрађиваних пољопривредних земљишта, њиховом пренаменом у шумска земљишта, а тиме и обухватањем мерама одрживог газдовања шумама, односно увођењем рестриктивних казни и прогресивних мера пореске политике у погледу обавезе редовног обрађивања, минимално на нивоу кошења 1-2 пута годишње. С обзиром на често веома замршене својинске односе, решавање тог проблема захтева комплексно уређење одговарајуће законске регулативе.

6. Јачање информатичке и саветодавне помоћи трансферу и примени најбољег доступног знања за унапређивање постојећих и развој нових агротехничких, хидротехничких, информатичких и других поступака којима се повећава производно-

економски потенцијал земљишта, без угрожавања животне средине, тј. промовисање концепта тзв. мудре/интелигентне пољопривреде.

7. Идентификовање контаминираних локалитета и дефинисање/омеђавање подручја на којима је неопходно спровођење програма заштите од свих видова ерозије, смањења садржаја органске материје, заслањивања, збијања, губитка биолошке разноврсности, конверзије земљишта у непољопривредне сврхе, поплава и клизишта, уз одређивање приоритетних превентивних и куративних мера, рокова извођења, надлежности, индикатора за праћење ефеката и реалних извора финансирања.

8. Уређење локалних саобраћајница и пољских путева, примарно у функцији извођења пољских радова у оптималним агротехничким роковима, што укључује и побољшање инфраструктурних услова за Интегрисано управљање плодношћу земљишта (*Integrated Soil Fertility Management — ISFM*).

9. Подршка примени конзервационих метода обраде земљишта, који укључују плодород, увођење заштитних/покривајућих усева у постојеће плодореде, редуковано орање, малчирање, угаровање, затрављивање маргиналних ограничених површина, одржавање ливада и пашњака, као и рециклирање инпута у комбинованој биљно-сточарској производњи;

10. Обезбеђење финансијске, бизнис и технолошке подршке за развој дигитализације и других иновативних решења у функцији одрживог коришћења ресурса у сектору пољопривреде и производње хране. Дигитализација је један од важних елемената концепта одрживе интензификације пољопривреде, посебно у погледу успостављања аутоматских система противградне заштите и примене превентивних мера за спречавање деградације земљишта, као и за редовно праћење стања усева и планирање пољопривредних активности на основу података сателита, метео станица, дронова и мреже различитих врста сензора.

2.5.1.1.2. Подршка развоју пољопривреде

У складу с дугорочним циљевима развоја пољопривреде Републике Србије, планским решењима обезбеђује се просторно диференцирана подршка расту физичког обима пољопривредне производње, стабилизацији доходака пољопривредних произвођача, повећању економске ефикасности привређивања у аграрном сектору, а тиме и јачању његове отпорности на глобалне изазове конкурентности, како на нивоу производње и прераде, тако и у односу на климатске промене. Стратешко опредељење јесте постизање веће компатибилности буџетских издвајања са моделом ЕУ, а тиме и равномерније расподеле помоћи јавних политика по типовима корисника и регионима, што подразумева веће уважавање просторних аспеката развоја и суочавање са опасностима које доносе глобална конкуренција, експанзија индустријализоване пољопривреде и климатске промене. У том контексту су за развој пољопривреде предвиђене следеће подршке:

1. Унапређивању система превенције и отклањања последица природних непогода у функцији стабилизације пољопривредних доходака и тржишне понуде пољопривредно-прехрамбених производа, у складу с прехрамбеним потребама земље, како у погледу количина, тако и квалитета хране и аграрних сировина.

2. Обезбеђењу институционалних и материјалних претпоставки за ефикасан рад саветодавне пољопривредне службе и осавремењавање организованости ветеринарске службе, у првом реду, ради јачања стручне помоћи у примени правила добрих пољопривредних и еколошких услова (GAEC), као и поштовању других прописа о стандардима фитосанитарне заштите и општег квалитета животне средине, заштите

јавног здравља, здравља животиња и биљака, добробити животиња и пољопривредног земљишта.

3. Убрзавању процеса смене генерација власника, односно управника породичних пољопривредних газдинстава, одређивањем повластица младим и образованим пољопривредницима кроз систем директних плаћања из Аграрног буџета, пореских олакшица и других мера кредитне, инвестиционе и регионалне политике, укључујући прече право куповине, односно закупа земљишта, у складу са законом.

4. Повећавању рентабилности пољопривредне производње на малим и средним газдинствима која у Републици Србији држе доминантан део аграрних ресурса (обука произвођача за примену нових знања и вештина у производњи, преради и маркетингу пољопривредно-прехрамбених роба, укупњавање земљишних поседа и парцела, техничко-технолошка модернизација и специјализација породичних газдинстава, суфинансирање инвестиција у физичку имовину газдинстава, стандардизација производње семенског и садног материјала, унапређење сортног састава и повећање приноса, увођење и сертификација система квалитета и безбедности хране, унапређење тржишних и кредитних институција и механизма и сл.).

5. Формирању кратких ланаца снабдевања храном, посебно у периурбаним подручјима. Овај алтернативни прехрамбени систем укључује различите облике дистрибуције, који се карактеришу малим бројем (или потпуним одсуством) посредника између произвођача, прерађивача и потрошача, кратким географским растојањима и блиским друштвеним односима између њих. Веома је погодан за интернет продају малих количина производа неуједначеног квалитета, којима располажу мала газдинства.

6. Јачању конкурентности ратарске производње у систему капитално-интензивне конвенционалне пољопривреде, кориговане поштовањем стандарда заштите животне средине, заштите здравља људи, животиња и биљака, добробити животиња и заштите пољопривредног земљишта, на крупним газдинствима у равничарским подручјима, с ослонцем на унапређење домаћег семенарства и имплементацију стандарда квалитета.

7. Јачању конкурентности свих грана сточарске производње кроз усмеравање на освајање нових тржишта, концентрацију производње, побољшање генетике и исхране, примену свремених хигијенско-санитарних стандарда за стајски смештај, поштовање стандарда квалитета производа и процедура у производњи, преради и пласману.

8. Преоријентацији производног усмерења говедарства у планинским и другим ретко насељеним подручјима, која имају велике површине пашњака, на производњу меса, увођењем товних раса и система „крава – теле”.

9. Подизању плантажних засада воћа, приоритетно, у брдовитим и брежуљкастим пределима на југу, западу и истоку Србије, као и на другим агроеколошки прикладним теренима, упоредо са изградњом складишних капацитета и дистрибутивних центара, јачањем информатичке подршке произвођачима за развој иновативних технолошких и управљачких механизма који доприносе стварању производа вишег степена прераде, добијању одговарајуће робне марке укључивањем у шеме квалитета и ланце снабдевања, као и формирању различитих видова асоцијација, ради јачања преговарачке позиције у откупу, односно повећања сигурности пласмана и конкурентности на тржишту.

10. Развоју виноградарства и винарства у традиционалним виногоријима, с ослонцем на маркетиншке предности које пружа рејонизација виноградарских географских производних подручја и законом дефинисане шеме квалитета вина са ознаком контролисаног географског порекла (*PDO - Protected Designation of Origin*) и географском ознаком (*PGI - Protected Geographical Indication*).

11. Масовнијем увођењу интегралног и органског концепта производње у сточарству, повртарству и воћарству, као и селективном искоришћавању локалних агроеколошких и социоекономских погодности за производњу лековитог и ароматичног

биља, сертифициваног семенског и расадничког материјала, увођење шема квалитета и ефикасније коришћење потенцијала за производњу поврћа у заштићеном простору, као и за гајење лековитог биља, производњу биогорива и сл.

12. Обнови традиционалних кружних веза између ратарске и сточарске производње у систему традиционалне пољопривреде, посебно на малим и средњим пољопривредним газдинствима у пољопривредним областима са отежаним условима рада у пољопривреди и у пољопривредним областима високе природне вредности.³⁰

13. Развоју активности у области складиштења, прераде и маркетинга локалних пољопривредно-прехранбених производа, које мултиплицирају економски учинак примарне пољопривредне производње и битно доприносе регионалном развоју.

14. Укључивању непољопривредних капацитета (шума, водотока, недовољно коришћених грађевинских објеката, узгредних и отпадних органских материја и других извора) у извозно атрактивне програме производње јестивих гљива, лековитог и ароматичног биља, сакупљања и прераде дивљег воћа и других јестивих биљака, освајања нових технологија производње биогорива и сл.

15. Опстанку породичних газдинстава у планинским и другим подручјима с природним, инфраструктурним и економским ограничењима за вођење рентабилне пољопривредне производње, пуним уважавањем њихове мултифункционалне улоге у очувању природних ресурса, биодиверзитета, сливова регионалних система за водоснабдевање, предеоног лика и других нетржишних вредности руралног простора.

2.5.1.1.3. Еколошки аспекти развоја пољопривреде

Европски модел пољопривреденог и руралног развоја обележава концепт мултифункционалне пољопривреде која обезбеђује прехранбену сигурност, расположивост хране адекватног нивоа квалитета и здравствене безбедности, очување природних ресурса, биодиверзитета и руралних предела, заштиту животне средине и низ других јавних користи које немају тржишну цену, а у чијем интересу друштво интервенише субвенцијама, односно компензацијама за умањене користи услед поштовања успостављених режима заштите природе. Реч је о тзв. агроеколошким услугама, које морају бити адекватно плаћене из заједничких (буџетских) средстава.

При томе се не могу занемарити ни потенцијални негативни ефекти пољопривреде по природне ресурсе, агроокружење и биодиверзитет, који се, у највећој мери, везују за интензивну, монокултурну, високо механизовану производњу на великим поседима у равници. За разлику од традиционалне екстензивне пољопривреде, која је кроз векове учествовала у очувању биодиверзитета и обликовању предела, прекомерно и неадекватно интензивирање пољопривредне производње редукује биодиверзитет, угрожава природна станишта и нарушава традиционалне одлике руралних предела, укрупњавањем поседа, мелиоративним захватима, уклањањем живица, шумарака и ограда, напуштањем ситних, односно маргиналних земљишних парцела.

Полазећи од изнетог, планским решењима се предвиђа јачање подршке спречавању неповољних екстерних ефеката пољопривредне производње на водне ресурсе, земљиште, ваздух, биодиверзитет, предео и климатске промене, применом следећих мера:

1. Успостављање еколошки оптималнијих односа између пољопривредних и шумских површина, пошумљавањем нископродуктивних ораница (изнад 5. катастарске

³⁰ Тај систем доприноси успостављању правилног плодореда, одржавању биолошке активности земљишта, рециклирању инпута у склопу координираног поретка, смањењу ерозије, повећању приноса биљних култура, минимизирању отпада, повећању пољопривредних доходака, побољшању квалитета исхране домаћинства и сл.

класе) и других пољопривредних земљишта угрожених ерозијом. Шуме имају посебан значај за животну средину, а у тим оквирима и за унапређење плодности земљишта, у првом реду, заштитом пољопривредних усева од дејства ветра.

2. Спречавање међусобно условљених процеса физичке, хемијске и биолошке деградације земљишта, уз обавезно предузимање одговарајућих мера заштите од ерозије.

3. Контролисање степена емисије штетних гасова и неугодних мириса са сточарских фарми, адекватним опремањем стајског смештаја и помоћних објеката, избором сточне хране и метода узгоја стоке, нарочито у зони становања и туристичких објеката.

4. Елиминисање извора загађивање ваздуха прашином (еолска ерозија, кретање пољопривредних машина и опреме по сувом земљишту, транспорт и примена неких врста минералних ђубрива, жетвени радови и сл.), при чему нарочиту пажњу треба поклонити одржавању биљног покривача на ораничним земљиштима током максимално дугог годишњег периода, повећањем површина под озимим усевама, увођењем заштитних/покривних усева и сл.

5. Заштита природних или полуприродних енклава (баре, мочваре, шумарци, забрани, шушњари и сл.), умрежавање пољопривредног земљишта у разне видове заштитног зеленила (шумски пољозаштитни појасеви, антиерозионе, односно водозаштитне живице, међе и друга природна станишта дивље флоре и фауне дуж пољских путева, каналске мреже, речних токова и сл.), сходно конфигурацији терена, хидролошким условима, начину коришћења земљишта и сл.³¹

6. Предупређивање негативних утицаја интензивног наводњавања и неадекватне агротехнике на ниво подземних вода и водно-ваздушни режим земљишта. Наводњавање и одводњавање уништавају природна станишта, и у мочварним и у степским подручјима. Неадекватна обрада земљишта може допринети не само исушавању земљишта, већ и поплавама, смањујући степен упијања воде (сабијање земљишта, дренажа, уклањање живица и сл.).

2.5.1.1.4. Просторно хетерогени приоритети подршке развоју пољопривреде

Постојећа производна оријентација пољопривреде у Републици Србији се одликује релативно високим степеном усклађености са природним погодностима и ограничењима, али и бројним слабостима које угрожавају очување земљишних ресурса у добрим пољопривредним и еколошким условима, с једне стране, и утичу на задржавање ниске ефикасности, продуктивности и конкурентности пољопривредне производње, с друге. Ради отклањања ових слабости, које су проузроковане садејством сложених историјских, социоекономских, техничко-технолошких, тржишних и системско-политичких фактора, потребно је обезбедити просторно диференцирану подршку одрживом развоју пољопривреде (Табела 18).

Табела 18. Приоритети подршке одрживом просторном развоју пољопривреде

НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3	Приоритетне активности и мере подршке
Република Србија -укупно	Заштита пољопривредног земљишта од конверзије у вештачке површине, ерозије и других видова деградације. Интегрисано управљање плодношћу земљишта. Изградња система за наводњавање. Превенција од елементарних непогода и климатских промена.
РЕГИОН СРБИЈА СЕВЕР	Повећање конкурентности производње у систему конвенционалне

³¹ Развијени биодиверзитет обезбеђује пољопривреди заштиту од штеточина и корова и чува значајне за пољопривреду генетичке ресурсе, а пољозаштитни појасеви, живице и терасе, осим што представљају вредне елементе предела, штите пољопривредне културе од хладних ветрова и ерозије.

НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3		Приоритетне активности и мере подршке
		пољопривреде. Подизање пољезаштитних појасева. Спречавање неповољних утицаја интензификације пољопривредне производње на квалитет земљишта, водне ресурсе и биодиверзитет.
I	Београдски регион/област	Рекултивација деградираних земљишта и подршка промовисању коцепта урбане пољопривреде, развоју органске производње поврћа, воћа и млека за локално тржиште, повећању учешћа жена и младих у власништву над земљиштем. Очување биодиверзитета. Успостављање кратких ланаца снабдевања и шема квалитета хране.
II	Регион Војводине	Подизање пољозаштитних појасева. Хидротехничке мелиорације. Јачање конкурентности конвенционалне биљне и сточарске производње за масовно тржиште, уз поштовање стандарда заштите животне средине, здравља људи и добробити животиња. Побољшање расног састава стоке. Развој семенарства, иновативних технологија и дигитализације.
1	Севернобачка област	Унапређивање хигијенско-санитарних услова на крупним сточарским фармама. Контрола примене савремених стандарда заштите вода од загађивања нитратима, фосфорним једињенима и другим полутантима из пољопривреде. Јачање конкурентности. увођење шема квалитета.
2	Средњобанатска област	Заштита биодиверзитета, посебно влажних станишта и подршка развоју мешовитог сточарства, производње и прераде лековитог биља и сл.
3	Севернобанатска област	Диверсификација ратарске и повртарске производње, развој органске производње, производње лековитог биља и виноградарства.
4	Јужнобанатска област	Обнова виноградарства и потпуније искоришћавање потенцијала за развој воћарства, органске сточарске производње и овчарства
5	Западнобачка област	Подршка опстанку, модернизацији и укрупњавању породичних пољопривредних газдинстава, као и развоју виноградарства.
6	Јужнобачка област	Промовисање коцепта урбане пољопривреде, кратких ланаца снабдевања и шема квалитета. Развој органске производње поврћа, воћа и млека за локално тржиште.
7	Сремска област	Развој виноградарства и винарства. Оснивање плантажних воћњака. Увођење субвенција за агроеколошке услуге по основу доприноса заштити природних и културних добара од посебне вредности
РЕГИОН СРБИЈА ЈУГ		Реструктурирање пољопривредног сектора у правцу ефикаснијег коришћења људских потенцијала, повећања продуктивности земљишта и економске ефективности ангажованих материјалних фактора развоја
III	Регион Шумадије и Западне Србије	Укрупњавање земљишних поседа породичних газдинстава. Подршка младим пољопривредницима. Превенција од елементарних непогода и климатских промена. Обезбеђивање услова за динамично увођење у пољопривредну производњу здравствено безбедних технологија, дигитализације и нових производа и услуга заснованих на иновацијама и знању. Увођење шема квалитета у воћарству и сточарству.
1	Златиборска област	Субвенције за одржавање планинских ливада и пашњака и подршка развоју органске производње јагодастог и другог воћа, лековитог биља, пчеларства и пашњачког сточарства. Подржавање малих газдинстава, младих пољопривредника и кратких ланаца снабдевања за локално туристичко тржиште. Пошумљавање деградираних ораница. Мелиорације ливада и планинских пашњака.
2	Колубарска област	Ширење аутоматизованог система противградне заштите и унапређивање других мера превенције од елементарних непогода. Развој органске биљне и сточарске производње. Обнова пашњачког овчарства.
3	Мачванска област	Подршка удруживању пољопривредних газдинстава ради побољшања услова пласмана произведених роба и диверсификација тржишне понуде хране у складу с хетерогеним природним условима. Техничко-технолошка модернизација и укрупњавање породичних газдинстава.
4	Моравичка област	Подршка опстанку малих газдинстава, младим пољопривредницима и оснивању плантажних воћњака, увођењу шема квалитета тржишне понуде воћа и сточних производа. Оснивање произвођачких асоцијација.

НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3		Приоритетне активности и мере подршке
5	Поморавска област	Техничко-технолошка модернизација и укупњавање породичних газдинстава. Удруживање произвођача на интересној основи. Увођење шема квалитета пољопривредно-прехранбених производа. Развој расадничке производње. Примена конзервационих метода обраде земљишта. Заштита агробiodиверзитета и руралних предела.
6	Расинска област	Развој виноградарства и винарства, пашњачког сточарства, расадничке производње, воћарства и органске производње хране. Унапређивање људских ресурса. Побољшање економског положаја малих газдинстава.
7	Рашка област	Заштита природе, традиционалних предела и културног наслеђа. Повећање доходака малих газдинстава. Повећање економске ефикасности пашњачког сточарства. Обнова традиционалних виногорја и развој воћарства. Реинтродукција, односно очување аутохтоних раса и сојева стоке. Гајење старих сорти житарица и поврћа. Укључивање у систем шема квалитета и кратких ланаца снабдевања за локалне туристичке потребе и преко интернета.
8	Шумадијска област	Унапређивање људских ресурса, модернизација газдинстава, повећање квалитета производа, превенција и отклањање последица природних непогода. Развој воћарства и сточарства. Успостављање асоцијација произвођача. Укључивање у шеме квалитета. Заштита бодиверзитета.
IV	Регион Јужне и Источне Србије	Агроеколошке надокнаде газдинствима за поштовање посебних режима коришћења земљишта на подручјима заштићених природних добара. Пошумљавање некоришћеног обрадивог земљишта ниске бонитетне вредности. Заштита и уређење пашњачких екосистема
1	Борска област	Спровођење програма мелиорације земљишта деградираних експлоатацијом и прерадом бакра. Пошумљавање еродобилних обрадивих земљишта. Развој виноградарства, воћарства и успостављање система интегрисане сточарске и биљне производње на газдинствима.
2	Браничевска област	Појачана брига за одржавање пољопривредног земљишта у добрим производним и еколошким условима. Подизање пољозаштитних појасева. Заштита бодиверзитета. Развој органске и интегралне производње. Развој пчеларства. Подршка диверзификацији пољопривредне производње у складу с хетерогеним природним условима
3	Зајечарска област	Спровођење програма мелиорације земљишта деградираних експлоатацијом и прерадом бакра. Појачана подршка агроеколошким услугама у домену заштите природних вредности. Повећање учешћа жена у власништву над земљиштем. Обнова традиционалних виногорја.
4	Јабланичка област	Подршка опстанку и побољшању економског положаја малих и средњих пољопривредних газдинстава. Обнова пашњачког сточарства, развој виноградарства, винарства и воћарства. Реинтродукција аутохтоних врста гајених биљака и раса стоке. Заштита природних ресурса, екосистема и предела. Формирање кратких ланаца снабдевања храном.
5	Нишавска област	Подршка повећању учешћа жена и младих у власништву над земљиштем, опстанку и модернизацији пољопривредне производње на малим газдинствима. Развој виноградарства, винарства, воћарства и традиционалног пашњачког сточарства. Укључивање у шеме квалитета.
6	Пиротска област	Подршка повећању учешћа жена и младих у власништву над земљиштем, опстанку и модернизацији пољопривредне производње на малим газдинствима. Развој виноградарства, воћарства и пашњачког сточарства. Уређење и мелиорације планинских пашњака.
7	Подунавска област	Спречавање загађивања воде нитратима и другим штетним агенсима пољопривредног порекла. Одржавање пољопривредног земљишта у добрим производним и еколошким условима. Успостављање кратких ланаца снабдевања храном. Развој виноградарства и винарства.
8	Пчињска област	Подршка опстанку и побољшању економског положаја малих и средњих пољопривредних газдинстава. Обнова пашњачког сточарства. Очување аутохтоних врста биљних култура и раса стоке. Развој органске

НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3		Приоритетне активности и мере подршке
		производње. Пошумљавање необрађиваних пољопривредних земљишта
9	Топличка област	Подршка опстанку, модернизацији и побољшању економског положаја малих и средњих пољопривредних газдинстава. Економски ефикасно искоришћавање хетерогених погодности за развој виноградарства, воћарства, органске производње и пашњачког сточарства.
V	Регион Косово и Метохија	Подршка опстанку, модернизацији и побољшању економског положаја малих и средњих пољопривредних газдинстава, промовисање пракси које доприносе очувању добрих пољопривредних и еколошких услова, као и заштити природног и културног наслеђа.

Генерално, на подручјима високог природног потенцијала за конкурентну производњу основних пољопривредних производа за масовну потрошњу, прехранбену индустрију и извоз, која су доминантно заступљена у Региону Србија Север, а добрим делом и у низијским пределима већине области, не само Региона Шумадије и Западне Србије, већ и Региона Јужне и Источне Србије, приоритетни су пројекти усмерени на: убрзану дифузију нових знања, технологија и вештина у пољопривредној производњи, посебно са становишта ублажавања ефеката климатских промена; унапређивање система за наводњавање и одводњавање; заштиту земљишта, вода и биодиверзитета од неадекватних метода интензификације пољопривредне производње; подизање пољозаштитних појасева и примену других мера заштите од ерозије; укрупњавање поседа и техничко-технолошку модернизацију породичних газдинстава; стандардизацију производње семенског и садног материјала; увођење и сертификацију система квалитета и безбедности хране; формирање удружења произвођача; и унапређење тржишних и кредитних институција и механизма. Тежиште треба ставити на јачање активности усмерених на одрживо управљање земљиштем, заштиту животне средине и унапређење предела (доношење и примена правила добрих пољопривредних и еколошких услова, рекултивација земљишта коришћеног за експлоатацију минералних сировина, ремедијација контаминираног земљишта, мелиорације деградираних земљишта, интегрално управљање применом агрохемикалија, производња биогорива; очување станишта и предеоних вредности отвореног простора и сл.).

На подручјима ниског агроколошког потенцијала, неразвијених пољопривредних структура и очуваних природних добара, која се већином налазе у планинским областима, приоритетни су пројекти усмерени на: развијање активне међусекторске и интеррегионалне сарадње, подршком успостављању партнерства актера из јавног и цивилног сектора при утврђивању и спровођењу интегралних развојних стратегија/програма руралног развоја на националном, регионалном и локалном нивоу, којима се у пуној мери уважава мултифункционална улога пољопривреде у одрживом просторном развоју; искоришћавање тржишних ниша за повећање конкурентности производње, прераде и пласмана локалних високовредних производа, укључујући традиционалне производе познатог географског порекла, паралелено са активностима на одрживом управљању и заштити природних ресурса и развоју локалних прерађивачких капацитета и других пратећих делатности, пре свега руралног туризма. Реч је о активностима које, углавном, спадају у домен подршке руралном развоју.

2.5.1.1.5. Рибарство и аквакултура

2.5.1.1.5.1. Полазишта развоја рибарства и аквакултуре

Развој рибарства у Републици Србији биће заснован на унапређењу конкурентности, уз стављање тежишта на одрживо управљање ресурсима. За ефикасно спровођење концепта одрживог развоја рибарства изузетан значај има организација и

спровођење надзора на риболовним водама, као и ефикасна контрола тржишта свих производа рибарства, укључујући увоз и извоз рибе и субвенционисање аквакултуре.

Концепција развоја аквакултуре заснива се на одржавању постојећих и планирању нових рибњака у оквиру интегралних речних система, у депресијама, уз веће водотоке, на необрадивом пољопривредном земљишту, као и на мањим брдско-планинским рекама задовољавајућег квалитета (пастрмски рибњаци). Поред повећања производње по јединици водне површине (унапређењем технологије производње, увођењем техничких помагала и др.), повећања запремине воде, реконструкције постојећих објеката, односно ревитализације дела напуштених рибњака, развој аквакултуре обухвата такође обогаћивање асортимана гајених риба и увођење иновативних технологија аквакултуре у затвореном простору, са строго контролисаним хигијенским, микроклиматским и другим условима гајења рибе.

Концепција развоја рибарства отворених вода заснива се на одрживом искоришћавању риболовних ресурса, повећању конкурентности и привредне одрживости професионалних рибара, уз осигурање субвенција за заштиту и унапређење природних рибљих плодишта. У тој области најважнију меру за очување и унапређење рибљег фонда представља заштита и унапређење природних рибљих плодишта.³²

2.5.1.1.5.2. Развој рибарства и аквакултуре

Према *Стратегији управљања водама*, до 2034. године се у Републици Србији планира активирање и реконструкција шаранских рибњака на површини од 1.650 ha и изградња нових рибњака на површини од 5.500 ha, што захтева количине воде које су у десетогодишњем периоду веће за око 50% од садашњих потреба, односно двоструко веће у 2034. години. У случају пастрмских рибњака за активирање и реконструкцију постојећих објеката (2,4 ha) и изградњу нових рибњака (11 ha) потребно је на крају десетогодишњег периода обезбедити скоро двоструко већу количину воде од садашње, а у 2034. години 3,5 пута већу.

Избор локалитета за изградњу рибњака одређују следећи елементи: квалитет терена и начин његовог претходог коришћења, положај у односу на извориште снабдевања водом, ниво воде у рибњаку, могућност обезбеђења одговарајуће количине и квалитета воде, пропусност терена и др.

Пројектовање, изградња и експлоатација рибњака одвијаће се у складу са условима јавног водопривредног предузећа, мишљења Републичког хидрометеоролошког завода Републике Србије и уколико подручје за изградњу рибњака насељава угрожена биљна или животињска врста у складу са условима надлежног завода за заштиту природе. За снабдевање водом користиће се површинске воде, а само изузетно подземне. Отпадне воде из рибњака се морају свести на прописани квалитет.

Спречавање смањења рибљег фонда аутохтоних врста захтева системска решења на државном нивоу. У наредном периоду, а у складу са просторним могућностима, треба стремити ка формирању мрестилишта за аутохтоне рибље врсте у којима би се производила млађ за порибљавање локалних водотока и бара.

Није дозвољен кавезни узгој риба у акумулацијама које су предвиђене као изворишта за снабдевања водом насеља.

³² То подразумева нивелацију од одбрамбеног насипа или испуста воде до обале, правилно дренажање при повлачењу воде у циљу симултаног повлачења пропливале рибље млађи и очување морфолошке и фитоценолошке разноврсности (травњаци, тршћаци, врбаци, и др.) ради успешног мреста што већег броја риба различитих мресних захтева. Неопходно је омогућавање адекватног прилива воде у плодиште при водостају у одређеном периоду године када су хидролошки и метеоролошки услови погодни за мрест рибе, као и уређење подручја плодишта тако да рибе које су фитофилне нађу најбољи супстрат за мрест.

На основу геофизичких и климатских одлика, природних потенцијала, постојећих организационих система, социоекономских услова и политичко-административних фактора развоја, издвајају се два основна правца политике даљег, просторно-диференцираног, усмеравања развоја и унапређивања аквакултуре, који нису обавезујући, већ усмеравајући, и то:

- развој топловодних рибака у Региону Србија – Север, доминантним делом у депресијама и на слатинастим теренима у близини већих река и канала (Дунав, Сава, Тиса, Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав, Дрина, Велика Морава, Јужна Морава и Западна Морава) у складу са просторним могућностима и задовољавајућим квалитетом терена (нпр. пропусност терена и сл.), одговарајућом количином и задовољавајућим квалитетом воде и другим природним карактеристикама; и

- развој хладноводних рибака у Региону Србија – Југ, углавном, на рекама I класе квалитета у брдско-планинским подручјима (Рашка, Студеница, реке Старовлашких планина, карстни извори Источне Србије и сл.).

Одрживо коришћење рибљег фонда отворених вода оствариваће се у седамнаест рибарских подручја, а привредни риболов у 8 рибарских подручја: „Сава”, „Београд”, „Велика Морава 2”, „Млава”, „Дунав”, „Банат”, „Срем” и „Бачка”, у складу са програмима управљања овим рибарским подручјима. Риболовне воде на рибарским подручјима и прописане мере заштите и одрживог коришћења рибљег фонда уписују се у катастар риболовних вода који води министарство надлежно за послове заштите и одрживог коришћења рибљег фонда.

Рекреативни и спортски риболов ће се обављати у свим риболовним водама Републике Србије, под условима утврђеним Програмом управљања рибарским подручјем.

2.5.1.2. Шуме, шумско земљиште, шумарство и ловство (Реферална карта 1)

Заштита и коришћење шума и развој шумарства и ловства одвијаће се у складу са начелом одрживог коришћења природних ресурса до степена и на начин којим се не угрожава разноврсност и функционисање природних система и процеса.

2.5.1.2.1. Коришћење шума и развој шумарства

Газдовање шумама засниваће се на универзалним паневропским критеријумима, у оквиру следећих планских решења:

1. Одрживост и адаптабилно планирање и управљање шумама и одговарајуће увећање шумских ресурса дугорочно (оптимално) на 41% површине Републике Србије, а за око 900km² или 32% до 2035. године, у светлу позитивног утицаја на климатске промене, смањења ефеката стаклене баште за око 15%, и потпунијег вишефункционалног коришћења шума;

2. Унапређење и одржавање здравља и виталности шумских екосистема који су у континуитету угрожени биотичким и абиотичким факторима ризика, чији интензитет је понекад на ивици природне катастрофе, са ефектима угрожавања биогеолошке стабилности, производних потенцијала, самообновљивости и континуалног вишефункционалног газдовања шумама;

3. Одржавање и подстицање производних функција шума чији је потенцијал око 6,3 милиона m³ дрвета у интензивном газдовању;

4. Одржавање, конзервација и одговарајуће увећање биолошког диверзитета у шумским екосистемама;

5. Одржавање и одговарајуће увећање заштитних функција шума (нарочито земљишта и воде), као и увећање површина под шумама рекултивацијом површинских копова и јаловишта;

6. Одржавање и повећање површина под дрвећем и шумама у урбаним подручјима као важних фактора у отпорности урбаних центара на климатске промене (смањење утицаја екстрема климе за 30%, утицаја на хлађење ваздуха до 8 °С и др.);

7. Одржавање осталих функција и услова шума које имају естетски, рекреативни, културни и едукативни карактер.

План пошумљавања у односу на функције и очекиване еколошке ефекте као и на просторну прераспodelу приказан је у табелама 19 и 20 (Тематска карта 2).

Табела 19. Преглед површина у Републици Србији које треба пошумити до 2035. године³³

Бонитетне класе - km ²			Заштитне шуме - km ²						Приградске шуме km ²	Σ km ²
6	7	Σ	Ерозија	Саобраћајнице	Имисионе	Пољопривреда	Воде	Разна јаловишта		
170	70	240	200	20	46	40	268	40	48	902

Табела 20. План увећања шумовитости

Подручје НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3 (област)	Укупна површина (km ²)	Површина шума (km ²)	Шумовитост %	Оптимална шумовитост %	Површина шума 2035. (km ²)
Република Србија	88.361	27.334	30,9	41	28.236 (32%)
Србија Север	24.728	2.048	8,3	16	2468
Београдски регион/област	3.222	508	15,7	27,3	566
АП Војводина	21.506	1.540	7,1	14,3	1.902
Севернобачка	1.761	4.400	2,4	10,1	108
Средњобанатска	3.257	6.400	1,9	13,1	128
Севернобанатска	2.328	2.800	1,2	10,1	82
Јужнобанатска	4.248	32.800	7,7	17,9	408
Западнобачка	2.406	17.200	6,9	10,1	197
Јужнобачка	4.018	29.200	7,5	12,2	332
Сремска	3.480	61.200	16,4	19,8	647
Србија Југ	63.616	25.286	39,7	46	25.765
Шумадија и Западна Србија	26.775	10.020	37,4	44	4963.667
Мачванска	3.270	98.000	30,0	37,0	982
Колубарска	2.475	72.800	29,0	34,0	791
Поморавска	2.614	71.600	27,9	37,5	729
Шумадијска	2.385	54.400	23,1	30,0	550
Моравичка	3.016	124.800	40,5	40,5	1.278
Златиборска	6.141	258.800	42,6	70,5	2.638
Рашка	3.917	199.600	51,2	60,2	2.049
Расинска	2.957	122.000	40,8	42,7	1.241
Јужна и Источна Србија	276.481	10.456	40,3	45	12986.54
Подунавска	1.244	6.000	4,9	15,5	62

³³ План пошумљавања је реалан са еколошког становишта, при чему треба имати у виду да су број бонитетних класа и расположива површина већи, јер је установљен неформални договор са сектором пољопривреде да се шуми додели и 5. бонитетна класа.

Подручје НСТЈ 1, НСТЈ 2, НСТЈ 3 (област)	Укупна површина (km ²)	Површина шума (km ²)	Шумовитост %	Оптимална шумовитост %	Површина шума 2035. (km ²)
Браничевска	3.855	126.000	32,3	35,5	1.275
Зајечарска	3.625	162.800	44,0	51,0	1.652
Борска	3.506	162.800	46,3	60,0	1.656.
Нишавска	2.440	91.200	37,7	45,4	936
Топличка	2.230	109.200	50,4	50,1	1.115
Пиротска	2.764	115.600	42,1	53,2	1.190
Јабланилка	2.771	132.400	48,0	66,4	1.362
Пчињска	3.519	139.600	39,7	66,4	1.447
АП КиМ	10.887	4.810	44,2	52,7	4.812

Приоритетне мере на обнови, нези и заштити шума приказане су у Табели 21.

Табела 21. Приоритетне мере на обнови, нези и заштити шума

Р.бр.	Врста рада (на годишњем нивоу)	Јединице мере
1.	Пошумљавање	6.000 ha
2.	Нега новоподигнутих засада	12.800 ha
3.	Подизање заштитних појасева	500 ha
4.	Сеча шума	4.700.000 m ³
5.	Обнова високих шума	24.914 ha
6.	Обнова багрема	600 ha
7.	Подизање интензивних засада топола	750 ha
8.	Обнова пребирних шума	1.800 ha
9.	Нега високих шума	131.496ha
10.	Нега интензивних засада	200 ha
11.	Попуњавање разређених високих састојина	24.900ha
12.	Санација угрожених састојина	23.685 ha
13.	Индиректна конверзија изданаčkih састојина	115.300 ha
14.	Директна конверзија изданаčkih шума и реконструкција високо деградираних шума	18.320 ha
15.	Производња садница	20.000.000ком.
16.	Унапређивање здравственог стања шума (превентивне и репресивне мере)	2.252.400 ha
17.	Изградња шумских саобраћајница	1.571 km
18.	Заштита и очување шумског тла од ерозије и заштита вода	25.215 ha

Мере и активности ширег секторског карактера за подршку одрживом газдовању шумама дате су у Табели 22.

Табела 22. Мере и активности за подршку одрживом газдовању шумама

Р. Бр.	Активности које осигуравају операционалност циљева одрживог газдовања шумама
1.	Подршка развоју приватних шумовласника
2.	Подршка развоју пословних активности и ТР у шумарству
3.	Планирање у шумарству (стратешки и оперативни планови)
4.	Промоција и развој адаптивног и природи блиског газдовања шумама
5.	Развој интегрисаног информационог система
6.	Подршка обезбеђивању шумског репродуктивног материјала
7.	Мере за очување природне вредности и биодиверзитета шума

Р. Бр.	Активности које осигуравају операционалност циљева одрживог газдовања шумама
8.	Перманентан мониторинг шумских станишта
9.	Мере за унапређивање и очување социјалних функција шума
10.	Инфраструктурно опремање у односу на вишефункционални аспект коришћења
11.	Консолидација шумског поседа
12.	Јачање институција и развој образовања и перманентна обука
13.	Основна и примењена истраживања у шумарству
14.	Сарадња, комуникација и промоција
15.	Међусекторска сарадња
16.	Међународна сарадња
17.	Институционално јачање на нивоу управљача и корисника шума

Релизација планских решења у области шумарства, пре свега у погледу очувања и повећања површина шума, имаће следеће ефекте:

- заштита и увећање биоразноврсности шума,
- увећање производног ефекта и значаја шума као обновљивог извора енергије,
- адаптивност на утицаје климатских промена: умањењем негативних утицаја ерозије (посебно водне у средишњој Србији и еолске у Војводини); увећањем отпорности урбаних центара; умањеним степеном ризика пољопривредне производње и др;
- заштита изворишта површинских и подземних вода ради смањења неравномерности протицаја, повећања равномерности издани, чистоће и квалитета вода;
- привођење простора одговарајућим хуманијим наменама рекултивацијом површинских копова и јаловишта (борски, косточак, колубарски басен и др.);
- смањење негативног утицаја саобраћајних инфраструктурних коридора и привредних зона подизањем заштитних појасева шума.

2.5.1.2.2. Развој ловства

У склопу ревитализације и унапређења ловства у Републици Србији предвиђене су следеће мере и активности за достизање, одржавање и унапређивање бројности, полне и узрастне структуре популација гајених врста ситне и крупне дивљачи у обиму који ће обезбедити њихову дугорочну варијабилност:

- на подручју Републике Србије јужно од Дунава и Саве – унапређење општег популационог статуса рањивих врста као што су дивокоса, јелен, европски зец, пољска јаребица и срна чије је бројно стање испод капацитета станишта;
- на територији АП Војводина – предузимање мера за развој, очување и унапређење популација европског јелена, срне, зеца, фазана, као и обнављање и унапређење стања пољске јаребице;
- на територији АП КиМ – предузимање мера за развој, очување и унапређење популација дивокосе, великог тетреба, зеца, пољске јаребице и фазана;
- унапређење станишта дивљачи кроз активности на унапређењу хранидбених потенцијала станишта, очувању и формирању склоништа за дивљач, обезбеђивање воде и мира у ловишту и предузимање других стручних управљачких активности;
- спречавање штета коју дивљач може да проузрокује људима на пољопривредном земљишту, водама, у насељима и шумама;
- спречавање штета које правно и физичко лице и дивљач проузрокује на дивљачи, као и штета које настају као последица фактора ризика (поплава, земљотрес, суша, пожар) у ловишту;

- дефинисање подручја од изузетног значаја за Републику Србију, на којима ће се (за европског јелена, дивокозу, муфлона, јелена лопатара, великог тетреба и сл.) установљавати ловишта посебне намене.

Претпоставке за остваривање дугорочног програма заштите и унапређивања дивљачи су:

- биолошке – очување и унапређивање популације гајених врста дивљачи, уношење дивљачи из узгајалишта у ловишта и побољшање станишних услова, при чему је потребно оснажити прилагодљивост и адаптивни капацитет дивљачи и станишта на ризике повезане са климатским условима и природним катастрофама;

- техничке – подизање ловно узгојних и ловно техничких објеката;

- економске – финансијске и организационе; и

- кадровске – школовање кадрова, годишњи тренинг и обука, проширење научних истраживања, унапређење технолошких капацитета ловног сектора и подстицање иновација.

Неопходно је унапредити глобалну подршку напорима који се улажу у борбу против криволова и трговине заштићеним врстама, уз услов повећања капацитета локалних заједница за остваривање одрживог економског развоја и заштиту природе.

Приоритетне мере одрживог развоја ловних подручја су:

1. одржавање и повећање бројности (за 15% до 2035. године) крупне и ситне дивљачи и природно распрострањење популација ловних врста у складу са одредбама повољног конзервационог статуса;

2. одржавање генетичког диверзитета популација (тј. субпопулација) ловних врста у складу са одредбама повољног конзервационог статуса;

3. унапређење конзервационог статуса када је неповољан за ловне врсте;

4. подизање и унапређење специјског диверзитета биолошке заједнице којој ловна врста припада (медвед, дивокоза, тетреб, дропља и др.) и остале фауне (соколови, орлови, роде и др.);

5. подизање и унапређење диверзитета станишта биолошке заједнице којој ловна врста припада;

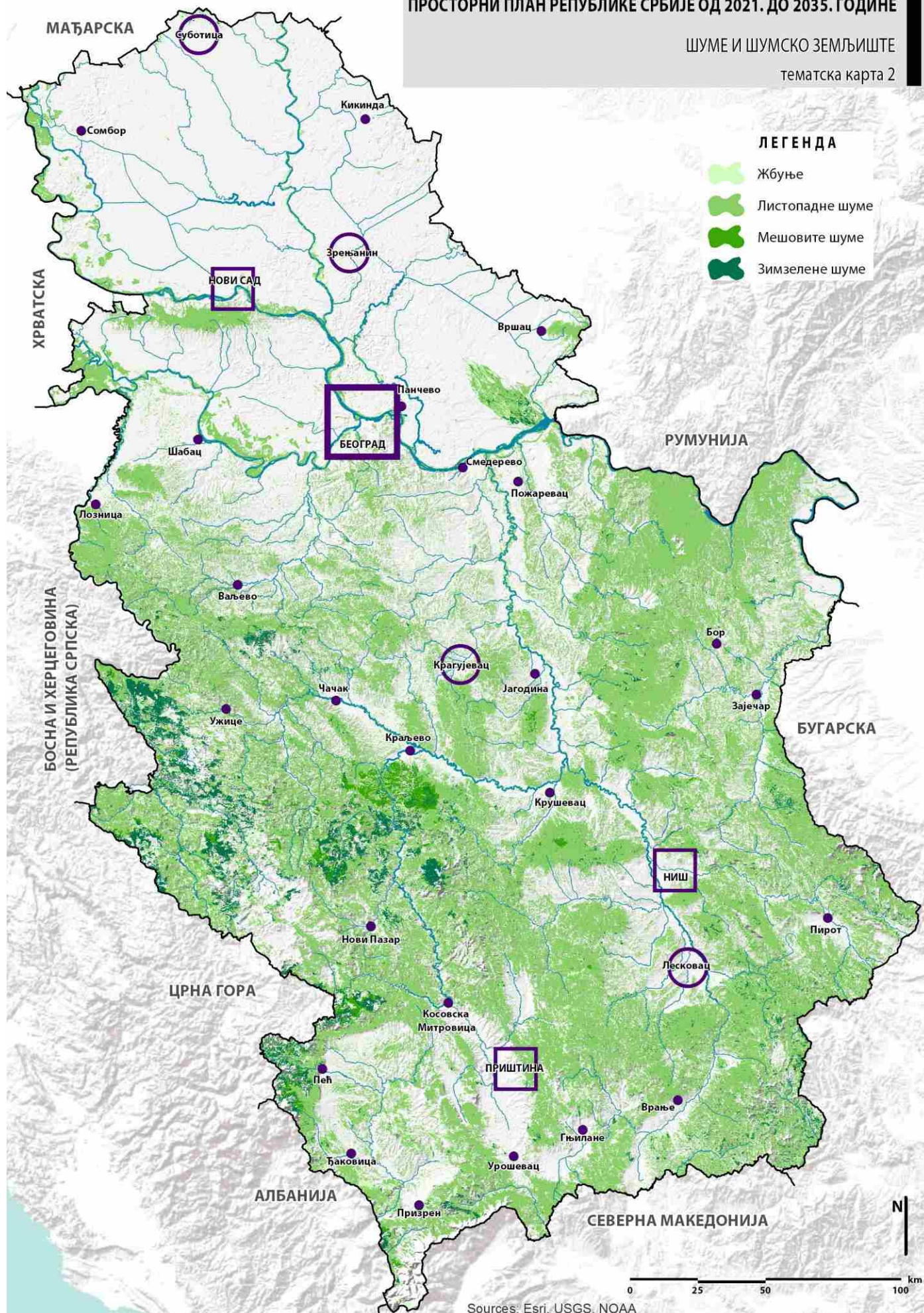
6. очување здравственог стања, биолошка и правна заштита, како ловостајем заштићених тако и трајно заштићених врста дивљачи; и

7. побољшавање природних услова станишта у ловиштима, нарочито за гајене врсте дивљачи.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

ШУМЕ И ШУМСКО ЗЕМЉИШТЕ

тематска карта 2

2.5.1.3. Воде и водопривредна инфраструктура (Реферална карта 3б)

2.5.1.3.1. Полазишта развоја водопривредне инфраструктуре

Најважнија полазишта развоја водопривредне инфраструктуре, у складу са основним стратешким планским документима развоја водопривреде (*Стратегијом управљања водама на територији Републике Србије до 2034. године* и *Водопривредном основом Републике Србије*, 2002), као и планским решењима из претходна два ППРС (1996, 2010), су следећа:

1. У планском погледу Србија је јединствен водопривредни простор.

2. Рационално коришћење, уређење и заштита вода решава се развојем интегралних вишенаменских система. Они су због рационализације коришћења вода и због економичности улагања разложени на две класе система:

- 18 регионалних система за обезбеђивање воде за насеља и за технологије које захтевају највиши квалитет воде;

- 11 речних система за коришћење, уређење и заштиту вода³⁴.

Заједнички објекти речних и регионалних система су вишенаменске акумулације које оптимизацијом реализују циљеве обе класе система (водоснабдевање, циљеве одбране од поплава, уређења водних режима, енергетике, заштите вода, итд.).

3. У регионалним системима за снабдевање водом за пиће приоритет има коришћење локалних изворишта воде доброг квалитета. Принцип је да се само количине воде које недостају обезбеђују из регионалних система, који се ослањају на заштићена изворишта подземних и површинских вода републичког значаја.

4. Локална и регионална изворишта воде за пиће морају бити стриктно заштићена у складу са регулативом, и мора се обезбедити пуно спровођење мера заштите.

5. Подземне воде највишег квалитета могу се користити само за снабдевање насеља и оних индустрија које захтевају квалитет воде за пиће.

6. Квантитативна ограничења при експлоатацији водних ресурса су:

- из водотока – након захватања у водотоку се мора оставити проток који је једнак или већи од еколошког протока³⁵, који се одређује за сваку деоницу водотока према прописаној методологији;

- за подземне воде – експлоатација се врши тако да се не угрози добар квантитативни статус водних тела подземних вода.

7. Због неповољних водних режима неопходне су акумулације за коришћење површинских вода. У овом ППРС, као и у претходна два ППРС, оквирно су дефинисане локације потенцијалних акумулација, како би се ти простори резервисали и заштитили за планирану намену.

8. У равничарским реонима, у којима су најквалитетнији земљишни ресурси и у којима се морају користити транзитне воде, решења се заснивају на све сложенијим вишенаменским каналским системима.

³⁴ Речни систем је хидрографски систем већег речног слива који је познат географски појам, али је и управљачка целина којом се јединствено управља, у складу са кључним постулатом водопривреде да се водама мора управљати на нивоу већих речних сливова. У Србији се речни системи за коришћење, уређење и заштиту вода формирају на нивоу сливова, осим у случају токова Дунава и Саве који се због свог значаја издвајају као посебна планска и управљачка целина. Већ су формиране основне конфигурације једанаест речних система за коришћење, уређење и заштиту вода, а у функционалном и управљачком погледу се издвајају кључни вишенаменски објекти приказани у Табели 24.

³⁵ У Закону о водама тај проток се назива „одржив минимум”.

9. За индустријске потребе вода се захвата из водотока (осим за оне индустрије које се снабдевају водом из система водоснабдевања насеља) уз захтев да се поштују захтеви регулативе о интегрисаном спречавању и контроли загађења.

10. Не дозвољава се изградња нових проточних система за хлађење ТЕ и других објеката са расхладним системима, јер су термички капацитети чак и већих водотока већ искоришћени.

11. Обезбеђеност испоруке воде је примерена захтевима корисника. Обезбеђеност снабдевања насеља је око 98% у регионалним системима и за технолошке захтеве базних индустрија и термоелектрана, у мањим водоводима треба да буде већа од 95%, а 80% у системима за наводњавање. У насељима и технолошким системима у периодима рестрикције испоруке воде мора да се обезбеди да испоручена количина воде не буде мања од 70% у односу на количину воде која је тражена.

12. Задатак акумулација је да изврше регулисање неравномерности протока и створе услове за коришћење воде, као и да побољшавају водне режиме – да смањују таласе великих вода и повећавају протоке у маловодним периодима.

13. Рационализација потрошње воде и вишекратно рецикулационо коришћење пречишћених вода је кључни стратешки захтев.

14. Искоришћење хидропотенцијала као еколошки најчистијег обновљивог извора енергије има приоритет и обавља се у оквиру интегралних речних система, уз примену савремених технологија и поштовање свих принципа заштите вода, водотока и еколошког окружења.

15. Заштита становништва и његове имовине од штетног дејства вода врши се у складу са хидролошким процесима, заштитом природних вредности и економском оправданошћу нивоа заштите. Степен заштите зависи од значаја и вредности садржаја који се штите.

16. Заштита од спољних вода (поплава) остварује се истовременом применом три групе мера:

- пасивном заштитом – линијским заштитним системима (насипи, регулације корита и уређење заштитних линија у градовима применом принципа тзв. „урбане регулације”);

- активним мерама заштите– ублажавањем поплавних таласа у акумулацијама, ретензијама и каналским системима;

- применом неинвестиционих – организационих и планерских мера, којима се спречава раст потенцијалних штета од поплава.

17. Заштита од унутрашњих вода се спроводи одговарајућим дренажним и каналским системима. У урбаним срединама уводе се у праксу методе контроле количина и квалитета кишног отицаја (смањење удела непропусних површина, инфилтрација, ретензије итд.).

18. Заштита вода од загађивања се планира и спроводи у оквиру интегралног управљања водама, применом:

- принципа смањења загађења на месту настанка, односно, смањења количина опасних материја на извору загађења, спровођењем потребних мера заштите вода од загађивања и контролом рада постројења за пречишћавање отпадних вода;

- комбинованог приступа, који се остварује мерама контроле испуштања загађења (стандард емисије) и мерама контроле квалитета животне средине (стандард квалитета водопријемника), узимајући строжији критеријум од ова два;

- начела „загађивач плаћа”, којим се обавезују загађивачи да сnose трошкове мера за отклањање / смањење загађења;

- начела најбољих доступних техника, којим се обавезују сви субјекти, учесници у активностима везаним за воде, да примењују најбоље расположиве технике.

19. Одржавање пловних путева на Дунаву, Сави и Тиси врши се у складу са више ратификованих међународних споразума.

20. Сви захвати на уређењу и коришћењу површинских вода су такви да морфолошке промене и притиске на водна тела своде на нужни минимум.

21. Експлоатација песка и шљунка се одвија под контролом и у складу са одобреним пројектима, који треба да буду функционално усаглашени са пројектима регулација река и коришћења простора и да подлежу истој процедури ревизије и надзора током радова.

22. Сви водопривредни системи треба да буду оптимално уклопљени у еколошко, социјално и друго окружење. При планирању и експлоатацији водопривредних система мора се водити рачуна о јединству процеса у природи чија је значајна компонента вода, из чега проистиче и повезаност и међузависност акватичних и приобалних екосистема.

23. За цену воде и услуга у сектору водопривреде примењују се следећи принципи:

- реални (економски) ниво цене воде одређује се на основу принципа пуне надокнаде трошкова и уз примену начела „корисник плаћа” и „загађивач плаћа”. Цена воде треба да обухвати и све трошкове заштите изворишта;

- за коришћење водног добра и водопривредних система који су добро од општег интереса плаћа се реална цена (принцип „корисник плаћа”);

- субјекти који узрокују загађење вода треба да сnose трошкове мера за отклањање или смањење тог загађења (принцип „загађивач плаћа”);

- реални (економски) ниво цене воде и услуга треба уводити постепено, у складу са економским и социјалним статусом корисника услуга.

2.5.1.3.2. Водно земљиште

Водно земљиште дуж река захвата површину коју обухвата успор од велике воде вероватноће 1%, увећану за појасе дуж обе обале ширине до 10-20 m у подручјима која се не бране од поплава, а код река које се насипима бране од стогодишње воде ВЗ је читав простор унутар насипа, као и простор не ужи од 50 m од најудаљеније границе ножице насипа унутар брањене стране. Ако насипе прате канали дренажних система ВЗ обухвата и те канале и пратеће дренажне бунаре. Уколико се неки простори (касете) уз реку предвиђају као могуће повремене ретензија за ублажавање поводња и заштиту од поплава – и те површине се третирају као ВЗ. Водно земљиште обухвата и напуштено корито и пешчани и шљунчани спруд који вода повремено плави и земљиште које вода плави услед радова у простору (преграђивања текућих вода, експлоатације минералних сировина и слично). У случају језера, акумулација и мочвара (оних које се штите према Рамсарској конвенцији) – ВЗ обухвата површину од 10-20 m од уреза највишег забележеног нивоа воде.

На ВЗ је забрањена градња било каквих сталних објеката, осим објеката водопривреде. Водно земљиште може без ограничења да се користи за пољопривредну производњу, плантажне засаде, спортске и рекреационе површине – без објеката који ометају развој система за заштиту од вода и спровођење мера одбране.

2.5.1.3.3. Регионални системи за снабдевање водом насеља

У Србији је планиран развој 18 регионалних система за снабдевање водом насеља и индустрија које захтевају воду највишег квалитета (Табела 23, Тематска карта 3). Неки од делова тих подсистема нису још повезани у системе вишег реда, али се концепција њихове постепене агрегације/укрупњавања задржава, јер је то у складу са захтевима поузданости у погледу количине и квалитета воде која се доставља корисницима.

Студијском документацијом и планским документима нижег реда биће прецизирани детаљи и обим развоја појединих регионалних водоводних система у временском хоризонту ППРС, као и односи локалних и регионалних водоводних система.

Табела 23. Регионални системи и подсистеми за снабдевање водом насеља

Систем	Подсистеми (ПС), Изворишта (И): ПВ - подземне воде, ак. - акумулације, насеља (Н)
Горње-јужноморавски	ПС: Врањско-пчињски; И: ак. Првонек, Прохор - Пчиња, моравски алувиони; Н: Врање, Бујановац, Прешево, Трговиште. ПС: Власинско језеро; И: Власина, Лисина Н: Владичин Хан, Сурдулица.
Доње-јужноморавски	ПС: Топлички - И: ак. Селова Н: Куршумлија, Прокупље, ка Нишу. ПС: Нишавски - извори + ак. Селова Н: Ниш. ПС: Власински, И: ак. Свође - Власина. ПС: Јабланички; И: ак. Барје, Брестовац, Кључ Н: Лесковац, Лебане, Медвеђа. ПС: Моравички; И: ак. Бован Н: Алексинац, Сокобања, Ражањ.
Западноморавски-увачки	ПС: Рзав; И: ак. Сврачково, Роге, Велика Орловача Н: Ариље, Пожега, Лучани, Чачак, Горњи Милановац, у перспективи повезивање са Косјерићем и Ивањицом (ак. Скрапеж, ак. Ношница). ПС: Западна Морава; И: ак. Врутци, ак. Златибор Н: Ужице, Чајетина. ПС: Увац; И: Увац, Кокин Брод (у перспективи веза са Великим Рзавом); Н: Сјеница, Пријепоље, Нова Варош, Прибој, у перспективи даље ка долини Западне Мораве и Шумадије.
Ибарско-шумадијски	ПС: Студеница-Лопатница; И: ак. Студеница, Лопатница, Гужа, алувиони Велике и Западне Мораве, Ибра Н: Краљево, Врњачка Бања, Шумадија до Раче и Аранђеловца, могуће и Трстеник. ПС: Рашка; И: Рашка (врела), Вучинић, Бела Вода (Људска р.), ак. Рибариће – Ибар, ак. Бараково, Рашка Н: Нови Пазар.
Расинско-поморавски	И: ак. Ћелије, алувиони, Равна р. и ак. Забреге Н: Крушевац, Александровац, Варварин, Параћин, Ћуприја, могуће и Трстеник.
Тимочки	ПС: Бор, Зајечар; И: ак. Грлиште, Боговина, извори, алувион Н: Бољевац, Бор, Зајечар, Неготин, могуће повезивање за књажевачким ПС. ПС: Књажевачки; И: ПВ, ак. Жуковац Н: Књажевац и долине Белог, Трговишког и Сврљишког Тимока.
Моравско-млавски	ПС: Морава – Млава; И: алувиони (Шалинац, Годомин, моравски алувиони), ак. Витман и Градац Н: Смедерево, Гроцка, Петровац, Мало Црниће, Пожаревац, Жабари, Велико Градиште, Голубац, Велика Плана, Смедеревска Паланка. ПС: Кучевски - Буковска река Н: Кучево и Мајданпек.
Колубарски	И: ак. Стубо-Ровни, врела, алувиони Н: Ваљево, Уб, Мионица, Љиг, Лајковац, Лазаревац. Прелазна решења током реализације РЕИС Колубара – дренажни системи.
Савско-београдски	И: алувиони, река Сава Н: Београд, Гроцка, Сопот и Младеновац, могуће део Старе Пазове и Инђије.
Мачвански	И: алувиони Мачве, Подриња и Посавине Н: Богатић, Шабац, Лозница.

Систем	Подсистеми (ПС), Изворишта (И): ПВ - подземне воде, ак. - акумулације, насеља (Н)
Јужнобанатски	И: локална изворишта и алувион Ковин – Дубовац Н: Панчево, Ковин, Опово, Ковачица, Алибунар, Вршац, Пландиште, Б. Црква. Касније: пребацивање воде са десне обале Дунава.
Сремски	И: савски алувиони (Јарак-Кленак) Н: Сремска Митровица, Рума, Ириг, Пећинци, могуће Стара Пазова и Инђија (са или без повезивања на Београдски систем).
Новосадски	И: ПВ (алувион Дунава, Тисе, ОВС), по потреби речне воде Дунава Н: Нови Сад, Беочин, Бачки Петровац, Бачка Паланка, Темерин, Жабаљ, Зрењанин.
Бачки	И: алувион Дунава и касније воде Дунава Н: Апатин, Сомбор, Оџаци, Бач, Кула, М.Иђош, Б.Топола, Врбас, Србобран, Бечеј.
Систем Горње Потисје	И: подземне воде ОВС и алувион Дунава (Бездан-Богојево) Н: Суботица, Кањижа, Нови Кнежевац, Сента, Чока, Кикинда, Ада, Нова Црња. ОВС само за насеља. Касније: прерада речне воде и довођење вода са југа.
Метохијски	ПС: Пећ-Исток-Клина; И: ПВ, ак. Мова-Клина.
	ПС: Радоњић; И: ПВ, ак.Радоњић Н: Дечани, Ћаковица, Ораховица.
	ПС: Јужна Метохија; И: ПВ Н: Призрен, Сува Река. Превођење воде на Косово.
Приштинско-митровачки	И: ак. Газиводе, Грачанка, Батлава. Довођење воде из слива Белог Дрима (акумулације Мова и Доброшевац) Н: Приштина, Северно Косово са Косовском Митровицом.
Јужнокосовски-биначки	И: ПВ, ак. на Лепенцу, ак. Кремената Н: Урошевац, Штимље, Витина, Гњилане, Н.Брдо, Косовска Каменица.

За индустријске потребе вода се захвата из водотока, осим за оне индустрије које се снабдевају водом из система водоснабдевања насеља.

Централни општински (градски) јавни системи ће се ширити и обухватати све већи број становника у руралним подручјима који су до сада имали индивидуално водоснабдевање или су били прикључени на мање локалне (тзв. сеоске) водоводне системе који не испуњавају потребне санитарне и техничке стандарде.

Просторе на којима су регионална и локална изворишта треба резервисати планском документацијом искључиво за те намене. На свим регионалним извориштима планира се третман вода и дезинфекција на постројењима за припрему воде за пиће (ППВ) са робусним и поузданим технологијама које гарантују висок квалитет прерађене воде.

Континуирани задатак свих водовода је рационална потрошња воде и смањење губитака воде.

2.5.1.3.4. Речни системи за коришћење, уређење и заштиту вода

Речни системи за коришћење, уређење и заштиту вода формирају се на нивоу сливова, осим у случају токова Дунава и Саве који се због свог значаја издвајају као посебна планска и управљачка целина. Већ су формиране основне конфигурације једанаест речних система за коришћење, уређење и заштиту вода, а у функционалном и управљачком погледу се издвајају кључни вишенаменски објекти приказани у Табели 24 и Тематској карти 3.

Табела 24. Речни системи за коришћење, уређење и заштиту вода

Речни системи	Кључне постојеће акумулације и објекти	Кључне нове акумулације, објекти и мере
Јужноморавски	Власина - ХЕ Врла 1-4, Завој, Првонек, Барје, Селова, Бован, Брестовац, Бресница	Свође, Кончуљ, Власина: повећање успора, каскада МХЕ на Нишави, ППОВ у агломерацијама ¹⁾
Западноморавски	Газиводе, Гружа, Ћелије, Врутци, Батлава, Међувршје, Сврачково (у изградњи)	Рибариће + Бараково, Ибарска каскада, Роге, Велика Орловача, Скрапеж, Студеница, Лопатница, Ношница, довод из Увца у Велики Рзав и акумулацију Велика Орловача
Велика Морава	Регулација корита, 22 заштитне касете	Моравска каскада ХЕ + интегрално уређење долине, ППОВ у агломерацијама
Колубарски	Стубо-Ровни, Паљуви Виш (конач. фаза), регулације река	Измештања Колубаре, Кладнице, Пештана, ППОВ у агломерацијама
Дрина са Лимом и Увцем	Бајина Башта, Заовине, Зворник, Увац, Кокин Брод, Радоиња, Потпећ	Системи: Средња и Доња Дрина, РХЕ Бистрица + акум. Клак на месту Радоиње, Лимска каскада, веза система на Увцу са Великим Рзавом ка ак. Велика Орловача
Тимочки	Грлиште, Борска река	Боговина, Околиште, Жуковац, ППОВ у агломерацијама
Токови Дунава и Саве у Србији	ХЕ Ћердап 1 и 2, уређење тока и приобаља + заштитни системи	Повећање снага ХЕ, додатна заштита приобаља, уређење пловног пута на Сави
Банатски	Банатски ХС ДТД, Брана на Тиси, регулације	Повећање проточности ХС ДТД, МХЕ уз уставе, регулације, ППОВ насеља и индустрије
Бачки	Бачки ХС ДТД, ХС Северна Бачка, ППОВ	Обнова + повећање проточности ХС ДТД, ХЕ Северна Бачка, ППОВ у агломерацијама
Сремски	Канал Галовица и др. мале акумулације на Фрушкој Гори	Ревитализација акумулација на Фрушкој гори и канала, ППОВ у агломерацијама
Бели Дрим и Лепенац	Радоњић - Пруе, мелиорациони системи	Акумулације на Клини, Дреници, Лепенцу + воде Шаре, пребацивање дела воде из Метохије према водом врло оскудном Косову

¹⁾ У области заштите вода од загађења термин „агломерација” је дефинисан у Закону о водама, члан 3. на следећи начин: „агломерација јесте подручје на коме су становништво и/или производне делатности довољно концентрисани да се комуналне отпадне воде могу прикупљати и одводити до постројења за пречишћавање отпадних вода или до крајње тачке испуштања”.

У речним системима реализују се објекти и мере који обезбеђују њихово вишенаменско деловање. Тамо где постоје услови најважнији објекти су акумулације, а у равничарским деловима развијају се системи канала који омогућавају управљање водним режимима (ХС ДТД, ХС Северна Бачка, ХС Надела, итд.).

Нераздвојни део речних система у Војводини су ХС ДТД и ХС Северна Бачка. ХС ДТД треба да буде што пре ревитализован. ХС Северна Бачка са више мањих акумулација и мрежом магистралних канала и пумпних станица, за довођење воде у водом најдефицирарније подручје Србије – Северну Бачку, делом је изграђен, а његово завршавање има висок приоритет.

Табела 25. Планиране и потенцијалне³⁶ акумулације првог нивоа значаја

Бр.	Акумулација	Река	ЈЛС	V _{max} (10 ⁶) m ³	КНУ (mm)	Намена
1	Прохор Пчињски	Пчиња	Трговиште	58	510	В,Е,Н,О,Р,Т
2	Свође ^{**})	Власина	Црна Трава	80	400	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
3	Кључ ^{**})	Шуманка	Лебане	21	495	В,П,О,Р,Т,Е
4	Зебице ^{**})	Вел. Косаница	Куршумлија	17	560	В,Е,П,О,Р,Т
5	Кремената	Кремената	К. Каменица	23	590	В,Е,П,О,Р,Т
6	Бинач	Голема река	Витина	22	595	В,Е,П,О,Р,Т
7	Кончуљ ¹⁾	Бин. Морава	Бујановац	230	445	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
8	Слатина+Царићи	Лепенац	Штрпце	19	742	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
9	Доброшевац	Дреница	Глоговац	45	574	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
10	Мова	Клина	Клина	50	560	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
11	Сврачково [*])	Велики Рзав	Ариље	27	418,2/421	В,Е,О,Р,Т
12	Роге	Велики Рзав	Ариље	162	512,5	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
13	Орловача ^{2) **})	Велики Рзав	Ариље	770	690	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
14	Сеча Река	Скрапеж	Косјерић	17	465	В,И,Е,П,О,Р,Т
15	Рокци	Ношница	Ивањица	83	640	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
16	Рибарићи ^{8) **})	Ибар	Тутин	51	795	В, Е, П, О, Р, Т
17	Бараково ^{8) **})	Јошаница, Рашка	Нови Пазар	57	695	В,Е,И,П,О,Р,Т,
18	Вучиниће ^{6) **})	Људска река	Нови Пазар	45	667	В,И,Е,П,О,Р,Т
19	Бела Вода ^{6) **})	Људска река	Сјеница	60	880	В, О, Е, Р, Т
20	Препрана ³⁾	Студеница	Ивањица		665	В,Е,П,О,Р,Т
21	Бела Стена ^{**})	Лопатница	Краљево	65	460	В,Е,П,О,Р,Т
22	Забреге ^{**})	Црница	Параћин	25	335	В,И,Е,П,О,Р,Т
23	Дрезга	Угљешница	Крагујевац	12,9	277	В,И,П,О,Р,Т
24	Бељаница	Ресава	Деспотовац	40	560	В,И,Е,Н,П,О,Р,Т
25	Витман + Градац	Млава	Петровац	12,5	203/251	В,Е,П,О,Р,Т
26	Кучево	Буковска река	Кучево	28	250	В,И,Е,О,Р,Т
27	Околиште	Околишка р.	Сврљиг	15	520	В,Е,П,О,Р,Т
28	Одоровци	Јерма	Бабушница	56	598	В,Е,П,О,Р,Т
29	Дојкинци	Дојкиначка р.	Пирот	24,5	970	В,Е,П,О,Р,Т
30	Жуковац	Алдиначка р.	Књажевац	17	330	В, Е, П, О, Р, Т
31	Боговина ^{**})	Црни Тимок	Бољевац	47,5	266	В, И, П, О, Р, Т, Е
32	Бродарево ⁷⁾	Лим	Бродарево			Е, О, Р, Т
33	Клак ⁴⁾	Увац	Нова Варош	30	815	Е, О, Р, Т
34	Средња Дрина ⁵⁾	Дрина	Бај, Башта			Е, Н, П, О, Р, Т
35	Горња Љубовиђа	Љубовиђа	Љубовија	11	535	В, Е, О, Р, Т

Објашњење скраћеница за намене у последњој колони табеле: В - снабдевање водом становништва, И - снабдевање индустрије, Е - енергетика, Н - наводњавање, П - заштита од поплава, О - оплеменавање малих вода, Р – рибарство (на акумулацијама која су изворишта за регионалне водоводе није дозвољен кавезни

³⁶ У Табели 25 наведене су планиране и потенцијалне акумулације од значаја за Републику Србију које представљају догоровно опредељење (од којих су Стратегијом управљања водама већина наведене као потенцијалне). За све акумулације предвиђена је израда ППППН (са детаљном разрадом за зону I санитарне заштите изворишта) и пројектне документације којима ће се одредити плански оквир за уређење и коришћење, намена земљишта, односно режими заштите, ограничења и могућности градње. До израде ППППН могуће је планирање и изградња објеката јавне намене који су компатибилни са функцијама водопривреде, односно нису у супротности и не угрожавају реализацију планираних и потенцијалних акумулација.

узгој риба, као и коришћење пловила се моторима), Т – одрживи туризам (строго у складу са иновираним законом и правилницима о заштити вода).

Објашњење за звездице и бројеве у првој колони табеле:

*) Брана у изградњи.

**) Приоритетни објекти са гледишта потреба у блиском периоду, за које треба урадити документацију неопходну за израду ППППН у циљу дефинисања и резервисања простора за њихову реализацију.

¹⁾ Изузетно важна чеона акумулација за уређење вода Јужне Мораве, уз могуће смањење запремина на само око $100 \times 10^6 \text{ m}^3$. Њена остваривост није извесна, али се наводи као могућност, за случај неких других могућности одлучивања.

²⁾ Акумулација која је неопходна као стратешка резерва воде Србије на правцу Западне и Велике Мораве. Улази у приоритетне објекте, ради дефинисања документације потребне за ППППН и резервисање простора за реализацију.

³⁾ Резервисан простор до усвајања решења концепције коришћења вода реке Студенице.

⁴⁾ Брана на Увцу, изводно од ак. Радошња, ради реализације РХЕ Бистрица. Њена радна кота успора се мора одржавати до око коте 814 тпм, како се акваторија акумулације Клак не би спајала са акваторијом ак. Радошња, све док се не реше проблеми са квалитетом воде и пливајућим отпадом на реци Лиму (ак. Потпећ), из које се вода пумпа у ак. Клак.

⁵⁾ Потез Средње Дрине још није коначно диспозиционо решен, али се планира да буде решен каскадом ниских степеница прибранских ХЕ са успором који неће прелазити коте историјске велике воде (оквирно $Q_{0.1\%}$).

⁶⁾ Акумулације Вучиниће и Бела Вода на Људској реци су важне за развој Новог Пазара, и треба урадити документацију потребну за израду ППППН, на основу које ће се одабрати временски приоритет између њих две.

⁷⁾ Потез Лима узводно од Бродарева до границе са Црном Гором решаваће се са две степенице, са успором који се задржава у кориту за велику воду. Успор узводне степенице се не преноси на подручје Црне Горе.

⁸⁾ Акумулација Рибарић је једна од најважнијих планираних вишенаменских акумулација Србије, са котом која је дата (резервисати простор до коте 798 тпм), која омогућава да се реализује веома важан ХС Ибар – Јошаница (слив р. Рашке) – ак. Бараково на Јошаници - р. Рашка. Тај ХС треба да омогући гравитационо увођење неопходних количина воде у зону Нови Пазар – Рашка. Приоритетна је израда документације која омогућава израду ППППН за тај хидросистем, са обе акумулације.

Током времена може доћи до промене приоритета корисника појединих вишенаменских акумулација (намена наведених у Табели 25), јер је извесно да ће све већи значај добијати улоге у снабдевању водом насеља, коришћење акумулација за активну одбрану од поплава и за еколошки све важније повећавање малих вода у кризним маловодним периодима.

У Табели 25 дати су основни подаци о планираним акумулацијама првог нивоа значаја. Досадашња искуства са веома неуређеним водним режимима показују да су све планиране акумулације у тим системима неопходне, те их треба задржати и у будућим решењима, уз стриктно резервисање простора за те намене.

Посебан стратешки значај за Србију имају:

- у систему Јужне Мораве чеоне акумулације – Власинско језеро (повећањем запремине акумулације унутар водног земљишта уградњом устава на преливу) и Завојско језеро (завршетак започетог пројекта повећања водних биланса довођењем дела великих вода из Топлодолске реке);

- у систему Западне Мораве – акумулације Велика Орловача и Роге;

- у Колубарском систему – акумулација Стуборовни, са вишегодишњим регулисањем протока;

- у Тимочком систему – акумулација Боговина на Црном Тимоку (окосница регионалног система снабдевања водом и важан објекат активне одбране од поплава долине Тимока);

- у систему Дрине и Лима – објекти на Лиму, Средњој и Доњој Дрини;

- посебан стратешки значај има планирани ХС Горњи Ибар – Рашка – изградњом акумулације Рибариће на Горњем Ибру (непосредно узводно од исклињавања успора од акумулације Газиводе има услова да се у периоду великих вода један део преведе

гравитационим системом у акумулацију Бараково на реци Јошаници, десној притоци Рашке, и на тај начин снабде водом дефицитарно подручје Рашке области у зони Новог Пазара).

Планиране акумулације другог нивоа значаја (као што су Струганик на Обници, Златарић на Рибници и друге) ближе ће се утврдити регионалним просторним плановима.

У погледу пловидбе на унутрашњим пловним путевима, са аспекта водопривреде, значајно је да се сви захвати у речним коритима усмерени на обезбеђење пловидбених габарита и изградњу инфраструктурних објеката речног саобраћаја, морају радити и у складу са Законом о водама и усвојеним конвенцијама.

2.5.1.3.5. Хидротехничке мелиорације

Одводњавање је прва мера хидротехничких мелиорација и зато је многоструко развијеније по обухвату површина од система за наводњавање. Са око 400 система за одводњавање штити се око 2 милиона ха од око 2,1 милиона ха које треба одводњавати. Приоритет је обнова и ревитализација постојећих система, а тек затим њихово проширивање. Посебан приоритет има обнова ХС ДТД, чији су пројектовани капацитети на неким потезима знатно умањени због неодржавања, засипања корита и злоупотребе система за испуштање отпадних вода, па чак и муљевитог отпада. То треба урадити на еколошки погодан начин. Приоритет има и обнова система за одводњавање који су изграђени у оквиру пројекта ХЕ Ћердап 1 и 2, јер су бројни од њих сада са знатно смањеном ефективношћу. То је посебно изражено на површинама које је требало заштитити допунским објектима и мерама након подизања кота успора на ХЕ Ћердап 1 за повећања његове производње.

Развој система за **наводњавање** много заостаје за потребама и могућностима. Од око 1.900.000 ха земљишта погодног за наводњавање без ограничења, системи за наводњавање саграђени су на само око 105.500 ха (око 5,5% погодних површина). Приоритет је обнова око 280 постојећих система за наводњавање. Имајући у виду све дуже трајање суша очекује се постепено повећавање површина система који су у функцији, посебно у домену воћарства, јер расте интерес за савременим воћњацима наводњаваним „кап по кап” и опремљеним заштитним мрежама.

Да би економски опстало наводњавање не треба третирати само као допунску меру за стабилизацију пољопривредне производње у њеној садашњој структури и на садашњем нивоу организованости. У аграру треба створити економске и организационе услове да се целокупан пољопривредни сектор и све његове пратеће области (сточарство, откуп, прерада до највиших нивоа финализације, промет, извоз, итд.) трансформишу у складу са примарном производњом која се унапређује путем наводњавања. Пољопривреда са наводњавањем подразумева услове за интензивну и стабилну производњу, посебно оних производа који могу економски да оправдају и учине високо профитабилним иригационе системе.

2.5.1.3.6. Хидроенергетика

Хидроенергетска постројења су највећи и најпрофитабилнији објекти у оквиру речних система и због тога се тежи да буду део свих вишенаменских система. У свету је дошло до промена због којих је највећи део технички искористивог потенцијала прешао у категорију економски искористивог потенцијала.³⁷ Због нових економских и енергетских

³⁷ Најважнији разлози за то су: (1) са гледишта утицаја на смањење гасова стаклене баште (ГХГ) хидроелектране су најбољи обновљив и еколошки чист извор енергије; (2) у условима великог пораста снага ветрогенератора и соларних електрана, који имају врло изражену случајну компоненту

односа, готово целокупни технички хидроенергетски потенцијал Србије нашао се у категорији економски искористивог потенцијала у оквиру вишенаменских система код којих је хидроенергетика један о профитабилних корисника. Најважнији планирани системи су (Тематска карта 3):

- Два система на Дрини, које треба реализовати заједно са Републиком Српском: (а) Систем Доња Дрина, који је планиран са 4 степенице у основном кориту реке, у склопу пројекта уређења сада веома нестабилног корита доњег тока Дрине, све до ушћа у Саву; и (б) Систем Средња Дрина, који треба планирати са објектима у основном кориту, без икаквих непожељних утицаја на социјално, урбано и еколошко окружење.

- Систем интегралног уређења тока и долине Велике Мораве, са каскадом ниских степеница МХЕ које се реализују у кориту за велику воду. Од варијанти са 5, 6 и 7 степеница треба одабрати најпогоднију диспозицију. При разради свих објеката предвиђена су места за изградњу бродских преводница, али њих не треба градити све док се не нађе заинтересовани корисник. Систем прате: (а) неопходне регулације, посебно у зонама насеља ради њиховог складног урбаног повезивања са новим стабилним акваторијама; (б) системи за заштиту од спољних и унутрашњих вода; (в) уређење и заштита свих изворишта; и (г) уређење локација за експлоатацију речних материјала. Тај систем је интегрални развојни пројекат коришћења, уређења и заштите читаве долине Велике Мораве.

- Каскадни систем на реци Ибру, са објектима у кориту за велику воду који не угрожавају окружење већ доприносе интегралном уређењу те речне долине.

- Реализација каскаде малих хидроелектрана (МХЕ) на току Нишаве са објектима који су само у кориту за велику воду. Успорни објекти реализовани типизираним пнеуматским бранама омогућавају еколошки врло повољно коришћење тог дела тока Нишаве, као део интегралног уређења њене речне долине.

- Западна Морава је погодна за реализацију каскаде МХЕ са објектима искључиво у кориту за велику воду. Радове на њеном регулисању (са измештањем тока) због изградње аутопута, треба искористити да се каскадом типизираних МХЕ на рационалан и еколошки пожељан начин искористи деоница реке дуж трасе будућег аутопута.

- Реализација МХЕ уз све постојеће и будуће вишенаменске акумулације, при чему ће код акумулација намењених водоснабдевању МХЕ енергетски користити само вишкове воде из акумулације и неће реметити режим захватања и испуштања воде из акумулације. Такође МХЕ су дозвољене: 1) ако се реализују са отвореним деривацијама које не ометају друге инфраструктурне системе; 2) на средњим водотоцима на којима се може реализовати као каскада проточних МХЕ у кориту за велику воду, по могућности са истом типизираним диспозицијом успорног објекта и опремом (коришћење типа устава које се отварају тако да не чине сметњу течењу при наиласку великих вода); 3) на преносним системима регионалних и других водовода на местима на којима је неопходно оборити притисак; 4) на каналским системима на којима из функционалних разлога постоје денивелације нивоа (пример: ХС ДТД); 5) на местима некадашњих воденица, уз коришћење њихових доводних и одводних вада.

расположивости, нагло расте значај регулационе улоге хидроелектрана, посебно оних са акумулацијама; (3) из истих разлога је нагло повећана улога реверзибилних хидроелектрана; (4) развој опреме за ХЕ проширује опсег економичног коришћења потенцијала и река са малим падовима.

2.5.1.3.7. Заштита од поплава спољним водама

Заштита од поплава спроводи се у оквиру 11 интегралних речних система, применом активних, пасивних и организационих мера:

1. Активне мере

У планском периоду подстицаће се примена активних мера заштите од поплава, односно, коришћење акумулација и ретензија, растеретних и ободних канала за смањење поплавних таласа. Све акумулације које су грађене у последњим деценијама, као и будуће акумулације, имају резервисану запремину која је наменски предвиђена за прихватање и ублажавање таласа великих вода. Неопходна је обнова ХС ДТД, уз повећање проточности и управљачку модернизацију коришћењем управљачких математичких модела. Потребно је обновити и уредно одржавати Церски ободни канал, који штити Мачву од бујичних поплава.

2. Пасивне мере

Приобаља великих река (Дунав, Сава, доњи ток Велике Мораве, Тиса) највећим делом су била заштићена од тзв. стогодишњих великих вода (вероватноће 1%). Тај степен обезбеђености треба преиспитати, јер је дошло до погоршавања режима великих вода. Степен остварене заштите није постојана категорија, јер се мења зависно од промена режима формирања великих вода. Стога је неопходно да се повремено хидролошким анализама преиспитује степен заштите, који се реално остварује насипима на појединим деоницама река, посебно крај великих насеља на рекама, као и у зони технолошких садржаја који су веома осетљиви на плављење (површински копови, велике термоелектране, базне индустрије). За обезбеђење одговарајућег степена заштите примењиваће се и допунске мере и радови (мобилни системи заштите од поплава у градовима, реконструкција објеката).

Оквирни степени заштите, до израде и примене карата зона ризика од поплава, у складу са Директивом ЕУ о поплавама су:

- пољопривредне површине ван мелиорационих подручја штите се од 20-годишње велике воде (у неким случајевима интензивне производње и од 50-годишње воде);
- насеља до 20.000 становника и средње значајне индустријске зоне штите се од 50-годишње воде грађевинским објектима (насипи и сл.), а допунским системима (мобилни системи и др.) треба их обезбедити од 100-годишњих великих вода;
- насеља од 20.000 до 50.000 становника и значајне индустријске зоне штите се од 100-годишње воде грађевинским објектима (насипи и сл.), а допунским системима (мобилни системи и др.) треба их обезбедити од 500-годишњих великих вода;
- градови већи од 50.000 становника штите се од 100-годишње воде грађевинским објектима (насипи и сл.), а допунским системима (мобилни системи и др.) треба их обезбедити и од 1000-годишњих великих вода;
- приобаља дуж великих река штите се од 100-годишњих великих вода грађевинским објектима (насипима);
- привредни системи вишег нивоа значајности штите се од 500-годишњих великих вода, како би се избегли поремећаји великих размера у производном ланцу;
- термоелектране и базне индустрије штите се на најужој локацији од 1000-годишњих великих вода.

3. Неинвестиционе и организационе мере

Све већи значај имају неинвестиционе мере, које подразумевају да држава својим регулационим и контролним апаратом треба да онемогући грађевинске активности у зонама које су угрожене од поплава, како би се спречило стално повећање потенцијалних штета од поплава. Приоритетна је израда мапа ризика од поплава, у складу са

Директивом ЕУ о поплавама. Плавне зоне треба уградити у све планске документе, од просторних планова јединица локалне самоуправе до планова детаљне регулације, на основу расположивих карата плавних зона и зона ризика од поплава. Практична упутства за насеља и појединце како да се понашају током поплава да би заштитили себе и своју имовину, треба да значајно допринесу смањењу ризика и штета од поплава. Становништво треба едуковати да само предузима одговарајуће превентивне мере за сопствену заштиту и заштиту власништва, а осигурање добара на угроженом подручју може да буде значајан фактор за смањење финансијског ризика појединаца, предузећа и друштва у целини, те га треба подстицати. Сектор вода је одговоран само за оне штете од поплава које изазивају поплавни таласи већи од оних који су били меродавни за димензионисање објеката и система заштите од спољних вода, уз обезбеђен услов њиховог доброг одржавања. Преостале ризике сnose власници и корисници имовине у потенцијално плавним зонама.

2.5.1.3.8. Заштита вода од загађивања

Основна сврха заштите вода од загађивања је очување здравља људи и животне средине, кроз достизање и очување доброг статуса површинских и подземних вода (еколошки статус / потенцијал и хемијски статус), смањење хидроморфолошких притисака на природна водна тела, спречавање и контрола загађења вода и рационално коришћење расположивих ресурса. Заштита вода се обавља у оквиру 11 интегралних речних система, коришћењем критеријума као што су максимизирање ефеката побољшања квалитета воде водопријемника, смањење емисије загађења, степен спремности пројекта за реализацију и друго.

Дугорочно ће се изградњом канализационих система за сакупљање и ППОВ насеља обухватити све агломерације веће од 2.000 еквивалентних становника (ЕС). На територији Републике Србије, без КиМ, идентификовано је укупно 398 агломерација које ће своје отпадне воде пречишћавати на преко 350 ППОВ укупног капацитета око 7,1 милиона ЕС. За неке агломерације предвиђено је неколико ППОВ (нпр. у Београду су планирана 4 постројења), а нека ППОВ могу пречишћавати отпадне воде из неколико агломерација (Врбас – Кула, Ужице – Сеојно, могуће и Пожега – Ариље – Косјерић – Ивањица, Параћин – Ћуприја, Нова Пазова – Стара Пазова – Инђија, итд.). Већина постојећих ППОВ ће бити реконструисана и надграђена како би испунила прописане захтеве. Велика већина нових ППОВ су са секундарним (биолошким) и терцијарним (уклањање нутријената) третманом, а преостала постројења су са биолошким третманом. Сва ППОВ морају имати адекватну обраду отпадног муља и решено његово крајње одлагање или крајње коришћење. Потребно је проширити и реконструисати канализацију у насељима, по правилу као сепарациону канализацију на коју би било прикључено 85% свих становника. На подручју АП КиМ планиране су ППОВ за Призрен, Гњилане, Приштину, Митровицу и др.

Република Србија нема сопствене економске могућности да наведене радове сакупљања и пречишћавања отпадних вода насеља реализује у планском периоду. Стога се реализација мора ослањати већим делом на спољашње изворе финансирања (ЕУ фондови, кредити), али ни тада неће бити могуће спровести све мере предвиђене Директивом ЕУ о водама у планском периоду, већ треба извршити приоритизацију пројекта за реализацију.

Изградња атмосферске канализације мора да прати комплетну урбанизацију насеља и не сме да се дозволи значајно заостајање њене изградње у односу на канализационе системе за употребљене воде. При изградњи ових система треба применити савремени приступ који обухвата низ мера и радова на целој сливној

површини од места настанка отицаја до реципијента ради заштите од штетног дејства вода и заштиту вода од загађивања. Предвиђене мере треба инкорпорирати у правила грађења (смањење удела водонепропусних површина, зелена инфраструктура, зелени кровови и друге мере).

Регулисање отпадних вода из индустрије обухвата смањење уноса загађења у воде из индустријских постројења, које се постиже пуном применом Закона о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине („Службени гласник РС”, бр. 135/04 и 25/15), као и применом најбољих расположивих технологија (*BAT*) или најбољих доступних техника које не изискују прекомерне трошкове (*BATNEEC*). Основне мере су увођење адекватних предтретмана у индустријама прикљученим на канализацију насеља и изградња наменских ППОВ индустрија које своје отпадне воде упуштају непосредно у водотоке.

Уређење комуналних и индустријских депонија треба вршити у складу са савременом праксом и стандардима ЕУ, што ће смањити утицај ових потенцијалних извора загађења на воде.

Заштиту у оквиру зона санитарне заштите постојећих локалних изворишта и контролу и очување квалитета водних тела која се користе за рекреацију и купање спроводиће надлежна ЈЛС, док ће на подручјима намењеним за захватање воде за људску потрошњу мере заштите спроводити сектор вода, укључујући и додатну заштиту водних тела подземних вода која буду одређена као потенцијална изворишта регионалних система (стратешке резерве).

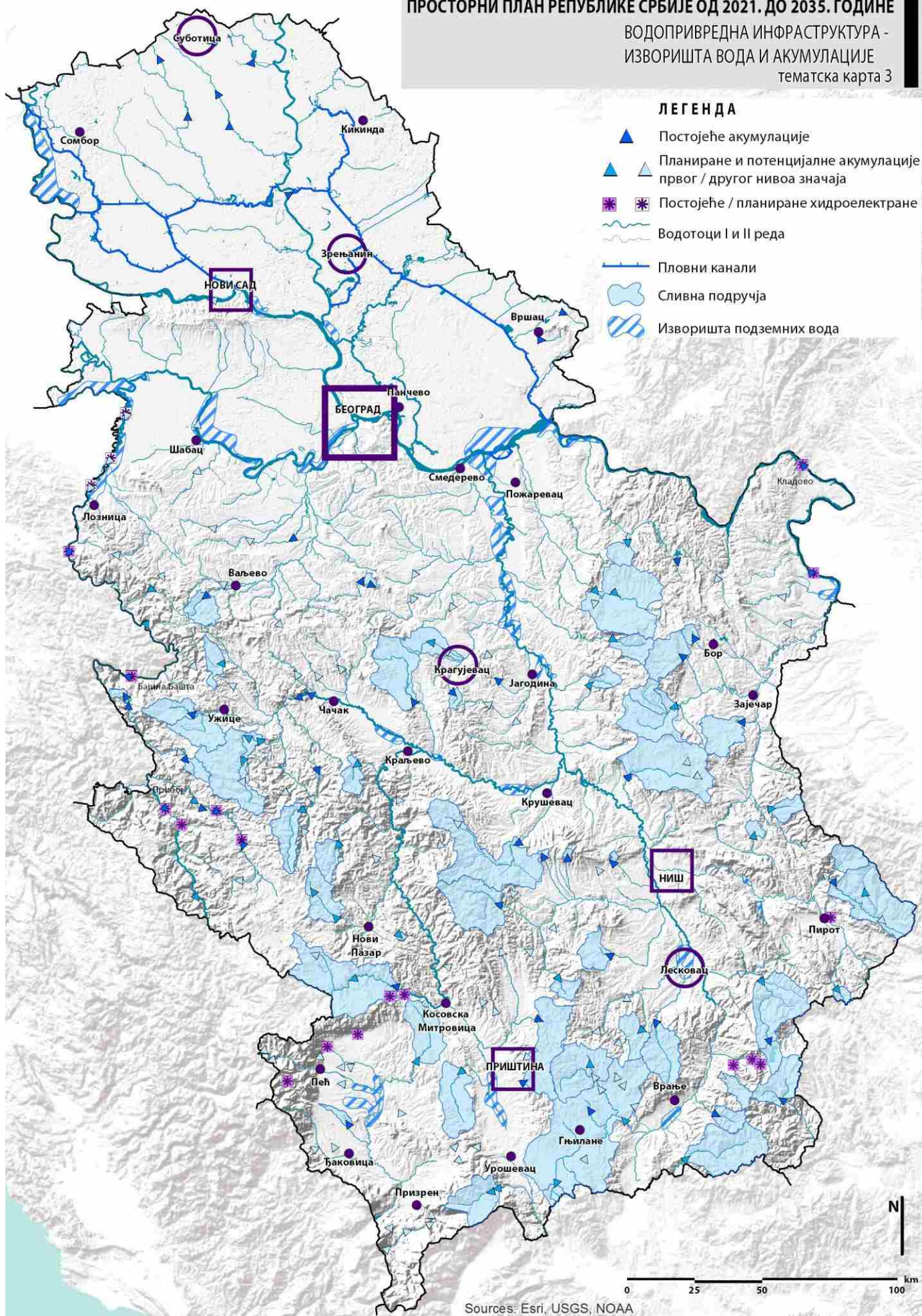
Захтеви за квалитетом ефлуента дефинисани регулативом, због комбинованог приступа заштити вода (примена оштријег од следећа два критеријума: граничне вредности емисије ефлуента и стандарда квалитета животне средине), могу у случају неповољних водних режима (ниске вредности малих вода, дуго трајање маловођа) бити пооштрени како би се очувао добар статус вода. Овде је од великог значаја побољшавање режима малих вода наменским испуштањем воде из акумулација.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

ВОДОПРИВРЕДНА ИНФРАСТРУКТУРА -
ИЗВОРИШТА ВОДА И АКУМУЛАЦИЈЕ
тематска карта 3

ЛЕГЕНДА

- Постојеће акумулације
- Планиране и потенцијалне акумулације првог / другог нивоа значаја
- Постојеће / планиране хидроелектране
- Водотоци I и II реда
- Пловни канали
- Сливна подручја
- Изворишта подземних вода

Sources: Esri, USGS, NOAA

2.5.1.4. Минералне сировине и рударство (Рефералне карте 1 и 3б)

2.5.1.4.1. Полазишта коришћења, заштите и управљања минералним сировинама и развоја рударства

Одрживо коришћење, заштита и управљање МС и развоја рударства у Републици Србији засниваће се на планским решењима, мерама и политикама које су усмерене ка пуној интеракцији минералних сировина као необновљивог природног добра, рударства као економске делатности и планског коришћења земљишта и заштите животне средине, што захтева:

- Јачање институционалног и осавремењавање законодавног оквира, као и израду недостајућих подзаконских аката и секторских планова (*Стратегија управљања минералним ресурсима Републике Србије и Минерална политика Републике Србије*) који треба да омогуће већу валоризацију укупних потенцијала сектора МС и рударства и њихово адекватно учешће у привредном и друштвеном развоју државе. Стратешко управљање минералним ресурсима треба спроводити на нижим нивоима управљања, на којима може да се примени модел за рударске басене за које се израђују дугорочни програми експлоатације. Овакав начин диверсификовања стратешког управљања минералним ресурсима треба да омогући ефективније просторно планирање, ефикасније коришћење и поуздану заштиту минералних ресурса.

- Примену интегралног приступа просторном развоју и одрживом коришћењу земљишта и минералних ресурса у просторном и секторском планирању. Неопходно је успоставити бољу синхронизацију и перманентан процес истраживања и планирања у области коришћења минералних ресурса, просторног развоја и управљања животном средином, јер је рударство, тј. експлоатација (и прерада) минералних сировина динамична активност са потешкоћама у предвиђању развоја, поготово на дужи рок.

- Наставак основних геолошких истраживања МС ради задовољења потреба друштва, домаће привреде али и пласмана на светско, у првом реду европско тржиште. У односу на домаће минералне ресурсе и потребе ЕУ у наредном планском периоду, посебно су значајна геолошка истраживања ресурса обојених и племенитих метала са пратећом асоцијацијом ретких елемената, а за домаће тржиште геолошка истраживања неметаличних минералних ресурса и то, пре свега, свих врста глина, магнезита, борних минерала, камених агрегата и силицијских сировина. Код енергетских МС потребно је наставити са истраживањима угља, нафте, гаса и геотермалне енергије. Неопходно је спровести систематска геолошка истраживања уљних шкриљаца како би се реално проценила њихова потенцијалност као енергетске сировине и као сировине у другим индустријским гранама.

2.5.1.4.2. Развој сектора рударства у домену енергетских минералних сировина (Тематска карта 4)

Наставиће се производња лигнитског угља коју реализује ЈП Електропривреда Србије у оквиру два басена на пет површинских копова (Поље „Ц”, Поље „Д” - јужно крило, „Тамнава – западно поље” и Поље „Г” у Колубарском басену и „Дрмно” у Костолачком басену). У наредном планском периоду потребни расположиви капацитет за снабдевање постојећих и нових/ савремених термоенергетских капацитета износи око 48 Мт угља, и то до 36 Мт из Колубарског басена и око 12 Мт из Костолачког басена. У Колубарском басену планирани капацитет до 2025. године реализоваће се на поменутиим површинским коповима, с тим што је од 2021/2022. године планирана и производња на

новом површинском копу „Радљево Север” и постепени завршетак производње на површинском копу „Поље Г”. После 2025. године, до краја планског периода производња угља у Колубарском басену реализоваће се у источном делу басена на површинском копу Поље „Е” и западном делу басена на површинским коповима „Тамнава - западно поље” и „Радљево Север”. Пројектовани капацитети производња угља у Колубарском басену планирају се за потребе снабдевања ТЕ „Никола Тесла” као и ТЕ „Колубара Б”. Развој експлоатације угља у Костолачком басену тренутно је базиран на производњи угља само са површинског копа „Дрмно” са постепеним подизањем оптималног годишњег расположивог капацитета на око 12 Mt угља до 2021. године. Пројектовани капацитет површинског копа „Дрмно” је оптимизован у функцији резерви угља у лежишту и потребне производње за снабдевање постојећих термоенергетских блокова и уласка новог блока БЗ од 350 MW ТЕ „Костолац” без икакве резерве за подизање капацитета.

Имајући у виду ресурсни потенцијал угља, у укупан развој електропривреде могуће је укључити и развој површинске експлоатације угља на новим површинским коповима у западном делу Костолачког басена капацитета 9 Mt и у лежишту лигнитског угља Ковин капацитета око 6 Mt угља. Ови ресурси омогућавају енергетску независност Републике Србије. Дугорочно се рачуна и на геолошке резерве угља у Косовско-Метохијском басену, где је билансирано око 12,5 милијарди тона лигнита.

Развој подземне експлоатације угља у наредном планском периоду нема изражену перспективу и везан је пре свега за опредељење државе да се резерве ових рудника вежу за изградњу новог савременог HELE (*High Efficiency Low Emission*) термоенергетског капацитета на локацији рудника угља Штавал (Сјенички басен). Потребне инвестиције и производни трошкови подземне експлоатације су ограничавајући фактор за искоришћење овог потенцијала, барем у периоду до 2025. године.

Повећање производње нафте и гаса у наредном планском периоду је веома неизвесно јер се не може остварити само применом нових технологија и повећањем темпа црпљења постојећих лежишта, већ је могуће само ако се у наредном периоду оствари повећање резерви на основу позитивних резултата започетих истраживања, односно открића нових нафтних лежишта. У противном, домаће билансне резерве биће довољне само за одржавање постојеће производње у наредном планском периоду, али не и за задовољење енергетских потреба Републике Србије.

Садашње оцене енергетске потенцијалности геотермалних ресурса показују да би се са интензивним програмом геотермалних истраживања и коришћења у планском периоду могла да постигне замена од најмање 500.000 t увозних течних горива на годишњем нивоу, а са директним коришћењем помоћу геотермалних топлотних пумпи могла би да се смањи потрошња електричне енергије за више од 1.200 MW. Развој истраживања и коришћења геотермалне енергије и просторна дистрибуираност геотермалних извора свакако би повољно утицали и на укупни одрживи привредни развој ЈЛС.

2.5.1.4.3. Развој сектора рударства у домену металичних минералних сировина (Тематска карта 4)

Развој сектора рударства у домену металичних МС у наредном планском периоду базиран је на даљем развоју експлоатације и производње метала бакра и пратећих метала у Борском басену и производњи метала олова и цинка, затим на светски значајним сировинско-ресурсним и економским потенцијалима литијума, као и потенцијалима за будућу производњу антимона, молибдена и никла.

Стратешки план развоја производње бакра се заснива на овереним геолошким резервама руде бакра од преко 2,5 милијарде тона, на могућности повећања капацитета

експлоатације руде набавком нове висококапацитивне рударске механизације, реконструкцији и набавци нове флотацијске опреме, реконструкцији топионице и изградњи нове фабрике сумпорне киселине, чиме ће се постићи ефектнији и ефикаснији технолошки резултати и заштита животне средине према највишим еколошким стандардима. У периоду до 2025. године треба да се реализују планови повећања производње са постојећих око 70.000 t/g на око 150.000 t/g катодног бакра, уз одговарајуће повећање производње пратећих метала.

Развој експлоатације олова и цинка у планском периоду усмерен је, пре свега, на лежишта где се врши подземна експлоатација у централној Србији –Рудник, Грот, Леце, Велики Мајдан као и на лежишта која имају ресурсни потенцијал за експлоатацију. Будући развој треба да буде усмерен на модернизацију рударских погона, посебно погона за прераду, у функцији подизања капацитативних могућности, бољег искоришћења лежишта и финализације производње до метала. У периоду до 2025. године треба очекивати благо повећање производње олова и цинка и пратећих метала у постојећим рудницима као и потпуно дефинисање потенцијала за експлоатацију у лежиштима која се тренутно не експлоатишу.

У периоду до 2025. године покренуће се за Републику Србију економски најзначајнија експлоатација литијума у Јадарском басену, који је, са количином и садржајем литијума и бора у руди, један од најзначајнијих потенцијала у светским размерама.

Геолошке резерве руде молибдена од око 1,4 милијарди t (билансне резерве руде од око 1,09 милијарди t у порфирским лежиштима бакра у Борској металогенетској зони, у којима се молибден појављује као пратећа компонента, и око 300 Mt руде у лежишту Мачкатица), ресурси природно легираних руда гвожђа никлом и хромом (латеритски тип) са минералним потенцијалом већим од милијарду тона (ресурси на подручју Мокре Горе износе преко 240 Mt), као и ресурси антимона (посебно у Подрињу) представљају значајан потенцијал за развој рударства у планском периоду. Поменути ресурси молибдена и никла су таквог потенцијала да њиховом валоризацијом Република Србија може да постане значајан извозник ових метала.

Осим разматраних геогених металичних минералних ресурса Републике Србије, за развој рударства значајно место као минерално-сировинска база и фактор смањења негативних утицаја на животну средину, имају техногени металични минерални ресурси, настали као пратећи продукт уз активност експлоатације и припреме металичних минералних ресурса при њиховој екстракцији. У периоду до 2025. године могуће је покренути рударске активности на флотацијским одлагалиштима јаловине и одлагалиштима шљаке у Борском басену.

2.5.1.4.4. Развој сектора рударства у домену неметаличних минералних сировина (Тематска карта 4)

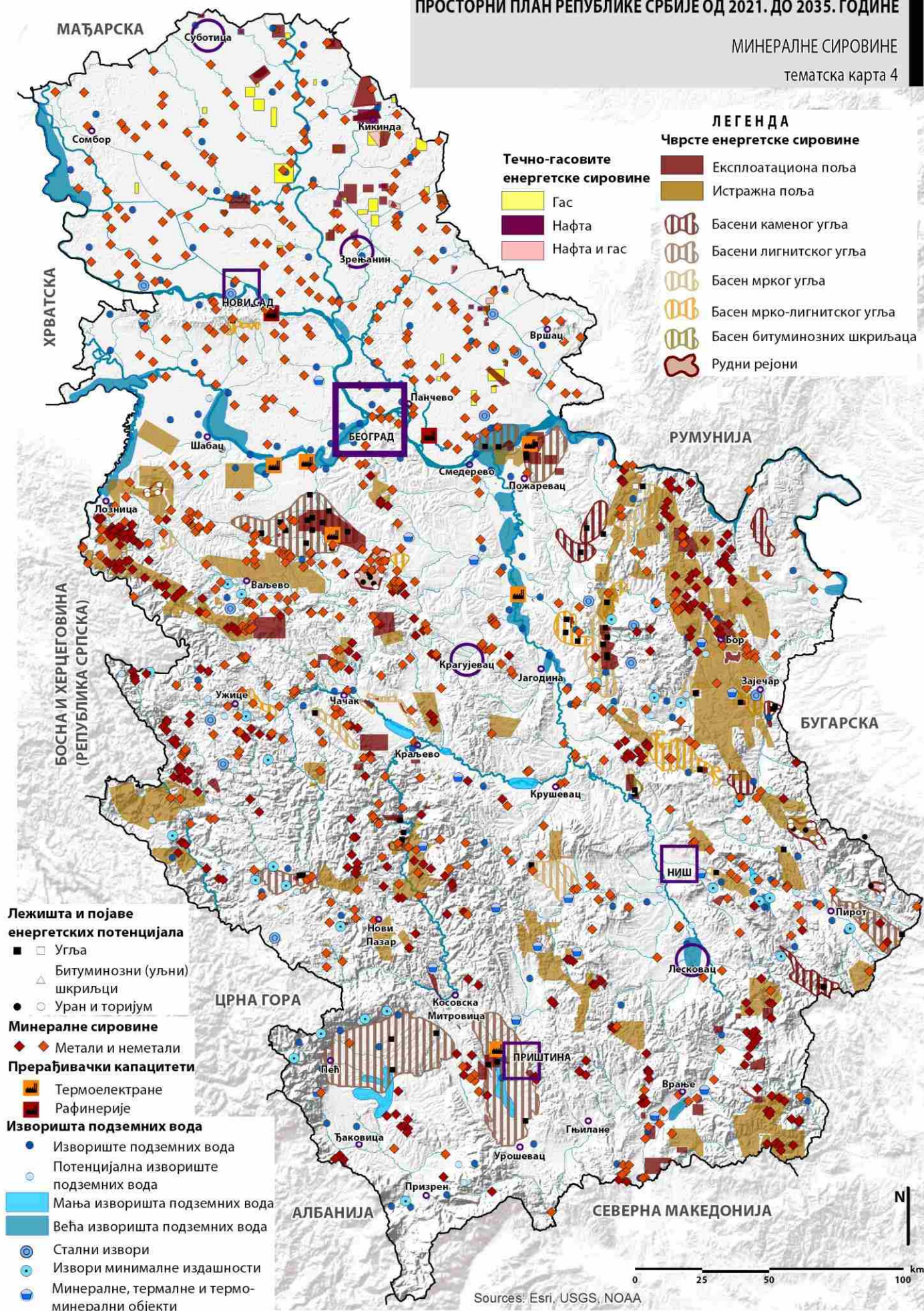
Кључан за развој сектора неметаличних индустријских МС, али и од великог значаја за рударски сектор у целини, у периоду до 2025. године периоду биће почетак експлоатације јадарита и екстракција бората у Јадарском басену и почетак експлоатације бората у Јарандолском басену. Ово је посебно значајно, јер данас, осим за грађевинску индустрију, експлоатације неметаличних МС за индустријску прераду у Србији готово да и нема. Очекује се да ће и у будућности, у складу са захтевима тржишта, овај сектор имати интензиван развој и предузимати развојне кораке и без интервенције државе. У развијеним земљама потрошња производа из асортимана овог сектора је преко 7 t годишње по становнику, а у Србији негде око 2,5 до 3 t, што указује на велике развојне могућности сектора од значаја за општи привредни развој земље.

2.5.1.4.5. Подземне воде (Тематска карта 4)

Подземне воде за водоснабдевање један су од најугроженијих минералних ресурса и стратешки значајних ресурса за егзистенцију становништва и одрживи развој. До 2025. године мора да се значајно убрза динамика истраживања и израде основне хидрогеолошке карте Републике Србије, успостави квалитетан мониторинг режима подземних вода и њихова адекватна санитарна заштита. До сада регистроване појаве и лежишта минералних и термоминералних вода су довољни да се стекне слика о њиховом распрострањењу, а на основу тога се може судити о могућностима откривања нових, као и о перспективности у том погледу. Повећаће се њихово коришћење за бањски туризам и рекреацију, грејање насеља и пластеника и др.

2.5.1.4.6. Заштита животне средине, санација и ремедијација рударских објеката

Ради унапређења животне средине, санације и ремедијације напуштених рударских објеката и отклањања и ублажавања штетних последица насталих рударским активностима у предходном периоду, неопходно је израдити Катастар напуштених рудника и рударских објеката у Републици Србији. Санација и ремедијација напуштених рударских објеката обухватиће и активности коришћења техногених минералних сировина из флотацијских одлагалишта и одлагалишта шљаке и пепела, уз примену мера за заштиту од неконтролисаног одливања вода. С обзиром на дугу традицију подземне експлоатације у Републици Србији, постоји велики број изграђених подземних просторија дужине неколико стотина километара. Та подземна инфраструктура омогућава коришћење за посебне намене (складиштење, туристичке намене и др.).

2.5.2. Становништво и социјални развој

2.5.2.1. Демографски развој

2.5.2.1.1. Концепција просторно-демографског развоја и управљања миграцијама

Концепт стабилног демографског развитка и успостављања равномернијег размештаја становништва, који су трајни циљеви просторног развоја Републике Србије, требало би да полази од начела њихове одрживости. Већ су ранији сценарији демографске будућности Републике јасно предочавали дугорочну неодрживост садашњег демографског развитка, наставак пада укупног броја становника и интензивно популационо старење, које ни у најповољнијем развоју догађаја није могуће зауставити. Јасно је да се држава налази на раскршћу у погледу популационих токова, и да наредни период може демографски да буде прилично изазован. Пројекције говоре да је нека нова демографска реалност пред нама, која поставља и нове премисе у погледу планирања просторног и друштвено-економског развоја, те да концепт просторног развоја треба поставити у реалистичне оквире из перспективе демографског потенцијала.

То подразумева више нивоа деловања:

- О просторном уравнотежавању демографског развоја не може се говорити без истовременог тражења одговора на проблеме недовољног рађања. Ниво рађања испод потреба за просту замену генерација, који траје од средине прошлог века, основни је фактор све убрзаније депопулације и старења становништва, а трајно доприноси јачању просторно-демографске неравнотеже. Постоји реална бојазан да Србија, са сада већ вишегодишњом стопом укупног фертилитета од око 1,5 детета, или нижом, уђе у „замку ниског фертилитета” и суочи се са озбиљним демографским изазовима. Концепт одрживог развоја становништва Србије зато би требало да подржи два правца деловања – што промптнију акцију у правцу мера популационе политике према рађању, али и дугорочну транзицију ка нето имиграцији, која би могла да ублажи ефекте ниског фертилитета.

- У постраницационој фази демографског развитка Србије, миграције становништва представљају важну детерминанту промена просторног размештаја популационих потенцијала. Трендови у концентрацији мигрантског становништва се и даље продубљују, што посредно упућује да је то случај и код других сегмената становништва, који су под посредним или, пре свега, непосредним утицајем фактора миграција. С тога се јасно намеће неопходност ургентног деловања у домену смањења неповољног утицаја миграција на регионалном и нижим територијалним нивоима, стварањем одговарајућих услова за подстицање унутрашњих миграција у правцу уравнотежавања просторног размештаја становништва, кроз развој полицентричних урбаних структура и унапређење друштвено-економских мера и програма ради оптималне валоризације ресурса локалних средина. Политика према овој врсти миграција, као саставни део политика равномернијег регионалног развоја, требало би да умањи негативне ефекте исељавања у слабије развијеним, руралним, планинским, пограничним или периферним регионима Србије.

Међународне миграције имају значајан развојни потенцијал који се огледа кроз промовисање циркуларних и повратних миграната - „прилив мозга”, „циркулација мозга”, као и кроз валоризацију економског и социјалног капитала емиграната, пре свега развијањем транснационалног предузетништва. Стога је неопходно донети мере пре свега за ублажавање исељавања становништва, али и за јачање веза са дијаспором у циљу бољег протока информација и промоцију инвестиционих могућности. Важно је

промовисати примену релативно новог концепта миграционе транзиције у сфери спољних миграција, који би, дугорочно, створио позитивне услове за евентуално повећање имиграције. Неопходна је активна политика државе према избеглицама и расељеним лицима из 90-их година и избеглицама у периоду од 2015. године.³⁸

Предуслов за успешно управљање миграционим процесима јесте формулисање јасне и кохерентне стратегије, стварање правног и институционалног оквира за имплементацију, доследно и свеобухватно спровођење мера и активности и обезбеђивање ефикасне координације између свих укључених актера. Креирање докумената јавних политика који се посредно и непосредно односе на миграционе феномене условљено је тежњом да се препознају њихове основне детерминанте, али и намером да се укаже на њихов стратешки приоритет у настављању процеса ЕУ интеграција и усклађивања законодавног и административног оквира Републике Србије са стандардима Европске уније.³⁹

С обзиром на извесност смањења укупног броја становника Републике Србије већ до 2030. године на око 7,8 милиона (при томе се смањење укупне популације може очекивати у свим регионима, па и Београдском), и њеног даљег демографског старења (популација старих 65 и више година свој највећи број достићи ће до 2030. године), основ за усмеравање просторно-демографског развоја Србије треба потражити у концепту да се социоекономски развој не може заснивати на квантитативном увећању људских ресурса, већ на унапређивању њиховог квалитета, што је задатак система образовања. Инвестирање у образовање подразумева и инвестирање у територијално оптималну дистрибуцију људског капитала у Србији. Овакав концепт је свеprisутнији у европским стратегијама развоја, и као примарни циљ истиче јачање базе људских ресурса, кроз развој људског капитала и повећање квалитета образовања који је главни ресурс развоја и напретка.

Унапређење образовног система се мора отргнути од флоскуле усклађивања са потребама тржишта рада. Уколико би се планирање развоја и унапређења људског капитала темељило само на принципу усклађивања (која има смисла само у развијеним економијама, са диверзификованим и флексибилним тржиштем рада), школство у Србији би се свело на врло скромне исходе учења који не могу да буду замајац економском расту и развоју. Потребно је подизати квалитет постојећих образовних система, а више улагати у планирање нових врста индустрија (високотехнолошких) и нових врста услуга (на знању засноване производне услуге), односно синхронизовати јачати понуду рада (компетенције дипломаца) и понуду квалитетних послова који тим компетенцијама

³⁸ Избеглице/мигранти према Закону о азилу и привременој заштити („Службени гласник РС”, број 24/18) и тражиоци азила присутни су на територији Србије у већем броју од 2015. године и сматрају се особама у транзиту којима територија Србије није крајње одредиште. И поред тога је усвојен сет докумената који регулишу њихов статус, а значајан напредак је постигнут на јачању институционалних капацитета за праћење ових миграционих токова у циљу правовременог реаговања и доношења сврсисходних мера за њиховим ефикаснијим управљањем.

³⁹ Укључивање миграција у стратешка документа обухватало је неколико приоритетних праваца: (а) управљање миграцијама (доношењем *Стратегије о управљању миграцијама*), (б) миграције и развој (усвајањем *Стратегије о економским миграцијама Републике Србије 2021-2027*) и (в) ирегуларне миграције (*Стратегија о ирегуларним миграцијама*). Координационо тело за праћење токова из области економских миграција у Републици Србији, основано 2019. године, покренуло је иницијативу за доношење *Стратегије о економским миграцијама Републике Србије за период 2021-2027*. („Службени гласник РС”, број 21/20), како би се системски и међусекторски решавала питања из ове сфере, кроз сагледавање стања у области економских миграција и проналажење решења за унапређење ове области, с циљем ублажавања даљег одласка грађана Републике Србије у иностранство и подстицања повратка стручњака из дијаспоре, као и стварања пословног и привредног амбијента за долазак страних студената и стручњака. Израда Акционог плана, којим ће бити дефинисани неопходни кораци за постизање општег и шест посебних циљева ове стратегије, је у току.

одговарају. Усмереност на креирање нових и бољих радних места јесте кључна тачка европске стратегије запошљавања, која је саставни део *Стратегије Европа 2020*, где су пуна запосленост, квалитетни и продуктивни послови те социјална кохезија и инклузија три главна циља. Да би се постигли ови циљеви, нужно је смањење регионалних неједнакости на тржишту рада, посебно између тржишта рада у главном граду и неколико развијених региона са повољном географском позицијом, са једне стране, и остатка земље, са друге стране. Приближавање посла радницима се намеће као потенцијално ефикаснији механизам успостављања регионалне равнотеже на тржиштима рада, чак ефикаснији од унутрашњих миграција.

Све наведено указује да концепт просторног развоја становништва мора да буде целовит, дугорочан, стратешког типа и имплементиран у све сфере друштвеног, економског и регионалног развоја. Краткорочно, најбоље ефекте може дати смањење емиграције и евентуално повећање имиграције, док би се резултати политике према повећању фертилитета могли очекивати тек након дужег времена.

Проблематика демографског развитка и њено усмеравање и спровођење плански и програмски је подржано дефинисањем и усвајањем више стратешко-развојних докумената и као такве неопходно их је спроводити и у документима просторног развоја на свим територијалним нивоима, како би се осигурали услови за њихово остваривање. Диспропорције у просторно-демографској структури Србије могу се умањити само активним и синергичним спровођењем свих стратешко-програмских докумената од значаја за развој становништва, и свих мера и механизма популационе политике, усклађених и имплементираних кроз свеукупну политику просторног, економског и одрживог регионалног развоја, на свим нивоима од националног до локалног.

2.5.2.1.2. Могући сценарији демографског развоја до 2035.

Промене у обиму и демографским структурама сваке популације зависе од три компоненте популационе динамике – рађања, смртности и миграција и, у зависности од претпостављених тенденција њиховог кретања, формулисани су сценарији будућег популационог развитка Србије. Они се разликују у погледу претпоставке о фертилитету у наредном периоду, док код формулисања хипотезе о морталитету није дефинисан алтернативни сценарио због релативно стабилних промена ове компоненте, нарочито на релативно краћи рок који је предвиђен пројекционим хоризонтом. У погледу миграција постављен је само један, тзв. „очекивани” сценарио, имајући у виду ограничен квалитет и доступност улазних података и далеко већу неизвесност у погледу будућих тенденција миграција у поређењу са компонентама природног кретања становништва. Комбинацијом различитих хипотеза о кретању компоненти популационе динамике формулисана су два сценарија могућег популационог развитка Србије до 2035. године – очекивани и оптимистички, док је чисто теоријски сценарио „без миграција” послужио као репер за оцену миграционог утицаја приликом интерпретације пројекционих резултата који приказују могуће сценарије (Табела 26).

Табела 26. Хипотезе у сценаријима популационог развитка Србије до 2035. године

Сценарио	Фертилитет	Морталитет	Миграције
Очекивани	Очекивани	Очекивани	Очекиване
Оптимистички	Оптимистички	Очекивани	Очекиване
Без миграција	Очекивани	Очекивани	Без миграција

Очекивани сценарио представља референтни сценарио демографског развитка. За његово формулисање коришћена су, поред емпиријске грађе, доступна теоријска сазнања

о факторима промена у кретању све три компоненте популационог развитка. Тако су инкорпорирана теоријско-емпиријска сазнања садржана у моделу УН, која претпостављају да би ниско-фертилитетне области широм планете требало да доживе благ до умерен, пост-транзициони опоравак стопе укупног фертилитета. Када је у питању хипотеза о међународној миграцији, она је заснована на теоријско-емпиријском концепту утемељеном у скорој историји миграционих образаца европских земаља. Полазећи од генералног *push and pull* концепта, хипотеза је формулисана у складу са „моделом миграционог циклуса”. Наиме, претпостављено је да модел миграционог циклуса, који у основи предвиђа трансформацију целе Европе у имиграциони континент, представља најбољи оквир за постављање хипотеза о нето миграцији и на простору Србије. Из угла овог концепта, подаци указују да је Србија, као и цео регион бивше Југославије, изузев Словеније која улази у транзициону фазу, тренутно „заглављена” у почетној, предтранзиционој фази. Приступање Србије ЕУ је постављено као стожерник у хипотези о миграционој транзицији, пре свега због социоекономске трансформације које чланство у ЕУ подразумева, а из којег проистичу и могућности за трансформацију миграционог обрасца земље. У том смислу, као симболична тачка преокрета у транзиционом процесу у Србији узета је 2030. година, што имплицира да би наша земља до тада требало да постане део ЕУ. Након 2030, требало би да уследи средња или транзициона фаза, што се подудара са актуелним пројекцијама ЕУРОСТАТА за чланице ЕУ 2018-2100. године.

2.5.2.1.2.1. Хипотезе у основи пројекција

Хипотеза о фертилитету – очекивани сценарио заснован је на временским серијама СУФ у Србији које објављује РЗС, а чији је почетак везан за 1950. када је у питању ниво Централне Србије и Војводине. За прогнозу СУФ конкретне области узета је медијана интервала предвиђања добијеног на основу модела УН. То је код области чији је претпројекциони ниво СУФ био испод републичког просека (1,45), резултирало прогнозом овог индикатора 1,41-1,51, а код којих је био изнад просека прогнозом 1,55-1,72 у 2035. години. Регионално посматрано, области на истоку земље које су већ препознате као језгро ниског фертилитета, као и пар области у Војводини, би до краја пројекције, према овом сценарију, остале у тзв. „замци ниског фертилитета” (СУФ испод 1,5), док би максималне вредности СУФ биле достигнуте у областима на западу и југозападу региона Шумадије и Западне Србије.

Оптимистички сценарио кретања стопе укупног фертилитета предвиђа значајан пораст овог индикатора до 2035, тј. 20–35% у зависности од области, што је усклађено са циљевима *Стратегије подстицања рађања* („Службени гласник РС”, број 25/18) која предвиђа достизање СУФ на националном нивоу од 1,85 у периоду до 2035. године. Како није било реалне основе да се предвиди равномерно подизање стопе укупног фертилитета у свим областима, пре свега због њеног изразито ниског актуелног нивоа у појединим областима на истоку земље (испод и око 1,3), претпостављени распон СУФ по областима Србије у 2035. износи 1,70–1,85. Треба имати у виду да, ако се пројектоване вредности стопе укупног фертилитета из оптимистичког сценарија ставе у контекст пробабилистичког интервала предвиђања коришћеног за дефинисање очекиваног сценарија (модел УН), произлази да вероватноћа остварења Стратегије подстицања рађања у 2035. години износи 5–10% у зависности од области.

Хипотеза о морталитету – очекивани сценарио, као и у случају фертилитета, заснована је на моделу УН, при чему се, такође, пошло од претпројекционих серија за очекивано трајање живота при живорођењу (e_0) на нивоу области у последњих 30 година. У зависности од претпројекционог нивоа, пораст e_0 између 2018. и 2035. би за жене

износио од 1,83 до 2,11 година. У случају мушкараца, пораст е0 би до 2035. године износио од 2,19 до 2,53 године.

Хипотеза о унутрашњим миграцијама – очекивани сценарио, полази од премисе да регионалне и субрегионалне разлике, а нарочито све већи јаз између највећих урбаних средишта и остатка државе, у степену економске развијености, диверсификацији и понуди послова, стамбеним условима, здравственој заштити, целокупном квалитету живота, али и субјективном доживљају могућности за остварење личних животних циљева, одређују правце и интензитет унутрашњих миграција. С једне стране су то, пре свега, Београд и Нови Сад, као главни полови привлачења унутрашњих миграната, а с друге, већина осталих области које већ годинама представљају зоне исељавања, нарочито изражене у региону Јужне и Источне Србије и деловима региона Шумадије и Западне Србије који обухватају највећи проценат изразито недовољно развијених и девастираних подручја земље. Према једином (очекиваном) сценарију миграција, предвиђено је да се у свих 20 области у којима је забележен негативан биланс унутрашњих миграција на почетку пројекције, стопа миграционог салда постепено смањи за 20% до 2035. године. Истовремено би се удео Београдске и Јужнобачке области, као два истакнута пола привлачења становништва, у укупном позитивном миграционом билансу у земљи благо смањено на рачун пораста привлачне моћи Нишавске, Шумадијске и Севернобачке области. Оваква хипотеза је резултат два фактора. Први представља процену очекиваног пада удела миграционо најактивнијих старосних група у складу са тенденцијом уоченом почетком овог века, а узроковану смањењем и старењем становништва. Други је резултат очекиваног наставка постепеног јачања привлачног капацитета преостала три велика урбана средишта, у складу са успешном применом политика које теже уравнотеженијем развоју земље.

Хипотеза о међународним миграцијама – очекивани сценарио, полази од процене просечног годишњег негативног миграционог биланса Србије од -20.692 становника у периоду 2011–2018. године. Процена је арбитарно усвојена као полазна тачка и свакако да је у питању врло груба процена овог показатеља, али да ипак представља одређено полазиште које је далеко ближе реалности од било којег сценарија који занемарује миграциону компоненту или се темељи на значајно потцењеном обиму емиграције из пописних резултата. За оцену расподеле овог биланса по областима Србије, коришћена је дистрибуција лица на раду и боравку у иностранству према Пописима 1991–2011. Коначна оцена расподеле биланса међународне миграције по областима на почетку пројекције добијена је тако што је претпостављено да је удео најстарије зоне емиграције, у Источној Србији, у укупном негативном миграционом билансу земље смањен за 25–30% на рачун пораста у новим зонама емиграције које, поред две на југозападу и југоистоку земље регистроване пописом, обухватају и остале нетрадиционалне области емиграције. Разлог за такву претпоставку, поред корективних фактора, су смањење миграционих потенцијала у традиционалној зони емиграције, односно сазнања о најновијим зонама исељавања – из већих урбаних центара широм земље и из пограничних општина на северу и истоку у којима је већинско становништво мађарске односно бугарске етничке припадности, што је иницирано пријемом Мађарске и Бугарске у ЕУ.

Основна претпоставка очекиваног сценарија у погледу миграција подразумева да Србија, у складу са стратешким опредељењем своје спољне политике, постане члан ЕУ до 2030. године. Таква претпоставка укључује миграциону хипотезу формулисану по аналогији са недавним и актуелним искуствима емиграције из већине бивших социјалистичких држава непосредно пошто су приступиле ЕУ. У сваком случају, и емиграциона историја Србије, и тренутни „претприступни” пораст емиграције упућују на закључак да је интензиван егзодус готово немогуће избећи у годинама непосредно након

прикључења ЕУ, па ни у оним које му претходе, на шта указују релаксирања имиграционе политике према Србији у главним дестинацијама, као што је Немачка. Другим речима, чак и у сценарију који не би извесно подразумевао коначни пријем Србије у ЕУ, тешко је избећи хипотезу која не предвиђа интензивну емиграцију све док постоји наглашен јаз у животном стандарду између Србије и најразвијенијих држава Европе, као и растућа потражња за радном снагом у овим државама услед интензивирања популационог старења.

Имајући у виду наведено образложење, али и извесно смањење миграционог потенцијала Србије услед популационог старења, те очекивани пораст животног стандарда на путу ка достизању услова за прикључење ЕУ, претпостављено је да би максималан износ погоршања просечног годишњег негативног миграционог биланса досегао 15%. Таква прогноза је резултат претходно формулисане претпоставке о миграционом билансу на регионалном нивоу, којом је предвиђено да већи део укупног терета поднесу области које у последњим пописима нису препознате као изразито емиграционе, па би негативан миграциони биланс у свакој од њих 18 порастао за 25% у односу на 2018. годину, док би у осталих седам остао непромењен.

У складу са општом претпоставком хипотезе о међународној миграцији заснованом на концепту миграционе транзиције, тј. постепеном дугорочном преласку Србије из емиграционе у имиграциону државу, предвиђено је да се укупан негативан миграциони биланс смањује након 2030. године.

2.5.2.1.2.2. Сценарио очекивана будућност

Прогноза укупне популације – Већ до 2030. године, тј. до тренутка када би Србија требало да се прикључи ЕУ, укупан број становника према овом сценарију био би око 6 милиона. Смањење би се наставило и након 2030. године, мада нешто споријим темпом услед транзиције од нето емиграције ка нето имиграцији и благог пораста стопа рађања, што би за резултат у 2035. имало за 17,8% мањи број становника у Србији него што је данас (Табела 27). У Београдском региону би смањење укупне популације између 2018. и 2035. било минимално (3,2%), у региону Војводине нешто мање од републичког просека (16%), док би регион Шумадије и Западне Србије изгубио готово четвртину популације (24,2%), а регион Јужне и Источне Србије нешто више од четвртине (28,5%). Најдраматичнији губитак становништва до 2035. предвиђен је у зонама изразитог иселјавања, при чему би се области традиционалне емиграције, као што су Браничевска и Борска, смањиле готово за половину. С друге стране, осим у Београдској области, смањења мања од републичког просека, прогнозирана су само за области чија су средишта највећи урбани центри – Јужнобачка (6,2%), Нишавска (14,7%), Севернобачка (14,6%) и Шумадијска (17,2%). Смањење око републичког просека предвиђено је још само за Рашку (18,5%), Моравичку (18,6%), и Сремску област (18,6%).

Табела 27. Прогноза укупног броја становника у регионима и областима Србије, према очекиваном сценарију, 2020-2035.

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Република Србија	8.517.120	8.199.682	7.829.365	7.428.944
Србија Север	3.479.955	3.392.106	3.283.587	3.164.329
Београдски регион / област	1.675.378	1.667.867	1.648.876	1.623.012
АП Војводина	1.804.577	1.724.239	1.634.711	1.541.317
Севернобачка област	173.697	166.403	158.633	150.711
Западнобачка област	165.628	152.761	139.463	126.044
Јужнобачка област	609.299	601.023	588.482	573.991

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Севернобанатска област	131.104	121.792	112.130	102.464
Средњобанатска област	168.719	157.575	145.723	133.589
Јужнобанатска област	267.555	251.195	233.299	214.834
Сремска област	288.575	273.490	256.981	239.684
Србија Југ	5.037.165	4.807.576	4.545.778	4.264.615
Регион Шумадија и Западна Србија	1.824.629	1.696.000	1.560.254	1.421.758
Колубарска област	157.439	147.821	137.887	127.581
Мачванска област	263.475	242.061	218.639	194.510
Златиборска област	253.181	231.963	209.145	185.475
Моравичка област	194.329	183.776	173.038	161.739
Шумадијска област	272.800	259.231	244.806	230.144
Поморавска област	184.777	167.152	149.402	131.983
Рашка област	288.168	272.746	256.135	239.456
Расинска област	210.460	191.250	171.202	150.870
Регион Јужна и Источна Србија	1.408.831	1.288.180	1.164.054	1.041.429
Подунавска област	177.500	163.751	149.629	135.236
Браничевска област	145.775	123.471	100.470	78.443
Борска област	101.174	86.676	71.822	57.441
Зајечарска област	100.820	90.018	79.582	69.642
Пиротска област	81.498	75.192	69.086	63.064
Нишавска област	351.658	336.623	320.704	304.820
Топличка област	81.152	75.373	69.690	64.031
Јабланичка област	191.915	177.887	163.422	148.765
Пчињска област	177.339	159.189	139.649	119.987
АП КиМ	1.803.705	1.823.396	1.821.470	1.801.428

Прогнозе за АП КиМ дате су према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, КАС. Прогноза за Републику Србију и Србија-Југ представља збир прогноза изражених за све области и регионе за које демографске податке обезбеђује Републички завод за статистику Србије и одговарајуће варијанте пројекције за АП КиМ која је доступна од стране КАС-а. Приликом тумачења резултата, треба строго имати у виду методолошки различите изворе за прогнозе исказане на нивоу Републике и Србија-Југ.

Прогноза броја живорођених – Према овом сценарију, број живорођених у Србији би се смањивао за више од једне четвртине (28%), при чему би се ово смањење успорило након 2030. године услед повољнијих миграционих услова у виду престанка изражене постприступне емиграције уз лагани пораст стопа рађања. Регионално посматрано, највећа смањења се очекују код области са интензивним исељавањем становништва, а мања од републичког просека само у пет области са највећим градским центрима. Међутим, изузетно упозоравајуће за доносиоце одлука је то што би просечан годишњи број живорођених у целом региону Јужне и Источне Србије могао бити свега 6,6 хиљада у 2035, тј. опати за готово 40% у односу на данашњи ниво. Притом би Браничевска и Борска област практично дошле до границе опстанка са свега око 200 живорођених годишње. Када је евидентно да већ сада постоје три области са мање од 1.000 живорођених годишње, посебно је забрињавајуће да би број области могао да се утростручи већ до 2030. године, при чему би у чак четири области годишњи број живорођених био испод 500. С обзиром на релативно мале разлике у стопи укупног фертилитета, јасно је да је узрок великих разлика у проценту смањења броја живорођених између области – миграција, и у директном и у индиректном (губитак потенцијалних потомака емиграната) смислу.

Прогноза радног контингента (20-64 године) – Нема никакве дилеме да ће укупна популација, укључујући њен најбитнији сегмент у продуктивном и репродуктивном смислу, демографски старити. Оба јужна региона Србије су угроженија у погледу очекиваног смањења данашње популације у радном узрасту у односу на север земље (Табела 28). Радни контингент ће се до 2035. највероватније смањити за око трећину у региону Јужне и Источне Србије (35,1%), односно региону Шумадије и Западне Србије (32,4%), а за петину у региону Војводине (22,1%), док је најмање смањење предвиђено у Београдском региону (7,7%). Притом, очекује се да број становника у радном узрасту падне испод 100 хиљада у чак 18 од 25 области, од којих у пет, на истоку и југоистоку земље, и испод 50 хиљада.

Табела 28. Прогноза радног контингента (20-64 године) у регионима и областима Србије, према очекиваном сценарију, 2020-2035.

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Република Србија	5.021.286	4.734.241	4.452.454	4.198.637
Србија Север	2.095.448	1.978.366	1.890.728	1.821.758
Београдски регион / област	1.008.036	972.670	955.374	947.534
АП Војводина	1.087.412	1.005.696	935.354	874.224
Севернобачка област	105.043	97.752	91.541	86.426
Западнобачка област	98.687	88.208	77.973	68.567
Јужнобачка област	371.152	356.659	345.959	337.793
Севернобанатска област	78.810	70.788	63.424	57.012
Средњобанатска област	100.691	90.568	81.473	73.134
Јужнобанатска област	159.264	144.035	131.225	119.238
Сремска област	173.765	157.686	143.759	132.054
Србија Југ	2.925.838	2.755.875	2.561.726	2.376.879
Регион Шумадија и Западна Србија	1.063.527	948.334	846.670	752.184
Колубарска област	93.514	83.840	75.307	67.985
Мачванска област	155.862	135.636	116.858	99.865
Златиборска област	147.224	127.586	108.732	91.403
Моравичка област	113.286	102.621	93.790	86.045
Шумадијска област	161.144	146.867	136.639	127.954
Поморавска област	105.563	92.025	79.959	68.813
Рашка област	166.300	154.375	143.851	132.306
Расинска област	120.634	105.384	91.534	77.813
Регион Јужна и Источна Србија	820.320	730.107	642.399	557.123
Подунавска област	104.698	93.666	84.539	75.336
Браничевска област	80.655	65.260	50.025	35.035
Борска област	57.184	46.155	35.753	26.223
Зајечарска област	55.524	48.332	42.113	36.334
Пиротска област	46.993	42.200	37.742	33.707
Нишавска област	207.325	194.163	182.970	172.449
Топличка област	46.691	42.743	38.601	34.509
Јабланичка област	113.399	102.952	91.912	80.988
Пчињска област	107.851	94.636	78.744	62.542
АП КиМ	1.041.991	1.077.434	1.072.657	1.067.572

Прогнозе за АП КиМ дате су према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, КАС. Прогноза за Републику Србију и Србија-Југ представља збир прогноза израђених за све области и регионе за које демографске податке обезбеђује Републички завод за статистику Србије и одговарајуће варијанте пројекције за АП КиМ која је доступна од стране КАС-а. Приликом тумачења

результата, треба строго имати у виду методолошки различите изворе за прогнозе исказане на нивоу Републике и Србија-Југ.

Прогноза броја старих (65+) – Кључна информација на основу прогнозе броја старијих од 65 година, према очекиваном сценарију, је да ће овај сегмент становништва Србије свој највећи број током пројекционог периода достићи до 2030, када ће почети постепено да се смањује. Разлог је што ће, у складу са прогнозом очекиваног трајања живота, утицај великих baby-boom генерација на обим старије популације постепено ишчезнути након 2030, када ће пресудну улогу на величину овог сегмента имати значајно мање генерације рођене од 1960-их на даље. Када је у питању старије становништво, на регионалном нивоу је посебно изражен значај миграција за старосну структуру, у условима стопа рађања недовољних за замену генерација. У већини области у земљи се очекује пораст броја старијих од 65 година до 2030. године, при чему би пораст био посебно висок у Пчињској области (24,2%) као резултат много дужег периода веома високих стопа рађања у односу на све остале области. Смањење броја старих прогнозирано је у готово свим областима након 2030, с тим да би посебно било изражено у исељеничким зонама. Једино би се у Јужнобачкој и Београдској области, услед континуираног прилива становништва у најактивнијем узрасту типичног само за ове две области, и у том периоду наставио тренд раста, иако успорен, односно у стагнацији.

Прогноза коефицијента потенцијалног издржавања (20-64/65+) – Према очекиваном сценарију, прогнозирано је смањење броја лица у радном узрасту на једну старију особу за 28,6% на нивоу целе Србије, са данашњих 2,9 на 2,1 у 2035. години. Посебно би биле погођене неке изразито емиграционе области, попут Браничевске и Борске, где се очекује да број старијих буде изједначен са бројем људи у радном узрасту, што указује на неодрживост актуелног демографског режима на дужи рок. С друге стране, смањење актуелног нивоа овог коефицијента, у областима попут Београдске и Јужнобачке је знатно израженије него смањење обима лица у радном добу, јер је пораст броја старијих непрекидан. Овај резултат показује да је за спречавање драстичног смањења броја лица у радном узрасту на једну старију особу, поред позитивног миграционог биланса, неопходно остварити и пораст стопа рађања.

2.5.2.1.2.3. Сценарио оптимистична будућност

Прогноза укупне популације – и према оптимистичном сценарију неизбежан је упадљив пад броја становника Србије, иако је предвиђен значајан пораст стопе укупног фертилитета у односу на очекивани сценарио до 2035. године, све до нивоа 1,70-1,85 у зависности од области. Према очекиваном сценарију, укупна популација Србије ће се смањити за 1,2 милиона до 2035, док би спровођење мера подстицања рађања, у складу са оптимистичким сценаријем, ублажило тај губитак тек за 52 хиљаде (Табела 29). Реализација *Стратегије подстицања рађања* оцењена је моделом УН као мало вероватна – испод 10% до 2035. у свим областима, што значи да је и смањење броја становника приказано у Табели 27 најмање које се може постићи применом пронаталитетне политике у условима изражене емиграције. Другим речима, ни тешко оствариви циљеви Стратегије не могу битно променити очекивани темпо депопулације у Србији.

Табела 29. Прогноза укупног броја становника у регионима и областима Србије, према оптимистичком сценарију, 2020-2035.

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
Република Србија	8.573.882	8.380.150	8.150.041	7.908.593
Србија Север	3.479.982	3.396.069	3.297.562	3.193.795
Београдски регион / област	1.675.223	1.668.875	1.653.962	1.634.956

Регион/Област	2020	2025	2030	2035
АП Војводина	1.804.759	1.727.194	1.643.600	1.558.839
Севернобачка област	173.731	166.755	159.659	152.724
Западнобачка област	165.627	152.952	140.107	127.350
Јужнобачка област	609.317	601.944	591.463	580.069
Севернобанатска област	131.132	122.091	112.954	103.993
Средњобанатска област	168.734	157.824	146.457	135.000
Јужнобанатска област	267.595	251.622	234.512	217.180
Сремска област	288.623	274.006	258.448	242.523
Србија Југ	5.093.900	4.984.081	4.852.479	4.714.798
Регион Шумадија и Западна Србија	1.824.566	1.697.361	1.565.384	1.432.529
Колубарска област	157.432	147.948	138.383	128.638
Мачванска област	263.427	242.077	218.999	195.431
Златиборска област	253.134	231.959	209.437	186.245
Моравичка област	194.315	183.866	173.497	162.799
Шумадијска област	272.779	259.504	245.840	232.377
Поморавска област	184.796	167.464	150.307	133.675
Рашка област	288.215	273.076	257.012	241.103
Расинска област	210.468	191.467	171.909	152.261
Регион Јужна и Источна Србија	1.408.953	1.290.254	1.170.233	1.053.210
Подунавска област	177.492	163.961	150.381	136.792
Браничевска област	145.777	123.601	100.826	79.007
Борска област	101.186	86.799	72.125	57.933
Зајечарска област	100.821	90.134	79.947	70.357
Пиротска област	81.513	75.348	69.518	63.876
Нишавска област	351.727	337.333	322.746	308.802
Топличка област	81.159	75.452	69.936	64.516
Јабланичка област	191.951	178.272	164.498	150.770
Пчињска област	177.327	159.354	140.256	121.157
АП КиМ	1.860.381	1.996.466	2.116.862	2.229.059

Прогнозе за АП КиМ дате су према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, КАС. Прогноза за Републику Србију и Србија-Југ представља збир прогноза израђених за све области и регионе за које демографске податке обезбеђује Републички завод за статистику Србије и одговарајуће варијанте пројекције за АП КиМ која је доступна од стране КАС-а. Приликом тумачења резултата, треба строго имати у виду методолошки различите изворе за прогнозе исказане на нивоу Републике и Србија-Југ.

Прогноза броја живорођених – Ако занемаримо скромне шансе остварења, добра вест према оптимистичком сценарију односи се на број живорођених, чије би смањење до 2035. било мање него у очекиваном сценарију – 17,8% наспрам 28,0%. Чак и овако мало вероватан сценарио не би битно утицао на емиграционо најугроженије области на истоку земље. То показује да спровођење мера у области политике фертилитета нема готово никакав ефекат уколико се не утиче на миграциону компоненту, која континуирано урушава популацију у репродуктивно најважнијим годинама. Упадљиво је да се најмањи пад броја живорођених може очекивати једино у областима на дунавско – моравском коридору у којем су концентрисани највећи урбани центри, односно подручја која остварују и у којима је предвиђен позитиван миграциони салдо. С друге стране, угрожени су готово сви погранични региони који се суочавају са дуготрајном емиграцијом, јер њихова неповољна старосна структура представља директно ограничење одрживог популационог развоја. У контексту достизања вишег животног стандарда који имплицира

предвиђено чланство у ЕУ, веза између фертилитета и економског развоја може постати позитивна и на субрегионалном нивоу.

Када је у питању демографски оквир контингента радне снаге до 2035, успешна реализација мера предвиђених *Стратегијом подстицања рађања* не може донети никакве бенефите у одсуству било којих других подстицаја који имају ефеката, пре свега, у сфери миграција. Главни ефекат успешне реализације те стратегије јесте опоравак старосне структуре, пре свега фертилног контингента, гледано средњорочно, док се повољни ефекти пронаталитетне политике на обим популације у радном узрасту могу очекивати тек на дуг рок, тј. ван пројекционог хоризонта предвиђеног у ППРС.

2.5.2.1.2.4. Сценарио „нулти миграциони салдо”

У односу на претходна два могућа сценарија демографске будућности Србије до 2035. године, сценарио који искључује ефекат миграција довео би до најмањег смањења укупне популације Србије (11,3%), што не изненађује с обзиром да је током пројекционог хоризонта у друга два сценарија емиграција доминантна карактеристика миграционог профила наше земље. За разлику од очекиваног сценарија, смањење укупног броја становника на регионалном нивоу имало би сасвим другачију слику. Проценат смањења би био много уједначенији, јер би се, пре свега, изгубио утицај унутрашње миграције. Стога најмања смањења популације не би била искључиво у областима највећих урбаних средишта као у очекиваном сценарију.

Ипак, и у овој чисто хипотетичкој будућности, највеће смањење до 2035. доживеле би традиционалне емиграционе области на истоку земље (Борска, Браничевска и Зајечарска), али би оно било тек око 20%, што је драстично мање него у оба могућа сценарија. Такав резултат показује колико је дуготрајна емиграција неповољно утицала на старосну структуру, односно смањила величину фертилног контингента.

Прогноза броја живорођених, према сценарију без миграција је, можда, најбољи показатељ значаја миграционе компоненте за популациону динамику на нижим територијалним нивоима, као и потребе за ургентним спровођењем политика у сфери миграција. Прогнозирано смањење данашњег броја живорођених до 2035. године према овом сценарију је 15,1%, према оптимистичком сценарију, који подразумева спровођење политике подстицања рађања је 17,8%, а према очекиваном сценарију 28,0%. Према овом сценарију практично не би дошло до смањења броја живорођених једино у изразито исељеничким областима укључујући и традиционално емиграциону зону на истоку земље. Слични закључци важе и за прогнозу обима млађе популације.

У односу на очекивани сценарио, сценарио без миграција доноси далеко уједначенију дистрибуцију прогнозираног смањења популације у радном узрасту на нивоу области. Смањење овог популационог контингента до 2035. године ни у једној области не би прелазило 25%, док би у већини било испод 20% у складу са општом тенденцијом депопулације. На тај начин, сценарио без миграција указује на круцијални значај који може имати примена политика са дејством у сфери миграција и уравнотеженог регионалног и субрегионалног развоја Србије за одржање „критичне масе” становништва радног узраста у изразито исељеничким областима.

Колико је утицај миграционе компоненте значајан за диференцијацију у погледу најважнијих демографских показатеља на поднационалном нивоу, показује се на примеру коефицијента укупне старосне зависности (број млађих од 20 и старијих од 65 година на једну особу у радном узрасту). За разлику од сценарија без миграција у коме је распон између области са најнижом и највишом вредношћу овог коефицијента готово непромењен у 2035. (0,71–0,86) у односу на 2018. (0,64–0,82), он је утростручен до краја пројекције у очекиваном сценарију (0,70–1,24).

2.5.2.1.2.5. Сценарио за АП КиМ

Захваљујући дугој историји изузетно високе плодности, типичне за претранзицијска друштва, и чињенице да је СУФ тек недавно пала испод 2,1, разумно је очекивати да ће „демографски моментум“ омогућити даљи раст броја становника на АП КиМ у наредним деценијама, али и да трајање тог раста може бити значајно скраћено услед супротног утицаја миграционе компоненте на популациону динамику, као што показују трендови од 1990-их. Према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, КАС с краја 2017, средња варијанта, као пандан очекиваном сценарију за Централну Србију и Војводину, у овом региону Србије претпоставља убрзано смањивање стопе укупног фертилитета и изједначавање са прогнозираним нивоом у Централној Србији и Војводини већ до 2030, односно релативно високе стопе емиграције као и у целој Републици до краја пројекционог периода, што је знатно песимистичнија претпоставка у односу на пројекцију КАС из 2013.

С друге стране, висока варијанта пројекције КАС, као пандан оптимистичког сценарију за Централну Србију и Војводину, предвиђа тек блажи пад стопе укупног фертилитета до 2035. на АП КиМ, до нивоа мало испод потребног за просту репродукцију, што је нешто већа стопа од предвиђене успешном реализацијом *Стратегије подстицања рађања* на територији Централне Србије и Војводине у наредних 15 година према оптимистичком сценарију. Такође, оптимистички сценарио КАС-а на АП КиМ предвиђа све време пројекције, укључујући њен почетак у 2017. години, константно позитиван миграциони биланс од чак 5.000 лица годишње, што се, према свим доступним међународним студијама и проценама, укључујући званичне податке КАС, може оценити као практично неостварива прогноза барем до 2035. године.

2.5.2.1.3. Оквирне прогнозе укупне популације Републике Србије

Најновија истраживања су показала да мере предвиђене *Стратегијом подстицања рађања* нису неефикасне и/или неадекватне према потенцијалном дејству, већ да њихово спровођење мора бити интегрално и континуално, са роком који је много дужи од приказаног пројекционог хоризонта, будући да њихов први ефекат представља побољшање старосне структуре, а да се позитиван утицај на целокупну популацију може очекивати тек у деценијама након опоравка обима фертилног контингента. Тиме су потврђени резултати и других студија да су мере у сфери миграционе политике ургентног карактера, не само због обима и виталности популације у радном узрасту, већ и због демографског стања опште популације. Значај ових истраживања је што експлицитно указују да су размере регионалне и субрегионалне депопулације, која је на помолу, чак и у случају оптимистичког сценарија пораста стопа рађања, какав предвиђа *Стратегија подстицања рађања*, далеко алармантније од већ озбиљне ситуације на националном нивоу, јер би у појединим областима на истоку и југоистоку земље обим контингента у радном узрасту могао пасти испод 50.000 лица већ за 10-15 година. Стога је евидентна ургентност доношења адекватних стратешких докумената у домену смањења неповољног утицаја међународне миграције, који је изразито регионално селективан. За разлику од дугорочно круцијалних, али на краћи и средњи рок недовољно ефикасних, мера у сфери подстицања рађања, успешне политике за стимулацију повећања нето миграције дају готово тренутан резултат.

Оквирне прогнозе укупне популације у Републици Србији (Табела 30) износе 2035. године 7.428.944 становника (очекивани сценарио), односно 7.908.593 становника (оптимистички сценарио). Ови сценарији демографске будућности резултат су сабирања два методолошки различита извора пројекција услед недостатка јединственог извора

демографских података за целу територију Републике Србије. Стога приликом тумачења пројектованих бројева за ниво Републике треба имати у виду ово важно ограничење. Чисто аналитички сценарио „без миграција”, који показује како би изгледала популациона динамика Србије до 2035. искључиво под утицајем рађања и смртности, односи се само на становништво у Централној Србији и Војводини и износи 6.069.622 становника, јер пројекција КАС не укључује такву анализу.

Табела 30. Прогноза укупне популације према три сценарија, 2025. и 2035.

Регион/Област	Очекивани		Оптимистички		Без миграција (нису доступни подаци за АП КиМ)	
	2025.	2035.	2025.	2035.	2025.	2035.
Република Србија	8.199.682	7.428.944	8.380.150	7.908.593	6.541.031	6.069.622
Београдски регион/област	1.667.867	1.623.012	1.668.875	1.634.956	1.636.597	1.545.740
АП Војводина	1.724.239	1.541.317	1.727.194	1.558.839	1.755.447	1.627.927
Шумадија и Западна Србија	1.696.000	1.421.758	1.697.361	1.432.529	1.783.087	1.652.946
Јужна и Источна Србија	1.288.180	1.041.429	1.290.254	1.053.210	1.365.900	1.243.009
АП КиМ	1.823.396	1.801.428	1.996.466	2.229.059	-	-

Оквирне прогнозе радног контингента (Табела 31) урађене су за очекивани сценарио (4.198.637 радно способних 2035) и за сценарио без миграција (3.455.752 радно способних 2035).

Табела 31. Прогноза радног контингента (20-64) са и без утицаја миграција, 2025. и 2035.

Регион/Област	Очекивани*		Без миграција (нису доступни подаци за АП КиМ)	
	2025.	2035.	2025.	2035.
Република Србија	4.734.241	4.198.637	3.779.546	3.455.752
Београдски регион/област	972.670	947.534	949.700	893.470
АП Војводина	1.005.696	874.224	1.028.787	936.749
Шумадија и Западна Србија	948.334	752.184	1.012.919	920.042
Јужна и Источна Србија	730.107	557.123	788.140	705.491
АП КиМ	1.077.434	1.067.572	-	-

Прогнозе за АП КиМ дате су према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини, КАС. Прогноза за Републику Србију у очекиваном сценарију представља збир прогноза израђених у овој студији за све области и регионе за које демографске податке обезбеђује Републички завод за статистику Србије и одговарајуће варијанте пројекције за АП КиМ која је доступна од стране КАС. Приликом тумачења резултата, треба строго имати у виду методолошки различите изворе за прогнозу исказану на нивоу Републике. Притом, сценарио „без миграција” је приказан само за становништво на територији Централне Србије и Војводине, јер пројекција КАС не нуди сличну варијанту.

2.5.2.2. Урбани системи и уређење урбаних насеља (Реферална карта 2)

2.5.2.2.1. Полазишта развоја урбаних система

Развој урбаног система Србије засниваће се на следећим просторно-функцијским категоријама:

- урбани центар је полифункционално насеље које је средиште јединице локалне самоуправе;

- урбано насеље је такође полифункционално, али нема управну функцију, а становништво се већином бави непољопривредним делатностима;

- рурално насеље је углавном монофункционално, становништво се претежно бави пољопривредним делатностима, али и другим делатностима базираним на локалним ресурсима руралног подручја;

- урбано подручје је територија променљивог обухвата и различитог морфолошко-физиономског испољавања коју поред урбаног центра чине и околна насеља и рурална подручја, која су повезана са центром дневном миграцијом радне снаге и другим кретањем становништва условљеног функцијском зависношћу од центра. У зависности од демографске величине, саобраћајне доступности и функцијског капацитета урбана подручја су хијерархијски организована. У зависности од броја функцијски повезаних урбаних центара урбана подручја могу бити и полицентрична, а морфолошки се препознају као метрополско подручје (сложен и динамичан систем урбаних насеља вишеслојне хијерархије и високог степена функцијске и просторне повезаности), урбане агломерације (морфолошки и функцијски повезани урбани центри значајног функцијског капацитета), урбана подручја подручја са различитим утицајним зонама и урбани центри руралних подручја;

- рурална подручја су простори ван урбаних подручја, по правилу мале густине насељености које чине самостална рурална насеља или умрежена са локалним урбаним центром (обрађена у делу 2.5.2.3. ППРС);

- урбани систем чине урбани центри, урбана и рурална насеља као саставни делови урбаних и руралних подручја;

- функцијски капацитет је мера свих функција урбаног центра, броја корисника тих функција (стално становништво, дневни и сезонски мигранти и др.) и саобраћајне повезаности урбаног центар и окружења.

Урбана центри са функцијски зависним окружењем представљају основну структурну јединицу просторне организације урбаног система. Дугорочни просторни развој урбаних центара и насеља засниваће се на коришћењу урбаног капитала, интегралном развоју и уређењу урбаног и периурбаног подручја, рационалном коришћењу земљишта, унапређењу квалитета живота њихових становника, животне средине, физичке структуре и архитектуре, идентитета и слике урбаног насеља и урбаног предела, и на очувању културног наслеђа и диверзитета.

Просторно-функцијски развој урбаног система Србије засниваће се на моделу урбаних подручја различитих функцијских и територијалних обухвата који има улогу инструмента равномернијег и рационалног просторног, демографског, економског и општег друштвеног развоја. То ће допринети формирању услова за стабилну економију и побољшања квалитета живота становништва.

Неопходно је трансформисати урбане системе из хијерархизованог модела урбаних центара у модел урбаних подручја са „општим урбаним контекстом”, по коме су урбана подручја и центри који га граде квалитативно изједначени у давању услова неопходних за квалитетан живот становништва, а комплементарни су у понудама радних места и услуга, како за резиденцијално становништво тако и за дневне и друге мигранте. То значи да се елементи квалитета урбаног живота (основни скуп услуга и квалитетна инфраструктура) и безбедности осећају готово у сваком насељу урбаног система, без обзира на његову удаљеност од центра и демографску величину. Предуслови су у развоју ефикасног интерурбаног саобраћаја и децентрализацији функција, јавносоцијалне инфраструктуре и институција, који ће подстицати дневну и општу покретљивост становништва. Ово се посебно односи на урбана подручја Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца, Приштине, као и на западноморавску агломерацију.

Развој урбаног система Србије заснива се на трансформацији суштински различитих простора:

- већих и напреднијих урбаних центара, метрополског подручја и агломерација са непосредним окружењем;
- средњих и мањих урбаних центара у неразвијеним руралним подручјима, брдско планинским или пограничним просторима са неактивираним потенцијалима.

Тежиште развоја урбаног система Србије је на смањивању и уравнотежењу разлика (посебно у домену јавно-социјалне инфраструктуре), тако да се настави развој урбаних подручја са изразитим предностима у функцији „мотора” укупног националног урбаног система, уз ширење утицаја на остала хијерархијски нижа урбана и рурална подручја у окружењу и активирање мањих урбаних центара чији ће се развој заснивати на специфичним и недовољно искоришћеним ресурсима.

Просторна интеграција и функцијска повезаност урбаних центара и регионалних целина, неопходна за територијалну кохезију, подстицање привреде и конкурентност свих делова Републике Србије интензивираће се и остваривати кроз осовине/појасеве развоја и саобраћајне коридоре, који су већ формиран или очекивани у будућности.

2.5.2.2.2. Развој урбаног система Републике Србије

Окосницу урбаног система Србије чине већи урбани центри и урбана подручја са јасно успостављеном хијерархијом центара, који су повезани појасевима развоја, и то од Београда до Новог Сада, преко Зрењанина, Пожаревца, Јагодине, Ниша, Крушевца, Краљева, Чачка, Ужица, Ваљева, Шапца, Сремске Митровице и др. Главни кохезиони фактори су: високоурбанизовани део дунавско – савског појаса развоја са доминацијом утицајних сфера Београда и Новог Сада, као и урбана подручја Ниша, Крагујевца и Приштине са својим утицајним сферама. На југо-западу доминатну улогу имају урбана подручја Ужица, Чачка, Краљева и Крушевца у западноморавском појасу развоја. На северу доминатну улогу има урбано подручје Суботице са околним мањим центрима у зони преклапања утицајних сфера Новог Сада и Суботице, а на југоистоку урбано подручје Лесковца, оба у појасу развоја дуж Коридора X. На југу се, поред Приштине, истичу и други урбани центри попут Косовске Митровице, Призрена и Пећи. У оквиру урбаног система Србије најинтензивније везе ће се остваривати међу урбаним центрима и подручјима у појасевим развоја, посебно тамо, где то омогућавају просторна и саобраћајна блискост, укрштање коридора, природногеографска обележја, саобраћајна инфраструктура и слично. У непосредном окружењу ових урбаних подручја налазе се мањи центри неразвијених руралних подручја чији су потенцијали оријентисани ка: високопродуктивној интензивној пољопривреди, развоју прерађивачке индустрије, повећању запослености кроз развој непољопривредних делатности на селу (туризам, мала предузећа у области прераде, услуга и сл.) и диверсификацији пољопривредне производње.

Важан део урбаног система представљаће средњи и мањи центри у неразвијеним руралним подручјима и деловима пограничних, брдско-планинских и саобраћајно слабо доступних простора, који поседују развојне потенцијале, довољну популациону величину, релативно развијен хумани капитал и јавносоцијалну инфраструктуру, урбано-развојни континуитет, културни идентитет и слично, и који су наслоњени на секундарне појасеве развоја и саобраћајне коридоре преко којих се просторно-функцијски integriшу и остварују везе са осталим територијама и агломерацијама у регионалном окружењу. То су пре свега Сомбор, Кикинда и Вршац, Врање, Пирот, Зајечар и Бор, Лозница, Пријепоље, Прибој, Нови Пазар и Прокупље. Умрежавајући се са малим урбаним центрима у руралним подручјима (делови Подунавља и брдско-планинска подручја

јужне, источне, југоисточне и југозападне Србије) сви ови центри треба да подстакну развој привреде, комплементарност пољопривреде и туризма, обезбеде приступ основним услугама старијој популацији, привлачење инвестиција, сезонско коришћење објеката за потребе туризма и сл. Истовремено, ови центри имају значајан потенцијал за трансгранично повезивање и заједничко акционо/интересно интегрисање са просторима унутар и ван Србије. Европски програми и развојни фондови омогућују и мотивишу овакве облике сарадње. Посебно су перспективна следећа подручја, која су недовољно интегрисана: Сомбор – Апатин – Осијек (Република Хрватска); Кикинда – Сегедин (Република Мађарска) – Темишвар (Република Румунија); Врање – Куманово – Скопље (Република Северна Македонија); Љубовија – Лозница – Зворник – Бијељина (Босна и Херцеговина) и друга. Важан значај имаће остали урбани центри на примарним и секундарним појасевима развоја, и то: од Шапца ка Лозници, Љубовији и Зворнику (у подрињском појасу развоја); од Ниша ка Књажевцу, Зајечару, Неготину и Кладову (у тимочком појасу развоја); од Ниша ка Пироту (у нишавском појасу развоја); урбани центри у јужноморавском, ибарском, пештерском и другим појасевима развоја.

У деловима мреже осовина/појасева развоја примарног и секундарног нивоа, геопросторним целинама око њих, пограничним и слабије саобраћајно повезаним просторима, развијаће се недовољно активирани центри локалне урбане концентрације.

Урбани систем Републике Србије чиниће (Тематска карта 5):

1. Метрополско подручје које формирају урбана подручја Београда и Новог Сада са бројним субцентрима различитог ранга. Ово полицентрично подручје је развојно најперспективније полазећи од највишег функцијског капацитета и демографског потенцијала, саобраћајно одлично повезано и солидно инфраструктурно опремљено. Условно, припадају му центри од Бачке Паланке до Смедерева, и од Панчева до Лазареваца. У овом подручју наставиће се концентрација функција, становништва, корисника простора и привреде. Метрополско подручје постаће и доминантна туристичка дестинација Србије. Доћи ће и до испољавања ефеката субурбанизације као последице нарушавања квалитета живота (квалитета животне средине) у централним, најгушће насељеним деловима метрополског подручја. То је развојна шанса за мање локалне центре, посебно у сремском и банатском делу метрополског подручја.

2. Урбана подручја Приштине и Ниша, као и урбана подручја градова у долини Западне Мораве (Ужице, Чачак, Краљево и Крушевац) испољавају се у форми агломерација – морфолошки и просторно-функцијски повезани урбани центри значајног функцијског капацитета, добре саобраћајне повезаности, али са угроженим демографским капацитетом услед дејства метрополског подручја. Директна утицајна подручја агломерација имају више од 500.000 становника. Неопходна им је квалитетнија инфраструктурна опремљеност, као и проширење понуде услуга, а акценат мора бити на привреди којој је потребна високообразована и квалитетна радна снага, уз развој научноистраживачких и техникотехнолошких капацитета. То су истовремено предуслови за заустављање емиграционих трендова ка метрополском подручју.

3. Урбана подручја са утицајном зоном са више од 100.000 становника формирају се око Крагујевца, Суботице, Зрењанина и Лесковца. Морају наставити привредни раст и развој, посебно у домену високотехнолошких индустрија, а затим и развојем услуга и институција регионалног карактера, како би се зауставила емиграција ка метрополском подручју и у иностранство.

4. Урбана подручја са утицајном зоном са више од 40.000 становника јесу: Сомбор, Вршац, Кикинда, Ваљево, Шабац, Лозница, Нови Пазар, Јагодина, Бор, Зајечар, Врање, Пирот, Призрен, Урошевац, Пећ, Ћаковица, Гњилане и Косовска Митровица. Приоритетно морају да унапреде свој функцијски капацитет, посебно у домену привреде, услуга јавних служби и институција. Велику шансу имају и као центри умрежавања

малих центара у руралним подручјима која их окружују. Неки од центара имају значајне перспективе у трансграничној сарадњи (Сомбор, Вршац, Кикинда, Лозница, Пирот и др).

5. Урбани центри руралних подручја – већина малих урбаних центара у руралном окружењу. Морају се прилагодити сезонским осцилацијама броја корисника простора, и оријентисати се на производе и услуге које нуди ресурсима богато рурално окружење, туристички потенцијал и претежно висококвалитетна животна средина. Доступни фондови ЕУ чине да ова подручја треба разматрати као водеће приоритете просторног развоја државе.

Реално је очекивати да до 2035. године дође до јачања функција, привредног развоја и нових интегративних улога одређених мањих урбаних центара, посебно оних у метрополском подручју и у агломерацијама.

Развијаће се следеће **осовине/појасеви развоја** на територији Републике Србије (Тематска карта 5):

1. **примарне** осовине/појасеви развоја – пружају се кроз подручја са највећом концентрацијом становништва и привредних активности, као и дуж међународних и националних инфраструктурних коридора. Мрежа ових појасева представља важан фактор територијалне кохезије Србије. Примарне осовине/појасеви развоја су:

1.1. дунавско-савски појас (дуж делова коридора X и VII) – има кључни развојни значај за Србију и за интеграцију са земљама ЕУ. Обухвата урбане и индустријске центре у оквиру следећих појасева развоја, повезујући градове и општине у окружењу:

- дуж Дунава (од Апатина, Бачке Паланке и Новог Сада, ка Београду и даље ка Великом Градишту и др.);

- дуж Саве (од Шида, Сремске Митровице ка Београду),
односно повезујући међународне луке на Сави и Дунаву (Београд, Нови Сад, Сремска Митровица, Смедерево, Панчево и друге);

1.2. дуж делова Коридора X:

- северни појас – од Новог Сада ка Суботици и Мађарској (Будимпешти);
- великоморавски појас – од Београда ка Нишу, који од севера ка југу прелази од равничарског ка разуђенијем брдском и планинском подручју, ублажавајући притисак на београдско метрополско подручје;

- јужноморавски појас – од Ниша ка Лесковцу, Врању, Северној Македонији и Грчкој (ка Скопљу и Солуну);

- нишавски појас – дуж крака Коридора X, на правцу од Ниша ка Пироту, Димитровграду и Бугарској (Софији);

1.3. западноморавски појас – на правцу дуж Западне Мораве, од Ужица ка Чачку, Краљеву, Крушевцу и Коридору X, који пружа могућност просторне интеграције у правцу БиХ на западу и даље преко тимочког појаса у правцу Бугарске и Коридора IV на истоку;

1.4. колубарски појас – на правцу од Београда ка Обреновцу, Ваљеву, Горњем Милановцу и Чачку, који пружа могућност просторне интеграције у правцу западноморавског појаса и даље преко голијско-пештерског појаса ка Црној Гори на југу;

1.5. топличко – косовско – метохијски појас – на правцу од Ниша ка Прокупљу, Куршумлији, Приштини, Призрену и Албанији (Драч);

2. **секундарне** осовине/појасеви развоја – пружају се кроз недовољно развијена подручја са значајним природним и створеним потенцијалима. Планским усмеравањем развоја унапредиће се њихов саобраћајни положај и доступност, инфра и супраструктурна опремљеност, демографски и привредни развој. Секундарне осовине/појасеви развоја су:

2.1. бачки појас – на правцу од Коридора Х ка Врбасу и Сомбору, са два крака ка Мађарској (преко Апатина и Бачког Брега) на северу и ка Хрватској на западу и;

2.2. тиски појас – на правцу од Коридора Х ка Бечеју, Молу, Ади, Сенти и Кањижи и даље ка Мађарској на северу;

2.3. банатски појас – са три правца, на правцу А. од Панчева ка Зрењанину и Новом Саду, на правцу Б. од Зрењанина ка Кикинди и Румунији, и на правцу В. од Панчева ка Вршцу и Румунији;

2.4. фрушкогорско – мачвански појас – на правцу од Новог Сада ка Коридору Х, Руми и Шапцу и даље ка Подрињу и Босни и Херцеговини (Републици Српској) на југу;

2.5. дринско – шумадијско – хомољски појас – на правцу од Лознице ка Ваљеву, од Ваљева ка Тополи и Марковцу (Коридору Х) и од Марковца ка Бору;

2.6. шумадијски појас – на правцу од Прељине ка Крагујевцу, Тополи и Марковцу, тј. Коридору Х;

2.7. подрињски појас – на правцу од Шапца ка Лозници, Љубовији, Бајиној Башти, тј. ка Босни и Херцеговини (Републици Српској – Вишеграду и Требињу) и Црној Гори;

2.8. браничевско – подунавски појас – на правцу од Коридора Х ка Пожаревцу, Великом Градишту, Голупцу, Доњем Милановцу и Кладову (Румунији);

2.9. златиборски појас – са два правца, на правцу А. од Ужица ка Босни и Херцеговини (Републици Српској – Вишеграду) и на правцу Б. од Ужица ка Чајетини, Новој Вароши и Пријеполу, тј. ка Црној Гори;

2.10. голијско – пештерски појас – на правцу од Пожеге ка Ариљу, Ивањици и Сјеници односно ка Црној Гори (Бару) и даље ка Италији (Бари);

2.11. тимочки појас – са два правца, на правцу А. од Коридора Х, Параћина ка Зајечару и Бугарској, и на правцу Б. од Коридора Х, Ниша ка Књажевцу, Зајечару, Неготину (Бугарској), Прахову и Кладову (веза са браничевско – подунавским појасем);

2.12. ибарски појас – на правцу од Краљева ка Рашкој, Новом Пазару и Приштини;

2.13. пештерско – лимски појас – на правцу од Новог Пазара ка Сјеници, Новој Вароши и Прибоју (Босна и Херцеговина), са краком од Сјенице ка Пријеполу (веза са правцем Б. златиборског појаса и Црном Гором);

2.14. косовско – јужноморавски појас – на правцу од Приштине и Урошевца ка Гњилану и Бујановцу до Коридора Х;

2.15. метохијски појас – на правцу од Приштине ка Клини, Пећи и Црној Гори, са краком од КLINE ка Ђаковици и Албанији;

3. терцијалне осовине/појасеви развоја које се ближе утврђују регионалним просторним плановима.

2.5.2.2.3. Смернице за уређење урбаних насеља

Уређење урбаних насеља треба да омогући:

- ефикасно коришћење, финансирање и управљање грађевинским земљиштем као највећим урбаним ресурсом;

- унапређење квалитета уређености и идентитета централних урбаних зона, јавних простора, објеката и целина културног, градитељског и урбаног наслеђа;

- унапређење квалитета, приступачности, капацитета и нивоа услуга саобраћајне инфраструктуре, водећи рачуна о рационализацији, али и о аспектима утицаја на животну средину, давању предности алтернативним, еколошким и ефикаснијим видовима транспорта;

- унапређење квалитета животне средине, здравља и безбедности становника у урбаним насељима и достизање високог степена прилагођености урбаних подручја климатским променама.

Стратешко опредељење развоја и уређења урбаних насеља је да подједнак значај има санација стања неплански изграђених делова урбаног и периурбаног подручја и обнова и унапређење уређености плански развијаних делова урбаних насеља.

У ППЈЛС ће се јасно определити обухват и ограничити ширење грађевинских подручја урбаних насеља, руралних насеља и комплекса у првом реду дуж најфреквентнијих саобраћајница. Утврдиће се плански основ за јачање и унапређење рурално-урбаних веза и повећање приступачности руралног подручја, утврђивањем еколошких услуга руралног подручја за развој урбаних насеља и ЈЛС, и обезбеђењем услуга саобраћајне, комуналне и јавносоцијалне инфраструктуре и других услуга и сервиса на руралном подручју.

У генералним урбанистичким плановима и у плановима генералне регулације за урбана насеља за која се не израђује генерални урбанистички план, посебна пажња обратиће се на преиспитивање и редуковање обухвата грађевинског подручја, у циљу заустављања даљег нерационалног ширења и расплињавања урбаних центара и урбаних насеља.

Према *Стратегији одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године* приоритетна подручја интервенције у урбаним насељима могу да буду: индустријске/привредне и комерцијалне зоне и браунфилд (*brownfield*) локације, бесправно изграђене и неуређене рубне урбане зоне (*urban sprawl*) и деградирана рурална подручја; угрожене урбане структуре, урбане матрице и централне урбане зоне; делови урбаног насеља са концентрацијом социјалних проблема укључивања и сиромаштва; насеља или делови насеља са проблемима заштите животне средине и климатских промена; и просторне целине са културним и градитељским наслеђем и важним обележјима културног и историјског развоја. У складу са овом стратегијом, ЈЛС ће доносити локалне стратегије интегралног урбаног развоја за урбане центре и урбана насеља и пројекте урбаног развоја. За приоритетна подручја интервенције дефинисана локалним стратегијама интегралног урбаног развоја ЈЛС ће доносити или усклађивати важеће урбанистичке планове.

У изради урбанистичких планова за урбана насеља и урбана подручја приоритет ће имати теме:

- урбана обнова, рециклажа браунфилд локација и изградња у оквиру већ постојеће урбане матрице, трансформација локација у друге градске функције, пожељно у културне, образовне, *start up* инкубаторе или комерцијалне намене, уколико је могуће и стамбене зоне (укључујући и *loft living*), али са очувањем елемената индустријског наслеђа и историје места;

- заштита и очување постојећих и планирање нових јавних простора и повезивања у јединствену и континуалну мрежу, градирање од микро до макро нивоа (од урбаних џепова до главних градских тргова), дизајнирање и истицање идентитета јавних простора, коришћење и уређење запуштених простора, промоција безбедних и доступних локација;

- заштита и очување постојећих и планирање нових зелених површина, повезивања фрагментираних површина у јединствен и континуалан простор, коришћење и уређење запуштених простора (приобалних зона, траса напуштених пруга и сл.), промоција *urban gardens* покрета, очување јединствених локација као што су градске шуме;

- придржавање урбоморфолошких и предеоних принципа и очување карактеристичних урбаних силуета и визура, приоритетно за зоне и целине са културним и градитељским наслеђем и важним обележјима културног и историјског развоја;

- усклађивање капацитета саобраћајне и комуналне инфраструктуре са планираним густинама, интензитетом активности и обимом изградње;

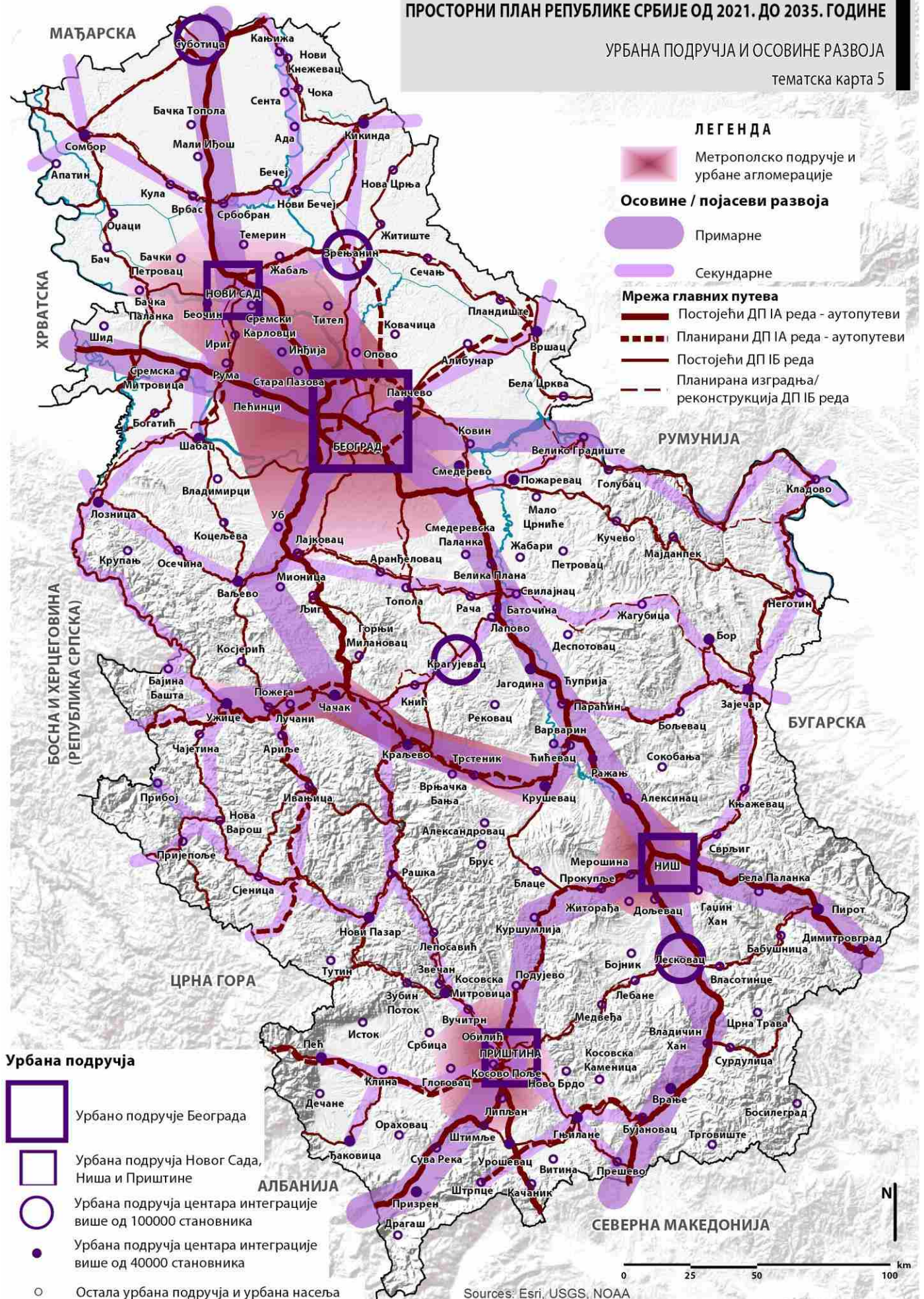
- реafirмисање и доследна примена стандарда урбанистичког планирања;

- афирмација и операционализација института урбане комасације.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

УРБАНА ПОДРУЧЈА И ОСОВИНЕ РАЗВОЈА

тематска карта 5

2.5.2.3. Рурални развој и уређење села (Реферална карта 2)

2.5.2.3.1. Полазишта руралног развоја и уређења села

Просторни развој руралних подручја Републике Србије ослањаће се на мултисекторски приступ решавању сложених проблема у вези с унапређивањем социоекономских услова живљења на селу, инфраструктурним опремањем и економским активирањем руралних подручја, с једне стране, и општим друштвеним интересима у домену демографске политике, заштите животне средине и очувања земљишних и других ресурса у функцији производње хране и аграрних сировина, с друге. Предложена концепција је компатабилна решењима која се у ППРС дају у одељку о заштити и коришћењу пољопривредног земљишта и развоју пољопривреде.

Потребна је синергија и добра координација свих политика које имају додира са руралним простором и његовим ресурсима. Полазећи од те премисе, прихваћено је да су плановима развоја водне инфраструктуре, саобраћаја и комуникација, као и енергетике и енергетске инфраструктуре, на адекватан и реалистички начин уважене релевантне потребе руралног простора.

У делу 2.5.2.2. ППРС су утврђени структура урбаног система Србије и смернице за повезивање села у систем руралних центара (микроразвојних нуклеуса) са развијеним јавно-социјалним функцијама и инфраструктуром за развој сектора услуга и других видова диверсификације руралне економије. Тиме су обезбеђени и основни плански предуслови за интегрисање села у социјални, привредни и културни развој, а то значи и за јачање економске, друштвене и територијалне кохезије урбаних и руралних подручја на локалном, регионалном и националном нивоу. Улога и функције руралних центара у мрежи насеља урбаних и руралних подручја утврђују се разрадом ППРС у другим врстама просторних планова.

Напуштање пољопривреде и села, као последица привредног развоја, повлачи за собом дубоке демографске дебалансе и губитак дела продуктивних ресурса. Стога се у овом сегменту ППРС тежиште ставља на одрживи пољопривредни и рурални развој, који подразумева очување земљишта, воде, биљних и животињских ресурса, тј. на технички применљив, економски исплатив и друштвено прихватљив развој који не угрожава животну средину. Остваривање тог концепта, од средине 1990-тих година званично прихваћеног на светском плану, условљено је предузимањем активности на три основна подручја:

- прехранбена сигурност, тј. обезбеђење расположивости и доступности хране;
- повећање руралне запослености и доходака ради елиминисања сиромаштва;
- заштита природних ресурса и животне средине, у складу с мултифункционалним карактером пољопривреде.

Полазећи од наведеног, потребно је подржавање раста пољопривредне производње без угрожавања животне средине, уз истовремено предузимање мера за обезбеђење приступа храни, који на националном нивоу зависи од кретања светских цена и увозног капацитета земље, на локалном – од развијености тржишне инфраструктуре, саобраћаја и информација, а на нивоу домаћинства – од висине дохотка. Повећање доходака, креирањем неаграрне запослености у руралним областима, нужен је елемент одрживог просторног развоја, јер сиромаштво представља главни фактор деградације природних ресурса и животне средине. Операционализација тог концепта засниваће се на моделу подршке руралном развоју који се реализује у оквирима Заједничке пољопривредне политике Европске уније, а коме се прилагођава и аграрна политика Републике Србије.

Стратегијом пољопривреде и руралног развоја за период 2014-2024. године понуђена је визија да се природним ресурсима, животном средином и културним наслеђем руралних подручја управља у складу са принципима одрживог развоја, како би се руралне средине учиниле примамљивим местом за живот и рад младима и другим становницима. Имајући у виду нове модалитете радног ангажовања које пружају информационе и комуникационе технологије, није нереално очекивати покретање миграционих кретања високо образованог, креативног становништва из урбаних у рурална подручја, управо због посебног квалитета живљења у природном амбијенту.

Ради остваривања изнете визије препорода руралних подручја планира се спровођење просторно диференцираних мера подршке у три основне области:

- економски развој кроз унапређење конкурентности у прехранбеном ланцу, повећање руралне запослености и убрзавање трансфера знања и иновација;
- заштита руралних екосистема и усмеравање пољопривреде и шумарства на снижавање емисија угљеника и привређивање отпорно на климатске промене;
- интегрисани развој и уређење села и атара.

2.5.2.3.2. Економски аспекти руралног развоја

Активирање ендогених фактора економског развоја руралних подручја, којима се изграђује локално тржиште рада и успоравају миграције, захтева конкретну финансијску подршку која ће се обезбедити циљно усмереним, синхронизованим и контролисаним коришћењем средстава из Аграрног буџета, Фонда за развој и других буџетских фондова Републике Србије (за шуме, воде, путеве и сл.), ИПАРД програма и других претприступних инструмената помоћи ЕУ и фондова по основу конкурса, међународних донација, буџетских средстава ЈЛС и других домаћих и иностраних извора, у складу са законом. С обзиром на тешко предвидљиве промене спољних фактора, посебно неизвесности које доносе климатске промене, активности на спровођењу планских решења биће динамички усклађиване са програмима руралног развоја које доноси Влада Републике Србије, по правилу, за трогошње периоде.

У оквиру политике руралног развоја Републике Србије реализује се већи број мера из области унапређења конкурентности у прехранбеном ланцу, подршке руралном запошљавању и трансферу знања и иновација. Новијим мерама тежиште се ставља на унапређење економске одрживости малих газдинства, предузетника и правних лица, раст запослености и смањење сиромаштва и неједнакости у руралним подручјима. Унапређење руралне инфраструктуре, у виду изградње локалних путева, електро мреже, водовода, као и улагања у постројења за очување животне средине, треба да допринесе повећању степена развијености руралних подручја и повећању броја производних и прерадних капацитета, чиме се стварају предуслови за повећање запослености руралног становништва. Уређењем тржишта пољопривредних производа у складу са ЕУ прописима на јединствен начин регулисаће се тржишта по секторима, са акцентом на увођење стандарда у производњи и формирање произвођачких организација. Развој и унапређење система заштите ознака географског порекла за пољопривредне и прехранбене производе, у складу са европским системом, допринеће повећању интереса за производњу хране и пића са додатом вредношћу. Обе мере допринеће ефикаснијем коришћењу ресурса у прехранбеном ланцу.

У *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике* укључено је суфинансирање мера локалних акционих планова за запошљавање, као и за подстицање запошљавања младих у руралним срединама. *Стратегијом развоја мрежа нове*

генерације до 2023. године⁴⁰ препознат је такође значај улагања у област широкопојасног приступа за развој туризма, пољопривреде и других економских активности на селу.

2.5.2.3.3. Еколошки аспекти руралног развоја

Заштита, унапређење и одрживо коришћење екосистема (шумских, високопланинских, водених и влажних, осетљивих, агро и других екосистема) представља једну од фундаменталних поставки просторног развоја руралних подручја и уређења села. Спровођење одговарајућих мера и активности на очувању њиховог природног састава, структуре, функције, целовитости и равнотеже заснива се на одредбама Закона о заштити природе. С тим у складу, очување биолошке и предеоне разноврсности станишта унутар агроекосистема и других неаутономних и полуаутономних екосистема спроводиће се првенствено очувањем и заштитом рубних станишта, живица, међа, појединачних стабала, групе стабала, бара и ливадских појаса, као и других екосистема са очуваном или делимично измењеном дрвеном, жбуном, ливадском или мочварном вегетацијом. Приликом укрупњавања пољопривредног земљишта водиће се рачуна о очувању постојећих и стварању нових рубних станишта.

Ради обогаћивања биолошке и предеоне разноврсности у газдовању шумама треба нарочито водити рачуна о очувању шумских чистина (ливаде и пашњаци и друго) и шумских рубова. У влажним и воденим екосистемима са обалним појасом забрањене су радње, активности и делатности којима се угрожава хидролошка појава или опстанак и очување биолошке разноврсности.

Законом о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју је начелно предвиђена подршка програмима који се односе на очување и унапређење животне средине и природних ресурса. У оквиру припреме *Програма руралног развоја за период 2021 – 2027. године*, предвиђена је израда студије којом ће се анализирати постојеће агроеколошке мере и предложити нове, укључујући израду калкулација за подршку пољопривредним газдинствима која примењују посебне агроеколошке праксе, у складу са ЕУ правилима.

Ова питања добијају све више на значају наспрам климатских промена које еродирају агроекосистеме, изазивајући низ материјалних и нематеријалних последица које се могу одразити на рурална подручја, целокупну руралну популацију и друштво. Са друге стране, пољопривреда, шумарство и коришћење земљишта (*Agriculture, Forestry and Other Land Us – AFOLU*) налазе се међу секторима који су значајни у погледу емисија гасова са ефектом стаклене баште (ГХГ). За овај сектор се до 2050. године планира смањења емисија ГХГ применом следећих мера: измена система узгоја стоке, анаеробна разградња стајњака и производња биогаса, проширење плодореда с већим учешћем легуминоза, интензивирање плодореда коришћењем међуусава, побољшање начина примене минералних и органских ђубрива, агрошумарство и промена режима исхране говеда и свиња, те побољшање квалитета сточне хране.⁴¹ У *Акционом плану Предлога Стратегије нискоугљеничног развоја (2020)*, дефинисани су следећи посебни циљеви у пољопривреди и шумарству и мере за њихово остваривање до 2030. године:

- смањење емисија ГХГ у пољопривреди за 15% до 2030. у поређењу са 2010. годином, које ће се остваривати: узгајањем озимих покровних усева, повећањем удела махунарки у површинама за исхрану стоке и селекцијом на већи принос млека;

⁴⁰ „Службени гласник РС”, број 33/18

⁴¹ Други извештај Републике Србије за Оквирну конвенцију Уједињених нација о промени климе (UNFCCC) бави се и рањивошћу пољопривреде и шумарства, идентификујући мере прилагођавања ових сектора на климатске услове у областима: смањење ризика, политике, праћење и истраживање и развој капацитета и свести.

- повећање понора (апсорпције и складиштења) односно деопонованја угљеника у шумама за 17% до 2030. у поређењу са 2010. годином, пошумљавањем, природи блиским газдовањем шумама и климатски паметним приступом шумарству, конверзијом изданаких у високе шуме, подизањем шумских плантажа са кратком опходњом, обнављањем презрелих састојина (буква), израдом смерница за смањење негативних фактора ризика биотичког и абиотичког порекла и спровођењем програма истраживања и сл.;

- очување потенцијала мера за повећање отпорности на климатске промене прилагођавањем техника узгајања на климатске промене (избор врста и агротехничких мера).

2.5.2.3.4. Смернице за уређење села

Развој и уређење села треба третирати интегрално са организацијом и уређењем сеоског атара као простора непосредних развојних услова и ресурса сеоског насеља.

Просторни развој и уређење сеоских насеља утврђује се просторним плановима јединица локалне самоуправе (са уређајним основама за руралне центре и друга рурална насеља), као и просторним плановима подручја посебне намене (уколико на сеоска насеља утиче развој туризма, рударства, енергетике и др.). а по потреби и одговарајућим урбанистичким планом, као и ППППН (уколико на сеоска насеља утиче развој туризма, рударства, енергетике и др.). Регулација просторног развоја и уређења сеоских насеља утврђује се прописивањем правила уређења и правила грађења, која се исказују системом урбанистичких и архитектонских норматива и стандарда, као што су намена, коефицијент изграђености, висина објеката, удаљеност од саобраћајнице и других објеката, оријентација и сл. Узимајући у обзир различите услове настанка, постојања и даљег развоја или стагнације, не могу се примењивати исти принципи и правила уређења и грађења за сва сеоска насеља. Неопходан је диференциран приступ развоју урбаноруралних веза, трансформацији мреже руралних насеља изградњи и уређењу насеља.

У ППРС су утврђене следеће основне смернице за уређење села, које се ближе разрађују другим врстама просторних планова, и то:

1. Сеоска насеља разбијеног типа, иако су обично на ивици демографског и економског егзистирања, завређују посебну пажњу као потенцијал за развој руралног туризма и предмет културног и предеоног наслеђа велике вредности (материјалне и нематеријалне). За овај морфолошки тип насеља, у којима су становање и рад добро координирани и рационализовани, предвиђа се очување постојећег односа изграђених струкура у пределу атара. Не предвиђају се веће интервенције у простору, осим у случају потреба за реконструкцијом и изградњом инфраструктурних објеката и пределу прилагођених објеката туристичке и производне намене.

2. Кодификоване норме урбанистичких прописа се тешко примењују и на сеоска насеља збијеног типа. Насеобине тог типа завређују посебну пажњу у формулисању мера којима се усмерава њихов даљи просторни развој. Таква села карактерише одређени локалитет који носи функцију центра насеља, на којем су смештене важније функције села и где се одвија јавни живот мештана. Кроз израду одговарајуће планске документације потребно је очувати компактност ових насеља, посебно дефинисањем и уређењем центра насеља и јавних површина за саобраћајну и другу инфраструктуру, као и рестрикцијом ширења грађевинског подручја насеља (на штету пољопривредног земљишта), осим изузетно када се установи да је неопходно на основу детаљно размотрене потребе за истим.

3. Плански изграђена сеоска насеља и насеља са регулисаним уличним коридорима и јавним површинама су, углавном, лоцирана у низијским пределима или уз

саобраћајнице и речне долине. У структури насеља јасно се издвајају грађевинска подручја са стамбеном функцијом и економским објектима, физички одвојена од пољопривредних површина. Таква организација насеља омогућава повољне услове за рационално планирање и уређење комуналне и саобраћајне инфраструктуре, као и за уређење заједничких зелених површина. Садржаје локалитета са централним функцијама треба прилагодити потребама корисника и уредити на нивоу јавних урбаних простора. Плански уређена села одликују се бољом опремљеношћу објектима јавних служби чију намену треба очувати и прилагодити квалитет и модалитете пружања услуга потребама корисника. Кроз израду одговарајуће планске документације потребно је очувати планску организацију ових насеља и ограничити ширење грађевинског подручја насеља (на штету пољопривредног земљишта), осим изузетно када се установи да је неопходно на основу детаљно размотрене потребе за истим.

4. Специфичну групу сеоских насеља компактне структуре са неповољнијим условима за живот чине насеља која се шире стихијски, у форми неконтролисаног простирања изграђених структура, не пратећи основна правила градње и уређења прописана важећим планским документима. Она се често пружају линијски дуж саобраћајница или су густо збијена у долинама река, где густина градње и насељености нарушава квалитет живота и ремети основне хигијенске, еколошке и грађевинске услове. У интересу успостављања одрживе насељске форме и минимизирања ефеката и последица постојећих негативних трендова, овим насељима је неопходно приступити кроз сагледавање појединачних случајева у смислу тражења алтернативних модела урбанистичког и просторног планирања за које ће се, у контексту постојеће регулативе, утврдити одговарајући урбанистички нормативи, а користећи предеоне карактеристике утицати на формирање или квалитативно унапређење идентитета ових насеља. Нормативе за урбанистичко уређење је неопходно спроводити кроз дефинисање граница грађевинског земљишта (грађевинског подручја насеља уз рестрикцију његовог ширења), смернице и правила за уређење и рекултивацију деградираних простора, дефинисање намена површина, у првом реду за површине јавне намене за саобраћајнице, комуналну инфраструктуру и јавне службе, као и за површине осталих намена. Успостављањем алтернативних модела планирања (нпр. коришћењем вредности карактера предела као субструктуре за насељски развој) потребно је детерминисати пројекте који би имали највећи ефекат на успостављање организоване и уређене насељске структуре.

Инфраструктурно опремање водопривредном и електроенергетском инфраструктуром, широкопојасном мрежом електронских комуникација, локалним путевима и улицама представља приоритетну активност у уређењу сеоских насеља, прилагођено њиховим карактеристикама. Све грађевинске парцеле у грађевинским подручјима насеља требало би да испуњавају услове који се односе на адекватно прикључење на насељску саобраћајницу (колски и пешачки прилаз), водоводну, канализациону, електроенергетску и електронску комуникациону мрежу.

У уређењу сеоских насеља посебно ће се водити рачуна о савременим хигијенско-санитарним стандардима уређења сеоских дворишта и стамбених зграда, а нарочито стајског смештаја и других економских објеката, у складу са поступком хармонизације са законодавством ЕУ које се односи на комунално опремање сеоских насеља.

За све типове насеља потребно је очувати елементе физичке структуре који учествују у очувању и формирању карактера места и доприносе стварању „специфичног духа места”. Идентитет руралних насеља треба заснивати на очувању и ревитализацији традиционалне архитектуре постојећег грађевинског фонда, као и на новој изградњи која уважава специфични рурални карактер физичке структуре и одражава процесе генезе и развоја насеља. Развој сеоских насеља треба сагледати и кроз интеракцију и интеграцију у предеони образац руралног подручја, ради остваривања одрживог просторног развоја и

развоја локалне економије. Потребно је успоставити међусобну повезаност и повећати уређеност постојећих структура природног и културног наслеђа, посебно у функцији руралног туризма. Наслеђене геоморфолошке и хидрографске карактеристике, које су важни елементи композиције карактера места, морају имати посебан значај у спровођењу интервенција у простору.

2.5.2.3.5. Смернице за уређење сеоских атара

Основно стратешко опредељење је да сва рурална насеља и руралне области са расположивим природним ресурсима, биодиверзитетом и пределим особеностима представљају кључне просторе за обезбеђење егзистенције и преживљавања целе друштвене заједнице, посебно у условима климатских промена, катастрофа и ванредних ситуација. То значи да је неопходна подршка различитих секторских политика за развој перспективних и очување осталих руралних насеља, без обзира на број сталних становника и повремених корисника. Кључним се сматра принцип очувања симбиозе насеља и његовог окружења – природног предела, као једне од основних карактеристика руралног подручја.

Промене у привредној структури села услед подршке развоју непољопривредних активности, не би смеле да угрозе агроеколошке и друге природне потенцијале села. Стога приоритет треба дати:

- заштитити пољопривредног земљишта од конверзије у грађевинске намене и од других негативних утицаја развоја непољопривредног бизниса на селу, усмеравањем локација нових производних погона и других објеката на тзв. браунфилд терене;
- идентификовању потребних мера инвестиционе, информатичке и друге подршке у погледу развоја комуналне, саобраћајне, хидротехничке, енергетске и тржишне инфраструктуре;
- одређивању површина пољопривредног земљишта на којима је неопходно извршити рекултивацију, пошумљавање, антиерозиону заштиту и хидротехничке и агротехничке мелиорације, те предузети целовите мере за заштиту земљишта и вода;
- модернизацији и укрупњавању породичних газдинстава, убрзавању процеса преузимања газдинстава од стране младих пољопривредника, унапређивању рада саветодавне службе, модернизацији прераде и пласмана пољопривредних производа;
- добровољном груписању земљишта, које се на предлог најмање десет власника земљишта врши за територију целе или дела катастарске општине; и
- уређењу, одрживом коришћењу и заштити утрина и пашњака који су враћени селима на коришћење, у складу са законом.

Комасације треба просторно и временски ускладити са активностима на планирању и уређивању сеоских насеља. У заједничком поступку комасације и планирања, треба одредити мере којима се у комасационој маси (пољопривредне, шумске и друге површине на одређеној територији) обезбеђује: стварање већих и правилнијих земљишних парцела уз смањивање њиховог броја и прерасподелу власништва над њима; рационално пројектовање, изградња и рестаурација пољских и шумских путева, иригационих система, шумских појасева и других мера заштите од ерозије; економичније обрађивање пољопривредног земљишта, односно спровођење одговарајућих мера неге и заштите шума; и ефикасније управљање одрживим коришћењем земљишта.

Просторним плановима јединица локалне самоуправе и просторним плановима подручја посебне намене треба утврдити површине које су загађене арсеном, тешким металима, пестицидима, дериватима нафте и другим агенсима штетним по здравље људи и других живих организама (као што су осиромашени уранијум и преостале касетне бомбе као последица НАТО агресије), на којима се обавезно морају применити

одговарајуће технологије фитосанације; екоремедијације тла и подземних вода или биоремедијације, на основу посебних пројеката. Избор прикладних метода и мера зависи, примарно, од врсте, интензитета и опсега загађености, при чему предност треба дати примени иновативних технологија заснованих на најбољем доступном знању, које су одрживе и еколошки безбедне, имају минималан негативни утицај на животну средину, одликују се малом потрошњом енергије и необновљивих ресурса, економски су рентабилне и социјално прихватљиве. У случају јаче загађености пољопривредних земљишта, њихово коришћење треба преусмерити на производњу биогорива, односно других непрехрамбених видова биомасе.

У уређењу атара посебну пажњу треба поклонити заштити биодиверзитета, применом следећих мера подршке: одржавање и рационално коришћење енклава природних екосистема на пољопривредном земљишту (међе, живице, живе оgrade, шумарци и забрани, влажне ливаде и сл.); формирање, односно очување линијских зелених коридора; уважавање еколошких функција влажних станишта; заштита и екстензивно коришћење трајних ливада и пашњака; проширење сортимента узгајаних ратарских, повртарских, воћарских и виноградарских култура, расадничког материјала, украсног биља и сл. Ради очувања флоре и фауне, посебно миграторних врста, неопходно је обезбедити повезивање вегетацијских коридора међусобно и са блиским шумским и мочварним зонама и омогућити превазилажење баријера (саобраћајни коридори). У тим оквирима треба промовисати и оснивање агрошумарских система који имају позитивне утицаје на одржавање плодности земљишта, капацитет задржавања воде, контролу ерозије, биодиверзитет, складиштење угљеника и контролу испуштања нитрата у геосредину.

У контексту заштите биодиверзитета изузетно важну позицију има подршка развоју шумарства преко фондова намењених руралном развоју. Уређење и унапређивање постојећих шума и повећање површина под шумом засниваће се на изради посебних програма, инвестиционих пројеката и одговарајуће техничке документације.⁴² Са становишта очувања просторно разноврсних карактеристика руралних предела које су резултат специфичне комбинације геолошке подлоге, топографије, хидролошких својстава, вегетације, историјског начина коришћења земљишта и развоја насеља, битно је да се одговарајућим планским документима дефинишу смернице за:

- заштиту, односно обнову и унапређивање за дати предео типичних образаца коришћења земљишта, односа изграђеног и отвореног простора, правила грађења и уређивања простора, традиционалне архитектуре, традиционалне пољопривреде и сл.;
- спречавање ширења насеља и заустављање непланске изградње, стимулisaњем обнове и коришћења постојећег грађевинског фонда, усклађивањем изградње инфраструктурних коридора и објеката с карактером и еколошким капацитетом предела;
- очување и афирмација карактеристичних природних и историјски формираних елемената у слици предела (рељеф, водотокови, шуме, живице, засади, насеља, објекти и сл.), као и креирање нових предеоних симбола (репера).

⁴² При изради и спровођењу ових пројеката, посебно се мора водити рачуна о заштитним и рекреативним функцијама шума, нарочито у погледу: ублажавања климе око насеља и заштите од разних имисионих дејстава, прашине и зрачења; заштите водотока од флувијалне и плувијалне ерозије, дејства бујица и плављења терена; заштите пољопривредних површина од температурних екстрема и претераног дејства ветра; заштите од буке; заштите од погледа ради прикривања објеката који ремете изглед предела или ради заштите тих објеката од нежељених погледа; заштите саобраћајница и обезбеђења сигурности у саобраћају; и сл. Спровођење планираних мера неге и заштите шума, нарочито противпожарне заштите, и одрживо управљање укупним потенцијалом простора под шумама је практично неизводљиво без постојања одговарајуће мреже шумских комуникација. При планирању изградње тврдих и меких шумских путева, реконструкције постојећих путева и одржавању постојеће путне мреже треба водити рачуна о обезбеђењу услова за коришћење шума у спортско-рекреативне и друге социокултурне сврхе.

При планирању заштитних шума и других зелених површина обавезно се мора водити рачуна о повећању естетике предела, усклађивањем природних елемената пејзажне композиције (конфигурација терена, вода, пратеће биљне врсте) с просторно хетерогеним функцијама појединих локалитета.

2.5.2.3.6. Просторно хетерогени приоритети подршке руралном развоју

Основна планска поставка јесте да конкретно омеђена територија и њено становништво представљају кључне елементе спровођења ефикасне политике руралног развоја. Ово је у Републици Србији од фундаменталног значаја због високог степена хетерогености руралног простора, како у погледу геоморфолошких и других природних карактеристика, демографских трендова, инфраструктурних, тржишних и укупних социоекономских услова за развој пољопривреде и других привредних активности, тако и у погледу величине и морфологије насеља, културолошких особености и сл. Ради бољег увида у релевантне регионалне и локалне посебности за потребе спровођења ППРС извршена је типологија руралних подручја на нивоу НСТЈ 3 према основним демографским, агроеколошким и социоекономским индикаторима. У већини случајева, демаркационе линије просторне диференцијације руралног простора, посебно у Региону Србија Југ, не иду по границама области успостављених номенклатуром статистичких територијалних јединица. Подела руралних подручја по типовима је једина поуздана основа за оцену стања и редовно праћење промена релевантних фактора руралног развоја помоћу егзактних индикатора. Стога су накнадно коришћене квалитативне оцене, а у случају Региона Косово и Метохија и подаци за укупну територију, које треба проверити и просторно идентификовати приликом израде регионалних просторних планова и других планова и програма развоја нижег реда. Реч је, у првом реду, о демографским и другим социоекономским разликама између делова руралних подручја у близини урбаних центара и удаљених, саобраћајно тешко доступних сеоских насеља.

Укрштањем изабраних индикатора издвојено је **шест типова руралних рејона**, са следећим карактеристикама (табеле 32-34) и приоритетима просторно-планске подршке (Тематска карта 6):

1. Подунавски рурални појас обухвата руралне делове Подунавске, Београдске, Јужнобачке и Сремске области. Има релативно високу просечну густину насељености и, изузев северног дела Јужнобачке области, све друге одлике периурбане руралне зоне са бројним конфликтима између потреба непољопривредних активности за простором и дугорочних друштвених интереса за континуираним одвијањем пољопривредне производње. Посебно су угрожена земљишта врхунског бонитета дуж магистралних саобраћајних коридора која су најпривлачнија за оснивање нових пословно-индустријских зона, складишта и сл. Ови конфликти се морају решавати рестриктивним мерама урбанистичког планирања, паралелно са успостављањем система контроле стандарда заштите животне средине и здравствене безбедности и квалитета хране.

Приоритет има подршка стручној обуци пољопривредника, унапређивању организације прехранбеног ланца, добробити животиња и управљању ризиком у пољопривреди, као и повећању удела младих и жена у власништву над земљиштем и развоју предузетништва и бизниса. Поред развијене комерцијалне биљне и сточарске производње за прехранбену индустрију и извоз, близина великих потрошачких центара, развијена инфраструктура и природне погодности метрополског подручја Београда и Новог Сада упућују на развој радно интензивне повртарске, воћарске и сточарске производње, прераде на сопственим пољопривредним газдинствима и промоцију различитих бизнис модела периурбане пољопривреде. Од највеће је важности да се спречи конверзија пољопривредног у грађевинско земљиште и непланска градња.

2. Рејон високог аграрног потенцијала простира се руралним деловима Западнобачке, Севернобачке, Севернобанатске и Мачванске области. Има изузетно повољне педолошке и климатске услове, високи удео већих газдинстава (59,8% са 20 и више хектара КПЗ) у структури коришћења пољопривредног земљишта (око 80%), задовољавајући демографски потенцијал, релативно високи ниво образовања носилаца пољопривредних газдинстава, капитално-интензивну пољопривредну производњу, добру инфраструктуру и повезаност са прерађивачком индустријом, па стога и бројне предности економије обима у конкурентној понуди основних пољопривредних производа за масовно тржиште, прехранбену индустрију и извоз.

У овом региону који има стратешки значај за прехранбену сигурност земље приоритетним мерама руралног развоја требало би обухватити: унапређивање трансфера знања и иновација у пољопривредну производњу и непољопривредни рурални бизнис; одржавање пољопривредног земљишта у добрим производним и еколошким условима; подржавање ефикасности коришћења људских ресурса и материјалних фактора развоја; усмеравање пољопривредно-прехранбеног сектора на снижавање емисија угљеника и привређивање отпорно на климатске промене; спречавање еколошких и здравствених ризика везаних за интензивну, монокултурну и високо механизовану производњу, уз истовремено унапређивање система за наводњавање, развијање биолошких система производње, рециклирање инпута, редуковање потрошње минералних ђубрива и пестицида; подизање просечних приноса; спречавање нитрификације вода; рационално коришћење енергије и развијање обновљивих енергетских извора.

3. Рејон ригидних аграрних структура простира се руралним деловима Колубарске, Моравичке, Поморавске, Расинске, Шумадијске и Топличке области. Одликује се високим уделом планинских подручја у површини укупне територије и последице томе – снажном диференцијацијом агроеколошких, демографских и инфраструктурних услова руралног развоја између плодних долинско-котлинских, по правилу, густо насељених делова територије и периферних, планинских насеља, која су захваћена сенилизацијом пољопривредног становништва, а већином и депопулацијом. Има изузетно повољне агроеколошке услове за развој воћарства и сточарства, бројна виногорија, високи удео породичних газдинстава у укупном броју домаћинстава (60%) и још увек велике резерве недовољно искоришћене радне снаге. Економско активирање ових потенцијала блокира веома уситњена структура коришћења земљишта (просечна површина КПЗ по газдинству износи 3,6 ха, а удео газдинстава са 20 ха + у укупно коришћеним пољопривредним површинама свега 10,9%), доминација старијих пољопривредника са ниским нивоом општег и стручног образовања у структури управника пољопривредних газдинстава, оријентација сеоске омладине на запошљавање у урбаним центрима и дневне миграције. Ове структуре су веома ригидне према процесима модернизације и неспремне за прихватање брзих промена са којима се данас суочавају рурална подручја. То се може променити само стимулацијом млађе генерације за живот и рад на селу. Неопходно је обезбедити значајну финансијску подршку младима приликом преузимања, модернизације и укрупњавања газдинства, односно покретања сопственог непољопривредног бизниса на селу. При томе се такође мора уважити кључна улога малих газдинстава са мешовитим изворима прихода у очувању руралне насељености и агроеколошких вредности простора, укључујући биодиверзитет и предео. Упоредо са тиме требало би подржавати успостављање и развој произвођачких организација, јачање тржишног ланца, развијање разноврсних видова перманентног образовања и стицање нових квалификација, диверзификацију руралне економије и унапређивање општих услова живљења на селу.

4. Рејон руралних дисторзија обухвата руралне делове Средњобанатске, Јужнобанатске, Борске, Браничевске, Зајечарске, Нишавске и Јабланичке области. Има изражено негативне демографске тенденције и вишедимензионално је хетероген. Осим

снажне међусобне издиференцираности у погледу агроеколошких, инфраструктурних и општих социоекономских услова развоја, ове области се одликују и изузетно великим унутрашњим разликама у карактеру ограничења и потенцијала за одрживи рурални развој, у првом реду, између периферних и депопулационих насеља, која се налазе у планинским, односно пограничним подручјима и насељима у близини урбаних система, која су већином ресурсно и демографски девастирана локално специфичним утицајима монофункционалног модела индустријског развоја из прошлости, експлоатацијом и прерадом минералних сировина, интензивним миграцијама ниско квалификоване радне снаге у иностранство, хаотичном изградњом стамбених објеката и непланским ширењем насеља, прекомерним фаворизовањем пољопривреде комбинатског типа која се у новије време већином претворила у искључиво профитно оријентисану пољопривреду великих прехрамбених корпорација, неуважавањем доприноса мултифункционалне пољопривреде заштити и економској валоризацији изузетно богатог природног и културног наслеђа и сл. Реч је о проблемима који се не могу решити без ангажовања и активног учешћа локалног становништва по питању алокације средстава подршке за остваривање конкретног стратешког циља, у чијем дефинисању би требало да учествују сви главни актери који воде делатности у тој средини.

5. Планински рурални рејон обухвата руралне делове Златиборске, Рашке, Пиротске и Пчињске области. Има уникатно природно и културно наслеђе (заштићена подручја, манастири, бање, етно наслеђе и сл.), велике туристичке потенцијале и изузетно значајан геополитички положај, али неразвијену руралну инфраструктуру, ниску просечну густину насељености, високе стопе руралног сиромаштва и незапослености, а у претежном делу (изузев општине Тутин) и изражено негативне демографске тенденције. Оптимистичке изгледе у погледу заокретања досадашњих негативних тенденција у укупном социоекономском развоју дају активности локалног становништва у вези са заузимањем пољопривредног и шумског земљишта за градњу рекреативно-туристичких објеката, противљење изградњи малих хидроелектрана и сл. То представља добро полазиште за формирање и регистровање локалних акционих група (ЛАГ), као и за њихово повезивање и умрежевање на регионалном, националном и међународном нивоу.

Очување пољопривредног земљишта, шума и других природних ресурса овог планинског рејона условљено је увођењем тзв. агроеколошких плаћања, с једне стране, и обезбеђивањем услова за развој органске пољопривреде и производње пољопривредних производа са ознаком географског порекла, одрживог туризма, старих заната и других руралних непољопривредних активности као важних извора локалног економског раста и смањења незапослености и сиромаштва, с друге. Нарочиту пажњу би требало посветити развоју руралне инфраструктуре, дигиталне економије и електронске трговине, јачању предузетништва, посебно жена и младих, али и здравственој и социјалној заштити старих и сиромашних.

6. Мултипроблемско рурално подручје обухвата апсолутно преовађујући део територије Региона Косово и Метохија, изван већих урбаних центара као што су Приштина, Косовска Митровица и Урошевац у Косовској области, Пећ, Ћаковица и Призрен у Метохијској и Ѓџилане у Косовском Поморављу. Простирући се на надморској висини од 297 до 2.656 m и са 83,4% укупне територије на 500 и више m просечне н.в. има наглашено планински карактер, изузев две плодне висоравни – Метохијски басен на западу и котлина Косова на истоку. Готово половина укупне територије покривена је шумама (40,0%) у високом степену деградираним састојинама и жбуњем ниске економске вредности (9,4%). Под интензивним пољопривредним културама налази се 23,6% укупне територије (од 17,1% у Косовско-митровачкој до 30,9% у Пећкој области), а под травнатим површинама 19,7% (од 11,8% у Пећкој до 28,2% у Призренској области). Ово подручје одликује се високом просечном густином

насељености од 162,6 становника на 1 km², што је знатно изнад просека осталог дела Републике Србије, изузев Београдског региона. Од 2010. године бележи константно смањивање укупног броја становништва, које је већином сиромашно и у високом степену егзистенцијално зависно од пољопривреде. Просечна величина поседа по газдинству износи око 3,2 ha, од чега 1,6 ha чини обрадиво земљиште, по правилу распарчано на 6-8 парцела. Сточарство је такође уситњено и екстензивно. Знатан део земљишта је деградиран експлоатацијом лежишта лигнита, олова и цинка, али већина руралног простора има богати биодиверзитет и изузетно вредна природна и културна добра.

Приоритет руралног развоја Региона Косово и Метохија представља успостављање дијалога и партнерства при формирању и регистрацији Локалних акционих група, уз обезбеђење подршке свих стејхолдера, од међународног и републичког до регионалног и локалног нивоа, за доношење и спровођење Локалних стратегија развоја LEADER приступом. При томе посебну пажњу заслужује потпуније искоришћавање потенцијала за промовисање праксе пољопривреде високе природне вредности, с једне стране, и очување/рехабилитација аутентичних предела, природног и културног наслеђа, с друге. То су уједно и битни предуслови за развој руралног и других видова туризма и комплементарних непољопривредних активности на селу, које имају пресудан утицај на побољшање економских услова живљења сеоског становништва.

Са становишта одрживог управљања земљиштем, као основним ресурсом руралних подручја, приоритети су: спречавање и санкционисање бесправне изградње уз максималну заштиту свега што представља јавно добро (заштићена подручја и коридори, уређени предели, природно и културно наслеђе, јавни простори у насељима, јавни објекти и сл.); деконтаминација, санација, рекултивација и рехабилитација еколошки најугроженијих подручја (простор између Косовске Митровице и Обилића); пошумљавање терена угрожених експанзивном ерозијом и обнављање шума уништених неконтролисаним сечом и шумским пожарима; унапређивање виноградарства и винарства, у првом реду у Метохији (Ландовица, Ораховац, Сува Река и др.); укрупњавање земљишних поседа у Косовској долини ради повећања економичности ратарско-повртарске производње, уз потпуније искоришћавање погодности за наводњавање које пружа хидросистем Ибар-Лепенац, добро управљање пашњацима ради осигурања квалитетне хране за стоку и очувања биолошке разноврсности. У тим оквирима нарочиту подршку требало би обезбедити увођењу шема квалитета хране, у првом реду за вина (PDO и PGI), као и промоцији посебних одлика квалитета традиционалних контролисаних специјалитета (TSG) са подручја Националног парка Шарпланина и других еколошки и историјски значајних локалитета.

Табела 32. Демографски индикатори просторне хетерогености руралних подручја на нивоу НСТЈ 3

	Број становника на 1 km ² 2011	% руралног становништва 2011.	Индекси броја руралног становништва 2011/1948	% породичних газдинстава у укупном броју домаћинстава 2011/12	% управника породичних газдинстава старости 55 +, 2012	% жена управника породичних газдинстава 2012
Република Србија	47,1	47,8	75,7	49,8	63,2	15,9
Србија Север	59,7	36,3	90,2	34,0	55,2	16,6
Београдски регион/област	71,5	8,6	93,6	46,0	64,0	13,2
Регион Војводине	58,5	60,1	89,8	32,6	53,8	17,1

	Број станов- ника на 1 km ² - 2011	% рурал- ног станов- ништва 2011.	Индекси броја руралног станов- ништва 2011/1948	% породи- чних газдинстава у укупном броју домаћинста ва 2011/12	% управника породи- чних газдин- става старости 55 +, 2012	% жена управника породич- них газдин- става 2012
Србија Југ	41,7	59,3	68,9	60,2	66,1	15,7
Регион Шумадије и Западне Србије	48,0	60,6	78,7	61,3	65,1	14,8
Регион Јужне и Источне Србије	35,4	57,6	58,9	58,6	67,4	17,0
Основни типови руралних подручја Републике Србије на нивоу НСТЈ 3						
Подунавски рурални појас	80,1	29,1	110,3	34,8	57,9	14,9
Подунавска област	105,5	60,5	91,8	45,6	63,7	11,9
Београдска област	71,5	8,6	93,6	46,0	64,0	13,2
Јужнобачка област	79,4	46,7	110,8	28,2	53,5	17,9
Сремска област	77,3	83,3	135,6	31,8	54,0	15,2
Рејон високог аграрног потенцијала	55,9	61,1	74,0	43,6	56,1	16,8
Западнобачка област	63,8	74,7	84,2	31,1	55,7	18,5
Севернобачка област	51,4	43,5	69,0	32,4	52,6	22,5
Севернобанатска област	51,3	74,2	68,4	30,1	51,3	20,8
Мачванска област	55,7	57,1	73,0	71,6	58,4	13,7
Рејон ригидних аграрних структура	50,8	61,9	72,1	60,0	67,6	14,9
Колубарска област	44,9	61,9	62,7	73,7	64,3	14,1
Моравичка област	44,5	61,7	78,2	62,4	67,7	16,1
Поморавска област	63,6	75,2	78,1	43,2	69,2	14,4
Расинска област	60,4	64,4	78,0	64,8	68,5	14,7
Шумадијска област	61,5	48,2	80,0	55,5	66,5	14,1
Топличка област	28,7	68,9	47,8	72,6	70,8	16,8
Рејон руралних дисторзија	37,1	56,6	64,4	50,0	64,9	17,4
Јужнобанатска област	44,8	59,4	79,1	40,3	55,8	14,8
Средњобанатска област	35,3	57,1	60,8	38,9	51,4	15,0
Браничевска област	36,7	75,9	60,3	59,0	64,4	18,5
Борска област	26,3	72,7	68,3	36,9	69,9	22,3
Нишавска област	53,3	35,6	64,3	59,9	72,3	15,4
Зајечарска област	22,9	68,2	50,6	55,6	73,4	24,1
Јабланичка област	47,1	56,7	64,6	61,7	66,3	15,4
Планински рурални рејон	31,9	60,3	68,2	65,7	64,3	15,7
Златиборска област	37,2	79,1	87,6	62,5	65,0	16,4
Рашка област	36,6	44,2	91,0	59,2	64,8	14,2
Пиротска област	17,8	52,0	33,0	54,4	78,5	18,1
Пчињска област	28,8	62,7	51,0	93,6	56,3	14,6

	Број становника на 1 km ² 2011	% руралног становништва 2011.	Индекси броја руралног становништва 2011/1948	% породичних газдинстава у укупном броју домаћинстава 2011/12	% управника породичних газдинстава старости 55 +, 2012	% жена управника породичних газдинстава 2012
Мултипроблемско рурално подручје	—	—	—	—	—	—
Косовска област	—	—	—	—	—	—
Пећка област	—	—	—	—	—	—
Призренска област	—	—	—	—	—	—
Косовско-митровачка област	—	—	—	—	—	—
Косовско-поморавска област	—	—	—	—	—	—

Извор: обрада аутора

Табела 33. Агроеколошки индикатори просторне хетерогености руралних подручја на нивоу НСТЈ 3

	Укупна површина руралне територије km ²	Удео руралне у укуп. територији %	Удео у укупној руралној територији у %			Удео воћњака, винограда и др. сталних засада у КПЗ у %	Про-сечно КПЗ по газдинству ha
			Интензивних пољ. култура	Травнатих површина	Планинских подручја		
Република Србија	72973,2	94,1	41,5	11,1	35,9	5,4	5,4
Србија Север	21823,0	87,9	79,2	3,5	0,0	2,1	9,7
Београдски регион/област	1988,9	61,5	70,8	17,6	0,0	9,9	4,1
Регион Војводине	19834,1	91,8	80,0	2,1	0,0	1,4	10,9
Србија Југ	51150,2	80,4	30,4	18,6	51,3	9,0	3,8
Регион Шумадије и Западне Србије	25670,1	96,9	26,8	15,0	51,7	9,9	3,9
Регион Јужне и Источне Србије	25480,1	97,1	23,9	13,8	50,8	7,6	3,6
Регион Косова и Метохије	10900,0 ¹	—	23,6	19,7	83,4	—	1,6 ²
Основни типови руралних подручја Републике Србије на нивоу НСТЈ 3							
Подунавски рурални појас	10117,6	84,4	74,5	5,3	0,0	4,2	6,4
Подунавска област	1144,3	91,5	69,1	6,7	0,0	9,6	3,8
Београдска област	1988,9	61,5	70,8	17,6	0,0	9,9	4,1
Јужнобачка област	3620,9	89,9	82,5	1,6	0,0	1,4	9,0
Сремска област	3363,4	96,9	70,0	1,3	0,0	2,8	7,8
Рејон високог аграрног потенцијала	8982,7	91,0	74,6	3,0	3,7	2,7	7,6
Западнобачка област	2200,6	88,4	85,5	2,0	0,0	0,8	10,5
Севернобачка област	1579,6	88,5	95,5	2,6	0,0	2,4	12,4
Севернобанатска област	2138,1	91,8	83,5	1,4	0,0	0,9	12,5
Мачванска област	3064,4	93,7	49,8	5,2	10,9	7,2	3,6

	Укупна површина руралне територије km ²	Удео руралне у укуп. територији %	Удео у укупној руралној територији у %			Удео воћњака, винограда и др. сталних засада у КПЗ у %	Про-сечно КПЗ по газдинству ha
			Интензивних пољ. култура	Травнатих површина	Планинских подручја		
Рејон ригидних аграрних структура	14972,4	97,3	31,5	11,2	36,5	12,2	3,6
Колубарска област	2406,2	97,3	34,6	14,8	20,6	11,0	4,5
Моравичка област	2945,9	97,6	21,8	15,9	64,5	12,4	3,5
Поморавска област	2539,0	97,1	37,0	6,1	21,4	5,9	3,7
Расинска област	2580,0	96,7	29,5	10,5	36,1	18,0	2,7
Шумадијска област	2296,5	96,2	44,2	9,1	5,8	10,1	4,2
Топличка област	2204,7	98,8	24,1	9,8	66,2	19,9	3,2
Рејон руралних дисторзија	22890,6	95,4	41,9	8,6	36,6	3,2	6,5
Јужнобанатска област	3896,5	91,6	77,9	3,8	0,0	1,3	12,5
Средњобанатска област	3035,0	93,3	76,4	1,5	0,0	0,5	15,8
Браничевска	3799,8	98,3	28,3	14,3	15,3	3,5	5,1
Борска област	3457,3	98,6	23,4	10,8	23,8	3,7	5,8
Нишавска област	2516,1	92,2	36,2	9,8	35,9	8,7	2,6
Зајечарска област	3566,0	98,4	22,2	11,0	55,6	5,4	5,1
Јабланичка област	2620,0	94,6	25,0	8,7	59,0	12,4	2,4
Планински рурални рејон	16009,9	98,0	10,6	22,9	91,1	8,0	3,9
Златиборска област	6100,1	99,3	12,4	24,2	94,9	9,2	4,8
Рашка област	3738,0	95,3	11,1	20,4	84,1	7,5	3,7
Пиротска област	2702,4	97,9	9,6	24,8	92,3	4,7	4,3
Пчињска област	3469,4	98,6	7,8	22,0	91,1	7,2	2,4
Мултипроблемско рурално подручје	10900,0	–	23,6	19,7	83,4	–	1,6³
Косовска област	3113	–	25,0	17,2	99,5	–	–
Пећка област	2057	–	17,1	22,9	58,4	–	–
Призренска област	1408	–	19,5	23,0	69,5	–	–
Косовско-митровачка област	2421	–	30,9	11,8	98,0	–	–
Косовско-поморавска област	1901	–	22,1	28,2	88,3	–	–

Извор: обрада аутора; 1) према: ГИС подацима за укупну територију, РГЗ, Београд, 2020; 2) према Попису пољопривреде 2012. године; 3) обрадива површина према: Одржива пољопривреда за одрживи Балкан, www.sasb-eu.org/sr/

Табела 34. Социоекономски индикатори просторне хетерогености руралних подручја на нивоу НСТЈ 3

	Извори прихода укупног броја домаћинстава у руралним подручјима у %					Удео газдинстава са 20+ ња у КПЗ укупно – у %	Удео необрађиваног у расположивом земљишту – у %	Стопа незапослености популације 15+ (област укупно)
	Зараде и друга примања од рада у пољопривреди	Зараде и друга примања од рада у непољо-привреди	Пензије, социјална примања и сл.	Мешовити приходи	Без прихода			
Република Србија	5,6	21,2	37,5	33,2	2,5	44,1	7,9	12,7
Србија Север	4,6	25,1	38,1	29,9	2,3	70,0	3,7	10,7
Београдски регион/област	2,4	24,8	35,0	35,3	2,5	36,4	4,8	10,9
Регион Војводине	4,9	25,1	38,5	29,3	2,3	72,8	3,5	10,5
Србија Југ	6,3	18,7	37,1	35,4	2,6	17,3	11,2	14,8
Регион Шумадије и Западне Србије	7,6	19,2	34,3	36,5	2,4	14,5	7,6	13,8
Регион Јужне и Источне Србије	4,5	18,0	40,7	33,9	2,9	21,5	16,8	16,2
Регион Косово и Метохија	–	–	–	–	–	–	–	–
Основни типови руралних подручја Републике Србије на нивоу НСТЈ 3								
Подунавски рурални појас	3,8	26,1	35,4	32,3	2,5	61,0	3,4	(...)
Подунавска област	4,4	21,8	35,2	35,2	3,4	20,5	4,7	18,8
Београдска област	2,4	24,8	35,0	35,3	2,5	36,4	4,8	10,9
Јужнобачка област	3,6	27,5	37,2	29,5	2,1	83,4	3,7	11,4
Сремска област	4,5	26,9	33,5	32,5	2,5	60,8	1,5	12,3
Рејон високог аграрног потенцијала	7,9	21,3	38,9	29,6	2,3	59,8	3,1	(...)
Западнобачка област	3,6	21,8	43,9	28,7	2,1	76,1	2,8	6,9
Севернобачка област	6,3	24,6	40,5	26,8	1,9	75,7	2,9	12,3
Севернобанатска област	6,9	25,3	41,4	24,6	1,7	72,4	3,8	10,5
Мачванска област	13,6	15,9	31,4	35,9	3,1	12,7	2,8	10,9
Рејон ригидних аграрних структура	6,6	18,5	35,9	36,6	2,4	10,9	6,9	(...)
Колубарска област	14,6	16,3	28,6	38,9	1,6	9,3	4,9	7,6
Моравичка област	6,4	21,0	34,2	36,7	1,7	8,7	7,5	7,5
Поморавска област	3,6	18,9	39,5	34,7	3,3	15,1	9,8	18,0
Расинска област	7,2	16,6	34,1	39,5	2,6	7,6	5,4	16,1
Шумадијска област	5,2	20,3	35,2	36,6	2,6	11,4	4,1	14,1
Топличка област	2,6	16,6	47,8	30,7	2,3	17,1	12,9	12,6
Рејон руралних дисторзија	5,4	18,8	39,7	33,2	2,8	52,6	10,1	(...)
Јужнобанатска област	5,6	23,3	37,4	30,8	2,9	74,8	6,1	9,5
Средњобанатска област	6,3	22,1	42,2	26,9	2,4	80,6	2,2	10,1
Браничевска област	3,8	22,2	41,6	29,0	3,5	23,8	10,4	13,5
Борска област	6,1	15,6	36,3	37,9	4,2	25,0	16,6	15,2
Нишавска област	3,2	17,1	43,5	33,5	2,6	14,3	11,4	17,1
Зајечарска област	5,1	14,6	42,0	36,3	2,0	19,3	21,7	12,7
Јабланичка област	7,6	14,1	37,1	39,1	2,0	13,4	17,9	13,0

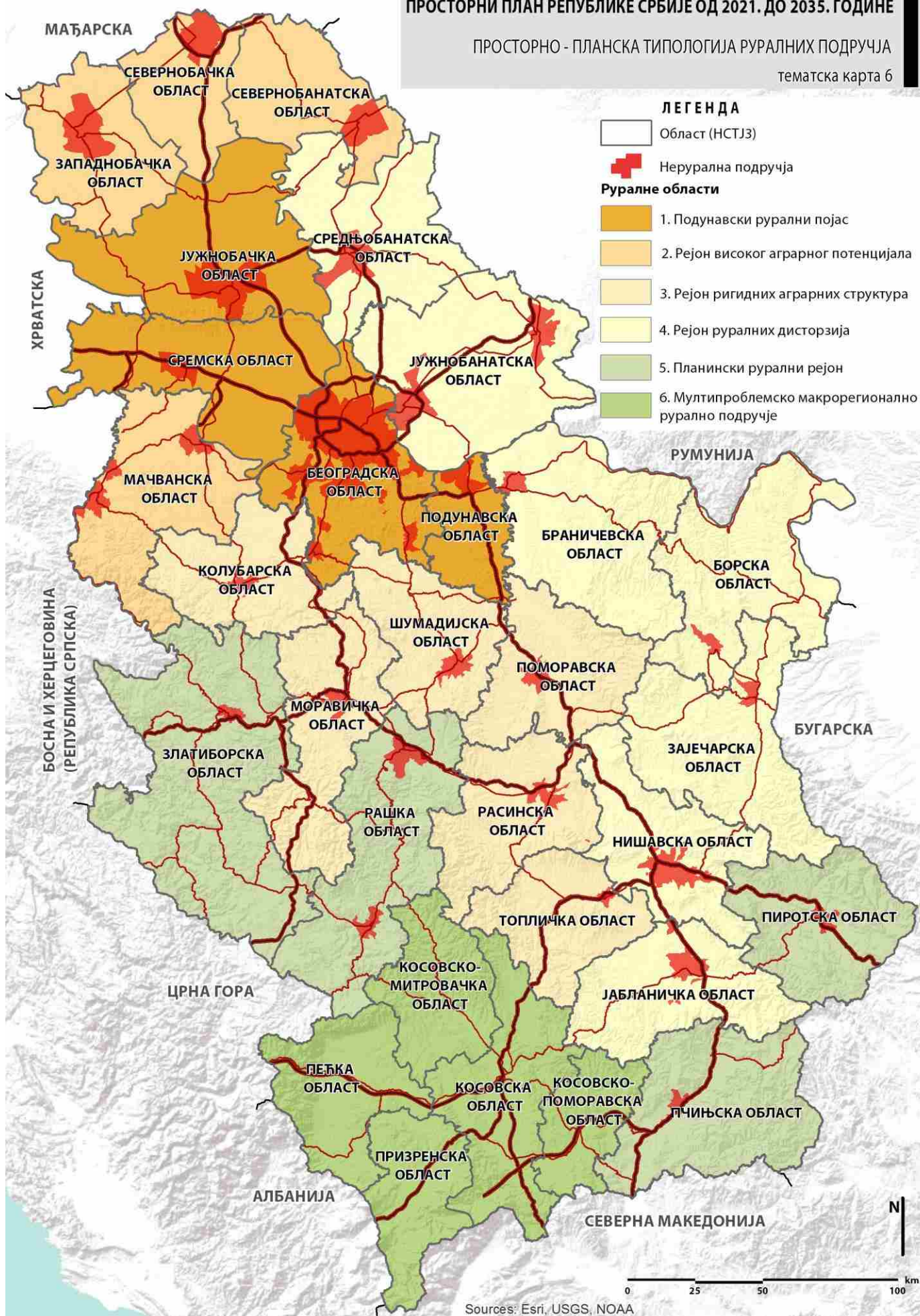
	Извори прихода укупног броја домаћинстава у руралним подручјима у %					Удео газдинстава са 20+ ља у КППЗ укупно – у %	Удео необрађиваног у расположивом земљишту – у %	Стопа незапо- слености популације 15 + (област укупно)
	Зараде и друга примања од рада у пољопривреди	Зараде и друга примања од рада у непољо- привреди	Пензије, социјална примања и сл.	Мешовити приходи	Без прихода			
Планински рурални рејон	5,0	21,4	37,9	33,6	2,2	24,5	15,0	(...)
Златиборска област	6,7	22,3	33,8	35,3	1,9	24,9	11,0	9,7
Рашка област	4,6	20,7	36,8	35,5	2,5	16,4	10,1	26,1
Пиротска област	2,1	17,1	54,5	24,5	1,8	46,4	24,8	15,2
Пчињска област	3,3	22,7	38,6	32,5	3,0	18,0	30,0	24,2
Мултипроблемско рурално подручје	–	–	–	–	–	–	–	–
Косовска област	–	–	–	–	–	–	–	–
Пећка област	–	–	–	–	–	–	–	–
Призренска област	–	–	–	–	–	–	–	–
Косовско-митровачка област	–	–	–	–	–	–	–	–
Косовско-поморавска област	–	–	–	–	–	–	–	–

Извор: обрада аутора, према Попису становништва 2011. и Попису пољопривреде 2012.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

ПРОСТОРНО - ПЛАНСКА ТИПОЛОГИЈА РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА

тематска карта 6

2.5.2.4. Мрежа јавних служби и социјални развој

2.5.2.4.1. Полазишта просторне организације јавних услуга

Социјални развој обухвата различите аспекте квалитета живота грађана, као и друштвене норме и институције којима је циљ да јавну добробит и достигнуто благостање учине праведнијом и приступачнијом за све чланове друштва. Темељи социјалног развоја су организоване и ефикасне институције и добра повезаност и сарадња различитих актера за остваривање јачања социјалне укључености, смањења сиромаштва и знатно равномерније доступности услуга од јавног интереса. Овакав приступ социјалном развоју обухвата јавне службе и социјално укључивање, а тежиште је на просторној димензији њиховог развоја.

Услуге од јавног интереса одражавају троструки јавни интерес: 1) право свих грађана на приступ основним јавним добрима и услугама; 2) промовисање и грађење економске, социјалне и територијалне кохезије; и 3) постизање одрживог развоја (економски, друштвени и еколошки аспект).

Просторна организација и дистрибуција јавних служби заснива се на корпусу људских права које држава гарантује својим грађанима, а која се остварују у оквиру услуга од јавног интереса. За тему о услугама повезаним са социјалним правима од посебног значаја у корпусу новијих европских докумената је *Европски стуб социјалних права (European Pillar of Social Rights)*, Европска Комисија, 2017), којим је потврђено да је корпус социјалних права у области образовања, здравствене и социјалне заштите услов за остваривање темељних људских права.

Политика јавних услуга темељи се на следећим полазиштима од значаја за њихову просторну организацију: (а) услуга је усмерена на корисника и успостављена је у зависности од потребе корисника; (б) квалитет услуга има различите димензије и укључује успостављање система лиценци и сертификата пружаоца услуге, оцену адекватности, доступности и приуштивости услуга за различите категорије корисника; (в) флексибилност услуга се остварује прилагођавањем/редефинисањем садржаја и врсте услуга сагласно потребама корисника и локалне заједнице; и (г) транспарентност и одговорност услуга подразумевају отвореност, јавност и укључивање заинтересованих актера у доношењу одлуке у избору програма/услуге и пружаоца услуге.

Главни аспекти организације јавних услуга су:

- територијални/просторни аспект – укључује демографске промене, величину насеља и саобраћајну доступност. Од посебног утицаја су: миграције, старење становништва и старосна структура становништва и домаћинстава у насељима/локалним заједницама, економска ситуација домаћинстава и ризик од сиромаштва и социјалне искључености. Промене у броју становника, процеси депопулације и/или концентрације, изискују стално прилагођавање форми/облика услуга у складу са социјалним, економским и технолошким обележјима;

- финансијски аспект – повећава се потражња за услугама, што изискује ширење извора финансирања; поред јавног сектора потребно је континуирано подстицати друге изворе (фондације, донације, партиципацију корисника, формирање задужбина и др);

- организационо-управљачки аспект – развијање различитих облика укључивања грађана и локалних заједница у доношењу одлука о услугама од јавног интереса, тј. повезивање пружаоца услуга (државни сектор, приватни сектор и организације цивилног друштва) и корисника услуга у доношење одлука о успостављању или редефинисању услуга у локалној заједници;

- техничко-технолошки аспект – примена нових телекомуникационих и информационих технологија је од посебне важности за унапређење услуга јавних служби (услуге на даљину). То се посебно односи на побољшање доступности услуга у мање развијеним срединама и локалним заједницама, повећање разноврсности услуга, подизање квалитета услуга, унапређење интерактивности и комуникације између корисника и пружаоца услуга, побољшање временске ефикасности и брзине реаговања и друге видове унапређивања квалитета, врста и доступности услуга.

2.5.2.4.2. Класификација и просторна доступност услуга

С обзиром на сложеност сектора јавних служби, једна од могућих класификација је на **основне услуге и услуге вишег ранга**:

– основне услуге – у којима се остварују основна социјална прва гарантована Уставом: основно образовање, укључујући и предшколско, основна здравствена и социјална заштита. Овоме треба додати и дневне центре као форму пружања разноврсних услуга нестационарног типа у области социјалне заштите у непосредној близини места становања. С обзиром на повећање удела рањивих група у укупној популацији, организовање оваквих центара постаје све важније (старо становништво, старачка домаћинства, лица са сметњама у развоју, лица са хроничним болестима и инвалидитетом, деца са улице и др). Основне услуге су, по правилу, доступне у месту становања.

– услуге вишег ранга – финансирају се из јавних фондова и по том основу треба да буду доступне припадницима одређене циљне групе у складу са успостављеним критеријумима. У ову групу услуга спада средње образовање (које ће временом, продужавањем година обавезног образовања, тј. увођењем обавезног средњег образовања прећи у основне услуге), високо образовање, болничка и специјализована здравствена заштита, одређени видови социјалне заштите осетљивих друштвених група, као и активности и услуге у области културе, спорта и рекреације.

Просторна доступност је једна од кључних димензија социјалног развоја и јавних служби, тј. услуга од општег/јавног интереса. Повећање/побољшање просторне доступности услуга у области социјалног развоја смањује социјалну искљученост, побољшава квалитет живота и један је од кључних фактора повећања социјалне кохезије. Доступност ових услуга за грађане из сеоских насеља и мањих урбаних центара могу се у већем обиму обезбедити коришћењем различитих механизмима прилагођених специфичним обележјима и условима који постоје у оваквим локалним заједницама.

Линеарна децентрализација услуга у области образовања, здравствене и социјалне заштите и културе погоршаће положај грађана којима су већ сада слабо доступне или чак потпуно недоступне услуге јавних служби, па чак и оних основних (основно/обавезно образовање и основна здравствена заштита), што ће додатно појачати њихову социјалну искљученост и повећавати сиромаштво. Стога је неопходно утврдити минималне обавезујуће стандарде јавних служби, укључујући и мере за повећање њихове просторне доступности и успоставити корективне механизме за субвенционирање услуга од јавног интереса у неразвијеним подручјима, демографски ризичним подручјима и насељима изван дневне гравитационе зоне општинских/градских центара. Потребно је на државном нивоу успоставити одговарајућу подршку за јачање капацитета и повезивање насеља која се налазе у рубним зонама једне или више ЈЛС. Ова насеља немају довољно сопствених ресурса (људских, институционалних и материјалних) да се на одговарајући начин организују, а по правилу су запостављена од стране управа ЈЛС којима припадају.

Повећање просторне доступности услуга може се остварити на различите начине с обзиром на врсту/природу услуге:

Повећање гравитационог подручја услуге/установе – организовањем комплементарних активности и садржаја који шире територију са које долазе корисници установе/услуге. Примери таквих комплементарних садржаја су: ђачки/ученички домови и интернати, организована и умрежена понуда лиценцираног приватног смештаја за ученике средње школе, пансиони за исхрану ученика, средњошколски и универзитетски кампуси, мањи стационарни центри уз домове здравља за краћи смештај грађана из удаљених насеља и др. Смисао организовања оваквих садржаја је да се прошири подручје са кога долазе корисници услуге и тиме повећа број/концентрација корисника услуга, а да се истовремено обезбеде потребни услови за квалитетно обављање услуге.

Употреба мобилних услуга („услуга ка кориснику“) – којима се повећава понуда и побољшава квалитет услуге у насељима која су дефицитарна у погледу обезбеђивања основних услуга и чији број и концентрација корисника нису довољни да обезбеде рационалност организовања сталне и класично (стационарно) организоване службе. Мобилне услуге могу да покрију велики спектар услуга у основном образовању, програмима доквалификације и преквалификације, превентивној и примарној здравственој заштити, социјалној заштити, култури и другим областима. Свако насеље би за потребе обављања ових активности требало да има одговарајући објекат/зграду као мали мултифункционални центар.

Увођење и коришћење нових технологија у пружању услуга (услуга на даљину) – иновативни модели пружања услуга засновани на потенцијалима савремених дигиталних технологија могу значајно да побољшају доступност услуга корисницима, посебно у мање развијеним и ретко насељеним локалним заједницама. У области образовања велики број школа у свету има у својој понуди организоване програме „учења на даљину“. У Републици Србији је Законом о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС“, број 55/2013) створен законски предуслов за несметано извођење наставе на даљину, која се може остварити на захтев родитеља. Такође, о образовању на даљину школа одлучује на основу расположивих средстава, потребних за овај вид образовања и васпитања. Иновативни модели у области здравствене и социјалне заштите укључују третмане на даљину (телемедицина, лечење и савети, надгледање на даљину, састанци и консултације на даљину и сл.). Увођење дигиталних услуга подразумева проналажење нових иновативних решења, успостављање националне инфраструктуре за дигиталне услуге и нових модела услуга где грађани такође могу да преузму већу одговорност. Истовремено, треба имати у виду да је старосна, образовна и економска структура домаћинства у сеоским насељима и брдско-планинским подручјима често таква да ограничава употребу нових технологија, како због сиромаштва тако и због тешкоћа да се савлада употреба модерних технологија и комуникационих апарата.

Примена диверзификованих модела организације услуга – може се остварити на више начина. Паралелно функционисање јавног и приватног сектора у јавним услугама може се превазићи: формирањем тржишта услуга, увођењем конкуренције путем финансирања програма, успостављањем права корисника на избор понуђача услуга, јавним оцењивањем квалитета остварених програма и ефеката за кориснике, заједничким програмима и развојем различитих форми партнерских односа између два сектора. Повезивањем приватног и јавног сектора и актера у организовању услуга од јавног интереса остварили би се знатно бољи резултати, како у погледу побољшања квалитета и разноврсности понуде услуга, тако и у погледу рационалнијег коришћења и одржавања објеката. Овакво партнерство омогућило би формирање, функционално коришћење и адекватно одржавање мањих мултифункционалних центара у локалним заједницама односно бројних објеката месних заједница и домова културе, који се одговарајућом

реконструкцијом могу приредити за различите активности у локалним заједницама. Због тога је важно да се јасно дефинишу својински статус ових објеката, режими њиховог коришћења, модалитети финансирања и одржавања и, што је посебно битно, да се предупреди њихова конверзија у намену која не обезбеђује јавни интерес и добробит грађана у локалној заједници.

Укључивање нових актера у област јавних служби захтева и критичко преиспитивање постојећих стандарда и норматива за организовање услуга од јавног интереса, будући да су многи од садашњих стандарда високо захтевни и прилагођени великим организацијама (број и структура запослених, површина, димензије и опремљеност простора/објеката и др.).

Од посебне важности за подизање капацитета услуга у локалним срединама, нарочито мање развијених насеља удаљених од урбаних центара је јачање подршке локалним грађанским иницијативама и локалним организацијама које су стожер социјалне кохезије, унапређења безбедности грађана, препознавања ризичних група и њиховог укључивања у различите програме. Ово укључује мобилизацију припадника рањивих група, њихових старалаца и чланова породице/домаћинства, уз подршку активностима које из те мобилизације произлазе.

За смањивање демографског пражњења и економског опадања руралних подручја, поред повећања доступности јавних услуга у сеоским подручјима, значајним се сматра и повећање социјалне и саобраћајне мобилности. Повећање социјалне мобилности омладине (на пример, применом тзв. Штампаровог модела социјалног напредовања) може позитивно утицати на повратак младих и образованих грађана у сеоска насеља. Побољшање доступности јавних услуга и саобраћајне повезаности (умрежености) сеоских насеља мења социјалну морфологију и подиже социјално благостање и социјалну одрживост руралних подручја, а тиме доприноси смањењу јаза између урбаних и руралних средина. Социјални и саобраћајни аспекти мобилности тежиште стављају на: (1) финансијски доступан јавни превоз; (2) развијеност, уређеност и редовност јавног саобраћаја у капиларним саобраћајницама и локалној путној мрежи; (3) усаглашеност линија јавног превоза са радним временом установа јавних служби; (4) техничку прилагођеност превоза локалним условима и потребама – употреба минибусева, теренских возила и сл.

2.5.2.4.3. Смернице и препоруке за повећање доступности и квалитета услуга по секторима

У организовању **предшколских установа** (образовања и васпитања), утврђивање обавезе да се за свако дете обезбеди пријем у предшколску установу заснива се на уједначавању начина финансирања предшколских установа, партиципацији родитеља у трошковима боравка деце у установи, строжијим критеријумима за субвенционирање и континуираној контроли са јавно доступним извештајима. Капацитети предшколских установа могу се повећати (дугорочним) закупом приватних објеката, стимулацијом задужбинарства, коришћењем вишкова простора у основним школама и другим јавним објектима.

Један од главних стратешких праваца развоја предшколског васпитања у *Стратегији развоја образовања до 2020. године* јесте диверсификација предшколских установа и програма ради бољег задовољавања различитих потреба породица и деце. Питање диверсификације посматра се кроз креирање и развијање посебних и специјализованих програма који су у функцији повећања доступности предшколског васпитања и образовања деце која нису укључена у систем, и деце из осетљивих група.

У групи посебних програма развијају се *Путујући вртић* и *Путујући васпитач*.⁴³ Оба програма су намењена за организовано васпитање и образовање деце у срединама у којима не постоји ни један организован облик или програм, или не постоји могућност организованог превоза деце до вртића.

Побољшање квалитета и услова образовања у нижим разредима **основне школе** могуће је: (а) увођењем специјализованог ђачког превоза до школе у суседном насељу, или (б) побољшањем квалитета наставе у подручној школи применом мобилних наставничких тимова, мобилних учионица, наставе „на даљину” и сл. Решење под (б) је функционалније за локалну заједницу, јер се задржава школа као важна социјална и културна установа. Повећање доступности и квалитета образовања у старијим разредима (5-8) основне школе могуће је остварити и отварањем интерната у оквиру основних школа у урбаним центрима, за децу из удаљенијих насеља која не живе на прихватљивој дневној дистанци од матичне основне школе. Коришћење простора школе за друге врсте компатибилних активности је један од начина да се прикупе финансијска средства за уређење школског објекта и његово одговарајуће функционисање. То је нарочито значајно за мања насеља и подручја са мањим бројем становника, као и за подручја са дефицитом простора/објекта за организовање других услуга.

Повећање гравитационог подручја **средњих школа и високошколских установа** заснива се на комплексној понуди наставе, смештаја, исхране, просторија за учење и спорт, здравствене заштите и културних активности. Просторе за такве центре могуће је предвидети одговарајућом просторно-планском и урбанистичком регулацијом. Средње, нарочито специјализовано и високо образовање и научно-истраживачки центри могу да постану један од заштитних знакова урбаних насеља, укључив и она са мањим бројем становника. Неискоришћене војне касарне су драгоцен простор за организовање кампуса и других активности од значаја за социјални и културни развој локалне заједнице.

Полазиште делотворне и исплативе **здравствене заштите** представља примарна здравствена заштита која чини ослонац система здравствене заштите. Обезбеђење доступности уз подизање квалитета услуга и опремљености примарне здравствене заштите смањује потребу за секундарним и терцијарним нивоима здравствених услуга. Од посебне важности је да мрежа примарних здравствених установа пружа квалитетну услугу и доступност посебно осетљивим групацијама становништва (жене репродуктивног доба, мала, предшколска и школска деца, стари, особе са инвалидитетом, социјално маргинализоване групе).

Општа оријентација у реформи **социјалне заштите** је успостављање мреже ванинституционалних облика заштите и развој превентивних и комплементарних програма усмерених на корисника, који доприносе већој заштити и бољем квалитету живота посебно осетљивих друштвених група и појединаца и подржавају живот у заједници. Подстицање форме нестационарних и неинституционализованих облика социјалне заштите има значајне предности у односу на стационарне форме. Овакве услуге се организују на малој удаљености од места становања породице, а подразумева организовање различитих типова дневног боравка за лица којима је потребан одговарајући вид заштите и бриге док су чланови породице на послу, на краћем путовању и сл. (деца са посебним потребама и развојним сметњама, старији чланови породице и сл.). Такви простори могу да приме и друге функције, као што је припрема хране/обеда по субвенционираним ценама, пружање одређених врста услуга по непрофитним/некомерцијалним ценама. Могуће је и ангажовање волонтерског рада различитих генерација и подстицање различитих видова интергенерацијске и унутаргенерацијске комуникације, солидарност и подршке.

⁴³ Утврђени у Правилнику о врстама, начину остваривања и финансирања посебних, специјализованих програма и других облика рада и услуга које остварује предшколска установа („Службени гласник РС”, број 26/2013).

У подручјима ниске густине насељености коришћење мобилних услуга може да побољша социјалну заштиту. Ове услуге могу да буду комбиноване са мобилним здравственим услугама, што би омогућило одговарајућу уштеду и већу покривеност неразвијених подручја. С обзиром на недовољне јавне фондове, решења се могу тражити у ангажовању организација цивилног друштва, подстицању локалних организација и удруживању грађана, заједничким програмима социјалних и здравствених служби, давањем на коришћење под повољним условима простора у месним заједницама (у власништву ЈЛС) за организовање услуга на непрофитном принципу.

Стратешко опредељење је децентрализација **културе**. Темељиће се на развијању форми повезивања и сарадње установа од државног значаја са установама и актерима културе у другим, нарочито мањим урбаним центрима. Формирање асоцијација установа културе (јавни сектор, организације цивилног друштва, приватни сектор) у локалним срединама са развијеним, опремљеним и стручно оспособљеним установама из Београда и неколико других већих урбаних центара је једна од форми децентрализације и дисперзије културе у Републици. Такве асоцијације омогућавају коришћење, задржавање, оспособљавање и обуку локалних кадрова, размену програма, различите форме гостовања и путујућих изложби и представа, организовање специјализованих програма за омладину, организовање дечјих клубова и друге модалитете ширења културних вредности и програма у мањим насељима. Децентрализација културе подразумева: (а) промену у дистрибуцији средстава намењених култури у правцу установа и програма културе у мањим урбаним центрима и насељима; и (б) подстицање установа чији је оснивач Република да одговарајућим програмима организују своје активности у мање развијеним, посебно у периферним и неразвијеним ЈЛС (гостовања, изложбе, програми едукације и др.). Тежиште развоја културе у локалним заједницама (мањим насељима, урбаним квартовима) је на унапређењу културних активности за све генерације, тј. на разумевању културе као стандарда свакодневног живота. То подразумева обезбеђивање простора за културне активности по приступачним закупнинама и доступност простора у економском (непрофитни режим и стимулисање/субвенционирање одређених активности и програма) и организационом смислу, као и у односу на захтеве и приоритете заинтересованих група из локалне заједнице.

Развој **спорта** биће фокусиран на обезбеђење доступне спортске инфраструктуре, адекватно опремљене, безбедне и економски приуштиве за све слојеве становништва и различите групе. Тежиште је на рекреативном спорту у спортским клубовима, предшколским установама, основним и средњим школама, као и на отвореним јавним површинама. Потребно је значајно унапредити школски и универзитетски спорт, развијати свест о потреби стицања навика младих у вези са спортом, подстицати опремање школа и јавних површина одговарајућом опремом. Посебно треба проценити могућности и спровести акције унапређења простора за спорт и рекреацију у четвороразредним основним школама у сеоским насељима, које су готово без изузетка слабо опремљене и немају спортске садржаје (или су они у лошем стању).

Доступност јавних услуга поред организационе димензије (само постојање односно организовање јавне службе у насељу било у стационарној или мобилној форми) има и саобраћајну димензију – развијеност и квалитет локалне путне и друге инфраструктуре (телефонија, железница, телекомуникације) и редовних линија јавног превоза.

2.5.2.4.4. Доступности јавних служби према просторно-насељским карактеристикама (категорији насеља)

На основу критеријума просторне доступности, корисници услуга јавних служби могу се сврстати у следеће категорије према типу насеља (Табела 35):

1. грађани који станују у континуално изграђеном градском подручју у великим урбаним центрима (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац), којима су на раздаљини мањој од 45–60 минута пешке, бициклом и/или (јавним или приватним) превозом доступне квалитетне услуге из обе групе (основне услуге и услуге вишег ранга);

2. грађани који станују у периферним зонама великих урбаних центара, којима су доступне услуге из обе групе, на већој временској раздаљини и уз коришћење приватних возила ради комфорног задовољења услуга и/или јавног превоза не увек задовољавајућег квалитета и учесталости;

3. грађани који станују у урбаним подручјима са утицајном зоном са више од 100.000 становника, којима су на раздаљини мањој од 45–60 минута доступне услуге из основне групе и највећи број (или већи број) услуга вишег ранга;

4. грађани из урбаних подручја са утицајном зоном са више од 40.000 становника и урбаних центара руралних подручја са доступним основним услугама и мањим бројем услуга вишег ранга; разноврсност понуде културних и других програма могућа је путем гостовања, размене, као и подстицања активности и програма локалних удружења и група;

5. грађани сеоских насеља у близини великих урбаних центара којима је доступност услуга условљена мрежом и квалитетом локалних путева и квалитетом јавног превоза, а временска доступност услуга најчешће прелази границу од 45 – 60 минута; доступност јавних служби за грађане из ове групе могуће је значајно унапредити побољшањем јавног превоза, коришћењем мобилних служби, различитим формама гостовања и сарадње у остваривању програма, посебно у области културе, као и унапређењем квалитета локалне путне мреже;

6. грађани сеоских насеља у периферним подручјима ЈЛС и брдско-планинским и изолованим селима, са дефицитарним и субстандардним основним услугама, због удаљености од места пружања услуге и/или непостојања превоза, не могу да користе услуге јавних служби у општинском центру или другом урбаном центру. У оваквим срединама неопходно је применити прилагођене модалитете организовања услуга који су се показали функционалним и економски прихватљивим (мобилне службе, специјализовани програми), укључив и изградњу нове и побољшање локалне путне инфраструктуре;

7. припадници социјално изолованих и маргинализованих друштвених група који живе у енклавама у урбаним подручјима, најчешће не могу да користе услуге јавних служби, како због различитих баријера (без личних докумената, етничка дистанца, стигматизација, нефункционална породична ситуација), тако и због сиромаштва, лоших услова становања, потпуног дефицита људског капитала, недовољних иницијатива и слабе подршке да се сами организују и унапреде услове и квалитет живота у оваквим локалним заједницама. То су грађани који живе у урбаним срединама, али су невидљиви за своју околину и суочени су са вишеструком депривацијом и готово потпуним непостојањем услова за интеграцију у социјално окружење. Услови живота грађана у оваквим енклавама могу су побољшати путем сложених вишедимензионалних програма (интегрисане услуге) које ће заједно организовати и остваривати јавни сектор (државне установе), специјализоване и квалификоване организације цивилног друштва, локална удружења и грађани из самих енклава.

Табела 35. Препоруке за унапређења организације јавних служби према хијерархијском нивоу насеља

	Урбана подручја са утицајном зоном > 100.000 становника	Урбана подручја са утицајном зоном > 40.000 становника	Урбани центри руралних подручја	Насеља на руралном подручју
I – Образовање				
Предшколско образовање	X	X	X	X, XXX
Основно образовање – I–IV разред	X	X	X	X, XX, XXX
Основно образовање – V – VIII разред	X	X	X	X, XX
Средње образовање	X(K)	X(K)	X(K)	
Више и високо образовање	(X)(K)	(X) K	(X)(K)	
Ученички и студентски домови	X	X	X	
II – Здравствена заштита				
Амбуланта, здравствена станица, мобилна здравствена служба	X	X	X	X,XXX
Дом здравља	X	X	X	XX, XXX
(општа) болница		X	(X)	
Апотеке	X	X	X	(X)
Ветеринарска станица		X	(X)	XXX
III – Социјална заштита				
Дневни центри	X	X	X	X
Стационарни центри (комплекси) за старе	X	X	X	(X)
Услуге/помоћ за старе на дневном нивоу у њиховом дому	X	X	X	XXX
Центри за социјални рад	X	X	X	
IV – Култура				
Мултифункционални простори/објекти за различите врсте културних, образовних и социјалних програма	X	X	X	X
Библиотеке и књижаре	X	X	X	(X)XXX

Модификована шема коришћена у ППРС 1996. и 2010. године

Објашњење знакова: X – обавезно у насељу, стационарног типа; XX – ако се не може организовати у насељу, јер за то не постоје потребни услови (потенцијални број корисника, грађевински фондови и сл.), обавезно је обезбедити организовани превоз до суседног места у коме садржај постоји (школски аутобуси, прилагођен јавни превоз, субвенциониране карте и др.); XXX – употреба мобилних екипа; (X) – ако постоји интерес и економска основа за организовање садржаја, било у оквиру јавног или приватног сектора власништва; (K) – обезбеђење потребних капацитета ђачких и студентских домована и осталих ваннаставних услуга

2.5.2.5. Становање

2.5.2.5.1. Полазишта одрживог развоја становања

Одговарајуће становање (или адекватно становање) представља елемент права на адекватан животни стандард у фундаменталним међународним правним актима у области

људских права⁴⁴, у новијим међународним документима који се баве одговарајућим и одрживим становањем као нормативним оквиром за стамбене политике⁴⁵, као и у постојећем законском и планском основу Републике Србије⁴⁶.

Одрживо становање има кључну улогу у унапређењу укупног квалитета живота, јер позитивно утиче на ниво стамбеног комфора и здравља људи, доприноси економском и социјалном развоју, укључујући смањење сиромаштва и социјалних разлика, као и очувању животне средине. Концепт одрживог становања обухвата и концепт „одговарајућег становања за све”, проширујући га кроз комплексно дефинисање економске, социјалне, културне и економске димензије развоја.

Полазишта развоја становања у Републици Србији су:

- развој стамбеног сектора заснован је на принципима демократичности, супсидијарности, интегративности (вертикалне и хоризонталне) и партиципативности, усаглашавању са политикама урбаног и руралног развоја и посебно на уважавању и подстицању социјалне инклузије и кохезије;

- одрживи развој становања подразумева свеобухватни развој и међусобно усклађивање елемената економске, социјалне и културне одрживости и заштите животне средине, и усмерен је ка задовољавању потреба садашњих и будућих генерација;

- одговарајуће и приуштиво становање доступно свим грађанима, уз развијен државни систем стамбене подршке за сва домаћинства са отежаним приступом стамбеном тржишту, где приоритет имају социјално најугроженије групе;

- регулисање и унапређење постојећих депривираних неформалних и подстандардних насеља на одржив начин, уз интегрисање у социопросторни оквир урбаног/руралног насеља и спречавање њиховог ширења и формирања на новим подручјима, доприноси одрживом урбаном и руралном развоју, дугорочном економском и социјалном развоју и очувању животне средине;

- разноврсност опција одговарајућег становања представља оквир за социјалну и културну интеграцију различитих социјалних група и спречавање сегрегације.

Планска решења груписана су у оквиру четири основне теме:

1. Унапређење капацитета за обезбеђивање одговарајућег и одрживог становања;
2. Одрживи развој стамбене подршке;
3. Одрживо унапређење постојећег стамбеног фонда; и
4. Регулисање и унапређење неформалних и подстандардних подручја.

2.5.2.5.2. Унапређење капацитета за обезбеђивање одговарајућег и одрживог становања

Стварање предуслова за одрживи развој становања и обезбеђивање одговарајућег становања за грађане Републике Србије подразумева приоритетно унапређење свих капацитета (институционалних, организационих, финансијских, правних, итд.)

⁴⁴ Универзална декларација о људским правима (*Universal Declaration of Human Rights*, 1948), Међународна конвенција о економским, социјалним и културним правима (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966) и Ревидирана Европска социјална повеља (*The European Social Charter*, 1996) коју Србија није ратификовала.

⁴⁵ Женевска повеља Уједињених нација о одрживом становању (*The Geneva UN Charter on Sustainable Housing*, 2015), Нова урбана агенда (*New Urban Agenda*, 2016); Урбана агенда за Европску унију (*Urban Agenda for the EU*, 2016); Агенда УН 2030 (*Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*).

⁴⁶ Закон о становању и одржавању зграда (2016), Национална стратегија социјалног становања (2012) и Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године (2019) засновани су на уважавању вредности и циљева одрживог развоја и промовисању права на одговарајуће становање за све грађане.

неопходних за ефикасно спровођење стамбене политике на свим нивоима, што је заступљено и у Нацрту *Националне стамбене стратегије од 2020. до 2030. године*.

Планска решења за одговарајуће и одрживо становање су следећа:

1. неодложна изградња нових и унапређење постојећих институционалних и организационих капацитета у стамбеном сектору, на националном нивоу и посебно на нивоу ЈЛС. То подразумева подршку развоју непрофитних стамбених организација, као кључних актера у спровођењу стамбене политике на нивоу ЈЛС, као и изградњу одговарајућих капацитета ових институција у кадровском, стручном и техничко-технолошком погледу;

2. успостављање система одрживог финансирања становања на свим нивоима и оснаживање инструмената финансирања стамбене подршке за најсиромашније социјалне групе, укључујући подстицање јавно-приватног партнерства. За финансирање одрживог развоја становања и програма стамбене подршке биће значајно привлачење и коришћење доступних међународних донаторских и повољних кредитних средстава;

3. унапређење националних прописа и стандарда којима се уређује област становања (и области релевантне за становање) кроз усклађивање са међународним дефиницијама, стандардима и смерницама у вези са одрживим развојем становања и обезбеђивањем одговарајућег становања. То подразумева и међусобно усаглашавање постојећих законских докумената у терминолошком погледу и њихову доследну примену у документима просторног и урбанистичког планирања;

4. разрада методолошких оквира за утврђивање одрживости становања и „одговарајућег становања”, на начин да се омогући њихово мерење кроз јасно дефинисане показатеље и примена у евидентирању и истраживању услова и квалитета становања у Републици Србији;

5. развој инструмената за свеобухватно и континуирано праћење стамбених потреба становништва, што укључује праћење стамбене угрожености домаћинстава и стамбеног тржишта, кроз вертикалну и међусекторску сарадњу. У том контексту, неопходна је разрада инструмената за прецизно евидентирање стамбених проблема осетљивих друштвених група и посебно појаве бескућништва (примена методологије ETHOS);

6. јачање одговорности надлежних институција ЈЛС за спровођење стамбене политике, што укључује континуирано праћење стања у области становања и редовно доношење локалних стамбених стратегија са акционим плановима и програмима стамбене подршке;

7. подстицање инвестирања у истраживање и развој иновација у свим аспектима одрживог становања.

2.5.2.5.3. Одрживи развој стамбене подршке

Развијен систем стамбене подршке представља важну карику одрживог становања и један од кључних фактора одрживог просторног развоја Републике Србије, због непосредног утицаја на смањење социјалних неједнакости и остварење циљева социјалне инклузије и кохезије.

Одрживи развој система стамбене подршке подразумева одговорно, свеобухватно, доследно и дугорочно решавање стамбених проблема домаћинстава са отежаним приступом стамбеном тржишту, узимањем у обзир аспеката социјалног и економског развоја, културне адекватности и заштите животне средине.

С обзиром на наведено, планска решења за одрживи развој стамбене подршке су следећа:

1. повећање укупног обима стамбених решења у области стамбене подршке са посебним тежиштем на значајном повећању обима стамбеног фонда у јавној својини намењеног закупу под непрофитним условима;

2. развој инструмената за подстицање обезбеђивања стамбене подршке на страни понуде и тражње уз проширење обухвата циљних категорија корисника;

3. подстицање обезбеђивања инфраструктурно опремљеног земљишта за изградњу станова за стамбену подршку по непрофитним условима;

4. разрада и формализовање посебног методолошког оквира за одрживи развој стамбене подршке у складу са међународним смерницама и националним специфичностима, са посебним сетом смерница и параметара за ниво урбанистичког планирања и пројектовања. Успостављени модел треба да омогући непосредну примену у пракси, укључујући и евалуацију програма и пројеката стамбене подршке са аспекта одрживости;

5. развијање нових модела непрофитног становања (стамбене задруге, јавно-приватна партнерства, регулисана самоградња, и сл.) и регулисање и подстицање њихове системске примене на основу тестирања кроз пилот пројекте;

6. промовисање и операционализација концепта социјално мешовитог становања (са становима за тржиште и стамбену подршку) који има за циљ подстицање социјалне интеграције осетљивих и маргинализованих социјалних група, тј. спречавање сегрегације изазване концентрисаним сиромаштвом;

7. повећање разноврсности типолошке понуде стамбених решења у области стамбене подршке кроз развијање, тестирање и практичну примену различитих урбанистичко-архитектонских образаца, уз посебно уважавање критеријума културне адекватности. За испитивање моделских решења могуће је користити инструмент јавног урбанистичко-архитектонског конкурса.

2.5.2.5.4. Одрживо унапређење постојећег стамбеног фонда

Одрживо унапређење постојећег стамбеног фонда у Републици Србији од есенцијалног је значаја за смањење негативних утицаја стамбеног сектора на животну средину, решавање проблема енергетског сиромаштва и стамбене депривације, очување и повећање вредности некретнина, али и подстицање економског развоја. Спречавање физичке деградације и смањења вредности стамбеног фонда у урбаним и руралним срединама захтева са једне стране, успостављање финансијских механизма за обезбеђивање адекватног управљања и приуштивог одржавања и обнове, а са друге стране осигурање континуираног праћења и очувања физичког и функционалног квалитета стамбених објеката и њиховог окружења.

У складу са наведеним, планска решења одрживог унапређења постојећег стамбеног фонда су следећа:

1. приоритетно спровођење програма и пројеката за инфраструктурно унапређење постојећих стамбених објеката, целина и насеља без одговарајућих система комуналне инфраструктуре (јавни водовод, канализација, грејање);

2. спровођење програма и мера за унапређење енергетске ефикасности стамбених објеката и целина, са посебним тежиштем на побољшању енергетских перформанси породичних стамбених објеката, који чине доминантан део укупног стамбеног фонда Републике Србије. С обзиром на изражен проблем енергетског сиромаштва који је пратећа појава ниског нивоа енергетске ефикасности стамбених објеката, енергетска санација представља нужну меру стамбене подршке за најсиромашнија домаћинства;

3. спровођење програма одрживе урбане обнове и регенерације физички деградираних и неуређених стамбених објеката и целина, укључујући и оне са израженим социјалним проблемима (посебно у комплексима социјалног становања). У зонама вишепородичног становања или стамбеним комплексима, мере унапређења треба да обухвате како појединачне стамбене објекте тако и њихово непосредно окружење (комунални садржаји, заједнички отворени простори, зелене површине итд.), који су значајни за укупан квалитет стамбеног окружења (ниво хигијене, безбедност, мир, подстицање социјалне интеграције), и да садрже одговарајућу социјалну компоненту;

4. инвестирање у унапређење постојећег фонда вишепородичног становања са аспеката приступачности за особе за посебним потребама. Унапређења елемената физичке приступачности нужна су у случају стамбених објеката који се користе у систему стамбене подршке, с обзиром на специфичну социјалну структуру њихових корисника (ОСИ, стара популација, самохрани родитељи, итд.).

2.5.2.5.5. Регулисање и унапређење неформалних и подстандардних насеља

Успешна регуларизација, одрживо унапређење и онемогућавање формирања нових неформалних насеља, као и њихова одговарајућа урбана, социјална и економска интеграција, допринеће дугорочном економском расту, подстицању социјалне једнакости, кохезије и стабилности, одрживом и уравнотеженом просторном развоју Републике Србије.

Планска решења регулисања и унапређења неформалних и подстандардних насеља су следећа:

1. обезбеђивање средстава из јавних буџета и међународних извора за континуирано спровођење програма регуларизације и обнове неформалних и подстандардних насеља;

2. креирање стручно-аналитичке основе, кроз истраживање одговарајућих применљивих модела за санацију и квалитативно унапређење неформалних и подстандардних насеља, уважавајући међународне смернице и искуства, и користећи постојећа научна и стручна сазнања и резултате праксе на националном нивоу;

3. просторно уређење неформалних и подстандардних насеља кроз израду, преиспитивање и ажурирање урбанистичких планова и програма за санацију и унапређење ових насеља, спровођење поступка урбане комасације и израду пројеката за изградњу недостајуће инфраструктуре. Од кључног значаја за успешност урбанистичког планирања неформалних и подстандардних насеља је укључивање локалног становништва у раним фазама израде планова;

4. подстицање осигурања правне сигурности поседа у неформалним насељима озакоњењем стамбених објеката, кроз информисање и административну подршку грађанима и унапређењем капацитета надлежних органа ЈЛС за спровођење процеса озакоњења;

5. приоритетно спровођење програма регуларизације и обнове подстандардних ромских (и других подстандардних) насеља. Унапређење стамбених услова становника подстандардних насеља по могућности обезбеђивати *in situ* уз избегавање расељавања и пресељења становништва, изузев у изузетним случајевима када се утврди да постојећа локација није погодна за становање или је планирана за јавне намене. Програми унапређења подстандардних ромских насеља спроводе се на транспарентан и партиципативан начин и кроз међусекторску сарадњу (становање, социјална заштита, здравље, образовање, култура и запошљавање). Поред одговарајућег становања, овим програмима предвидети адекватно социјално и економско укључивање Рома у ширу друштвену заједницу;

6. пружање стамбене подршке социјално угроженим домаћинствима у неформалним и подстандардним насељима за унапређење стамбених објеката (завршетак изградње или енергетску санацију);

7. изградња и унапређење постојеће саобраћајне и комуналне инфраструктуре у неформалним и подстандардним насељима, укључујући унапређење система управљања отпадом и јавног превоза. Приоритетно је решавање комуналних проблема који непосредно утичу на ниво хигијене и здравље људи (одлагање отпада, одвођење отпадних вода и сл.). Ефикасност система јавног превоза један је од кључних фактора интегрисања субурбаних неформалних насеља у урбано подручје и спречавања негативних утицаја на животну средину изазваних урбаним расплињавањем;

8. спровођење програма обезбеђивања одговарајућег становања за становнике неформалних и подстандардних насеља која се расељавају са непогодних локација за становање;

9. унапређење квалитета становања у неформалним насељима кроз мање урбане интервенције, уз подстицање активног учешћа локалног становништва у свим фазама реализације пројеката;

10. спречавање будуће неформалне изградње кроз подизање свести о њеном утицају на економски развој и оснаживањем одговарајућих законских и регулаторних оквира.

2.5.3. Регионални развој, предузетништво, индустрија и туризам

2.5.3.1. Регионални развој

Остваривање регионалног развоја Србије до 2035. превасходно ће зависити од два кључна фактора: (а) стопе привредног раста и брзине структурних реформи у привреди, и (б) савладавању ризика бржем процесу интеграције Србије у ЕУ.

Модел одрживог, регулисаног и интегрисаног регионалног система подразумева да је реформисан институционални оквир Србије као чланице ЕУ, што обухвата: изграђена и усклађена институционална решења у планирању и управљању; развијено стратешко планирање и управљање, дефинисан интегративни значај и правно уређен ефикасан систем регионалног планирања; ефикасну и доследну примену савремених институционалних и организационих аранжмана; развијене тржишне институције, механизме и инструменте; јачање јавне и институционалне контроле; децентрализован систем одлучивања, изграђене значајне административне капацитете за промене на свим нивоима; кооперативно понашање актера; висок ниво образовних институција; јачање сарадње са земљама ЕУ и окружењем; и др.

У моделу регионалног развоја неопходно је утврдити комплетно нов подстицајни механизам за неразвијена подручја ЈЛС, у првом реду на југу Србије и подручју Старе Рашке (24 неразвијене и приграничне општине у периоду 1971-2020), укључујући контактне ЈЛС према АП КиМ, ЈЛС и српске заједнице на подручју АП КиМ, а по потреби и друге неразвијене и приграничне ЈЛС у Србији.

Ефикасна подстицајна политика и мере (фискална, монетарна, државна помоћ, и др.) треба да буду засновани на приоритетима просторног развоја региона и локалних самоуправа кроз процес интегралног стратешког планирања. Просторно планирање и планирање регионалног и локалног економског развоја је системски процес путем кога ће актери из јавног, приватног и невладиног сектора заједно остварити боље услове за економски раст и побољшање квалитета живота за све становнике на конкретном подручју.

Промене околности по преласку у постиндустријско друштво условиле су и потребе за новим стратегијама регионалног развоја. На културном и политичком нивоу значај региона огледа се у јачању регионалног идентитета. Бројни фактори утичу да регионални ниво постаје све значајнији за привредни развој. Промена перспектива заснива се на спознаји да је привредна развијеност региона основ за остваривање националних привредних циљева, да национални развој зависи и од регионалних ресурса и њихове привредне структуре, што укључује и њене социјалне и културне квалитете. Нове околности унапређивања развоја на нивоу региона афирмисале су три међусобно повезана концепта: ендегени, кооперативни и полицентрични регионални развој.

Бројне анализе показују да би један од најефикаснијих модела образовања средњег (регионалног) нивоа управљања у Србији представљало груписање регионалних области (округа). Коефицијент варијације основних показатеља показује доста високу уједначеност, ако се из анализе искључе Београдска и Јужнобачка област. Даљи развој регионалног просторног планирања требало би да прати увођење средњег (регионалног) нивоа управљања и планирања економског развоја, уз примену принципа флексибилности и децентрализације у контексту све интензивнијег развоја нових производних, информационих и комуникационих технологија и формирања нових структурних организационих облика у процесу рада између сектора/грана и унутар њих.

Регионални развој у земљама чланицама ЕУ као и земљама кандидатима финансира се из посебних структурних фондова. Одговорност за имплементацију је на земљама чланицама које морају да имају адекватан административни капацитет за обезбеђивање доброг управљања и исправно финансијско управљање пројектима. Усклађивање политике регионалног развоја Србије са кохезионом политиком ЕУ је вишеструко значајно, што потврђују на само искуства свих транзиционих економија које су сада чланице ЕУ, већ и наша регионална искуства са пројектима ЕУ током протеклог транзиционог периода. Имајући у виду, да је регионални модел Србије високо централизован, институционално неизграђен, са огромним негативним ефектима у простору, ефекти прикључења у ЕУ добијају посебну позитивну димензију. Да би се преокренуо деценијски негативан тренд регионалних неравномерности, пресудан је значај индиректних ефеката интеграционих процеса ЕУ на регионални развој Србије. То се у првом реду односи на изградњу регионалне институционалне инфраструктуре, што представља веома дуг и изазован процес.

Користи од усклађивања политике регионалног развоја Србије са кохезионом политиком ЕУ могу се сумирати на следећи начин:

- развојни ефекат – имајући у виду потребу за изградњом инфраструктурних и развојем институционалних капацитета у Србији помоћу фондова ЕУ;
- инвестициони ефекат – кроз реализацију инфраструктурних пројеката;
- додатни финансијски ефекат – посебно онај који се односи на повећање капацитета јавног сектора кроз процес коришћења средстава из структурних фондова ЕУ;
- бржи развој приграничних региона – кроз пројекте прекограничне сарадње (у области инфраструктуре, заштите животне средине и стимулисања привредне сарадње), што поред директних ефеката на локалном нивоу често има и индиректне и мултипликаторске ефекте у другим областима;
- јачање партнерства јавног и приватног сектора;
- афирмација стратешког регионалног планирања – најјачи директан утицај структурних фондова ЕУ који се манифестује кроз осмишљавање развојних политика и инвестиционих програма на националном и регионалном нивоу. У складу са тим, неопходно је увођење обавезног стратешког планирања и управљања пројектима у јединицама локалне самоуправе (посебне јединице);

- избор развојних приоритета – јавне инвестиције се морају пажљиво утврдити и планирати на свим нивоима власти од централног до регионалног и локалног. Кохезиона политика је натерала регионалне и националне власти да примене концепт свеобухватног дугорочног стратешког планирања економског развоја укључујући и вишегодишње буџетирање;

- реформа јавне управе – индиректни ефекат кохезионе политике ЕУ огледа се у томе што је увођење структурних фондова утицало на унапређење управљачких капацитета администрације на свим нивоима. За Србију је веома важно да подигне административне и стручне капацитете регионалних развојних агенција на виши ниво.

2.5.3.2. Предузетништво, инвестиције и финансије

2.5.3.2.1. Подстицање развоја МСПП

Полазна основа подстицања развоја МСПП је постојећа *Стратегија подстицаја МСПП и Акциони план 2015-2020*. са следећим приоритетима: изградња подстицајног пословног амбијента, лакши приступ финансијама, подстицање људских ресурса, подизање нивоа конкурентности, излазак на нова тржишта и развој предузетништва⁴⁷.

Основна концепција подстицања развоја МСПП је комбиновање квантитативних мера подршке, којима се обезбеђује атрактиван пословни амбијент за све актере, уз јачање квалитативних мера, како би се подстакла првенствено брзорастућа/најбрже растућа предузећа, индустријска предузећа са натпросечним учешћем знања, она која су еколошки погодна и извозно оријентисана.

Код квантитативних мера од нарочитог значаја би било подстицање предузетничког образовања (републичка надлежност), унапређење система образовања, развој дуалног средњег образовања, обезбеђење и финансирање тренинга, обука за предузетнике и запослене, стварање кластера, развој слободних зона, стварање технолошких паркова, инкубатора, „пословних анђела” (републичка и локална надлежност, уз координацију).

Код квалитативних мера подршке приоритет је изградња и развој ИТ инфраструктуре доступне свима (републички и регионални ниво), координација малог и великог бизниса (локални ниво) и сарадња предузетништва и науке (републички и локални ниво). Код обезбеђења подстицајних финансијских мера које се усмеравају преко Фонда за развој Републике Србије и Агенције за осигурање и финансирање извоза (у даљем тексту: АОФИ) неопходно је у наредном периоду подстицање унапређења продуктивности и ефикасности пословања.

Приоритетне мере за подстицање раста и развоја МСПП су следеће:

- обезбеђење систематског праћења и мерења резултата подстицајних мера, нарочито тамо где се ради о финансијским средствима (републички ниво, Фонд за развој и АОФИ, регионални ниво, агенције и центри и локални ниво);

- обезбеђење диверсификације извора финансирања (поред лакшег приступа финансијама) развојем неразвијених/непостојећих микрофинансијских институција, финансијског тржишта, лизинга, факторинга, „пословних анђела”, тренинга, платформи и других софистицираних метода;

- већи нагласак на решавање еколошких питања у пракси предузетника;
- унапређење усмеравања средстава Фонда за развој и АОФИ у правцу подстицања сарадње МСПП и њиховог укључивања у међународне ланце;

- афирмација друге шансе за предузетнике и неутралисање досадашњег третмана неуспеха предузетника;

- унапређење доступности јавних набавки предузетницима.

⁴⁷ Стратегија подстицаја МСПП и Акциони план 2015-2020, Министарство привреде РС, 2015.

2.5.3.2.2. Подстицање домаће штедње и инвестиција

У области јавне потрошње неопходно је осетно снижавање постојећих субвенција за домаћа предузећа јавног сектора и нереструктурирана предузећа (раније у друштвеној својини) и преусмеравање средстава јавне потрошње у правцу већег учешћа инвестиција у саобраћајну, комуналну и ИТ инфраструктуру. Неопходно је, такође, обезбеђење чврстог буџетског ограничења јавне потрошње свих нивоа и заустављање задуживања буџетских корисника код домаћих банака. Уместо тога, потребно је коришћење јавно – приватног партнерства као начина финансирања и пласирање дужничких хартија од вредности (обвезница) као начина финансирања јавних пројеката. Као услов снижавања учешћа јавне потрошње у БДП, потребно је обезбедити унапређење управљања јавним средствима, мерења и контроле ефикасности коришћења средстава и већу оријентацију (преоријентацију) на пројектни приступ финансирању.

Код подстицања домаће штедње и инвестиција најтежи задатак био би промена начина размишљања доносилаца одлука и недовољна прилагођеност тржишним правилима игре. Неопходно је, наиме, искористити све резерве за подстицање домаће штедње и мотивисати предузетнике да улажу у развој, како би се остварио стратешки задатак у погледу учешћа инвестиција од 25% у БДП.

У првом плану је укидање и/или снижавање пореских оптерећења домаће штедње (укидање пореза на штедњу, укидање пореза на капиталну добит при трговању хартијама од вредности – у даљем тексту: ХоВ) и стимулисање инвестирања (пореска умањења и ослобађања) за уложено у развој и повећање националног богатства, уз диференцирање подстицаја према степену развијености региона где се улаже. Ослонац јавних прихода неопходно је са производње и имовине пребацити на потрошњу и у том смислу је потребно прекомпоновање пореских извора финансирања јавне потрошње и њених стопа. Посебно је важно стимулативним мерама подстаћи ново запошљавање, првенствено младих и обезбедити подстицаје онима који успеју да врате и запосле младе из иностранства.

Тек у трећем рангу приоритета је укључивање државе, њених извора финансирања, донација и подстицајних средстава ЕУ и међународних финансијских институција и донатора у ове сврхе. При том, држава не треба да обезбеђује целокупно финансирање пројеката, већ искључиво да обезбеди инцијална подстицајна средства за њихову реализацију.

Недовољно је искоришћена могућност која добија на значају нарочито на локалном нивоу просторног развоја – обезбеђење јавно – приватног партнерства и на тај начин превазилажење ограничења недовољне штедње. Такође, неопходан је већи ослонац на финансирање јавних пројеката путем задуживања на финансијском тржишту, коришћењем пласмана дужничких или кредитних хартија од вредности – обвезница.

Код страних директних инвестиција, које надомештају још увек недовољну домаћу штедњу и инвестиције, неопходно је побољшање општег пословног амбијента за пословање, дакле наставак тржишних реформи, а не обезбеђење субвенција за СДИ без критеријума на основу *ad hoc* одлука које треба у потпуности укинути. Осим тога, политику подстицања страних директних инвестиција треба изменити у правцу отварања простора за инвестиције у сложенију, високотехнолошку производњу, на уштрб нискотехнолошки интензивних производа и услуга и неразмењивих производа. Додатно, треба стимулисати првенствено СДИ које у производњи имају ослонац на набавке од домаћих добављача.

Међу приоритетима је, такође, обезбеђење лакшег приступа приватног сектора финансијама и кредитирању, са циљем подизања учешћа укупних кредита приватном сектору у БДП (на 80%). У том циљу неопходно је нарочито детаљно праћење структуре

пласмана кредита (кредитног портфеља) банака, дела који се усмерава према МСПП. Посебно је важно олакшати трошковно задуживање предузетника код банака (политиком ниских референтних каматних стопа и евентуалним субвенционисањем камата) и кредитирање обезбеђивањем гарантних шема. У томе је важна и диверсификација и развој финансијских институција као што су развој финансијског тржишта, микрофинансијских институција, лизинга, факторинга, *venture* (ризичног) капитала, фондова приватног капитала и компанија за управљање, либерализација прописа којима би се унапредили ови видови финансирања и отворио простор за софистиране начине дигиталног приступа.

2.5.3.2.3. Развој финансијског сектора

Претпоставка развоја финансијског сектора је очување макроекономске стабилности. У области фискалне политике неопходно је обезбедити спровођење политике чврстог буџетског ограничења у јавној потрошњи на свим нивоима, суздржаном, транспарентном и ефикасном политиком, уз настојање да се оптерећења (поступно) снижавају. У банкарском сектору приоритет је завршетак и заокруживање процеса реструктурирања банака, уз подстицање процеса концентрације сектора, кроз мерџере и аквизиције (припајања, спајања и преузимања). Не мање важна је (даља) либерализација прописа у банкарству, којом би се обезбедио простор за (ре)успостављање и развој мањих финансијских институција попут штедионица, штедно - кредитних организација и задруга.

Са циљем јачања конкуренције банкама и сужавања карактеристика банкоцентричног финансијског система, потребно је подстицање развоја небанкарских финансијских институција у области осигурања, лизинга, факторинга, форфетинга, развоја добровољних пензионих фондова, фондова приватног капитала (*equity funds*) и компанија за управљање фондовима.

Послови факторинга имају велику могућност убрзања развоја на основу велике тражње за овим услугама, где су, поред осталог, неопходни либерализација прописа и другачији порески третман, на основу чега је могуће кроз овај вид одложеног плаћања обезбедити финансирање укључивања домаћих компанија у међународне производне ланце или повратно финансирање.

У области лизинга омогућен је само финансијски лизинг, те је, дакле, неопходно либерализовање прописа, чиме би се искористио потенцијал за развој овог вида услуга, уз другачији фискални третман и омогућавање оперативног лизинга.

Неопходно је искористити потенцијал за развој фондова приватног капитала и формирање и развој одговарајућих компанија за управљање фондовима. Од посебног значаја био би развој специфичних фондова ризичног капитала (*venture capital*), који су усмерени на финансирање предузетника почетника (*start - ups*) и брзорастућих компанија у ИТ сектору. Као први корак неопходно је доношење одговарајућег закона о алтернативним начинима инвестирања (који је у припреми).

Од посебног значаја је ангажовање државе у подстицању развоја финансијских тржишта.

2.5.3.3. Индустрија

2.5.3.3.1. Стратешка дугорочна опредељења индустријског развоја

Стратешки развој и просторна дистрибуција индустрије подразумевају национално прилагођавање новом глобалном оквиру и конкретним условима у Републици Србији, подршком процесу извозне реиндустријализације. Задатак

индустријске стратегије је да предложи: концепт и начин трансформисања дела традиционалне индустрије у индустрију 21. века, концепт новог индустријског развоја у оквиру Четврте индустријске револуције (4ИР) и глобализације, стратешке приоритете, мере и инструменте за имплементацију у процесу који истовремено ствара веће могућности квалитетног запошљавања и повећава општу конкурентност на основама одрживости, тј. развојем циркуларне производње.

Територијални развој и размештај индустрије у ППРС заснива се на: 1) оквирима *Стратегије индустријског развоја Србије 2011-2020*, *Стратегије индустријске политике Републике Србије од 2021. до 2030.* и *Стратегије паметне специјализације Србије од 2020-2027/RIS3*; 2) делу оквира *Нове индустријске стратегије за глобалну конкурентност, зелену и дигиталну Европу* (март 2020); 3) концепту 4ИР и Индустрије 4.0; и 4) реалним развојним способностима, ограниченим технолошким капацитетима и другим расположивим могућностима српске индустрије за примену иновативних оквира.

Прво стратешко опредељење индустријског развоја је да допринесе решавању кључних развојних, економских, социјалних, урбаних и других проблема на подручју Републике Србије. То у опредељивању просторног развоја индустрије Србије укључује прилагођавање и интегрисање са оквирима националних политика развоја (индустријске, иновативне, регионалне и др.) и са новом европском индустријском политиком. Према *Стратегији индустријске политике Србије од 2021-2030.* основно стратешко опредељење је подизање конкурентности индустрије до 2030. године.⁴⁸ Основно опредељење *Стратегије паметне специјализације Србије од 2020-2027/RIS3* је развој и пласирање врхунских иновативних производа и услуга на глобалном тржишту.⁴⁹ *Нови програм раста Србије до 2030/Serbia's New Growth Agenda* и саставне анализе и извештаји (Светска банка, 2019) указују на стратегију која би могла да допринесе дугорочном повећању раста БДП на 7% годишње, дуплирању БДП за 10 година и годишњем запошљавању око 100.000 радника.⁵⁰ *Нова индустријска стратегија за глобалну конкурентност, зелену и дигиталну Европу* (2020) заснива се на јачању јединственог европског тржишта и на новој врсти управљања којом се постиже двострука

⁴⁸ Подизање конкурентности индустрије: 1) растом учешћа БДВ прерађивачког сектора на 22% у БДВ; 2) повећањем БДВ по запосленом 2,6 пута до 2030; 3) повећањем техничке ефикасности за 20% (са 58% на 70%); 4) растом учешћа инвестиција у БДП на 25%; 5) потпуном покривеношћу увоза извозом у средње и високо-технолошкој индустрији; 6) стопом коришћења циркуларних ресурса од 10% (2030). *Стратегија индустријске политике Србије од 2021-2030.* заснива се на шест области интервенција: кадровско јачање, иновације, инвестиције, дигитализација, итернационализација и циркуларна економија, али не садржи концепцију и стратегију индустријског развоја. Нова индустријска политика Србије је средство за превазилажење кризе, развојних изазова и подршку одрживом развоју, чије су смернице опредељене у складу са Законом о планском систему Републике Србије.

⁴⁹ У изради RIS3 Србије примењен је методолошки оквир Заједничког истраживачког центра за паметну специјализацију у земљама обухваћеним процесом проширења ЕУ и суседним земљама ЕУ, усвојен од стране Европске уније 2018. године (као обавезујући и за државе кандидате). *Стратегија паметне специјализације Републике Србије од 2020-2027.* представља један од услова за затварање поглавља 20: Предузетништво и индустријска политика у процесу придруживања ЕУ. RIS3 се фокусира на развојне инвестиције у областима у којима постоји критична маса знања, капацитета и компетенција и иновациони потенцијал за глобалну конкурентност и позиционирање. Према *Стратегији/RIS3* сектор високо-технолошке индустрије запошљаваће 8% индустријских радника у 2027. (у 2019. удео је 4,5%), уз повећање учешћа извоза високотехнолошке индустрије у укупном извозу са 1,9% на 3% у 2027. години. Улагања у истраживање и развој достићи ће 1,3% БДП-а у 2027.

⁵⁰ Документ указује да је Србија добро макро-економски позиционирана да се претвори у брзорастућу, софистицирану, модерну економију која, вођена приватним сектором, брзо надокнађује разлике са земљама из Средње и Источне Европе и конвергира са ЕУ. Основни предуслови за достизање циљева јесу трансформације у седам области: 1) подстицање инвестирања; 2) финансирање растућих фирми; 3) квалификације радника; 4) раст продуктивности; 5) повећање извоза; 6) омогућавање пословања (бољи регулаторни оквир); и 7) подстицање конкурентности.

транзиција индустријског развоја – ка климатски-неутралној производњи и дигиталном лидерству.⁵¹

Друго стратешко опредељење индустријског развоја је да омогући знатнији заокрет од доминантног модела нискотрошковне конкурентности ка моделу иновативно засноване конкурентности. Нови концепт подразумева прилагођавање индустријској политици ЕУ (као део услова за пријем Србије у ЕУ - поглавље 20. Индустријска политика и предузетништво), уз увођење оних решења која су компатибилна развојним приоритетима Србије.⁵² Подразумева и прилагођавање обавезама из Поглавља 27 (животна средина и климатске промене), које могу да буду и нови извор индустријског раста Републике Србије, нарочито у области обновљивих извора енергије, рециклаже, управљања отпадом и енергетској ефикасности.

Треће стратешко опредељење индустријског развоја је примена иновативних технологија и производња већег нивоа додате вредности у пословним блоковима ланаца, који представљају основу индустријског раста, извозне конкурентности и новог запошљавања. Развој индустрије подразумева улагања у истраживања, иновације, кадар, знања, радне вештине, технологију, као и у дигиталну, физичку, пословну, иновативну и социјалну инфраструктуру, уз подршку домаћим јавним и приватним инвестицијама и СДИ. Раст продуктивности, технолошке надоградње и иновација у индустрији захтева развијена, релевантна и интегрисана истраживања подржана јавним средствима.

Четврто стратешко опредељење индустријског развоја је повећање спремности јавних актера (предузетничке државе) за преузимање ризика у процесу предузетничког откривања, заједничког креирања нових мисијско-оријентисаних иновација, нових услуга и тржишта и преузимања ризика успешности експериментисања и развоја иновација. Већи јавни ангажман у свакој фази ланца иновација мора бити уравнотежен са ефективним и флексибилним управљачким структурама које омогућавају бољу међусекторску и институционалну координацију. Такав приступ требало би да привуче приватна улагања и друге изворе финансирања у веома несигурне и високо-ризичне иновативне активности. Ниска конкурентска способност и ограничени ресурси за примену стратешких опредељења развоја индустрије, посебно високо-технолошких иновација у производњи, имплицирају да Србија не може да буде у групи „предводника”

⁵¹ У фокусу су индустријске иновације, инвестиције, радне вештине и знатна трансформација производње, уз локацијски-засновано подстицање иновација, експериментисање и циркуларни приступ производњи. Ради избегавања нелојалне индустријске конкуренције (нпр. у погледу примене различитих стандарда или принципа), биће донета глобална правила о индустријским субвенцијама 2021.године. Европска унија предлаже нови Механизам праведне индустријске транзиције за регионе са интензивном емисијом угљеника у процесу трансформације, модернизације и декарбонизације енергетски-интензивних индустрија и подршке одрживим и „паметним” индустријама (ради техничке и саветодавне подршке регионима и индустријама који користе велике количине фосилних извора, што је од значаја и за прилагођавања у Србији). То је од суштинског значаја за повећање сигурности индустријске производње због предвиђеног удвостручења потражње за сировинским материјалима у Европи до 2050. године, захтева климатске неутралности, јачања рециклаже и употребе секундарних сировина.

⁵² Препоруке Европске Комисије за Поглавље 20 предвиђају да Србија припреми и започне имплементацију свеобухватне индустријске стратегије засноване на принципима ЕУ и коришћењу праксе паметне специјализације, да оснажује административне капацитете за спровођење политике предузетништва и индустријске политике (уз адекватан пословни амбијент), као и везу са поглављем 8. Политика конкуренције. То је реализовано доношењем *Стратегије индустријске политике Републике Србије од 2021. до 2030.* и *Стратегије паметне специјализације Србије од 2020-2027/RIS3*. У Извештају Европске Комисије за Србију из 2019.године, наглашено је да је Србија умерено припремљена за политику развоја предузећа и индустријску политику, да је потребно повезивање домаћег и међународног контекста тиме што ће се утврдити реални циљеви, јасне мере и мерљиви индикатори, финансијска подршка и структуриран механизам имплементације, мониторинга и евалуације.

у развоју иновација већ у групи „следбеника”, што подразумева углавном трансфер нових нижих технологија из света.⁵³

Према проценама, уколико би се реализовао динамичан тренд индустријског раста као императив развоја Србије (велике инвестиције у технолошку модернизацију, иновације, знатнији раст високо-технолошких производњи, улагања у образовање и вештине) позитивни резултати реиндустријализације могли би се очекивати тек за 5 до 10 година. Зато се може очекивати ограничена примена локално прилагођеног „еластичног” концепта реиндустријализације Србије, пре свега због уског маневарског простора (ресурса) и подстицаја СДИ. За остваривање наведених стратешких опредељења неопходно је омогућити да домаће фирме, посебно МСП и оне из ниско-технолошке индустрије, имају користи од СДИ кроз предузетничке и иновацијске програме. Такви програми могу укључивати побољшавање извозних перформанси домаћих предузећа и јачање веза са страним компанијама у земљи и изван ње. Програми повезивања добављача могу пружити техничку помоћ домаћим предузећима и информације страним компанијама о потенцијалним домаћим добављачима. Програми усмерени на повећање иновација и усвајања технологија од стране домаћих предузећа могу допринети постизању високе продуктивности ради апсорбовања преливања ефеката СДИ. Приступ RIS3, као обавезујући за Србију, прикладан је и за модернизацију традиционалних сектора. Концепција индустријског развоја треба да се заснива на коегзистенцији и модернизацији традиционалних производних сектора и јачању иновативних средње и високо-технолошки развијених производних сектора.

Пето стратешко опредељење индустријског развоја подразумева да је будућа политика заснована на утврђивању приоритетних грана и производњи, подршци кроз разне облике субвенција и на директној контроли коју врше државне институције. Политика индустријског развоја подразумева циљане производње и секторе, иако нема довољно развијене маркере за приоритизацију сектора. Министарство привреде Србије поставило је следеће критеријуме за избор приоритетних сектора у прерађивачкој индустрији: могућност извоза производа; извозна конкурентност; одрживост извоза; додата вредност; компаративна предност; концентрација привредних субјеката; успешност привредних субјеката и потенцијал за преливање ефеката. Влада Републике Србије је идентификовала четири приоритетне области у оквиру производног сектора: прехранбена индустрија, дрвна и индустрија намештаја, индустрија гуме и пластике, машинска и индустрија опреме. За наведене области дефинисан је задатак развоја секторских политика за најмање следећих 5 до 10 година. Истовремено, политика паметне специјализације промовише приоритизацију уз комбинацију вертикалне и хоризонталне подршке („одозго-наниже” и „одоздо-навише”) у истраживању и иновацијама и „процес предузетничког откривања” као јавно-приватни дијалог између академско-истраживачког сектора, владиног сектора, привреде и цивилног друштва.

2.5.3.3.2. Оквирни сценарији индустријског развоја

За утврђивање оквирних сценарија дугорочног индустријског развоја полазишта су: прелиминарна *ex-post* анализа ефеката спроведених структурних реформи у области индустрије у Републици Србији, циљни показатељи из националних стратегија развоја

⁵³ За остваривање наведених стратешких опредељења ограничавајући фактор је то што Србија има веома лимитиран приступ већини финансијских, кадровских и институционалних ресурса за нови развој, посебно високотехнолошких индустрија. Развој нових технологија је скуп и захтеван, док се очекивање знатнијих ефеката може остварити само на дужи рок. Конкурентска способност индустрије Србије је веома ниска и није реално очекивање да би она могла знатније да буде побољшана у краћем периоду. Србија и земље Југоисточне Европе усвојиле су заједничку *Стратегију развоја Југоисточне Европе 2020.* са фокусом на дигитализацију и високе технологије у услужним секторима, али без предвиђања индустријског развоја.

индустрије и паметне специјализације и претпоставке о индустријским трендовима до 2035. године у ЕУ. Скица предложених сценарија индустријског развоја повезана је са претпоставкама о кретању макроекономских показатеља, оквирима сценарија и пројекција *Фискалне стратегије Србије 2020-2022.* и оквиром *Програма новог раста Србије до 2030.* (Светска банка, 2019). Сценарији индустријског развоја обухватили су и еколошку димензију, док су сценарији просторне дистрибуције индустрије предложени у делу 2.5.3.3.3. ППРС.

Основни елементи оквирних сценарија индустријског развоја Србије приказани су у Табели 36.

Табела 36. Оквирни сценарији индустријског развоја Србије до 2035.

Сценарио наставка постојећих трендова развоја индустрије (како јесте)	Сценарио иновативног развоја грана/производа (у складу са индустријском политиком ЕУ)	„Реални” сценарио развоја индустрије (како би требало)
-заснованост индустријског развоја на неолибералном приступу (ултра-профитни приступ) -деиндустријализација и девастација прерађивачке индустрије као до 2015.године -раст индекса интензитета индустријализације као у периоду 2015-2019. -изражена доминација традиционалних грана прерађивачког сектора -доминација производа ниског нивоа додате вредности и степена финализације -присуство радно-интензивних грана и капитално-интензивних ресурсних капацитета производње -низак ниво учешћа индустрије у БДП-у -висок удео прекарног и слабо плаћеног рада -технолошко заостајање производње -доминација грана ниског технолошког нивоа (>43,4%) и средње-ниског (32,2%) -споре промене технолошког нивоа и спор интензитет модернизације -слаба ниско-трошковна конкурентност -низак ниво индустријске развијености -извозна доминација производа нижих фаза прераде, сировина и полупроизвода -недовољна искоришћеност капацитета	-мисијски - иновационо оријентисан индустријски раст уз подршку јавног сектора (предузетничке државе) -промена развојне парадигме индустрије и производне парадигме -повећање улагања у иновације, истраживања и знања -концепт развоја индустрије 4.0 у оквиру 4ИР у фокусу реиндустријализације -раст иновативно засноване конкурентности -експоненцијални раст технологија -дигитализоване, технолошки софистициране, еколошки и енергетски ефикасне индустрије -потпуна промена концепта производње и управљања, напуштањем концепта „економије обима” ка „економији малих серија”; дигитализација (умреженост свих актера у производном ланцу, укључујући тржишне актере); заснованост на когнитивној револуцији (идеје, знања и иновације) -промена производне парадигме од централизоване до децентрализоване паметне производње -установљавање регионалних (хоризонталних) производних платформи -интегрисање физичких производних структура у	-заснованост индустријског развоја на мешовитом приступу - „координисаном либералном капитализму” и интервенцијама јаке државе (ултра-социјални приступ) у веома ограниченим условима и са недовољним ресурсима -интензивна реиндустријализација као средство раста економије и обнове ранијих технолошких нивоа, дигитализација -учешће прерађивачког сектора са 22% у БДВ -изазови технолошких промена 4ИР захтевају снажно усмеравање нове производње, структурних и дигиталних трансформација индустрије ка продуктивнијим областима -повећање улагања и структурне промене ка већем учешћу индустрије 4.0 - високих и средњих технологија -повећање учешћа иновативне индустрије засноване на знању, циркуларне, ниско-угљеничке, енергетски ефикасне индустрије -подршка start-up, иновативним и брзорастућим ММСП-има -подршка ММСП-има и истраживачким институцијама у развоју нових технологија, снабдевачима иновативних фирми, МСП са потенцијалом за раст -подстицај иновација, развој нових производа и услуга, раст плата -раст конкурентности, инклузивни и одрживи раст БДП/БДВ-а -раст конкурентности засноване на производима високе вредности -модернизација дела традиционалног сектора производње, посебно

Сценарио наставка постојећих трендова развоја индустрије (како јесте)	Сценарио иновативног развоја грана/производа (у складу са индустријском политиком ЕУ)	„Реални” сценарио развоја индустрије (како би требало)
-значајна улога СДИ, посебно у извозу -недовољна улагања домаћег приватног сектора у производњу -недовољна улагања у иновације -издашна улагања јавног сектора у подстицаје и субвенције СДИ -пад учешћа инвестиција прерађивачке индустрије у БДП -мала улагања у иновативну и производну инфраструктуру -недовољна улагања у кадар, знање и истраживања -недовољна повезаност индустријске, образовне и политике у области истраживања и развоја -висок ниво гаранција за кредите -изразите регионалне и просторне неједнакости у индустријској алокацији -деиндустријализација у већини подручја Србије и урбаних центара -спора реиндустријализација у неколико субрегионалних подручја -недовољно прилагођен институционални оквир -неразвијен регулаторни оквир -недостатак кадровских ресурса -отежан приступ финансијским изворима -недовољна улагања у мере заштите животне средине -повећање емисија гасова стаклене баште 3,2% до 2030. -фрагментисана индустријска и иновациона политика -недостатак мотивације за решавање друштвених проблема	информационе мреже -вертикална умреженост производних капацитета / система са пословним процесима у фабрикама -хоризонталне везе производних система са мрежама добављача, купаца и др. -интегрисаност производње и услуга -стварање новог функционалног система за хоризонталну и вертикалну интеграцију индустрије -интеграција специјалних софтвера и корисничких платформи у дигиталне мреже -велика тражња за квалификованим кадром, специфичним знањима и вештинама, допринос расту прекарног рада, опште смањење послова за ниско-квалификоване раднике и раднике изван дигиталне сфере - трансформација социјалних стандарда -заснованост на потпуној примени принципа циркуларне економије - смањење емисија гасова стаклене баште у складу са законодавством ЕУ -огромне и недовољно истражене импликације на урбани и територијални развој -нове инвестиционе платформе -нови механизми и инструменти финансирања индустрије и укупног развоја	изабраних приоритетних грана-производа -раст производње и промена структуре извоза -задовољавање домаће тражње за основним производима -раст потреба и захтева за квалитетним кадром и вештинама -решавање проблема недостатка квалификованог кадра потребних вештина -бржи развој образовања и вештина -јачање институционалних капацитета за подршку индустрији на свим нивоима -побољшање регулаторног оквира и пословног окружења -умрежавање са страним компанијама у земљи и иностранству -бољи приступ изворима финансирања -развој регионалних производних платформи -успостављање инвестиционих платформи за индустријске пројекте -успостављање извозних платформи -увођење инструмента територијално интегрисаних инвестиција - мере индустријске политике у функцији циљаног и приоритетног развоја грана -хоризонталне мере индустријске политике ради смањења просторне неравномерности у развоју и квалитету живота -огroman ниво неизвесности ефеката 4ИР на свим просторним нивоима -даља поларизација и концентрација раста и благостања у подручјима већег територијалног капитала -ефективна подршка индустријске и иновативне политике -делимична декарбонизација производње за поједине производње према преузетим обавезама Србије и законима (смањење гасова стаклене баште 7-15% необухваћеним EU-ETS до 2030.) - повећање енергетске ефикасности и коришћења ОИЕ у индустрији за 15% до 2030. - стопа коришћења циркуларних ресурса од 10%

У ППРС је опредељење за примену и разраду „реалног” сценарија развоја индустрије, уз прелиминарну упоредну евалуацију очекиваних ефеката оквирних опција.

2.5.3.3.3. Концепција просторног развоја индустрије

Концепција просторне организације индустрије у Републици Србији заснива се на: (а) опредељеном оквирном сценарију реалног развоја индустрије (Табела 36); уважавању националних стратегија развоја индустрије и паметне специјализације које су усклађене са принципима европске индустријске политике, што подразумева селективни развој уз реиндустријализацију засновану на повећању иновативних сектора производње и технолошке и дигиталне трансформације дела традиционалних сектора, ниско-угљеничку, ресурсно и енергетски ефикасну индустрију, увођење одрживог циркуларног циклуса производње, климатски-неутралних производа и чистијих технологија; (б) глобалним премисама индустријске алокације које су генерисане променама у технологији, дигитализацији и умрежавању производних система; (в) крупним променама локационе димензије и просторних преференци индустрије, посебно иновативне (смарт) и дигиталних технологија, нарочито у урбаним центрима; (г) коришћењу територијалног капитала; (д) изградњи иновативне и пословне индустријске инфраструктуре као средства за подстицај индустријског развоја, посебно уз коришћење доступности трансевропске мреже, државних путева I и II реда, лука, аеродрома, ИКТ, транспортних и логистичких терминала и подизање комуналне опремљености индустријских локалитета; (ђ) обезбеђењу доступности знању и регионалној и урбаној иновативној инфраструктури; (е) утврђивању полицентричне просторне организације индустрије ослоњене на мрежу урбаних центара; (ж) подржавању дисперзије производње; (з) развоју регионалних кластера у кључним секторима производње; (и) конкурентности Београда и већих урбаних центара за развој hi-tech производње; (ј) ограниченом ширењу нових локалитета (гринфилд) и локационих модела индустрије; (к) бољем коришћењу постојећих индустријских локалитета и обнови дела браунфилда.

С обзиром на изгледну динамику наставка процеса просторне концентрације и поларизације укупног развоја, кључни територијални изазови односе се на начин управљања процесом територијалне фрагментације и развојних међузависности. Растуће развојне међузависности засноване су на општој умрежености физичких производних капацитета/система, тржишних актера, добављача, купаца и др. Обухватају недовољно познате консеквенце дигиталне технологије које ће субвертирати физичка растојања у смислу отклона од физичке близине и повезаности физичких капацитета, капитала, људи и процеса. Умреженост индустријске производње ће отворити нове перспективе просторне повезаности (често на дигиталним тржиштима и глобалним онлајн платформама), повећавајући токове међу свим нивоима, што ће омогућити преливање ефеката и екстерних економија на широком плану.

Концепт територијалног развоја индустрије укључује очекивана глобална кретања до 2035. године. То се односи на: изазове процеса глобализације и де-глобализације, финансијализацију, нове обрасце глобалне трговине и индустрије, либерализацију међународних токова капитала, експоненцијални раст нових технологија и дигитализације у 4ИР, улогу демографских кретања, социјалне интеграције, нову енергетску парадигму, захтеве циркуларне производње и заштите животне средине, ризике климатских промена, повећање мобилности људи и капитала, и решавање дела развојних конфликта. Нови изазови доприносе већ постојећим изазовима, од којих су најзначајнији повећање регионалних разлика, ограничене могућности активирања територијалног капитала/ресурса, квалитет живота и животне средине.

У утврђивању концепта територијалног развоја (са циљем ублажавања регионалних разлика) успостављена је спона са кључним инструментима и мерама индустријске и иновационе политике и стратешких развојних докумената, посебно у погледу процене реалности планских решења. То обухвата усклађивање са средњорочним пројекцијама буџета, макроекономским пројекцијама, *Програмом управљања реформама јавних финансија, Програмом економских реформи, Програмом новог раста Србије до 2030*, и др. Стратешка опредељења просторног развоја индустрије усклађена су са националним стратегијама развоја индустрије и паметне специјализације и стратешким документима других јавних политика који промовишу конкурентске и компаративне предности простора.

Неравномерни територијални развој индустрије у Републици Србији имплицира могућности избора два основна приступа: 1) концепта конкурентске дистрибуције индустрије, и 2) концепта кохезионе дистрибуције индустрије. Анализе показују да је до сада доминирала просторна концентрација и поларизација индустријског развоја. Зато је за нови развојни циклус индустријске производње неопходан развојни концепт утемељен на локацијски заснованом приступу, уз подршку знатнијој полицентричној дистрибуцији индустрије и јачању просторне кохезије. Концепција просторног развоја индустрије у Србији подржава ограничене кохезионе полицентричне облике дистрибуције у оквиру ограниченог броја индустријских центара, иако процене указују на изгледнију доминацију конкурентски оријентисане просторне алокације производње.

Подршка било ком нивоу полицентричног територијалног развоја (ограниченом, поли-нодалном, и др.) захтева усаглашавање са реалним могућностима и инструментима развојне, регионалне, индустријске и других политика. Процес придруживања Србије ЕУ отвориће могућности знатнијег коришћења средстава европских фондова и програма, као и проширење могућности већег коришћења других међународних извора финансирања. Тржишна средства по правилу се усмеравају у велике урбане центре, па се без велике подршке јавних средстава не може очекивати преокрет у усмеравању инвестиционих улагања у производњу изван ових подручја.

Просторна структура индустрије у Србији је вишедимензионално диференцирана на: (а) стратешке развојне зоне и појасеве (развијено, метрополско, неразвијено, депресивно и погранично подручје), (б) паневропске развојне коридоре X и VII и остале појасеве развоја, и (в) индустријске центре – регионалне и субрегионалне урбане центре са постојећим и преферираним локацијама (браунфилд и гринфилд) и новим урбаним облицима паметне алокације (дифузија рада на разним местима због дигитализације).

2.5.3.3.3.1. Прелиминарни сценарији просторног развоја индустрије

Полазећи од постојећег стања индустријског развоја и размештаја расположивог ендемог територијалног капитала, основног и посебних циљева, принципа и прелиминарних стратешких опредељења индустријског развоја Републике Србије, скицирана су два сценарија територијалне дистрибуције индустрије: „сценарио оријентисан на конкурентност” и „кохезионо оријентисан сценарио” са различитим територијалним импликацијама. Први, конкурентски заснован сценарио просторног развоја индустрије је компатибилан са сва три прелиминарна сценарија стратешког развоја индустрије: сценариом наставка постојећих трендова развоја индустрије, сценариом иновативног развоја грана/производа и „реалним” сценариом развоја индустрије. Други, кохезиони сценарио просторног развоја индустрије је мање изванредан, са фокусом на ублажавање социо-просторних и регионалних неравнотежа и императивног решавања дела кључних развојних, економских, друштвених и урбаних проблема и неизвесности. Унапређење територијалног развоја у складу са стратешким

циљевима захтева флексибилан плански концепт ради истовременог повећања конкурентности, кохезије и одрживости. Плански приступ омогућава комплементарност у јачању све три димензије.

Конкурентски заснован сценарио просторног развоја индустрије утемељен је на претежном задржавању постојеће просторне структуре индустрије, наставку процеса концентрације производње у њима због високих иновационих ресурса и потенцијала за поларизацију, посебно у метрополском подручју Београда и Новог Сада и нишке (углавном у деловима Коридора X), приштинске и западноморавске агломерације. Само неколико регионалних и субрегионалних центара изван метрополског подручја, на делу појасева развоја способни су да подстакну нова улагања, поларизационе ефекте и ефекте преливања. Сценарио подразумева растуће просторне и структурне неједнакости на разним нивоима, могуће повећање економских и социјалних проблема, продубљивање територијалних неравнотежа и већих разлика у животним условима. Метрополска позиција и иновациони потенцијал великих урбаних центара, посебно њихова улога у глобалним мрежама, омогућава им да остану у трци за иновацијама. То укључује подршку специфичним урбаним економијама заснованим на знању, кадру, образовању, технологијама, иновацијама и главном „неопипљивом” капиталу ових подручја – економији агломерације. Урбана подручја суочавају се са новим изазовима реструктурирања своје економске матрице (многи урбани центри су имали драстичан пад индустријске производње и налазе се у тешкоћама) па је обнова њиховог развоја сложени процес, посебно имајући на уму примену концепта паметне специјализације. Нове индустрије и иновативне технологије захтевају нове погодне локације, док се постојеће структуре и даље претварају у браунфилде. Глобални трендови показују да је периферијализација индустријских активности непожељна, па чак и ризична за развој урбаних подручја услед брзог развоја технологија. Периферијализација индустријске делатности, односно привреде и друштва подразумева да је неолиберални концепт развоја, ослоњен на радикалну приватизацију и стратегију зависне модернизације, произвео неразвијена, високо подељена, конфликтна, ризична и зависна друштва периферног капитализма. Суштинско обележје већине земаља Балкана (укључујући Србију) представља њихова „отворена периферијализација” која обухвата: низак ниво развијености, осећај периферијализације хабитуса/места и развијеност специфичних образаца заједнице. Периферијализација подразумева императивну развојно-периферну/развојно заосталу позицију и песимистичку перцепцију улоге периферних хабитуса који проистичу из запостављеног геостратешког положаја, занемареног територијалног капитала и слабљења урбане/регионалне економије. Недовољно разумевање савремених производних процеса и новог односа и веза између урбаног центра и високо и средње-технолошки развијених производних система и производних платформи захтева нова решења. Сценарио подразумева технолошку модернизацију и дигитализацију традиционалних индустријских производњи које нису довољно оријентисане, уз неизвесну динамику овог процеса у реалним условима.

Сценарио кохезионог просторног развоја индустрије подразумева развој индустрије у постојећим индустријским центрима. Кључан је већи степен подршке полицентричном развоју. Сценарио подразумева развој подручја интеграције и изван метрополског подручја (појаве неколико периферних интегрисаних зона), усмерен на главне урбане регионалне и локалне центре на неразвијеном делу уз Коридор X и остале примарне појасеве развоја. У оквиру Коридора X као централне окоснице просторног развоја Србије, све ЈЛС између Београда и Ниша су неразвијене (и индустријски), као и на оба крака Коридора X од Ниша према Бугарској и Македонији. На подручју Коридора X у Војводини (као развијеном региону), као и на делу осталих примарних и секундарних појасева развоја постоји већи број неразвијених ЈЛС. Посебну пажњу треба

посветити подручјима која су погођена индустријском транзицијом и подручјима која карактеришу демографске тешкоће. Текућа пракса планирања урбаног развоја указује на примену процеса урбане обнове повезане са концептом паметног развоја градова. Неретко су искључене реалне процене „паметног” развоја материјалне производње и дигитализације ширег спектра услуга. Кохезиони територијални утицаји у овом сценарију могу да допринесу смањењу развојних разлика. Доминираће и даље метрополско подручје, регионални центри и неколико субрегионалних и локалних урбаних центара, уз појаву нових подручја индустријске интеграције у развојно маргинализованом подручју и на ободној територији.

Добитни региони у оба сценарија дијаметрално су супротни: метрополско подручје и велики урбани центри (у конкурентском сценарију) тј. развијена подручја/региони и развојно заостала/периферна подручја са припадајућим урбаним центрима (у кохезионом сценарију) – неразвијена, развојно скрајнута и маргинализована, развојно фрагментисана и депресирана подручја, тј. географски нехомогени просотри. Кохезиони сценарио захтева знатно већи ниво јавних интервенција који је често удружен са индустријским растом, посебно за суфинансирање иновативне и пословне инфраструктуре и обнову дела браунфилд локалитета. Реалне могућности јавних улагања су веома ограничене за оба сценарија.

У ППРС је опредељење за сценарио кохезионог просторног развоја индустрије који захтева јасне и прилагођене редистрибутивне политике на свим нивоима.

Овај сценарио се не може сматрати једином опцијом са становишта ППРС. Иако је пожељнији са становишта равномернијег просторног развоја Србије, мање је извештан због захтева истовременог повећања конкурентности, кохезије и одрживости (тј. већих трошкова територијалне кохезије). Избор сценарија кореспондира са циљевима ППРС и имплицира комплексне интервенције државе за подстицај нових производних инвестиција изван мањег броја атрактивних постојећих центара, тј. пожељну дисперзију улагања у индустријске центре на неразвијеном подручју и у делу руралног подручја које располаже погодним локационим и развојним факторима. Просторни развој индустрије у овом сценарију захтева знатна додатна улагања ради смањења територијалних разлика у развијености и подршке територијалној кохезији Србије, за разлику од „конкурентског сценарија” у коме доминира наставак тржишних, локационих и поларизационих преференција, тј. даља концентрација индустрије у мањем броју локационо најатрактивнијих постојећих центара и/или делова појаса развоја.

2.5.3.3.2. Иновативна и пословна индустријска структура

Планска решења просторне организације индустрије утврђена у ППРС из 2010. су већим делом задржана као актуелна и погодна за прилагођавање новим условима. У складу са националним прилагођавањем оквирама 4ИР и дигитализације технологија производње и услуга, укључује се нови облик иновативне индустријске инфраструктуре – успостављање хоризонталних (националних и регионалних) производних платформи (физичких и дигиталних веза), као нпр: регионалне платформе за одрживу/циркуларну производњу; локалне *online* платформе (приступ производима и услугама); производни и дистрибутивни ланци; инвестиционе платформе; дигиталне платформе маркетинга, продаје и дистрибуције; платформе за потрошаче; платформе за сарадњу; *freelancing* платформе; *peer-to-peer* платформе. Предвиђа се успостављање мрежа нових производних кластера – компанија и осталих агената, нових високо-технолошких ИЗ, еко-индустријских паркова, НТП, технолошких паркова – ТП, иновационих центара, и сл. Такође, задржавају се постојећи локациони модели индустрије: ИЗ, ИП, НТП, иновациони центри, слободне зоне, бизнис инкубатори, кластери МСП, аеродромска зона

развоја, логистички и други терминали, привредне, мешовите и лучке зоне. У просторној структури индустрије водећу улогу имаће и даље постојећи индустријски урбани центри, уз потенцијални развој мањих нових центара у појасевима развоја. Планирани размештај ИЗ и ИП на подручју Републике Србије заснива се на постојећој просторној структури индустрије, потенцијалима и ограничењима простора, као и на стратешким опредељењима развоја.

Према подацима Регистра индустријских зона (РЗС, 2020) на подручју Републике Србије налази се укупно 371 индустријска зона, односно постојећих и планираних индустријских зона и инвестиционих локација (гринфилд и браунфилд) укупне површине 28.973 ha⁵⁴ дистрибуираних у 133 ЈЛС, од чега је у употреби 13.419 ha (Табела 37). На подручју 44 ЈЛС у изградњи се налази 64 ИЗ укупне површине 3.700 ha. У 36 ЈЛС гради се по једна ИЗ, укупне површине 1.777 ha, док се изградња 28 ИЗ површине 1.923 ha одвија у 8 ЈЛС. Око 76% ЈЛС у Србији располаже простором за смештај нових планираних садржаја у ИЗ. Укупна слободна (неискоришћена) површина у ИЗ у Србији износи 15.536 ha (Табела 37).

Према подацима ЈЛС (РЗС, 2020) планира се изградња ИЗ у 60 локалних самоуправа на површини од 4.623 ha, као и инфраструктурно уређење постојећих индустријских и осталих зона, док 62 ЈЛС не планира изградњу ИЗ (Табела 37). У 2020.години покренута је иницијатива за изградњу Српско-кинеског ИП у Београду (Палилула), површине око 320 ha.

Просечан ниво инфраструктурне опремљености ИЗ⁵⁵ у Србији је релативно повољан (фактор опремљености 5,71 од највише 8) уз локалне и регионалне просторне разлике. Прикључке на путну инфраструктуру има 95% ИЗ, на електро-мрежу 91%, телекомуникациону мрежу 79%, водовод 76%, канализацију 59%, гасовод 53%, приступ железници 22%, док 54% ИЗ има решено управљање комуналним отпадом. Око 41% ЈЛС има проблеме у водоснабдевању ИЗ, док само 19% ЈЛС има решења за одлагање индустријског отпада, углавном на локацијама где и настаје. Најнижи ниво инфраструктурне и комуналне опремљености (≤ 5) имају ИЗ у Јужнобачкој, Београдској, Нишавској, Пиротској, Борској и Јабланичкој области (Табела 37).

Један од проблема територијалног развоја индустрије је изостајање ИЗ у делу неразвијеног подручја Србије, посебно у Пчињској, Рашкој, Расинској, Топличкој, Подунавској, Зајечарској и Браничевској области. У последњих неколико година интензиван је процес индустријске алокације на неразвијеном подручју, посебно у Нишавској, Јабланичкој, Шумадијској и Топличкој области. Стимулација локалитета ИЗ на неразвијеном и депресираним подручју не ограничава алокацију у урбаним центрима на развијенијем подручју које располаже већим територијалним капиталом. Њиховим оснивањем у неразвијеним подручјима постиже се концентрација активности на локацијама која иначе не би биле привлачне за инвеститоре, подстиче се локални развој, запошљавање и ублажава депопулација. Предвиђа се даље суфинансирање ИЗ из буџета.

На подручју АП КиМ планирано је оснивање економских зона (ИП, ТП, ИЗ, агро-индустријских зона, слободних зона и пословних паркова) укупне површине 489,85 ha. Њихово оснивање је стратешки приоритет развоја утврђен одлукама и документима привремених косовских институција (Табела 37). Већи део ових зона је реализован или је у току њихово оснивање и изградња, уз суфинансирање буџетским средствима.

⁵⁴ Према подацима Развојне агенције Србије (РАС) на подручју Србије је регистровано 908 индустријских и инвестиционих локација укупне површине око 8.588 ha (<https://ras.gov.rs/podrska-investitorima/baza-investicionih-lokacija>)

⁵⁵ Подразумева број испуњених инфраструктурних захтева од укупно осам инфраструктурних услова (прикључак на пут, електричне водове, гасовод, телекомуникациону мрежу, водовод, канализацију, приступ железници и управљање отпадом).

Табела 37. Постојеће и планиране површине индустријских зона у Србији, НСТЈ 3

Област	Локација ИЗ у ЈЛС	Укупна површина ИЗ (ха)	Површина у употреби (ха)	Број ИЗ	Слободне површине за развој ИЗ (ха)	Фактор опремљено- сти инфр. ИЗ (макс. 8)
Београд	Град Београд	1.983	909	38	1.074	4,16
Севернобачка	Суботица, Б.Топола, М.Иђош	120	59	4	61	7,00
Средњебана- тска	Зрењанин, Н.Бечеј, Н.Црња, Сечањ, Житиште	1.171	499	17	672	5,00
Севернобана- тска	Ада, Кањижа, Кикинда, Н.Кнежевац, Чока, Сента	540	250	11	289	5,50
Јужнобанатска	Б.Црква, Вршац, Ковин, Опово, Пландиште, Панчево	1.942	1.857	9	85	5,61
Западнобачка	Сомбор, Апатин, Кула, Оџаци	940	106	12	875	7,50
Јужнобачка	Н.Сад, Бечеј, Б.Петровац, Бач, Тител, Беочин, Б.Паланка, Врбас, Србобран	3.554	1.086	82	2.470	5,61
Сремска	Рума, Инђија, Ириг, С.Митровица, Шид, Пећинци, С.Пазова	5.944	3.044	27	2.900	6,03
Мачванска	Шабац, Лозница, Владимирци, Љубовија, Крупањ, Коцелјева, М.Зворник	927	429	8	499	6,50
Колубарска	Ваљево, Лајковац, Уб, Осечина	347	154	5	192	6,60
Подунавска	Смедерево, В.Плана, С.Паланка	2.186	693	15	1.493	6,96
Браничевска	Пожаревац, Костолац, М.Црниће, Кучево, В:Градиште, Петровац на Млави	972	373	7	549	6,40
Шумадијска	Крагујевац, Лапово, Рача, Топола, Аранђеловац, Баточина, Кнић	2.422	867	22	1.555	5,38
Поморавска	Јагодина, Параћин, Свилајнац, Ђуприја	247	89	10	158	7,00
Борска	Бор, Мајданпек, Неготин, Кладово	749	649	7	100	4,83
Зајечарска	Зајечар, Књажевац, Бољевац	444	159	9	285	5,33
Златиборска	Ужице, Пожега, Севојно,	596	227	14	359	5,71

Област	Локација ИЗ у ЈЛС	Укупна површина ИЗ (ха)	Површина у употреби (ха)	Број ИЗ	Слободне површине за развој ИЗ (ха)	Фактор опремљено- сти инфр. ИЗ (макс. 8)
	Прибој, Пријепоље, Ариље, Чајетина, Б.Башта, Н.Варош,					
Моравичка	Чачак	177	120	7	57	7,11
Рашка	Краљево, Рашка, Н.Пазар, Врњачка Бања	585	373	7	212	5,17
Расинска	Крушевац, Ћићевац, Трстеник	774	310	7	464	6,17
Нишавска	Ниш, Алексинац, Дољевац, Гаџин Хан, Мерошина	79	490	17	308	4,27
Пчињска	Врање, В.Хан, Сурдулица, Бујановац, Прешево, Босилеград	608	349	9	259	5,61
Топличка	Прокупље, Блаце, Житорађа	109	45	6	64	6,42
Пиротска	Пирот, Димитровград, Бабушница	864	26	7	60	4,75
Јабланичка	Лесковац, Власотинце, Лебане, Бојник	753	256	14	496	4,95
АП КиМ*	ИЗ: Приштина, Призрен, Ћаковица, Пећ и др. ИП: К.Митровица (48,25 ха), Липљан (56,27 ха), Витина (15,5 ха), Сува Река/Широка (162,25 ха), Вучитрн (14,86 ха), Дреница (60 ха), Призрен (12 ха), Ораховац (34,89 ха) Агро-индустријска зона: Сува Река (28 ха) Технолошки парк: Штимље/Урошевац (10,7 ха), Србица/ Клина (19,63 ха)	462,35		16		-
Србија укупно (са АП КиМ)		29.435,3	13.419	387	15.998	-
Србија без АП КиМ		28.973		371	15.536	5,71

Извор: Подаци Регистра индустријских зона у Републици Србији (РЗС, новембар 2020).

* Према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини.

У Србији постоји неколико НТП – у Београду, Новом Саду, Нишу и Чачку. До 2024. године очекује се проширење мреже НТП у Србији. Планска решења укључују индустријску алокацију у већем броју слободних зона (14) које су равномерно просторно распоређене, и то у: Суботици, Новом Саду, Зрењанину, Апатину, Шапцу, Београду, Смедереву, Свилајнцу, Крагујевцу (две зоне), Крушевцу, Пироту, Врању, Ужицу и Прибоју (укупне површине 2.143,7 ха). Највећи број слободних зона има гринфилд карактер (11), док се зоне мешовитог типа (гринфилд и браунфилд) налазе у Новом Саду, Ужицу, Крушевцу и Врању. У саставу неких слободних зона налази се и део припадајућих локалитета у другим градовима (нпр.у Кикинди, Руми, Пландишту, Баричу, Димитровграду, Врбасу, Трстенику, Баточини, Деспотовцу, Севојну, Меровини, В.Градишту, Бабушници, Бујановцу). Неизграђене површине за смештај нових привредних садржаја у зонама чине 978,5 ха (РЗС, 2020). На подручју АП КиМ успостављене су три економске зоне у Призрену, К.Митровици и Ђаковици. Само економска зона К.Митровице је окончала правно-административне поступке за изградњу инфраструктуре.

Пословни инкубатори су инструменти локалног економског развоја за привлачење *start-up*, ММСП и предузетника ка иновативном развоју производа. У Србији постоји више од 40 пословних инкубатора који су присутни у свим регионима Србије. Држава планира и подржава успостављање и развој нових регионалних иновационих *start-up* центара у неколико урбаних центара (Суботица, Ужице, Горњи Милановац, Ариље, Прибој, Свилајнац и др.). На подручју АП КиМ планирана су три бизнис инкубатора (у Приштини, Грачаници и Малишеву) према одлукама привремених институција самоуправе у Приштини. У марту 2020. године поништено је успостављање економске зоне у Малишеву.

Регионална дистрибуција наведених форми индустријске локације на нивоу НСТЈ 3 и урбаних центара приказана је у Табели 38.

Табела 38. Пословни инкубатори, научно-технолошки паркови и иновациони *start-up* центри

	Локација/град/ ЈЛС	Површина (ха)	Статус (постојећи П, планирани Пл)	Број запослених
АП Војводина				
Научно-технолошки парк Нови Сад	Нови Сад	29.000 m ²	П	-
Пословни инкубатор Н.Сад доо	Нови Сад	840 m ²	П	4
Пословни инкубатор Суботица	Суботица	-	П	2
Пословни инкубатор Зрењанин БИЗ доо	Зрењанин	1.200 m ²	П	2
Пословни иновативни центар доо Бачки Петровац	Бачки Петровац	369 m ²	П	1
Пословни инкубатор доо Сента	Сента	1.100 m ²	П	2
Infostud hub, Суботица	Суботица	-	П	2
Слован прогрес- Агробизнис инкубатор д.о.о.	Селенча	-	П	-
Иновациони стартап центар Стара Пазова	Стара Пазова	350 m ²	П	2
Мокрин house, Мокрин	Мокрин	-	П	-
Регионални иновациони стартап центар Суботица*	Суботица	-	Пл	-
Београд				
Научно-технолошки парк	Београд	16.000 m ²	П	13

	Локација/град/ ЈЛС	Површина (ha)	Статус (постојећи П, планирани Пл)	Број запослених
Београд				
Пословно технолошки инкубатор техничких факултета Београд доо	Београд	600 m ²	П	3
Дизајн инкубатор Нова искра доо	Београд	700 m ²	П	4
ICT hub Београд	Београд	500 m ²	П	15
Impact hub Београд	Београд	-	П	8
In Center International доо	Београд	-	П	-
Startit Center	Београд	-	П	-
Стартап центар	Београд	80 m ²	П	2
Винча инкубатор, Институт за нуклеарне науке	Београд	-	П	-
Регион Шумадија и Западна Србија				
Научно-технолошки парк Чачак	Чачак	259 m ²	П	2
Бизнис инкубатор доо Крушевац	Крушевац	1.900 m ²	П	3
Бизнис иновациони центар Крагујевац доо	Крагујевац	645 m ²	П	6
Центар за предузетништво Крагујевац	Крагујевац	-	П	3
Развојни бизнис центар Крагујевац	Крагујевац	-	П	4
MIND група	Крагујевац	-	П	5
Бизнис инкубатор центар Ужице доо	Ужице	1600 m ²	П	4
Coffice Ужице	Ужице	-	П	-
Пословни инкубатор Ваљево	Ваљево	400 m ²	П	4
НИТ Нови Пазар	Нови Пазар	86 m ²	П	4
Регионални иновациони стартап центар Горњи Милановац*	Горњи Милановац	-	Пл	-
Регионални иновациони стартап центар Ужице*	Ужице	-	Пл	-
Регионални иновациони стартап центар Ариље*	Ариље	-	Пл	-
Регионални иновациони стартап центар Прибој*	Прибој	-	Пл	-
Регион Јужна и Источна Србија				
Бизнис инкубатор центар Бор доо	Бор	850 m ²	П	4
Бизнис инкубатор центар Кладово доо	Кладово	1.000 m ²	П	2
Бизнис инкубатор центар Прокупље доо	Прокупље	1.650 m ²	П	4
Бизнис инкубатор центар Јумко доо	Врање	2.400 m ²	П	-
Бизнис инкубатор Мајданпек доо	Мајданпек	920 m ²	П	1
ЗИП Центар за младе - бизнис инкубатор доо Пирот	Пирот	420 m ²	П	2

	Локација/град/ ЈЛС	Површина (ha)	Статус (постојећи П, планирани Пл)	Број запослених
Стартап центар Ниш, Центар за иновативно предузетништво	Ниш	600 m ²	П	3
Think innovative	Ниш	3.500 m ²	П	35
Deli	Ниш	120 m ²	П	3
No limit hub	Ниш	-	П	-
НИКАТ кластер	Ниш	-	П	-
Простор за ПОМАК	Зајечар	220 m ²	П	6
Регионални иновациони стартап центар Свилајнац*	Свилајнац	-	Пл	-
АП КиМ**				
Бизнис инкубатор	Приштина	/	Пл	
Бизнис инкубатор	Малишево (Стапаница/Луг)	2.404 m ²	Пл	
Бизнис инкубатор	Грачаница	430 m ²	Пл	Планирано "Грачаница социјално предузеће"

* Иницијативе – регионални иновациони стартап центри у процесу формирања у оквиру Програма подршке за формирање регионалних иновационих стартап центара кабинета министра без портфеља за иновације и технолошки развој (април 2020).

** Према доступним информацијама привремених институција самоуправе у Приштини.

На основу података из склопљених уговора у периоду од 2015-17.03.2020. године од 93 индустријска пројекта које субвенционише држава највећи број (7) се реализује у Нишу. Пет инвеститора је дошло у Стару Пазову, по 4 у Суботицу и Чачак, по 3 инвеститора су стигли у Прокупље, Руму, Лесковац, Смедерево и Крушевац. У 15 градова је дошло по 2 инвеститора, а у 29 градова усмерава се по један инвеститор. До краја 2019.године окончано је 35 пројеката, а у периоду 2020-2027. године биће реализовано 59 пројеката (Табела 39).

Табела 39. Гранска и просторна алокација активних пројеката прерађивачке индустрије за које су додељена средства подстицаја од 2015. до 17.03.2020. (остварени и планирани до 2027)

Индустријске гране	Реализовано до 2019.	Планирано 2020-2027.	Укупно
Производња моторних возила, приколица и полуприколица	7- Н. Сад, Инђија, Ниш, С.Пазова, В.Хан, Јагодина, Шабац	5 - Крушевац, Житорађа, 2 у Чачку, Лозница	12
Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	-	3 - Крагујевац, Суботица, Смедерево	3
Производња електронске и електричне опреме за моторна возила	1- Бечеј	5 - Ћуприја, Параћин, Трстеник, 2 у Панчеву	6
Производња производа од гуме и пластике	3 - Рума, 2 у Суботици	4 - Рума, С.Пазова, Чачак, Зрењанин	7
Производња електричне опреме	5- Темерин, Смедерево, Прокупље, Н.Сад, Пећинци	7 - Власотинце, Ниш, Прокупље, Лесковац, Мионица, Кикинда, Зрењанин	12
Производња електронских елемената	-	1 - Ниш	1
Производња металних производа	2-Сурдулица, С.Пазова	2 - Свилајнац	4

Индустријске гране	Реализовано до 2019.	Планирано 2020-2027.	Укупно
Производња основних метала	1 - Ужице	3 - Ада, 2 у Обреновцу	4
Поправка и монтажа машина и опреме	2 - Прокупље, Ниш	-	2
Производња рачунара, електронских и оптичких производа	-	1 - Ниш	1
Производња непоменутих машина и опреме	-	1 - Смедерево	1
Производња лежајева, зупчаника и зупчастих погонских елемената	-	2 - Ниш, Сврљиг	2
Поправка летелица и свемирских летелица	-	1 - С.Пазова	1
Производња деривата нафте	-	1 - Крушевац	1
Производња хемијских производа	-	1 - С.Пазова	1
Производња стаклене мреже	1 - Суботица	1- Шид	2
Производња одевних предмета	4 - Крагујевац, Лесковац, Ниш, Бачка Паланка	5 - Пријепоље, Бела Паланка, Краљево, Врање, Лесковац	9
Производња текстила	2 - Оџаци, Алексинац	-	2
Производња коже и предмета од коже	3 - Књажевац, 2 у Убу	2 - Сврљиг, Владичин Хан	5
Производња обуће	-	2 - Владимирци, Пећинци	2
Производња намештаја	1 - Јагодина	-	1
Прерада дрвета и производи од дрвета, плуте, сламе и прућа, осим намештаја	-	1 - Тутин	1
Производња производа од бетона	1 - Инђија	-	1
Производња прехранбених производа	1 - С.Митровица	5 - Чачак, Шид, Београд/Добановци, Сечањ, Рума	6
Производња кондиторских производа/чоколаде	-	1 - Н.Сад	1
Прерада и конзервирање воћа и поврћа	-	1 - Ариље	1
Производња сокова од воћаи поврћа	-	1 - Коцељева	1
Прерада и конзервисање меса	1 - Чајетина	-	1
Прерада чаја и кафе	-	1 - Београд	1
Штампање и умножавање аудио и видео записа	-	1 - Г.Милановац	1
Остале услуге информационе технологије	-	1 - Вршац	1
Укупно	35	59	94

Извор: Министарство привреде Републике Србије; април 2020 (на основу података из склопљених уговора у периоду од 2015. до 17.03.2020. године)

Од 59 планираних индустријских пројеката за које се додељују средства подстицаја Републике Србије који ће бити реализовани у периоду од 2020-2027. године, највећи број је у групацији производње моторних возила, приколица, делова и додатне опреме, електронске и електричне опреме за моторна возила и поправка летелица и свемирских летелица (14) и по 9 пројеката у групацији производње електричне опреме, електронских елемената, рачунара, електронских и оптичких производа, прехранбене индустрије и производње одевних предмета, текстила, коже и предмета од коже и обуће.

2.5.3.4. Туризам (Реферална карта 4а)

2.5.3.4.1. Полазишта просторног развоја туризма

Полазишта за остваривање одрживог развоја, заштите и уређења туристичких простора су:

- одрживи развој туризма остварен путем компромиса са социјалним, економским, културним и еколошким активностима и функцијама, доприноси унапређењу територијалне кохезије земље и њеном повезивању са иностраним окружењем;

- изградња интернационално конкурентне туристичке привреде, обезбеђење позитивног имиџа и подстицање понуде од интереса за инострану тражњу, уз паралелни развој домаћег туризма; унапређење понуде и презентација туристичких подручја у складу са европским стандардима, уз коришћење нових информационих технологија;

- развој понуде на основу комплексне валоризације потенцијала и диверзификације видова туризма; подстицање туристичких простора за продужење сезоне; организовање и институционализовање регионално интегрисане сарадње;

- валоризовање утицаја туризма на привредни раст, запошљавање и социјални стандард локалног и укупног становништва, на заштиту природе, природног и културног наслеђа, на развој инфраструктуре и јавних служби; обезбеђење заштите и унапређења јавног интереса и јавних добара у туризму;

- партнерство приватног, јавног и невладиног сектора, као услов за ефикасну сарадњу туризма са комплементарним секторима привреде и друштва;

- усклађивање законске регулативе у погледу планирања функцијског и просторног развоја туризма међусобно и са регулативом заштите природних и културних добара и развоја комплементарних активности;

- доношење законских одредби за израду нове генерације просторних планова подручја посебне намене којима ће се утврдити: решења за превазилажење конфликта развоја туризма и заштите природе (пре свега у високо-планинским подручјима, водним коридорима и др); предлози за нова туристичка подручја са погодностима за развој интернационалног и националног значаја и нове границе заштићених подручја са еколошки највреднијим природним целинама и зеленим коридорима; као и правила за њихово одрживо разграничење, у складу са искуствима и препорукама ЕУ; могућност забране изградње туристичке супраструктуре пре опремања одговарајућом инфраструктуром, обавезно у заштићеним подручјима природних вредности и др.;

- планско регулисање озакоњења, изградње и коришћења кућа за одмор које не представљају комерцијални туристички смештај (викенд куће нето површине до 40 m² капацитета до 4 лежаја); стимулисање комерцијализације већих кућа за одмор уз обавезу регистрације у категорији комплементарног туристичког смештаја; уклањање свих нелегалних кућа за одмор у заштићеним подручјима природних и културних добара и водног земљишта.

2.5.3.4.2. Видови туризма/туристички производи

Туристички производи утврђени су у складу са *Стратегијом развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године*.

У категорији одморишно-доживљајног туризма биће заступљени:

- градски туризам (целогодишњи градски одмори, манифестациони туризам, забава и др, уз потребу комплетирања за инострану тражњу);

- бањски туризам (претежно летњи, здравствено-рекреативни балнеолошки и климатски туризам, уз потребу продужења сезоне и обогаћивања понуде за привлачење иностране тражње);

- планински туризам (целогодишњи на високим планинама, претежно летњи на средњим планинама са тенденцијом продужења сезоне и доминантно летњи на ниским планинама);

- туризам на водама (летњи пловни тулинг/наутички туризам на пловним рекама и каналима и приобални туризам на већим рекама и вештачким језерима, уз потребу обогаћивања понуде);

- друмски тулинг туризам (претежно летња кружна путовања и целогодишња транзитна путовања);

- рурални туризам (претежно летњи агротуризам и сеоски туризам комбинован са туристичким активностима у ближем окружењу, уз тенденцију продужења сезоне);

- туризам специјалних интереса (претежно летњи – рекреативни, верски, споменички, етно, еко и др. и претежно целогодишњи – спортско-авантуристички у природи); и

- културни туризам везан за различите културне атракције.

У категорији пословног туризма биће обухваћени: целогодишња пословна путовања, састанци и догађаји, конгресни туризам, меморијални и други скупови и догађаји, у комбинацији са делом производа одморишно-доживљајног туризма.

2.5.3.4.3. Просторно-функцијско структурирање туристичких простора Републике Србије

Обухвата њихово диференцирање на примарне и секундарне туристичке просторе у оквиру зона туристичких кластера, уз издвајање и рангирање примарних и секундарних туристичких дестинација и целина, друмских и пловних транзитних/тулинг туристичких праваца, градских, бањских и планинских туристичких центара и места (Тематска карта 7).

Туристички простори који поседују значајније груписане природне и створене туристичке ресурсе, зависно од њиховог квантитета, квалитета и просторног распореда, представљају основу просторно-функцијског структурирања Републике Србије у области туризма.

То су простори на планинама, уз значајније минералне и термоминералне изворе, веће водотоке и вештачка језера, у склопу подручја природних и културних вредности, уз значајне саобраћајнице и урбане центре. Према расположивим условима и ресурсима за туризам, ови простори су подељени на:

1. примарне туристичке просторе – који обухватају просторно-функцијске целине планинских и долињско-водних туристичких дестинација међународног и изразитијег националног значаја; линеарне коридоре међународних и значајнијих националних транзитних/тулинг друмских и пловних туристичких праваца; и концентрисане/тачкасте агломерације градских, бањских и планинских туристичких центара и места међународног и изразитијег националног значаја; и

2. секундарне туристичке просторе националног и регионалног значаја – значајније околине градских центара и целине око издвојених природних и културних вредности, као и регионална друмски и пловни транзитни/тулинг правци и туристичка места.

2.5.3.4.3.1. Примарни и секундарни туристички простори

Издавање и рангирање примарних туристичких дестинација као простора постојеће и потенцијалне интегрисане понуде међународног и националног значаја,

извршени су по критеријумима: (а) досадашња валоризација и остварен развој постојећих туристичких простора, (б) географски и саобраћајни положај (посебно у односу на највеће градове и најзначајније саобраћајне правце), и (в) природни и створени потенцијали у новим туристичким просторима.

Дестинације обухватају своје конститутивне вредности природе, културног наслеђа, градова, бања, села, ловишта и др., са традиционалним и новим центрима, а као регионалне целине могу се поделити на подцелине – субдестинације.

На основу потенцијала за трајање туристичке сезоне, примарне туристичке дестинације су по значају рангиране у следеће три групе (без редоследа по значају у оквиру група):

1. Дестинације са доминантном летњом понудом:

- 1.1. Горње Подунавље,
- 1.2. Нови Сад – Фрушка гора,
- 1.3. Горње Потисје,
- 1.4. Доње Потисје,
- 1.5. Делиблатска пешчара,
- 1.6. Ћердап, и
- 1.7. Шумадијске планине;

2. Дестинације са летњом понудом уз учешће зимске понуде:

- 2.1. Кучајске планине – Бељаница,
- 2.2. Ваљевско – Подрињске планине – Дрина,
- 2.3. Дрина – Тара – Мокра Гора – Златибор, и
- 2.4. Златар – Пештер;

3. Дестинације са целогодишњом понудом (високопланинска подручја са непосредним окружењем):

- 3.1. Стара планина,
- 3.2. Власина – Крајиште,
- 3.3. Копаоник,
- 3.4. Голија,
- 3.5. Проклетије, и
- 3.6. Шарпланина.

Издавање секундарних туристичких простора као целина постојеће и потенцијалне интегрисане понуде националног и регионалног значаја, обухвата туристичке потенцијале околина већих урбаних насеља, природних и културних вредности ван туристичких дестинација и др., са летњом уз учешће зимске понуде.

То су (без редоследа по значају): 1. околина Београда, 2. околина Приштине, 3. околина Ниша, 4. околина Сокобање, 5. околина Новог Пазара, 6. околина Чачка, 7. околина Лознице, 8. просторна целина Зајечар – Неготин, 9. просторна целина Крушевац – Александровачка жупа – Јастребац, и 10. просторна целина Лесковац – Радан.

2.5.3.4.3.2. Транзитни/тулинг туристички правци

Друмски транзитни/туристички правци издвојени су по критеријумима диспозиције постојеће и планиране друмске мреже у односу на примарне и секундарне туристичке просторе дестинација и целина, градских и бањских центара и других вредности, а по значају су подељени на примарне (међународне и значајније националне) и секундарне (националне и регионалне). Ова мрежа подржава све видове туризма, уз активирање и оних потенцијала који се физички не могу уврстити у примарне и секундарне туристичке просторе. Мрежа има функције саобраћајног повезивања

туристичких простора, транзитног туризма и кружних путовања на итинерерима са еколошким, културно-историјским, верским, етнолошким, спортско-рекреативним, гастрономским и другим мотивима.

Примарни, међународни и значајнији национални друмски правци са целогодишњом понудом су у коридорима главних постојећих и планираних аутопутева (државни путеви IA реда) и за туризам најзначајнијих државних путева IB реда (могући аутопутеви или брзе саобраћајнице и др.) на следећим релацијама:

1. постојећи аутопут A1 (E-75, ДП IA реда бр. 1): граница Мађарске – Суботица – Нови Сад – Београд – Ниш – Лесковац – Врање – граница Северне Македоније;

2. аутопут у изградњи A2 (E-763, ДП IA реда бр. 2, завршен на деоници Београд – Прељина): Београд – Обреновац – Чачак – Пожега – Ариље – Ивањица – Сјеница (Дуга Пољана) – граница Црне Горе;

3. постојећи аутопут A3 (E-70, ДП IA реда бр. 3): граница Хрватске – Сремска Митровица – Рума – Београд; и правац планираног аутопута (E-70): Београд – Панчево – Вршац – граница Румуније;

4. постојећи аутопут A4 (E-80, ДП IA реда бр. 4): Ниш – Бела Паланка – Пирот – Димитровград – граница Бугарске; правац планираног аутопута (E-80): Ниш – Прокупље – Куршумлија – Подујево – Приштина; и постојећи аутопут: Приштина – Сува Река – Призрен – граница Албаније;

5. правац планираног аутопута A5 на релацији: граница БиХ/Републике Српске – Ужице – Чачак – Пожега – Краљево – Трстеник – Крушевац – Појате – A1; и државни пут IB реда: Параћин – Бољевац – Зајечар – граница Бугарске;

6. државни пут IB реда: Нови Сад – Рума, правац планираног аутопута: Рума – A3 – Шабац и државни пут IB реда: Шабац – Коцељева – Ваљево – Косјерић – Пожега;

7. државни пут IB реда: граница БиХ/Републике Српске – Лозница – Ваљево – A2, правац планираног аутопута на релацији: A2 – Лајковац – Лазаревац – Аранђеловац – Топола – Рача – A1 – Свилајнац – Деспотовац – Бор и државни пут IB реда: Бор – Зајечар;

8. правац планираног аутопута: Приштина – Пећ – граница Црне Горе;

9. државни пут IB реда: Ниш – Сврљиг – Књажевац – Зајечар – Неготин – Кладово – граница Румуније;

10. државни пут IB реда: Суботица – Сомбор (везе са границама Мађарске и Хрватске) – Оџаци – Бачка Паланка – Нови Сад; и правац планираног аутопута: Нови Сад – Зрењанин – Београд;

11. државни пут IB реда на релацији: Ужице – Чајетина/Златибор – Нова Варош – Пријепоље – граница Црне Горе;

12. државни путеви IB реда на релацији: граница Црне Горе – Пријепоље – Нова Варош – Сјеница – A2 – Нови Пазар; и Рибариће – Зубин Поток – Косовска Митровица;

13. државни путеви IB реда на релацији: A1 (Мали Пожаревац) – Младеновац – Топола – Крагујевац (са везом Крагујевац – Баточина – A1) – A5 – Краљево – Рашка – Лепосавић – Косовска Митровица – Приштина; и Рашка – Нови Пазар – Рибариће – граница Црне Горе; постојећи аутопут: Приштина – Урошевац – граница Северне Македоније; и планирани аутопут на релацији: A1 (Бујановац) – Ѓњилане – Урошевац.

Секундарни, национални и регионални друмски правци са претежно летњом понудом су у коридорима свих осталих државних путева IB реда.

Пловни транзитни/туринг туристички правци издвојени су по критеријумима значаја за наутички туризам и положаја у односу на долинско-водне туристичке дестинације. Подељени су на примарне – међународне и значајније националне и секундарне – националне правце са претежно летњом понудом.

Примарни правци су: 1) Дунав, 2) Тиса и 3) Сава.

Секундарни правци су: 1) канал Дунав – Тиса – Дунав, 2) остали пловни канали у Војводини, и 3) ограничено делови токова Дрине, Велике Мораве, Западне Мораве и Ибра за мала пловила.

У функцији наутичког туризма, на међународним пловним правцима потребно је изградити речне марине на Дунаву, Тиси и Сави, као и одговарајуће луке и пристаништа.

Остали транзитни правци у функцији туризма који пролазе кроз Србију, и то: бициклистичке руте *Euro velo* (6, 8, 11 и 13)⁵⁶, и европски пешачки путеви Е–4 (на правцу Кањижа – дуж Тисе – Београд – источним делом Србије) и Е–7 (на правцу Палић – Нови Сад – западним делом Србије ка Златибору – Копаонику – Власини – Дукату), чијем уређењу ће бити посвећена дужна пажња.

2.5.3.4.3.3. Градски туристички центри и места

Издавање и рангирање градских туристичких центара и места извршено је по критеријумима величине, привредног и културног значаја, достигнутог туристичког промета, изграђености, уређености и опремљености, урбаног амбијента, културног наслеђа, културних установа, манифестација и сл., као и по положају у односу на туристичке дестинације, транзитне/туринг правце и др.

Градски туристички центри и места третирају се као битни конституенти туристичких простора и постојећи или потенцијални лидери њиховог развоја у статусу традиционалних центара. Подељени су на примарне – међународне и значајније националне и секундарне – националне и регионалне.

Примарни градски туристички центри међународног и изразитијег националног значаја са целогодишњом понудом су: 1) Београд, 2) Нови Сад, 3) Приштина, 4) Ниш, 5) Крагујевац, и 6) Суботица.

Секундарни градски туристички центри националног значаја са претежно целогодишњом понудом и улогом лидера примарних и секундарних туристичких простора су: Сомбор, Зрењанин, Вршац, Кладово, Ваљево, Ужице, Пирот, Врање, Краљево, Косовска Митровица, Пећ, Призрен, Лозница, Чачак, Крушевац, Зајечар, Лесковац и Нови Пазар.

Остали градски туристички центри и места националног и регионалног значаја су: Кикинда, Панчево, Рума, Сремска Митровица, Шабац, Смедерево, Пожаревац, Јагодина, Гњилане, Урошевац и Ћаковица.

2.5.3.4.3.4. Бањски туристички центри и места

Издавање и рангирање бањских туристичких центара и места извршено је по критеријумима развијености (остварен промет, валоризовани природни и створени ресурси, изграђеност и уређеност), перспективности у односу на обухваћеност туристичким дестинацијама и положаја према транзитним/туринг правцима и градским центрима. Бање Србије диференциране су на примарне бањске туристичке центре изразитијег националног и перспективно међународног значаја, секундарна бањска места националног значаја и остале бање регионалног значаја.

Примарни бањски центри изразитијег националног и перспективно међународног значаја са целогодишњом понудом су: 1) Врњачка Бања, 2) Сокобања, 3) Нишка Бања, 4) Врањска Бања, 5) Буковичка Бања, и 6) Бања Ковиљача.

Међу секундарним бањским местима националног значаја, претежно са целогодишњом понудом, истичу се: Бања Горња Трепча, Бања Врдник, Пролом Бања, Селтерс Бања и Луковска Бања.

⁵⁶ Правци бициклистичких рута *Euro velo* описани су у делу 2.5.4.1.1. ППРС.

Остала секундарна бањска места националног значаја са претежно летњом понудом су: Бања Кањижа, Бања Јунаковић, Бања Русанда, Бања Сланкамен, Бања Врујци, Овчар Бања, Брестовачка Бања, Прибојска Бања, Богutowачка Бања, Матарушка Бања, Новопазарска Бања, Куршумлијска Бања, Рибарска Бања, Гамзиградска Бања, Бујановачка Бања, Сијаринска Бања, Звоначка Бања, Бања Бањска и Пећка Бања. Запуштене бање, због потенцијала и функција у оквиру туристичких дестинација, треба обавезно обновити.

Остале бање су регионалног значаја са летњом понудом.

2.5.3.4.3.5. Планински туристички центри и места

Издавање и рангирање планинских туристичких центара и места као језгара планинских дестинација, извршено је по критеријумима развијености (остварен промет, валоризовани природни ресурси и вредности, изграђеност и уређеност туристичке супраструктуре и инфраструктуре и др.) и перспективности према положају и значају у дестинацијама. Диференцирани су на примарне планинске туристичке центре изразитијег националног и перспективно међународног значаја, секундарна планинска места националног значаја и планинска места регионалног значаја.

Планински центри изразитијег националног и перспективно међународног значаја са целогодишњом понудом су: 1) Копаоник, 2) Стара планина (Јабучко Равниште и перспективно Голема река), 3) Шарпланина (Брезовица), 4) Проклетије (перспективно центар изнад Пећи), 5) Власина (Власинско језеро) и Крајиште (перспективно Бесна Кобила), 6) Голија (Ивањица), 7) Златибор и 8) Тара.

Значајнија секундарна планинска места националног значаја са претежно целогодишњом понудом су: Ваљевске планине/Дивчибаре и перспективно Повлен, Златар и Мокра гора/Дрвенград.

Остала секундарна планинска места националног значаја са делимично целогодишњом понудом су: Рудник, Кучајске планине/Црни Врх и перспективно Бељаница, Гоч, Жељин, перспективно место испод Шаторице и Пилатовице на Копаонику, перспективно место испод Мокре горе тутинске и др.

Остала планинска места су регионалног и перспективно националног значаја, са претежно летњом понудом (Јастребац, Радан, Ртањ, Сува планина, Стол, Кукавица, Фрушка гора, Вршачке планине и др.).

2.5.3.4.3.6. Зоне туристичких кластера

Подела територије Србије на зоне туристичких кластера представља синтезу просторно-функцијског структурирања државне територије у области туризма. Зоне туристичких кластера, као основна подручја туристичког развоја Србије, представљају просторно-функцијске целине пословања обједињене постојеће и потенцијалне туристичке понуде.

Обухватају целе примарне просторе туристичких дестинација и целе секундарне просторе осталих туристичких целина, као и обухваћене градске, бањске и планинске туристичке центре и места и сегменте транзитних/тулинг туристичких правца. Границе зона кластера нису административне већ функцијске, без промене административних надлежности захваћених аутономних покрајина, градова и општина при функционисању кластера.

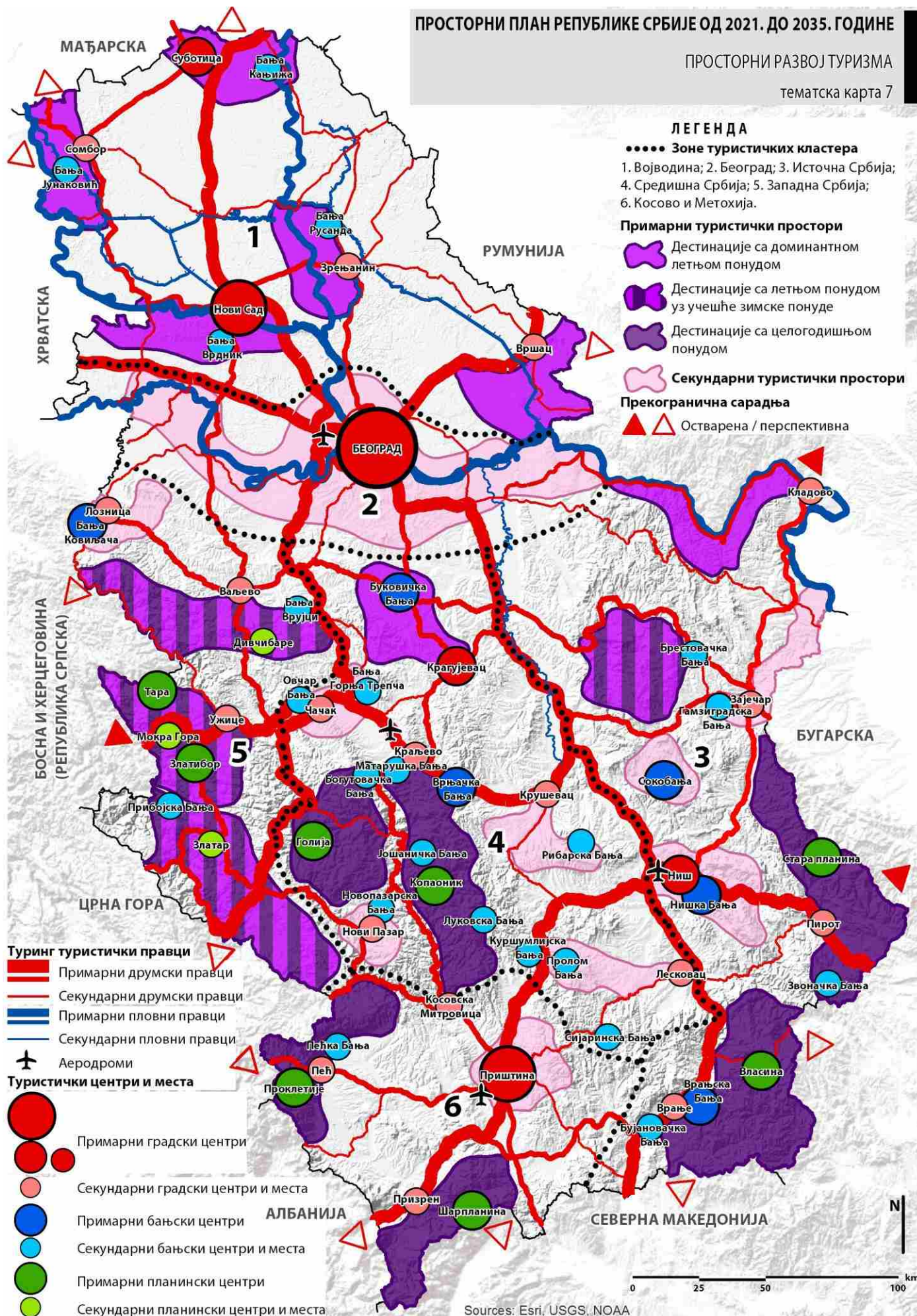
Индикативна подела територије Србије извршена је на следећих шест зона туристичких кластера: 1) Војводина, 2) Београд са околином, 3) Источна Србија, 4) Средишња Србија, 5) Западна Србија, и 6) Косово и Метохија.

2.5.3.4.3.7. Прекогранична сарадња у туризму

Прекогранична сарадња у туризму биће организована у оквиру постојећих и нових Еурорегиона међудржавне сарадње и то:

1. *Започета сарадња уз потребу комплетирања:* Ћердап са Румунијом; Стара планина са Бугарском; и Дрина – Тара – Златибор са БиХ/Републиком Српском;

2. *Перспективна сарадња:* Горње Подунавље са Хрватском и Мађарском; Горње Потисје са Мађарском; Делиблатска пешчара са Румунијом; Власина – Крајиште са Бугарском и Северном Македонијом; Шарпланина са Северном Македонијом и Албанијом; Проклетије и Златар – Пештер са Црном Гором; и Ваљевско – Подрињске планине – Дрина са БиХ/Републиком Српском.

2.5.4. Инфраструктура

2.5.4.1. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура (Реферална карта 3а)

2.5.4.1.1. Путни саобраћај и путна мрежа

У складу са вишегодишњим опредељењем Републике Србије за интензивно планско улагање у развој саобраћаја и у складу са јасним смерницама да се настави са изградњом и унапређењем друмског саобраћаја и путне мреже, критеријуми за одређивање нивоа приоритета формирани су кроз сагледавање аспекта очекиваних позитивних ефеката, са поделом на три нивоа:

- први ниво – примаран економски аспект и аспект квалитетног опслуживања транзитних токова;
- други ниво – примарно повезивање унутар Србије, економски и друштвени аспект, аспект квалитетније интеррегионалне и интрарегионалне сарадње; и
- трећи ниво – друштвени аспект отварања могућности квалитетнијег повезивања удаљених, периферних делова државе.

У појединим случајевима јавља се потреба развоја друмског саобраћаја и путне мреже уважавајући истовремено сва 3 нивоа.

Први ниво је у највећој мери повезан са активностима уз трасе и саобраћајне токове на Коридору X, са припадајућим крацима на територији Републике Србије – државни путеви IA реда број 1 (ГП Хоргош – Нови Сад – Београд – Ниш – Врање – ГП Прешево, IA реда број 3 (ГП Батровци – Београд), IA реда број 4 (Ниш – Пирот – ГП Градина).

Најбитнији правци који већински припадају другом нивоу су: IA реда број 2 (Београд – Чачак – Пожега), IA реда број 5 (Појате – Крушевац – Краљево – Чачак), наставци Пожега – Котроман (граница са БиХ), Пожега – Бољаре (граница са Црном Гором) и Ниш – Приштина (граница са Албанијом), као и развој мреже државних путева IB реда.

Концепција просторног развоја друмског саобраћаја и путне мреже (друмског саобраћајног система) заснива се на две основне целине:

- саобраћајни токови друмских возила са свим својим карактеристикама и специфичностима, уз постојање физичке компоненте (возачи/корисници, возила, елементи намењени контроли, надзору и управљању саобраћајем, регулисање саобраћаја употребом знакова и других елемената саобраћајне сигнализације и опреме и сл.) и нематеријалних особина које су подједнако битне (брзина, структура и густина саобраћајног тока, начини управљања токовима у зависности од тренутног стања, спровођење различитих сценарија организације друмског саобраћаја пратећи промене у захтевима корисника или услова на путној мрежи и окружењу, понуда и тражња превозних услуга и сл.);
- путна мрежа као физичка компонента са својим карактеристикама и специфичностима, тј. њено стање (стање на коловозу и коловоза као физичке структуре, потребе за активностима, угроженост од стране окружења и/или од структуре и обима саобраћајних токова).

Планирани развој друмског саобраћајног система базира се на постојећим секторским стратегијама, плановима, студијама и пројектима. Основно стратешко опредељење је сагледавање Републике Србије као јединствене целине са аспекта друмског саобраћаја и путне мреже. На територији Србије урбани центри као носиоци примарних функција генеришу саобраћајне токове, а упоредо са тиме се и развој путне

мреже конципира са циљем подршке развоју и задовољења потреба за кретањима ка урбаним системима и центрима.

Просторни развој друмског саобраћаја и путне мреже засниваће се на:

- развоју друмског саобраћаја и путне мреже који подржава и подржан је економским и социјалним развојем;
- планирању, пројектовању и спровођењу активности које унапређују стање на трасама путне мреже у међународном Коридору X;
- планирању, пројектовању и спровођењу активности у развоју путне мреже ради бољег повезивања територије Републике и са окружењем;
- развој система јавно-приватног партнерства у реализацији и организацији друмског саобраћаја;
- реконструкцији, рехабилитацији, модернизацији и унапређењу постојеће мреже државних путева I и II реда, општинских путева и улица;
- модернизацији и стандардизацији друмског саобраћајног система са даљим прилагођавањима европским стандардима;
- планирању, пројектовању, реализацији и праћењу пројеката који се односе на надзор, контролу и управљање друмским саобраћајем;
- унапређењу система јавног превоза путника у урбаним центрима Београду, Новом Саду, Нишу, Приштини и Крагујевцу (и другим урбаним центрима), на принципима усмерености ка корисницима уз уважавање постојећих ограничења и потенцијала и очекиваних потреба, у циљу квалитетног задовољења потреба корисника и омогућавања развоја привредних активности;
- стимулацији и спровођењу пројеката који валоризују предности јавног превоза путника, уважавајући број становника који ће бити обухваћени, величину насеља и утицајног гравитационог подручја, уз адекватан избор врста и категорија возила намењених превозу корисника, са додатном подршком оним решењима која су еколошки и енергетски прихватљивија; и

Планска решења развоја друмског саобраћаја и путне мреже су (Тематска карта 8):

- увођење нових технологија у надзору, контроли и управљању саобраћајем, формирање потпуних и доступних база података;
- квалитетније управљање унапређењем планирања, пројектовања и извођења, експлоатације и одржавања путне мреже, бољом организацијом и већом безбедношћу друмског саобраћаја;
- активности на формирању садржаја потребних за интерактивну повезаност друмског саобраћајног система и корисника, превасходно дуж међународног Коридора X, са подизањем нивоа услуге (системи надзора, контроле и управљања саобраћајем, комплетирање и унапређење пратећих садржаја);
- реконструкција и рехабилитација на појединим деловима Коридора X: граница са Републиком Мађарском (гранични прелаз Хоргош) – Нови Сад – Београд – Ниш – граница са Републиком Северном Македонијом (гранични прелаз Прешево) (IA број 1, E-75); граница са Републиком Хрватском (гранични прелаз Батровци) – Београд (IA број 3, E-70);
- комплетирање дела обилазнице око Београда (сектори Б4, Б5 и Б6) која је у саставу Коридора X: пројектовање и изградња сектора Ц (Бубањ поток – Болеч – Старчево – Панчево исток – Панчево север), очување коридора за северни део аутопутске обилазнице око Београда (веза IA број 1–IB број 13–IIA број 130 и/или IIA број 131–IB број 10 уједно крај сектора Ц, петља Панчево север);
- завршетак изградње аутопутског правца и активности на аутопутској рути 4 (SEETO): граница са Румунијом – Вршац – Панчево (IB број 10, E-70) – Београд (обилазница око Београда) – Чачак – Пожега (IA број 2 (E-763) – Ариље – Ивањица (IB

број 21, Е-763) – Сјеница (Дуга Пољана) – Бољаре (граница са Републиком Црном Гором) (ПА број 197, Е-763);

- завршетак изградње на аутопутском правцу Појате – Крушевац – Краљево – Чачак (ИА број 5, Е-761) – Пожега (ИА број 2, Е-761/Е763) – Ужице – Котроман (граница са Босном и Херцеговином) (ИБ број 23, ИБ број 28, Е-761);

- изградња аутопутског правца Кузмин – Сремска Рача (граница са Босном и Херцеговином);

- изградња аутопутског правца Београд – Зрењанин (ИБ број 13) – Нови Сад (ИБ број 12);

- изградња деонице Нови Београд – Сурчин као дела аутопута Е-763;

- активности на правцу Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Бачка Паланка (ИБ број 12) – крак према Шиду (Бачка Паланка – Нештин – Визићи – Кузмин, нови мост преко Дунава) (ИБ број 19);

- изградња брзе саобраћајнице Нови Сад – Рума (ИБ број 21), у наставку аутопут Рума – Шабац (ИБ број 21) – са краком брзе саобраћајнице Шабац – Лозница (ИБ број 26), веза са Босном и Херцеговином и даља веза постојећим правцем Шабац – Ваљево (ИБ број 21) и Ваљево – Пожега (ИБ број 21);

- завршетак изградње брзе саобраћајнице, веза са државним путем ИА број 1 – Баточина – Крагујевац (ИБ број 24), у наставку правац Крагујевац – Мрчајевци – веза са државним путем ИА број 5 (ИБ број 24, ИБ број 46);

- активности на брзој саобраћајници Голубац – Доњи Милановац – Брза Паланка (ИБ број 34) и Кладово – Неготин (ИБ број 35);

- активности на правцу Краљево – Ушће – Рашка (са краком према Косовској Митровици) – Нови Пазар – Рибариће (ИБ број 22);

- активности на брзој саобраћајници, рути 5 (SEETO) Параћин – Бољевац – Зајечар – Вршка чука (граница са Бугарском) (ИБ број 36, Е-761), крак Зајечар – Неготин (ИБ број 35);

- активности на путу рута 6 (SEETO): граница Црне Горе – Рибарићи – Косовска Митровица – Приштина (Е-65, Е-80, М-2);

- активности на аутопутској рути 7 (SEETO) Ниш – Прокупље – Куршумлија – Приштина (ИБ број 35, Е-80)) и даље постојећом трасом до границе са Републиком Албанијом;

- активности на аутопутском правцу Приштина – Пећ – граница са Републиком Црном Гором;

- активности на аутопутском правцу Бујановац – Кончуљ – Гњилане – Штрпце;

- изградња пута брзе саобраћајнице на траси Иверак – Лајковац (ИБ број 27);

- активности на траси Ковин – Смедерево – веза са државним путем ИА број 1 (ИБ број 14);

- активности на изградњи брзе саобраћајнице на траси Голубац -Пожаревац (ИБ број 34) – веза са државним путем ИА број 1 (ИБ број 33);

- реконструкција и изградња путног правца Горњи Милановац – Клатичево – Таково (ПА број 177);

- реконструкција и изградња путног правца Нови Пазар – Дуга Пољана – Сјеница (ИБ број 29);

- завршетак неизграђене везе државних путева ИБ реда 23 и ИБ реда 29, на делу Милешева – Аљиновићи (ПА број 200);

- активности на попречној путној вези државних путева ИА реда број 1 и 2 (алтернативни аутопутски коридор), трасом Лајковац – Лазаревац (ИБ бр. 27 и 22) – Аранђеловац (са везом ка Орашцу и Младеновцу, ПА број 151 и ИБ број 25) – Топола (ИБ бр. 27 и 25) – Рача – Свилајнац (ИБ број 27) – Деспотовац (ПА број 160) – Бор;

- активности на коридору државног пута већ наведених деоница граница са Републиком Румунијом – Кладово – Неготин – Зајечар и деонице Зајечар – Ниш (ИБ број 35)(алтернативни аутопутски коридор);
- реконструкција и изградња на правцу Осечина – Пецка – Љубовија (ПА број 141);
- реконструкција и рехабилитација путног правца Тутин – Нови Пазар (ПА број 203);
- активности на путном правцу Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Суботица (веза са Републиком Мађарском) (ИБ број 12, Е–662) – Сента (ИБ број 300) – Кикинда (веза са Републиком Румунијом) (ИБ број 13);
- активности на траси Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Врбас (ИБ број 15, веза са ИА број 1, Е–75) – Кикинда (веза са Републиком Румунијом) (ИБ број 13), са краком путним правцем Кула – Оџаци (ПА број 110) – Српски Милетић (ИБ број 12) – Богојево – граница са Републиком Хрватском (ИБ број 17);
- активности на путном правцу Кикинда (веза са Републиком Румунијом) – Зрењанин (ИБ број 13) – Вршац – Бела Црква (ИБ број 18) и преко Дунава веза са Зајечаром (ИБ бр. 34 и 35) – веза са Републиком Бугарском (ИБ број 36), Књажевцем (ИБ број 35) и Пиротом (ПА број 221) и веза са ИА број 4;
- активности на путном правцу Ђала – Нови Кнежевац (веза са Републиком Мађарском) (ПА број 103) – Чока – Кикинда – Зрењанин (ИБ број 13) – Панчево (ПА број 130) – Ковин (ИБ број 14);
- активности на путном правцу Бујановац – Трговиште – Лесница (веза са Републиком Северном Македонијом) (ПА бр. 233, 234, 235);
- активности на путном правцу Кокин Брод – Прибој (веза са Босном и Херцеговином) (ПА број 194);
- активности на правцу Пирот – Лесковац – Лебане – Приштина (ИБ број 39);
- активности на правцу Мали Пожаревац – Младеновац – Топола (ИБ број 25) – Рудник (ПА број 152) – веза са ИА број 2;
- активности на траси Пожаревац – Кучево – Мајданпек – граница са Бугарском (ИБ број 33);
- активности на путном правцу Љиг – Мионица – Дивци (ПА број 150);
- реконструкција и изградња путног правца Владичин Хан – Сурдулица (ИБ број 40) – Босилеград – Рибарци (веза са Републиком Бугарском) (ПА број 231);
- реконструкција мостова и тунела на примарној мрежи;
- изградња обилазница око градских и општинских центара;
- ширење аутопутске обилазнице око Суботице у профил аутопута (гранични прелаз Келебија – петља Суботица југ) (ИБ број 11).

Просторни развој бициклистичког саобраћаја и мреже бициклистичких стаза засниваће се на активностима на коридорима бициклистичких стаза (који садрже главну и алтернативне руте) на територији Републике Србије, основним правцем север-југ са бочним везама и систему центара развоја бициклизма у циљу остваривања међудржавне сарадње (у склопу европске мреже бициклистичких рута – *EuroVelo*, и то:

- *EuroVelo* 6: Бачки Брег (Граница са Републиком Мађарском) – Сомбор – Апатин – Богојево – Бачка Паланка – Нови Сад – Београд – Панчево – Ковин – Стара Паланка, крак према Републици Румунији: Стара Паланка – Бела Црква – Калуђерово (граница са Републиком Румунијом), крак према Републици Бугарској: Стара Паланка – Рам – Велико Градиште – Голубац – Доњи Милановац – Кладово – Неготин – Мокрање (граница са Републиком Бугарском);
- *EuroVelo* 11: Хоргош (граница са Републиком Мађарском) – Сента – Нови Бечеј – Зрењанин – Београд – Панчево – наставак планираном рутом *EuroVelo* 6 – Смедерево –

Пожаревац – Свилајнац – Деспотовац – Ћуприја – Алексинац – Ниш – Лесковац – Врање – Прохор Пчињски (граница са Републиком Северном Македонијом);

– *EuroVelo* 13: Келебија (граница са Републиком Мађарском) – Суботица – Бачки Виногради (граница са Републиком Мађарском), Ђала (граница са Републиком Мађарском) – Нови Кнежевац – Кикинда – Српска Црња (граница са Републиком Румунијом), Ватин (граница са Републиком Румунијом) – Вршац – Бела Црква – наставак планираном рутом *EuroVelo* 6 до Мокрања – Зајечар – Књажевац – Пирот – Димитровград – Градина (граница са Републиком Бугарском);

– Потенцијална рута која би повезала постојеће руте *EuroVelo* 6 и 11 са рутом *EuroVelo* 8, трасом Београд – Обреновац – Лајковац – Чачак – Пожега – Ужице – Вишеград – Сарајево – Коњиц – Мостар – Габела – Хум – Билећа – Никшић – Подгорица;

– Планирана „Савска рута”: Београд – Бољевци – Купиново – Прово – Шабац – Сремска Митровица – Засавица – Бадовинци (правац према Босни и Херцеговини и Хрватској);

– Планирана бициклистичка стаза од Београд до Новог Сада.

Као посебан аспект дефинисан је развој саобраћаја у градовима који стратешки подразумева стимулисање еколошки прихватљивих система (превозна средства на електро погон, пешачење, употреба бицикала и сл.), фаворизовање јавног превоза путника уз увођење напредних технологија у надзору, контроли и управљању.

2.5.4.1.2. Железнички саобраћај и железничка мрежа

Обнова постојећих и изградња модерних железничких саобраћајница на најважнијим коридорима омогућиће развој савремене мреже железничких пруга у Србији.

Планска решења дефинисана су на основу значаја и улоге пруга према званичној категоризацији мреже: магистралне пруге, посебно на Коридору X, решавање железничких чворова, регионалне пруге, изградња нових пруга, пограничне станице, локалне и манипулативне пруге.

Програм развоја Коридора X усклађен је са суседима, државама југоисточне Европе и земљама Европске уније. Обим, значај, финансијско улагање, утицај на окружење, пропозиције развоја за дужи период (компатибилност са плановима развоја у окружењу и шире) код пројекта изградње (реконструкције и модернизације) пруга на Коридору X од највећег су значаја за Републику Србију и утичу на планове развоја у свим областима.

Развој железничког саобраћаја заснива се на следећим принципима:

- усклађеност са међународним документима;
- институционална организованост;
- економска исплативост, друштвена оправданост и еколошка прихватљивост;
- уравнотежени развој мреже са просторног, техничког и технолошког аспекта;
- усмереност ка корисницима, уз обезбеђење доступности и конкурентности;
- интеграцији са окружењем и другим видовима саобраћаја; и
- побољшања интероперабилности и безбедности мреже.

Планирана је примена следећих техничко-технолошких параметара, стандарда и садржаја за развој пруга јавне железничке мреже у Републици Србији:

– товарни профил GC на магистралним пругама Коридора X, а товарни профил GB на регионалним пругама;

– осовинско оптерећење 22,5 тона/осовини на магистралним пругама Коридора X, осталим магистралним и регионалним пругама;

- брзина на прузи 200 km/h, на појединим деоницама 160 km/h услед техничких разлога и инвестиционе оправданости, на магистралним пругама Коридора X са денивелисаним укрштајима са друмском инфраструктуром, као и 120 km/h на осталим магистралним и регионалним пругама, са планираним денивелисаним укрштајима са друмском инфраструктуром у крајњим фазама реализације, а на локалним пругама према стању пруге до 60 km/h;

- дужина воза 600 m на магистралним пругама Коридора X, с тим да се на сваких око 25 km планира службено место са колосецима за пријем возова дужине 750 m комбинованог транспорта, 600 m на осталим магистралним пругама, а 500 m на регионалним пругама;

- дефинисање дугорочног оптималног техничко-технолошког решења за железничке чворове у циљу задовољења потреба функционалности железничког саобраћаја, урбаног окружења, развоја привреде и потреба грађана;

- путничке станице се опремају уз интегрисање у урбано окружење, са пословним, комерцијалним, културним и другим садржајима који прате саобраћај или су индиректно везани за проток путника;

- у станицама отвореним за међународни саобраћај основни инфраструктурни елементи и садржаји у функцији превоза путника треба да испуне услове, стандарде и принципе који су дефинисани обавезујућим документима;

- робни терминали у великим чворовима и на местима контакта железнице са друмским, ваздушним и водним саобраћајем формирају се као мултимодални логистички центри.

Планска решења развоја железничког саобраћаја су (Тематска карта 9):

1. реконструкција, изградња и модернизација постојећих пруга Коридора X (E–70 и E–85) кроз Србију у двоколосечне електрифициране пруге високих перформансије за брзине 160-200 km/h, за мешовити (путнички и теретни) саобраћај и комбиновани транспорт:

- Београд – Нови Сад – Суботица – граница Мађарске (Келебија);
- Београд – Ниш (E–70 и E–85);
- Ниш – Димитровград – граница Бугарске (E–70) и изградња железничке обилазнице око Ниша;
- Београд – Шид – граница Хрватске (E–70);
- Ниш – Прешево (E–85);

2. реконструкција и модернизација пруге Београд – Врбница – граница Црне Горе (Бар), деоница Ваљево – Врбница;

3. реконструкција, модернизација и електрификација једноколосечне пруге Београд – Панчево – Вршац – граница Румуније, са изградњом другог колосека, за брзину од 160 km/h;

4. реконструкција и модернизација једноколосечне пруге Лапово – Краљево – Лешак – Косово Поље – Ђенерал Јанковић – граница Северне Македоније, са изградњом другог колосека на деоници Лапово – Крагујевац – Краљево и електрификацијом и реконструкцијом на деоници Краљево – Рудница;

5. реконструкција и модернизација пруге Суботица – Богојево – граница Хрватске са изградњом триангле испред станице Богојево;

6. развој великих железничких чворова на Коридору X (железнички чворови Београд, Нови Сад, Суботица и Ниш) и решавање железничког саобраћаја у већим центрима (Панчево, Врбас, Вршац, Рума, Ваљево, Краљево, Лапово, Пожега), реконструкцијом и модернизацијом пруга и станица у складу са потребама и плановима развоја градова;

7. обнова регионалних пруга – ревитализација, модернизација и електрификација постојећих једноколосечних пруга, са изградњом капацитета за повезивање значајних корисника железничких услуга:

- Сталаћ – Краљево – Пожега, електрификација и савремена СС и ТК постројења на деоници Сталаћ – Краљево;

- Мала Крсна – Мајданпек – Бор – Распутница 2 – (Вражогрнац);

- Ниш – Зајечар – Прахово Пристаниште;

- Рума – Шабац – Распутница Доња Борина – граница Босне и Херцеговине;

- Нови Сад – Богојево;

- Панчево – Зрењанин – Кикинда – граница Румуније;

- Банатско Милошево – Сента – Суботица;

- Нови Сад – Сајлово – Римски Шанчеви – Орловат;

- Ниш – Дољевац – Куршумлија – Косово Поље;

- Суботица – Хоргош – граница Мађарске;

8. проширење мреже изградњом нових пруга

- обилазна теретна пруга Бели Поток – Винча – Панчево;

- наставак изградње пруге Ваљево – Лозница;

- Суботица – Баја;

- Рашка – Нови Пазар;

- Пећ – граница са Црном Гором;

- Собовица – Лужнице – крак Баточина у Крагујевцу;

- двоколосечна пруга Београд (Земун) – аеродром „Никола Тесла”.

9. реконструкција и изградња недостајућих капацитета у постојећим пограничним станицама (Суботица, Хоргош, Кикинда, Вршац, Богојево, Шид, Брасина, Прешево, Ђенерал Јанковић, Врбница и Димитровград) и изградња нових, у складу са планом реконструкције и обнове пруга и државним одлукама;

10. обнова локалних и манипулативних пруга у складу са развојним потребама.

Систем метроа на подручју Београда је пројекат од значаја за Републику Србију, не само по потребним финансијским средствима за његово планирање, пројектовање и изградњу, већ и по ефектима на друштво и простор који се очекују током реализације наведених активности. Метро систем ће бити окосница јавног превоза путника на територији Београда, са значајним утицајима на просторни развој.

2.5.4.1.3. Ваздушни саобраћај и аеродромска инфраструктура

Принципи развоја ваздушног саобраћаја подразумевају: ефикасност и безбедност управљања ваздушним простором, обезбеђење најбоље понуде корисницима, економично управљање, повећање ефикасности, имплементацију стандарда и процедура у заштити животне средине, мултимодално повезивање свих видова саобраћаја и примену свих стандарда и процедура у систему управљања аеродромском инфраструктуром, како би се ваздушни саобраћај одвијао безбедно.

Основна концепција просторног развоја аеродромске инфраструктуре заснива се на развоју и опремању међународних аеродрома и даљој реализацији пројеката у оквиру мреже аеродрома са дозволом и аеродрома са сагласношћу (који у територијалном смислу чине мрежу регионалних аеродрома). Припадност законски дефинисаној категорији аеродрома није константна и у том смислу су могуће промене у периоду имплементације овог ППРС.

Планска решења за међународне аеродроме су (Тематска карта 10):

1. постојећи комплекс аеродрома „Никола Тесла” у Београду – планиране су активности које су утврђене кроз постојећу планску документацију за аеродром и кроз

планове развоја на подручју Београда. Ове активности обухватају: изградњу нових саобраћајних и инфраструктурних објеката; реконструкцију и доградњу постојећих објеката; просторно трасирање и техничко дефинисање повезивања са железничким и друмским саобраћајницама и системом градског превоза; формирање карго комплекса и унапређење постојећих и изградњу нових аеродромских садржаја ради повећања капацитета, у складу са очекиваним растом броја путника и обима робног транспорта;

2. нова локација аеродрома Београд – услед просторног ограничења на постојећој локацији аеродрома, предвиђена је нова локација на 10 km западно од аеродрома „Никола Тесла“, 24 km од Београда у непосредној близини ауто-пута Е70 на потезу Грмовац – Добановци – Деч. Полазно дефинисање капацитета и потреба, на основу чега ће се приступити изради потребне документације, указује на комплекс од око 1.100 ha, са три полетно-слетне стазе, два путничка терминала, два робна терминала, логистичком и слободном царинском зоном, модерном навигационом опремом и системом светлосног обележавања и Кодном ознаком аеродрома 4F;

3. аеродром „Константин Велики“ у Нишу – планиране су активности унапређења услуга изградњом нове и реконструкцијом постојеће инфраструктуре, како би аеродром добио статус интермодалног центра;

4. аеродром „Морава“ у Краљеву – планиране су активности унапређења услуга изградњом нове и реконструкцијом постојеће инфраструктуре, како би се извршило одговарајуће позиционирање намена, садржаја, објеката и начин повезивања аеродрома на планирану мрежу аутопутева (Моравски коридор) и др;

5. изградња новог аеродрома Нови Сад – на локацији која се налази на око 15 km југоисточно од Новог Сада, у непосредној близини ауто-пута А1, на потезу Ковиљ – Шајкаш – Будисава, са обухватом од око 300 ha и кодном ознаком аеродрома 4Е. Непосредна близина пруге представља перспективу за развој робног, мултимодалног транспорта;

6. аеродром у Приштини – планиране су активности унапређења услуга изградњом нове и реконструкцијом постојеће инфраструктуре. Планирано је и унапређење регионалних веза успостављањем потребног обима саобраћаја на релацији Београд – Приштина.

Планска решења за остале аеродроме су (Тематска карта 10):

1. проширење, модернизација и опремање локације аеродрома „Ченеј“ LYNS у Новом Саду;

2. изградња новог аеродрома Крушевац – на локацији која се налази југоисточно од Крушевца на потезу Росуље, са кодном ознаком 2Б за инструментално летење. Постојећи аеродром „Коширско поље“ LYKS је у процесу гашења, с обзиром на његову близину центру града Крушевца и планиране друге намене;

3. завршетак реализације пројекта аеродрома „Сребрно језеро“ у Великом Градишту;

4. изградња новог аеродрома Бор – на локацији која се налази ван зоне утицаја рудника;

5. завршетак реализације пројекта и пуштање у функцију аеродрома „Прањани“, Горњи Милановац;

6. у току имплементације ППРС потребно је урадити одговарајућу документацију на основу које ће се додатно дефинисати и утврдити које аеродроме из постојеће мреже треба у функционалном смислу модернизовати и реконструисати у циљу даљег остваривања равномернијег регионалног развоја, јачања територијалног интегритета и развоја система ваздушног транспорта;

7. урадиће се додатна провера могућности коришћења постојећих војних аеродрома у Сомбору и Сјеници у цивилне сврхе.

2.5.4.1.4. Водни саобраћај и пловни путеви

Планирани развој водног саобраћаја и водних путева обухвата: изградњу нових лука; имплементирање решења која утврђују Дунав као стратешки водни и развојни правац; имплементирање концепта управљања и развој основних техничко-технолошких подсистема; интеграцију са окружењем и другим видовима саобраћаја у националну и међународну саобраћајну мрежу; активирање потенцијала реке Саве и Тисе; и реализацију пројеката оспособљавања пловних путева. Предвиђен је наставак активности на унапређењу услова пловидбе и пропусне моћи лука, редефинисању граничних прелаза за водни саобраћај, и заједничких процедура (Управе граничне полиције и Управе царина) за пловила у међународном саобраћају којима је лука укрцаја или одредишна лука у Републици Србији.

Унапређење пловних путева подразумева уважавање принципа заштите животне средине који се односе на еколошке коридоре од међународног значаја на пловним рекама са њиховим обалским појасевима (Дунав, Сава, Тиса и др.), уз израду одговарајуће студијску документације за потенцијалне пловне путеве који нису у коришћењу.

Планска решења развоја водног саобраћаја и водних путева су (Тематска карта 11):

- рехабилитација унутрашњих пловних путева са обезбеђењем чишћења, продубљивања, сигнализације и одржавања;
- увођење савремених технологија транспорта (интермодални транспорт, контејнеризација, RO/RO саобраћај, *Hucke rack* терминали, речно-морска пловидба);
- хидротехнички и багерски радови на критичним секторима на Дунаву и Сави;
- адаптација бродских преводница у саставу ХЕПС „Ђердап 1” и ХЕ „Ђердап 2”;
- унапређење услова за превоз бродова у оквиру бране на Тиси;
- вађење потопљене немачке ратне флоте из Другог светског рата (река Дунав);
- имплементација пројеката интелигентних транспортних система у унутрашњем водном транспорту (систем хидрометеоролошких станица на унутрашњим водним путевима, успостављање VTS (*Vessel Tracking System*/Сервис за управљање бродским саобраћајем) и гласовног VHF (*Very high frequency*/Ултра висока фреквенција) система, развој инсталација система за навигационо праћење и електронско обележавање пловног пута на Дунаву и Сави – AtoNs (*Pilot for Aids to Navigation*/Помоћ у навигацији);
- проширење капацитета луке у Смедереву и изградња приступне железничке и друмске инфраструктуре;
- изградња нових лука у Београду и Апатину;
- изградња нових лучких капацитета лука у Богојеву, Сремској Митровици, Прахову и Сенти;
- реконструкција, проширење и модернизација капацитета других лука у складу са комерцијалном тражњом и могућностима;
- у циљу унапређења туристичке понуде одређена је мрежа путничких пристаништа отворених за међународни саобраћај, која обухвата постојећа пристаништа као и она у различитим фазама реализације: Београд, Земун, Нови Сад, Апатин, Бачка Паланка, Сремски Карловци, Беочин (Банаштор), Смедерево, Костолац, Велико Градиште, Голубац, Лепенски Вир, Доњи Милановац, Кладово, Неготин, Шабац, Сремска Митровица, Тител, Бечеј, Кањижа и Сента;
- изградњу марина на пловној мрежи и развој наутичког туризма;
- подршка годишњим манифестацијама у форми крстарења дуж Дунава, Саве, Тисе, Тамиша, пловидбе каналском мрежом, сплаварења Дрином, Ибром, Моравом; и

- организовано уређивање обала и целокупне инфраструктуре која прати туристичке манифестације.

У току имплементације ППРС потребно је извршити проверу и, према потреби, урадити нову класификацију лука и пристаништа (на луке од међународног значаја, националне луке од покрајинског значаја и националне луке од значаја за локалну самоуправу).

Основни просторни и експлоатациони услови за луке од међународног значаја и услуге које се пружају су:

- да се налази на водном путу категорије Е и да има утврђено лучко подручје у складу са законом;

- да располаже техничком производношћу за претовар најмање 500.000 t робе на годишњем нивоу;

- микролокација луке мора да омогући повезивање три вида транспорта, и то друмски-железнички-унутрашњи водни транспорт, тј. да буде повезана са главним друмским и железничким саобраћајницама које морају да испуњавају дефинисане стандарде и техничке карактеристике у складу са важећим споразумима;

- својим садржајима и активностима не сме да угрожава животну средину;

Основни просторни и експлоатациони услови за националне луке од покрајинског значаја и услуге које се пружају су:

- да се налази на водном путу категорије Е и да има утврђено лучко подручје у складу са законом;

- да располаже техничком производношћу за претовар најмање 300.000 t робе на годишњем нивоу;

- микролокација националне луке мора да омогући повезивање најмање два вида транспорта, и то: железнички-унутрашњи водни транспорт и друмски-унутрашњи водни транспорт;

- макролокација националне луке мора да буде повезана са магистралним друмским саобраћајницама;

- својим садржајима и активностима не сме да угрожава животну средину;

Основни просторни и експлоатациони услови за националне луке од значаја за локалну самоуправу и услуге које се пружају су:

- да се налази на водном путу категорије Е и да има утврђено лучко подручје у складу са законом;

- да располаже техничком производношћу за претовар најмање 150.000 t робе на годишњем нивоу;

- микролокација националне луке од значаја за локалну самоуправу мора да омогући повезивање најмање два вида транспорта, и то: железнички-унутрашњи водни транспорт и друмски-унутрашњи водни транспорт и да буде повезана са магистралним саобраћајницама друмског саобраћаја;

- својим садржајима и активностима не сме да угрожава животну средину;

Основни просторни и експлоатациони услови за пристаништа су:

- подручје пристаништа мора да буде утврђено у складу са законом и да располаже техничком производношћу за претовар најмање 100.000 t робе на годишњем нивоу;

- пристаниште за сопствене потребе мора да буде удаљено од најближе луке најмање 20 gkm, осим у случају када се оснива за потребе претовара угља који се добија експлоатацијом из воде, као и за складиштење обавезних резерви нафте и деривата нафте; и

- пристаниште својим садржајима и активностима не може да угрожава и нарушава животну средину.

2.5.4.1.5. Интермодални саобраћај

Локације саобраћајних терминала треба да задовоље три групе захтева: својства логистичких токова, да би се терминали градили на испитаним, стратешким локацијама; технологију рада терминала са потребним капацитетима; и расположиво земљиште са својим окружењем за изградњу интермодалних терминала и логистичких центара који су величине од 10 до 100 хектара.

На функционалном нивоу терминали се могу разврстати у три нивоа: европски, регионални и локални. Терминали на европском нивоу јесу лучки (*hub* и *gateway* терминали) или велики интермодални терминали (контејнерски, *Hucke packe*, Ro-Ro) као места највеће концентрације токова терета и техничких опреме, са највећом понудом логистичких услуга, који у себи или у ближој околини имају мање помоћне терминале за посебне врсте терета (расуте, Ro-Ro, контејнерске, генералне терете итд.) из којих се различитим видовима транспорта терет одвози у мање, регионалне терминале. На регионалном нивоу терминали су смештени на главним европским транспортним коридорима, повезани су са различитим међународним трговинским и саобраћајним мрежама, имају наглашену саобраћајно-дистрибутивну функцију и користе савремене технологије интермодалног транспорта. На локалном нивоу треба развијати велики број терминала у којима је заступљен знатно мањи број технолошких операција него у претходне две категорије, уз пружање различитих логистичких услуга.

Предложене локације интермодалних терминала и логистичких центара у Републици Србији који ће представљати део глобалне мреже логистичких центара су:

- логистички центри од међународног значаја развијаће се на коридорима X и VII, у великим привредним чвориштима Београд, Нови Сад, Ниш, Суботица, Смедерево, Прахово и Димитровград (алтернативно Пирот);

- логистички центри који би могли бити од међународног значаја су Крагујевац, Сремска Митровица и Сомбор (алтернативно Апатин);

- логистички центри националног и регионалног значаја развијаће се у гравитационим зонама регионалних и привредних центара Кикинда, Зрењанин, Вршац, Ваљево, Ужице, Крушевац (алтернативно Карљево), Прешево, Шабац, Јагодина, Чачак и Приштина;

- логистички центри регионално-субрегионалног значаја су Панчево, Бачки Петровац, Врбас, Богојево, Бачка Паланка, Нови Пазар, Лесковац и Врање.

У великим привредним центрима у Републици Србији већ постоје делови развијене транспортне инфраструктуре, као и делимично изграђени и развијени логистички системи, који би под одређеним условима могли представљати елементе будућих логистичких центара.

Стварање слободних зона у склопу логистичких центара додатно привлачи инвестиције и покретање различитих привредних активности које нису директно везане за транспортну индустрију, али је она њихов неизоставни део. Јавља се могућност и за успостављање јавно-приватног партнерства.

Националним програмом јавне железничке инфраструктуре за период од 2017. до 2021. године планирана је изградња терминала за интермодални транспорт у Београду, Новом Саду и Нишу поред постојећих теретних ранжирних станица, као део железничке инфраструктуре.

У пројекте који су у фази припреме за извођење спада изградња првог модерног интермодалног терминала у Београду, у Батајници. Предвиђена је на источно/источно медитеранском коридору и на месту сучељавања главних међународних линија железничког и друмског теретног саобраћаја. Терминал ће бити у индустријској зони Београда, на раскрсници међународних линија за комбиновани транспорт: СЕ 70 Шид –

Београд – Ниш – Димитровград; СЕ 79 Београд – Бар (Анкона/Бари) и СЕ 85 Суботица – Београд – Ниш – Прешево. Капацитет претовара терминала ће бити 80.000 TEU годишње, уз могућност проширења. Терминал ће омогућити скраћено време путовања дуж источно/источно медитеранског коридора и имаће значајан утицај на домаћи и међународни саобраћај, трговину, регионалну интеграцију, одрживи раст и смањење емисије угљен-диоксида.

Поред планиране инвестиције у изградњу интермодалног терминала у Батајници, ЕУ ће финансирати и друге мере које имају за циљ унапређење повезаности у региону дуж коридора Трансевропске саобраћајне мреже.

У пројекте за које је документација у фази израде, спада пројекат изградње Робно-транспортног центра Београд у Макишком пољу (прва фаза). На контејнерском терминалу је планиран рад на пријему и отпреми контејнера друмским и железничким возилима, претовар, одлагање и складиштење контејнера.

У току је завршетак израде техничке документације за прву фазу реконструкције капацитета у станици Београд Ранжирна за потребе формирања железничког контејнерског терминала са неопходним капацитетима за рад са контејнерима, изменљивим транспортним судовима и полуприколицама.

У припреми су пројекти изградње терминала за интермодални транспорт у Новом Саду и Нишу. Планирају се као стратешки пројекти за концентрацију робних токова из ширег гравитационог подручја. Њихова изградња се планира у близини постојећих железничких ранжирних станица.

Према посебном документу града Новог Сада предложени су дефиниција и садржај логистичког центра Нови Сад, као доминантног логистичког центра у Војводини – Лука Нови Сад за контејнерски терминал и Ro-Ro саобраћај, Ранжирна станица Нови Сад са контејнерским терминалом, складиштима и Ro-La саобраћајем и новопроектирани логистички центар „Европа-Азија” као контејнерски терминал и терминал за расуте терете.

На иницијативу појединих локалних самоуправа, а на основу потреба за превозом и стања инфраструктурних капацитета, потенцијал за изградњу терминала постоји у: Пироту, Апатину, Смедереву, Бачкој Паланци, Шапцу и Вршцу. За реализацију ових пројеката потребно је приступити изради планске и техничке документације како би се дефинисали сви елементи и садржаји терминала и недостајући делови инфраструктуре.

Поред терминала којима би управљала железница, у Републици Србији се планира изградња логистичких центара који би имали друге облике управљања, а колосеком били повезани на најближу железничку пругу. Реализација ових пројеката условљена је могућношћу обезбеђења финансијских средстава.

У складу са концептом коришћења водних ресурса са лукама (као логистичким центрима одговарајућег нивоа услуга) и подстицања коришћења еколошки прихватљивих облика транспорта, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре планира пројекат „Изградња нових и модернизације постојећих лука са интермодалним терминалима на територији Републике Србије”, ради унапређења мобилности и мултимодалности и повећања теретног саобраћаја на рекама. Развој интермодалног транспорта изградњом интермодалних терминала предвиђен је у плановима развоја следећих лука:

- проширење лучког подручја у Београду, а структуру нове луке Београд на Дунаву (I фаза до 2020, II до 2028, III до 2040) би, између осталог, требало да чине контејнерски терминал, Ro- Ro и *Hucke pack* терминали;

- у луци Богојево изградња и развој интермодалног терминала;
- у луци Бачка Паланка изградња контејнерског терминала;

- у луци Нови Сад изградња контејнерског терминала, Ro- Ro и *Hucke pack* терминала, као и развој логистичких подсистема;
- у луци Панчево изградња контејнерског и Ro- Ro терминала;
- у луци Прахово изградња контејнерског терминала; и
- у складу са подацима о количинама робе, утврдиће се и потреба за интермодалним терминалима у Апатину и Шапцу.

Планиран је нови робни терминал на Аеродрому „Никола Тесла” који ће обезбедити савремену технологију и опрему за опслуживање „*bulk*” и авиопошиљака у савременим јединицама интермодалног транспорта (авио и контејнери опште намене).

У склопу аеродрома „Константин Велики” предвиђа се развој „Целине Г” која представља комплекс за логистичку развојну зону Ниша (површине око 7,5 ha, а сама логистичка развојна зона је око 5,4 ha).

Предложени логистички центри могу у ширем смислу да буду део логистичког простора, нпр. логистички центар Суботица може се у даљим фазама развоја третирати као део логистичког простора Сегедин – Суботица – Сента.

2.5.4.1.6. Гранични прелази

Мрежа граничних прелаза развијаће се усклађено са планираним развојем саобраћајне инфраструктуре, уз компатибилност са техничко-технолошким решењима која су примењена у суседним државама. Приликом планирања нових инфраструктурних коридора и саобраћајних праваца ка суседним државама, предвидеће се изградња ГП за који ће својим капацитетима пратити капацитет постојеће и планиране саобраћајне инфраструктуре.

Потребно је развити детаљан регулаторни оквир који би укључивао законе, подзаконска акта и интерне уредбе граничне службе, усклађене са моделима, стандардима и препорукама ЕУ за спољне границе.

Под условима проширеног обима међународне трговине и туризма, потребан је ефикасан рад граничне службе како се не би ометао проток робе, људи и капитала, али и у циљу спречавања организованог прекограничног и међународног криминала, претњи међународног тероризма и др. У договору са граничним службама у суседним земљама неопходно је рационализовати и категоризовати ГП. Након што се изврши рационализација и категоризација ГП, неопходно је утврдити које услуге морају да буду присутне трајно и на којој категорији ГП поштујући стандарде ЕУ. Потребно је задржати концепт зелених коридора, који подразумевају убрзане правне и здравствене процедуре на одређеним ГП, које се примењују у ванредним околностима и омогућавају функционисање у посебним условима.

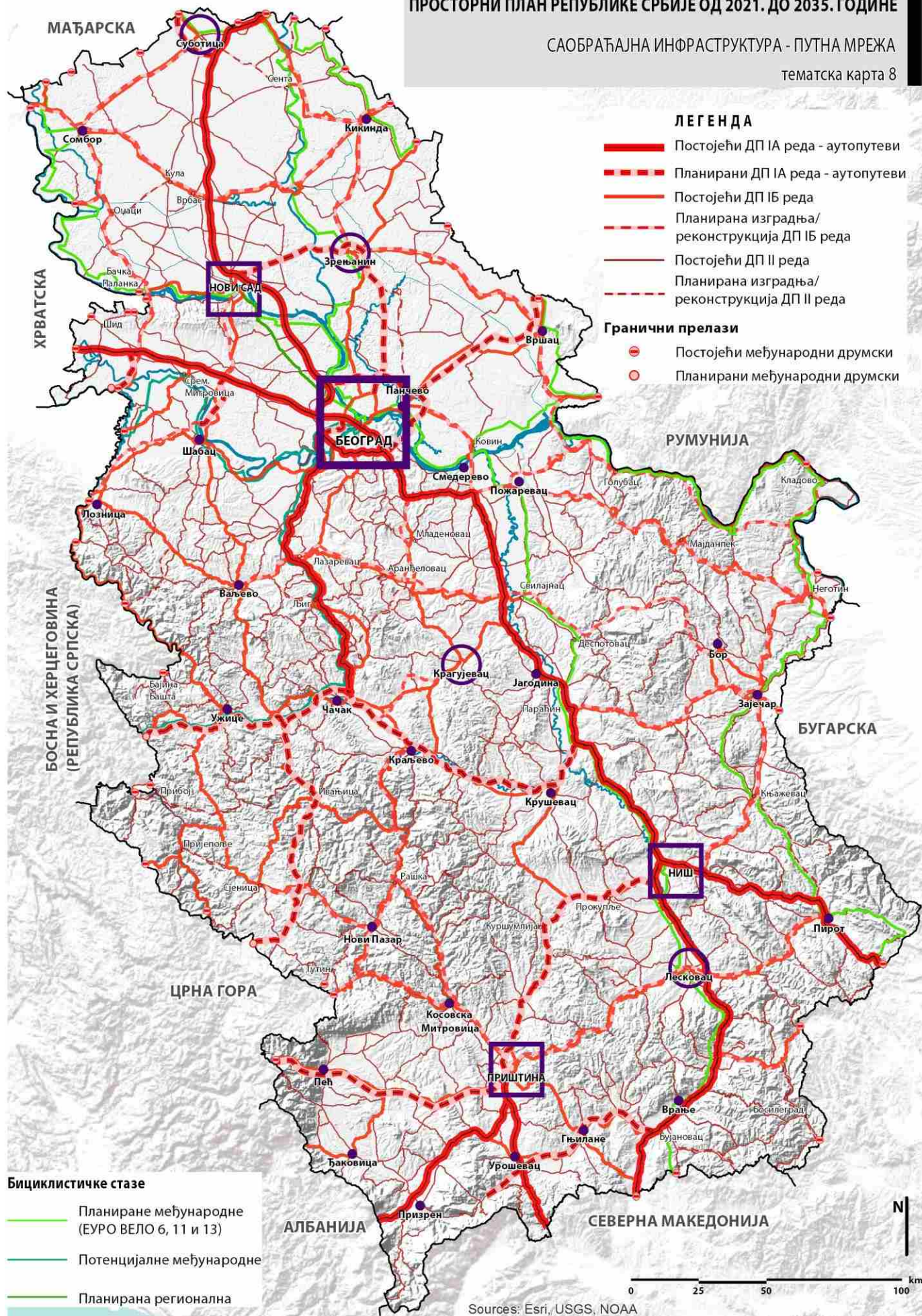
Планска решења обухватају изградњу нових прелаза: ГП Сремска Рача на ауто-путу Кузмин – Сремска Рача (као заједнички гранични прелаз), ГП Котроман на новој деоници ауто-пута Пожега – Котроман и ГП на аутопутском правцу Пожега – Бољаре (граница са Црном Гором). У даљим фазама реализације пројеката друмског саобраћаја предвиђене су активности на ГП Ватин, ГП Вршка чука, ГП Ћердап II и др. (Табела 40).

Табела 40. Планиране кативности на ГП у Републици Србији

ГП	Вид саобраћаја	Доминантна кретања/ облик транспорта	Активности у складу са планским решењима
Бачки брег	Друмски	погранична изворно-циљна кретања	реконструкција и модернизација
Хоргош	Друмски	транзитна и међудржавна изворно-циљна кретања	реконструкција и изградња
Ватин	Друмски	погранична и међудржавна	реконструкција и изградња

ГП	Вид саобраћаја	Доминантна кретања/ облик транспорта	Активности у складу са планским решењима
		изворно-циљна кретања	
Ђердап 2 (Кусјак)	Друмски	погранична изворно-циљна кретања	реконструкција и модернизација
Вршка Чука	Друмски	погранична и међудржавна изворно-циљна кретања	реконструкција и модернизација
Градина	Друмски	транзитна и међудржавна изворно-циљна кретања	реконструкција и модернизација
Прешево	Друмски	транзитна и међудржавна изворно-циљна кретања	реконструкција и модернизација
Сремска Рача	Друмски	међудржавна изворно-циљна кретања	изградња и реконструкција
Батровци	Друмски	транзитна и међудржавна изворно-циљна кретања	доградња и модернизација
Бездан	Друмски	погранична изворно-циљна кретања	реконструкција
Суботица	Железнички	мешовити: путнички и теретни	реконструкција и изградња
Хоргош (Roszke)	Железнички	путнички и малогранични	модернизација и реконструкција
Кикинда	Железнички	мешовити: путнички и теретни	модернизација и реконструкција
Вршац	Железнички	мешовити: путнички и теретни	модернизација и реконструкција
Димитровград	Железнички	мешовити: путнички и теретни, заједничка гранична станица	реконструкција и модернизација
Прешево	Железнички	Прешево путнички/ Ристовац теретни заједничка гранична станица Табановци	изградња, реконструкција и модернизација
Врбница/Пријепоље	Железнички	Врбница путнички/ Пријепоље теретни заједничка гранична станица Бијело Поље	реконструкција и модернизација
Брасина	Железнички	мешовити: путнички и теретни.	реконструкција и модернизација
Шид	Железнички	мешовити: путнички и теретни.	реконструкција и модернизација
Богојево	Железнички	мешовити: путнички и теретни.	реконструкција и модернизација
Смедерево	Речни	провера пловила ради укрцавања и искрцавања робе	изградња/реконструкција
Бачка Паланка	Речни	провера пловила у транзиту, проверка пловила ради укрцавања и искрцавања робе	модернизација
Велико Градиште	Речни	провера пловила у транзиту, проверка путничких бродова, проверка пловила која подлежу фитосанитарној и ветеринарској контроли	планирана изградња
Прахово	Речни	гранична проверка јахти и пловила за рекреацију	изградња и реконструкција
Сремска Митровица	Речни	провера пловила у транзиту,	изградња нових лучких

ГП	Вид саобраћаја	Доминантна кретања/ облик транспорта	Активности у складу са планским решењима
		провера пловила ради укрцавања и искрцавања робе, гранична провера јахти и пловила за рекреацију	капацитета
Богојево	Речни	провера пловила ради укрцавања и искрцавања робе, провера пловила која подлежу фитосанитарној и ветеринарској контроли, гранична провера јахти и пловила за рекреацију	изградња нових лучких капацитета
Нови Сад	Речни	провера пловила ради укрцавања и искрцавања робе, провера путничких бродова	изградња и реконструкција
Београд	Речни	провера путничких бродова	изградња
Кањижа	Речни	провера пловила у транзиту	модернизација
Београд „Никола Тесла”	Ваздушни	мешовити: путнички и теретни.	изградња и модернизација
Ниш „Константин Велики”	Ваздушни	мешовити: путнички и теретни.	изградња и модернизација
Краљево „Морава”	Ваздушни	мешовити: путнички и теретни.	изградња и модернизација
Приштина	Ваздушни	мешовити: путнички и теретни.	изградња и модернизација

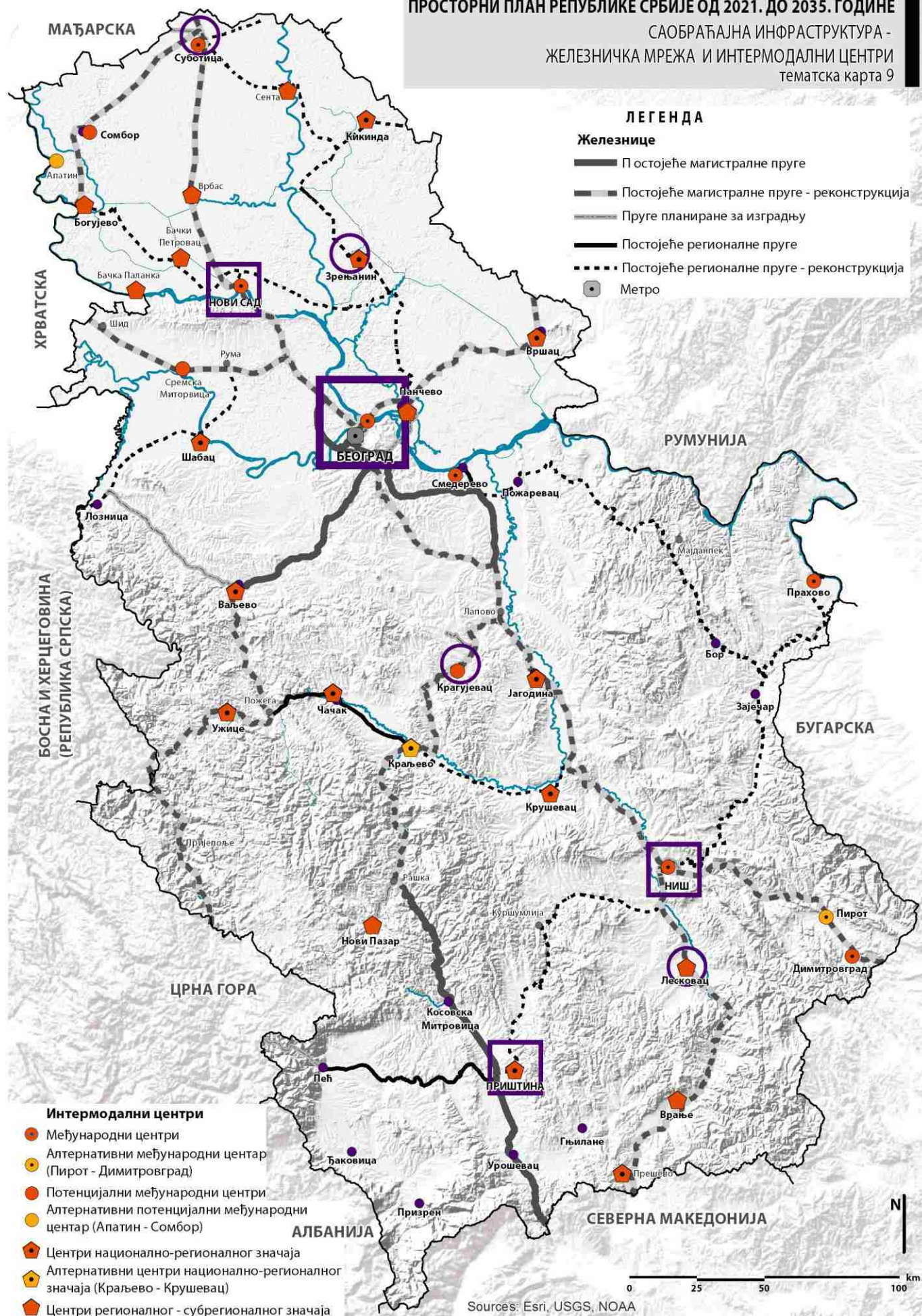
ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА - ЖЕЛЕЗНИЧКА МРЕЖА И ИНТЕРМОДАЛНИ ЦЕНТРИ тематска карта 9

ЛЕГЕНДА

Железнице

- Постојеће магистралне пруге
- Постојеће магистралне пруге - реконструкција
- Пруге планиране за изградњу
- Постојеће регионалне пруге
- Постојеће регионалне пруге - реконструкција
- Метро

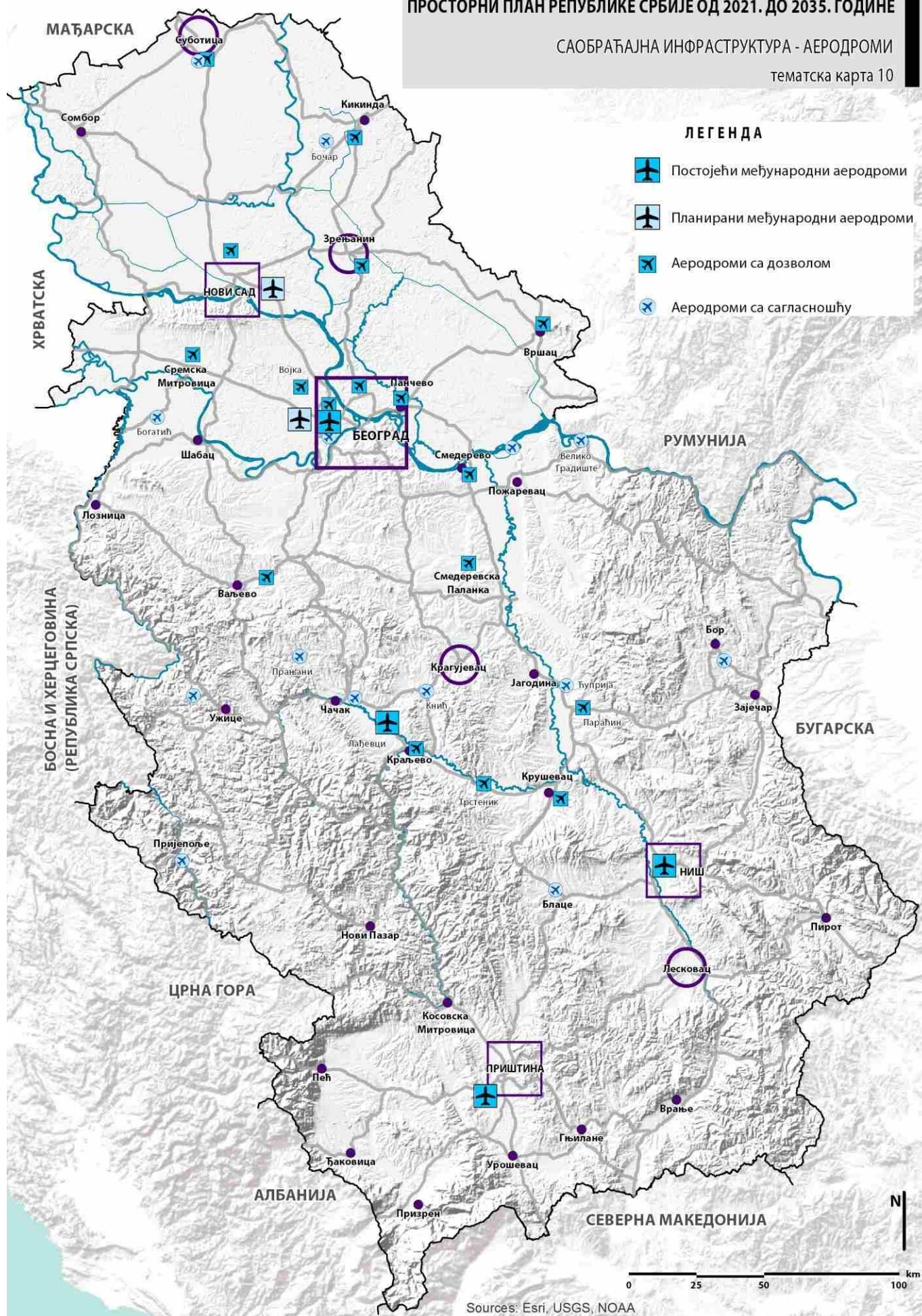
ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА - АЕРОДРОМИ

тематска карта 10

ЛЕГЕНДА

- Постојећи међународни аеродроми
- Планирани међународни аеродроми
- Аеродроми са дозволом
- Аеродроми са сагласношћу

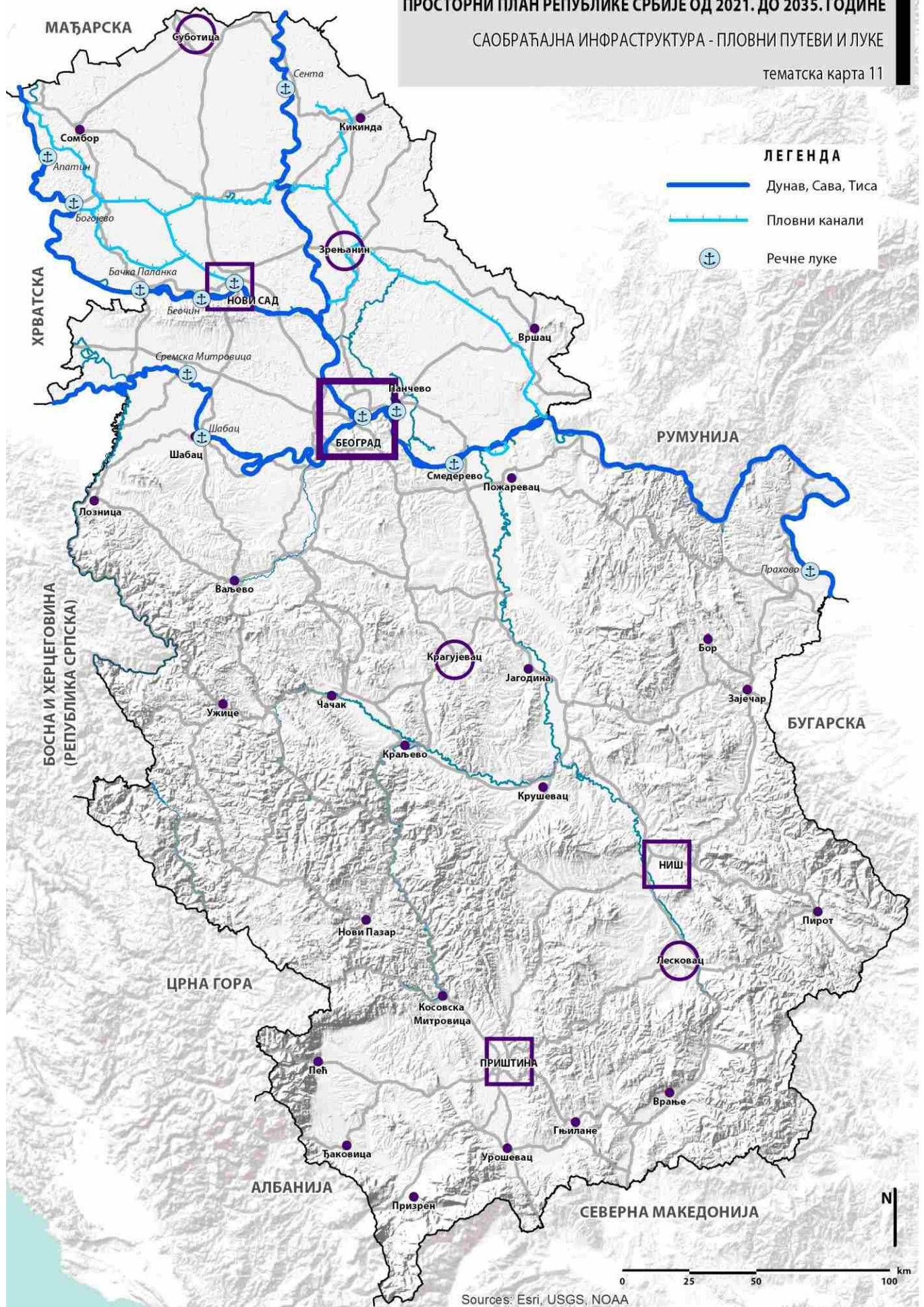

Sources: Esri, USGS, NOAA

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА - ПЛОВНИ ПУТЕВИ И ЛУКЕ

тематска карта 11

2.5.4.2. Електронске комуникације и поштански саобраћај (Реферална карта 3а)

Развој стратешких потенцијала ће се остваривати у складу са смерницама за функционалну интегрисаност простора Србије и побољшано повезивање са суседним и осталим европским земљама. Планираним развојем електронских комуникационих мрежа и пратеће инфраструктуре, у складу са развојним документима и програмима на нивоу Републике Србије и надлежних оператера, предвиђена је изградња савремених телекомуникационих капацитета којима ће се омогућити квалитетне комуникационе услуге и електронско повезивање на националном, регионалном и прекограничном нивоу. Развој се базира на осавремењивању телекомуникационих чворишта; постављању мултисервисних приступних платформи; изградњи оптичких мрежа до крајњег корисника (*Fiber to the Home*, у даљем тексту: FTTN), базних станица и WiFi приступних тачака; имплементацији ITS система на путевима; и планирању унапређења поштанских услуга отварањем нових чворишта електронских комуникација, односно ширењем оптичких дистрибутивних система.

Основно стратешко опредељење је да развој телекомуникационих услуга, а посебно услуга телефонског саобраћаја, преноса података и коришћење Интернета, представљају један од основа модерног друштва и успешне привреде.

Планска решења за развој електронских комуникација су:

- унапређење квалитета и повећање брзине протока сигнала дигиталних система за пренос говора, слике и података, оптичким системима преноса FTTN;
- повећање брзине телекомуникационог саобраћаја и проширење спектра широкопојасних сервиса;
- продор информационих технологија у технолошке, производне и организационе процесе;
- коришћење искључиво оптичких проводника за дигитални систем преноса у претплатничкој равни;
- интеграција комуникационих услуга ради ефикаснијег приступа базама података и претраживању преко интернета, повећање броја канала за радио и ТВ програме, развој КДС мрежа за пренос радио и ТВ сигнала;
- комерцијализација телекомуникационих путева, услуга и медија у смислу изнајмљивања влакана оптичких каблова, парица бакарних каблова, вршења услуга преноса радио-сигнала и комерцијалних података путем јавне комуникационе мреже;
- изградња великог броја базних станица (свих присутних оператера);
- планирање коридора за приступне оптичке каблове до локација будућих базних станица и планирање и изградња WiFi приступних тачака ради омогућавања дистрибуције бежичног Интернет сигнала.

Посебан сегмент модерних телекомуникација у служби безбедности саобраћаја на аутопутевима представљају ITS системи као што су: СОС телефонија, видео надзор саобраћаја, прикупљање и приказивање метеоролошких података, контрола приступа техничким објектима у служби аутопута, мерење и ограничавање брзине кретања возила, детектовање вожње у супротном смеру, препознавање регистарских таблица итд. Развој ових система допринеће већој безбедности и ефикаснијем управљању и контроли саобраћаја, као и повећаној услужности одморишта и паркиралишта са аспекта пружања телекомуникационих услуга.

Развојем фиксне и мобилне широкопојасне инфраструктуре омогућиће се увођење технологија интернета ствари (*Internet of Things*), као подршке системима вештачке интелигенције који су потребни свим гранама привреде.⁵⁷

Развој система електронских комуникација захтева постављање одговарајуће инфраструктуре дуж свих путних праваца – примарних оптичких система електронских комуникација на магистралним путним правцима и секундарних оптичких система електронских комуникација на свим осталим путним правцима, чиме би се прошириле мреже за приступ и обезбедио одговарајући интернет до сваког корисника.

Предвиђен је и даљи развој електронских комуникација и система намењених водном саобраћају и пловним путевима (Речни информациони сервиси – РИС), као и другим видовима саобраћаја. Речни информациони сервиси су намењени усаглашавању телекомуникационих услуга и информационих система за подршку унутрашњој пловидби и њену везу према осталим видовима саобраћаја (у складу са РИС Директивом ЕУ и др.), што представља предуслов за интегрисање међународних унутрашњих пловних путева у Србији са европском пловидбеном мрежом, са посебним акцентом на европски коридор VII (река Дунав).

Планска решења у области поштанског саобраћаја обухватају: изградњу нових објеката у циљу комплетирање постојеће мреже, увођење нових технологија и ширење асортимана услуга, модернизацију постојећих капацитета, посебно специфичних сектора чија је функција усмерена на примену напредних технолошких решења.

2.5.4.3. Енергетика, енергетска инфраструктура и енергетска ефикасност (Реферална карта 3б)

2.5.4.3.1. Производња електричне енергије

Основна оријентација развоја електропривреде Србије базира се на интензивирању развоја и рационалном коришћењу домаћих енергетских потенцијала, водећи рачуна да се постигне што већа економичност производње у електроенергетском систему и енергетска независност. Основу за такву политику представљају расположиве резерве лигнита, као базног извора за производњу термоелектричне енергије, као и неискоришћене водне снаге и обновљиви извори енергије.

Укупне експлоатабилне резерве лигнита у централном делу Србије, односно у Колубарском и Костолачком басену од око 4 милијарди тона лигнита су значајне и представљају реалну основу за даљи дугорочни развој енергетике, а посебно за производњу термоелектричне енергије. Поред тога, у Косовско-метохијском басену се налази преко 75% укупних резерви угља у Србији.

Коришћење угља у производњи електричне енергије може да изазове значајне последице по животну околину, те су ревитализација постојећих термоелектрана и развој нових капацитета условљени применом међународних директива о индустријским емисијама штетних гасова и мера за ублажавање климатских промена које усвоји Република Србија.

Овакав концепт развоја карактерише стална модернизација термоелектрана, повећање ефикасности њиховог рада, издвајање и депоновање CO₂ и повећање степена заштите животне околине. То захтева и еколошко унапређење постојећих термоенергетских блокова (блокови термоелектрана „Никола Тесла” А1-А2, А3-А6, Б1-Б2, „Костолац” А1-А2 и Б1-Б2). Предвиђено је гашење до 2024. године постојећих

⁵⁷ У складу са Стратегијом развоја мрежа нове генерације до 2023. године, као и Акционим планом за период 2020–2022. године за примену Стратегије развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године („Службени гласник РС”, број 81/2020).

блокова снаге испод 300 MW („Морава”, „Колубара” А), као и расходоване термоелектране „Косово” А (до изградње нове ТЕ „Косово”), због просечне старости 45 година, просечне енергетске ефикасности испод 30%, као и високих емисија у ваздух. За обезбеђење сигурног снабдевања свих потрошача, независно од метеоролошке и хидролошке ситуације, могуће је увођење у систем нових производних јединица на угаљ на бази савремених технологија високе ефикасности и ниских емисија CO₂ (HELE).

Просторни и општи развој сектора електропривреде и производње електричне енергије у периоду до 2035. године, поред повећавања инсталисаних снага на више постојећих хидроелектрана, може да се базира се на обезбеђењу услова за изградњу нових потенцијалних производних капацитета према важећој *Стратегији развоја енергетике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године* (Табела 41). Планска решења у почетном периоду подразумевају ревитализацију постојећих термоелектрана и изградњу нових блокова ТЕ Костолац БЗ (350 MW) и ТЕ Колубара Б (350 MW), са повећаном ефикасношћу и дозвољеном емисијом CO₂, SO₂, NO_x и честица.

Табела 41. Потенцијални пројекти изградње нових производних капацитета у електроенергетском сектору у периоду до 2035.године

Назив пројекта/објекта	Инсталисана снага
ТЕНТ БЗ	750 MW
ТЕ Колубара Б	2 x 375 MW
ТЕ Костолац БЗ	350 MW
ТЕ Нови Ковин	2 x 350 MW
ТЕ Штаваљ	300 MW
ТЕ Косово	450 MW
ТЕТО Нови Сад	340 MW ^а
ТЕТО на гас	860 MW ^е
ХЕ Велика Морава	147,7 MW ^б
ХЕ Ибар ^в	117 MW ^б
ХЕ Средња Дрина	321 MW ^б
РХЕ Бистрица	4 x 170 MW
РХЕ Ћердап 3 (I фаза)	2 x 300 MW
Мини ХЕ	387 MW

а – Укупна снага више ТЕТО, б - Укупна снага више каскадних ХЕ, в – Реализација према Закону о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Републике Италије о сарадњи у области енергетике („Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 7/12)

Постојеће резерве нафте и природног гаса у Србији вероватно ће бити исцрпљене до 2035. године, тако да ће од домаћих енергетских потенцијала преостати угаљ, обновљиви извори енергије и уљни шкриљци. Промене у структури енергената за производњу електричне енергије које иду у правцу значајнијег учешће обновљивих извора енергије и природног гаса, повлачења старих и неефикасних постројења и уместо њих пуштања у рад нових ефикаснијих термоелектрана на лигнит, као и смањење губитака у дистрибуцији и преносу електричне енергије, довешће до значајно ниже специфичне емисије ГХГ из овог сектора.

Одржавање високог учешћа лигнита, као јединог домаћег извора енергије у базној производњи електричне енергије, захтева увођење најбољих доступних технологија, како ради повећања ефикасности енергетских трансформација, тако и ради рационалног газдовања угљем уз стриктну заштиту домаћих интереса и поштовање међународних норми и уговора везаних за заштиту животне средине и климатске промене. Томе може

допринети реализовање производње енергије из „чистог угља” у високо ефикасним термоелектранама, са технологијама за прикупљање и складиштење CO₂.

Развој коришћења обновљивих извора енергије подразумева увођење нових технологије њиховог коришћења у енергетски систем, које би уз друге мере (развој кадра и производње опреме и елемената) подстицале значајан раст коришћења обновљивих извора енергије у периоду до 2035. године.

За смањење емисије гасова са ефектом стаклене баште, поред комерцијално расположивих технологија, мера енергетске ефикасности и већег коришћења обновљивих извора енергије, неопходно је сагледати оправданост евентуалног увођења нуклеарних постројења у енергетски систем Србије. И поред недостатка потребних законских услова и бројних ограничења, изградњу нуклеарних електрана као могућност не треба потпуно искључити, с обзиром на еколошка ограничења за будућу производњу на бази домаћег угља и растуће потребе за енергијом.

2.5.4.3.2. Пренос и дистрибуција електричне енергије

Стратешко опредељење је да просторни развој преносне и дистрибутивне електроенергетске мреже прати растуће потребе за електричном енергијом у Србији, а у циљу обезбеђења сигурног, поузданог, ефикасног и квалитетног снабдевања електричном енергијом.

Као концепт развоја преносног система и у наредном периоду остаје увођење мреже 400 kV у Регион Западне и Централне Србије, што уз јачање интерконективних веза са суседима, пре свега Румунијом, Црном Гором, Босном и Херцеговином, Хрватском и Бугарском, осигурава висок ниво сигурности напајања електричном енергијом потрошача на читавој територији Србије. Пројекат подизања напонског нивоа у Западној и Централној Србији на 400 kV је део изградње тзв. Трансбалканског коридора, који за циљ има повећање капацитета западно-балканске интерконекције у смеру токова снага од истока према западу и од севера ка југу.

Такав концепт подразумева следећа основна планска решења (Тематска карта 12):

- 400 kV интерконекција између Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговин;
- 400 kV интерконективни вод између Србије и Мађарске;
- 400 kV далековод од Ниша према Бајиној Башти и Бистрици;
- јачање капацитета постојеће 400 kV интерконекције према Бугарској;
- двоструки 400 kV далековод између Обреновца и Бајине Баште уз подизање трансформаторске станице у Ваљеву на 400 kV напонски ниво и повезивање на поменути далековод (подизање мреже западне Србије на 400 kV напонски ниво);
- далековод 400 kV између Србије и Албаније;
- изградња прстена 400 kV са 4 главне трафостанице 400/110 kV (ТС Косово Б, ТС Пећ, ТС Призрен и ТС Урошевац) и директна веза од ових трафостаница са електроенергетским системом суседних земаља;
- подизање постојећих 220 kV трансформаторских станица у централној Србији на 400 kV напонски ниво;
- двоструки далековод 110 kV између Краљева и Новог Пазара (решава сигурно напајање Рашке области и севера АП КиМ);
- далековод 110 kV између Великог Градишта и Беле Цркве (решава сигурно напајање Јужнобанатске области и омогућава прикључења будућих ветроелектрана у региону Баната).

Дугорочна стратегија развоја преносног система предвиђа постепену замену мреже 220 kV како буде истицао животни век далековода на овом напонском нивоу. Трасе 220 kV далековода ће се, колико је то могуће, користити за будуће 400 kV и 110 kV

далеководе. Мрежа 220 kV ће остати у оном обиму и на оним местима где друго решење није техно-економски оправдано.

На 110 kV напонском нивоу, осим пројеката интерне 110 kV мреже и решавања радијално напајаних дистрибутивних трансформаторских станица 110/X kV, планира се повезивање преносног и дистрибутивног система, као и прикључење објеката на преносни систем Србије, чиме се омогућава пласирање свих количина произведене електричне енергије и њен поуздан и ефикасан пренос до купаца, односно крајњих потрошача.

Табела 42. Планска решења преносног електроенергетског система до 2035. године

Планска решења/пројекти интерконективне 400 kV мреже	
1	ДВ 400 kV између Србије и Хрватске
2	ДВ 400 kV између Србије и Бугарске
3	ДВ 400 kV између Србије и Румуније
4	ДВ 110 kV између Србије и Црне Горе
Планска решења/пројекти интерне 400 kV мреже	
1	ТС 400/110 kV у региону јужног Баната
2	Пројекат BeoGrid 2030
3	ТС 400/110 kV северно од Ниша
5	ДВ 400 kV ТС Краљево 3 – РП Пожега – Вардиште – државна граница
6	ДВ 400 kV ТС Краљево 3 – ТС Крушевац 1 – ТС Ниш 2
7	ТС 400/110 kV Колубара (Конатице)
8	ДВ 400 kV ТС Јагодина 4 – РП Дрмно
9	ДВ 400 kV ТС Крагујевац 2 – ТС Краљево 3
10	ДВ 2×400 kV ТС Обреновац – ТС Бајина Башта
Планска решења/пројекти интерне 220 и 110 kV мреже	
1.	ДВ 110 kV ТС Ковин – ТС Смедерево 4
2.	Увођење ДВ 110 kV ТС Крушевац 1 – ТС Јагодина 1 у ТС Параћин 3
3.	ДВ 110 kV ТС Љиг – ТС Мионица
4.	ДВ 110 kV ТС Деспотовац – ТС Јагодина 4
5.	ДВ 110 kV ТС Пријепоље – ТС Сјеница
6.	Замена деонице КБ 110 kV ТС Београд 6 – ТС Београд 45
7.	Замена деонице КБбр.172/2 110 kV ТС Београд 47 - ТЕТО Београд
8.	ДВ 110 kV ТС Врање 4 – ТС Прешево
9.	ДВ 110 kV ТС Жабал – ТС Перлез
10.	Преусмеравање ДВ 110 kV ТС Нови Сад 3 – ТС Нови Сад 1
11.	ДВ 110 kV ТС Крагујевац 3 – ТС Крагујевац 20
12.	ДВ 110 kV ТС Коцељева – ТС Уб
13.	Преусмеравање ДВ 220 kV ТС С.Митровица 2 – ТС Бајина Башта
14.	Преусмеравање ДВ 220 kV ТС Београд 3 – ТС Б.Башта
15.	Преусмеравање ДВ 220 kV ТС Београд 8 – ТС Смедерево 3
16.	Увођење трансформације између ТС Обреновац и ТС ТЕНТ СП
17.	Увођење ДВ 110 kV ТС Бор 1 – ТС Мајданпек 1 у ТС Мајданпек 2
18.	Увођење ДВ 110 kVРП Ћердап 2 – ТС Велики Кривељ у ТС Бор 2
19.	ДВ 110 kV ТС Перлез – регион Јужног Баната
20.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Лесковац 5
21.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Стара планина
22.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Бољевац
23.	Повезни вод за ТС 110/x kV Ниш 7
24.	Повезни вод за ТС 110/x kV Ниш 9
25.	Повезни вод за ТС 110/x kV Топоница

26.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Лесковац 5
27.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Стара планина
28.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Бела Паланка
29.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Деспотовац
30.	Повезни вод за ТС 110/x kV Свилајнац
31.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Коцељева
32.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Нови Пазар 3
33.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Горњи Милановац 2
34.	Повезни вод за ТС 110/x kV Варварин
35.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Трстеник 2
36.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Брус
37.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Параћин 4
38.	Повезни вод за ТС 110/10kV Чачак 4
39.	Повезни вод за ТС 110/x kV Мионица
40.	Повезни вод за ТС 110/35/10 kV Ушће
41.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Смедеревска Паланка 2
42.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Крагујевац 22
43.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Крагујевац 23
44.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Крагујевац 24
45.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Собовица
46.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Смедерево 5
47.	Повезни вод за ТС 110/35/20 kV Крагујевац 21
48.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Београд 43
49.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Београд 46
50.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Београд 47
51.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Београд 48
52.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Нова лука Београд
53.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Пландиште
54.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Нови Сад 8
55.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Панчево 6
56.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Беочин
57.	Увођење трансформације између ТС Обреновац и ТС ТЕНТ СП
58.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Горњи Милановац 2
59.	Увођење ДВ 110 kV ТС Београд 5 – ТС Београд 9 у ТС Београд 5
60.	ДВ 110 kV РП Ђердап 2 - ВЕ Никине Воде
61.	ТС 220/110 kV Бистрица
62.	Увођење ДВ 110 kV ТС Београд 2 – ТС Београд 35 у ТС Београд 3
63.	РП 220 kV ТЕТО Панчево
64.	Увођење ДВ 110 kV ТЕ Морава - ТС Јагодина 4 у ТС Јагодина 3
65.	КБ 110 kV ТЕТО Београд - ТС Београд 45
66.	Расплет 110 kV далековода код ТС Ниш 5
67.	КБ 110 kV ТС Нови Сад 5 - ТС Нови Сад 7
68.	ДВ 110 kV ТС Бела Црква - ТС Велико Градиште
69.	ДВ 110 kV ТС Ада - ТС Кикинда 2
70.	ДВ 110 kV ТС Ивањица - ТС Гуча
71.	ДВ 2×110 kV ТС Краљево 3 – ТС Нови Пазар 1
72.	Изградња прикључка ТС Рудник 4 у РП 110 kV Дрмно
73.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Ниш 6
74.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Аранђеловац 2
75.	Повезни вод за ТС 110/35/10 kV Уб
76.	Повезни вод за ТС 110/35/10 kV Лозница 2

77.	Повезни вод за ТС 110/35/20 kV Тутин
78.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Београд 42
79.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Београд 44
80.	Повезни вод за ТС 110/10 kV Београд 45
81.	Повезни вод за ТС 110/35 kV Пожаревац 2
82.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Перлез
83.	Повезни вод за ТС 110/20 kV Србобран 2
84.	Увођење ДВ 110 kV ТС Београд 5 – ТС Београд 9 у ТС Београд 9
85.	Увођење ДВ бр.204. ТС Београд 3-ТС Бајина Башта у ТС Цементара Косјерић под 110 kV
86.	Реконструкција ДВ 110 kV ПРП Бор 4Вог 4 –ТС Зајечар 2
87.	Повезни вод за ТС Ужице 2
88.	Интерконективни 110 kV ДВ ТС Љубовија-ТС Сребреница
89.	Реконструкција и измештање дела ДВ 110 kV ТС Ваљево 3-ХЕ Зворник
90.	Реконструкција ДВ 110 kV ТС Бор 2-ТС Зајечар 2
91.	Реконструкција ДВ бр.117/1 и бр.,121/1 у двосистемски
92.	Реконструкција ДВ 110 kV ТС Мали Зворник-ТС Лешница
93.	Увођење ДВ бр.209/1 ТС С.Митровица 2 –ТС Бајина Башта у ТС М.Зворник и ТС Лешница под 110 kV
94.	Распетљавање преносне мреже у околини ТЕТО Панчево
95.	Реконструкција ДВ 110 kV ТС Краљево 1-ТС Чачак 3
96.	Прикључење ливнице Меита
97.	ДВ 110 kV ТС Тутин-ЕВП Бродарево
98.	Реконструкција ДВ 110 kV ТС Пожега-ТС Севојно
99.	Реконструкција ДВ 110 kV ТС Крушевац 1-ТС Јагодина 1
100.	ДВ 110 kV ТС Власотинце –ТС Јабланица (Лебане)
101.	ДВ 110 kV ТС Смедерево 3-ТС Младеновац
102.	КБ 110 kV ТС Центар-ТС Крагујевац 3

Развој дистрибутивне мреже обухвата реконструкцију и модернизацију постојећих трансформаторских станица (замена дотрајале енергетске опреме, повећање капацитета, аутоматизација елемената постројења и др.) и изградњу недостајућих трансформаторских станица и водова, пре свега напонског нивоа 110 и 35 kV и постојеће мреже нижих напонских нивоа (35, 20, 10 и 0,4 kV) (табеле 43 и 44). Овим мерама постићи ће се смањење тренутно врло високих губитака у дистрибутивним системима и повећати њихова ефикасност, оствариће се већи ниво поузданости рада система и обезбедити бољи квалитет снабдевања купаца електричном енергијом.

Табела 43. Планска решења реконструкција ТС 110/X kV до 2035. године.

1.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Пожаревац 1“ (инсталисана снага 20+31,5 MVA, пројек. снага 2x31,5 MVA)
2.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Петровац“ (инсталисана снага 20+31,5 MVA, пројек. снага 2x31,5 MVA)
3.	Реконструкција ТС 110/35/10 kV „Лапово“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA,)
4.	Реконструкција ТС 110/10 kV „Крагујевац 5“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
5.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Рашка“ (инсталисана снага 31,5+20 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA,)
6.	Реконструкција ТС 110/10 kV „Нови Пазар 2“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројек. снага 2x31,5 MVA)
7.	Реконструкција ТС 110/10 kV „Параћин 3“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
8.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Ћићевац“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
9.	Реконструкција ТС 110/35/10 kV „Лешница“ (инсталисана и пројектована снага 2x20 MVA)
10.	Реконструкција ТС 110/35/6,3 kV „Шабац 1“ (инсталисана снага 3x31,5+20 MVA, пројек. снага 4x31,5 MVA)
11.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Горњи Милановац „ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA,)
12.	Реконструкција ТС 110/10 kV „Ниш 5“ (инсталисана снага 20 MVA, пројектована снага 2x20 MVA)
13.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Алексинац“ (инсталисана снага 31,5+20 MVA, пројек. снага 2x31,5 MVA)
14.	Реконструкција ТС 110/35 kV „Ниш 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA);

15. Реконструкција ТС 110/10 kV „Ристовац“ (инсталисана снага 10 MVA, пројектована снага 2x16 MVA)
16. Реконструкција ТС 110/35 kV „Пирот 2“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
17. Реконструкција ТС 110/35 kV „Власотинце“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
18. Реконструкција ТС 110/35 kV „Бор 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
19. Реконструкција ТС 110/35 kV „Врање 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
20. Реконструкција ТС 110/35 kV „Куршумлија“ (инсталисана снага 31,5 MVA, пројектована снага 2x31,5 MVA)
21. Реконструкција ТС 110/35 kV „Зрењанин 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
22. Реконструкција ТС 110/35 kV „Нови Сад 4“ (инсталисана и пројектована снага 2x63 MVA)
23. Реконструкција ТС 110/20 kV „Нови Сад 5“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
24. Реконструкција ТС 110/35/20 kV „Суботица 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5+20 MVA)
25. Реконструкција ТС 110/35 kV „Киkinda 1“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
26. Реконструкција ТС 110/10 kV „ФОВ“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA,)
27. Реконструкција ТС 110/35/10 kV „Београд 1“ (2x40+31,5+30 MVA, пројектована снага 2x40+2x31,5 MVA)
28. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 6“ (инсталисана снага 63+60 MVA, пројектована снага 2x63 MVA)
29. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 2“ (инсталисана снага 2x31,5 MVA, пројектована снага 2x63 MVA)
30. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 9“ (инсталисана и пројектована снага 2x63 MVA)
31. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 7“ (инсталисана и пројектована снага 2x63 MVA)
32. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 10“ (инсталисана и пројектована снага 2x31,5 MVA)
33. Реконструкција ТС 110/35 kV „Младеновац“
34. Реконструкција ТС 110/35 kV „Београд 11“
35. Реконструкција ТС 110/20 kV „Инђија 1“
36. Реконструкција ТС 110/20 kV „Дебелача“
37. Реконструкција ТС 110/20 kV „Инђија 2“
38. Реконструкција ТС 110/20 kV „Стара Пазова“
39. Реконструкција ТС 110/20 kV „Бегејци“
40. Реконструкција ТС 110/20 kV „Врбас 1“
41. Реконструкција ТС 110/35 kV „Киkinda 1“
42. Реконструкција ТС 110/35 kV „Бачка Топола 1“
43. Реконструкција ТС 110/35 kV „Нови Сад 2“
44. Реконструкција ТС 110/20 kV „Нови Сад 9“
45. Реконструкција ТС 110/35 kV „Лесковац 1“
46. Реконструкција ТС 110/10 kV „Ниш 10“
47. Реконструкција ТС 110/35 kV „Зајечар 2“
48. Реконструкција ТС 110/35 kV „Неготин“
49. Реконструкција ТС 110/10 kV „Прешево“
50. Реконструкција ТС 110/35 kV „Мајдампек 2“

Табела 44. Планска решења изградње нових ТС 110/X kV до 2035. године.

1. ТС 110/35 kV „Београд“ 42 - Гроцка (1x31,5 MVA)
2. ТС 110/35 kV „Београд 44“ - Сурчин (2x31,5 MVA)
3. ТС 110/10 kV „Београд 43“ (Железник(2x20 MVA)
4. ТС 110/35kV „Збег“ (2x31,5 MVA)
5. ТС 110/10 kV „Београд на води“ (40,0 MVA)
6. ТС 110/10 kV „Нова Лука Београд“ (2x31,5 MVA)
7. ТС 110/10 kV „Алтина“ (2x40 MVA)
8. ТС 110/10 kV „Падина“ (2x40 MVA)
9. ТС 110/10 kV „Ниш 6“ (2x31,5 MVA)
10. ТС 110/ XkV „Бела Паланка“ (2x20 MVA)
11. ТС 110/ XkV „Бољевац“ (2x31,5 MVA)
12. ТС 110/10 kV „Лесковац 5“ (2x31,5 MVA)
13. ТС 110/XkV „Стара планина“ (2x31,5 MVA)

14. TC 110/20 kV „Србобран 2“ (1x31,5 MVA)
15. TC 110/20 kV „Перлез“ (1x20 MVA)
16. TC 110/XkV „Пландиште“ (1x31,5 MVA)
17. TC 110/20 kV „Беоцин“ (1x31,5 MVA)
18. TC 110/XkV „Нови Сад 8“ (1x31,5 MVA)
19. TC 110/XkV „Ужице 2“ (2x31,5 MVA)
20. TC 110/XkV „Уб 2“ (2x31,5 MVA)
21. TC 110/20 kV „Тутин“ (2x20 MVA)
22. TC 110/35/10 kV „Прибој“ (2x31,5 MVA)
23. TC 110/20 kV „Аранђеловац 2“ (2x31,5 MVA)
24. TC 110/20 kV „Коцељева“ (1x31,5 MVA)
25. TC 110/20 kV „Свилајнац“ (2x20 MVA)
26. TC 110/x kV „Горњи Милановац 2“ (2x31,5 MVA)
27. TC 110/20 kV „Нови Пазар 3“ (2x31,5 MVA)
28. TC 110/35 kV „Деспотовац“ (2x20 MVA)
29. TC 110/XkV „Лозница 2“ (2x31,5 MVA)
30. TC 110/35/10 kV „Ушће“ (2x31,5 MVA)
31. TC 110/35/20 kV „Крагујевац 21“ - Нова Застава (2x63 MVA)
32. TC 110/XkV „Смедерево 5“ (2x31,5 MVA)
33. TC 110/ XkV „Крагујевац 22“ - Центар (2x31,5 MVA)
34. TC 110/35 kV „Пожаревац 2“ (2x31,5 MVA)
35. TC 110/XkV „Смедеревска Паланка 2“ (1x31,5 MVA)
36. TC 110/20 kV „Панчево“
37. TC 110/20 kV „Зрењанин 5“
38. TC 110/20 kV „Панчево 5“
39. TC 110/20 kV „Суботица 5“
40. TC 110/20 kV „Нови Сад центар“
41. TC 110/20 kV „Бач“
42. TC 110/20 kV „Гаково“
43. TC 110/20 kV „Бачки Петровац“
44. TC 110/20 kV „Сремски Карловци“
45. TC 110/35 kV „Ниш 7“
46. TC 110/35 kV „Ниш 9“
47. TC 110/35 kV „Нови Пазар 3“

Стратешки битан пројекат у дистрибутивном сектору електричне енергије јесте замена постојећих мерних уређаја савременим дигиталним мерним уређајима који ће омогућити спровођење тзв. *smart metering*, што подразумева мерење и аквизицију свих релевантних величина потрошње, тачније даљинско читавање, даљинско искључивање, управљање потрошњом, итд. Потребно је предузети и остале кораке везано за увођење тзв. „*smart grid*” концепта, односно аутоматизацију дистрибутивне мреже што подразумева увођење система и SCADA апликација за даљинско надгледање и управљање постојећим и будућим расклопним и прекидачким елементима у дистрибутивној мрежи. Поред тога што ће допринети смањењу губитака у дистрибутивном систему, ово је од значаја за прикључења нових произвођача електричне енергије из обновљивих извора енергије на дистрибутивну мрежу.

2.5.4.3.3. Развој нафтне привреде

Развој сектора нафтне привреде базираће се на следећим решењима:

- обезбеђење обавезних резерви нафте и нафтних деривата (реконструкција постојећих и изградња нових складишних капацитета);

- даља истраживања у циљу проналаска нових лежишта;

- одржавања што већег нивоа производње сирове нафте;

- даља модернизација рафинеријске прераде;

- обезбеђење ефикаснијег транспорта деривата системом продуктовода.

То подразумева планирање и изградњу нафтовода за транспорт сирове нафте, укључујући пумпне станице, складишне и друге објекте потребни за рад нафтовода.

У домену истраживања и производње, даљи развој се усмерава на:

- повећање ресурсне базе и производње кроз проширење нафтно-геолошких истраживања у југоисточном делу Панонског басена;

- остваривање планираног обима производње повећањем искоришћења постојећих лежишта и мерама за смањење губитака у производњи, и то бушењем разрадних бушотина и применом допунских метода повећања искоришћења (утискивање CO₂); и

- експлоатацију неконвенционалних нафтних ресурса.

Наставиће се производња нафте на активним експлоатационим пољима: Јерменовци, Локве, Јаношик, Велика Грета југ, Елемир, Зрењанин, Зрењанин север, Итебеј, Бока, Русанда, Михајлово, Српска Црња, Војвода Степа, Турија север, Чока, Кикинда, Кикинда Варош, Кикинда Варош југ, Кикинда Варош север, Мајдан, Мокрин, Чантавир, Келебија, Палић, Велебит, Сираково, Брадарац – Маљуревац и Касидол. Планира се производња и на новим откривеним лежиштима нафте: Кикинда запад, Иђош, Русанда североисток, Кикинда исток, Врбица Подлокањ, Црна Бара југ, Курјаче и Обилићево. У случају открића нових лежишта нафте и гаса предвиђа се експлоатација у складу са савременим еколошким стандардима и прописима, осим у зонама у којима постоје посебна ограничења за ову врсту делатности.

Уљни шкриљци (шејлови) могу ефикасно да се искористе за производњу нафтног уља (екстракцијом) из којег би се прерадом (у рафинерији) добијала нафта, док би се престали део екстрахованих уљних шкриљаца (шејлова) користио за производњу електричне енергије. Процењене резерве уљних шкриљаца (уљних шејлова) у Републици Србији су око 4,8 милијарди тона, и налазе се у следећим басенима: Алексиначки, Врањски, Сенонски тектонски ров, Ваљевско – мионички, Западно – моравски, Крушевачки, Бабушнички, Косанички, Нишки и Левачки. Експлоатација и прерада уљних шкриљаца (уљних шејлова) има вишеструке позитивне ефекте као што су валоризовање до сада неискоришћеног рудног потенцијала и повећање домаће производње нафте, али уз негативне утицаје на животну средину.

У домену прераде основно планско опредељење јесте наставак модернизације рафинерије нафте у Панчеву. Друга фаза модернизације рафинерије у Панчеву јесте изградња постројења дубоке прераде, што ће условити производњу веће количине највреднијих нафтних деривата (пре свега дизела) и почетак домаће производње кокса, који се сада увози у Србију. Количине кокса које се планирају за производњу треба да задовоље потребе домаћег тржишта, али и да омогуће пласман овог производа ван Србије. Остале активности односе се на унапређење производње и повећање енергетске ефикасности прераде и процесних постројења.

У домену транспорта основно планско опредељење јесте изградња система продуктовода (Тематска карта 13), што у првој фази подразумева изградњу деоница

Панчево – Смедерево и Панчево – Нови Сад. То ће омогућити значајно смањење губитака моторних горива у односу на садашњи начин транспорта од рафинерија до дистрибутивних центара. Изградња система продуктовода кроз Србију обезбеђује економичан, ефикасан и са аспекта заштите животне средине повољнији начин транспорта нафтних деривата произведених у рафинерији нафте Панчево, те представља пројекат од националног и стратешког интереса јер доприноси сигурности снабдевања.

Полазећи од Панчева као центра снабдевања дериватима, предвиђено је да се правци система продуктовода гранају ка Новом Саду и Сомбору, Београду и Нишу, преко Смедерева и Јагодине. У наведеним градовима би били лоцирани терминали са одговарајућим резервоарским капацитетима, пумпарницама (предпумпе и главне пумпе) и мерним местима за комерцијано мерење примљених и испоручених количина моторних горива. Сваки од терминала би био опремљен и постројењем за прикупљање испарљивих угљоводоничних и ароматских компонената са резервоара за бензин.

У наредном периоду, потребно је размотрити и рехабилитацију продуктовода Панчево – Темишвар. Реконструисаним продуктоводима би се транспортовали деривати из Рафинерије нафте Панчево на румунско тржиште.

У циљу диверсификације транспорта сирове нафте са (тренутно) јединог постојећег правца снабдевања путем Јадранског нафтовода, разматрају се и други правци снабдевања, нафтоводом од румунске границе до сабирно отпремне станице „Мокрин југ”. Даље би се, након припреме, произведена сирова нафта транспортовала мрежом ценовода до терминала Транснафта у Новом Саду, а одатле ка Рафинерији Панчево постојећим нафтоводом (Тематска карта 13).

У домену промета основно опредељење јесте обезбеђење обавезних резерви нафте и нафтних деривата, односно обезбеђење нових складишних капацитета. Потребно је изменити дефинисану структуру обавезних резерви, при чему би се количина резерви нафте повећала са 20.000 тона на око 51.000 тона, а смањиле количине резерви у дериватима (изградња два резервоара за нафту капацитета по 20.000 m³ у Новом Саду). Анализе су показале да Србији недостаје складишног простора за формирање обавезних резерви од око 155.000 тона. У циљу формирања обавезних резерви у току је ревитализација и довођење у функционално стање одређеног броја складишта деривата. У наредном периоду ће се тачно дефинисати потребни капацитети за обавезне резерве док би се остали капацитет користио у сврхе комерцијалног складиштења.

2.5.4.3.4. Развој гасне привреде

У циљу сигурног и поузданог снабдевања природним гасом, концепција даљег развоја подразумева истраживања лежишта гаса, учешће у међународним пројектима транспорта природног гаса и регионално повезивање са околним земљама.

Постојећи капацитети улаза и излаза из транспортног гасоводног система задовољавају тражњу за природном гасом, али проблем представљају капацитети појединих гасовода који су „уска грла” транспортног система. Основно планско решење за задовољење тражње у наредном периоду је изградња гасовода Банатски Двор – Панчево – Београд Југ (подручје највеће потрошње гаса) и гасовода Инђија – Мачвански Прњавор.

За гасни сектор Србије од великог је значаја реализација магистралног гасовода Интерконектор – граница Бугарске – граница Мађарске. Овај транснационални гасовод треба да омогући сигурно снабдевање природним гасом Србије и дела региона у будућем периоду. Планирано је да рад гасовода почне 2021. године. Са очекиваним транзитом према Мађарској и Босни и Херцеговини, Србија постаје значајно регионално гасно чвориште са знатним приходом од транзита. Уз очекивано ниже транспортне трошкове,

може се очекивати и прерасподела праваца снабдевања гасом. Реализација Интерконектора ће омогућити значајније коришћење природног гаса за комбиновану производњу топлотне и електричне енергије, у сектору саобраћаја (компримовани природни гас), комуналној енергетици, индустрији и др.

Планирани просторни развој гасоводног система подразумева изградњу више магистралних, регионалних и разводних гасовода на подручју Србије (Тематска карта 13), и то:

1. Регионални и међудржавни гасоводи

- магистрални гасовод Интерконектор – граница Бугарске – граница Мађарске;
- повезивање гасоводних система Србије и Републике Бугарске магистралним гасоводом МГ-10 Ниш – Димитровград (граница Бугарске);
- повезивање гасоводних система Србије и Републике Румуније магистралним гасоводом Мокрин – Арад (граница Румуније);
- повезивање гасоводних система Србије и Хрватске магистралним гасоводом МГ- 08 Госпођинци (Футог) – Сотин (граница Хрватске);
- повезивање гасоводних система Србије и Босне и Херцеговине магистралним гасоводом Инђија – Мачвански Прњавор;
- повезивање гасоводних система Србије и Црне Горе магистралним гасоводима ГРЧ Расно – Беране и Прокупље – Подујево – Приштина – Рожаје;
- повезивање гасоводних система Србије и Северне Македоније магистралним гасоводом Прешево – Куманово;

2. Магистрални и разводни гасоводи

- разводни гасовод од РГ 06-02 до ГМРС Бајмок;
- разводни гасовод од РГ 06-02 до ГМРС Жедник;
- разводни гасовод од Куле (РГ 04-02) до ГМРС Руски Крстур и ГМРС Озаци;
- разводни гасовод Бачка Паланка – ГМРС Обровац– ГМРС Бач;
- разводни гасовод од РГ 04-15 до ГМРС Добро Поље;
- разводни гасовод од Шајкаша до ГМРС Вилово,
- магистрални гасовод МГ-01/II Итебеј – Панчево – Београд југ;
- разводни гасовод за Белу Цркву,
- гасовод Мокрин - ПСГ Банатски Двор;
- повезивање ГРЧ Футог и ГМРС Беочин;
- разводни гасовод за Шид;
- разводни гасовод за Богатић,
- разводни гасовод Шабац – Владимирци – Коцељева;
- разводни гасовод Коцељева – Осечина – Крупањ – Љубовија;
- разводни гасовод Београд – Барајево – Обреновац – Ваљево;
- разводни гасовод – одвојак за ГМРС Лазаревац;
- разводни гасовод – одвојак за ГМРС Лазаревац 2;
- разводни гасовод – одвојак за ГМРС Мионица;
- разводни гасовод – одвојак за Уб и Коцељеву;
- гасовод од МГ05 до ГМРС Бежанија;
- разводни гасовод Смедерево – Осипаоница;
- разводни гасовод ГРЧ Осипаоница – Пожаревац;
- разводни гасовод Пожаревац – Мало Црниће – Кобиље – Каона – Кучево;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Мајданпек и Доњи Милановац од ГМРС Кучево;
- разводни гасовод Кобиље – Баре – Браничево;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Голубац од ГМРС Браничево;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Велико Градиште од ГМРС Браничево;

- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Тополовник од ГМРС Браничево;
- разводни гасовод Мало Црниће – Петровац;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Жагубицу од ГМРС Петровац;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Жабаре од ГМРС Петровац;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Деспотовац од ГМРС Свилајнац;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Рачу и Тополу од ГМРС

Смедеревска Паланка 2;

- магистрални гасовод Велика Плана – Ниш – паралелни гасовод;
- разводни гасовод Крагујевац – Бресница;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Рековац од ГМРС Јагодина;
- разводни гасовод ГРЧ Бошњане – Бољевац – Гамзиград – Зајечар;
- разводни гасовод Зајечар – Неготин – Прахово – Кладово;
- разводни гасовод – одвојак за Рготину и Бор;
- разводни гасовод Зајечар – Књажевац – Сврљиг – Ниш;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Гаџин Хан од ГМРС Ниш 2;
- разводни гасовод – одвојак за Бабушницу;
- разводни гасовод од Алексинца до Соко Бање;
- магистрални гасовод Ниш – Дољевац – Лесковац,
- разводни гасовод Дољевац – Прокупље – Бељолин – Куршумлија – Подујево;
- разводни гасовод Бељолин – Блаце;
- разводни гасовод Лесковац – Лебане – Медвеђа;
- разводни гасовод Лебане – Бојник;
- магистрални гасовод Лесковац – Грделица – Предејане – Владичин Хан;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Власотинце од ГМРС Грделица;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Црну Траву од ГМРС Предејане;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Сурдулицу од ГМРС Владичин Хан;
- магистрални гасовод Владичин Хан – ГРЧ Корбевац – Врање – Бујановац –

Прешево;

- разводни гасовод ГРЧ Корбевац – Босилеград;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Трговиште од ГМРС Бујановац;
- разводни гасовод до ГМРС Прешево;
- разводни гасовод РГ 09-04/2Александровац – Брус – Копаноник – Рашка – Нови

Пазар – Тутин и општина северног дела АП КиМ;

- разводни гасовод – одвојак за општине северног дела АП КиМ – Рашка – Лешак
- Лепосавић – Косовска Митровица – Зубин оток;
- разводни гасовод Косјерић – Бајина Башта;
- разводни гасовод Златибор – Прибој – ГРЧ Бистрица – Пријепоље – Сјеница;
- разводни гасовод ГРЧ Бистрица – Нова Варош;
- разводни гасовод ГРЧ Пожега – Ариље;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Ивањицу;
- разводни гасовод до 16 бар – одвојак за Голију од Ивањице;
- разводни гасовод Сјеница – ГРЧ Расно – Нови Пазар.

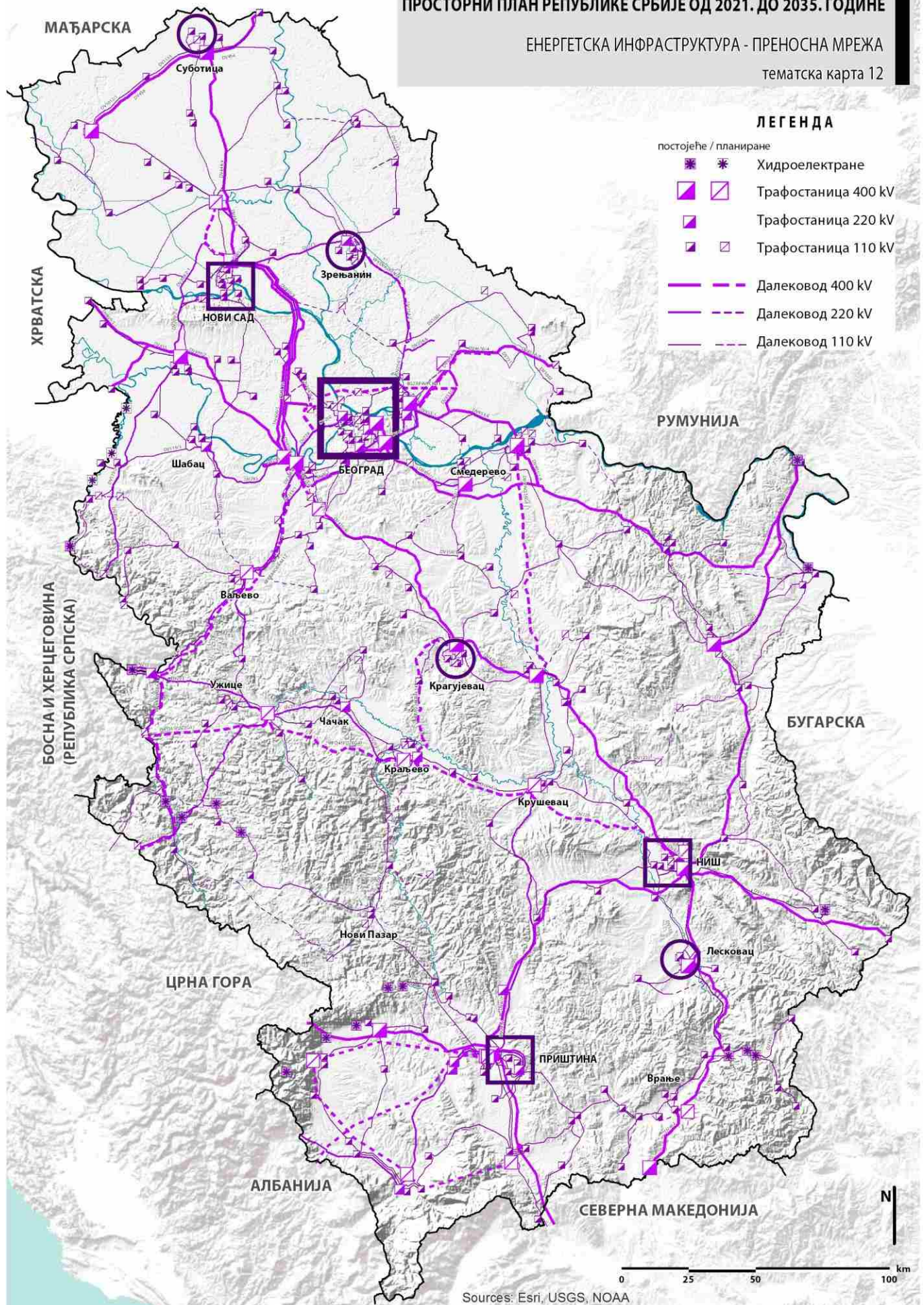
У циљу обезбеђења сигурног снабдевања домаћег тржишта природним гасом предвиђа се проширење подземног складишта природног гаса у Банатском Двору са садашњег капацитета од 450 милиона m^3 на капацитет од 800 милиона до 1 милијарде m^3 , са максималним техничким капацитетом производње од 9,96 милиона m^3 /дан (415.000 m^3 /h) и максималним техничким капацитетом утискивања од 5,52 милиона m^3 /дан (230.000 m^3 /h). Неопходно је наставити истраживања у вези оправданости изградња подземних складишта гаса Итебеј, Острowo и Тилва.

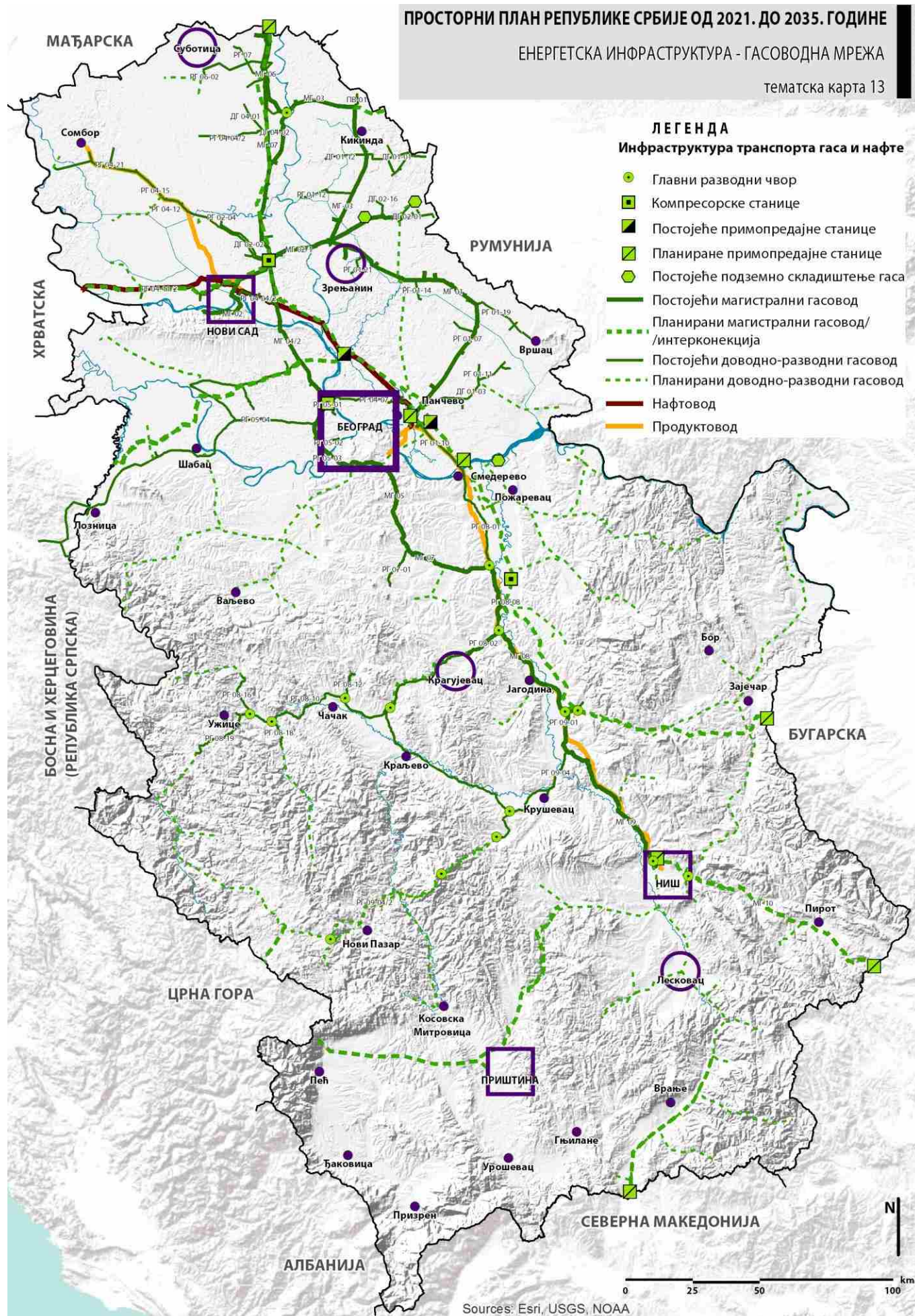
На подручју АП КиМ не постоји систем гасовода у функцији. Планира се реализација разводних гасовода између Централне Србије и северног дела АП КиМ. Размотриће се могућност изградње магистралних гасовода Ниш – Приштина и наставка Приштина – Скопље у циљу повезивања гасоводних система Србије и Северне Македоније, као и магистралних гасовода у циљу повезивања гасоводних система Србије и Албаније, као дела источног крака гасног прстена Енергетске заједнице.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

ЕНЕРГЕТСКА ИНФРАСТРУКТУРА - ПРЕНОСНА МРЕЖА

тематска карта 12

2.5.4.3.5. Коришћење топлотне енергије

Потребу за заштитом животне средине у градовима и за већим стандардом становања, уз истовремено рационално коришћење енергије, омогућавају системи централизованог снабдевања топлотном енергијом, посебно уколико је извор ТЕ-ТО за комбиновану производњу електричне и топлотне енергије.

Даљи развој сектора топлотне енергије базира се на следећим основним планским решењима:

- модернизација постојећих система централизованог снабдевања топлотном енергијом;
- ширење постојећих система централизованог снабдевања топлотном енергијом и повећање броја корисника;
- изградња нових система централизованог снабдевања топлотном енергијом у мањим ЈЛС;
- супституције енергената и њиховог ефикаснијег коришћења кроз: смањење учешћа течних горива и угља; значајније коришћење природног гаса и обновљивих извора енергије, посебно биомасе (могуће косагоревање у постојећим топланама на угљ); примена комбиноване производње електричне и топлотне енергије и веће коришћење индустријских електрана; веће коришћење санитарне топле воде због целогодишњег рада система.

Очекује се да ће топлотни конзум централизованих система, повећање броја корисника тих система и ширење топлотне мреже у урбаним центрима у наредном периоду расти по стопи до 2% годишње.

У наредном периоду добијаће све већи значај комбинована производња електричне и топлотне енергије у централизованим системима. За Београд, највећи топлофикациони систем, велики значај има реализација пројекта топлодалековода Београд – Обреновац (коришћење топлоте из ТЕНТ А - 600 MWth на рачун смањења расположиве снаге за производњу електричне енергије од око 150 MWe). Тиме се омогућава повећање сигурности снабдевања потрошача у Београду, смањење увоза природног гаса и емисије штетних гасова из постојећих топлана. Овај пројекат треба додатно размотрити и са становишта будућих мера у оквиру нискоугљеничног развоја Србије. Снабдевање топлотном енергијом обезбедиће се и из когенеративног постројења спалионице смећа у Винчи топлотног капацитета 56,6 MWth. Комбиновану производњу топлотне и електричне енергије би требало размотрити и кроз изградњу гасних електрана са комбинованим циклусом у већим индустријским центрима (Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Панчево, Лозница, Бор и др.), како због потреба технолошких процеса, тако и за снабдевање комуналних потрошача.

У већим урбаним центрима на подручју АП КиМ планира се развој нових централизованих система.

2.5.4.3.6. Коришћење обновљивих извора енергије

Стратешко опредељење је повећање производње енергије из ОИЕ ради заштите животне средине, смањења увозне зависности и подизања нивоа енергетске безбедности. Било је планирано да Србија достигне учешће од 27% ОИЕ до 2020. године у укупној брутофиналној потрошњи енергије, од тога са уделом од најмање 10% у саобраћају што ће до 2035. године бити дефинисано кроз акционе планове за овај сектор.

Потенцијал биомасе се процењује на 3.448 милиона tep и у укупном потенцијалу обновљивих извора енергије учествује са 61%. Постоје могућности за производњу биоетанола и биодизела. Према проценама, у Србији има око 100.000 ha маргиналне

земље која се може искористити за гајење биљака (нпр. сирка, јерусалимске артичоке и сл.) погодних за производњу око 200.000 t етанола годишње. Гајење уљарица за добијање биодизела могуће је на 350.000 ha што би омогућило производњу око 220.000 t биодизела.

Теоријски расположив хидроенергетски потенцијал вода износи око 25.000 GWh/год. На више река у Србији хидроенергетски потенцијал може само делимично да се искористи, због приоритетности водопривредног коришћења вода на оним рекама које су планиране као изворишта регионалних система за снабдевање водом. Технички искористив потенцијал износи око 19,5 TWh/год, од чега је око 17,7 TWh/год на објектима већим од 10 MW. Укупан технички потенцијал хидроелектрана снаге до 10 MW се процењује на око 1.800 GWh годишње.

Енергија ветра у Републици Србији се може користити у области кошавског подручја јужног Баната, подручја источне Србије, источне стране Копаоника, подручја Златибора и Пештера и локалитета планинских превоја на надморским висинама изнад 800 m. У фази изградње су следеће ветроелектране (у даљем тексту: ВЕ): ВЕ Пландиште 1, ВЕ Никине Воде, ВЕ Костолац, ВЕ Алибунар, ВЕ Алибунар 1, ВЕ Алибунар 2, ВЕ Крушчица, ВЕ Кула, ВЕ Ла Пиколина, ВЕ Ковачица, ВЕ Кошава, ВЕ Кривача, ВЕ Башаид и ВЕ Чибук. Планиране ВЕ су: ВЕ Бела Анта, ВЕ Банат, ВЕ Банат 2, ВЕ Елисио Али 2, ВЕ Ветрозелена, ВЕ Торак, ВЕ Пупин, ВЕ Маестрале Ринг, ВЕ Елисио Винд 01, ВЕ Блок Винд 1 и ВЕ Црни врх.

Енергија Сунца представља потенцијал који се може користити за производњу топлотне и/или електричне енергије. На већем делу територије Србије број часова сунчевог зрачења знатно је већи него у многим европским земљама (између 1.500 и 2.200 часова годишње). Просечан интензитет сунчевог зрачења на територији Србије се креће од 1,1 kWh/m²/дан на северу до 1,7 kWh/m²/дан на југу током јануара, а од 5,9 до 6,6 kWh/m²/дан током јула. На годишњем нивоу, просечна вредност енергије зрачења износи од 1.200 kWh/m²/годишње у северозападној Србији до 1.550 kWh/m²/годишње у југоисточној Србији, док у централном делу износи око 1.400 kWh/m²/годишње. Технички искористив енергетски потенцијал за конверзију енергије Сунца у топлотну енергију (за припрему топле воде и друге намене) процењен је на 0,194 Mtoe годишње, уз претпоставку примене соларних термалних колектора на 50% објеката у земљи. На основу тренутно расположивих капацитета електроенергетског система Србије за обезбеђење терцијалне резерве усвојено је да је максимални технички искористив капацитет соларних електрана 450 MW, односно њихов технички искористив потенцијал износи 540 GWh/годишње (0,046 Mtoe/годишње)⁵⁸.

Геотермалну потенцијалност јасно показује постојање великог броја бања и природних извора са температурама вода већим од 30 °C и различитим степеном природне издашности. На основу постојећих мерења топлотни ток је изнад просечног за Европу (60 mW/m²), односно креће се од 80 до 120 mW/m². Природни и вештачки извори термалне воде су идентификовани на територији преко 60 ЈЛС. Температура воде је најчешће у опсегу до 40 °C, а само на територији шест ЈЛС (Врање, Шабац, Куршумлија, Рашка, Медвеђа, Апатин) температура воде је преко 60 °C. Просечни протоци воде из постојећих извора и бушотина у просеку износе до 20 l/s. На неколико локалитета проток воде прелази 50 l/s (Богатић, Куршумлија, Прибојска Бања, Нишка Бања), а само на једној локацији проток воде износи преко 100 l/s (Бања Ковиљача). Укупна топлотна снага која би се могла добити искоришћењем свих постојећих извора термалне воде износи око 216 MWt, са производњом топлотне енергије од 180 хиљада тен.

⁵⁸ Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године („Службени гласник РС”, број 101/15)

2.5.4.3.7. Енергетска ефикасност

Основно стратешко опредељење које проистиче из међународних директива и обавеза Србије јесте да се мерама енергетске ефикасности постигне кумулативна уштеда од 7% од просечне финалне потрошње енергије за енергетске сврхе, из које има право да се изузме потрошња енергије у саобраћају.

Имплементација енергетске ефикасности и уштеде енергије у зградарству, саобраћају, индустрији и комуналним делатностима на територији Србије подразумева дефинисање и примену низа мера као што су: побољшање топлотне изолације и изградња објеката високоградње у складу са начелима пасивне соларне градње, примена принципа енергетске ефикасности у сеоским насељима, повећање енергетске ефикасности на просторима који немају централизоване система грејања, повећање инвестиција у области енергетске ефикасности у зградарству, саобраћају и индустрији, утврђивање енергетски ефикасних система транспорта са оптималном потрошњом енергената и др.

Унапређење енергетске ефикасности у енергетски захтевном сектору индустрије је у економском интересу, од значаја за заштиту животне средине и за побољшање конкурентности индустрије у Србији. Индустријски сектор мора да промовише и примењује пројекте енергетске ефикасности и користи најбоље доступне технологије да би остао конкурентан. Од посебног значаја јесте унапређење енергетске ефикасности у великим предузећима, повећање коришћења когенерације и обновљивих извора енергије и обезбеђење стандарда за енергетску ефикасност котлова или конгенерација.

У сектору саобраћаја основни правци унапређења енергетске ефикасности везани су за: обнову возног парка за превоз путника, промоцију одрживог путничког и теретног саобраћаја, унапређење ефикасности возног парка, промоцију јавног превоза и немоторизованог транспорта, као и коришћење алтернативних горива и биогорива.

У зградарству и сектору комуналних услуга енергетска ефикасност подразумева: развој геопросторне базе података; утврђивање просторне дистрибуције енергетских потенцијала за повећање енергетске ефикасности по индустријским гранама, гранама пољопривреде и транспорта; утврђивање критеријума за синергијско коришћење енергије у зградарству и сектору комуналних услуга; и др.

Повећањем енергетске ефикасности у свим секторима производње и потрошње енергије оствариће се: сигурно снабдевање енергентима и енергијом; смањење негативног утицаја на животну средину; смањење емисије гасова који стварају ефекат стаклене баште; смањење потрошње енергије и трошкова за енергију у свим секторима; повећање комфора у јавним и другим објектима; унапређење нивоа енергетских услуга; подстицање употребе обновљивих извора енергије за сопствене потребе и др.

2.5.5. Заштита животне средине, наслеђа и предела

2.5.5.1. Заштита и унапређење квалитета животне средине (Реферална карта 4б)

2.5.5.1.1. Полазишта заштите и унапређења квалитета животне средине

За остваривање одрживог развоја и уређења територије Републике Србије, стратешко опредељење је интегрисање аспеката утицаја на животну средину у политике развоја других области, у првом реду енергетике, индустрије, пољопривреде, саобраћаја, водопривреде и др.

Заштита и унапређење квалитета животне средине у временском хоризонту до 2035. године базира се на реализацији следећих активности:

- очување свих елемената животне средине: воде, ваздуха, земљишта, природног и културног наслеђа, биодиверзитета;
- интегрално планирање на принципима спречавања конфликата у простору и рационалног коришћења природних ресурса (пољопривредног и шумског земљишта, вода, сировина и др.) уважавајући капацитет простора и животне средине;
- превенција и санација применом принципа предострожности за активности које могу да изазову већи притисак на животну средину или неизвесност и применом санационих мера у деградираним и загађеним подручјима;
- дефинисање заштитних зона, зона утицаја и заштитних растојања око објеката и активности које емитују значајна загађења или представљају ризик за животну средину и здравље људи.

Приоритетне активности усмераваће се на *подручја са изузетно загађеном животном средином* и великим притисцима на простор, ресурсе, становништво и животну средину (урбана, индустријска, рударска, подручја производње електричне енергије и друга угрожена подручја са прекораченим вредностима загађујућих материја у ваздуху, водама и земљишту, угроженим живим светом и стаништима, угроженим здрављем људи) и на *осетљива подручја* у погледу загађивања и притисака на животну средину (подручја заштићених природних и културних добара, као и подручја веома квалитетне животне средине, са очуваним потенцијалима и без присуства извора загађивања или са загађењима далеко испод дозвољених граница).

2.5.5.1.2. Просторна диференцијација квалитета животне средине

Просторна диференцијација животне средине према међународним стандардима и примерима добре праксе, узимајући у обзир постојеће стање квалитета животне средине, обухвата четири категорије (Тематска карта 14), и то:

1. Подручја загађене и деградиране животне средине (локалитети са прекорачењем граничних вредности загађивања, урбана подручја, подручја отворених копова лигнита, јаловишта, регионалне депоније, термоелектране, коридори аутопутева, водотоци IV класе и „ван класе“) са негативним утицајима на човека, биљни и животињски свет и квалитет живота. За ову категорију треба обезбедити таква решења и опредељења којима се спречава даља деградација и умањују ефекти ограничавања развоја. Потребно је санирати и ревитализовати деградиране и угрожене екосистеме и санирати остале последице загађења, у циљу стварања квалитетније животне средине.

У овој категорији најугроженија подручја су: Панчево, Бор, Обреновац, Смедерево, Београд, Нови Сад, Суботица, Лозница, Костолац, Чачак, Лучани, Крушевац, Шабац, Кикинда, Прахово, Ђенерал Јанковић, насеља у Колубарском басену, коридори аутопута Београд- Нови Сад – Суботица, Београд – Шид, Београд – Ниш – Прешево, Београд – Чачак и Ниш – Димитровград. Највећа емисија гасова SO₂, NO_x и суспендованих честица је на подручју Града Београда, затим у Браничевском округу, Борском округу и Јужно-банатском округу. У Обреновцу, Лазаревцу и Костолцу су највеће депоније летећег пепела од сагоревања угља у термоелектранама. Урбана подручја која спадају у ову категорију су и: Зрењанин, Рума, Ваљево, Косјерић, Нови Поповац, Краљево, Ниш, Врање, Зајечар, Мајданпек, Врбас, Младеновац, Смедеревска Паланка, Пожаревац, Сремска Митровица, Крагујевац, Горњи Милановац, Ужице, Прибој, Трстеник, Прокупље, Пирот, Нови Пазар, Лесковац, Јагодина, Параћин, Приштина, Обилић, Грачаница, Косовска Митровица, Звечан, Лепосавић, Липљане, Сува Река, Пећ; као и постојећи водотоци четврте класе и „ван класе“.

2. Подручја угрожене животне средине (локалитети са повременим прекорачењем граничних вредности, субурбане зоне насеља најугроженијих подручја из I категорије, сеоска и викенд насеља, туристичке зоне са прекомерним оптерећењем простора, подручја експлоатације минералних сировина, државни путеви I и II реда, железничке пруге, велике фарме, зоне интензивне пољопривреде, аеродроми, речна пристаништа, водотоци III класе) са мањим утицајима на човека, живи свет и квалитет живота. На овим подручјима треба спречити даљу деградацију и обезбедити побољшање постојећег стања, како би се умањила угроженост животне средине као ограничавајућег фактора развоја. Потребно је одредити најадекватније начине коришћења природних ресурса и простора са циљем очувања природних вредности и унапређења животне средине.

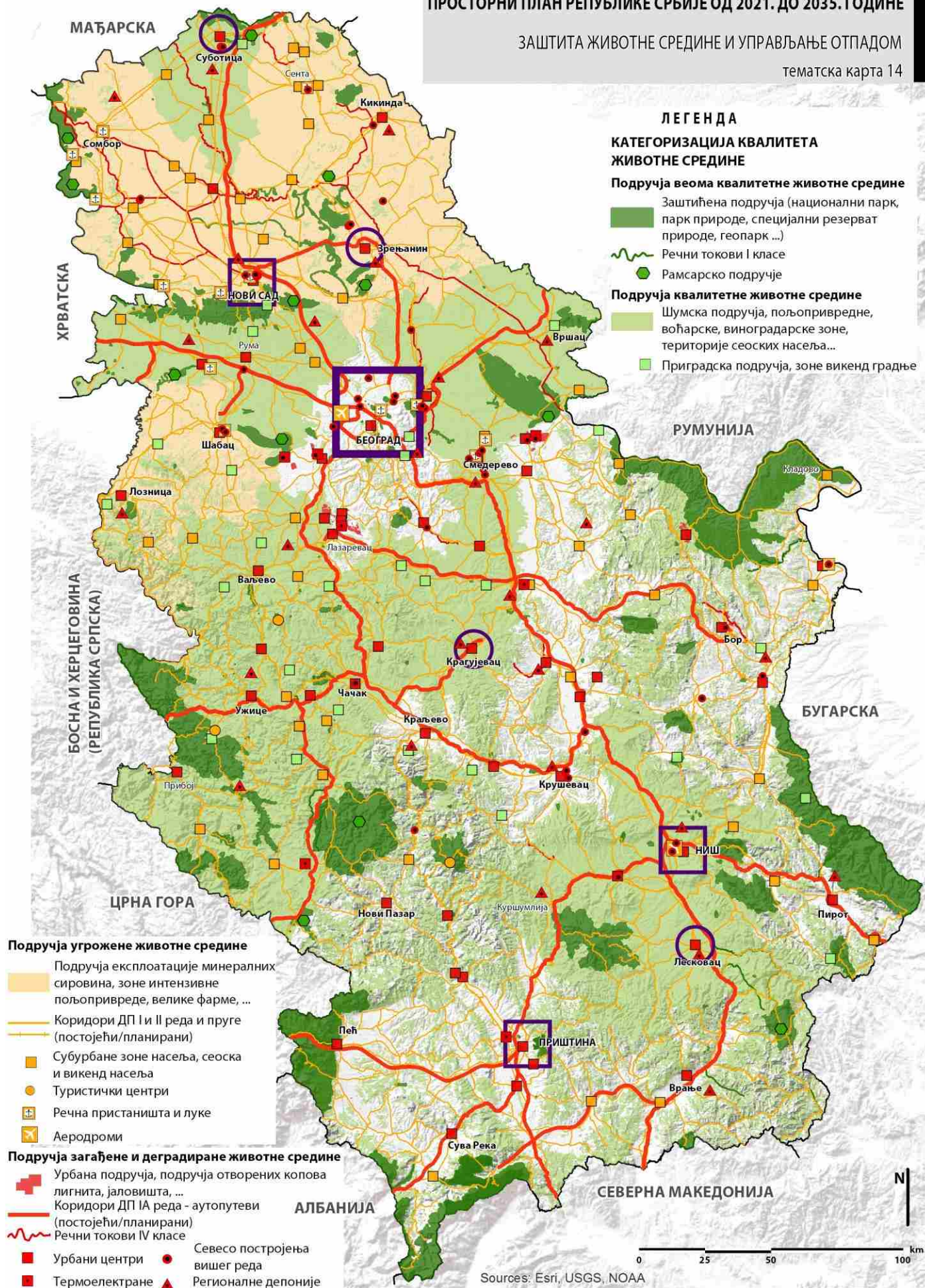
У овој категорији су: Сомбор, Апатин, Црвенка, Кула, Озаци, Бачка Паланка, Бајмок, Србобран, Нови Кнежевац, Чока, Сента, Ада, Темерин, Бачка Топола, Кањижа, Бечеј, Тител, Бач, Бела Црква, Ковин, Инђија, Стара Пазова, Шид, Кучево, Пожега, Ивањица, Ариље, Гуча, Рашка, Ћуприја, Неготин, Бујановац, Димитровград, Књажевац, Сјеница, Пријепоље, Уб, Осечина, Мионица, Крупањ, Петровац, Жагубица, Сврљиг, Бела Паланка, Свилајнац, Голубац, Кладово, Гњилане, Призрен; зоне интензивне пољопривреде (Војводина, Стил, Браничево, већи део Мачве и Поморавља), туристички центри на Копаонику, Златибору и Дивчибарама, коридори државних путева I и II реда и пруга, речна пристаништа (Апатин, Сомбор, Бачка Паланка, Беочин, Нови Сад, Београд, Панчево, Ковин, Богојево, Смедерево и Прахово на реци Дунав, Сента на реци Тиси, Сремска Митровица и Шабац на Сави, аеродроми Београд и Ниш. Подручја експлоатације минералних сировина укључују: Јелен До, Крупањ, Нови Пазар, као и околину Кањиже, Кикинде и Новог Бечеја, Церово, Чикатово-Главицу (Глоговац), Благодат, Црнац, Суву руду, Балу Стену, Златокоп и др.

3. Подручја квалитетне животне средине (шумска подручја, туристичке зоне контролисаног развоја, пољопривредне, воћарске и виноградарске зоне, подручја са природном деградацијом, ливаде и пашњаци, ловна и риболовна подручја, водотоци II класе) са преовлађујућим позитивним утицајима на човека, живи свет и квалитет живота. За ова подручја треба обезбедити решења којима се елиминишу или умањују постојећи извори негативних утицаја, односно увећавају позитивни као компаративна предност у планирању развоја. Потребно је резервисати и чувати подручја од загађивања из стратешких разлога.

У овој категорији су: Сремски Карловци, Гроцка, Врњачка Бања, Сокобања, Топола, Аранђеловац, Љиг, Златибор, делови Старе планине, као и приградске зоне са викенд градњом, зоне са воћарством (Ваљевска подгорина, Поцерина, подручја Лознице, Ариља, Краљева, Драгачева, Пожеге и Гроцке, Бранковина, Браничево и други мањи рејони) и виноградарством (Тимочки рејон, Нишавско-јужноморавски рејон, Западноморавски рејон, Шумадијско-великоморавски рејон, Поцерски, Сремски и Банатски рејон и рејон суботичко-хоргошке пешчаре), коридори локалних путева, као и територије сеоских насеља ЈЛС које припадају II категорији, подручја са природном деградацијом (еродирани површине, заслањена земљишта, клизишта, плавни терени и др).

4. Подручја веома квалитетне животне средине (подручја заштићених и планираних за заштиту природних добара, мочварна подручја, подручја заштићена међународним конвенцијама⁵⁹, планински врхови и тешко приступачни терени, водотоци I класе) у којима доминирају позитивни утицаји на човека и живи свет. Треба обезбедити таква решења којима се задржава постојеће стање квалитета животне средине и штите природно вредни и очувани екосистеми.

⁵⁹ Заштићена, предвиђена и планирана подручја за заштиту природних вредности која се сврставају у подручја веома квалитетне животне средине наведена су у делу 2.5.5.3.1. „Заштита, уређење и одрживо коришћење природног наслеђа” ППРС.

2.5.5.2. Управљање отпадом (Реферална карта 4б)

Карактеристике простора опредељују избор адекватног система управљања отпадом, односно његову просторну организацију. То се односи на избор локација физичких елемената система као што су санитарне депоније, трансфер станице, постројења за сепарацију рециклабилног отпада и друго, где су од великог значаја физичко–географске и антропогене карактеристике простора. У односу на њих се дефинишу концепцијска решења система управљања отпадом и врши избор локација за постројења за управљање отпадом.

Управљање отпадом потребно је у свим сегментима спроводити на такав начин да се не доводи у опасност здравље људи и да не буде штетних утицаја на животну средину. Код одређивања услова за смештај у простору и код избора локација потребно је размотрити однос према насељима на која могу имати утицај (удаљеност, утицај на микроклиму, успостава визуелних баријера) и уклапање у предео. При одређивању локација постројења за управљање отпадом треба испитати могућности и дати приоритет коришћењу већ деградираног простора, односно могућности реконструкције постојећих одлагалишта у односу на заузимање нових површина.

У свим локалним самоуправама формираће се центри за сакупљање отпада где ће грађани сами доносили свој отпад. То ће омогућити регионалним системима да третирају посебне токове отпада, као што су кабасти отпад, стари намештај, отпад од електричне и електронске опреме, батерије, опасан отпад из домаћинства и слично.

Регионални центри за управљање отпадом организоваће се са свом потребном инфраструктуром. Планирана је изградња преосталих регионалних депонија (Тематска карта 14), односно регионалних центара (на подручјима са најмање око 250.000 становника) за управљање отпадом у следећим регионима за управљање отпадом: Врање, Београд, Нови Сад, Инђија, Крушевац, Ниш, Краљево, Ваљево, Зрењанин, Нова Варош, Сомбор, Вршац, Зајечар, Смедерево, Крагујевац, Петровац и Лозница. У међувремену, планира се да све општине свој комунални отпад одлажу на најближе регионалне санитарне депоније.

Изградња постројења за механичко-биолошки третман планира се у Новом Саду, Нишу и Крагујевцу.

У Београду је започела изградња постројења за искоришћење енергије из отпада, кроз јавно-приватно партнерство. Потребно је применити принцип пуне надокнаде трошкова за услуге сакупљања и одлагања отпада и увођење подстицајних инструмената за поновно коришћење и рециклажу отпада.

Планира се изградња капацитета за управљање опасним отпадом у Србији. Потребно је одредити центре за сакупљање опасног отпада из домаћинства. Изградња система за управљање опасним отпадом обухвата успостављање сакупљања и транспорта опасног отпада, изградњу централних регионалних складишта опасног отпада у пет региона у Србији (Град Београд, Средњебанатски округ, Подунавски округ, Мачвански округ и Нишавски округ), изградњу постројења за физичко-хемијски третман опасног отпада, затим изградњу инсинератора за спаљивање опасног и медицинског отпада, као и касете за опасан отпад на регионалним санитарним депонијама. Тренутно нема одобрених локација за нову депонију опасног отпада у Републици Србији, као ни за изградњу постројења за третман опасног отпада. Такве локације биће утврђене разрадом ППРС у другим просторним плановима. Изградња постројења за физичко-хемијски третман течног опасног отпада и муља комбинованог са постројењима за складиштење течних и кашастих посебних токова индустријског отпада (као што су растварачи, киселине, базе) планира се у Рашкој, Расинској, Борској и Зајечарској области.

Успостављањем система за управљање посебним токовима отпада, изградиће се постројења за сакупљање и третман отпадних батерија и акумулатора, гума, уља, отпада од електричних и електронских производа и др., углавном инвестирањем приватног сектора, а на основу дозвола за управљање отпадом.

Предвиђено је смањивање настајања амбалажног отпада и даље подстицање рециклаже, посебно у домаћинствима, уз успостављање примарне селекције отпада. Неопходно је веће укључивање јавних комуналних предузећа на локалном нивоу по питању примарне селекције, као и њихово умрежавање укључујући и постојеће оператере управљања амбалажним отпадом. Одредиће се места за сакупљање, развити мрежа сакупљачких станица и постројења за третман, и подстицати потрошачи да на одређеним местима одлажу отпадне батерије и акумулаторе. Отпадна уља сакупљаће се у Центрима за сакупљање отпада, при чему се не смеју мешати. Отпадно јестиво уље треба сакупљати ради производње биодизела. Рециклажа отпадних гума има предност над спаљивањем према хијерархији отпада. Развијаће се мрежа сакупљачких станица и постројења за третман отпадних гума. Третман отпадних возила потребно је даље развијати, што укључује обавезно расклапање и одвајање опасних материјала и компоненти ради даљег третмана. Даље ће се развијати систем одвојеног сакупљања отпада од електричних и електронских производа, како би се рециклирали употребљиви делови, и развијати мрежа сакупљачких станица и постројења за третман.

Обезбедиће се третман преосталог РСВ отпада, загађење опреме и отпадних POPs пестицида, као и одговарајућа складишта за сакупљање РСВ отпада, опреме загађене са РСВ која се искључује из употребе и за отпадне пестициде.

У наредном периоду планира се и изградња постројења за термички третман инфективног медицинског отпада – инсинератора. Систем управљања отпадом животињског порекла подразумева сакупљање, разврставање према степену ризика (категорије), привремено складиштење отпада у сабирним центрима са уређајима за хлађење, као и третман у постојећим постројењима, а све у складу са програмима за унапређење управљања споредним производима животињског порекла.

Муљ из уређаја за пречишћавање комуналних отпадних вода ће представљати додатни притисак на депоније, када се проценат пречишћавања комуналних отпадних вода повећа, односно када се изграде постројења за пречишћавање. Муљем од пречишћавања се мора управљати у складу са ЕУ прописима. Потребно је планирати постројења за третман овог муља или одлагање на посебне депоније, а у крајњем случају одлагање на регионалне депоније.

Успоставиће се рециклаже отпада од грађења и рушења ради смањења коришћења природних ресурса. Одредиће се локације за одлагање грађевинског отпада, увести обавезна рециклажа грађевинског отпада и донети стандарди квалитета. Циљ је достићи 70% рециклаже отпада од грађења и рушења до 2035. године. Отпад који садржи азбест је посебна категорија и одвојено се сакупља, складишти и одлаже у касетама посебно изграђеним за ту сврху на санитарним депонијама које имају дозволу за прихват и одлагање ове врсте отпада.

Ради смањења отпада од експлоатације минералних сировина и отпада из енергетике потребно је увести принципе чистије производње приликом експлоатације минералних сировина, најбоље расположиве технике и најбоље праксе за животну средину. Рекултивисаће се постојеће депоније пепела и шљаке од сагоревања угља у термоелектранама и пепео користити у изградњи путева, грађевинарству и производњи грађевинских материјала. Радиће се на смањењу настајања пољопривредног отпада увођењем чистије производње у прехранбеној индустрији. Пољопривредни отпад треба користити за добијање енергије, прехранбених, козметичких и других производа. Потребно је изградити постројења за анаеробну дигестију – производњу биогаса.

Локације свих постројења биће утврђене плановима управљања отпадом и одговарајућим просторним и урбанистичким плановима.

2.5.5.3. Заштита, уређење и одрживо коришћење природног и културног наслеђа и предела

2.5.5.3.1. Заштита, уређење и одрживо коришћење природног наслеђа (Реферална карта 4а)

2.5.5.3.1.1. Заштићена подручја (Тематска карта 15)

Проглашена заштићена подручја и подручја предложена за заштиту, са урађеном документацијом, обухватиће у планском периоду укупну заштићену површину од 909.530 ha (10,28% територије Србије), од чега у режиму заштите I степена 40.880 ha (4,49%) и у режиму II заштите степена 229.975 ha (25,28%).

Основано се претпоставља да ће на простору планираном за истраживање и заштиту укупне површине 440.000 ha у планском периоду бити проглашена заштићена подручја на основу Закона о заштити природе на површини од око 220.000 ha (2,48% територије Србије), тако да ће укупна заштићена површина износити око 1.129.530 ha (12,76% територије Србије), а оквирна прогноза учешћа површина у режиму заштите I степена је 4% и у режиму заштите II степена 29%.

2.5.5.3.1.1.1. Проглашена заштићена подручја

Према подацима Централног регистра заштићених природних добара проглашено је 470 заштићених подручја укупне површине 678.240 ha (7,66% територије Србије).⁶⁰ У Табели 45 дат је списак 254 заштићена подручја површине веће од 1 ha (укупне површине 678.205 ha), док се подручја површине мање од 1 ha (216 заштићених добара, укупне површине око 40 ha) номинално не наводе, али су картирана.

Табела 45. Проглашена заштићена подручја у Републици Србији

Површине веће од 1000 ha
<i>Национални паркови:</i> 121 Фрушка гора, 314 Ђердап, 470 Тара, 471 Кopaоник, 538 Шар планина. <i>Паркови природе:</i> 557 Грмија, 365 Сићевачка клисура, 615 Голија, 661 Шарган – Мокра Гора, 663 Јегричка, 604 Стара планина, 722 Русанда, 743 Радан, 744 Златибор. <i>Предела изузетних одлика:</i> 70 Ресава, 145 Рајац, 598 Долина Пчиње, 613 Овчарско-кабларска клисура, 517 Клисуре реке Градац, 664 Космај, 481 Вршачке планине, 724 Камена Гора, 728 Озрен – Јадовник, 732 Караш - Нера, 666 Власина, 156 Тршић – Троноша, 483 Суботичка пешчара, 557 Грмија. <i>Резервати природе:</i> 50 Обедска бара, 485 Горње Подунавље, 602 Карађорђево, 155 Делиблатска пешчара, 599 Засавица, 723 Гоч – Гвоздац, 735 Сува планина, 738 Пештерско поље, 706 Окањ бара, 352 Клисуре реке Милешевке, 725 Јерма, 608 Ковиљско-петроварадински рит, 69 Царска бара, 748 Ртањ, 595 Увац, 729 Ритови доњег Потисја, 601 Пашњаци велике дропље. <i>Заштићена станишта:</i> 749 Панчевачке аде. <i>Споменици природе:</i> 612 Лазарев кањон, 535 Руговска клисура.
Површине 100-1000 ha
<i>Паркови природе:</i> 610 Бегечка јама, 660 Камараш, 686 Стара Тиса, 708 Бељанска Бара, 484 Палић, 592 Поњавица, 605 Тиквара, 742 Бачкотополске долине. <i>Предела изузетних одлика:</i> 256 Озренске ливаде, 339 Мируша, 212 Лептерија – Сокоград, 659 Велико ратно острво, 684 Авала, 251 Таткова земуница. <i>Резервати природе:</i> 591 Јелашничка клисура, 596 Клисуре реке Трешњице, 619 Слано копово, 64 Лудашко језеро, 603 Селевењске пустаре, 704 Тителски брег, 688 Краљевац, 670 Багремара, 758 Осредак, 74 Кожњар,

⁶⁰ На Рефералној карти 4а. приказана су знаком (површине мање од 1000 ha) и ареално (површине преко 1000 ha).

317 Клисуре реке Ресаве, 348 Клисуре реке Суваје.

Заштићена станишта: 709 Мали вршачки рит, 740 Велико блато, 703 Бара Трсковача.

Простори културно-историјског значаја: 361 Призренска бистрица, 371 Црни врх, 589 Околина манастира Наупаре, 539 Околина манастира Манасија, 577 Околина манастира Милешева, 575 Околина археолошког налазишта Ромулијана - Гамзиград, 572 Околина Јашуњских манастира, 580 Околина манастира Љубостиња.

Споменици природе: 540 Клисуре Швањски мост (Белог Дрима), 520 Клисуре реке КLINE, 547 Извор Ревућа, 376 Рћанске пећине, 662 Слапови Сопотнице, 737 Лалиначка слатина, 83 Прерасти у кањону Вратне, 752 Бледерија, 265 Букински храстик, 508 Шума Јунаковић, 720 Шума Кошутњак, 252 Рогот, 715 Бојчинска шума, 712 Липовичка шума.

Површине 1-100 ha

Пределу изузетних одлика: 93 Ивље, 320 Пругово

Резервати природе: 143 Лојаник, 88 Винатовача, 131 Буково, 37 Данилова коса, 98 Прокоп, 426 Бифуркација Неродимке, 130 Мала Јасенова глава, 161 Гутавица, 160 Паљевине, 757 Брзанско Моравиште, 32 Газиместан, 56 Каљавица, 57 Стара Вратична, 60 Рашковица, 67 Маја Ропс, 78 Велики Штурац, 105 Брезовица, 135 Иваново, 183 Чалачки поток, 195 Црна река, 200 Велика плећ – Вражји вир, 205 Забалац, 1 Зеленичје, 87 Каленић, 79 Бусовата, 457 Поглед, 458 Белег, 53 Варош, 58 Рађеновци, 59 Мајзедова башта, 63 Винична, 306 Мачков пруд, 460 Кукавица, 190 Тесне јаруге, 3 Фељешана, 2 Мустафа, 140 Јарешник, 79 Бусовата, 519 Жељин – Плочка чука.

Заштићена станишта: 718 Гљиве Аде Циганлије, 745 Бресничка слатина.

Простори културно-историјског значаја: 149 Легет, 180 Парк Опленец, 187 Простор манастира Дечани, 217 Орашац, 260 Таковски грм, 263 Љубић, 294 Кадињача, 360 Мачков камен, 385 Мијајлова јама, 374 Драгинац, 376 Текериш, 364 Бубања, 509 Врапче брдо, 506 Градиште, 486 Простор Зенељ Хајдини, 515 Чабрат, 271 Куштиљ, 342 Брест Сечањ, 537 Старо село Сирогојно, 552 Простор манастира св. Богородице, 553 Простор манастира св. Николе, 570 Простор манастира Копорин, 172 Простор манастира Боговађа, 573 Простор цркве брвнаре у Миличиници, 578 Иванковац, 243 Радовањски луг, 586 Простор манастира Радовањница, 695 Простор собрашица у Лужницама.

Споменици природе: 436 Прераст Самар, 501 Извориште Белог Дрима, 559 Извор Вуча, 546 Извор Шаковица, 437 Врело Млаве, 55 Рисовача, 139 Хомолска потајница, 431 Крупажско врело, 84 Замна, 104 Ђавоља варош, 319 Лисине, 452 Островица, 52 Потпећка пећина, 333 Крупачко врело, 363 Рибница, 394 Церјанска пећина, 210 Мермерна пећина, 355 Стопића пећина, 667 Пећински систем Језава, 558 Кречњачки спруд Камиља, 5 Преконошка пећина, 71 Попшички пештер, 6 Пећина Равна пећ, 455 Годовска пећина, 152 Бјелушка потајница, 705 Бели изворац, 681 Пећина Церемошња, 680 Пећина Равништарка, 315 Боговинска пећина, 438 Клисуре Осаничке реке, 721 Лесни профил Капела у Батајници, 747 Тупијничка леденица, 691 Мокрањске стене, 689 Бигар манастира Тумане, 4 Рипаљка, 148 Пребреза, 710 Врело Грзе, 239 Шалиначки луг, 464 Долина потока Бигар, 72 Пећински систем Самар, 456 Извор Промуклица, 311 Хаџи-Проданова пећина, 730 Јовачка језера, 102 Прераст Шупља стена, 750 Борачки крш, 173 Брест у селу Захаћ, 47 Смогва, 560 Група стабала цера Рашковска река – Дубље, 541 Чарнок, 576 Каменички вис I, 459 Парк шума Рахаване, 310 Парк у Бачкој Тополи, 358 Парк Криваја, 295 Стари парк Соколац, 268 Вршачки парк, 337 Парк у Новом Кнежевцу, 594 Ботаничка башта – Јевремовац, 606 Раданова гора, 607 Дунавски парк, 318 Парк дворца у Конаку, 369 Стари парк у Темерину, 285 Парк дворца у Хајдучици, 654 Парк учитељске школе у Јагодини, 655 Ђурђево брдо, 239 Шалиначки луг, 183 Парк дворца у Челареви, 275 Стари парк у Чоки, 665 Парк Бландаш у Кикинди, 361 Стари парк код Сонте, 668 Футошки парк, 272 Стари парк у Влајковцу, 682 Академски парк у Београду, 683 Пионирски парк у Београду, 270 Стража, 696 Паркови Врњачке Бање, 791 Парк Буковичке бање, 733 Топчидерски парк, 700 Арборетум Шумарског факултета у Београду, 697 Миљаквачка шума, 714 Обреновачки забран, 690 Каменички парк, 587 Бајфордова шума, 136 Ивановачка ада, 717 Звездарска шума, 674 Жупанијски парк у Зрењанину, 312 Дворска башта у Сремским Карловцима, 354 Парк Института у Сремској Каменици, 707 Храст лужњак у Палићу, 277 Парк дворца Јагодић, 278 Стари парк у Великом Гају.

**Бројеви испред заштићених подручја су бројеви тих подручја у ЦРЗПД и назначени су на Рефералној карти 4а, ППРС.*

Са 135 заштићених подручја и 96.770 ha већом површином на територији АП КиМ која су прогласиле привремене косовске институције, у односу на податке Централног регистра заштићених природних добара (49 површине 29.350 ha), укупна површина заштићених подручја износи 775.010 ha или 8,76% територије Републике Србије. На Рефералној карти 4а. приказане су границе четири подручја површине веће од 1000 ha проглашена од стране привремених косовских институција (1КиМ Национални парк

Проклетије, 2КиМ Национални парк Шара, 3КиМ Парк природе Паштрик-Врбничко језеро и 4КиМ Заштићен предео Грмија).

2.5.5.3.1.1.2. Подручја предложена за заштиту

За заштиту је предложено 98 подручја за која су обављена истраживања, урађена и предата студија заштите надлежном органу од стране завода за заштиту природе. Њиховим проглашењем површина заштићених подручја ће се повећати за укупно 238.350 ha (2,61% територије Србије), од чега је 75.090 ha (31,5%) повећање заштићене површине на територији АП Војводина. Површина са режимом заштите I степена се повећава за 7.130 ha, а површина са режимом заштите II степена за 61.470 ha.

Од 96 предложених подручја, надлежно министарство је, сходно Закону о заштити природе, обавештавањем јавности формално покренуло поступак заштите за 54 подручја укупне површине 246.180 ha од којих се 26 подручја површине 197.566 ha први пут проглашава, а 28 подручја површине 48.614 ha су раније заштићена и предмет су ревизије са проширењем које износи укупно 14.724 ha. Укупно повећање заштићене површине подручја у поступку проглашења је 203.480 ha.

Осталих 44 подручја са урађеном студијом заштите (34 са првом заштитом и 10 ревизионих), код којих поступак проглашења није још формално отворен, обухватају укупну површину од 35.790 ha, а повећање заштићене површине ће износити 29.910 ha⁶¹.

У Табели 46 дат је списак подручја већих од 1 ha (81 подручје), ознаком (P) обележена су ревизиона подручја, подвученим текстом назив подручја за која је формално покренут поступак заштите, а неподвученим/стандардним текстом подручја за која је урађена студија, односно предлог заштите.

Највећа подручја су Кучај-Бељаница (87.640 ha), Потамишје (око 24.000 ha) и Босутске шуме (око 17.230 ha), осам је у распону 9000-12.000 ha и 15 у распону 1000-6000 ha.

Табела 46. Подручја предложена за заштиту у Републици Србији

Површине веће од 1000 ha
Национални пак: <u>26 Кучај – Бељаница.</u> Паркови природе: <u>3 Полој, 5 Мојстирско – Драгашке планине; 10 Шарган – Мокра гора (P), 8 Слатине у долини Златице, 11 Јегричка(P), 2 Босутске шуме.</u> Пределу изузетних одлика: <u>23 Потамишје, 16 Варденик – Стрешер, 7 Маљен, 4 Столови, 20 Слатине средњег Баната, 6 Жељин, 18 Цер, 24 Вршачке планине (P), 15 Овчарско-кабларска клисура (P), 21 Долина Пчиње (P), 14 Горња Мостонга, 12 Кањишки јараши, 22 Мали Рзав (P), 17 Средња Мостонга, 19 Рајац (P), 1 Планина Рудник, 66 Слатине Шајкашке, 80 Лесне долине Криваје, 81 Доња Мостонга.</u> Резервати природе: <u>25 Увац (P), 9 Карађорђево (P), 13 Косаница – Ђавоља варош (P).</u>
Површине 100-1000 ha
Паркови природе: <u>33 Мртваје горњег Потисја, 35 Тиса – Бисерно острво (P), 28 Бегечка јама (P).</u> Пределу изузетних одлика: <u>32 Клисура Ћетиње, 27 Озренске ливаде (P), 31 Аде и одсеци код Сланкамена</u> Споменици природе: <u>36 Калипоље - Буковик (P), 30 Рајкова пећина.</u> Заштићено станиште: <u>34 Толинци, 29 Сува Морава.</u>
Површине 1-100 ha
Резервати природе: <u>65 Зелениче (P), 73 Ивље (P), 71 Крупачко блато, 60 Каленић.</u> Споменици природе: <u>69 Профил Стари Сланкамен (P), 64 Калемегдански рт (P), 74 Дубочка пећина (P), 59 Каменички вис (P), 68 Петрлашке пећине (P), 72 Вражји камен, 61 Ковачевића пећина (P), 67 Профил Филијала у Беочину, 63 Машин мајдан (P), 70 Стари парк у Влајковцу (P), 62 Парк Бање Ковиљаче, 38 Брдо Караула, 43 Парк у Алибунару, 46 Геолошки профил Ташмајдан (P), 52 Дрворед копривића Нови Сад, 53 Дрворед платана Сремска Митровица (P), 37 Језера на Бељаници, 41 Чарнок (P), 47 Лојаник (P), 57 Жупанијски парк у Сомбору, 44 Стари парк код Сонте (P), 49 Дрворед храстова код Бачког Петровог Села (P), 54 Градски парк у Вршцу (P), 55 Стари парк у Великом Гају (P), 42 Лесни профил Циглана у</u>

⁶¹ На Рефералној карти 4а. приказна су знаком (површине мање од 1000 ha) и ареално (преко 1000 ha).

Руми, 45 Парк у Матарушкој Бањи, 51 Парк дворца Јагодић (Р), 40 Петничка пећина (Р), 56 Каменички парк (Р), 39 Таорска врела, 75 Таковски грм (Р)
Заштићена станишта: 50 Александровачка слатина, 48 Зимовалиште малог вранца.

**Бројеви испред предложених за заштиту подручја су редни бројеви из ГИС базе података и назначени су на Рефералној карти 4а, ППРС.*

2.5.5.3.1.1.3. Подручја планирана за заштиту

На основу аката о условима заштите природе (издатих од републичког и покрајинског завода), решења важећих меродавних просторних планова и других респективних сазнања, оквирно се резервише простор за истраживање и заштиту 77 подручја, од чега је 36 подручја површине веће од 1000 ha. Укупна површина тих подручја је оквирно утврђена на 345.000 ha (3,89% територије Србије), од чега је у АП Војводина планирано 28 подручја (од тога 7 подручја површине веће од 1000 ha) површине око 22.400 ha. Може се очекивати да ће у планском периоду у оквиру планираних подручја бити проглашена заштита у неком од законом утврђених модела, осим националног парка, на максимално 220.000 ha (2,48% територије Србије).

Планирана подручја приказују се на Рефералној карти 4а, знаком (површине мање од 1000 ha) и ареално (преко 1000 ha), а у Табели 47 дат је списак тих подручја. Ознаком (Р) обележена су ревизиона подручја.

Поред наведених подручја планираних за истраживање и заштиту, за поједина раније заштићена подручја извршиће се ревизија аката о заштити и њихово усаглашавање са Законом о заштити природе, а међу њима су већа или значајнија подручја: Оплепац, Орашац, Борово брдо, Таковски грм, Љубић, Мачков камен, Текериш, Бубања, Градиште, Ромулијана – Гамзиград, Миличиница, Манасија, Љубостиња, клисура Градца, клисура Трешњице, Пругово и друга, али се не очекују промене које ће значајније утицати на укупну површину заштићених подручја.

Табела 47. Подручја планирана за заштиту у Републици Србији

Површине веће од 1000 ha
1 Рујан, 2 Бесна кобила – Дукач – Валози, 3 Острозуб (Р), 4 Кукавица (Р), 5 Бабишка гора - Јашуњски манастири (Р), 6 Селичевица, 7 Сврљишке планине, 8 Тресисаба – клисура Сврљишког Тимока, 9 Јастребац, 10 Озрен и Девица, 11 Влажна станишта Велике Мораве, 12 Јухор, 13 Дели Јован, 14 Стол, Велики и Мали крш, 15 Хомолске планине, клисуре Млаве и Витовнице, 16 Букуља, 17 Мачванско Подриње, 18 Повлен – Јабланик – Медведник – Бобија, 19 Подрињске планине, 20 Мучањ - Велики Рзав, 21 Јавор – Чемерница, 22 Јелица, 23 Побитеник – Бабибе – Градина – Јаворје, 24 Златар, 25 Гиљева, 26 Пештерска висораван – Хум, 27 Рас – Сопотани – Ђурђеви ступови (Р), 28 Студена и Равна планина, 29 Ушће Велике Мораве, 30 Богојевачки рит, 31 Слатине Бегеја, 32 Слатине Моравице – Ватин – Маргитра, 33 Слатине Шајкашке, 34 Слатине Мужља и Арадца, 35 Лесне долине Алибунар – Добрица, 36 Јабучки и Глогоњски рит, 37 Долина Караша (Куштиљ – Дупљаја)
Површине 100-1000 ha
38 Хатарице - СРП Делиблатска пешчара (Р), 39 Шанац – СРП Краљевац (Р), 40 Воловска паша – СРП Д. Пешчара (Р), 41 Пашњаци Кајтасова – СРП Д. Пешчара (Р), 42 Бели извор – СРП Краљевац (Р), 43 Запад – СРП Краљевац (Р), 44 Канал Вранишевац – СРП Краљевац (Р), 45 Црна бара – СРП Краљевац (Р), 46 Молинска шума, 47 Слано копово 1 – СРП Слано копово (Р), 48 Слано копово 2 – СРП Слано копово (Р), 49 Дуд у Трешњевцу, 50 Селевењске пустаре – СРП (Р), 51 Букински храстик (Р), 52 Дунавски ритови од Плавне до Новог Села, 53 Долина Алаш код Падине, 54 Прешевска влажна станишта – Ораовица – Букуревац, 55 Прешевска влажна станишта – Стрезовце, 56 Прешевска влажна станишта – Трнава – Миратовац, 57 Мркоњски Вис, 58 Кањон Вучјанске реке, 59 Саставци Јужне и Западне Мораве
Површине мање од 100 ha
60 Геолошки профил Вишњишке глине, 61 Стубасти андезити – село Шумник, 62 Геолошки профил Бељина – Барајево, 63 Геолошки профил Бурма брдо – Маковиште, 64 Крупачко блато, 65 Албитски гранити – село Милатковићи, 66 Геолошки профил Стражевица, 67 Поток Рамадан у Вишњици, 68 Геолошки профил Грујина страна, 69 Сесалачка пећина, 70 Семетешко језеро, 71 Врело Љига, 72 Томина пећина – Рготски

камен, 73 Геолошки профил поток Карагача, 74 Народна башта Панчево, 75 Вирџинијске клеке – Српска Црња, 76 Храст – Железничка станица – Кикинда, 77 Стабла храста – Мокрин, 78 Црни дуд – село Шуљам

*Бројеви испред планираних за заштиту подручја су редни бројеви из ГИС базе података и назначени су на Рефералној карти 4а, ППРС.

2.5.5.3.1.2. Међународно значајна подручја (Тематска карта 16)

Поред заштићених подручја која су већ стекла статус заштите на основу међународних конвенција и програма, овим ППРС се потврђује стратешко опредељење да се изврши номинација следећих подручја за:

- Рамсарску листу – Карађорђево, Окањ бара, Русанда, Јегричка, Долина Тамиша од Баранде до Уздина (Потамишје), Дунав у Неготинској крајини, Водоакмулација Гружа, Дрина од Лешнице до ушћа, Увац, Голија, Стара планина и Копаоник, као и да се заврши поступак проглашења номинованог Националног парка Ћердап и ИВА подручја Мала Врбица за Рамсарско подручје;

- УНЕСКО Листу резервата биосфере – Обедска бара, Делиблатска пешчара, Тара, Шарган – Мокра Гора, Златибор, Ћердап, Кучајске планине и Стара планина;

- УНЕСКО Листу светског природног и културног наслеђа – Ћердап, Шар-планина, Ћавоља варош;

- УНЕСКО Светску листу геопаркова – Стара планина.

2.5.5.3.1.3. Еколошка мрежа (Тематска карта 16)

2.5.5.3.1.3.1. Национална еколошка мрежа

Површина обухваћена оквирним границама еколошке мреже је 2.131.360 ha (24,10% територије Србије). На Рефералној карти 4а. еколошка мрежа приказана је кроз еколошки значајна подручја (ЕЗП) утврђена Уредбом о еколошкој мрежи (2010), у чије су границе укључена одређена заштићена или за заштиту предложена и планирана подручја, национално и међународно значајна подручја утврђена пре доношења ове уредбе (Емералд, ИБА, ИПА, ПБА, Рамсарска подручја) и нова ИБА подручја са међународним статусом од 2020. године. Границама еколошке мреже обухваћена су и 32 предложена подручја значајна за заштиту осолених мува (ПХА), на местима где су била физички/просторно повезана са ЕЗП, а 6 ПХА подручја су нова еколошки значајна подручја. Станишта, као елемент еколошке мреже, прелиминарно су утврђена на локацијама репрезентативних типова станишта која су приоритетна за заштиту (7.680 јединица), као и станишта значајних дивљих врста биљака и животиња (33.750) и птица (28.670), а у АП Војводина урађена је база података о стаништима заштићених и строго заштићених врста за око 700 локација. На Рефералној карти 4а и Тематској карти 16 приказана су приоритетна станишта и станишта строго заштићених и заштићених врста из базе података на територији АП Војводина.

Нова мрежа ИБА подручја, на предлог Друштва за заштиту и проучавање птица Србије, прихваћена је у октобру 2020. године као стручно релевантна од стране међународног програма/партнерства *Bird Life International*. Обухвата 91 уместо ранијих 43 ИБА подручја, са укупном површином од око 2.780.000 ha (за 120% већа од површине постојеће ИБА мреже). На Рефералној карти 4а. приказане су границе нове мреже ИБА подручја као прелиминарне до њиховог коначног утврђивања одговарајућим актом Владе Републике Србије, сходно закону.

Границе осталих ЕЗП и локације приоритетних станишта су прелиминарне, док се не заврше започети пројекти успостављања националне еколошке мреже и еколошке мреже НАТУРА 2000 као дела еколошке мреже Републике и док се не донесе нова уредба

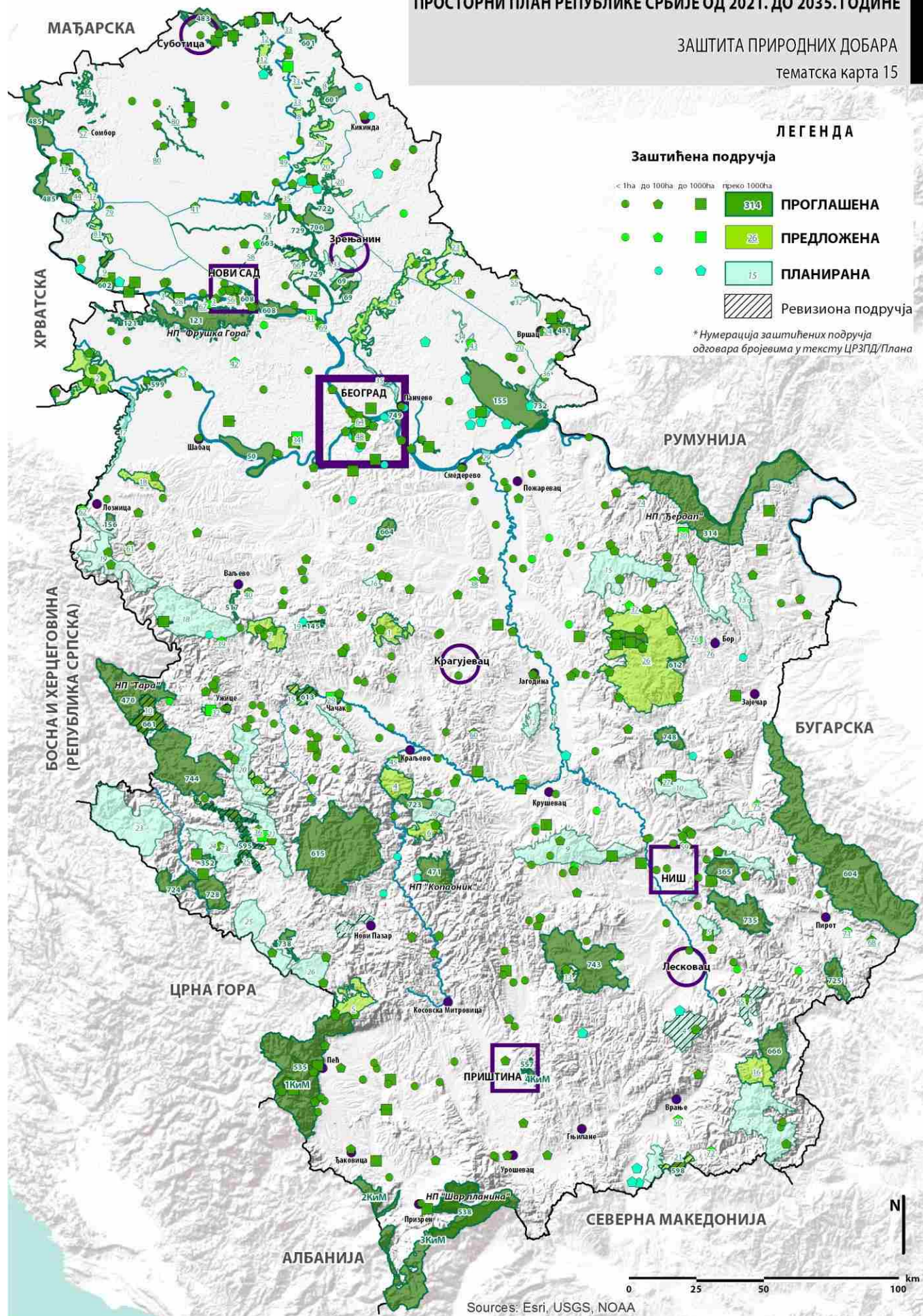
о еколошкој мрежи. Ревизија еколошке мреже извршиће се у складу са: законом, општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и утврђеним критеријумима, као и позитивним достигнућима научне и стручне праксе у овој области.

Претпоставља се повећање укупне површине еколошки значајних подручја и еколошких коридора на око 2.850.000 ха (32,2% територије Србије), пре свега проширењем ИБА мреже, проглашењем предложених и планираних заштићених подручја, идентификацијом, детаљним одређивањем граница и укључивањем представника значајних типова станишта и станишта врста. Просторно, тј. локацијски прецизно ће се одредити еколошки коридори на целој територији Србије, посебно за водотоке и прибрежне зоне великих река, али и за остале значајне водотоке и појасеве вегетације у природном и полуприродном стању. Утврдиће се за еколошки значајна подручја одређени спелеолошки објекти као станишта дивљих врста, посебно ендегјске фауне и слепих мишева националног и међународног значаја. На тај начин, уз повећање површине заштићених подручја на којима се обезбеђују повољни, строго и ефикасно контролисани услови заштите и коришћења дивљег живог света, на преко 10% територије Републике уважава се и успешно прати европски стратешки план заштите биолошке разноврсности у декади 2021-2030. године.

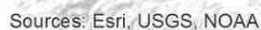
2.5.5.3.1.3.2. Европска еколошка мрежа НАТУРА 2000

Сходно Закону о заштити природе, еколошки значајна подручја Европске уније НАТУРА 2000 (*Proposed Sites of Community Importance* – pSCIs и *Special Protection Areas* – SPAs), која су део националне еколошке мреже, биће идентификована у прописаној и траженој форми и постају део европске еколошке мреже НАТУРА 2000. Чине је посебна подручја очувања (*Special Areas of Conservation* – SACs) која се издвајају на основу европске директиве о очувању природних станишта и дивљих биљних и животињских врста (Директива о стаништима – *Council Directive 92/43/EEC*) и чију прелиминарну националну листу, као предложених подручја од интереса за Заједницу (*Proposed Sites of Community Importance* – pSCIs), Република Србија мора да има даном приступања Европској унији, као и подручја посебне заштите (SPAs) која се одређују на основу европске Директиве о очувању дивљих птица (Директива о птицама – *Directive 2009/147/EC*, као наследнице *Council Directive 79/409/EEC*).

Подручја за европску еколошку мрежу НАТУРА 2000 (pSCIs, SPAs) идентификоваће се у прописаној и траженој форми до дана приступања Републике Србије ЕУ.

тематска карта 16

2.5.5.3.2. Заштита, уређење и одрживо коришћење културног наслеђа (Реферална карта 4а, Тематска карта 17)

2.5.5.3.2.1. Полазишта заштите, уређења и одрживог коришћења културног наслеђа

У међународним документима који су донети у последњој деценији, а односе се на заштиту, планирање и управљање културним наслеђем потенцира се контекстуални приступ и проширивање предмета заштите од појединачних споменика ка ширим просторним целинама. Наглашава се потреба за интеграцијом стратегија конзервације, управљања и планирања историјских урбаних подручја са развојним и планским документима. У циљу операционализације приступа историјског урбаног пејзажа, предлаже се дефинисање и имплементација нових генерација јавних политика које идентификују и штите историјске лејере и равнотежу културног и природног наслеђа у урбаном окружењу.

У складу са међународним стандардима, првенствено са Територијалном агендом Европске уније (*Territorial Agenda of the European Union 2020, 2011*), културно наслеђе се третира као неодвојиви део животног окружења – природног и створеног, посматра се у корелацији са својим непосредним окружењем и уклапа се у функције које одговарају потребама савремених корисника. Препоручује се примена интегративног приступа планирању и концепта урбанистичке заштите у плановима; увођење практичних водича и методологија контекстуалне анализе и валоризације грађевинског фонда; просторне провере појединачних локација; типолошке класификације урбане и физичке структуре.

Стратешко опредељење је афирмација културног наслеђа као потенцијала за одрживи просторни развој Србије. За очување идентитета урбаних и руралних насеља Србије неопходно је заштити, презентирати и афирмисати материјалне остатке и утицаје различитих цивилизација које су насељавале Балканско полуострво од праисторије до данас – римске, византијске, отоманске до модерне европске цивилизације, укључујући и период социјализма.

Заштитом културног наслеђа на нивоу општег третмана градитељског наслеђа у Републици Србији обезбедиће се: очување простора као односа изграђених структура, природних елемената, материјално неопипљивих значења и симболике везаних за традицију, обичаје и свакодневни живот људи; заштиту, обнову и одрживо коришћење непокретних културних добара и њихове околине; очување, унапређење и заштиту предела и амбијената од значаја за доживљај непокретних културних добара у оквиру комплексног уређења и презентације; заштиту историјских културних предела као симбола духовних и културних вредности подручја; заштиту зона насеља у селима и градовима од значаја за разумевање историје и привредног, социјалног и културног развоја; развијање културног туризма као вида презентације непокретних културних добара; развијање система културних стаза од међународног до локалног значаја на основу интра и интеррегионалних културних и цивилизацијских тековина из одређених историјских периода; дефинисање зона са режимима заштите око непокретних културних добара; и израду стратегије и програма очувања и презентације културног наслеђа.⁶²

⁶² У складу са условима добијеним од Републичког завода за заштиту споменика културе (бр. 6-44/2020 од 01.07.2020.године) за потребе израде овог ППРС.

2.5.5.3.2.2. Смернице за заштиту, уређење и одрживо коришћење културног наслеђа

Утврђују се следеће смернице и услови заштите и коришћења непокретних културних добара⁶³ за:

1. Археолошка налазишта

У ситуацији када се археолошки локалитети налазе у урбаним подручјима или површинама где се планира ширење насеља/града, приступ њиховој заштити мора бити прилагођен специфичностима заштићених или потенцијалних налазишта. За локалитете на подручјима која су неизграђена, без обзира на то да ли су утврђени или не, постоји могућност да се спроведе заштита кроз израду планског документа. На тим просторима не може да се планира изградња, нити укопавање инфраструктуре.

Будући да су најчешће у питању неистражени локалитети, прелиминарним археолошким истраживањима могуће је прецизније одредити границе њиховог простирања од значаја за планирање и изградњу. Препорука је да се у поступку израде и усвајања просторних и урбанистичких планова и техничке документације благовремено обаве археолошка истраживања са циљем да се дефинишу положај археолошких локалитета на катастарском плану и мере њихове заштите, како би се предупредиле потешкоће код реализације изградње на просторима евидентираног археолошког наслеђа.

Превентивно археолошко истраживање може да се предузме као одговор на предложене развојне предлоге/планове који би могли да угрозе археолошке ресурсе у склопу процеса планирања, и то: у оквиру одговарајућих напомена у смерницама датим за спровођење националне политике планирања и/или развојне политике планирања; у секторским политикама и плановима (нпр. у односу на пољопривреду, шумарство и рурално управљање, радове јавних и овлашћених предузимача); у вези са плановима управљања и стратегијама за решавање разних питања од стране приватних, локалних, централних или међународних тела. Превентивно археолошко истраживање такође треба да се обавља у циљу: идентификације, снимања и препознавања елемената археолошког наслеђа који ће бити напуштени и/или уништени као резултат развоја, посебно (али не искључиво) када се ради о изградњи брана, путева, резервоара, железнице и других сличних објеката; детекције елемената руинираних или оштећених зграда или зграда изграђених пре њих, укључујући културне слојеве у унутрашњости или у непосредној близини тих зграда; идентификације елемената археолошког наслеђа на локалитетима на којима се планира изградња или на којима се обављају различити радови; очувања елемената археолошког наслеђа на угроженим подручјима, локалитетима или другим објектима; спречавања даљег оштећења или уништења локалитета или делова локалитета. Превентивно археолошко истраживање може се планирати и спроводити уколико је наложено као мера заштите од стране надлежног тела, осим у случајевима када је то обострано (споразумно) договорено или када представља редовну програмску активност.

2. Споменици културе

Хронолошке и топографске празнине требало би да буду изазов за наставак рада на валоризацији и ревалоризацији споменика културе који, можда више од осталих непокретних културних добара, дају пресек сложених цивилизацијских токова на нашим просторима. Валоризација и њено правно дејство изражено само кроз категоризацију нису довољни за опстанак споменика. Њихово чување, проучавање, обнова и популаризација обављаће се координирано и интегрисано кроз процес просторног и секторског планирања (у туризму, заштити споменика културе и сл.).

⁶³ Ibid.

3. Знаменита места

Неопходно је спровођење ревалоризације како већ утврђених знаменитих места, тако и оних непокретних културних добара код којих је меморијално-историјска вредност доминантна (због чега не треба да се третирају као споменици културе или просторно културно-историјске целине, већ управо као знаменита места). Као трагови историјских дешавања на тлу Републике Србије, сва непокретна културна добра ове врсте имаће подједнак третман.

4. Просторне културно-историјске целине

Потребно је да се приликом утврђивања просторних културно-историјских целина и њиховог третирања у планским документима поштују критеријуми за њихово вредновање, успостављених искључиво на основу ригорозних стручних и научних процена уметничких, културних, историјских и других вредности које НКД у оквиру целине поседују.⁶⁴

Неопходно је да се у обухват заштите, уређења и одрживог коришћења културног наслеђа укључе и оне категорије непокретних културних добара које нису дефинисане актуелним Законом о културним добрима, али су у складу са међународним препорукама и стандардима, првенствено са УНЕСКО Препоруком о Историјском урбаном пејзажу (*Recommendation on the Historic Urban Landscape*, 2011). У Табели 48 приказане су категорије културних добара у складу са анализом коју је спровео ИКОМОС (*International Council on Monuments and Sites*/Међународни савет за споменике и споменичке целине). Дат је шири спектар категорија од оних у актуелном закону у Србији који препознаје само четири категорије непокретних културних добара (споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места). Потребно је усагласити и терминологију која се користи у области заштите, планирања и одрживог коришћења културног наслеђа у циљу ефикасније комуникације и сарадње различитих области и операционализације постављених циљева.

Табела 48. Међународне препоруке за категоризацију НКД

1.	<i>Archeological heritage –</i>	Археолошко наслеђе
2.	<i>Rock-art sites –</i>	
3.	<i>Fossil hominid sites –</i>	Локалитети са фосилним остацима
4.	<i>Historic buildings and Ensembles –</i>	Историјске зграде и целине
5.	<i>Urban and Rural Settlements/historic Towns and Villages –</i>	Урбана и рурална насеља/историјски градови и села
6.	<i>Religious properties –</i>	Религијски објекти
7.	<i>Agricultural, Industrial and Technological Properties –</i>	Пољопривредни, индустријски и технолошки објекти и целине
8.	<i>Military Properties –</i>	Војни објекти и целине
9.	<i>Cultural landscapes, Parks and Gardens –</i>	Културни предели, паркови и баште
10.	<i>Cultural Routes –</i>	Културне руте
11.	<i>Burial Monuments and Sites</i>	Гробља и надгробни споменици
12.	<i>Symbolic properties and memorials</i>	Споменици и знаменита места
13.	<i>Modern Heritage</i>	Модерно наслеђе

Извор: *The World Heritage List: Filling the Gaps-an Action Plan for the Future. An Analysis by ICOMOS, 2004.*

⁶⁴ У условима добијеним од Републичког завода за заштиту споменика културе (бр. 6-44/2020 од 01.07.2020. године) истиче се предност утврђивања просторних културно-историјских целина која се, пре свега, састоји у томе што се једним поступком – давањем правног статуса једној урбаној или руралној целини – читава насеља или њихови делови (простори са већим бројем непокретних културних добара, укључујући и неизграђене просторе попут тргова и сл.), доводе у надлежност и бригу завода дајући им могућност стручног, превентивног и оперативног ангажовања, одређивања одговарајућих режима заштите, као и услова одржавања и коришћења.

У просторном, урбанистичком и секторском планирању у Србији примењиваће се и даље класификација непокретних културних добара у складу са поделом на споменике културе, археолошка налазишта, просторне културно-историјске целине и знаменита места. Поред законски дефинисаних врста и категорија НКД, идентификоваће се и разврставати просторне вредности према међународно препорученој категоризацији, а нарочито категорије као што су урбана и рурална насеља/историјски градови и села, пољопривредни, индустријски и технолошки објекти и целине, војни објекти и целине, модерно наслеђе, културни предели, паркови и баште, и културне руте.

Планска заштита утврђених непокретних културних добара одвијаће се и даље у складу са условима надлежних служби за заштиту споменика културе уз додатно дефинисање и преиспитивање граница заштите у плановима. Поред инструмента инвентарисања непокретних културних добара, укључиће се валоризација контекста кроз додатна истраживања на терену у циљу обухватања простора који је релевантан за доживљај и презентацију добра. Штитиће се материјална аутентичност објекта у складу са условима служби заштите, као и изглед, визуре и просторна конфигурација читавог подручја, предела и целина које припадају заштитним зонама.

Планска заштита непокретних културних добара под претходном заштитом подразумева једнак плански третман као и утврђених непокретних културних добара. Обухватиће валоризацију контекста кроз додатна истраживања на терену, иницирање додатне сарадње са службама заштите у циљу размене података и подстицања ефикасније процеса утврђивања културног добра, као и дефинисања границе његове заштићене зоне која ће бити уграђена у Акт о утврђивању.

Рекогносцирање вредних просторних елемената и целина које је потребно плански заштитити подразумева додатна истраживања на терену, истраживање историјског развоја подручја, као и природних и друштвених условљености које су довеле до затечених облика физичке структуре. Неопходно је укључивање локалних заједница и удружења становника у идентификовање просторних вредности, посебно оних које су значајне за очување идентитета и осећаја припадности; као и иницирање додатне сарадње са службама заштите у циљу размене података и подстицања разматрања препознатих просторних вредности као потенцијалних непокретних културних добара.

У планска документа просторног и урбанистичког планирања, одговарајуће секторске планове и техничку документацију уграђиваће се комплетна релевантна (и доступна) информациона основа о непокретним културним добрима (утврђеним и под претходном заштитом) и о културном потенцијалу подручја као што су: попис утврђених и евидентираних непокретних културних добара; попис категорисаних непокретних културних добара; база геопросторних података о непокретним културним добрима; попис непокретних културних добара на УНЕСКО Листи светског наслеђа, номинованих и угрожених. Користиће се и евиденција непокретних културних добара за која су израђени менаџмент планови, као и списак културних добара утврђених на републичком нивоу као приоритет за рехабилитацију.

Просторно повезивање културних добара оствариваће се дефинисањем културних подручја и културних рута на међународном, националном, регионалном и локалном нивоу и утврђивати менаџмент плановима њиховог одрживог коришћења и развоја.

Приоритет треба дати следећим регионима и целинама: Јужна и Источна Србија, Југозападна Србија и Дунавски коридор. Они поседују значајне културне потенцијале, чијим активирањем и одрживим коришћењем може значајно да се допринесе територијалној кохезији и економском развоју ових, слабије развијених подручја Србије.

Као културна подручја издвајају се подручја: Фрушке Горе; Старог Влаха; Рудника; Овчарско-кабларске клисуре; Цера; Златибора; Подриња; Шумадије; Новог

Пазара; Подунавља; Александровца; Копаоника; Ниша; Топлице; Јужне Мораве; Пирота; Тимочке крајине; Баната; Бачке; Срема; и Космаја.

Као предеоне целине, чије су централне одреднице непокретна културна добра, издвајају се: споменици уписани на УНЕСКО Листу светског наслеђа (Стари Рас са Сопоћанима, манастир Студеница, средњовековни споменици на Косову, Гамзиград); манастири Бањска, Жича, Градац, Стара и Нова Павлица, Бања, Манасија; Ариље; Љубостиња; Каленић; Раваница; тврђаве у Београду, Петроварадину и Бачу; средњовековни градови и утврђења Маглич, Козник, Ново Брдо и Звечан; историјски градови, насеља и делови насеља Сремски Карловци, Чајкино брдо (Врњачка Бања), Топчидер (Београд).

У складу са релеватним националним документима на пољу међународне сарадње Србије у области културе оствариваће се јачање билатералне сарадње, унапређење мултилатералне сарадње и процес европских интеграција. У оквиру мултилатералне сарадње наставиће се сарадња са УНЕСКО, Саветом Европе, земљама централне и источне Европе, а посебно унапређење регионалне сарадње. У оквиру процеса европских интеграција предвиђа се даље учешће у програмима Европске уније као што су Програм Креативна Европа, програм подршке граду Новом Саду као Европској престоници културе за 2021. годину, програм Ознака европског наслеђа, као и учешће у фондовима Европске уније – ИПА фондови за земље кандидате за Европску унију. Наставиће се и учешће српских пројеката у ИНТЕРРЕГ програмима, као и у спровођењу европских стратегија за Дунавски регион и за Јадранско-јонски регион.

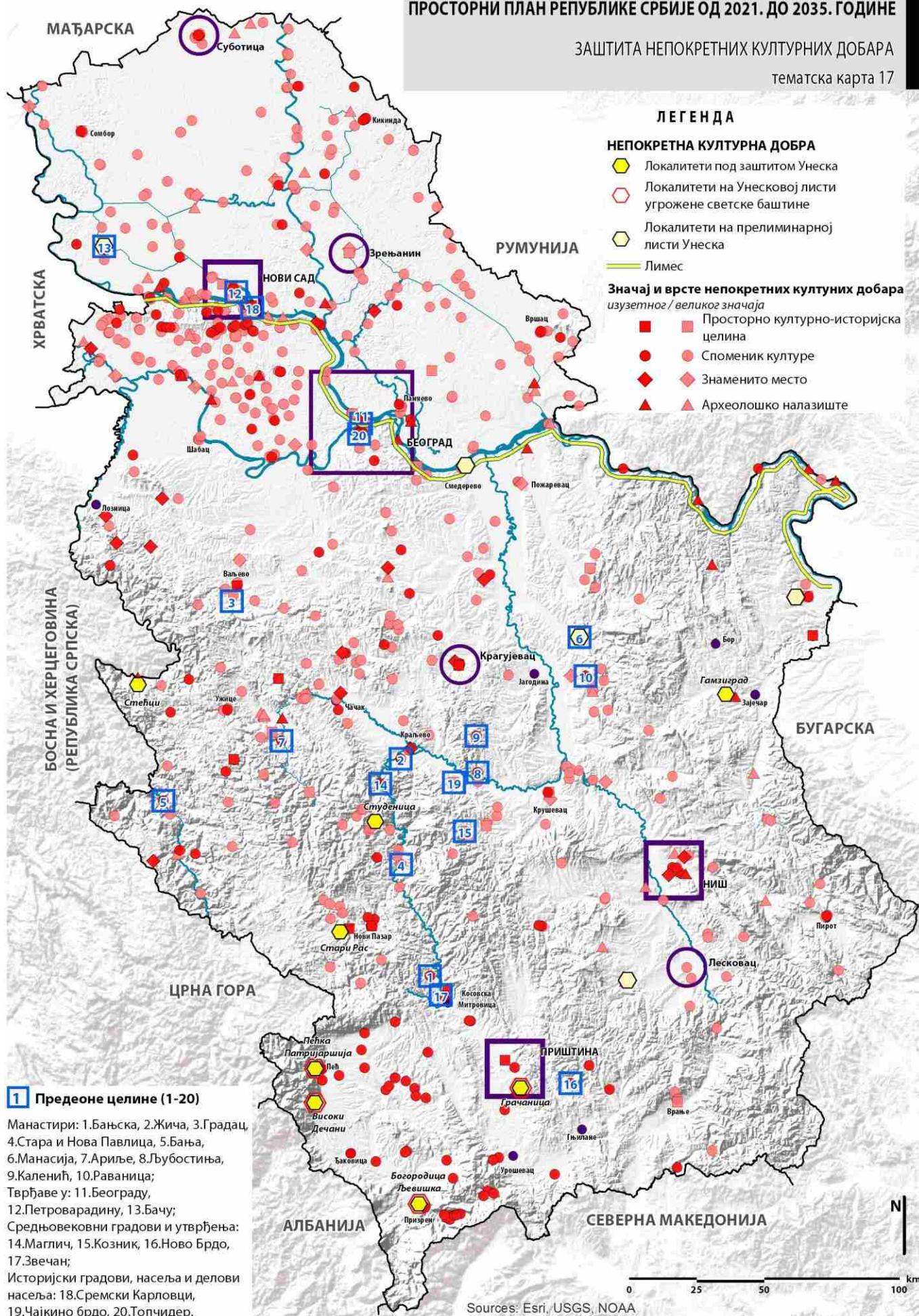
ЛЕГЕНДА

НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА

- Локалитети под заштитом Унеска
- Локалитети на Унесковој листи угрожене светске баштине
- Локалитети на прелиминарној листи Унеска
- Лимес

Значај и врсте непокретних културних добара изузетног / великог значаја

- Просторно културно-историјска целина
- Споменик културе
- Знаменито место
- Археолошко налазиште

2.5.5.3.3. Заштита, уређење и одрживо коришћење предела (Реферална карта 4б)

2.5.5.3.3.1. Полазишта заштите, уређења и одрживог коришћења предела

Заштита, уређење и одрживо коришћење предела Србије оствариваће се у складу с концепцијом институционализације и операционализације предеоног приступа у систем просторног и секторског планирања и пројектовања којим се омогућава просторни развој усклађен с циљним квалитетом карактера предела. То подразумева процес израде просторних, урбанистичких и секторских планова и техничке документације у коме је кроз координирану методологију израде препозната и прихваћена вредност карактера предела као јавног добра. На тај начин се обезбеђује одговарајућа заштита постојећих вредности карактера предела, али и стварање нових вредности које су усклађене с циљним квалитетом предела. Омогућава се и праћење стања вредности карактера предела на основу индикатора: диверзитет, комплексност, кохерентност, природност и отвореност.

У заштити, уређењу и одрживом коришћењу предела Србије примењиваће се следећи приступи остваривању циљног квалитета предела:

- одрживи (урбани и рурални) развој усклађен са специфичним регионалним и локалним карактером предела;
- усмеравање развојних пројеката и активности за њихову реализацију у складу са капацитетом предела (саобраћај, туризам, енергетика, рударство, пољопривреда, шумарство, и др.);
- заштита и одрживо коришћење природних ресурса, природних и културних добара (национални парк, предео изузетних одлика, културни предели, културно историјске целине, природне и културне вредности у насељима) и њихово повезивање у простору (локалне, регионалне, националне еколошке и културне мреже, зелена инфраструктура);
- ревалоризација, ревитализација и промовисање постојећих и креирање нових вредности у просторима у којима је вредност карактера предела и амбијената насеља од посебног значаја за развој (туристички простори, бање, историјски локалитети, религиозни центри, урбанистичке целине и сл.) и/или које представљају део интернационалних мрежа и пограничних области;
- санација, рестаурација или креирање нових вредности у просторима у којима је вредност предела деградирана (копови, депоније, браунфилди, „урбани џепови” и сл.);
- промовисање предела као кључне теме територијалног развоја у прекограничним подручјима.

У односу на степен и тип модификације, доминантне процесе који контролишу дати простор и карактер утицаја човека на предео, територија Србије је класификована на природне и културне пределе. Категорија културних предела је диверсификована на урбане и руралне пределе (Тематска карта 18). Предмет просторне заштите, уређења и одрживог коришћења су и културни предели као врста непокретног културног добра.

Природни предели су предели у којима је степен модификације минималан. То су делови простора у којима је структура предела неизмењена или незнатно измењена у односу на природну, а динамика, функционисање и промене су у потпуности усклађене с природним процесима. То су прашумски предели, предели с вредним акватичним екосистемима, високи планински предели где је човеков утицај занемарљиво мали (режим заштите I степена природних вредности, строги и специјални резервати природе, заштићена станишта). Природи блиски предели су просторно модификоване структуре у

којима је степен измењености већи, али је њихово функционисање значајно за заштиту природе и биодиверзитета (предели изузетних одлика, паркови природе, режими II и III степена степена заштите природних вредности).

Културни предели се у односу на карактер модификације структуре предела, претежан начин коришћења земљишта, мрежу, тип насеља и густину насељености деле на руралне и урбане пределе:

- *Рурални предео* у структурном смислу показује особине и својства природи блиског предела; у њему је мања густина насељености, преовлађује екстензиван начин коришћења земљишта, а рурална насеља су органски део природног окружења (предели у склопу руралних рејона утврђених у делу 2.5.2.3.4. ППРС);

- *Урбани предео* је потпуно измењен природни или рурални предео који се формира и функционише у односу на потребе урбаног начина живота. То су зоне урбаног развоја (Београдско и Новосадско метрополско подручје и нишка и приштинска агломерација, урбани центри развојних осовина – подунавска, моравска и западноморавска и Крагујевац).

Културни предели су део непокретних културних добара у категоријама: (а) дизајнирани културни предели; (б) органски и реликтни културни предели; и (ц) асоцијативни културни предели који поседују естетску, симболичку и духовну вредност за људску заједницу.

2.5.5.3.3.2. Смернице за остваривање квалитета предела

Смернице за остваривање циљног квалитета природних, руралних и урбаних предела су следеће:

1. У природним пределима и природи блиским пределима обезбеђује се заштита структуре предела и несметано функционисање природних процеса, заштита биодиверзитета, као и очување и успостављање еколошких мрежа. Када су нарушене њихове природне и естетске вредности омогућава се санација (ревитализација и рестаурација) у складу са режимом заштите. Обезбеђује се ревалоризација природних вредности и презентација у циљу едукације и јачања свести о њиховом значају (у односу на режим заштите). Омогућава се одговарајући просторни развој (рурални и туристички) који је усклађен с капацитетом предела и успостављеним режимима II и III степена заштите;

2. У руралним пределима се одрживи развој заснива на препознавању, заштити и унапређењу њиховог специфичног карактера, затечених вредности и капацитета предела. У изради просторних и урбанистичких планова, секторских планова, политика, програма и пројеката и техничке документације потребно је обезбедити:

- очување предеоног обрасца заснованог на специфичној композицији и конфигурацији, специфичном коришћењу земљишта (пољопривредног, шумског, водног, грађевинског), односу изграђеног и отвореног простора, регулацији грађења и уређивања простора у складу традицијом грађења (морфологијом насеља) и традиционалним регионалним/локалним облицима коришћења и обраде земљишта;

- очување и афирмацију карактеристичних елемената у предеоном обрасцу и слици предела (морфологија рељефа – терасе, виногради и воћњаци, водотокови и приречна вегетација, шуме, живице и засади, карактеристични типови насеља, објекти и сл.), као и креирање нових предеоних симбола (обележја);

- одговарајућу намену простора и заштиту локалног идентитета кроз интегралну заштиту културних и природних добара и њихово адекватну туристичку презентацију у односу на режиме заштите;

- афирмација и креирање архитектонског идентитета насеља у руралним пределима који се заснивају на очувању и ревитализацији традиционалне архитектуре и постојећег квалитетног грађевинског фонда, као и на новој изградњи која повећава атрактивност и уважава специфични рурални карактер физичке структуре насеља;

- формирање етно насеља као музеја сеоског народног градитељства које је типично за карактер предела, и његово коришћење у туристичке сврхе којима се стимулише локална економија;

- уређење руралних насеља у односу на циљни квалитет унапред утврђеног карактера предела и заустављање непланске изградње стимулисањем обнове и коришћења постојећег грађевинског фонда;

- просторну артикулацију, регулисање и уређење сеоских насеља и припадајућег атара, прописивањем морфолошко-еколошких и предеоно-обликовних правила уређења и правила грађења;

- развој комплементарних делатности у области пољопривреде и шумарства (агрошумарства) које омогућавају заштиту биодиверзитета (и агробiodиверзитета) на различитим нивоима али и одржив рурални развој усклађен с потенцијалом, капацитетом и осетљивошћу предела;

- спречавање негативних утицаја пољопривредне производње на структуру предела (укрупњавање парцела до величине којом не угрожава предеони образац и не прелази у хомогене структуре) и стимулисање позитивних утицаја као што су аквакултура, пермакултура и органска производња усклађена с традиционалним обрасцима предела;

- интегрисање циљева заштите и унапређења карактера руралних предела с циљевима газдовања шумама с општекорисном функцијом (остваривање циљног квалитета предела усвајањем еколошко-морфолошких и предеоно обликовних правила уређења шуме као предеоног елемента – дужина и тип ивице предеоног елемента);

- усклађивање изградње инфраструктурних објеката (саобраћајних, туристичких, енергетских) с карактером предела, имајући у виду његову осетљивост и капацитет; саобраћајна, енергетска и туристичка инфраструктура треба да поштују конфигурацију карактера предела (морфолошко-еколошка и предеоно-обликовна правила);

3. Развој урбаних предела се заснива на чињеници да ће то и даље бити предели с највећом динамиком промена, које су резултат савремених друштвених и економских токова, и да њихова структура и функционисање треба посебно да буду адаптирани на климатске промене. У изради просторних и урбанистичких планова, секторских планова, политика, програма и пројеката и техничке документације потребно је обезбедити:

- регулацију грађења и уређивања простора у складу са карактером (композицијом и конфигурацијом структуре предела) и циљним квалитетом предела, специфичностима развоја урбаног предела као целине (просторни хоризонт) и развоја појединачних насеља;

- успостављање просторног урбаног реда и очување остатака елемената руралног предела (шуме, агрошумски простори, комплекси периурбаних мозаика, површински водотокови) у рубним зонама (периурбане зоне);

- усмеравање ширења урбаног центра/насеља и планирање градње у складу са захтевима очувања пољопривредног и шумског земљишта, заштите културног и природног наслеђа, рационалног коришћења градског грађевинског земљишта и давања приоритета урбаној обнови, рециклажи и изградњи у оквиру већ постојеће урбане матрице;

- јачање специфичног карактера „слике” урбаног центра/насеља (одређене обрасцем урбаног предела, преовлађујућом урбаном формом, карактером и диспозицијом репера, карактеристичним редом којим је дефинисан сложен однос грађених и природних

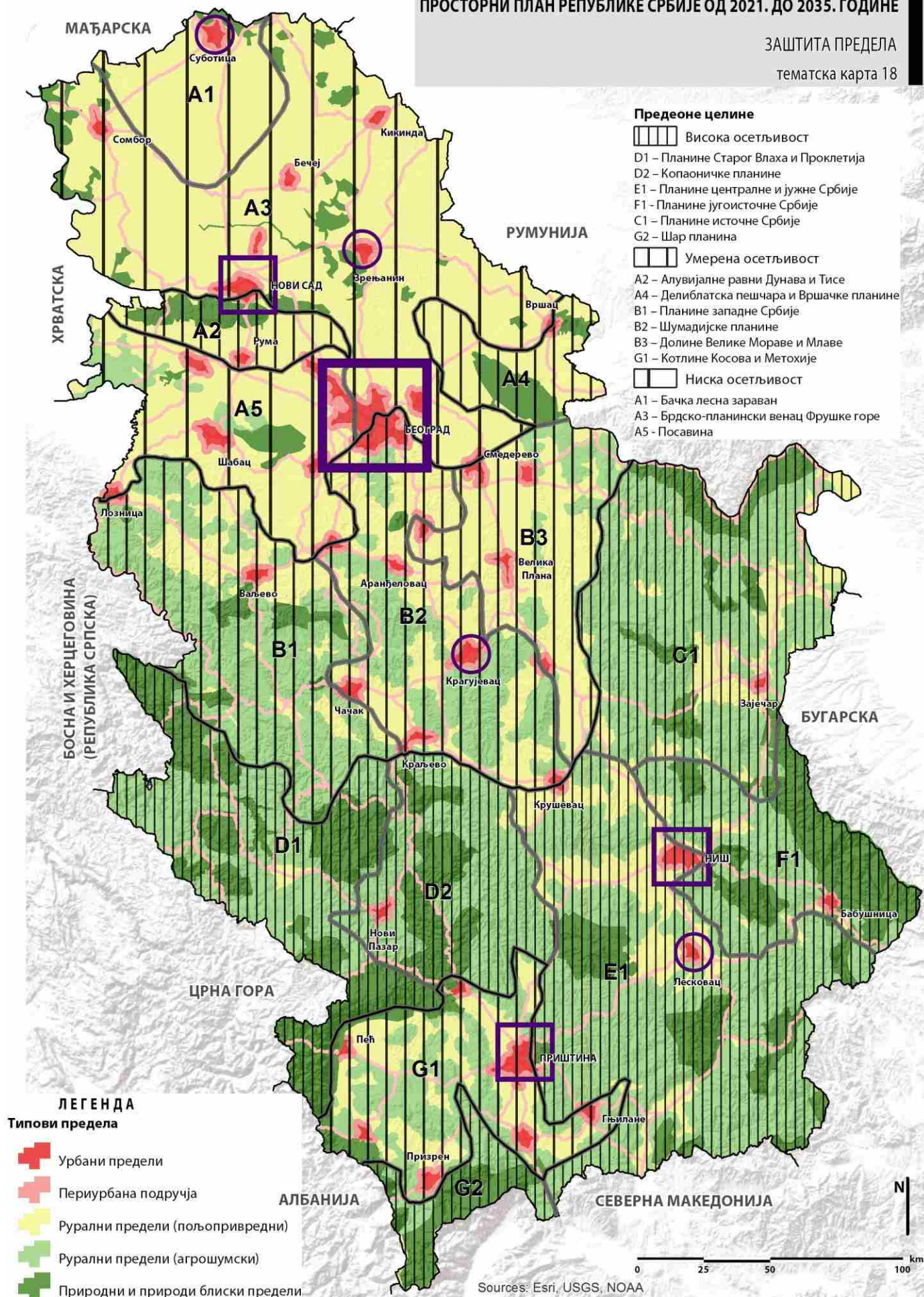
елемената) и заштиту визура „на урбано насеље” и „из урбаног насеља” (уређивањем простора поред улазно-излазних саобраћајних праваца, уређивањем и отварањем визура на локалне и регионалне репере урбаног насеља, уређењем приобаља и сл);

- очување, унапређење и одрживо коришћење отворених простора и елемената природе у урбаним центрима/насељима и активирање напуштених и девастираних (браунфилд, урбани џепови) простора којима се повећава регулаторна и културна функција екосистема урбаног предела као индикатора квалитета животне средине и степена адаптације на климатске промене;

- резервисање простора за формирање зелене инфраструктуре, као мере адаптације урбаног центра/насеља на климатске промене, и мреже зелених и јавних простора којом се повезују природне и културне вредности насеља и урбаног предела, њихово повезивање с рубном зоном (периурбани мозаик) и остваривање везе с руралним пределом (мрежа „урбаних џепова”, мултифункционални плавозелени коридори дуж постојећих и ревитализованих малих градских водотокова, бициклистичке стазе и пешачке тематске стазе);

- формирање катастра зелених и јавних отворених простора којима треба обезбедити висок степен заштите, и афирмисање подизања, одржавања и обнове девастираних јавних простора као предмета јавног интереса;

- интегрисану рекреацију као савремени вид урбане рекреације која омогућава превазилажење проблема дезинтеграције урбане структуре и одражава урбане стилове живота.

2.5.6. Прилагођавање климатским променама

Прилагођавање на климатске промене са аспекта планирања и изградње стамбених и јавних објеката, јавних простора и пратеће инфраструктуре у урбаним срединама подразумева интегративно, адаптабилно и флексибилно урбанистичко планирање и архитектонско пројектовање које у обзир узима климатске промене и екстремне временске појаве. Политике у области просторног и урбанистичког планирања до сада нису успоставиле адекватну везу између урбанизације и климатских промена, што за последицу има неконтролисано ширење градова и насеља, неодрживу употребу природних ресурса и директне негативне утицаје неадекватног планирања градова на климатске промене,

Приликом планирања насеља или делова насеља неопходно је водити рачуна о потреби смањења урбаних острва топлоте и повећања циркулације ваздуха у градским језгрима, као и о адекватној заштити насеља од поплава, одрона, клизишта, ерозије и екстремних временских појава (града, олујног ветра, велике количине падавина, суше, топлотног таласа, снежних мећава и наноса и др.).

За све сценарије ефеката климатских промена нужна је израда и спровођење акционих планова за прилагођавање климатским променама на националном, регионалном и нивоу ЈЛС. Неопходно је и прилагођавање система планирања и разрада адекватних планерских инструмената на различитим нивоима одлучивања. С тим у вези, методологија просторног и урбанистичког планирања мора ићи у правцу адаптације насељских, нарочито урбаних средина на глобалне климатске промене.

Потенцијал за смањење емисија ГХГ превасходно лежи у сектору енергетике, и то кроз повећање енергетске ефикасности и коришћење обновљивих извора енергије. Употреба обновљивих извора енергије у индустрији требало би да се удвостручи у односу на 2015. годину, повећавајући се са 126 ktоe на 282 ktоe, а повећање енергетске ефикасности требало би да смањи потрошњу са 483 ktоe на 358 ktоe. Потрошња енергије у домаћинствима, не укључујући електричну енергију, по квадратном метру стамбеног простора требало би да буде смањења са 90 kWh/m² на 81 kWh/m².⁶⁵

Пољопривреда је високо зависна од климатских промена. Различита технолошка решења се развијају и примењују у циљу смањења зависности пољопривредне производње од непредвидивих климатских услова (примена заштитних мера, одводњавање, наводњавање и др). Осетљивост пољопривредних система на климатске промене се разликује међу регионима. Ефекти климатских промена биће разматрани у регионима Србије, али се још увек не могу поуздано дефинисати различити регионални сценарији прилагођавања. Најзначајнији ратарски региони Србије налазе се у АП Војводини и у долинама већих река, а управо у овим нижим деловима се очекују услови сувље климе. За територију АП Војводине пројектовано је да ће пораст температуре и летње суше значајније угрозити приносе јарих усева у односу на озиме. С друге стране, код озимих усева очекује се да ће позитивни ефекти (продужење вегетационе сезоне) надмашити индиректне негативне ефекте. Претпостављена већа учесталост екстремних временских услова такође ће утицати на пољопривредну производњу, пре свега на биљну производњу.

Међу најзначајнијим мерама прилагођавања суши је наводњавање, које би до 2035. требало бити остварено на додатних 100.000 ha. Водна подручја Бачке и Баната имају највећи потенцијал. Подручја Срема и Мачве имају лимитирани потенцијал, као и поједини делови Београда (нпр. Барајево) и подручја Топлице, Јужне Мораве и

⁶⁵ Према Стратегији нискоугљеничног развоја Републике Србије, Нацрт 2020.

Шумадије, која без акумулација и поновног коришћења пречишћених вода немају потенцијал за наводњавање. Изградњу или унапређење система за наводњавање посебно треба преиспитати у околини Чачка, Ариља, Лучана, Пожеге, Горњег Милановца, Бора, Пожаревца, Великог Градишта, Лучана, Лазаревца, Кикинде, Зрењанина, Тополе, Лајковца, Краљева и Ћуприје, где се констатује проблем квалитета и расположивости воде.⁶⁶

Предвиђени пораст температуре ваздуха, те чешћи и дужи сушни периоди допринеће бржем ширењу и повећању шумских пожара. Очекује се да ће додатни дефицит падавина и пораст температуре у будућности условљавати још израженије негативне утицаје. Повећање површина под шумама, али и унапређење праксе у управљању шумама представљају значајну меру која може допринети смањењу емисија ГХГ. Процене су да оне могу водити повећању понора угљеника у шумама за 17% до 2030. и између 22% и 132% до 2050. године (у односу на 2010. годину)⁶⁷.

Емисије гасова са ефектом стаклене баште у сектору индустрије у стопу прате економске активности. Процене могућности ублажавања указују на потребу ограничења раста емисија ГХГ у индустријским процесима и употреби производа⁶⁸ на 7% до 2030. године и задржавање емисија на нивоу између +3% до -3 до 2050. године. На функционисање индустријске делатности, за разлику од пољопривреде, шумарства и туризма, климатске промене немају директне ефекте. Синергетски утицај климатских промена и екстремних временских појава, јавља се заједно са осталим потенцијалним природним катастрофама.

Климатске промене у Србији већ показују значајан утицај на постојећу туристичку понуду. Будући да је повољна клима један од најважнијих фактора туристичке привлачности неког места, очигледно је да ће услед неповољних климатских промена доћи до значајнијих застоја у овом сектору. Развој туризма се мора ослањати на прилагођавање могућим променама и ублажавање штета насталих услед различитих временских непогода. Климатске промене и природне катастрофе које настају као њихов резултат могу нашкодити туристичкој инфраструктури, природним вредностима и културном наслеђу, биодиверзитету и пејзажу, као и локалним заједницама и комфору туриста. Промене директно утичу и на ограничавање постојећих активности у одређеним туристичким дестинацијама, посебно у зимским туристичким центрима, услед смањивања снежних падавина, тј. подизања горње границе задржавања снега. Ови утицаји ће се мање осетити у високопланинским дестинацијама (Копаоник, Стара планина, Шар планина, Проклетије) где се већи део зимске понуде налази изнад 1500 м.н.в. Ове дестинације ће задржати целогодишњу понуду, али ће бити изложене већем притиску туристичке тражње, посебно у зимском периоду. Поред наведених директних ефеката, климатске промене имају и индиректан утицај на економске, еколошке и социјалне аспекте туризма, услед неопходности издвајања додатних средстава за санирање последица, развој и адаптацију смештајних капацитета и туристичке инфраструктуре, губитака због смањења понуде (посебно зимске) и др. Развој туризма прилагођен климатским променама треба да буде базиран на варијантним решењима и брзој адаптивности туристичких капацитета и понуде у простору, као и на репланирању туристичких дестинација, места и центара.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Производи који замењују супстанце које оштећују озонски омотач.

2.5.7. Смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама

Савремени концепт смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама полази од чињенице да је на свим нивоима и у свим фазама планирања потребно дефинисати прихватљив ниво ризика од катастрофа, па затим системом превентивних, организационих и других мера и инструмената интервенисати у циљу спречавања њиховог настанка, односно смањивања последица на прихватљив ниво.

Планска решења заштите од природних непогода и техничко-технолошких несрећа темељи се на промени парадигме заштите: уместо пасивног приступа заштити (заснованог на спасавању угроженог становништва) прелази се на активни приступ управљања ризицима од катастрофа. Овакав приступ у стратешком планирању подразумева оптимално усклађивање опасности од катастрофа и просторних активности (Тематска карта 19).

Да би се могла извршити правилна процена степена повредивости простора, односно ограничења за његово коришћење, потребно је кроз ниже планске нивое формирати информациони систем геопросторних података у функцији катастрога угрожености простора од катастрофа, који би обезбеђивао релевантне информације за потребе планирања, а посебно приказ зона могућих ризика, вероватноће појављивања, обима последица, те на основу тога и приоритете заштите простора.

У ППРС је утврђена повредивост територије Србије природним хазардима на подручјима очекиване јачине земљотреса VIII MCS скале за повратни период од 475 година, подручјима експресивне ерозије, најугроженијим подручјима клижења тла (издвајање површина подложних клизиштима), потенцијалним плавним подручјима, подручјима најугроженијим градом и сушом, подручјима са највећим ризиком од избијања шумских пожара, као и на подручјима са SEVESO постројењима/комплексима. На тај начин је дефинисана основа за издвајање простора посебно угрожених природним хазардима (hot spots). Издвојене зоне повећане угрожености представљају делове територије Србије на којима ће постојати ограничења развоја простора, што ће бити даље сагледано кроз разраду ППРС у просторним и секторским плановима.

Према броју становника и сеизмичком хазарду најугроженији су Јагодина, Крагујевац, Краљево, Чачак, Нови Пазар и Лозница. У ширем простору ових градова живи око 700.000 становника. Највиши интензитет VIII степена везан је за зоне са високим основним сеизмичким хазардом и неповољним условима локалног тла (26,58% од укупне површине Србије) у простору: централне Србије (долине Велике, Западне и делом Јужне Мораве, југ Србије према граници са Северном Македонијом – Прешево и Бујановац), АП КиМ према граници са Албанијом (Ћаковица, Пећ) и у АП Војводина према граничном подручју са Румунијом (део Баната). Половина територије Републике Србије (58,07%) је у зонама од VII до VIII степена и при томе цела централна Србија. Сеизмичка опасност је најнижа у источној Србији и на једном делу Бачке у Војводини. Посматрано по регионалној подели НСТЈ 3, најјачом категоријом VIII степена највише је угрожена Поморавска област (83,63% укупне територије), а затим Расинска (74,51%), Подунавска (73,78%) и Шумадијска област (68,95%), а на територији АП КиМ Призренска (64,2%) и Пећка област (63,2%).

У оквиру површине које се могу идентификовати као предиктована ерозиона подручја (губици земљишта од преко 20 t/ha годишње) издвојене су две субкатегирије: јака ерозија (умерена ерозиона подручја која на годишњем нивоу изгубе од 20 до 50 t/ha) и експресивна ерозија (интензивна ерозиона подручја која на годишњем нивоу губе више од 50 t/ha). Предиктована ерозиона подручја која се могу дефинисати као експлицитан природни хазард заузимају 13,32% територије Републике Србије, односно 11.776,27 km².

Ова категорија ерозионих процеса је доминантно заступљена на територијама јужно од Саве и Дунава, док је мањи проценат заступљен на територији АП Војводина. То су следећа подручја: (а) у западној Србији – Соколске планине, Јагодња, Повлен и Маљен, делови Јелице и Чемерна, на граници са Босном и Херцеговином у околини Бајине Баште, Ужица, Ариља и Ивањице; (б) у југозападном делу Републике Србије – планине Стари Влах, Златар, Јадовник, Јавор, околина Новог Пазара, Рогозна; (в) у средишњем делу Републике Србије – зона Сувобора преко Рудника па све до Котленика и Гледићких планина; (г) у источном делу Републике Србије – делови падина Хомољских планина, Дели Јована, Мироча, Бељанице и Кучајских планина; (д) у југоисточном делу територије Републике Србије – планине Ртањ и Озрен, падине Сврљишких и Суве планине, простор Тресибабе и Видлича, делови Старе планине, а у мањим фрагментима на подручју Јастребца, Прокупља, Куршумлије и Радана; (е) у јужним деловима Републике Србије – Чемерник, Кукавица, Варденик, Дукат и Копаноник, мањи део на простору Гољак у близини АП КиМ; (ђ) на територији АП КиМ – Рогозна, Лепосавић, Косовска Митровица, Звечан, Приштина, Ђиљане и Урошевац, околина Пећи, на граници са Албанијом око Призрена и на падинама Шар планине. Заступљеност предиктованих ерозионих подручја на нивоу НСТЈ 3 показује да је најугроженија Моравичка (25,25%), а затим следе Златиборска (23,3%) и Колубарска област (21,6%).

Појаве нестабилности терена у виду клижења највише су заступљене на теренима изграђеним од језерског седиментног комплекса (побрђа и ободи неогених басена), затим од стена дијабаз-ројначке формације (офиолитски меланж југозападне Србије) стенског комплекса флиша (брдско подручје централне Шумадије и истока-југоистока Србије), од метаморфита ниског степена метаморфизма (северо-исток Србије, слив Власине, горњи ток Ибра, слив Дрине и др.). Најугроженије су Колубарска (33,9%), Призренска (33,4) и Златиборска област (32,9%).

Олујно-градоносне падавине се најчешће јављају локално у западном делу Србије и делу Шумадије, у области Фрушке Горе, Срема и јужне Бачке, затим на Копанонику и делу јужне Србије. Посматрано по регионалној подели НСТЈ 3, градом је знатно угрожена Косовско-поморавска област (99,52% укупне територије), а затим Призренска (73,56%) и Косовско-митровачка област (73,56%).

На подручју Србије, најчешћи и најпознатији ветар са олујним ударима је кошава, која се јавља у области Поморавља и Подунавља. Кошава је најјача у јужном Банату и у долини Дунава, између Великог Градишта и Новог Сада.

На територији Србије уочава се општи тренд повећања годишњег броја дана са падавинама већим од 30 mm, а најизраженији позитивни тренд је у области Војводине и у појединим деловима источне Србије.

Области најугроженије сушом на територији Србије су: Нишко-Лесковачка, Добричка, Белопаланачка, Алексиначка, Врањска и Ђиљанска котлина, раван Косова, Метохија, Неготинска крајина и североисточна Бачка са северним Банатом.

Посматрано по регионалној подели НСТЈ 3, поплавама су највише угрожена Средњобанатска (око 1.948 km²) и Јужнобачка област (око 1.938 km²), а затим следе Јужнобанатска (око 1.177 km²) и Београдска област (око 1.147 km²). Посматрано по сливним подручјима, после Војводине најугроженије је десно приобаље реке Саве, а затим следе подручја у сливу Мораве, дуж десног приобаља Дрине, у сливу Белог Дрима, Колубаре, Ситнице, Тимока, Биначке Мораве и Лепенца. У Србији је регистровано око 11.500 бујичних водотока, на сливовима величине од неколико хектара до неколико стотина квадратних километара. То значи да је практично угрожена цела Србија јужно од Саве и Дунава (брдско-планински део Србије). Поред Крагујевца, Обреновца, Јагодине, Љубовије, Пирота, Грделице и Власотинца најугроженија подручја су: Грделичка клисура и Врањска котлина, слив Колубаре, слив реке Нишаве, Ибарска клисура, слив Тимока,

слив реке Јадар, слив Дрине узводно од Лознице, сливови Млаве и Пека, и слив Биначке Мораве на АП КиМ. У наведеним подручјима су главне саобраћајнице Коридора Х у источној и југоисточној Србији (према Софији и Турској и на југ према Солуну и Атини), као и саобраћајнице уз Ибар и Дрину. Површине врло високе подложности бујицама заступљене су на 4,2% површине Србије, а високе на 24,2%, тако да је око 28% територије Србије веома подложно настанку бујица. Класа средње подложности заузима 45,6%, а ниске 26,3% укупне површине сливова. Посматрано по регионалној подели НСТЈ 3, највеће површине са врло високим и високим потенцијалом за настанак бујичних поплава налазе се у Косовско-митровачкој области (54,65% површине), затим следе Пчињска (53,4%) и Рашка област (52,5%).

Четинарске шуме сврстане су у висок ниво угрожености од пожара. Иако се те шуме углавном налазе у западном и југозападном подручју Републике Србије, највећи број пожара дешава се у источној Србији и често у лишћарским шумама.

Са становишта планирања, на последице потенцијалног техничко-технолошког удеса у SEVESO постројењу/комплексу у великој мери утиче неадекватна локација постројења, незадовољавајућа заштитна одстојања између опасних постројења и зона становања, јавних објеката, изворишта водоснабдевања и других осетљивих објеката, што је посебно критично на неким локацијама у Београду, Панчеву, Крушевцу, Шапцу и Новом Саду.

Са аспекта мултихазарда, посебно су угрожене Колубарска, Шумадијска и Пчињска област, као и територија АП КиМ (Призренска, Пећка и Косовско-митровачка област).

У изради просторних и урбанистичких планова примењиваће се следећи опште принципи:

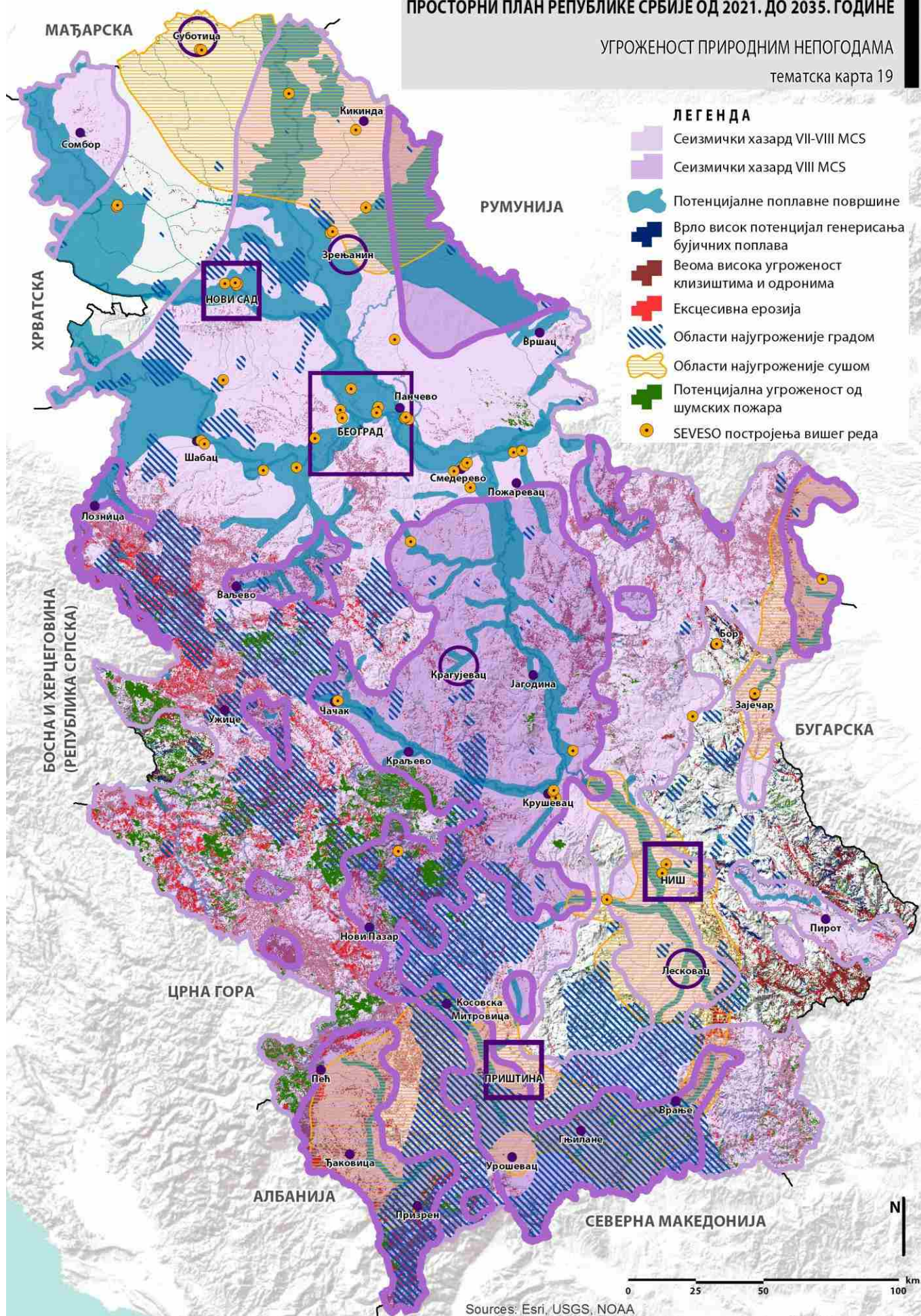
- превенција уместо реаговања;
- суживот са елементарним непогодом уместо супротстављања;
- избор оптималних намена земљишта и активности уместо сталне одбране, градње објеката и техничких мера;
- укључивање свих субјеката заједнице у превентивне радње;
- интеграција просторних података кроз информационе системе;
- константно информисање и едукација становништва;
- планирање више комплементарних намена које могу имати заштитну улогу у потенцијалним ванредним ситуацијама: уређење рекреативних зона дуж водотока, више јавних отворених простора, развој алтернативних саобраћајних комуникација и сл.

У Табели 49 дат је преглед планских решења и мера које имају посебан значај за смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама. Наведене мере су у складу са препорукама о увођењу меких „мера“ превенције штета насталих у ванредним ситуацијама, у односу на класичне мере које подразумевају изградњу грађевинских објеката и заштитних инфраструктурних система, као и друге техничке мере. Меке мере су у суштини мере прилагођавања, а не супротстављања природним и другим ризицима.

Табела 49. Преглед планских решења и мера од посебног значаја за смањење ризика од катастрофа и управљање у ванредним ситуацијама

Опасност	Мере
Земљотрес	Макросеизмичко и микросеизмичко зонирање и картирање угрожености. Примена техничких норматива и стандарда при пројектовању, грађењу и реконструкцији објеката. Надзор и контрола угрожености објеката.
Ерозија и бујице	Утврђивање ерозионих подручја и израда планова угрожености бујичним поплавама. У подручјима која имају висок степен ризика од клизишта обавезно је мишљење геолошке струке пре издавања локацијских услова. Примена биолошких и техничких мера заштите водотока и уређење

Опасност	Мере
	сливних подручја. Подизање ветрозаштитних појасева.
Поплаве	Картирање водног земљишта и плавних зона. На картама плавних зона издвојити зоне висок ризика од плављења, где ће за дати простор бити прописане додатне мере уређења и грађења. Забрана депонувања комуналног отпада уз водотоке. Одржавање заштитних објеката од високих вода. Редовно чишћење корита река и канала
Град	Постављање противградних мрежа на пољопривредним добрима. Осигурање пољопривредних засада.
Олујни ветар	Подизање ветрозаштитних шумских појасева. Подизање вештачких ветробрана на критичним местима. Планирање развоја уличне мреже која успорава или „разбија“ струјање ветра.
Опасности од снежних мећава, наноса, поледице и хладног таласа	Постављање снегобрана на местима стварања снежних наноса. Формирање алтернативних саобраћајних праваца. Унапређење мреже електронских комуникација.
Суша	Унапређење стања квалитета шума. Повећање површине под шумама. Успостављање и одржавање система за наводњавање, примена одговарајућих агротехничких мера и адекватних начина обраде земљишта. Санација и чишћење корита река и канала за наводњавање пољопривредног земљишта.
Недостатак воде за пиће	Заштита и развој локалних изворишта водоснабдевања и прикључење на регионалне системе. Рационализација потрошње воде. Снабдевање индустрије водом из засебних наменских изворишта. Вишеструко коришћење отпадних вода.
Епидемије и пандемије	Повећање фонда објеката јавних служби. Заштита отворених јавних простора. Изградња мултифункционалних објеката.
Потенцијалне опасности од пожара и експлозија, пожара на отвореном	Градња малих акумулација као резервоара за воду, посебно на тешко приступачним теренима. Обезбеђене прилазних путева за теретна возила ка акумулацијама и водозахватима за гашење пожара. Примена мера биолошко-техничке заштите шума: подизање мешовитих шумских култура, формирање противпожарних пруга, чишћење и нега култура четинара. Доношење планова заштите од удеса за сва SEVESO постројења/комплекса нижег реда и екстерне планове заштите од великог удеса за сва SEVESO постројења/комплекса вишег реда, уз разраду могућих сценарија удеса.

2.5.8. Заштита и коришћење простора Републике Србије

2.5.8.1. Намена простора (Реферална карта 1)

Структура површина основних намена простора територије Републике Србије (88.848 km²) је следећа: пољопривредно земљиште 43.113 km² (48,7%), шуме и необрасло шумско земљиште 38.240 km² (43,1%), влажна земљишта и водене површине 2.377 km² (2,63%) и остале површине (вештачке и голети) 4.757 km² (5,4%).⁶⁹

Планиране промене основне намене простора биће усмерене у правцу:

- заустављања процеса деградације земљишта, ненаменског коришћења пољопривредног земљишта и нерационалног ширења грађевинских подручја урбаних и периурбаних зона;

- прилагођавања намена природним условима (пошумљавањем) на рачун пољопривредног земљишта слабијег квалитета (VI и VII бонитетне класе и земљишта захваћена ерозијом), око инфраструктурних коридора и изворишта акумулација, индустријских зона и приградских шума, као и деградираних површина (разна јаловишта, напуштени копови и сл.) из категорије осталих површина;

- рационалнијег коришћења раније заузетог пољопривредног земљишта и извесно преструктурирање у категорији осталих површина; и

- одређеног преструктурирања у намени простора због изградње приоритетних инфраструктурних коридора (трајна промена намене), експлоатације минералних сировина (привремена промена намене), рекултивације и ремедијације деградираног простора и сл.

2.5.8.2. Заштита и резервисање простора

У ППРС је утановљена заштита простора на укупној површини од око 27.115 km² или 30% територије Републике Србије (Синтезна карта 1).

Установљена је заштита простора за заштићена и предвиђена за заштиту природна добра (око 15.442 km²) и непокретна културна добра (око 11 km²), као и за сливна подручја изворишта регионалних система водоснабдевања (око 11.662 km²). Део ових простора се међусобно преклапа. У ППРС се не билансирају у потпуности површине за непокретна културна добра, због малог просторног обухвата и недефинисане заштићене околине за већину ових добара (нарочито у периоду пре 2009. године).

Опредељено је резервисање простора за коридоре инфраструктурних система (државни путеви I реда, железничке пруге, продуктоводи, магистрални и разводни гасоводи), за примарне туристичке дестинације и центре и за експлоатациона поља минералних сировина. Резервисање простора се не билансира у ППРС, већ разрадом у регионалним просторним плановима, просторним плановима подручја посебне намене и просторним плановима јединица локалне самоуправе.

Разрадом ППРС у другим просторним плановима ближе се дефинише обухват заштићеног и резервисаног простора за наведене намене.

⁶⁹ Детаљније приказано у Табели 2. Структура земљишног покривача Републике Србије, у делу 1.6.1.1. ППРС.

2.5.8.3. Идентификација и минимизирање конфликтних интереса у просторном развоју

На основу планских решења по тематским областима ППРС, опредељене су зоне/делови подручја са потенцијалним конфликтним интересима у просторном развоју.

Потенцијални конфликтни интереси у просторном развоју на макро и мезо нивоу најизраженији су између (Синтезна карта 2):

1. коришћења минералних сировина и заштите осталих природних ресурса
 - 1.1. коришћења минералних сировина и заштите пољопривредног земљишта врхунске и условно високе плодности;
 - 1.2. коришћења минералних сировина и заштите сливова изворишта регионалних система за снабдевање водом насеља;
2. коришћења минералних сировина и заштите природних и непокретних културних вредности;
3. развоја примарних туристичких простора и заштите природних вредности;
4. планирања и позиционирања линијских саобраћајних коридора и заштите природних вредности;
5. планског и непланског ширења грађевинског земљишта насеља и заштите природних ресурса (у првом реду пољопривредног земљишта, сливова изворишта регионалних система за снабдевање водом насеља), природног и културног наслеђа.

За превализлажење и минимизирање наведених потенцијалних конфликтних интереса неопходно је обезбеђење међуресорне сарадње на републичком, покрајинском и локалном нивоу управљања и партиципације локалног становништва и кључних корисника простора у избору приоритета и опредељивању компромисних решења у просторном развоју, као и утврђивање пакета мера за смањење конфликтних интереса и за подршку одрживом просторном развоју.

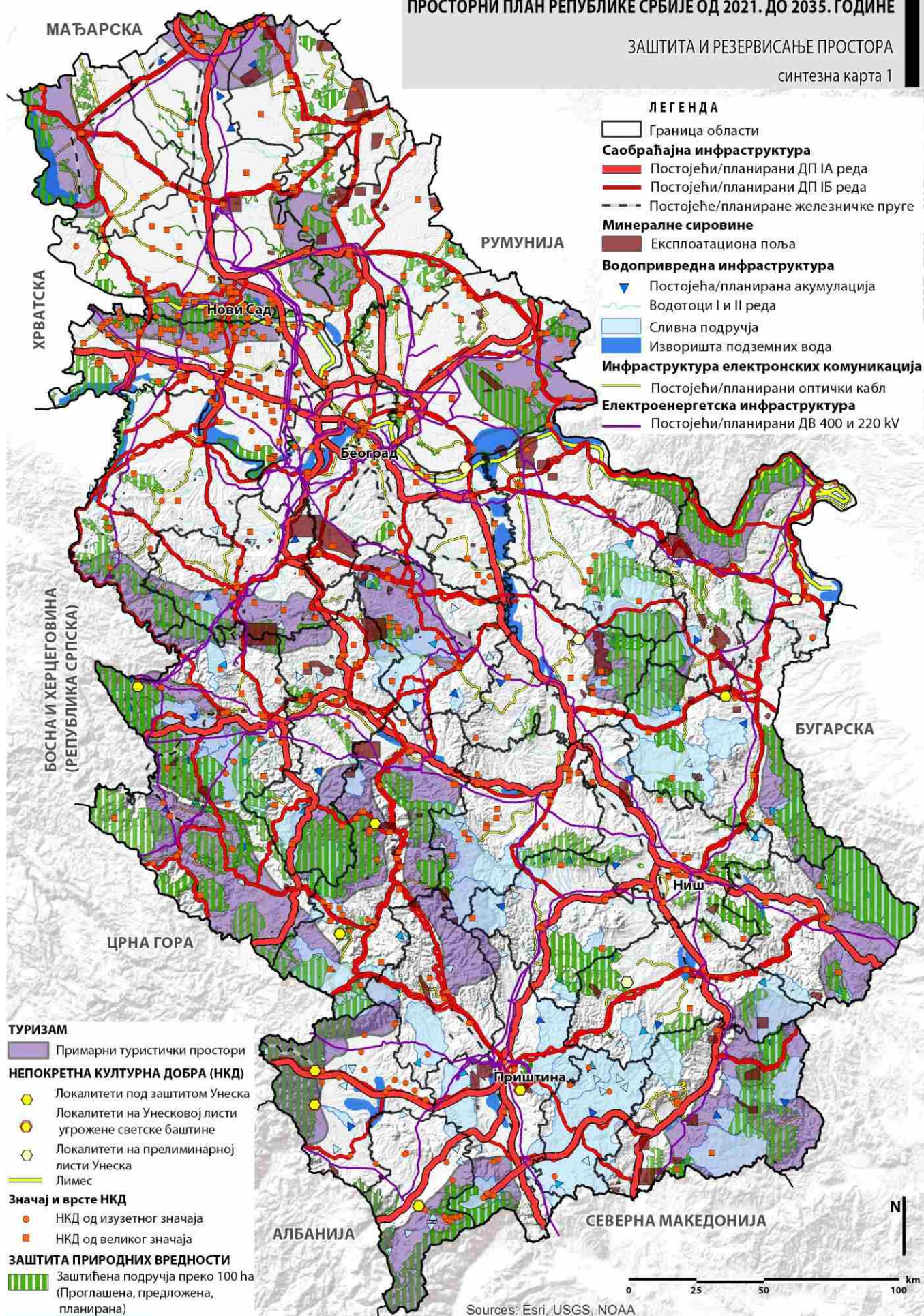
Утврђује се следећи приступ за превализлажење и минимизирање наведених потенцијалних конфликтних интереса:

1. Избор приоритета у просторном развоју
 - приоритет је заштита сливова изворишта регионалних система за снабдевање водом насеља у складу са режимима по зонама санитарне заштите површинских и подземних изворишта водоснабдевања утврђених одговарајућим подзаконским актом и планским решењима у просторним плановима подручја посебне намене;
 - приоритет је заштита заштићених и планираних за заштиту природних вредности у складу са режимима заштите утврђеним законом и подзаконским актима и планским решењима у просторним плановима подручја посебне намене (изузев у случају компромисних решења утврђених у тачци 2. овог става);
 - приоритет је заштита заштићених и планираних за заштиту непокретних културних добара у складу са условима надлежне службе заштите и планским решењима у просторним плановима подручја посебне намене;
 - приоритет је заштита врхунске и условно високе плодности земљишта од планског и непланског ширења грађевинских подручја насеља;
2. Опредељивање компромисних решења у просторном развоју
 - усклађивање коришћења минералних сировина са заштитом плодности и минималним заузимањем површина пољопривредног земљишта врхунске и условно високе плодности и утврђивање одговарајућих компензација власницима земљишта и локалној заједници;
 - усклађивање интереса при позиционирању саобраћаних коридора у простору под режимом заштите природних вредности, избором напредних и прихватљивих пројектантских и извођачких решења у циљу елиминисања негативних утицаја;

- решавање конфликтних интереса одрживог просторног развоја туризма и заштите природе кретаће се у оквиру следећих модела: (а) разматрања могућности фактичког раздвајања/разграничења заштићених подручја и туристичких дестинација у складу са европским искуствима; и (б) даље егзистенције постојећег модела преклопљених функција заштите и развоја, на новим основама са флексибилнијим режимима II и III степена заштите, који значајније не ограничавају развој туристичке понуде у простору.

Потенцијални конфликтни интереси и мере за њихово превализлажење и минимизирање у просторном развоју на макро и мезо нивоу утврђиваће се у РПП и ППППН.

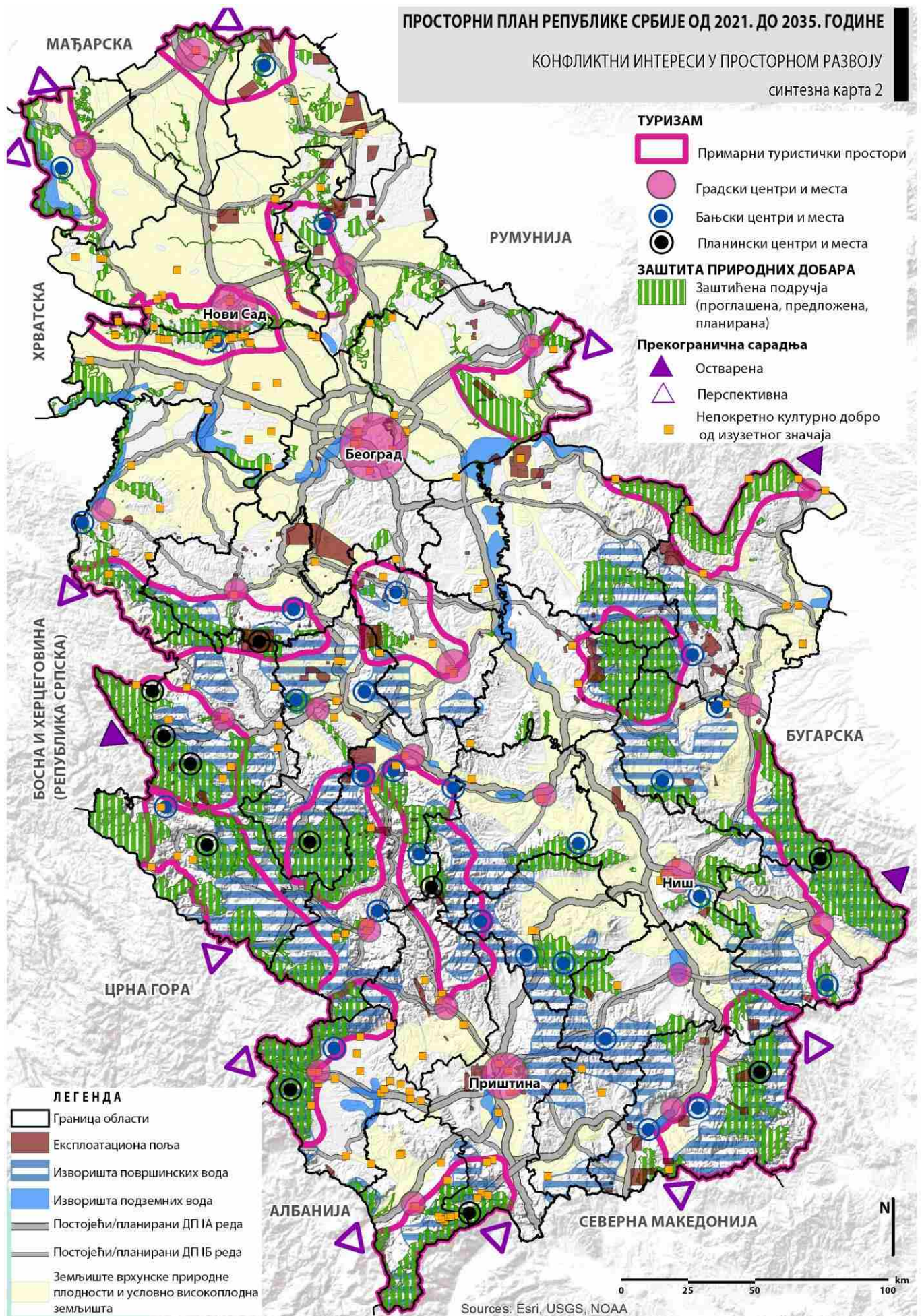
Потенцијални конфликтни интереси и мере за њихово превализлажење и минимизирање у просторном развоју на локалном и насељском нивоу утврђиваће се у ППЈЛС и урбанистичким плановима.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

КОНФЛИКТНИ ИНТЕРЕСИ У ПРОСТОРНОМ РАЗВОЈУ

синтезна карта 2

3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

3.1. ПРИОРИТЕТНА ПЛАНСКА РЕШЕЊА ДО 2025. ГОДИНЕ

Приоритетна планска решења се дефинишу за прву етапу имплементације ППРС, оквирно до 2025. године. Основ за њихово одређивање представљају планска решења просторног развоја утврђена у ППРС, у целини и по областима, а која су одређена у складу са постојећим документима развојног планирања, документима јавних политика, планским документима и условима надлежних институција. Поред тога, приоритетна планска решења су дефинисана као резултат примене синтезног планског метода, као и на основу међусекторске координације развојних и јавних политика.

Приоритетна планска решења се односе на оне области и интервенције које имају изражену просторну димензију, док се сви други нормативно-правни, планско-програмски, организациони и финансијски елементи дефинишу кроз скуп мера и инструмената за имплементацију планских решења.

Приоритетна планска решења се разрађују кроз програме имплементације ППРС.

У току имплементације ППРС, у зависности од спровођења секторских политика и програма, могуће је дефинисати и друга приоритетна планска решења и приступити њиховој реализацији, нарочито након 2025. године ако су у складу са циљевима и стратешким опредељењима просторног развоја из ППРС. Таква приоритетна планска решења разрађују се у програмима имплементације ППРС.

Приоритетна планска решења до 2025. године по областима јесу:

1. Пољопривредно земљиште, пољопривреда и рибарство

1.1. Заустављање конверзије пољопривредних земљишта у друге намене, изузев пошумљавања и приоритетних енергетских и других инфраструктурних инвестиција. То укључује увођење забране ширења грађевинских подручја насеља, упоредо са подршком мерама за ревитализацију и активирање браунфилд локација, уз адекватну планску подршку на локалном нивоу;

1.2. Рекултивација и ревитализација простора деградираног рударским и другим привредним активностима;

1.3. Потпуније искоришћавање постојећих система за наводњавање пољопривредног земљишта, уз улагања у савремене системе за наводњавање који у условима климатских промена помажу остваривању стабилних приноса свих биљних производа;

1.4. Очување, односно обнављање екосистемских и производних функција напуштених и запарложених пољопривредних земљишта, санкционисањем законске обавезе њиховог редовног обрађивања, или пренаменом за подизање заштитних шума, плантажа за производњу биогорива, агрошумарских система и сл;

1.5. Повећавање рентабилности пољопривредне производње на малим и средњим газдинствима која држе доминантан део аграрних ресурса;

1.6. Обнова и развој виноградарства и винарства у традиционалним виногоријима;

1.7. Масовније увођење интегралног и органског концепта производње у сточарству, повртарству и воћарству, као и селективно искоришћавање локалних агроеколошких и социоекономских погодности за производњу лековитог и ароматичног биља;

1.8. Активирање и реконструкција постојећих рибњачких објеката (око 1.650 ha) и изградња нових топловодних (5.500 ha) и хладноводних рибњака (11 ha);

2. Шуме и шумско земљиште, шумарство и ловство

2.1. Превођење већег дела површине изданаčkih шума у високе (конверзијом, мелиорацијом, реконструкцијом и/или супституцијом) и повећање производне основице/просечне запремине за 20m³/ha;

2.2. Реконструкција деградираних и попуњавање разређених шума, те превођење у састојине повољнијег степена обраслости у односу на мешовитост, виталност, самообновљивост, квалитет, вишефункционалност и др;

2.3. Спровођење мера заштите шума од пожара и штеточина;

2.4. Унапређење стања популација дивљачи;

2.5. Заштита и ширење простора заштићених подручја која су интегрални део шумских и ловних подручја (изузетних и јединствених делова природе, предела и биодиверзитета);

3. Воде и водопривредна инфраструктура

3.1. Снабдевање водом насеља

3.1.1. Регионални системи и подсистеми – развој Београдског система и завршетак крака Макиш – Младеновац; повезивање свих планираних ЈЛС на Колубарски систем (са акумулацијом Стубо-Ровни); ширење Новосадског система на суседне ЈЛС уз очување и повећање капацитета изворишта (приобална инфилтрација); изградња изворишта и ППВ Хртковачка драга (Јарак-Кленак) и дистрибутивног система у систему Источни Срем; завршетак бране Сврчаково у систему Рзав, уз проширење система (акумулација Орловача); завршетак бране Селова и даљи развој Топличког система; изградња акумулације Свође на Власини; проширење Расинског система; проширење ППВ и даљи развој Врањско – Пчињског система; развој изворишта и ширење Ибарско – Шумадијског система;

3.1.2. Реконструкција и доградња дистрибутивне мреже у насељима, бунара, резервоара и црпних станица, замена дотрајалих, претежно азбестцементних цеви, смањење губитака воде, развој мерно-информационог система за поуздано управљање водоводима;

3.1.3. Санитарна заштита свих регионалних и локалних изворишта воде за пиће;

3.1.4. Квалитет воде за пиће – уклањање арсена (Банат, Бачка, поједина места у централној Србији); решавање повишених концентрација нитрата (Поморавље); унапређење микробиолошке исправности воде за пиће (системи за дезинфекцију, унапређење третмана), реконструкција и доградња постојећих ППВ у свим деловима Србије;

3.2. Снабдевање водом индустрије – наставак рационализације потрошње воде у индустрији, уз коришћење рецикулације у технолошким процесима; обезбеђење воде за индустријску производњу првенствено захватањем из површинских токова;

3.3. Вишенаменски каналски системи – реконструкција, доградња и развој основних објеката водозахвата, канал Барачка и изградња црпне станице Бездан 1 на вишенаменском ХС ДТД; ремедијација дела канала ХС ДТД Врбас – Бездан од ушћа у канал Бечеј – Богојево до хидрочвора Врбас, као и реконструкција канала Бегеј;

3.4. Наводњавање – нове површине под системима за наводњавање од око 100.000 ha у Бачкој, Банату, Срему и централној Србији;

3.5. Заштита вода од загађивања

3.5.1. Проширење система канализација по сепарационом систему у насељима;

3.5.2. Завршетак свих започетих градских ППОВ (Врбас, Шабац, Крушевац, Лесковац);

3.5.3. Реализација ППОВ где је угрожен квалитет регионалних изворишта воде (Брус, Блаце, Сокобања) или се налазе у заштићеним зонама;

3.5.4. Почетак реализације нових или реконструкција постојећих ППОВ (Београд, Нови Сад, Ниш, Панчево, Врање, Пирот, Смедерево, Јагодина, Вршац, Пожаревац, Кикинда, Суботица, Трстеник, Сремска Митровица, Краљево и др.);

3.5.5. Почетак реализације ППОВ за неколико агломерација које могу бити прикључене на исти регионални канализациони систем (Ужице и Сеојно; Пожега, Ариље, Косјерић и Ивањица);

3.6. Уређење водотока и заштита од плављења спољним водама – реконструкција насипа са увођењем мобилне заштите по потреби за одбрану од Q0,2% у градовима Нови Сад, Сремска Митровица, Панчево и Шабац;

3.7. Ревитализација и реконструкција система за одводњавање – у приобаљу ХЕ Ђердап 1 и 2 (довођење на перформансе неопходне у условима продужења трајања високих успора); обнова девастираних система Панчевачки Рит, ХС Надел, Босут и Шидина, Галовица, система у Мачви, Неготинској низији, на подручју Колубаре и у зони Обреновца;

4. Минералне сировине и рударство

4.1. Сигурно и поуздано снабдевање угљем постојећих и нових савремених термоенергетских капацитета, као основним енергентом који обезбеђује енергетску независност у Републици Србији;

4.2. Супституција увоза минералних сировина подизањем домаћих рударских капацитета уз повећање производње металичних и неметаличних минералних сировина;

4.3. Повећање производње енергије из течних и гасовитих енергетских минералних сировина и геотермалне енергије;

4.4. Отклањање и ублажавање штетних последица насталих рударским активностима у претходном периоду, санације и ремедијације напуштених рударских објеката; надокнађивање вишегодишњег застоја у рекултивацији и ревитализацији простора деградираног површинском експлоатацијом лигнитских лежишта, површинских копова неметаличних сировина и другим привредним и потрошачким активностима;

4.5. Решавање просторних, еколошких и социјалних конфликта на принципима одрживог развоја; доношење програма пресељења становништва и измештања инфраструктурних, комуналних, привредних и објеката јавних служби из зона рударских активности у оквиру израде одговарајућих планских докумената;

4.6. Благовремено спровођење рекултивације и ремедијације деградираног простора у рударским басенима на основу одговарајуће планске и техничке документације.

4.7. У источном делу Колубарског басена развој експлоатације угља на ПК Поље Ц и прелазак у ПК Поље Е, санација одлагалишта, трајно измештање река Колубара и Пештан са пратећим бранама, каналима и експропријацијом;

4.8. У централном делу Колубарског басена развој експлоатације угља на ПК Поље Г Јужно Поље као и измештање инфраструктурних објеката у централном и западном делу Колубарског басена;

4.9. Отварање ПК Радљево Север и постизање пуног капацитета, измештање инфраструктурних објеката, експропријација и расељавање насеља;

4.10. Развој експлоатације угља на ПК Тамнава – Западно Поље уз измештање инфраструктурних објеката;

4.11. У Костолачком басену повећање производње угља на ПК Дрмно на 12 Мт;

4.12. Повећање физичког обима у производњи руда бакра, олово-цинка и антимона;

4.13. Почетак експлоатације руда литијума (код Лознице) и молибдена;

4.14. Почетак производње злата и сребра из лежишта Тламино и Сурлицу Дукат (Босилеград);

5. Индустија

5.1. Обезбеђење повољних општих, инфраструктурних и просторних услова, посебно изградња иновативне и пословне инфраструктуре (ИЗ/ИП, НТП, регионални иновациони *start-up* центри, пословни инкубатори, и др.) на развијеном и неразвијеном подручју, као и иновирање локацијског портфолија индустрије у урбаним центрима;

5.2. унапређење постојећих механизма за реализацију ИЗ, утврђивање избора и динамике опремања ИЗ, уз препоруке за њихов полицентрични размештај;

5.3. успостављање хоризонталних (националних и регионалних) производних платформи и повезивање са ИЗ/ИП, НТП, регионалним иновационим центрима ради јачања територијалне кохезије Републике Србије;

5.4. подршка хоризонталној (регионалној) алокацији приоритетних стратешких области/грана утврђених *Стратегијом паметне специјализације Републике Србије 2020-2027/RIS3, Стратегијом индустријске политике 2021-2030.* и предвиђеним подстицајима конкретним пројектима индустрије преко регионалних и локалних иницијатива (политика реиндустријализације као део развојних и територијалних приоритета у Србији);

5.5. наставак започетог процеса реиндустријализације, регионалне политике индустријских иновација, повећања конкурентности и извоза, дигитализације, уз нове облике производње, глобалних ланаца вредности и ланаца снабдевања;

5.6. модернизација дела традиционалних индустрија са потенцијалом за технолошку трансформацију, посебно у развојно осетљивим подручјима;

5.7. стриктно планско ширење гринфилд индустријских локалитета, посебно у атрактивним зонама;

5.8. санација и селективно реактивирање дела индустријских браунфилд локалитета за развој нових намена у урбаним центрима;

5.9. постепено прилагођавање политици циркуларне производње, чистијим и најбољим доступним технологијама, стандардима заштите животне средине и климатским променама, компатибилно са националним приоритетима развоја;

6. Туризам

6.1. Београд и околина – комплетирање постојеће и формирање нове понуде, посебно културних, спортских и пословних манифестација;

6.2. Дестинација Нови Сад – Фрушка гора – комплетирање постојеће понуде (фестивал Егзит и др) и увођење нових туристичких мотива ;

6.3. Пловни коридор Дунава – формирање понуде уређењем обала и изградњом садржаја наутичког туризма, уз развој прекограничне сарадње са Хрватском и Румунијом;

6.4. Дестинација Копаоник – комплетирање постојеће понуде и почетак развоја северног и јужног дела дестинације;

6.5. Дестинација Стара планина – формирање нове понуде, наставак развоја центра Јабучко Равниште и започињање изградње центра Голема река са планираним скијалиштем, уз развој прекограничне сарадње са Бугарском;

6.6. Дестинација Дрина – Тара – Мокра гора – Златибор – комплетирање постојеће понуде и њена интеграција, уз развој прекограничне сарадње са БиХ/Републиком Српском;

6.7. Дестинација Горње Потисје – комплетирање и интегрисање постојеће понуде, уз развој прекограничне сарадње са Мађарском;

6.8. Друмски коридор државног пута А1 – комплетирање садржаја постојеће понуде у широј зони коридора;

6.9. Ниш и околина – комплетирање и интегрисање постојеће понуде;

6.10. Сокобања и околина – комплетирање и интегрисање постојеће понуде;

7. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура

7.1. Путна мрежа и друмски саобраћај

7.1.1. Примена одговарајућих стандарда и модернизација у управљању путном мрежом;

7.1.2. Активности на побољшању повезаности друмског саобраћајног система и корисника, превасходно дуж међународног Коридора X и реконструкције и рехабилитације на појединим плански дефинисаним деловима Коридора X;

7.1.3. Комплетирање дела обилазнице око Београда;

7.1.4. Активности на делу аутопутске руте 4 (SEETO): Чачак – Пожега (IA број 2 (E-763) – Ариље – Ивањица (ИБ број 21, E-763) – Сјеница (Дуга Пољана) – Бољаре (граница са Републиком Црном Гором) (IIA број 197, E-763);

7.1.5. Активности на аутопутском правцу Појате – Крушевац – Краљево – Чачак (IA број 5, E-761) – Пожега (IA број 2, E-761/E763) – Ужице – Котроман (граница са Босном и Херцеговином) (ИБ број 23, ИБ број 28, E-761);

7.1.6. Изградња аутопутског правца Кузмин – Сремска Рача (граница са Босном и Херцеговином);

7.1.7. Изградња аутопутског правца Београд – Зрењанин (ИБ број 13) – Нови Сад (ИБ број 12);

7.1.8. Изградња деонице Нови Београд – Сурчин, као дела аутопута E-763;

7.1.9. Активности на правцу Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Бачка Паланка (ИБ број 12) – крак према Шиду (Бачка Паланка – Нештин – Визићи – Кузмин, нови мост преко Дунава) (ИБ број 19);

7.1.10. Изградња брзе саобраћајнице Нови Сад – Рума (ИБ број 21), у наставку аутопут Рума – Шабац (ИБ број 21) – са краком брзе саобраћајнице Шабац – Лозница (ИБ број 26) и веза са Босном и Херцеговином;

7.1.11. Завршетак изградње брзе саобраћајнице, веза за државним путем IA број 1 – Баточина – Крагујевац (ИБ број 24), у наставку активности на правцу Крагујевац – Мрчајевци – веза са државним путем IA број 5 (ИБ број 24, ИБ број 46);

7.1.12. Активности на траси брзе саобраћајнице Голубац – Доњи Милановац – Брза Паланка (ИБ број 34) и Кладово – Неготин (ИБ број 35);

7.1.13. Активности на траси Краљево – Ушће – Рашка (са краком према Косовској Митровици) – Нови Пазар – Рибариће (ИБ број 22);

7.1.14. Активности на изградњи брзе саобраћајнице на рути 5 (SEETO): Параћин – Болевац – Зајечар – Вршка чука (граница са Републиком Бугарском) (ИБ број 36, E-761), крак Зајечар – Неготин (ИБ број 35);

7.1.15. Активности на путу рута 6 (SEETO): граница Републике Црне Горе – Рибарићи – Косовска Митровица – Приштина (E-65, E-80, M-2);

7.1.16. Изградња аутопутског правца на делу руте 7 (SEETO): Ниш – Прокупље – Куршумлија – Мердаре и активности на делу Мердаре – Приштина;

7.1.17. Изградња брзе саобраћајнице на траси Иверак – Лајковац (ИБ број 27);

7.1.18. Активности на траси Ковин – Смедерево – веза са државним путем IA број 1 (ИБ број 14);

7.1.19. Активности на траси Голубац – Пожаревац (ИБ број 34) – веза са државним путем IA број 1 (ИБ број 33);

7.1.20. Реконструкција и изградња путног правца Горњи Милановац – Клатичево – Таково (IIA број 177);

7.1.21. Реконструкција и изградња путног правца Нови Пазар – Дуга Пољана – Сјеница (ИБ број 29);

7.1.22. Завршетак неизграђене везе државних путева IB реда 23 и IB реда 29, на делу Милешева – Аљиновићи (IIA број 200);

7.1.23. Активности на попречној путној вези државних путева IА реда број 1 и 2, трасом Лајковац – Лазаревац (IБ бр. 27 и 22) – Аранђеловац (са везом ка Орашцу и Младеновцу, IА број 151 и IБ број 25) – Топола (IБ бр. 27 и 25) – Рача – Свилајнац (IБ број 27) – Деспотовац (IА број 160) – Бор;

7.1.24. Активности на коридору државног пута, граница са Републиком Румунијом – Кладово – Неготин – Зајечар и деоници Зајечар – Ниш (IБ број 35) (алтернативни аутопутски коридор);

- 7.1.25. Реконструкција и изградња на правцу Осечина – Пецка – Љубовија (IА број 141);

7.1.26 Реконструкција и рехабилитација путног правца Тутин – Нови Пазар (IА број 203);

7.1.27. Активности на путном правцу Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Суботица (веза са Републиком Мађарском) (IБ број 12, Е–662) – Сента (IБ број 300) – Кикинда (веза са Републиком Румунијом) (IБ број 13);

7.1.28. Активности на траси Сомбор (веза са Републиком Мађарском и Републиком Хрватском) – Врбас (IБ број 15, веза са IА број 1, Е–75) – Кикинда (веза са Републиком Румунијом) (IБ број 13); са краком путним правцем Кула – Оџаци (IА број 110) – Српски Милетић (IБ број 12) – Богојево – граница са Републиком Хрватском (IБ број 17);

7.1.29. Активности на путном правцу Кикинда (веза са Републиком Румунијом) – Зрењанин (IБ број 13) – Вршац – Бела Црква (IБ број 18) и преко Дунава веза са Зајечаром (IБ бр. 34 и 35) – веза са Републиком Бугарском (IБ број 36), Књажевцем (IБ број 35) и Пиротом (IА број 221) и веза са IА број 4;

7.1.30. Активности на путном правцу Ђала – Нови Кнежевац (веза са Републиком Мађарском) (IА број 103) – Чока – Кикинда – Зрењанин (IБ број 13) – Панчево (IА број 130) – Ковин (IБ број 14);

7.1.31. Активности на путном правцу Бујановац – Трговиште – Лесница (веза са Републиком Северном Македонијом) (IА број 233, IА број 234, IА број 235);

7.1.32. Активности на путном правцу Кокин Брод – Прибој (веза са Босном и Херцеговином) (IА број 194);

7.1.33. Реконструкција и изградња путног правца Владичин Хан – Сурдулица (IБ број 40) – Босилеград – Рибарци (веза са Републиком Бугарском) (IА број 231);

7.1.34. Реконструкција мостова и тунела на примарној мрежи;

7.1.35. Изградња недостајућих обилазница око урбаних центара;

7.1.36. Активности на бициклистичким рутама на територији Републике Србије;

7.2. Железничка мрежа и железнички саобраћај

7.2.1. Реконструкција, изградња и модернизација постојећих пруга Коридора Х:

- пруга Београд – Суботица – државна граница (Келебија) са Републиком Мађарском;

- пруга Београд Центар - Распутница Г – Раковица – Ресник – Младеновац – Велика Плана – Ниш – Прешево – државна граница са Републиком Северном Македонијом;

- пруга Просек – Димитровград и изградња железничке обилазнице око Ниша;

- пруга Београд Центар – Стара Пазова – Шид – државна граница са Републиком Хрватском; и

- пруга Београд центар – Панчево – Вршац државна граница са Републиком Румунијом.

7.2.2. Реконструкција пруге Београд – Бар, деонице Ваљево – Врбница (207 km);

7.2.3. Наставак изградње железничког чвора Београд

- завршетак изградње станице Београд Центар и станице Нови Београд;

- завршетак изградње техничко-путничких станица Земун и Кијево;
- изградња Робно-транспортног центра Макиш;
- изградња интермодалног терминала у Батајници;
- изградња јединственог диспечерског центра;
- доградња реконструкција и модернизација капацитета за потребе БГ Воза;
- 7.2.4. Активности на пружним правцима чија је изградња планирана:
 - тунел Стражевица – Јајинци – Мала Крсна на прузи Београд Центар – Раковица – Јајинци – Мала Крсна – Велика Плана;
 - теретна обилазна пруга Бели Поток – Винча – Панчево;
 - пруга Београд ранжирна – Остружница – Батајница;
 - пруга Ваљево – Лозница, на делу измештања пројектоване трасе пруге;
 - пруга Рашка – Нови Пазар (око 20 km);
 - пруга Суботица – Баја;
 - пруга Собовица – Лужнице – Крак Баточина у Крагујевцу;
 - пруга Београд (Земун) – аеродром „Никола Тесла”.
- 7.2.5. Обнова регионалних пруга – ревитализација, модернизација и електрификација постојећих једноколосечних пруга, са изградњом капацитета за повезивање значајних корисника железничких услуга;
- 7.2.6. Активности на пројекту метро система у Београду;
- 7.3. Ваздушни саобраћај
- 7.3.1. Побољшање и проширење постојећих капацитета аеродромске инфраструктуре кроз активности на реализацији планских решења на међународним аеродромима „Никола Тесла” Београд, „Константин Велики” Ниш, „Морава” Краљево и Приштина;
- 7.3.2. Успостављање регионалног авио саобраћаја на релацији Београд – Приштина;
- 7.3.3. Реализација активности на изградњи осталих планираних аеродрома и модернизацији постојећих аеродрома;
- 7.3.4. Дефинисање и прецизирање начина коришћења осталих постојећих аеродрома, чиме се омогућава реализација оправданих улагања у периоду после 2025. године;
- 7.4. Пловни путеви и водни саобраћаја
- 7.4.1. Реконструкција и изградња терминала за расуте и генералне терете Луке Смедерево;
- 7.4.2. Изградња нове луке у Београду;
- 7.4.3. Изградња нових лучких капацитета лука у Богојеву, Сремској Митровици, Прахову и Сенти;
- 7.4.4. Изградња луке у Апатину;
- 7.4.5. Изградња међународних путничких пристаништа у Лепенском Виру, Раму и Баноштору;
- 7.4.6. Хидротехнички радови на критичним секторима на Дунаву између Београда и Бачке Паланке, као и на заједничкој деоници Републике Србије и Републике Хрватске;
- 7.4.7. Хидротехнички радови на критичним секторима на Сави (Камичак, Шабац, Кленак, Сремска Митровица, ушће Дрине и Саве);
- 7.4.8. Адаптација бродских преводница у саставу ХЕПС Ђердап 1 и ХЕ Ђердап 2;
- 7.4.9. Регулисање критичних сектора на унутрашњим пловним путевима Републике Србије;
- 7.4.10. Унапређење услова за превођење бродова у оквиру бране на Тиси;
- 7.4.11. Вађење потопљене немачке ратне флоте из Другог светског рата (река Дунав);

7.4.12. Имплементација пројеката интелигентних транспортних система у унутрашњем водном транспорту;

7.5. Интермодални саобраћај

7.5.1. Изградња интермодалних терминала и логистичких центара на местима укрштања коридора X и VII, на пругама у Коридору X и пругама Београд – Врбница (Бар) и Београд – Вршац, у близини привредних центара и слободних зона;

7.5.2. Стварање интермодалне везе у метрополском подручју на простору Београд – Панчево – Смедерево, преко три интермодална терминала и аеродрома „Никола Тесла”, са циљем повезивања коридора X и VII;

7.5.3. На подручју Новог Сада повезивање пута, железнице и Дунава (коридори X и VII) одговарајућим саобраћајницама;

7.5.4. На подручју Ниша повезивање железнице са путем (Коридор X) железничко-друмским терминалом на регионалном нивоу;

7.5.5. На копненим правцима Коридора X, развијање терминала за технологију „покретни друм” за прихватање токова друмског саобраћаја и њихов транспорт железницом;

7.5.6. У зони Прахова формирање интермодалног железничко-лучког терминала у циљу повезивања Дунава и железнице;

7.6. Гранични прелази

7.6.1. Израда недостајуће планске и техничке документације и завршетак реализације започетих пројеката, пре свега на путном и железничком Коридору X и на планираним аутопутским деоницама;

7.6.2. Дефинисање нових пројеката (рационализација и категоризација) кроз утврђивање потреба и оправданости и омогућавање реализације у периоду после 2025. године;

8. Електронске комуникације и поштански саобраћај

8.1. Доступност савремених комуникационих услуга сваком домаћинству у Републици Србији и покривеност бежичним Интернет сигналом (*WiFi*) свих јавних површина;

8.2. Форсирање мрежне конвергенције и потпуни прелазак на е-управу и електронско административно пословање од стране државних органа;

8.3. Модернизација и функционално унапређење поштанског саобраћаја и свих осталих услуга које пружају ЈП „Поште Србије”;

8.4. Увођење 5G технологије и њених мрежних *cloud* и дистрибутивних архитектура, који ће подржати велики капацитет мреже, а у којој ће приоритет бити велика поузданост и расположивост мреже;

9. Енергетика, енергетска инфраструктура и енергетска ефикасност

9.1. Сектор електропривреде

9.1.1. Производња електричне енергије

- Ревитализација хидроагрегата уз повећање снаге – повећавање инсталисане снаге на више постојећих хидроелектрана (ХЕ Ћердап 1 и 2, РХЕ Бајина Башта, ХЕ Потпећ уз доградњу, Власинске ХЕ, ХЕ Бистрица);

- Изградња нових термокапацитета – ТЕ Костолац БЗ (350 MW), ТЕ Колубара Б (350 MW), ТЕ-ТО Панчево (140 MW);

9.1.2. Електропренос и дистрибуција електричне енергије

- Пројекти појачања веза преносног система са суседним преносним системима и даље интеграције преносног система Србије у регионалну интерконекцију – ДВ 400 kV ТС Крагујевац 2 – ТС Краљево 3; ДВ 2X 400 kV ТС Обреновац – ТС Бајина Башта; ДВ 2X400 kV између Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе; ДВ 110 kV између Србије и Босне и Херцеговине;

- Пројекти даљег развоја и реконструкције постојеће мреже напонског нивоа 110 kV ради обезбеђења сигурног напајања корисника преносног система – реконструкција постојећих водова 110 kV који су на крају експлоатационог века, као и изградња нових водова којима се решавају проблеми несигурног, радијалног напајања трансформаторских станица 110/X kV („Нови Сад 7”, „Сента 2”, „Ада”, „Темерин“, „Жабал”, „Бела Црква”, „Велико Градиште”, „Ковин”, „Рудник Ковин”, „Крупан”, „Љубовија”, „Кнић”, „Стењевац”, „Пријепоље”, „Ариље”, „Ивањица”, „Нови Пазар 1”, „Нови Пазар 2”, „Рашка”, „Сјеница”, „Јабланица”, „Власотинце”, „Димитровград”, „Прешево”);

- Пројекти у области дистрибуције електричне енергије - реконструкција ТС 110/X kV на крају експлоатационог века и изградња нових ТС 110/X kV;

9.2. Сектор нафтне привреде

9.2.1. Пројекат „Дубока прерада”, изградња система продуктовода, изградња складишних капацитет за обавезне резерве нафте;

9.3. Сектор гасне привреде

9.3.1. Изградња магистралног гасовода „Турски ток”; изградња магистралног гасовода Ниш – Димитровград и магистралног гасовода МГ 01/II Итебеј – Београд јут; завршетак изградње ПСГ Банатски двор;

9.4. Сектор топлотне енергије

9.4.1. Изградња топлодалековода Обреновац – Нови Београд;

9.5. Сектор обновљивих извора енергије

9.5.1. Пројекти изградње нових БЕ за које су издати статуси привремених повлашћених произвођача укупне снаге до 500 MW: БЕ Бела Анта (118.8 MW); БЕ Банат (186MW); БЕ Банат 2 (140MW); БЕ Елисио Али 2 (150MW); БЕ Ветрозелена (2x150MW); БЕ Торак (120MW); БЕ Пупин (до 100MW); БЕ Маестрале Ринг (600 MW); БЕ Елисио Винд 01 (50MW); БЕ Блок Винд 1 (30(50)MW) и БЕ Црни врх (50 MW);

9.5.2. Реконструкција малих хидроелектрана „Електропривреде Србије” прикључених на дистрибутивну електроенергетску мрежу уз обнављање производње на пројектованом нивоу (хидроелектране Радаљска Бања, Врело, Турица, Под Градом, Моравица, Сељашница, Кратовска Река, Рашка, Јелашница, Вучје, Сићево, Света Петка, Темац, Соколовица и Гамзиград); изградња малих хидроелектрана на водопривредним објектима (МХЕ Ровни и МХЕ Ћелије);

10. Заштита и унапређење квалитета животне средине

10.1. Санација загађених индустријских и рударско-енергетских локација:

10.1.1. Спровођење поступка санације и ремедијације црних тачака (*hot spots*) – контаминираних индустријских локација;

10.1.2. Рекултивација и ремедијација локација најоштећенијих експлоатацијом минералних сировина (РТБ Бор, флотацијско јаловиште и топионица, Колубарски и Костолачки лигнитски басени) и

10.1.3. Санација и ремедијација загађених водотокова (деоница Великог Бачког канала, Борска река и др.);

10.2. Смањење загађења ваздуха које потиче из енергетике и индустрије:

10.2.1. Модернизација и ревитализацију постојећих ТЕ и развој нових капацитета који мора бити условљен применом Директиве 2010/75/EУ о индустријским емисијама (интегрисаном спречавању и контроли загађења); изградња постојења за одсумпоравање и денитрификацију у термоенергетским постројењима; уградња нових или реконструкција постојећих електрофилтера у постројењима која емитују суспендоване честице изнад ГВЕ; гашење постојећих блокова снаге испод 300MW (ТЕ Морава и ТЕ Колубара А због старости, енергетске ефикасности испод 30% и високих емисија у ваздух);

10.2.2. Коришћење најбоље доступне технологије у индустрији;

10.2.3. Утврђивање зона утицаја на становништво коришћењем софтверских модела који ће у обзир узети кумулативне и синергијске утицаје (а не само појединачне) и предузимање законских мера за заштиту здравља становништва у овим зонама;

10.2.4. Смањење емисије гасова са ефектом стаклене баште за око 5% до 2025.године у односу на ниво из 1990. године;

10.3. Формирање и опремање регионалних мониторинг центара за контролу квалитета површинских и подземних вода;

10.4. Спречавање даљег губитка земљишта, очување и побољшање његовог квалитета:

10.4.1. Идентификовање локалитета где је неопходно спровођење програма заштите од загађивања нитратима, агрохемикалијама и другим штетним агенсима пољопривредног порекла;

10.4.2. Спровођење мера за заштиту од ерозије;

10.5. Смањивање нивоа буке поред саобраћајница и индустрија које угрожавају становање и друге делатности:

10.5.1. Идентификација најфреквентнијих делова државних путева који захтевају мониторинг буке;

10.5.2. Смањивање нивоа буке на угроженим локацијама становања и других намена поред саобраћајница и индустрија применом техничких и биолошких мера заштите;

11. Управљање отпадом

11.1. Успостављање интегрисаног система управљања комуналним отпадом – проширење обухвата сакупљања на 100% и изградња регионалних центара за управљање отпадом – регионалних депонија са постројењима за сепарацију рециклабилног отпада, трансфер станицама и центрима за одвојено сакупљање рециклабилног отпада укључујући опасан отпад из домаћинстава у следећим регионима: Врање, Нови Сад и Београд;

11.2. Формирање рециклажних острва са контејнерима за одвојено сакупљање амбалажног отпада (стакло, метал, папир, ПЕТ), биоразградивог отпада и осталог мешаног отпада, постројења за секундарну сепарацију, мобилних постројења за третман отпада од грађења и рушења у регионима: Суботица, Крушевац, Ужице, Панчево, Пирот, Сремска Митровица, Нова Варош, Крагујевац, Зрењанин и Ваљево;

11.3. Изградња постројења за добијање енергије спаљивањем отпада капацитета 340.000 t/годишње на локацији у Београду;

11.4. Успостављање станица за сакупљање отпадних возила у већим урбаним центрима (Ужице, Краљево, Нови Сад, Ваљево и Ниш), пет станица за сакупљање у Београду и по две у сваком од осталих региона за управљање отпадом;

11.5. Постројење за третман отпада од грађења и рушења у Београду, капацитета 200.000 t/годишње;

11.6. Изградња постројења за спаљивање медицинског и опасног фармацеутског отпада.

11.7. Затварање и рекултивација депонија у алувиону река које (плутајућим и другим комуналним отпадом) посебно угрожавају животну средину, нарочито у алувиону реке Лим.

12. Заштита, уређење и одрживо коришћење природног наслеђа

12.1. Повећање укупне површине под заштитом на 10,5% територије Републике Србије, највећим делом проглашењем предложених (нових и ревидованих) заштићених подручја за која је припремљена одговарајућа студијска документација (уз проглашење дела Кучајских планина за национални парк);

12.2. Санација деградираних простора заштићених подручја (позајмишта, каменоломи, пожаришта, депоније, шљункаре, изградња објеката) са израженим неповољним утицајем на природне вредности и животну средину;

12.3. Завршетак ревизије статуса (врсте, режима, граница заштите) заштићених подручја, првенствено природних подручја са културно-историјским значајем;

12.4. Ревизија статуса заштићених врста дивље флоре и фауне;

12.5. Детаљно утврђивање граница подручја и других елемената националне еколошке мреже, уз обезбеђење пуноправног статуса Емералд подручја сходно Бернској конвенцији;

12.6. Идентификација подручја за европску еколошку мрежу НАТУРА 2000;

13. Заштита, уређење и одрживо коришћење културног наслеђа

13.1. Уређење и презентација римских налазишта у Нишу, Медијани, Сирмијуму, Виминацијуму, Царичином граду, Дреновцу и археолошких налазишта дуж Римског лимеса;

13.2. Уређење и презентација Неготинских пимница: Рајачких, Рогљевских, Штубичких и Смедовачких;

13.3. Иницирање нових предлога номинација за УНЕСКО Листу светског наслеђа, како би Србија до 2025. године имала још четири уписана културна добра, као и за Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа на којој би до 2025. године требало да буде још најмање пет уписа;

13.4. Дефинисање, развој, уређење и презентација националних и регионалних „путева културе”.

14. Заштита, уређење и одрживо коришћење предела

14.1. Израда студије предела Републике Србије;

14.2. Формирање методолошког оквира за анализу и оцену карактера предела на различитим размерним нивоима, усклађеног са европским стандардима, на основу којег би се створила информациона основа (база података и индикатора) за управљање и мониторинг вредностима карактера предела;

15. Прилагођавање климатским променама

15.1. Дефинисање и спровођење програма мултидисциплинарних истраживања климатских промена на локалном нивоу и утицаја климатских промена на пољопривреду, шумарство, водопривреду, енергетику, зградарство, биодиверзитет и екосистеме, инфраструктуру и здравље становништва и израда секторских планова и програма адаптације и ублажавања климатских промена;

15.2. Развој климатског мониторинг система и геопросторних база података и информација о променама климе на локалном, регионалном и националном нивоу; праћење климатских екстремних појава и непогода, утврђивање рањивости појединих подручја, ради њиховог коришћења у стратешком планирању и планирању просторног развоја.

3.2. МЕРЕ И ИНСТРУМЕНТИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ

3.2.1. Нормативно-правне мере и инструменти имплементације

Нормативно-правне мере и инструменти имплементације обухватају активности које је потребно спровести у циљу стварања основа и подршке за имплементацију планских решења, а које се односе на израду, измену, допуну и усаглашавање појединих елемената постојећег законског основа Републике Србије (закони, подзаконски акти, уредбе, стандарди, нормативи и други акти). У ППРС се дефинишу оне нормативно-

правне мере и инструменти имплементације који се односе претежно на просторни аспект у имплементацији планских решења, и то су:

1. Успостављање адекватног законског основа за дефинисање националног циља у погледу неутралности деградације земљишта и одговарајућих мера за његово достизање, у складу са обавезама према *Агенди одрживог развоја УН 2030, Оквирној конвенцији УН о промени климе* и Споразуму из Париза.

2. Измена и допуне законског основа о пољопривредном земљишту одредбама које забрањују промене належности управљања земљиштем у државној својини, ради онемогућавања његовог промета и коришћења у непољопривредне намене.

3. Измена и допуна законског основа која се односи на враћање утрина и пашњака селима на коришћење, у смислу укидања забране промене намене за ове површине (за оснивање заштитних шума, терена за спорт и рекреацију, плантажа биогорива, подизања сточних фарми и за друге намене од приоритетног значаја за локални развој) и обавеза у вези са уређењем и одржавањем ових површина у добрим производним и еколошким условима.

4. Даља хармонизација законског основа и политике руралног развоја са стандардима ЕУ, а у складу са обавезама које је Република Србија дефинисала *Националним програмом за усвајање правних тековина Европске уније*.

5. Измене и допуне законског основа којима се утврђују речни системи и њихова улога у интегралном управљању водама; укидају или веома пооштравају услови изнајмљивања водног земљишта (мера спречавања злоупотреба водног земљишта, повећања безбедности брањених подручја и омогућавања развоја водопривредне инфраструктуре); доношење Правилника о методологији за одређивање еколошких протока, омогућавање уписа водног земљишта у катастар;

6. Измене и допуне законског основа у складу са најбољом ЕУ праксом (о заштити животне средине, коришћењу водотока и др.) у циљу спречавања изградње и коришћења МХЕ којима се у неприхватљивој мери угрожава животна средина и производе и друге последице.

7. Успостављање адекватног законског основа којим би се поспешила флукуација радне снаге и унапредила досадашња политика запошљавања младих.

8. Развој законског основа којим се уређује област комуналне привреде/делатности и пружања комуналних услуга, посебно у домену побољшања финансирања и управљања развојем комуналне инфраструктуре (унапређења финансирања обављања услуга, одржавања и развоја комуналне инфраструктуре, пословних модела активирања приватног капитала, политика цена услуга, утврђивања тарифа, стандарда и квалитета услуга и међуопштинске сарадње).

9. Од посебног значаја је унапређење законског основа за реактивирање и развој браунфилд локација и за област грађевинског земљишта, посебно у домену одрживог коришћења, финансирања и обнове локалних институционалних и кадровских капацитета за управљање грађевинским земљиштем.

10. Преиспитивање постојећих стандарда и норматива за организовање услуга од јавног интереса (јавних служби), будући да су многи од садашњих стандарда нерационални по питању просторне организације (уз употребу мобилних услуга и примену диверзификационих модела организације услуга).

11. Измена и допуна законског основа у области становања у складу са међународним смерницима за одрживи развој становања и стамбене подршке (што подразумева утврђивање индикатора одрживости становања), као и у складу са циљевима спречавања ширења грађевинских подручја, дестимулисања куповине станова за нестамбене потребе, смањења обима неискоришћеног стамбеног фонда, повећања квалитета понуде и др.

12. Измена матичног Закона о банкама и доношење других прописа са дефинисањем нижих капиталних и других стандарда за пословање ових финансијских институција у односу на банке (нижи регулаторни захтеви). Важно је доношење посебног закона за функционисање микрокредитних финансијских институција.

13. Успостављање законског основа о подстицању индустријског развоја: уравнотежавање регионалног индустријског развоја; опште и секторске мере државне интервенције за јачање извозно конкурентних иновативних производних активности, модернизацију и дигитализацију традиционалне производње; дигитална безбедност за индустрију; подстицање инвестиција у циркуларну и нискоугљеничку производњу; подстицање ефикасне употребе материјалних ресурса и енергетске ефикасности у индустрији.

14. Успостављање јединственог законског оквира или побољшање релевантних закона и подзаконских прописа за реализацију изградње ИЗ, ИП, НТП и ТП. Основне мере за унапређење пословања ИЗ и ИП подразумевају изградњу иновативне и пословне индустријске инфраструктуре (ИЗ, ИП, НТП, иновационих центара и др.), развој регионалне инфраструктуре за подршку МСП, иновације и побољшање рада јавних институција.

15. Измена и допуна законског основа за одрживи развој туризма, што подразумева промене у:

- законском основу из области планирања и изградње у циљу утврђивања граница заштићених природних и културних добара у просторним плановима подручја посебне намене (уз сарадњу институција планера и служби заштите), утврђивања граница туристичких простора, садржаја и капацитета туристичке супраструктуре и инфраструктуре у просторним плановима, процене социо-економске оправданости и културне прихватљивости туристичких и других пројеката (уз сарадњу институција планера и ресора туризма);

- законском основу у области заштите природе и туризма у циљу интегралног управљања заштитом природних добара и развојем туризма, интегрисања презентације и других видова културолошког коришћења природних добара у туристичку понуду, увођења интегралног мониторинга и контроле заштите и коришћења природних добара и туристичких садржаја, израде секторских стратегија развоја туристичких кластера и програма развоја примарних туристичких дестинација, транзитних/тулинг праваца, градских, бањских и планинских туристичких центара и др. (уз сарадњу институција планера, заштите и туризма).

16. Обезбеђивање пуног законског оквира за развој саобраћаја и усклађивање са европским стратегијама и законима у процесу европских интеграција, дефинисање законских решења у циљу ефикасне реализације пројеката саобраћајних инфраструктурних коридора, мрежа и објеката, као и успостављање додатног законског механизма за усаглашавање секторских стратегија и докумената развоја.

17. Завршетак процеса усклађивања законског основа у области заштите животне средине са законодавством ЕУ, посебно регулативе о водама и регулативе о контаминираним локацијама.

18. Завршетак потпуне имплементације директиве ЕУ у законском основу о управљању отпадом.

19. Измена законског основа заштите природе, односно Закона о заштити природе, Закона о заштити животне средине и других меродавних закона у складу са оценама нормативних ограничења и других недостатака утврђених у анализи система заштите природе у ППРС, пре свега ради усаглашавања и прецизирања терминологије, режима заштите и поступака која се односе на заштиту, коришћење и уређење природе и природних вредности и посебно биолошке разноврсности; припрема стручне основе за

уношење потребних измена у вези природе и природних вредности у Устав Републике Србије, а у циљу обезбеђења већег степена правне сигурности, јасноће у примени и успешности у очувању природних вредности; измена или доношење нових подзаконских аката из области заштите природе који ближе регулишу режиме заштите, еколошку мрежу, установљење Емералд подручја, заштиту дивљих врста, накнаду за штету, ускраћивање и ограничење права коришћења, унутрашњи ред и чуварску службу, заштиту и израду катастра спелеолошких објеката, идентификацију, заштиту и уређење предела и др.

20. Хармонизација законског основа о културним добрима са међународним препорукама, конвенцијама и ратификованим повељама, а нарочито увођење категорија културног предела и историјског урбаног пејзажа.

21. Усаглашавање Закона о ратификацији Европске конвенције о пределу и законског основа у области: планирања и изградње; заштите животне средине; стратешке процене утицаја на животну средину и процене утицаја на животну средину; заштите природе; културних добара; шума; вода; пољопривредног земљишта; путева; железнице; рударства и др.

22. Усаглашавање законског основа са прописима ЕУ из области техничко-технолошких несрећа, посебно опасности од великих удеса који укључују опасне супстанце.

3.2.2. Планско-програмске мере и инструменти имплементације

Планско-програмске мере и инструменти имплементације обухватају низ секторских докумената које је потребно израдити и донети (стратегије, планови, пројекти, програми, студије и др.), у циљу стварања основа и подршке за имплементацију појединих планских решења. У ППРС се дефинишу планско-програмске мере и инструменти имплементације за оне области у којима оне недостају, а са акцентом на просторни аспект у њиховом развоју, и то су:

1. У области пољопривредног земљишта, пољопривреде и рибарства – израда техничке документације за нове системе за наводњавање; одговарајућих докумената за област развоја рибарства; пројеката ремедијације контаминираних локалитета; програма заштите угроженог земљишта од ерозије; студије одрживог коришћења и заштите трајних травњака у планинским подручјима; као и програма воћарске рејонизације.

2. У области шума, шумског земљишта, шумарства и ловства – израда Програма развоја шумарства и планова развоја за шумске области (уз основе газдовања по газдинским јединицама), Стратегије развоја ловства и планова развоја ловних подручја, као и израда студије подизања заштитних шумских појасева (са смерницама за реализацију пољозащитних, приградских шума, заштитних шума за смањење имисија индустријских центара и саобраћајница, заштитних шума за водоакумулације, смањење утицаја ерозија и бујичних поплава, рекултивацију јаловишта и површинских копова и др.) са акционим планом изводљивости за финансирање пројеката.

3. Израда стратешке документација која проистиче из Закона о водама, а нарочито: актуелизација Стратегије управљања водама, израда планова управљања водама, планова управљања ризицима од поплава и аката који дефинишу начин одређивања граница водног земљишта; израда и примена ППППН акумулација намењених водоснабдевању, хидроенергетских каскада (Велика Морава, Ибар, средња и доња Дрина и др.); израда планске и техничке документације за дефинисање конфигурације и оправданости изградње потенцијалних хидроенергетских система (Велика Морава, средња и доња Дрина, Западна Морава, Нишава, Лим, РХЕ Бистрица са браном Клак на Увцу и др.), акумулација (Велика Орловача на Великом Рзаву, система Горњи Ибар-Рашка са бранама

Рибариће на Ибру и Бараково на Јошаници); израда документације за развој регионалних водоводних система, развој система за наводњавање, реконструкцију, рехабилитацију и доградњу дренажних и каналских система и др.

4. У области минералних сировина и рударства – израда Стратегије управљања минералним ресурсима Републике Србије; Стратегије управљања минералним ресурсима подземних вода Републике Србије; Минералне политике Републике Србије; регионалних стратегија управљања минералним ресурсима (Београд, Војводина, Шумадија, Западна Србија, Јужна и Источна Србија, Косово и Метохија); стратегија управљања минералним ресурсима ЈЛС; Катастра напуштених рудника и рударских објеката у Републици Србији са мерама за санацију и ремедијацију; планске и инвестиционо-техничке документације за почетак експлоатације угља у западном делу Костолачког басена; пројекта валоризација угља у лежишту Тириковац у Костолачком басену, у лежишту Ковин и у Сјеничком басену Штавал; пројекта дефинисања потенцијала угљних шкриљава као сировине за добијање сирове нафте; пројекта валоризације и почетка експлоатације борних минерала, магнезита, фосфата и флуорита; пројекта валоризације ресурса никла; пројекта подстицаја интензивнијег развоја експлоатације и задовољења увећане потражње неметаличних минералних сировина; као и пројекта подстицања валоризације геотермалних ресурса.

5. У области демографског развоја – израда студија и истраживања миграционих феномена на националном, регионалном и локалном нивоу.

6. У области урбаних система и уређења урбаних насеља – израда 6 програма урбаног развоја у складу са акционим плановима за спровођење *Стратегије одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године*; преиспитивање постојећих или израда нових стратегија одрживог урбаног развоја на локалном нивоу, у складу са програмима урбаног развоја и *Стратегијом одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године*; преиспитивање урбанистичких планова за урбана насеља у погледу редукције планираног ширења њихових грађевинских подручја.

7. У области руралног развоја и уређења села – израда студије изводљивости за финансирање пројеката развоја сточарства по серијама брдско-планинских пашњака; програма развоја агрошумарства (комбинованог узгоја дрвенастих вишегодишњих биљака и пољопривредних култура у одређеном просторном аранжману, или сукцесивно у времену); програма развоја планинских и других области са отежаним условима рада у пољопривреди (укључујући дефинисање потребних мера подршке); као и студије целовите валоризације и одрживог коришћења пољопривредних области високе природне вредности (са границама типова агробiodиверзитета).

8. У области становања – израда програма евиденције стамбених зграда и станова у ЈЛС у циљу креирања информационе основе о постојећем стамбеном фонду у виду регистара стамбених зграда и станова; студије о енергетској типологији зграда на нивоу локалних самоуправа и припрема програма/пројеката за унапређење енергетске ефикасности стамбених зграда; израда програма испитивања и развоја одрживих урбанистичко-архитектонских образаца становања; студије о неформалним насељима и бесправно изграђеним објектима, као и израда урбанистичких планова за таква насеља; израда програма/пројеката регуларизације и обнове постојећих подстандардних насеља; програма одрживе урбане обнове и регенерације физички деградираних и неуређених стамбених објеката и целина, као и вишеструко депривираних стамбених четврти.

9. У области регионалног развоја – израда нове Методологије за разврставање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе за период до 2025. године, Националног програма за подстицање развоја најнеразвијенијих општина у Србији 2021-2025, студије регионализације Републике Србије, Стратегије регионалног развоја Републике Србије 2021-2031. и регионалних програма развоја.

10. У области индустрије – израда програма развоја хоризонталних производних/индустријских платформи (националне и регионалних платформи), минимум за приоритетне индустријске секторе и иновативне производе; програма изградње иновативне и пословне индустријске инфраструктуре; програма подршке развоју инфраструктуре за потребе ИЗ; програма реактивирања дела индустријских браунфилд локалитета и објеката на основу регистара браунфилд локација у свим јединицама локалне самоуправе; програма/плана за трансформацију индустријског развоја у правцу циркуларне економије; програма подршке дигиталној трансформацији индустрије у Србији и програма за јачање дигиталних вештина запослених у индустрији; и припрема Акционог плана за реализацију Стратегије индустријске политике Србије до 2030.године.

11. У области туризма – израда Стратегије развоја туризма Републике Србије за период 2025-2035, секторске програмске и планске документације за туристичке дестинације које до сада нису планиране у целини и за секундарне туристичке просторе, као и израда секторских стратегија развоја туристичких кластера и секторских програма развоја примарних друмских и пловних тулинг праваца, градских, бањских и планинских туристичких центара; израда студије интегрисаног управљања за туристичке дестинације са природним и културним наслеђем.

12. У области саобраћаја - израда студијске документације за све планиране саобраћајне коридоре и објекте као предуслов израде планске и техничке документације; израда комплексног транспортног модела Републике Србије на савременим софтверским платформама који би био основа за идентификовање проблема и развој стратегија за ублажавање недостатака, односно унапређење постојећег транспортног система и развој будућег транспортног система; уз анализу утицаја расположивих политика на европском и националном нивоу у циљу побољшања европске и регионалне доступности.

13. У области обновљивих извора енергије – израда хидролошких студија; израда студија геотермалних потенцијала; израда ветроатласа; израда мапа интензитета сунчевог зрачења; израда студија потенцијала биомасе и биогаса; израда студија морфолошко-енергетског састава отпада на нижим хијерархијским нивоима.

14. У области заштите животне средине – израда студије просторне диференцијације животне средине са идентификацијом конфликтних подручја, зонама негативних утицаја и деградационих пунктова, са акционим планом; израда планова квалитета ваздуха за урбане центре и насеља, нарочито за оне у којима је премашена вредност толеранције (Београд, Нови Сад, Ниш, Панчево, Смедерево, Бор, Ужице, Косјерић); израда регистра загађивача са билансом емисије; израда карактеризационих планова и ремедијационих пројеката за приоритетне контаминираних локације; израда Националне стратегије управљања контаминираним локацијама са Акционим планом; као и стратешких карата буке за највеће градове и насеља која су лоцирана близу прометних саобраћајних система.

15. У области управљања отпадом – израда Националне стратегије управљања отпадом са Националним планом управљања отпадом за период 2020-2025, као и регионалних и локалних планова управљања отпадом; Студије одређивања локације одлагалишта радиоактивног отпада у Србији и Студије одређивања локације депоније опасног отпада у Србији.

16. У области заштите, уређења и одрживог коришћења природног наслеђа – израда Програма заштите природе Републике Србије за период 2021-2023. година, средњорочних програма заштите, извештаја о стању природе; дугорочног плана заштите биодиверзитета; као и документације за упис у међународне листе еколошки значајних подручја: (а) Голије, Старе планине, Копаоника, Окањ баре са Русандом и Мачванског Подриња на УНЕСКО Рамсарску листу, укључујући и упис већ номинованог подручја

Ћердапа; (б) Обедске बारे, Таре и Старе планине у УНЕСКО Листу резервата биосфере; (в) Ћердапа у УНЕСКО Листу светског наслеђа; и (г) Старе планине у УНЕСКО Листу светских (и европских) геопаркова.

17. У области заштите, уређења и одрживог коришћења културног наслеђа – израда конзерваторско-рестаураторских и пројеката ревитализације на културним добрима уписаним на УНЕСКО Листу светског наслеђа и Листу кандидата за упис на УНЕСКО Листу светског наслеђа, менаџмент планова за споменике на УНЕСКО Листи светског наслеђа (Студеница, Стари Рас са Сопоћанима, Гамзиград), као и планова управљања за културна добра којима се усаглашава статус туристичког простора и културних потенцијала (археолошко налазиште Лепенски Вир, Голубачка тврђава, Палић и др).

18. У области заштите, уређења и одрживог коришћења предела – израда студије предела Србије (са Атласом типова предела Србије), пројекта валоризације културних предела, пројекта типологија руралних предела Србије, пројекта мреже урбаних џепова – висококвалитетних јавних простора града, као и каталога индикатора праћења стања карактера предела.

19. У области прилагођавања климатским променама – израда Стратегије нискоугљеничног развоја са Акционим планом; програма интердисциплинарних истраживања климатских промена и њиховог утицаја на различите секторе; дефинисање зона угрожености елементарним непогодама и природним катастрофама и израда регионалних и локалних мапа ризика природних непогода; израда националних планова адаптације на измењене климатске услове; секторских планова и програма мера за ублажавање и прилагођавање на климатске промене; као и планова заштите од поплава.

20. У области смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама – израда Катастра угрожености простора Србије од катастрофа; картирање зона угрожености од поплава (плавних зона) и зона ризика од поплава, у складу са одговарајућом Директивом ЕУ и уграђивање тих података у све планске документе који имају утицаја на коришћење простора.

3.2.3. Институционално-организационе мере и инструменти имплементације

Институционално-организационе мере и инструменти имплементације обухватају низ активности у смислу институционалног и других видова организовања и управљања у секторима који су надлежни за имплементацију планских решења. У ППРС се дефинишу оне институционално-организационе мере и инструменти имплементације који недостају или које је потребно обновити у досадашњем раду субјеката планирања, а тичу се просторних аспеката у развоју области, и то су:

1. У области пољопривредног земљишта, пољопривреде и рибарства – успостављање Система идентификације земљишних парцела (*Land Parcel Identification System*) који представља најзначајнији део интегрисаног система управљања и контроле (IACS); успостављање институционалног и административног оквира за имплементацију, праћење и контролу спровођења Правила добрих пољопривредних и еколошких услова (GAEC); јачање капацитета за имплементацију и даљи развој законодавног оквира у области органске производње и политике стандарда квалитета, са циљем консолидације развоја ознака квалитета и географског порекла; јачање капацитета за вршење инспекцијског и другог надзора по питањима заштите земљишта; даљи развој фитосанитарног информационог система, посебно у погледу послова у области ГМО, безбедности хране и спровођења обавеза о биолошкој заштити.

2. У области шума, шумског земљишта, шумарства и ловства – увођење метода адаптивног управљања популацијама дивљачи и развој система мониторинга популација дивљачи и њихових станишта; развој интегралних информационих система за секторе шумарства и ловства; институционални развој сектора ловства, усавршавање стручних кадрова и јачање научноистраживачких капацитета у ловству; укључивање локалних заједница у реализацију циљева газдовања ловиштима.

3. У области вода и водопривредне инфраструктуре – увођење савремених ИТ технологија, симулационих и оптимизационих метода у планирање и оперативно управљање системима код којих је неопходно веома брзо управљачко деловање у кризним ситуацијама – развој експертног система за доношење управљачких одлука у периодима одбране од поплава (за управљање уставима на бранама Бајина Башта и Зворник) и у области заштите вода (посебно за управљање у хаваријским ситуацијама); дефинисање мера, процедура и динамике одржавања објеката и система који су битни са гледишта безбедности великих долињских подручја (бране, насипи, системи за одбрану од поплава) и израда наменских информационих система.

4. У области минералних сировина и рударства – извођење основних геолошких истраживања за израду геолошких карата; извођење хидрогеолошких и инжењерскогеолошких истраживања; истраживања минералних ресурса, геодиверзитета и геоеколошка истраживања; даља истраживања нафте и гаса.

5. У области демографског развоја – формирање институционално-организационог тела на националном нивоу, уз надлежност да прати и управља политиком миграција.

6. У области регионалног развоја – јачање регионалних развојних агенција, нарочито у функцији координације регионалног и просторног планирања; формирање Фонда за развој неразвијених и приграничних подручја у Србији.

7. У области развоја и уређења урбаних насеља – унапређење управљања урбаним развојем, грађевинским земљиштем и комуналним делатностима; формирање, ажурно одржавање и мапирање база података о одрживом урбаном развоју и о неформалним и подстандардним насељима на урбаном подручју;

8. У области руралног развоја и уређења села – информатичка, едукативна и материјална подршку за формирање и регистровање ЛАГ, као удружења грађана која обухватају представнике јавног, приватног и цивилног сектора са одређеног и у географском смислу континуираног руралног подручја (са најмање 10.000, а највише 150.000 становника, из више насељених места на територији две или више ЈЛС), са задатком оснивања партнерстава за територијални рурални развој, кроз доношење и спровођење Локалних стратегија руралног развоја.

9. У области јавних служби – подстицање укључивања других актера у пружање услуга од јавног интереса (организације цивилног друштва, комерцијални сектор); успостављање и јачање сарадње на међуопштинском нивоу у организовању и коришћењу услуга (стационарних или мобилних), нарочито за грађане који живе у периферним зонама; успостављање информационих система и редовне размене информација и повезивање сектора, нивоа управе и различитих актера.

10. У области становања – формирање и ажурно одржавање база података о квалитету и условима становања, о становима у систему стамбене поодршке и о енергетској ефикасности стамбеног фонда;

11. У области индустрије – унапређење функционисања и пословања предузећа оператора и корисника ИЗ, ИП, НТП, регионалних иновационих центара, слободних зона и инкубатора; унапређење рада регионалних и локалних агенција за МСПП; подстицање ефикасне употребе ресурса и енергетске ефикасности у индустријским процесима; суфинансирање крупне инфраструктуре и комуналног опремања локалитета, припрема и повећање понуде комунално опремљених парцела за

изградњу; примена мера Фонда за развој намењених подршци МСП (инвестициони кредити, кредити за трајна обртна средства, краткорочни кредити, кредити за одржавање текуће ликвидности, старт-уп кредити, подршка индустрији за улазак у пословне ланце добављача мултинационалних компанија и др.), мера Развојне агенције Србије (Програм подршке малим предузећима за набавку опреме, Програм подршке дигиталној трансформацији ММСП, Програм финансијске подршке корисницима пројеката ИПА програма територијалне сарадње и други), Програма иновационих ваучера, Програма финансирања иновативних пројеката, мера и програма нефинансијске подршке који су намењени ММСП и предузетницима, и др.

12. У области туризма – формирање организација за управљање туризмом на националном нивоу, нивоу аутономних покрајина, ЈЛС и туристичких простора (уз партнерство јавног, приватног и невладиног сектора); развој информационог и мониторинг система и унапређење контролног система, што подразумева формирање и праћење базе индикатора о видовима туризма, туристичком смештају и осталим елементима материјалне базе туризма, промету, посредној потрошњи и др. (у градским и бањским центрима и местима, у планинским центрима и местима – број жичара, дужине алпских и нордијских ски стаза, капацитет једновремених скијаша, број зимских и летњих спортско-рекреативних паркова; у издвојеним центрима туристичких садржаја – дужине међународних бициклистичких и пешачких стаза, дужине маркираних планинарских стаза; у оквиру друмских туринг праваца – број рекреативних пунктова и техничких центара; у оквиру пловних туринг праваца – дужина пловних путева, број и капацитет марина, број путничких лука и пристана, број активних путничких и наутичких пловила годишње).

13. У области саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре – SEETO регионална сарадња у уклањању постојећих баријера и уских грла у области транспортне инфраструктуре и побољшања регионалне повезаности, као и привлачења међурегионалних и међународних транспортних токова; унапређење информационог система за све саобраћајне системе и за усмеравање мултимодалног транспорта; усаглашавање секторских стратегија развоја као и планских и пројектних задатака који се финансирају из међународних фондова са планским решењима утврђеним у ППРС.

14. У области заштите животне средине – даље јачање и проширење институционалних капацитета за спровођење прописа у области заштите животне средине на свим нивоима управе (републички, покрајински, локални), као и јачање Агенције за заштиту животне средине и Фонда за заштиту животне средине; развијање јавне свести о заштити животне средине кроз боље информисање и комуникацију са јавношћу и развијање механизма њиховог учешћа у одлучивању о питањима животне средине; успостављање и проширење мониторинга и развијање Националног регистра извора загађивања у простору, што подразумева модернизацију мреже мониторинга квалитета амбијенталног ваздуха, успостављање аутоматског мониторинга над значајним емитерима, проширење система праћења квалитета површинских и подземних вода, успостављање мреже мониторинга емисије отпадних вода, развијање мониторинга загађености земљишта и др.; формирање информационог система геопросторних података о загађености простора арсеном, тешким металима, пестицидима, дериватима нафте и другим агенсима штетним по здравље људи и других живих организама (као што су осиромашени уранијум и преостале касетне бомбе као последица НАТО агресије).

15. У области управљања отпадом – успостављање и јачање локалних и регионалних институција за управљање отпадом; истраживање опасног и нуклеарног отпада.

16. У области заштите, уређења и одрживог коришћења природног наслеђа – формирање јединственог Географског информационог система (ГИС) о природним

вредностима Србије; завршетак активности у заштићеним подручјима везаних за обавезе о озакоњењу објеката; унапређење система управљања и мониторинга стања заштићених подручја и заштићених врста и станишта; јачање система надзора над развојним активностима и благовремено и успешно спречавање неповољних промена у природи спровођењем мера техничке и биолошке заштите.

17. У области заштите, уређења и одрживог коришћења културног наслеђа – идентификација и разврставање просторне вредности према међународно препорученој категоризацији; унапређење управљања и финансирања заштите и уређења непокретних културних добара; валоризација непокретних културних добара релевантна за доживљај и презентацију добара, као и заштита, поред материјалне аутентичности, тако и изгледа, визуре и просторне конфигурације читавог подручја и предела; просторно повезивање појединачних културних добара дефинисањем културних подручја и културних рута; дефинисање предеоних целина чије су централне одреднице непокретна културна добра; дигитализација и мапирање културног наслеђа; подстицање партиципације грађана у идентификацији кључних вредности у локалним заједницама, развој идеја за очување и промовисање културних вредности; промовисање културног наслеђа путем вебпортала, интернет презентација, медија и др.

18. У области заштите, уређења и одрживог коришћења предела – успостављање јединственог информационог и мониторинг система за праћење промена предела.

19. У области прилагођавања климатским променама – развој климатског мониторинг система и геопросторних база података и информација о променама климе на локалном, регионалном и националном нивоу; развој система за прогнозу и упозоравање на поплаве и екстремне метеоролошке и хидролошке догађаје; праћење климатских екстремних појава и непогода и утврђивање рањивости појединих подручја.

20. У области смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама – формирање информационог система геопросторних података у функцији катастрога угрожености простора од катастрофа, који би обезбеђивао релевантне информације за потребе просторног планирања, а посебно приказ зона могућих ризика, вероватноће појављивања и обима последица, те на основу тога приоритета заштите простора.

3.3. ОДНОС ПРЕМА ЈАВНИМ ПОЛИТИКАМА И СМЕРНИЦЕ ЗА ПРИМЕНУ У ПЛАНСКОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Са циљем примене и разраде концепције просторног развоја Републике Србије у ППРС су дефинисана бројна приоритетна планска решења и низ мера и инструмената за њихову директну имплементацију. Планирани просторни развој утврђен у ППРС је неопходно подржати и на индиректан начин даљим усаглашавањем и имплементирањем кроз јавне политике и плански систем Републике Србије у целини. Није могуће јасно разграничити просторни и друге аспекте у развоју области на националном нивоу. Имплементација ППРС мора да се ослони и на подршку других јавних политика и докумената. Због тога се надаље дефинишу оне смернице за секторску примену у планском систему Републике које су од највећег значаја за подршку имплементацији ППРС⁷⁰.

У ППРС се дају смернице за операционализацију општих опредељења **пољопривредне политике** Републике Србије, кроз координацију јавних политика које утичу на одрживо управљање пољопривредним земљиштем и развој пољопривреде и рибарства на свим нивоима управљања, у складу са циљевима који су постављени *Стратегијом пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014 – 2024. године*, као

⁷⁰ Смернице се не односе на документе просторног планирања обрађене у делу 3.4. ППРС.

и са мерама и приоритетима који су на средњорочном нивоу дати *Националним програмом за пољопривреду за период 2018–2020*. Основни циљ јесте подршка развоју пољопривреде, посебно са становишта прилагођавања пољопривредне политике захтевима ЕУ.

Уважавајући велике регионалне разлике у агроколошком потенцијалу територије, утврђују се следеће просторно диференциране смернице за спровођење решења из ППРС у стратегијама, плановима и програмима којима се на свим нивоима управљања обезбеђује подршка одрживом коришћењу и заштити пољопривредног земљишта и развоју пољопривреде и рибарства:

- на подручјима високог агроколошког потенцијала приоритетна је подршка јачању активности усмерених на заштиту животне средине, ублажавања ефеката климатских промена, унапређивање система за наводњавање и одводњавање, као и унапређење предела (рекултивација пољопривредног земљишта коришћеног за експлоатацију минералних сировина, ремедијација контаминираних земљишта, интегрално управљање применом агрохемикалија, производња биогорива, очување станишта и предеоних вредности отвореног простора);

- на подручјима ниског агроколошког потенцијала, са по правилу очуваним природним добрима и неразвијеним економским активностима, приоритетни су пројекти усмерени ка подршкама руралном развоју, кроз развијање активне међусекторске и интеррегионалне сарадње на повећању конкурентности производње, прераде и пласмана локалних високовредних пољопривредно-прехранбених производа, као и на развоју локалних прерађивачких капацитета и других пратећих делатности на селу;

- у планинским областима, са пространим ливадама и пашњацима велике еколошке и економске вредности, али и са природним и демографским ограничењима за развој пољопривреде, приоритетна је подршка: обављању пољопривредне производње у отежаним условима, односно обнови пашњачког сточарства, сакупљању, производњи и преради високовредних локалних прехранбених и фармаколошких сировина, примени метода традиционалне пољопривреде и агрошумарства, као и пружању агроколошких услуга;

- на брдовитим и другим теренима с традицијом у воћарској производњи приоритетна је подршка искоришћавању местимичних погодности за развој органске производње, док је примена метода строго контролисаног прихрањивања и интегралне заштите нужни услов опстанка и даљег развоја воћарства уопште, у спрези с усвајањем савремених стандарда квалитета у преради и пласману, унапређивањем маркетинга и оснивањем произвођачких асоцијација;

- у виноградарским географским производним подручјима приоритетна је подршка обнови традиционалних виногорја и развоју винарства, у складу са Законом дефинисаним шемама квалитета вина са ознаком контролисаног географског порекла и географском ознаком.

- у заштићеним подручјима природног и културноог наслеђа, укључујући сливна подручја акумулација за водоснабдевање и будућа еколошки значајна подручја и коридоре Емералд, односно НАТУРА 2000 мреже, приоритетна је подршка пружању агроколошких услуга, те је при прецизирању посебних режима коришћења пољопривредног земљишта и планирању подстицајних мера и компензација за локално становништво, неопходно уважавање интеракција пољопривреде и установљених режима и мера заштите природних ресурса, биолошке, геолошке и предеоне разноврсности и животне средине;

- у периурбаним зонама ће се бројни конфликти између непољопривредних потреба за простором и мултифункционалног доприноса пољопривреде очувању природних и пејзажних вредности урбаног ткива и његовог окружења, решавати рестриктивним мерама урбанистичког планирања, уз истовремено условљавање пољопривредне производње

поштовањем стандарда у области заштите животне средине и здравствене безбедности и квалитета.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014–2024 представља кровни документ којим се дефинишу оквири политичких и институционалних реформи и дају основне смернице буџетских подстицаја развоју пољопривреде и руралних подручја, које су даље разрађене *Националним програмом руралног развоја за период 2018–2020. године*. У складу са начелом континуитета планирања, које подразумева цикличност процеса планирања, праћење спровођења и вредновања учинка, као и заснованост планског документа на планским документима који су му претходили и налазима вредновања постигнутих учинака већ спроведених јавних политика, при изради нових националних програма руралног развоја и Стратегије пољопривреде и руралног развоја за период од 2021. године надаље, треба уважити одговарајуће смернице које су дате овим ППРС. Решења која се односе на рурални развој и уређење села имају карактер међусекторског развојног планирања и њихов основни задатак јесте да се успостави систем хоризонталне координације између свих јавних политика којима се усаглашава економски и социјални развој са физичким, еколошким и културним капацитетима одређене руралне територије, с једне стране и вертикална усклађеност хијерархијски нижих планских докумената са хијерархијски вишим планским документима, с друге.

Реализацијом стратешких приоритета који се директно тичу **демографског развоја** управља се преко националних стратегија које дефинишу мере, активности и механизме за њихово спровођење. Чињеница је да њихово спровођење није у потпуности заживело, или да механизми за њихово деловање нису довољно ефикасни, што говори да њихова имплементација мора бити радикалнија, целовита и стратешког типа. Такође, неопходно је континуирано праћење и анализа ефеката актуелних мера популационих и других јавних политика. Због тога, треба размотрити и потребу доношења одређених регионалних стратегија или стратегија за подручја са посебним развојним проблемима одрживости демографског развитка.

Битно је уважити регионално-специфичан приступ циљевима дефинисаним у *Стратегији подстицања рађања*. Тако би приоритетне мере подстицања рађања требало да буду усмерене нарочито на подручја у којима је забележена СУФ већа од 1,5 (25% општина са могућношћу рехабилитације рађања) или које карактерише индекс концентрације фертилног контингента већи од 1 (60 општина), односно, које поседују демографски капацитет за значајно повећање укупног броја живорођења. Специфичне мере усаглашене са регионалним специфичностима у сфери фертилитета су: јасно дефинисање подручја са приоритетом спровођења пронаталитетних мера; да мере подстицања рађања у општинама са релативно раним прворођењем буду јасно повезане са старошћу жене и редом рођења детета; да се јасно дефинишу подручја у којима мере подстицања рађања не могу дати резултат у догледној будућности и у тим подручјима преусмерити средства на мере миграционе политике.

Постојеће стање и очекиване промене у сфери фертилитета становништва наводе на закључак да би директне финансијске пронаталитетне мере требало да укључе подстицај ранијег уласка у родитељство уз јасно дефинисану доњу старосну границу и краће интергенезичке интервале.

Мере усклађивања рада и родитељства би требало да препознају родитељство као целоживотну улогу, те да се пензионој политици да јасна пронаталитетна димензија. У том смислу било би потребно ревидирати постојећу *Стратегију подстицања рађања* допуном политике „ка ранијем родитељству”. Предложене мере и инструменте потребно је конкретизовати кроз измене и допуне *Закона о финансијској подршци породици са децом*, *Закона о раду* и *Закона о пензијском и инвалидском осигурању*. Значај улоге

локалне самоуправе у креирању и спровођењу додатних мера пронаталитетне политике мора бити подстакнут и подржан посебним начином финансирања локалних буџета, који би уважавао постигнуте резултате популационе политике на локалу. У том смислу би усвајање локалних акционих планова усмеравања демографског развоја представљало битан предуслов организованог системског приступа решавању питања демографске репродукције.

У *Стратегија о младима* и *Стратегија о старењу* истиче се да у Србији постоји законски оквир и основ за спровођење демографских политика, одређен Уставом Републике Србије и регулативом.

У области политике према миграцијама потребно је по потреби допуњавати *Закон о дијаспори и Србима у региону* који преко дефинисаних програма и мера отвара могућности сарадње дијаспоре, Срба у региону и матице, институционализацију те сарадње и артикулацију интереса, уз усмеравање развојног потенцијала дијаспоре и подстицање развоја транснационалног предузетништва. Поред тога, потребно је ревидовати и усклађивати *Стратегију о управљању миграцијама* и *Закон о управљању миграцијама*, на начин да адекватно уваже трендове у просторној мобилности становништва и буду усклађени са регулативом ЕУ, као и унапредити *Миграциони профил Републике Србије*, једини документ који на свеобухватан начин, континуирано и редовно мапира карактеристике миграционих процеса.

Промоција, побољшање и успостављање ефикасног универзалног приступа **услугама од јавног интереса** мора бити основа свих јавних политика. Универзалност услуга је кључни концепт који је Европска Унија развила како би се обезбедила ефикасна доступност основних услуга. Концепт универзалне услуге успоставља право свакога на приступ одређеним услугама које се сматрају суштинским/кључним и намеће обавезе пружаоцима услуга да обезбеде дефинисан квалитет услуге у складу са одређеним условима, укључујући потпуну територијалну покривеност. Из тог разлога, обавеза јавног сектора је да у развојним политикама, програмима и плановима у областима људских ресурса и социјалног развоја укључе и просторну димензију, односно модалитете просторне доступности. Укључивање димензије просторне доступности потребно је да садржи конкретне мере и механизме за појединачне области и развојне пројекте.

Кроз постојећи оквир **стамбене политике** у Републици Србији афирмишу се општа начела одрживог развоја становања и утврђују се кључне мере за обезбеђивање доступности одговарајућег и одрживог становања за све грађане, где кључне стратешке документе представљају *Национална стратегија социјалног становања* и *Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године*. Новом *Националном стамбеном стратегијом од 2020. до 2030. године*, обухват деловања стамбене политике, поред стамбене подршке и неформалних насеља, треба проширити и на друге приоритетне теме у области одрживог развоја становања, као што су управљање, одржавање и унапређење стамбених зграда, посебно кроз аспект енергетске ефикасности. Санација и обнова неформалних насеља, као и подстицања социјалне инклузије и кохезије су приоритети у оквиру дефинисаних програма урбаног развоја.

У наредном периоду требало би у **политици индустријског развоја** ускладити актуелне стратешке развојне документе (посебно *Стратегију индустријске политике Републике Србије од 2021. до 2030.* и *Стратегију паметне специјализације Србије од 2020-2027.* са решењима ППРС, нарочито у погледу утврђивања прихватљивих решења пословне и иновативне инфраструктуре (националног и регионалног/локалног значаја) и припреме стратегија регионалне специјализације. При томе треба имати у виду да постоје реалне могућности за формулисање и спровођење јединствене стратегије развоја индустрије и њој одговарајуће индустријске политике. Другим речима, могуће је да ће

део приоритетних сектора индустрије бити утврђен у посебним стратешким документима у складу са Законом о планском систему.

Стратегија индустријске политике Србије 2020-2030. предвиђа да се хоризонтална индустријска политика бави питањима образовања, подстицања иновативности, дигиталне трансформације, инвестицијама, инфраструктуром, интернационализацијом и циркуларном економијом. У ППРС се заговара увођење просторне димензије индустријске алокације пре свега у индустријску, регионалну и урбану политику, посебно у погледу иновативне и пословне индустријске инфраструктуре (ИЗ, ИП, НТП, регионални иновациони центри, пословни инкубатори и др.), као и усклађивање са планским решењима просторног развоја индустрије на националном и регионалном нивоу.

Потребно је даље усклађивање релевантних јавних политика у погледу увођења и припреме: Програма развоја хоризонталних производних/индустријских платформи (националне и регионалних платформи) за приоритетне индустријске секторе и иновативне производе; Програма изградње иновативне и пословне индустријске инфраструктуре (ИЗ, ИП, ТП, НТП, иновационих центара, пословних инкубатора, и др.) националног и регионалног значаја; Програма реактивирања дела индустријских браунфилд локалитета и објеката у свим ЈЛС; и Програма/Плана за трансформацију индустријског развоја на принципима циркуларне економије у светлу интереса, могућности и задатака нове индустријске политике Србије, припрема државне стратегије/политике, планова и мера за подстицај циркуларне економије и Акционог плана за спровођење Стратегије индустријске политике 2020-2030. и Стратегије паметне специјализације 2020-2027.

Од посебног значаја за усаглашавање решења планираног индустријског развоја (уз пројектована мања буџетска средства подстицаја) јесте чињеница да индустријска политика ЕУ и њене институције имају надлежности у контроли и ограничавању државних субвенција и других облика државне помоћи (индустријским пројектима) на националном и на нивоу ЕУ. Зато је значајно усклађивање динамике и обима државних подстицаја индустрији са планским решењима ППРС и других просторних планова.

Предлаже се израда регионалних стратегија паметне специјализације као део новог оквира за израду следеће генерације регионалних просторних планова, у свему усаглашених са европским захтевима и праксом. Предлаже се утврђивање системских услова за постепени прелазак на циркуларну производњу (и економију), посебно имајући у виду дубоке трансформативне промене у индустријској производњи које могу бити реметилачког карактера, па би због тога требало да буду балансирано планиране у оквиру јавних политика. Потребна је израда националне платформе за трансформацију индустријског развоја ка циркуларној производњи уз припрему одговарајуће државне стратегије/политике, планова и мера за подстицај циркуларне економије.

Потребно је и да постојеће мере *Стратегије индустријске политике Републике Србије од 2021. до 2030.* буду ојачане новим подстицајним мерама и усклађене са планским решењима у области заштите животне средине, енергетске ефикасности, климатских промена и др., односно са јавним политикама које регулишу ове области и у просторним плановима. Политике индустријског развоја треба подржати адекватним програмом унапређења/изградње инфраструктуре националног, регионалног и локалног значаја.

Предлаже се успостављање механизма за интегрисање регионалне политике, индустријске политике и иновационе политике, посебно ради уравнотежења економске, индустријске и социјалне развијености на подручју Србије. То подразумева утврђивање критеријума и мерила за усмеравање државних подстицаја, субвенција, државне помоћи и бесповратних средстава у складу са развојним приоритетима Србије утврђеним у

стратегији индустријске политике, стратегији паметне специјализације, као и планским решењима просторних планова.

У **политици развоја туризма**, неопходно је извршити ревизију свих просторних и урбанистичких планова, секторских планова и програма урађених у периоду 2006-2012. године, а због нереалних решења у мастер плановима. То се посебно односи на разграничења зона заштите и зона развоја туризма и инфраструктуре, како би се издвојила подручја са еколошки најосетљивијим и највреднијим природним целинама и коридорима, али и утврдила приоритетна подручја са израженим погодностима за развој туристичких дестинација. Предност у изради стратешких, програмских и планских докумената треба да имају стратегије развоја туризма за све зоне туристичких кластера, програми туристичког развоја примарних туристичких дестинација, међународних транзитних/туринг праваца – друмских (граница Мађарске-граница Северне Македоније, граница Хрватске-Београд и Ниш-граница Бугарске) и пловних (цео ток Дунава), међународних градских туристичких центара (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац и Суботица), потенцијално међународних бања (Врњачка Бања и Сокобања), потенцијално међународно планинских центара (високопланински центри), као и програми прекограничне сарадње пограничних туристичких дестинација. Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2025-2035. године усклађиваће се са одредбама ППРС.

У **политици развоја саобраћаја** неопходна је имплементација стратешких решења заснованих на ниским емисијама горива, енергетској ефикасности, бољој мултимодалности транспорта, новим технологијама, концепту јединственог европског саобраћајног простора и интегрисања свих видова превоза с циљем постизања ефикаснијег, одрживог, конкурентног и доступног саобраћајног система. Потребно је и стварање системских услова за управљање развојем у области саобраћаја у циљу остваривања равномерног регионалног развоја и омогућавања стратешког инвестирања, на основу плански дефинисане просторне подобности, економске исплативости, социјалне прихватљивости, уважавања интереса локалног становништва и одговарајуће заштите и презентације природних и створених вредности.

У циљу операционализације интегративног и територијалног приступа **политици заштите, уређења и коришћења културног наслеђа**, предлаже се дефинисање и имплементација нових генерација јавних политика које идентификују и штите историјске лејере и равнотежу културног и природног наслеђа у урбаном и руралном окружењу. Конзервација урбаног и руралног културног наслеђа треба да буде интегрисана у опште политике планирања и праксе, укључујући и оне које се односе на шири урбанистички контекст. Предлажу се алати прилагођени локалном контексту, који укључују различите стејкхолдере, алати за укључивање грађанства, планирање (документовање и мапирање), регулаторни системи који валоризују квалитативне карактеристике урбаног наслеђа и др.

3.4. ИЗРАДА И ДОНОШЕЊЕ ДОКУМЕНАТА ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА

3.4.1. Обавезе и смернице за примену и разраду у документима просторног планирања

Примена и разрада ППРС у документима просторног планирања спроводиће се:

- *директним путем*, кроз израду планских докумената чије је доношење у надлежности Републике Србије, аутономних покрајина и града Београда, и то регионалних просторних планова и просторних планова подручја посебне намене;

- *индиректним путем*, кроз израду планских докумената чије је доношење у надлежности ЈЛС, и то просторних планова јединица локалне самоуправе и урбанистичких планова.

Утврђује се обавеза израде нове генерације свих **регионалних просторних планова**, и то као приоритетна активност коју је потребно спровести до краја 2023. године, тј. пре истека првог периода имплементације ППРС.

Приликом израде регионалних просторних планова и дефинисања концепције регионалног просторног развоја потребно је методолошки и садржајно разрадити и поштовати, у зависности од специфичности региона, следеће основне смернице:

- плански усмерити просторни развој региона/области ради јачања њене конкурентности засноване на територијалном потенцијалу и капацитету, културном, природном и привредном идентитету и бољој саобраћајној приступачности и инфраструктурној опремљености;

- плански омогућити кооперацију и функционалну интеграцију (умрежавање) ЈЛС, уз планске мере за јачање и обнову урбаних центара и урбаних насеља;

- утврдити планске мере за развој недовољно развијених области, уз преструктурирање привредних и социјалних активности;

- поставити плански основ за јачање територијалне кохезије у региону/области дефинисањем функционалних веза, са нагласком на функционално повезивање урбаних и руралних насеља, односно на идентификацију развојних пројеката за рурално подручје;

- са посебном пажњом третирати метрополско подручје, агломерације и урбана подручја регионалног значаја, у смислу прецизнијег дефинисања њиховог обухвата, хијерархије центара, јачања полицентричности, унутрашње инфраструктурне повезаности, дистрибуције функција и оптимизације услуга, посебно индустрије и јавних служби;

- дефинисати плански основ за прекограничну сарадњу (код граничних области) и функционалну кооперацију са суседним ЈЛС, областима или регионима;

- утврдити смернице за начин коришћења земљишта и правила уређења и грађења територије региона/области за разраду у просторним плановима јединица локалне самоуправе и урбанистичким плановима;

- издвојити стратешке приоритете односно пројекте регионалног значаја.

Регионални просторни планови биће припремани у међусобној координацији са стратегијама и плановима регионалног развоја.

Утврђује се обавеза израде **просторних планова подручја посебне намене** за просторне целине чију посебност одређује једна или више посебних намена, активности или функција које су од републичког и регионалног интереса, и то за:

- подручје националног парка и друго заштићено подручје природних вредности;

- подручје непокретног културног добра од изузетног и великог значаја са заштићеном околином и историјским пределом изван грађевинског подручја насеља;

- подручје слива велике и средње акумулације и подручје изворишта воде (зоне великих пријемника подземне воде, велики водопривредни и енергетски системи у непосредном саставу великих и средњих акумулација – уређаји за прераду воде, хидроелектране и др);

- туристичко подручје;

- подручје обимне површинске експлоатације минералних сировина (подручје површинске експлоатације енергетских, металних или неметалних минералних сировина у великим рударским басенима), као и подручја која обухватају комплексе подземне експлоатације;

- подручје инфраструктурног комплекса, коридора или мреже коридора међународне, магистралне и регионалне инфраструктуре (саобраћајна, енергетска, водопривредна и електронска комуникациона мрежа и опрема);

- по потреби и друга подручја, односно објекти, за које локацијске услове и грађевинску дозволу издаје надлежно министарство, односно подручја за која надлежни орган утврди да постоји потреба планирања његовог уређења овом врстом плана.

У изради ППППН приоритет имају:

- подручја у којима се спроводе, или су планиране активности и функције од националног значаја, у складу са стратегијама развоја појединих области донетим од стране Републике Србије (заштита природног и културног наслеђа, саобраћајна инфраструктура, туризам, водопривреда, рударство, енергетика и др);

- подручја за која није урађена адекватна планска документација, а на којима је потребно успоставити одговарајући режим заштите, или на којима је могуће изградити објекте за које грађевинску дозволу издаје министарство надлежно за послове урбанизма и грађевинарства;

- подручја у којима се спроводе активности од националног и регионалног значаја, а представљају периферна и погранична подручја, подручја у којима су изражени негативни демографски токови, економски неразвијена подручја, подручја у којима је потребно отклонити последице елементарних непогода и др.

Приликом израде ППППН потребно је, у зависности од специфичности простора и активности, методолошки и садржајно применити следеће основне смернице:

- сагледавање ширих регионалних аспеката развоја и заштите подручја посебне намене;

- координација процеса израде ППППН са израдом секторских планова или техничке документације за поједине објекте и системе, у циљу сагледавања економске, еколошке и техничко-технолошке оправданости, уклапања планираног развоја активности и система у окружење и повећања учешћа јавности у фазама планирања;

- разрада ППППН на нивоу детаљне регулационе разраде, уз дефинисање свих потребних правила уређења и грађења за све објекте, системе и површине од националног и регионалног значаја, а у циљу директног спровођења и стварања основа за решавање имовинских односа над земљиштем (привремена или трајна експропријација за земљиште јавне намене);

- дефинисање „одрживог концепта заштите” у планирању подручја природних и непокретних културних добара, који поред прописивања режима и мера заштите треба да обезбеди њихову презентацију, одрживо коришћење и повећање атрактивности подручја, могући развој туризма и комплементарних активности од интереса за одржив развој локалних заједница;

- дефинисање планских решења на начин да се иницира и омогући развој јавно-приватног партнерства у уређењу и коришћењу простора;

- дефинисање планских решења, инструмената и мера имплементације којима би се подстакла употреба ОИЕ, прилагођавање климатским променама, као и развој различитих видова саобраћаја (железнички, водни и др);

- уважавање свих облика својине над земљиштем, кроз повећање степена флексибилности планских решења где је то могуће на подручју посебне намене.

Дугорочно резервисање простора утврђено у ППРС за јавне инфраструктурне системе (саобраћај, енергетика, водопривреда, дигиталне комуникације и др.), експлоатациона поља минералних сировина и туризам, ближе се утврђује просторним плановима подручја посебне намене. До доношења просторног плана подручја посебне намене, у регионалним просторним плановима и просторним плановима јединица

локалне самоуправе примењују се планска решења утврђена за посебне намене у ППРС и прибављени услови надлежног органа и управљача одговарајућих система.

До израде ППППН могуће је планирање и изградња објеката јавне намене који су компатибилни са посебним наменама, односно нису у супротности, и не угрожавају реализацију планираних посебних намена.

Просторни планови подручја посебне намене који се доносе за велике привредне комплексе и инфраструктурне ситеме раде се синхронизовано и усклађено са одговарајућом студијском и техничком документацијом за те комплексе и системе. Документација нивоа претходне студије оправданости одговара стратешком делу просторног плана. За израду ППППН са елементима за директно спровођење неопходна је документација нивоа студије оправданости (изводљивости), идејног решења и започетог идејног пројекта.

Кроз израду и усвајање ППППН и урбанистичких планова за подручја водопривредних објеката и система потребно је дефинисати границе водног земљишта и идентификовати катастарске парцеле на којима се налазе водни објекти и које представљају водно земљиште.

У ППРС се одређује дугорочна концепција планирања, уређења, коришћења и заштите простора. ППРС не уређује материју која је предмет посебних закона (територијална организација, земљиште, воде, шуме, минералне сировине, заштита животне средине, заштита природног и културног наслеђа, одбрана земље, ранг инфраструктуре и др.), већ кроз планску синтезу формира плански оквир за усмеравање просторног развоја.

Приликом директне разраде ППРС од посебног је значаја планирање начина коришћења земљишта. Регионалним просторним планом коришћење земљишта је потребно приказивати као основну, физичку намену којом су оквирно одређене целине основних категорија земљишта (пољопривредно, шумско, водно и грађевинско) и које се детаљније прецизирају у изради ППЈЛС и ППППН, а на начин и у складу са критеријумима који су утврђени у РПП. Просторним плановима посебне намене се посебно утврђују режими, услови и мере заштите, коришћења и уређења простора који се опредељује за посебне намене (коридор, зона, подручје), док се преостали простор у границама плана решава оквирно по питању коришћења земљишта остављајући могућност ЈЛС да прецизирају начин коришћења, заштите и грађења у складу са одредбама ППППН.

До доношења РПП и ППППН у складу са наведеним одредбама ППРС примењују се у целости сви РПП и ППППН донети пре ступања на снагу овог ППРС.

У периоду до 2025. године утврђује се обавеза усаглашавања свих донетих **просторних планова јединица локалне самоуправе** са ППРС, РПП и важећим ППППН.

У ППЈЛС је потребно разрадити локална урбана подручја и утврдити хијерархију локалних центара. Поред развоја центара са специфичним функцијама, центара заједница насеља и микроразвојних нуклеуса, на планинском и ретко насељеним руралним подручјима треба, по могућству, промовисати нови модел руралне интеграције – формирање услужних или сервисних станица на саобраћајно доступним локацијама у руралним подручјима којима гравитира већи број корисника услуга (стални становници, путници у транзиту, сезонски корисници и др) и/или развој мобилних услуга и сервиса.

У ППЈЛС и **урбанистичким плановима** неопходно је посебну пажњу обратити на дефинисање граница и обухвата грађевинског подручја, у циљу заустављања даљег нерационалног ширења и расплињавања урбаних насеља, изузев у случају објеката јавне намене, енергетских, саобраћајних и инфраструктурних система.

У изради ППЈЛС и урбанистичких планова примењиваће се смернице утврђене у ППРС за: уређење урбаних насеља (део 2.5.2.2.3. ППРС), уређење села (део 2.5.2.3.2.

ППРС), уређење атара (део 2.5.2.3.3. ППРС), заштиту, уређење и одрживо коришћење културног наслеђа (део 2.5.5.3.2.2. ППРС) и предела (део 2.5.5.3.3.2. ППРС).

3.4.2. Приоритети за израду и доношење просторних планова

Директна примена и даља разрада планираног просторног развоја Републике Србије се спроводи кроз регионалне просторне планове. Због тога се као приоритет до краја 2023. године утврђује обавеза израде нове генерације **регионалних просторних планова**.

Регионални просторни планови се доносе за:

1. подручје аутономне покрајине (АП Војводина и АП КиМ);
2. административно подручје града Београда;
3. подручје које обухвата територије 2 или 3 области (управна округа), и то за
 - 3.1. подручје Мачванске и Колубарске области;
 - 3.2. подручје Шумадијске и Поморавске области;
 - 3.3. подручје Подунавске и Браничевске области;
 - 3.4. подручје Златиборске и Моравичке области;
 - 3.5. подручје Рашке и Расинске области;
 - 3.6. подручје Борске и Зајечарске области;
 - 3.7. подручје Нишке, Пиротске и Топличке области;
 - 3.8. подручје Јабланичке и Пчињске области.

Приоритет у изради **просторних планова подручја посебне намене** представља ревизија свих планова донетих пре 2010. године, како би се сагледао степен имплементације планских решења и извршила провера концепције просторног развоја на подручју посебне намене.

Утврђује се обавеза разраде приоритетних планских решења ППРС кроз израду и доношење следећих ППППН за:

- подручја националних паркова и других заштићених подручја природних вредности – предност имају планови за планинска подручја од међународног и националног интереса за развој туризма, која се делом или у целисти преклапају са зонама заштите природе (НП Копаоник, ПП Стара планина, НП Ћердап, ПП Голија);

- подручја непокретних културних добара од изузетног и великог значаја – за зоне непокретних културних добара Грачанице, Пећке патријаршије, Дечана и Старог Раса са Сопотанима; за новопроглашена заштићена подручја веће површине (преко 1.000 ha);

- сливове великих и средњих акумулације, подручја изворишта воде и другу водoprивредну инфраструктуру – подручје Подриња; регионални водоводни систем горње Тисе и Јужног Баната – Банатски водоводни систем; Бачки регионални водоводни систем; регионални систем Рзав са акумулацијама Сврачково, Роге и Орловача; систем Горњи Ибар – Рашка са бранама Рибариће на Ибру и Бараково на Јошаници; регионални канализациони систем са ППОВ за агломерације (посебно систем Ужице – Сеојно, Пожега – Ариље – Косјерић – Ивањица);

- туристичка подручја – дестинације: Горње Подунавље, Горње Потисје, Доње Потисје, Ваљевско – подрињске планине – Дрина, Кучајске планине – Бељаница, Златар – Пештер, Копаоник, Стара планина, Шар-планина, Проклетије, Власина са Крајиштем, Голија и Дунавско – савски појас;

- подручја обимне експлоатације минералних сировина и зоне ремедијације и пренамене напуштених рудника и депонија рударског отпада – Колубарски, Костолачки, Ковински, Сјенички, Борско-мајданпечки, Јадарски и Косовско-метохијски басен;

- подручја свих планираних саобраћајних инфраструктурних система – коридора државних путева I и појединих деоница државних путева II реда (у склопу коридора

државних путева I реда), коридора магистралних железничких пруга (укључујући и железничке пруге предвиђене за реконструкцију), међународних аеродрома и лука, а према потреби и других линијских коридора или објеката који су од значаја за Републику Србију;

- подручја енергетских коридора – посебно двоструки далековод 400 kV који повезује Бајину Башту, ТЕ Пљевља и ХЕ Вишеград; проширење капацитета ПСГ Банатски Двор; магистрални гасовод МГ 01/II Итебеј – Београд југ; магистрални гасовод Инђија – Мачвански Прњавор и др;

- подручја (реони) виноградарста и винарства – подручје Неготинских пивница и подручја нових виноградарских и винарских реона;

- подручје Нуклеарног комплекса „Винча” код Београда; и

- сва друга подручја, односно објекте за које грађевинску дозволу издаје надлежно министарство, односно надлежни орган АП, а за која надлежни републички или покрајински орган утврди да постоји потреба планирања његовог уређења овом врстом плана.

3.5. ПОКАЗАТЕЉИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

3.5.1. Приступ избору показатеља просторног развоја

Мониторинг је значајан сегмент планског процеса одговоран за праћење остваривања планских циљева и оцену ефикасности планских мера у односу на реалне промене у простору. За мониторинг, као спону између фазе планирања и фазе евалуације, кључну улогу имају одговарајући показатељи/индикатори оцено, контроле и преиспитивања циљева и планских решења у току имплементације просторног плана.

Избор показатеља/индикатора за праћење имплементације ППРС, у првом кораку, базиран је на процени њихове релевантности у испуњавању следећих основних задатака:

- да укажу на одступање од планских решења;
- да покажу тренд и прогрес ка остварењу постављених циљева развоја;
- да помогну анализи регионалних диспаритета;
- да пруже прецизне и релевантне информације за доносиоце одлука,

потенцијалне инвеститоре или за друштвену заједницу, о подобности или неподесности предложених планских решења, као и за друге просторне анализе.

Поред тога, у контексту испреплетаних развојних политика у простору, избором одговарајућих показатеља омогућава се координисање различитих нивоа одговорности појединих актера у правцу постизања задовољавајућег нивоа узајамне оптимизације у простору.

У другом кораку, скуп прелиминарних показатеља даље је испитиван према:

- референтности извора података;
- расположивости података у погледу географске покривености и временских

серија;

- прецизности параметара за израчунавање; и
- употребљивости података у одговарајућем формату за обраду.

У ове анализе посебно су укључена претходна искуства у систематизацији и примени показатеља за национални и регионалне просторне планове (модел показатеља за ППРС из 2010, који је детаљно разрађиван и провераван кроз програме имплементације ППРС за периоде 2011-2015 и 2016-2020. године, као и програме имплементације за више регионалних просторних планова у Републици Србији). Принцип је да се, колико је могуће, задрже показатељи који су се показали као

оперативни и корисни у претходном периоду, ради континуитета праћења трендова и просторних анализа за које постоји потреба и у наредном планском периоду.

На основу урађених испитивања издвојено је 45 показатеља који испуњавају неопходне услове у оквиру мониторинга релевантних тематских области, као и за међусекторске анализе и сложене просторне концепте (концепт полицентричности, концепт доступности, разне приступе типологијама простора). У самој листи показатеља заступљени су и они са мањим и већим недостацима (чије се отклањање очекује у догледно време) али су сви важни за праћење имплементације ППРС.

Тумачење показатеља подразумева прихваћен вредносни систем и посебно дефинисане вредносне критеријуме, на основу којих ће се показати у којим сегментима се одређено подручје унапређује, а у којим стагнира или заостаје у односу на постављене циљеве развоја. Вредносни критеријуми се успостављају за сваки показатељ на различите начине, између осталог кроз:

- мерење одступања од постављене циљне вредности;
- одмеравање са другим подручјима;
- поређење са усвојеним нормама и стандардима;
- праћење промена у временским пресецима, и друге оцене.

Мада је фокус на обезбеђивању показатеља за праћење спровођења ППРС-а, намера је да предложени показатељи допринесу сложенијем и обухватнијем мониторингу процеса и промена у простору у правцу континуираног мониторинга просторног развоја. Крајњи циљ је успостављање конзистентног скупа показатеља који могу да допринесу поузданости у оцењивању, објективности у одлучивању и ефективности планских мера на националном, регионалном и локалном нивоу.

3.5.2. Модел показатеља за праћење спровођења ППРС

За праћење имплементације ППРС до 2035. године изабрана је структура модела показатеља која истиче сложене просторне концепте као правце просторног развоја. Планска решења која су елаборирана кроз тематске и проблемске аспекте представљају стратешки оквир за кључне процесе и односе у простору, који се одмеравају и прате преко предложених показатеља.

Планска решења просторног развоја	
Проблемска област	Р.бр.
Показатељ	
1. Рационално коришћење простора	
1.1. Балансирани просторни односи	
Намена простора (пољопривредне, шумске, водне, рударске и изграђене површине)	1
Урбани раст - ширење урбаних подручја	2
1.2. Начин коришћења простора за планиране посебне намене	
Степен реализације планираних регионалних водопривредних система	3
Удео пољопривредних површина у режиму контролисане и органске производње	4
Удео наводњаваних површина у површинама на којима је потребно наводњавање	5
2. Полицентрични урбани систем	
2.1. Размештај становништва, мрежа насеља	
Број становника (и индекси промена) општине/града/области	6
Степен концентрације становништва у урбаним центрима према функционалној хијерархији у оквиру урбаног система	7
Обим дневних миграција на локалном и регионалном нивоу	8
2.2. Инфраструктурна повезаност мреже насеља	

Планска решења просторног развоја	
Проблемска област	Р.бр.
Показатељ	
Изохрона доступност јавних служби регионалног нивоа	9
Удаљеност урбаних центара до прикључка на аутопут	10
3. Одрживи развој	
3.1. Економски раст и конкурентност	
БДВ по становнику	11
Однос стопе раста БДВ и стопе раста запослености у области	12
Однос увоза и извоза у области (удео извоза и увоза у структури БДВ)	13
3.2. Потрошња енергије и обновљиви извори енергије	
Удео обновљиве енергије у укупној потрошњи енергије	14
Потенцијал за производњу електричне енергије из обновљивих извора	15
Покривеност насеља (% броја домаћинстава) електро мрежом високе сигурности снабдевања	16
3.3. Стање животне средине	
Број и % становника насеља који су изложени сталном и учесталом прекомерном загађењу ваздуха	17
Насеља и култивисана подручја потенцијално угрожена од поплава	18
Одлагање комуналног отпада на санитарним депонијама као проценат укупног отпада који се организовано сакупља	19
Количина третиране отпадне воде из насеља у односу на укупну количину отпадне воде	20
3.4. Природно и културно наслеђе	
Заштићена природна добра	21
Заштићена културна добра	22
3.5. Развој туризма	
Туристички смештај (површина и број лежаја, према типу и категорији објеката)	23
Број туриста и туристичких ноћења годишње	24
Туристичка подручја/простори	25
4. Друштво знања	
4.1. Истраживање, развој и иновације	
Издавања БДВ за област истраживања и развоја	26
Запосленост у области истраживања и развоја	27
Број предузећа у области иновација	28
4.2. Образовање	
Удео становништва 25-64 године са високим образовањем (%) и Удео становништва 30-34 године са високим образовањем (%)	29
Стопа напуштања школовања у категорији становништва 18-24 године	30
4.3. Примена информатичко-комуникацијских технологија (ИКТ)	
Приступ широкопојасним системима за домаћинства	31
Број интернет корисника	32
5. Инклузивно друштво	
5.1. Запосленост и незапосленост	
Стопа запослености	33
Стопа незапослености	34
Стопа незапослености младог становништва (15-24 година)	35
5.2. Целоживотно учење и развој вештина	
Удео становника 25-64 година који има завршену само основну/средњу школу	36
Удео запослених лица из старосне групе 55- 64 године	37
5.3. Сиromаштво, социјална искљученост и старење	
Број становника (домаћинстава) који живе испод границе сиromаштва	38

Планска решења просторног развоја	
Проблемска област	Р.бр.
Показатељ	
Остварен број станова кроз програме стамбене подршке	39
Коефицијент потенцијалног издржавања (20-64/65+)	40
Индекс старења популације (65+/0-19)	41
6. Повезаност са окружењем	
Дужина аутопутева и осталих путева I реда у области	42
Дужина пруга за велике брзине	43
Недељни број летова у путничком и карго ваздушном саобраћају	44
Промет путника и робе у речним лукама	45
Потенцијална интермодална доступност	46

Модел показатеља се детаљно разрађује програмима имплементације ППРС.

3.5.3. Опис показатеља

1) Намена простора (пољопривредне, шумске, водне, рударске и изграђене површине)

Промене у структури коришћења простора (исказане у ха и/или у % од укупне површине ЈЛС/подручја, као и мапирањем територије), треба да пружи увид у поштовање планских пропозиција рационалног коришћења простора, побољшања квалитативних карактеристика и услова конверзије намене земљишта. Детаљнија разрада овог показатеља је важна за решавање проблема релативизације конфликних интереса у случају преклапања више намена и активности у простору,

Приоритетно је праћење промена у оквиру основних категорија намена простора: 1) пољопривредно земљиште (обим конверзије пољопривредног земљишта у друге намене); 2) шуме и шумско земљиште (промена степена шумовитости подручја, површина угрожених ерозијом и сливова постојећих и планираних водоакумулација и изворишта); 3) грађевинска подручја насеља; 4) индустрија и други привредни комплекси и локалитети (посебно нове привредно/индустријске зоне); 5) рудници, копови и термоминерални извори (експлоатационе површине рударских копова, зоне екстракције, јаловишта и одлагалишта); локације са термалним и минералним водама које се користе у балнеолошке сврхе; 6) површине акумулација и простор резервисан за нове акумулације, зоне обезбеђења регионалних водовода, каналских система и ППОВ, утврђене зоне непосредне, уже и шире заштите изворишта; 7) површине под саобраћајном инфраструктуром (трансевропска, магистрална и регионална друмска и железничка мрежа, инфраструктурни ресурси лука, аеродроми); 8) површине под енергетском мрежом и објектима; 9) простори заштићених природних и културних вредности изван грађевинских подручја; 10) простори специјалне намене, зоне забрањене градње и зоне контролисане градње.

Планска решења предвиђају следеће циљне вредности: 1) заустављање заузимања пољопривредних земљишта за стамбену изградњу, формирање нових пословно-индустријских зона и за све друге економске и социокултурне потребе, изузев енергетских и других капиталних инфраструктурних инвестиција; 2) оптимална процењена шумовитост Србије у односу на вишефункционалне захтеве је око 41% (диференцира се између седам шумских области којима припада 27 шумских подручја и 5 националних паркова); 4) отворена је могућност оснивања индустријских зона (ИЗ) и индустријских паркова (ИП) националног ранга, ИЗ и ИП специјалне намене и локалне ИЗ (идентификоване су локације и површине за планиране ИЗ и ИП); 5) просторе на

којима су регионална и локална изворишта треба резервисати искључиво за те намене (идентификовани су простори заштите постојећих и планираних водопривредних објеката); б) експлоатација (и прерада) минералних сировина је динамична активност и важно је перманентно упоређење планираног и реализованог, укључујући преиспитивање донетих планских докумената.

2) Урбани раст - ширење урбаних подручја

Планско опредељење је да се рационалније и интензивније користе и уређују постојећа грађевинска подручја насеља, као и да се ограничи и контролише њихово ширење, са тежњом достизања циља „без нерационалног заузимања новог земљишта” до 2035.године, уз већи обим урбане обнове и ангажовање браунфилд локација. Показатељ прати повећање урбаних подручја (релативно повећање изграђених/заузетих површина) по одређеним временским интервалима (зависно од расположивих података) планског периода. Праћење овог показатеља подразумева упоредну оцену трендова (успорених или динамичних процеса), у складу са демографским и економским потребама развоја, као и обим конверзије пољопривредног и шумског земљишта у грађевинско.

3) Степен реализације планираних регионалних водопривредних система

Ово је описни показатељ, којим се прати развој планираних регионалних водопривредних система, у првом реду система водоснабдевања, према планским решењима ППРС. Поред реализованих пројеката, овај показатељ треба да садржи информације о променама у нивоу поузданости и квалитету система водоснабдевања по општинама и градовима.

4) Удео пољопривредних површина у режиму контролисане и органске производње

Овим показатељем се прати производња хране високе биолошке вредности и/или са ознаком контролисаног географског порекла у системима органске, интегралне и традиционалне пољопривреде. Примена овог показатеља намењена је и за шири контекст, јер се органска пољопривреда може дефинисати као приступ у пољопривреди где је циљ да се створе интегрални, хумани, еколошки одрживи системи пољопривредне производње. Предност може бити и у томе што је органска пољопривреда у већој мери радно интензивна од конвенционалне, што би требало да допринесе већој запослености сеоског становништва и да помогне да се мања газдинства и фарме задрже у производњи, пошто у супротном не би били способни да се изборе на тржишту конвенционалне пољопривреде и са глобалном конкуренцијом.

5) Удео наводњаваних површина у површинама на којима је потребно наводњавање

Показатељ је намењен праћењу развоја система за наводњавање што је један од главних циљева очувања пољопривредног земљишта и одрживог развоја пољопривреде. Имајући у виду да су системи за наводњавање саграђени на само око 105.500 ha (око 5,5% погодних површина), од чега је више од половине већ девастирано и ван употребе, планским пропозицијама је предвиђена обнова око 280 постојећих система за наводњавање. Пожељно је мапирање површина које се наводњавају, према подацима о реализацији планираних водопривредних пројеката по планираним подручјима која је потребно наводњавати (у односу на око 1.900.000 ha земљишта погодног за наводњавање без ограничења).

6) Број становника (и индекси промена) општине/града/области

Број становника и тренд промена у међупописним периодима, може се означити као општи кумулативни показатељ степена развијености локалних и ширих друштвених заједница, с обзиром да најбрже реагује на промене осталих социјалних, економских и

еколошких фактора просторног развоја. Пораст броја становника заправо одсликава способност заједнице да задржи становништво и омогући релативно добре услове живота и рада. Индекс пораста/смањења броја становника такође је у вези са динамиком функционалне трансформације заједнице, имајући у виду да одређена величина насеља оправдава смештање објеката јавних служби и привлачење производних, пословних и услужних делатности. Интерпретација показатеља зависи од просторног нивоа који је узет за јединицу посматрања, стога је за анализу миграторних кретања потребан упоредни приказ различитих просторних нивоа (према усвојеним типологијама у ППРС) и више временских серија статистичких података.

7) Степен концентрације становништва у урбаним центрима према функционалној хијерархији у оквиру урбаног система

Удео становништва области које живи у урбаном центру општине/града/области пружа увид у полицентричност насељског система. Урбано подручје је полицентрично ако је степен концентрације низак, и моноцентрично ако је он висок. Овим мерењема могуће је, такође, преиспитати коришћене типологије у ППРС и евентуално допунити категорије у функционалној структури урбаног система Србије.

8) Обим дневних миграција на локалном и регионалном нивоу

Правци и обим дневних миграција су добар индикатор за оцену значаја функционалног центра, односно степена функционалне зависности центара у мрежи насеља. У ППРС се дневне миграције узимају у обзир за идентификацију дневних урбаних система и зону гравитационих утицаја, што помаже да се разуме привредна динамика области, размештај радних места у области, као и редистрибуција остварених прихода становника између места рада и места становања. Показатељ је потребно повезати са индикаторима запослености и регионалног дохотка.

9) Изохрона доступност јавних служби регионалног нивоа

Према ППРС, на нивоу области и региона организују се услуге вишег ранга - више и високо образовање, терцијарни ниво здравствене заштита, одређени видови социјалне заштите осетљивих друштвених група, активности и услуге у области културе, као и активности спорта и рекреације. Ове услуге се, по правилу, организују у урбаним насељима са већим бројем становника и већом густином насељености, а временска доступност ових центара је до 45-60 минута од места становања корисника. Показатељ је намењен да укаже да ли је омогућена доступност ових услуга за становништво мањих урбаних насеља и сеоских насеља у области/региону или је потребно да се обезбеде одређена средства или механизми којима се повећава гравитационо подручје регионалног центра.

10) Удаљеност урбаних центара до прикључка на аутопут

Овим показатељем прати се степен изграђености аутопутних деоница које су елабориране кроз планска решења, а које повећавају саобраћајну доступност подручја и бољу укљученост у мрежи насеља. Поред тога, показује се квалитет мреже државних путева, односно степен реализације пројеката њихове реконструкције и рехабилитације. Резултати који показују велике разлике у просечном времену путовања илуструју поларизовану просторну дистрибуцију регионалних центара, или су посматрани градови просторно концентрисани у специфичним деловима територије. Такви просторни обрасци привилегују одређене области док друге доводе у неповољан положај.

11) БДВ по становнику на нивоу области

Бруто додата вредност (БДВ) је синтезни показатељ макроекономских токова који се исказује на нивоу области, и представља полазну тачку за обрачун бруто домаћег производа (БДП-а) који се исказује на регионалном и националном нивоу. Повећање БДВ по становнику може бити резултат стварног економског раста или друштвене слабости (емиграције становништва). Уколико је показатељ израчунат на сувише дезагрегираном територијалном нивоу, статистичке анализе могу дати криву слику због дневних миграната, који дају допринос расту БДВ у области где нису регистровани као становници. Слично показује и тренд фрагментирања предузећа који означава могућност да се поједини делови пословног процеса (управа, истраживање и развој, производња, маркетинг, продаја, дистрибуција, логистика) одвојено лоцирају или да се иста функција обавља са више удаљених локација, али се укупан допринос расту БДВ приказује само у једној од тих области.

12) Однос стопе раста БДВ и стопе раста запослености у области

Посматрајући упоредо годишње промене у два основна економска показатеља, циљ је да се покаже динамика привредног раста појединачних области и на основу тога, да се оцене регионалне неједнакости у динамици развоја. Поред тога, уколико се вредности прикажу у односу на национални просек, показује се колико је учешће појединих области у укупном БДВ земље и учешће у укупној запослености земље, као и који региони су остварили натпросечну/исподпросечну вредност у појединим годинама. Поред тога што се израчунава за сваку област између два временска пресека, овај показатељ се може представити као процентуално одступање у односу на национални простор (Република Србија=100).

13) Однос увоза и извоза у области (удео извоза и увоза у структури БДВ)

У основи, овим показатељем се представља спољнотрговински дефицит/суфицит (према томе колики је обим увоза у односу на обим извоза), али у ширем контексту ово је базни показатељ у представљању степена зависности земље (региона) од спољних економија, али и присуства на спољњем тржишту чиме се оцењује њихова конкурентска позиција. Поред значаја који се придаје овом показатељу, идеално би било да се он повеже са другим комплементарним показатељима, као што је БДВ, за детаљније просторне анализе (на пример, мерење степена отворености региона кроз удео увозно-извозних активности у БДВ).

14) Удео обновљиве енергије у укупној потрошњи енергије

Показатељ прати циљ да се у будућој структури потрошње енергената повећа учешће обновљивих извора енергије (циљ на нивоу ЕУ је 32,5% до 2030). Сваки од ових извора има своје специфичности и услове под којима је њихово коришћење економски оправдано, с тим да постоје посебни услови и потребе за њихову употребу у тзв. децентрализованом производњи топлотне (сагоревањем биомасе, коришћењем геотермалне енергије и сакупљањем сунчевог зрачења) и електричне енергије (изградњом хидроелектрана и ветроелектрана, као и коришћењем фотонапонских PV система).

15) Потенцијал за производњу електричне енергије из обновљивих извора

Колико се производње енергије остварује из обновљивих извора енергије показује, с једне стране, колико је смањена зависност од фосилних горива на регионалном нивоу и колико је овај регион способан да задовољи тражњу за примарном енергијом у будућности. Са друге стране, овај показатељ пружа увид о понуди региона за енергетско тржиште, чиме се може пратити допринос региона према планираним капацитетима

изградње малих хидроелектрана, ветроелектрана, соларних фотонапонских постројења, постројења на биомасу и постројења која користе биогас.

16) Покривеност насеља (% броја домаћинстава) електро мрежом високе сигурности снабдевања

Показатељ прати испуњавање услова за континуирано, поуздано и рационално напајање електричном енергијом подручја, при чему се прате само подаци по домаћинствима за потребе прецизнијих просторних анализа. Потпунија примена показатеља би се постигла праћењем података на насељском нивоу, пошто би се могли идентификовати проблеми сеоских и градских насеља, насеља са малим густинама насељености, приградских и других насеља у односу на насеља са релативно компактном урбаном структуром.

17) Број и % становника насеља који су изложени сталном и учесталом прекомерном загађењу ваздуха

Показатељ прати стање подручја изложеног сталном или учесталом прекорачењу граничних вредности типичних загађујућих материја (SO₂, CO₂, NO₂, PM₁₀), као што су урбана подручја и коридори аутопутева.

18) Насеља и култивисана подручја⁷¹ потенцијално угрожена од поплава

Овај показатељ идентификује насеља према броју случајева поплава. Подручја са великим бројем случајева поплава и великим уделом вештачких површина (нпр. подручја насеља) сматрају се највише повредивим. Овај показатељ прати остваривање циља оптимизације интегралних водопривредних система на јединственом водопривредном простору Републике Србије и усклађивање њиховог развоја са циљевима очувања животне средине и других корисника простора. Показатељ је важно повезати са спроведеним заштитним мерама за одбрану од поплава у оквиру 11 интегралних речних система (посебно, изградња насипа, регулисање водног режима и спречавање градње у плавним зонама), које су дате у планским решењима.

19) Одлагање комуналног отпада на санитарним депонијама као проценат укупног отпада који се организовано сакупља

Упоређујући податке количине отпада који се организовано сакупља из насеља са показатељем „количина отпада који се одлаже на санитарним депонијама”, показује се заправо обим проблема неодрживог управљања отпадом који углавном завршава ван комуналних депонија или на несанитарним депонијама. Овај показатељ треба да прати планске циљеве затварања и санације постојећих сметлишта комуналног отпада.

20) Количина третиране отпадне вода из насеља у односу на укупну количину отпадне воде

Дугорочни циљ сакупљања и пречишћавања отпадних вода насеља је да се изградњом канализационих система и ППОВ насеља обухвате све агломерације веће од 2.000 ЕС. На територији Републике Србије, без АП КиМ, идентификовано је укупно 398 агломерација које ће своје отпадне воде пречишћавати на преко 350 ППОВ укупног капацитета око 7,1 милиона ЕС.

⁷¹ Појам култивисана подручја се односи на пруге, путеве, обрађено пољопривредно земљиште и друго земљиште, изграђено или неизграђено, које је приведено одређеној намени, тј. они простори изван насеља за које би се радила процена материјалне штете у случају поплава.

21) Заштићена природна подручја

Овим показатељем означавају се природна подручја према врсти и степену заштите. Пошто Република Србија још није укључена у мрежу НАТУРА 2000, примењује се показатељ о заштићеним природним подручјима и подручјима предложеним за заштиту према регистрима служби заштите.

22) Заштићена културна добара

Овим показатељем прати се број и статус заштите културних добара, као подршка основном концепту у области културног наслеђа који истиче различит приступ заштити, очувању и коришћењу културног наслеђа према циљевима просторног развоја појединих делова Републике Србије. Поред тога, овим показатељем обухваћена су и сва добра која уживају претходну заштиту, према којима се у просторном развоју мора односити као и према заштићеним културним добрима.

23) Туристички смештај (површина и број лежаја, према типу и категорији објеката)

Показатељем се прати стварна расположивост смештајних капацитета за развој туризма, са циљем обухвата великог дела нерегистрованих лежаја. Важно је уочити тренд у подизању нивоа туристичке понуде, кроз мерење броја лежајева према категоријама туристичких објеката. Учињена побољшања могу се проценити у односу на полазну оцену да ли је туристичка понуда некомплетна и нестандартна, супстандардна и сл. Показатељем се диференцирано прате туристички простори у оквиру зона туристичких кластера који су означени планским пропозицима.

24) Број туриста и туристичких ноћења годишње

Поред указивања на повећање туристичког значаја подручја, овај показатељ би имао већу вредност уколико би се пратио према видовима туризма. Показатељем се диференцирано прате туристички простори у оквиру зона туристичких кластера који су означени планским решењем.

25) Туристичка подручја/простори

Овим показатељем означава се број и површина проглашених и предложених туристичких простора, укупно и од тога у оквиру заштићених природних и културних добара.

26) Издавања БДВ за област истраживања и развоја

Полазишта за издавање овог показатеља иста су као код показатеља „запосленост у области истраживања и развоја”. Овај показатељ је добра мера опредељености развоја и подстицаја за иновативно друштво и повећање технолошког нивоа регионалних економија.

27) Запосленост у области истраживања и развоја (% у укупној запослености)

Научна и развојна истраживања у Републици Србији треба да буду фактор развоја глобално конкурентне привредне структуре. Запосленост у области истраживања и развоја добар је еквивалент за мерење способности земље да креира иновативно друштво и економију. Треба имати у виду да овај показатељ пружа информације само о потенцијалу а не о стварном исходу иновација, али представља назнаку да је потребно припремити терен за иновативно друштво и економију. Показатељ је важно анализирати посебно у оквиру типологије индустријских центара која је утврђена у ППРС (индустријски центри су издвојени према броју индустријских радника).

28) Број предузећа у области иновација

Јачање привредне конкурентности Републике Србије подразумева, између осталог, развој заснован на знању, посебно у домену иновација у производњи, нових технологија и развоја система услуга. Иновационе активности неког предузећа су од велике важности због ефекта који имају на конкурентност, запосленост, привредни раст региона. Детаљно познавање просторне дистрибуције ових иновативних активности у предузећима је стога основни предуслов за унапређење просторне равнотеже економија заснованих на знању. Показатељ је важно анализирати у оквиру типологије индустријских центара која је утврђена у ППРС (индустријски центри су издвојени према броју индустријских радника).

29) Удео становништва 25-64 године са високим образовањем (%) и удео становништва 30-34 године са високим образовањем (%)

Показатељем се добија увид у удео становништва које поседује квалификације да може у пуној мери активно да учествује у друштвеном и економском животу на највишем нивоу. Подстицање уравнотеженог развоја и економског јачања региона је директно повезано са образовним нивоом становништва, с обзиром да указује на квалитет понуде радне снаге и ниво друштвене инклузије, тако да је редовно спровођење овог мерења и његово просторно мапирање од великог значаја. Ради поређења, циљ на нивоу ЕУ је да 40% становника старости 30-34 године треба да поседује високо образовање до 2020. године, полазећи од процене да ће 35% послова који се нуде на тржишту рада захтевати високообразоване раднике.

30) Стопа напуштања школовања у категорији становништва 18-24 године

Напори да се смањи стопа напуштања школовања терцијарног нивоа су добар подстицај јачању хуманог капитала, који је у највећој мери покретач развојних и истраживачких пројеката и иновација. Поређења ради, у стратегији ЕУ2020 постављена је циљна вредност испод 10%.

31) Приступ широкопојасним системима за домаћинства

Развој информатичког друштва је императив просторног развоја Србије. Основни циљ је изградња и организација савремене електронске комуникационе мреже и доступност универзалног сервиса (који подразумева и универзални широкопојасни сервис). Показатељ се односи на покривеност територије Србије приступним мрежама широкопојасних услуга за пренос података и Интернет, с тим да је пожељно приказати да ли је базиран на жичаном, бежичном или оптичком повезивању.

32) Број интернет корисника

Приступ Интернету постао је императив за концепт стварања инклузивног друштва заснованог на знању, у економском као и у социјалном смислу. Мапирањем подака може се уочити степен поларизованости простора са овог аспекта, односно потреба побољшања просторне равномерности у приступу Интернету широм земље.

33) Стопа запослености

Стопа запослености представља проценат запосленог од укупног становништва радног узраста (15-64 – статистички податак). Стопа запослености је један од кључних показатеља за процену тржишта рада одређеног подручја, и уопште за оцену динамичности развоја и атрактивности подручја за инвестирање. Значајно је приказати повезаност овог показатеља са другим показатељима о запослености, промени броја

становника, обиму инвестиција у области, као и улагањима у развој јавних служби кроз услове образовања и нивое квалитета живљења.

34) Стопа незапослености

Стопа незапослености представља удео незапосленог од укупног броја активног становништва, по старости и полу (статистички податак). Анализа података о незапослености је релевантна за стицање увида о социјалној инклузији у оквиру одређене територије, имајући у виду да висок ниво незапослености генерише и друге демографске проблеме. Висока стопа незапослености указује на потешкоће у приступу тржишту рада, а тиме и на економска ограничења незапослених да буду у потпуности интегрисани чланови друштва у ком живе. За потпуније анализе овај показатељ би требало рашчланити по категоријама незапосленог становништва, на пример: жене, млади, рурална подручја, брдско-планинска подручја, мали урбани центри/насеља.

35) Стопа незапослености младог становништва (15-24 година)

Показатељем се означава удео незапослених становника са 15-24 године, у укупном броју становника ове старосне доби. Анализа података о незапосленим лицима и упоредна просторна анализа пружа увид о унапређењу социјалне кохезије а посебно о интеграцији младих. Посебан значај у овоме има смањење незапослености међу младим становништвом (према подацима Eurostat-а, бивше социјалистичке земље имају већи удео незапосленог младог становништва од северно- и западноевропских земаља).

36) Удео становника 25-64 година који има завршену само основну и средњу школу

Рано прекинуто школовање даје реалну слику обима потенцијално угрожене популације у земљи, и представља структурни показатељ социјалне кохезије друштва. Млада популација од 18 до 24 године због раног прекидања школовања (највише завршена средња школа) има велику економску и социјалну нестабилност, висок ризик од сиромаштва и не може адекватно да конкурише на тржишту рада, односно представља популацију која не остварује, или тешко остварује, транзицију од школе ка трајном запослењу. Као допуна овом показатељу био би увид у удео становништва у категорији 18-24 године који су без образовања, без посла и без неког вида обуке.

37) Удео запослених лица из старосне групе 55-64 године

Показатељ одражава мере социјалне политике и запошљавања старије популације са циљем да се повећа партиципација одређених категорија становништва и допринесе унапређењу социјалне и економске кохезије. Мапирање ових података може да укаже на регионалне и секторске разлике и да се користити за међународна упоређења.

38) Број домаћинстава која живе испод границе сиромаштва

С обзиром да постоји више различитих методолошких приступа за израчунавање овог показатеља, потребне су додатне анализе о начину његовог приказивања. Један од начина израчунавања: број домаћинстава чији су приходи испод прага од 60% просечне зараде у земљи (статистички податак).

39) Остварен број станова кроз програме стамбене подршке

Показатељ се односи на број стамбених јединица остварених кроз програме стамбене подршке, у циљу повећања приуштивости становања за домаћинства која због социјалних, економских и других разлога не могу сопственим средствима да реше стамбену потребу по тржишним условима. С обзиром да је важан сегмент одрживог економског и социјалног развоја урбаних насеља, стамбена подршка се не третира као

трошак већ као економски и друштвено исплатива инвестиција са дугорочним позитивним ефектима.

40) Коефицијент потенцијалног издржавања (20-64/65+)

Показује број лица у радном узрасту (20-64) на једну старију особу (65+), за који је прогнозиран тренд на нивоу Србије од данашњих 2,9 до 2,1 у 2035. години. Према очекиваном сценарију, посебно би биле погођене неке изразито емиграционе области, што указује на неодрживост актуелног демографског режима на дужи рок. С друге стране, вредност овог коефицијента одражава стални пораст броја старијих контингента становништва. На другачији резултат може утицати позитиван миграциони биланс, а дугорочно и пораст стопа рађања.

41) Индекс старења

Индекс старења становништва показује број становника старијих од 65 година на једну особу у старосној доби 0-19 година. Удео становништва до 19 година представља удео школског узраста и тиме потенцијални трошак за заједницу, а такође и део становништва који ће ући на тржиште рада у блиској будућности, што значи и могући настанак дисбаланса на тржишту рада. Удео становништва старијег од 65 година је важан индикатор, јер ова популација скоро у потпуности зависи од колектива, што указује на економски притисак старих на радни контингент. Захтеви овог дела популације се стога разликују у односу на младо становништво, које представља будуће активно становништво, а које углавном још увек зависи од породице. За области у којима се покаже, дисбаланс основних контингента становништва може да представља једну од најзначајнијих препрека за одрживи просторни развој, што се може пратити на основу изведених индикатора као што је индекс старења.

42) Дужина аутопутева и осталих путева I реда у области

Ово је један од најчешће коришћених показатеља доступности пошто описује повезаност између квалитета саобраћајних система и економске развијености, укључујући и потенцијал за глобалну конкурентност. Показатељ је значајан за мониторинг просторног развоја с обзиром на развој Паневропских коридора кроз Републику Србију, њихову улогу у међународној интеграцији простора, као и очекивани допринос свеобухватном привредном, културном и социјалном развоју, како је наглашено у ППРС. Коридором X остварује се везе са коридорима IV, V, VII и VIII и тиме са земљама ЕУ и другим државама. Подручјима кроз које пролази овај правац, омогућава се развој привредних делатности кроз оживљавање инвестиционих активности.

43) Дужина пруга за велике брзине

Показатељ прати реализацију циља завршетка европске железничке мреже за велике брзине, тако да би се до 2050. године већина превоза путника на средњим релацијама обављала железницом. Посебан циљ у развоју железничке мреже је завршетак свих активности на целокупном Коридору X, са пројектном брзином до 200 km/h уз увођење и примену савремених система управљања и функционисања железничког саобраћаја. У склопу овог показатеља је и праћење реконструкције и модернизације постојећих пруга за брине преко 160 km/h, према планским решењима ППРС.

44) Недељни број летова у путничком и карго ваздушном саобраћају

Основни циљ развоја ваздушног саобраћаја Републике Србије је даља интеграција у европски ваздухопловни систем уз повећање нивоа квалитета и конкурентности, као и уз саобраћајно мултимодално повезивање.

45) Промет путника и робе у речним лукама

Примена показатеља је усмерена према очекиваном повећању промета (унутрашњи превоз, увоз и извоз) на унутрашњим водним путевима, што ће захтевати повећање конкурентске способности речног транспорта. Овај показатељ ће указати на подизање нивоа квалитета услуге у лукама, што ће омогућити рационалну прераспodelу између видова саобраћаја и изградњу ефикасног саобраћајног система Републике Србије.

46) Потенцијална интермодална доступност

Основни циљ интермодалног транспорта је постизање оптималне искоришћености свих видова транспорта у транспортном ланцу, са техничког, економског, еколошког и социјалног аспекта, уз повећање квалитета услуге и смањење укупних трошкова. Овим показатељем прати се успостављање мреже интермодалних терминала и логистичких центара, као и комбинован ефекат видова транспорта на повећање атрактивности подручја и побољшање позиције у међународном транспорту (на пример кроз БДП). Показатељ би требало да буде оспособљен за међународна упоређења, што подразумева усаглашене варијабле за моделовање и презентацију резултата, односно расположиве и ажурне податке.

3.6. СМЕРНИЦЕ ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ППРС

Програми имплементације ППРС за период од 2011. до 2015. године⁷² и за период од 2016. до 2020. године⁷³ су први документи у Републици Србији којима је отворен пут ка одговорном приступу остварењу кровног стратешко-развојног документа какав је Просторни план Републике Србије, односно ка континуалном праћењу и оцењивању извршења утврђених циљева и планских решења у после-планској фази. Процес програмирања имплементације кровног планског документа праћен је континуалним извештавањем Владе Републике Србије о стању просторног развоја Републике Србије и остваривању ППРС. Тиме је омогућено континуално планирање просторног развоја Републике Србије.

Програми имплементације ППРС од 2021. до 2035. године наставиће успостављену методологију и унапредити праксу његове израде и спровођења.

Методолошка матрица и потребе континуалног програмирања, праћења и извештавања о имплементацији ППРС и просторном развоју Републике Србије, условљавају следећи **садржај** ПИ ППРС:

- I О Просторном плану Републике Србије,
- II Разрада планских решења ППРС за петогодишњи период,
- III О показатељима просторног развоја,
- IV Веза са стратешким приоритетима европских интеграција,
- V Разрада ППРС просторним планским документима и документима јавних политика,

VI О информационом систему просторног планирања Републике Србије.

Програмом имплементације разрађује се и операционализује реализација планских *приоритетних планских решења* утврђених у делу 3.1. ППРС, као и других планских

⁷² Уредба о утврђивању Програма имплементације Просторног плана Републике Србије од 2010. до 2020. године, за период од 2011. до 2015. године („Службени гласник РС”, број 102/11)

⁷³ Уредба о утврђивању Програма имплементације Просторног плана Републике Србије за период од 2016. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 104/16)

решења за које се на републичком и покрајинском нивоу управљања утврди потреба реализације у периоду трајања програма.

Сва разрађена приоритетна планска решења структурирају се по тематским областима и подобластима ППРС. Приказују се табеларно са структуром разраде приказаном у Табели 50.

Табела 50. Структура разраде планских решења утврђених у ППРС

Ред. број	Приоритетно планско решење Активност (А) Пројекти (П)	Одговорност (О) и Учесници (У) у извршењу	Оријентациони износи (у РСД) и могући извори средстава за финансирање	Рок извршења
1	2	3	4	5
Тематска област и подобласт				

Актери који имају директну или индиректну улогу у реализацији приоритетних планских решења су органи и организације на републичком и регионалном/покрајинском нивоу управљања (министарства, агенције, јавна предузећа, привредна друштва, заводи и канцеларије и други). Поред ових учесника, назначују се и друге домаће и међународне институције, невладине организације и заинтересовани инвеститори који учествују или представљају потенцијалне учеснике у реализацији планских решења.

Извори средстава за финансирање приоритетних планских решења јесу јавна средства (буџети Републике Србије, АП Војводине и јединица локалне самоуправе, и остали јавни извори финансирања међу којима су разни фондови) и средства опредељена из других извора, као што су европски фондови (ИПА и друго), разни кредити (Светска банка, Међународни монетарни фонд, Европска банка за обнову и развој, Европска инвестициона банка и слично), донације, приватни и међународни фондови. Средства неопходна за остваривање приоритетних планских решења, активности и пројеката дају се у оријентационим износима у динарима (РСД) или у динарској противвредности.

За наведена приоритетна планска решења, активности и пројекте утврђују се рокови њихове реализације или планираних фаза реализације. Поједине активности могу да буду континуираног карактера и да се не ограничавају само на временски хоризонт ПИ ППРС.

Програмом имплементације ППРС разрађују се *показатељи просторног развоја* утврђени у ППРС који ће бити основа за израду периодичних извештаја о остваривању овог просторног плана и стању просторног развоја Републике Србије.

Програмом имплементације ППРС идентификује се стање развоја *информационог система просторног развоја* (ИСПП) и дају се препоруке за развој ИСПП у сусрет успостављању националне инфраструктуре геопросторних података (НИГП).

Основни **методолошки оквир** за израду ПИ ППРС постављен је у прва два програма. Сечена искуства су коришћена за мања методолошка унапређења, у првом реду у погледу примене партиципативног приступа у изради ПИ ППРС.

Применом партиципативног приступа у припреми и реализацији ПИ ППРС остварује се хоризонтална координација актера и њихових активности, а делимично и вертикална координација.

Хоризонтална координација интереса и активности различитих сектора и територија се односи на активности и актере истог нивоа управљања. За хоризонтално усклађивање, то јест, за координацију активности и пројеката применом партиципативног приступа остварује се потребна континуална комуникација између представника институција различитих сектора. Досадашњи резултати остварене

координације упућују на све израженију потребу да Република Србија преко својих институција и органа отвори сталну комуникацију (платформу) са свим актерима просторног развоја која би омогућила трајно праћење дешавања, измена, нових потреба и искрсавајућих проблема које треба решавати кроз јединствени, интегрални систем просторног планирања и јавних политика, програмирања и буџетирања.

Вертикална координација се односи на активности и интересе актера међу различитим нивоима управљања – од међународног, преко републичког, до регионалног и локалног нивоа. У вертикалној сарадњи битан је принцип супсидијарности који се односи на подршку мањим територијалним јединицама – ЈЛС, актерима на регионалном нивоу, приватном и невладином сектору – приликом заступања њихових интереса и остваривања њихових потреба. За целовиту вертикалну координацију недостаје развијен систем институција и координације актера и њихових активности на нивоу статистичко-планских региона и на нивоу управних округа/области.

Неопходно је јачање улоге министарства надлежног за просторно планирање у остваривању хоризонталне и вертикалне координације. То је од посебне важности за превазилажење проблема испољених у прва два ПИ ППРС у погледу спровођења планских концепција и приоритетних планских решења која су заснована на интегралном приступу просторном развоју делова и целине територије Републике Србије, као што су: урбани и рурални развој, развој урбаних система, регионални и просторни развој већине привредних сектора, интегрални развој саобраћаја и саобраћајних система, интегрисана заштиту природног и културног наслеђа и предела, и сл. Улога министарства надлежног за просторно планирање у остваривању хоризонталне и вертикалне координације је од посебне важности за превазилажење конфликтних интереса у имплементацији планских решења и приоритета на подручјима на којима се преклапа више намена и активности од националног значаја, а која су идентификована у делу 2.5.8.3. ППРС.

Фазе и кораци израде ПИ ППРС су следећи:

1. I фаза – Идентификација и комуникација са актерима – надлежним институцијама У овој фази достављају се упити надлежним институцијама по тематским областима ППРС у табеларном облику.

2. II фаза – Прикупљање и обрада предлога достављених од стране надлежних институција. Добијени предлози се анализирају и систематизују по тематским областима ППРС у табеларном облику. На основу тога се идентификују отворена питања, у првом реду за координацију активности и пројеката међу различитим институцијама и нивоима управљања.

3. III фаза – Усклађивање добијених предлога и координација надлежних институција. За потребе остваривања вертикалне и хоризонталне координације надлежних институција министарство надлежно за просторно планирање организује консултативне и тематске састанке са надлежним институцијама – партиципантима по тематским областима ППРС.

4. IV фаза – Израда нацрта ПИ ППРС. У току израде нацрта ПИ ППРС, према указаној потреби, остварују се појединачне консултације са учесницима консултативних и тематских састанака. Нацрт ПИ ППРС презентира се у седиштима четири НСТЈ 2 региона – Београду, Новом Саду, Нишу и Крагујевцу. То је прилика да се са овим програмом упознају покрајинске, регионалне и локалне институције које ће га примењивати, у складу са својим надлежностима, у изради регионалних и локалних планских, развојних и програмских докумената и пројеката.

5. V фаза – Разматрање и усвајање ПИ ППРС. У овој фази институције на републичком нивоу управљања имају могућност да још једном размотре и унапреде ПИ ППРС у чијој су изради партиципирали.

Имајући у виду могућност да ће у току реализације програма долазити до адаптација, модификација и нових иницијатива у остваривању детаљно разрађених приоритетних планских решења или предлога да се додатно детаљно разраде поједина планска решења, ПИ ППРС би требало да представља део континуираног процеса планирања, програмирања и имплементације планског просторног развоја Републике Србије. Као део тог процеса, измене и допуне ПИ ППРС предлагаће се на основу периодичних извештаја о остваривању ППРС и стању просторног развоја Републике Србије. Како је овај програм оперативни документ за имплементацију ППРС, реално је очекивати да се иновира заједно са подношењем извештаја.

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

ADRION	<i>Adriatic-Ionian programme</i> / Јадранско-јонски транснационални програм
AEBR	<i>Association of European Border Regions</i> / Асоцијација европских пограничних региона
АОФИ	Агенција за осигурање извоза
АП Војводина	Аутономна Покрајина Војводина
АП КиМ	Аутономна Покрајина Косово и Метохија
BAT	<i>Best Available Technologies</i> / Најбоље доступне технологије
BATNEEC	<i>Best Available Technology Not Entailing Excessive Cost</i> / Најбоља доступна технологија која не захтева прекомерне трошкове
БДВ	Бруто додата вредност
БДП	Бруто домаћи производ
ВЗ	Водно земљиште
VTs	<i>Vessel Tracking System</i> / Сервис за управљање бродским саобраћајем
VHF	<i>Very high frequency</i> / Ултра висока фреквенција
GAEC	<i>Good agricultural and environmental conditions</i> / Добри пољопривредни и еколошки услови
ГВЕ	Гранична вредност емисија
G _i	Регионални размештај индустрије
ГИС / GIS	Географски информациони систем
ГМО	Генетски модификовани организми
ГП	Гранични прелаз
G _{pi}	Регионални размештај прерађивачке индустрије
ГХГ / GHG	<i>Greenhouse gases</i> / Гасови са ефектом стаклене баште
GCI	<i>Global competitiveness index</i> / Индекс глобалне конкурентности
ДТД	Канали хидросистема „Дунав-Тиса-Дунав”
EBRD	<i>European bank for reconstruction and development</i> / Европска банка за обнову и развој
EGTC	<i>European Grouping of Territorial Cooperation</i> / Европска групација за територијалну сарадњу
EIA	<i>Environmental Impact Assessment</i> / Процена утицаја на животну средину
EIB	<i>European investment bank</i> / Европска инвестициона банка
ЕМЕР	<i>Co-operative Programme for Monitoring and Evaluation of the Long Range Transmission of Air Pollutants in Europe</i> / Програм мониторинга и евалуације преноса загађујућих материја у ваздуху на великим удаљеностима
ENI CBC	<i>European Neighbourhood Instrument - Cross-Border Cooperation</i> / Прекогранична сарадња суседских земаља европских и држава у окружењу Европе које нису у процесу приступања ЕУ.
ЕПС	Електропривреда Србије
ERDF	<i>European Regional Development Fund</i> / Европски фонд за регионални развој
ЕС	Еквивалентни становник
ESIF / ESI Funds	<i>European structural and investment funds</i> / Европски структурни и инвестициони фондови
ESPON	<i>European Spatial Planning Observatory Network</i> / Европска мрежа за посматрање просторног планирања
ESPON project	<i>Transport Accessibility at regional/local scale and patterns in Europe</i> / Транспортна приступачност на регионалном / локалном нивоу и обрасци у Европи
TRACC	
ESF	<i>European Social Fund</i> / Фонд ЕУ за улагања у јачање хуманог капитала
ETHOS	<i>European Typology on Homelessness and Housing Exclusion</i> / Европска типологија бескућништва и стамбене искључености
ЕУ	Европска унија
EU ETS	<i>EU emissions trading system</i> / Систем трговања емисијама гасова у ЕУ, <i>Directive 2003/87/EC of the European Parliament</i>
ЕУ ПРО	Програм подршке ЕУ укупном друштвено-економском развоју Србије
ЕУР	Скраћеница за евро валуту

ЕУРОСТАТ / EUROSTAT	<i>Statistical Office of the European Union</i> / Статистичка агенција Европске уније
EFSI	<i>European Fund for Strategic Investments</i> / Европски фонд за стратешке инвестиције
IACS	<i>Integrated Administration and Control System</i> / Интегрисани систем управљања и контроле
ИБА/IBA	<i>Important Bird Areas</i> / Међународно значајна подручја за птице
ИГИС / IGIS	<i>Integrated Geo-Information Solution</i> / Интегрално геоинформационо решење
ИЗ	Индустријска зона
ИКТ	Информационо комуникационе технологије
IoT	Internet of Things / Интернет ствари
ИП	Индустријски парк
ИПА / IPA (II, III)	<i>Instrument for Pre-accession Assistance</i> / Инструмент за претприступну помоћ државама које приступају ЕУ
ИПА/IPA	<i>Important Plant Areas</i> / Међународно значајно подручје за биљке
ИПАРД/IPARD	<i>Instrument for Preaccession Assistance for Rural Development</i> / Инструмент за претприступну помоћ за рурални развој
IPA-CBC	<i>Instrument for Pre-accession Assistance – Cross-Border Cooperation</i> / Инструмент ЕУ за прекограничну сарадњу
ISO	<i>International Standard Organization</i> / Међународна организација за стандардизацију
ИСПП	Информациони систем просторног развоја
ISFM	<i>Integrated Soil Fertility Management</i> / Интегрисано управљање плодношћу земљишта
ИТ / IT	Информатичке технологије
ITI	<i>Integrated Territorial Investment</i> / Интегрисане територијалне инвестиције
ИТС / ITS	<i>Intelligent Traffic Systems</i> / Путни телекомуникациони системи
ИУЦН/UCN	<i>International Union for Conservation of Nature</i> / Међународна унија за заштиту природе
IFC	<i>International Financial Corporation</i> / Међународна финансијска корпорација
ЈКП	Јавно комунално предузеће
ЈЛС	Јединица локалне самоуправе
ЈП	Јавно предузеће
КАС	Косовска агенција за статистику
КОЗП	Карта основног земљишног покривача
КПЗ	Коришћено пољопривредно земљиште
ЛАГ	Локалне акционе групе
Lden	Укупни индикатор буке
LDN	<i>Land Degradation Neutrality</i> / Концепт неутралне деградације земљишта
LEADER	<i>Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale</i> / Везе између акција руралног развоја
LIFE	<i>L'Instrument Financier pour l'Environnement</i> / Инструмент за финансирање животне средине
Lnight	Индикатор ноћне буке
LPIS	<i>Land Parcel Identification System</i> / Систем идентификације земљишних парцела
LTE	<i>Long-Term Evolution</i> / Мрежа четврте генерације (4G)
МГСИ	Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре
МЕРР	Министарство економије и регионалног развоја
ММС	Металичне минералне сировине
ММСП	Микро, мала и средња предузећа
МС	Минералне сировине
МСК	Минерално сировински комплекс
МСП	Мала и средња предузећа
МСПП	Мала и средња предузећа и предузетништво
МХЕ	Мале хидроелектране
НАД	<i>Needs Assessment Document</i> / Национални приоритети за међународну помоћ РС
НИГП	Национална инфраструктура геопросторних података

НИП	Национални инвестициони план
НКД	Непокретна културна добра
НМС	Неметаличне минералне сировине
НП	Национални парк
НРП	Неразвијено подручје
НСТЈ	Номенклатура статистичких територијалних јединица.
НТП	Научно-технолошки парк
НУТС / NUTS	<i>Nomenclature of territorial units for statistics</i> / Номенклатура статистичких територијалних јединица
ОЕЦД/OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> / Организација за економску сарадњу и развој
ОИЕ	Обновљиви извори енергије
ОСИ	Особе са инвалидитетом
ПБА/РВА	<i>Prime Butterfly Areas</i> / Одабрана подручја за дневне лептире
PGI	<i>Protected Geographical Indication</i> / Ознака заштићеног географског порекла
PDO	<i>Protected Designation of Origin</i> / Ознака контролисаног порекла
ПЕТ	Полиетилен-терефталат
ПИ ППРС	Програм имплементације Просторног плана Републике Србије
ПК	Површински коп
PM2.5	<i>Particulate Matter – PM</i> / Честичне материје
PM10	Суспендоване честице
POPs	<i>Persistent Organic Pollutants</i> / Постојане органске загађујуће материје
ПОУРП	Подручја са отежаним условима рада у пољопривреди
п.п.	Процентни поен
ППВ	Постројење за прирему воде за пиће
ППЈЛС	Просторни план јединице локалне самоуправе
ППОВ	Постројење за пречишћавање отпадних вода
ППППН	Просторни план подручја посебне намене
ППРС	Просторни план Републике Србије
PPS	<i>Purchasing Power Standard</i> / Обрачунска валута која има једнаку куповну моћ у свим земљама.
ПСС	Полетно-слетна стаза
ПСУИЕ	Процес сарадње у Југоисточној Европи
PCB	Полихлоровани бифенили
РЗС	Републички завод за статистику Србије
РИС	Речни информациони сервис
RIS3 / РИС3	<i>Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation</i> / Истраживачка и иновациона стратегија за паметну специјализацију
РЈУ	Рани јавни увид
Ro-Ro	<i>Roll-on/roll-off transport</i> / Технологија транспорта у којој се товарне јединице друмског транспорта преко навозне рампе утоварају/истоварају на брод.
Ro-La	<i>Rolling Road</i> / Транспорт комплетних друмских возила на плато колима
РПК	Републичка привредна комора
РПП	Регионални просторни план
РС	Република Србија
РСД / RSD	Међународни стандардни код за динар (ISO 4217)
РСС	Регионални савет за сарадњу - за државе Југоисточне Европе
РТБ Бор	Рударско-топионичарски басен Бор
РХЕ	Реверзибилна хидроелектрана
САД	Сједињене Америчке Државе
СДИ	Стране директне инвестиције
SEA	<i>Strategic Environmental Assessment</i> / Стратешка процена утицаја на животну средину

SEVESO	Постројење у којем се обављају активности у којима је присутна или може бити присутна опасна материја у једнаким или већим количинама од прописаних.
SMATSA	Контрола летења Србије и Црне Горе
СПУ	Стратешка процена утицаја
СРП	Специјални резерват природе
СУФ	Стопа укупног фертилитета
СФРЈ	Социјалистичка Федеративна Република Југославија
SWQI	Serbian Water Quality Index / Српски индекс квалитета вода (водотокова)
ТЕ	Термоелектрана
TEN-T	<i>Trans-European Transport Network</i> / Трансевропска транспортна мрежа
тен/toe	<i>Tons of oil equivalent</i> / Тона еквивалентне нафте
ТЕНТ	Термоелектрана Никола Тесла
ТЕ-ТО	Термоелектрана-топлана
TEU	Представља капацитет робе стандардног ИСО контејнера, 20 стопа (6.1 m) дугачког и 8 стопа (2.44 m) широког.
ТК	Територијални капитал
TNC	<i>Transnational cooperation</i> / Транснационална сарадња
ТП	Технолошки парк
TSG	<i>Traditional Speciality Guaranteed</i> / Традиционални контролисани специјалитет
УН / UN	<i>United Nations</i> / Уједињене нације
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> / Програм УН за развој
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> / Програм УН за заштиту животне средине
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> / Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> / Оквирна конвенција Уједињених нација о промени климе
UNCT	<i>UN Country Team in Serbia</i> / Тим Уједињених нација у Србији
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> / Организација за храну и пољопривреду УН
ХЕ	Хидроелектрана
ХИ	Хемијска индустрија
ХИП	Хемијска индустрија Панчево
ХС	Хидросистем
HSPA	<i>High Speed Packet Access</i> / Пакетни пренос података великом брзином
CBC	Cross-Border Cooperation/ прекогранична сарадња
CEDB	<i>Council of Europe Development Bank</i> / Банка за развој Савета Европе
ЦЕМАТ / CEMAT	<i>La Conférence du Conseil de l'Europe des Ministres responsables de l'aménagement du territoire/</i> Европска конференција министара просторног планирања
CORINE	<i>CO-ordination of INformation on Environment</i> / Програм ЕК (1985) за Координацију информација о животној средини
COSME	<i>The EU programme for the Competitiveness of Small and Medium-Sized Enterprises</i> / Европски програм за конкурентност и развој малих и средњих предузећа
ЦРРС	Централни регистар Републике Србије
CF	<i>Cohesion Fund</i> / Кохезиони фонд ЕУ
CWS	<i>Climate Watch System</i> / Систем праћења и ране најаве климатских екстремних појава
4ИР	Четврта индустријска револуција (или Индустрија 4.0)
WB	<i>World Bank</i> / Светска банка
WBIF	<i>Western Balkans Investment Framework</i> / Инвестициони оквир за Западни Балкан

ОБЈАШЊЕЊЕ ПОЈЕДИНИХ СТРУЧНИХ ПОЈМОВА

Агробiodиверзитет	Разноврсност и варијабилност животиња, биљака и микроорганизама, који се, директно или индиректно, користе у исхрани и пољопривреди, укључујући биљне производе, сточарство, шумарство и рибарство. Обухвата биолошку разноврсност генетских ресурса, врсти и агроекосистема, као и организама који подржавају производњу биомасе и плодност и продуктивност агроекосистема (микроорганизми тла, предатори, опрашивачи).
Агрошумарство	Систем коришћења земљишта који се заснива на комбинованом узгоју дрвенастих вишегодишњих биљака (дрвеће, шибље) и пољопривредних култура у виду одређеног просторног аранжмана, или сукцесивно у времену, са или без сточарске производње. Агрошумарски производни системи имају позитивне ефекте на одржавање плодности земљишта, капацитет задржавања воде, контролу ерозије, бодиверзитет, складиштење угљеника и контролу испуштања нитрата.
Адаптација	Предузимање акција и активности које су посебно дизајниране за смањење и минимизовање штетних последица изазваних променом климе. Представљају прилагођавање у одговору на реалне или очекиване климатске промене, ради редукције нагативних утицаја или искоришћења новонасталих могућности.
Аквакултура	Узгајање водених организама (биљака и животиња) у слатким, бракичним и морским водама, уз неки облик интервенције од стране човека.
Активност на путном пројекту	Скуп различитих планских и пројектних решења и извођења грађевинских радова на рехабилитацији, доградњи и изградњи, управљање, експлоатација и одржавање на појединим деоницама утврђеног путног правца (или на целокупној дужини).
Бодиверзитет / Биолошка разноврсност	Према Конвенцији о бодиверзитету (CBD, UNEP, 1992) свеобухватна разноликост и различитост живих организама, укључујући између осталог, копнене, морске и остале водене екосистеме и еколошке комплексе, чији су део; ово укључује разноврсност у оквиру врста, између врста и између екосистема; биолошка разноврсност представља одговор еволуције на променљивост услова средине (еколошких фактора). Бодиверзитет укључује индивидуалну разноврсност у оквиру врста (генотипова), између врста и између екосистема и представља свеукупност гена, врста и екосистема на Земљи или одређеном подручју.
Биомаса	Односи се на материју биљног или животињског порекла, која се може користити као гориво или за индустријску производњу.
Биотоп	Место или простор на којем живи једна животна заједница – биоценоза; он представља просторно ограничену јединицу дефинисану релативно сличним комплексом абиотичких фактора средине.
Биоценоза / животна заједница	Просторно и временски интегрисан скуп популација различитих органских врста које у одређеном времену насељавају један биотоп и које су међусобно повезане односима исхране.
Браунфилд	Браунфилд локација је земљиште које је раније изграђено и коришћено да би услед економских или других разлога било запустено, еколошки загађено и које захтева улагања ради поновног квалитетног коришћења. Својеврсне браунфилде чине и „блокиране” локације на којима инвеститори нису завршили планиране објекте или су прекинули радове због стечаја, банкрота или нерешених имовинско-правних односа.
Venture capital	Ризични капитал
Вид туризма / туристички производ	Скуп међузависних елемената организован као посебан вредносни ланац који чине материјални производи и услуге, специфичне туристичке атракције, туристичка супраструктура и инфраструктура (по функцији - одморишно/доживљајни и пословни, а по простору дешавања - градски, бањски, планински, водни, сеоски и др.).

Водни режим	Динамизам промена количине и квалитета воде на неком делу водотока током године; може бити „неуправљани”, природни режим, и „управљан” режим, када се управљањем акумулацијама и другим објектима динамика количине и квалитета воде у водотоку прилагођава потребама људи и екосистема.
Водни ресурс	Површинске и подземне воде на неком подручју / сливу које се могу користити за разне потребе; те количине су знатно мање од вода које имају атрибут „воде присутне на сливу”.
Водно тело површинске воде	Елемент површинске воде (деоница реке, језеро, акумулација, канал, итд.) који се третира као хидрографски и управљачки јединствена целина.
Водно тело подземне воде	Просторна целина на којој се разматрају количине подземне воде унутар једног или више водоносних слојева.
Вредност предела	Његов специфичан карактер тј. идентитет који настаје као резултанта интегралног деловања природних и културних фактора и представља јавно добро.
Gini коефицијент	Мера неједнакости расподеле прихода/потрошње
Глобална конкурентска способност	Способност неког актера (на пример, територијалног подручја) да се прилагођава променљивим приликама, на начин да задржи или побољша своју позицију у глобалној конфигурацији и међународној економској, политичкој, културној и другој утакмици, дефинисањем неопходних стратегија и оперативних политика, односно, доношењем и применом одговарајућих мера и инструмената.
Годишње регулисање протока	Способност акумулације да потпуно изравна све неравномерности протока током године (прихвати све велике воде и повећа мале воде), посебно у условима погоршавања водних режима због климатских промена.
Градитељско наслеђе	Обухвата споменике (све грађевине и конструкције од изразитог историјског, археолошког, уметничког, научног, социјалног, односно стручног значаја, укључујући инсталације и опрему); групе грађевина (компактне групе градских, односно сеоских грађевина које се истичу због свог историјског, археолошког, уметничког, научног, социјалног, односно стручног значаја а које су довољно јединствене да чине топографски одређене целине) и локалитете (заједничка дела човека и природе, односно подручја која су делимично изграђена и довољно препознатљива и хомогена да се могу топографски дефинисати, која су од изузетног историјског, археолошког, уметничког, научног, социјалног, односно стручног значаја).
Гринфилд	Гринфилд локација је неизграђено земљиште, без претходних садржаја, које се обично налази на пољопривредном земљишту (или на његовом некоришћеном делу, тзв. „зелено поље”).
Деградација земљишта	Процес нарушавања квалитета и функција земљишта, који настаје природним путем или људском активношћу уколико нису предузете мере да се спрече штетне последице.
Демографско старење	Подразумева промену старосне структуре становништва - процес повећања удела старог у укупном становништву, уз истовремено смањење удела деце и младих, настао, пре свега, услед пада нивоа рађања али и пораста дужине трајања живота.
Депопулација	Смањење броја становника, које се може десити услед негативног природног прираштаја, услед негативног миграционог салда или под истовременим утицајем обе негативне компоненте.
Добра пољопривредна пракса	Обављање пољопривредне делатности на начин којим се омогућава управљање пољопривредним земљиштем и репродуктивним материјалом уз уважавање природних карактеристика датог пољопривредног подручја и оптималну комбинацију агротехничких мера у циљу очувања природне плодности земљишта и спречавања прекомерног загађења животне средине.
Домаће / домицилне воде	Воде које настају само на делу државне територије.

Еврорегион	Просторна асоцијација пограничних подручја ради сарадње у циљу унапређења одрживог развоја и решавања заједничких проблема у деловима држава са обе стране границе.
Еколошка мрежа	Скуп међусобно повезаних или просторно блиских заштићених подручја и еколошки значајних подручја који омогућава слободан проток гена и битно доприноси очувању природне равнотеже и биолошке разноврсности и унутар које се делови повезују природним или вештачким еколошким коридорима.
Еколошки значајно подручје	Просторна целина која битно доприноси очувању биолошке разноврсности.
Еколошки проток	Проток (у свету: <i>Environmental flow</i>) који наменским управљањем акумулацијама мора да се обезбеди у реци низводно од брана и водозавхвата, како би се континуирано одржавали сви услови неопходни за опстанак и несметан развој водених екосистема.
Еколошки статус водног тела	Кључни физички, хемијски и еколошки показатељи којима се оцењује еколошки квалитет неког водног тела као хидрографске целине.
Економска кохезија	Поједностављено, ефикасан развој што већег броја подручја одређене просторне целине, ради јачања њихове појединачне конкурентске способности, и ради јачања њене укупне конкурентске способности читаве те целине у регионалној, широј међународној и глобалној економској, политичкој, културној и другој утакмици.
Емералд или „Смарагдна“ мрежа	Еколошка мрежа чији је главни циљ одговарајућа заштита и очување најважнијих европских станишта и врста, односно Подручја од посебне важности за заштиту природе природних станишта.
Енергетска ефикасност	Представља смањење губитака енергије без нарушавања комфора, стандарда живота, штедње или економске активности и може се реализовати како у области производње, тако и потрошње енергије.
Енергетска сигурност	Остварује се смањењем потрошње примарне, односно финалне енергије применом мера енергетске ефикасности у секторима производње, преноса, дистрибуције и потрошње енергије.
Индекс интензитета индустријализације	Показује допринос прерађивачког сектора укупној новоствореној вредности, као и његову технолошку структуру и комплексност. Израчунава се као линеарна агрегација просека учешћа БДВ-а средње и високо технолошки интензивне прерађивачке индустрије у укупном БДВ-у прерађивачке индустрије и учешћа БДВ-а прерађивачке индустрије у укупном БДП-у.
Индустријска зона	Скупна/заједничка локација или ограничено подручје за већи број предузећа из исте или различитих грана.
Индустријски парк	Може да се успостави на целој површини индустријске зоне или у једном делу. Најчешће се налазе у близини примарних саобраћајних комуникација и интермодалних терминала.
Интегрална пољопривреда	Систем пољопривредне производње који омогућава реализацију економских и еколошких циљева, намерним коришћењем савремених технолошких поступака, систематским унапређивањем управљања и увођењем разноврсних видова биолошког прогреса, на начин који доприноси остваривању тих циљева.
Интегративни приступ у заштити непокретних културних добара	Подразумева повезивање и усклађивање стратегија заштите, планирања и управљања за просторе који садрже непокретна културна добра. Циљеви заштите културног наслеђа повезују се и усклађују са циљевима планског уређења простора, као и општег друштвеног и економског развоја одређене територије.
Интегрисано управљање плодношћу земљишта	(Integrated Soil Fertility Management – ISFM) – комбиновање неорганских и органских хранљивих материја за усеве ради одржавања плодности земљишта и повећања производње пољопривредних култура.
Интернет ствари	<i>Internet of things – IoT</i> / Технологија којом се обезбеђује повезивање било где, било кад, било чега (било ког уређаја), било кога, било којим путем и било којим сервисом.

Једнакост услуга	Означава доступност услуге која не мора бити стандардизована, него је организована у зависности од демографских, социјалних, културних, економских и просторно-насељских обележја локалне заједнице.
Капацитет животне средине	Способност животне средине да прихвати одређену количину загађујућих материја без нарушавања равнотеже и наступања неповратне штете у животnoj средини.
Капацитет предела	Ниво стабилности предела којим се изражава способност предела да прихвати одређени степен промена које не доводе до неповратног губитка карактера предела.
Капацитет туристичког простора	Максималан обим и интензитет коришћења туристичког простора и ресурса који не доводи до деградације животне средине, поремећаја екосистема и угрожавања природних и културних добара, као ни до смањења економски оправданог обима и квалитета туристичке понуде и доживљаја туриста.
Карактер предела	Доследан и јасан образац (шема) предеоних елемената која га чини препознатљивим, другачијим у односу на остале.
Квалитет предела	Стање карактера предела које се исказује индикаторима с предеоно-еколошког и естетског (визуелног) аспекта (диверзитет, комплексност, кохерентност, природност и отвореност).
Квинтилни однос C80/C20	Однос 20% становништва с највишим еквивалентним приходом и 20% становништва с најнижим еквивалентним приходом.
Конвенционална пољопривреда	Систем пољопривредне производње који карактеришу висока капитална интензивност, монокултура и интензивна употреба синтетичких инпута, попут хемијских ђубрива и пестицида, са основним циљем максимизирања продуктивности и профита.
Конзервацијска пољопривреда	(<i>Conservation Agriculture — CA</i>) концепт управљања агроекосистемима ради побољшане и одрживе продуктивности, повећања профита и сигурности хране, уз истовремено одржавање и побољшање базе ресурса и стања животне средине (FAO, 2015).
Концепт безбедности земљишта	Подразумева да квалитет и квантитет земљишних ресурса, неопходан за одржавање функција екосистема и обезбеђивање производње хране, треба да остане стабилан или побољшан у оквиру одређених просторних и временских услова.
Коришћено пољопривредно земљиште (КПЗ)	Њега чине: пољопривредно земљиште на окућници; оранице и баште (укључујући угаре); стални засади – воћњаци, виногради, расадници, засади корпарске врбе, површине под рогозом, рогачем, површине на којима се узгајају тартуфи, као и засади јелки подигнутих за продају (новогодишње јелке); и ливаде и пашњаци које газдинство редовно обрађује – користи.
Кохезиона политика	Позната и као „регионална политика”, представља главну инвестициону политику ЕУ, која доприноси постизању уравнотеженог развоја, отварању нових радних места, побољшању квалитета живота грађана и повећању укупног економског развоја ЕУ; она је, такође, израз солидарности, будући да се подршка усмерава на мање развијене регионе са циљем да се оснажи економска, социјална и територијална кохезија у ЕУ.
Креативне економије	Креативне економије (тзв. креативне активности) укључују различите врсте услуга које стварају, производе и комерцијализују „неопипљиве”/нематеријалне културне продукте: оглашавање, мулти-медијску културу, архитектуру, уметност, старе занате, дизајн, високу моду, филм и видео, рачунарске игре и друге интерактивне софтвере за слободно време, ИКТ, музику, сценску уметност, издаваштво, телевизију, радио, ексклузивну трговину, део образовања, итд.
Креативни град	Подстицајно окружење за његове становнике; пружа интеракцију, интеграцију и инклузију, истовремено у први план ставља аутентичност и квалитет понуде у конкурентском окружењу.
Културни предели	Представљају комбиновано деловање природе и човека.

Људски капитал	Образовање отелотворено у знањима и вештинама које поседују појединци назива се људски капитал, а у сфери рада људски капитал се најчешће поистовећује са (високо)квалификованом радном снагом.
Миграциони салдо	Разлика између броја досељених и одсељених
Митигација	Ублажавање климатских промена; процеси неопходни за смањење узрока климатских промена укључујући иницијативе и мере које се спроводе ради смањења извора или повећања везивања гасова стаклене баште.
Мултифункционална пољопривреда	Модел одрживе пољопривредне производње која, обављањем функција везаних за производњу хране и непрехрамбених пољопривредних сировина, истовремено обезбеђује заштиту животне средине и природних ресурса и очување економско-социјалне виталности и културно-историјског наслеђа руралних заједница.
Научно-технолошки парк	Локационо-просторни облик и инструмент мултилатералног развоја (технолошког, економског, урбаног) са високом концентрацијом активности које су усмерене на: истраживање и развој, иновације и нове технологије, трансфер иновација и технологије у стартап иновационим и ИТ фирмама, високотехнолошку производњу и услуге које реализује високостручни кадар, итд., уз подршку државе.
Неконтролисано урбано ширење	Неконтролисано урбано ширење подразумева стихијско и непланирано ширење грађевинских подручја у урбаном и пери-урбаном простору (приградске и друге зоне са ниском густином насељености). Најчешће га карактерише масовна бесправна изградња објеката и урбаних структура које имају слабу инфраструктурну/комуналну опремљеност и приступ услугама од општег интереса.
Неутрална деградација земљишта	<i>LDN - Land Degradation Neutrality</i> / Концепт према коме се на конкретној територији мора у одређеном временском периоду успоставити баланс између количина деградираних земљишта и количина земљишта којима је обновљено, пожељно и побољшано, добро пољопривредно и еколошко стање.
Неформална насеља	Спонтано настала насеља или насеља изграђена без поштовања законом утврђених процедура и прописа. Подразумевају два основна типа неформалних насеља: 1) приградска стамбена насеља изграђена претежно на приватном, пољопривредном земљишту, са породичним кућама од тврдог материјала, стандардне величине и структуре за индивидуалну стамбену изградњу, углавном опремљена основном инфраструктуром (тзв. „унапређена неформална насеља”) и 2) подстандардна насеља (видети под: подстандардна насеља).
Одговарајуће становање (адекватно становање)	Становање које обезбеђује: 1) правну заштиту поседа, 2) расположивост услуга, материјала, опреме и инфраструктуре, 3) приуштивост, 4) погодне услове за живот, 5) приступачност за све социјалне групе, 6) одговарајућу локацију и 7) културну адекватност, у складу са међународно признатим аспектима права на одговарајуће становање.
Одржива пољопривреда	Концепт пољопривредне производње која је еколошки подобра, економски исплатива и социјално прихватљива.
Одрживи град	Иновативан град који користи сва средства како би побољшао квалитет живота, конкурентност, ефикасност операција и функција, истовремено бринући да је то у складу са потребама садашње и будуће генерације у односу на економски, социјални, еколошки и културни аспект.
Одрживи пољопривредни и рурални развој	Развој пољопривреде и руралних подручја који подразумева очување земљишта, воде, биљних и животинских ресурса, тј. развој који не угрожава животну средину, технички је применљив, економски исплатив и друштвено прихватљив и продуктиван на дуги рок (ФАО, 2001)
Одрживи просторни развој туризма	Организација и уређење туристичког простора у коме је омогућен креативан компромис између економског развоја туризма и социо-економске добробити локалне заједнице, са једне, и заштите и унапређења животне средине, природе, природних и културних вредности, са друге стране.

Одрживо становање	Концепт становања чији је развој заснован на интегралном уважавању принципа заштите животне средине, економске ефикасности, социјалне инклузије и партиципације и културне адекватности.
Опасан отпад	Отпад који по свом пореклу, саставу или концентрацији опасних материја може проузроковати опасност по животну средину и здравље људи и има најмање једну од опасних карактеристика утврђених посебним прописима, укључујући и амбалажу у коју је опасан отпад био или јесте упакован.
Органска пољопривреда	Систем пољопривредне производње који комбинује најбоље еколошке праксе, висок ниво биолошке разноврсности, очување природних ресурса и примену високих стандарда добробити животиња са захтевима одређене категорије потрошача за производима добијеним употребом природних супстанци и процеса.
Паметан град	Динамичан систем којим се управља према савременом моделу доброг управљања, уз помоћ актуелног информационо-комуникационог технолошког алата, уз активно учешће грађана и заинтересованих актера, повезујући и координирајући паметна решења два или више кључних елемената градског система: саобраћаја, техничке инфраструктуре, енергије, воде, животне средине, безбедности, јавних служби, грађења, управљања градом и других битних компоненти његовог развоја.
Периурбано подручје	Транзициона зона интеракције у којој се урбане и руралне активности преклапају, повезују или су у конфликту а карактеристике простора су предмет брзих модификација узрокованих људским активностима.
Подстандардна насеља	Такође и „нехигијенска насеља”, „сламови” и сл. Изграђена су претежно на земљишту другог лица и на јавном земљишту, са подстандардним породичним кућама, углавном од слабог материјала, са минимумом или без основне инфраструктурне опремљености.
Понор или секвестрација угљеника	Сваки процес, активност или механизам којим се одстрањују из атмосфере ГХГ, аеросоли или претходници ГХГ.
Предео	Означава одређено подручје, онако како га виде и доживе људи, чији је карактер резултат деловања и интеракције природних и/или културних (антропогених) фактора.
Природни предели	Предели у којима је степен модификације минималан, биофизичка структура је већином природног порекла (ресурси средине), а у којој се могу наћи и елементи који су последица природних поремећаја и занемарљиво малог утицаја човека. Природи блиски предели су просторно модификоване структуре у којима је степен измењености већи али њихово функционисање и значење је и даље у служби заштите природе и биодиверзитета.
Прекривање/заптивање земљишта	Трајни губитак земљишта његовим прекривањем урбаном инфраструктуром (насеља, индустријске зоне, саобраћајнице, депоније, итд.).
Просторна доступност услуге	Означава прихватљиву удаљеност услуге од места становања корисника, односно насеља у коме је организована услуга у односу на насеља у окружењу, чији становници користе односну услугу.
Расути извори загађања	Супстанце које загађују воде доспевајући у водотоке са широких површина (нпр. са пољопривредних површина, са еродираних терена).
Регионална демографска регресија	Демографско назадовање на регионалном нивоу (на нивоу регионалних области, локалном нивоу), погоршање и заостајање кључних демографских показатеља у односу на претходни период (природни прираштај, старосна структура, миграциони токови).
Регион за управљање отпадом	Просторна целина која обухвата више суседних јединица локалне самоуправе које, у складу са споразумом који закључују те јединице локалне самоуправе, заједнички управљају отпадом у циљу успостављања одрживог система управљања отпадом.

Резилијентност	Резилијентност (енг. Resilience) се односи на способност опоравка неког субјекта (региона, насеља, економског система, предузећа, друштва, људских ресурса, техничких/ инфраструктурних система, природног/еколошког система и др.) и његовог повратка у (приближно) претходно стање након излагања изненадном притиску или екстремно неповољној промени. Синоними за овај појам су гипкост, еластичност и флексибилност, док се „отпорност” сматра само делом комплексног појма резилијентности.
Ремедијација	Активности на уклањању, контроли, ограничавању или редуковању загађења, тако да контаминирано подручје, узимајући у обзир негову садашњу и будућу намену, више не представља ризик по здравље људи и животну средину.
Речни систем	Хидрографски систем већег речног слива који је познат географски појам, али је и управљачка целина којом се јединствено управља, у складу са кључним постулатом водопривреде да се водама мора управљати на нивоу већих речних сливова.
Рециклажа	Свака операција поновног искоришћења којом се отпад прерађује у производ, материјале или супстанце без обзира да ли се користе за првобитну или другу намену, укључујући поновну производњу органских материјала, осим поновног искоришћења у енергетске сврхе и поновне прераде у материјале који су намењени за коришћење као гориво или за прекривање депонија.
Рурална подручја	Простори ван урбаних подручја, по правилу мале густине насељености које чине самостална рурална насеља или умрежена са локалним урбаним центром.
Рурални предео	Показује биофизичке карактеристике природног и природи блиског предела али се под утицајем антропогених промена рашчлањује у мање целине са карактеристичним начином коришћења простора, специфичним типовима руралних насеља и посебним културним идентитетом.
Рурално насеље	Углавном је монофункционално; становништво се претежно бави пољопривредним делатностима, или другим делатностима базираним на локалним ресурсима руралног подручја.
Социјална кохезија	Поједностављено, социјално правичан и уравнотежен развој, који омогућава просперитет што већег броја („свих”) социјалних, територијалних и других друштвених група, одређени степен солидарности, одређени степен друштвене интеграције, и што мању тзв. „социјалну искљученост”.
Социјалне услуге од општег интереса	Односе се на: (1) мрежу/институционални оквир социјалне сигурности и обухвата здравље, старење, незапосленост, ризике од губљења посла, неспособност/сметње за самосталан живот (<i>disability</i>), и (2) услуге које се обезбеђују директно грађанима/појединцима, имају улогу превенције од искључености и јачање социјалне кохезије и обухватају различите видове подршки да би се олакшала социјална укљученост и заштитила/гарантовала основна права.
Спољне воде	Велике воде у рекама од којих се насипима штити неко подручје
Стамбена подршка	(Социјално становање) – сваки облик помоћи за становање лицу које из социјалних, економских и других разлога не може сопственим средствима да реши стамбену потребу по тржишним условима за себе и своје породично домаћинство.
Супсидијарност	Означава расподелу надлежности између више нивоа државне организације, код које се одређена функција преноси на најнижи ниво на којем се може ефикасно обављати.
Таксон	Реалан организам односно група реалних организама који се по степену сродства могу класификовати у оквиру основних таксономских категорија на нивоу врсте, рода, фамилије, реда, класе, раздела, царства, домене, као и још многобројних допунских категорија.
Територијална кохезија	Територијално уравнотежен развој одређене просторне целине који омогућава решавање проблема територијалне расцепканиости („фрагментације”), остваривање разумне „функционалне поделе рада” међу саставним подручјима, и постизање одређеног степена територијалне интеграције.

Територијални капитал	Скуп свих развојних фактора (ресурса, потенцијала и др.) одређеног подручја. Састоји се од: (а) „тврдих” фактора-елемената („опипљивих”, „апсолутних”, „квантитивних” и сл.): географски односно геостратешки положај; клима; величина територије; бројност популације; издашност природних ресурса; економска структура; квалитет живљења-живота; квалитет животне средине („енвајронмента”); развијеност техничке инфраструктуре и њена приступачност; културно наслеђе; тзв. људски („хумани”) ресурси-капитал и др.; и (б) „меких” фактора-елемената („субјективних”, „релационих”, „квалитативних”, „мање опипљивих” и сл.): општи тзв. „сазнајни, културни и институционални капитал”; способност за иновације; висина трансакционих трошкова; социјални капитал (у ужем смислу); ставови и обичаји појединаца, група и институција и организација; неформална регионална правила и способност и спремност за међусобну сарадњу, помоћ, партиципацију и постизање компромиса; развијеност стратешког мишљења, истраживања и управљања, институционална и организациона оспособљеност за припремање, доношење и остваривање демократски заснованих и квалитетних одлука о развоју; оспособљеност за комбиновано побољшање територијалне конкурентности и територијалне кохезије (кроз оптимално коришћење укупног територијалног капитала); оспособљеност за иновације; развијеност мрежа за комуникацију и интеракцију разних актера у томе, као и одговарајућих поступака-процедура (формализованих, неформалних итд), а нарочито за међуинституционалну (међуорганизациону сарадњу); конкурентност производних система; тзв. „пословна клима”; степен одрживости економских и еколошко-просторних система; начин контролисања ризика и хазарда; итд.
Традиционална пољопривреда	Систем пољопривредне производње који користи локалне природне ресурсе према знањима која се преносе генерацијама, обезбеђујући тиме висок степен еколошке рационалности, посебно због инсистирања на примени конзервацијских метода обраде земљишта и техника узгоја стоке ниског интензитета.
Транзитне воде	Воде које на територију Републике Србије доспевају са подручја других држава.
Трансфер станица	Место до којег се отпад допрема и привремено складишти ради раздвајања или претовара пре транспорта на третман односно поновно искоришћење или одлагање.
Туристичка дестинација	Уређен и опремљен туристички простор са израженим природним и створеним атракцијама, као одредиште туристичког путовања у коме је организован доминантни вид туризма са туристичком понудом за прихват и боравак туриста.
Туристичка понуда	Услугне делатности туристичке привреде, као и све остале комплементарне делатности које задовољавају потребе туриста у туристичкој дестинацији, туристичком центру и месту, укључујући смештај, исхрану, рекреацију, спорт, забаву, едукацију и др.
Туристички кластер	Просторно-функцијска целина организованог пословања обједињене постојеће и потенцијалне туристичке понуде разних видова туризма у туристичким просторима више туристичких дестинација, центара и места.
Туристички промет	Број долазака и број ноћења туриста у години по врстама туристичких центара и места и по врстама смештаја, као и годишњи туристички приход (девизни прилив од иностраног туризма и приход од домаћег туризма) и годишњи девизни одлив (због одласка домаћих туриста у иностранство).
Туристички простор	Јединствена географска и функционална целина природних и створених ресурса, вредности и атракција од оствареног и потенцијалног значаја за туризам, зависно од трајања туристичке сезоне и могућности формирања и развоја туристичких дестинација, центара и места.
Туристички смештај	Број регистрованих туристичких лежаја по врстама туристичких центара и места и по врстама смештаја (основног и комплементарног), уз нерегистроване лежаје који се рентирају у туризму.

Туристички центар	Град, бања и планински ризорт као, традиционални или нови, засебни центри и центри туристичких дестинација са комплетном туристичком понудом у туристичком смештају, јавним садржајима, туристичкој, саобраћајној и комуналној инфраструктури.
Туристичко место	Мање традиционално или ново насеље са скромнијом туристичком понудом за боравак, одмор и рекреацију.
Унутрашње воде	Воде од падавина и провирне воде на неком брањеном подручју од којих се мерама одводњавања то подручје мора да штити.
Урбани предео	Човековим интервенцијама потпуно измењен природни или рурални предео који се успоставља и функционише прилагођено урбаним потребама.
Урбани систем	Чине га урбани центри, урбана насеља и рурална насеља, саставни делови урбаних и руралних подручја.
Урбани центар	Полифункционално насеље које је средиште јединице локалне самоуправе.
Урбано насеље	Полифункционално насеље које нема управну функцију, а становништво се већином бави непољопривредним делатностима.
Урбано подручје	Територија променљивог обухвата и различитог морфолошко-физиономског испољавања коју поред урбаног центра чине и околна насеља и рурална подручја која су повезана са центром дневном миграцијом радне снаге и другим кретањем становништва условљеног функцијском зависношћу од центра.
Факторинг	Продаја потраживања од стране привредног субјекта фактору, најчешће специјализована финансијска институција, факторинг организација, која откупљује потраживања и сноси сав ризик евентуалне немогућности наплате потраживања, представљају специфичан облик прибављања средстава продајом потраживања. Реч је у правилу о потраживањима мањег обима и краћих рокова.
Feasibility study	Студија изводљивости је документ којим се испитује да ли је одређени пројекат тржишно и финансијски исплатив и да ли је организационо и технички изводљив, а који инвеститору помаже у доношењу инвестиционе одлуке.
Feed-in тарифа	Предвиђене подстицајне откупне цене по произведеном kWh из ОИЕ које су усклађене са технологијом која се примењује и које Влада Републике Србије прописује на одређени временски период како би подстакла инвеститоре и смањила ризик инвестиције.
Форфетинг	Откуп потраживања од клијента, који врши најчешће банка форфетер, ређе специјализована институција, које јој продавац преноси уз пренос инструмената за наплату потраживања о роковима доспећа које је уговорио са купцем (меница, документарни акредитив, гаранција трећег лица). У правилу реч је о потраживањима већег обима и дужих рокова у односу на потраживања код факторинга.
Хидротехничке мелиорације	Мере одводањавања и наводњавања којима се остварује повећање и стабилизација пољопривредне производње.
Центар за сакупљање отпада	Место одређено одлуком јединице локалне самоуправе, на које грађани доносе отпад и кабастни отпад (намештај и бела техника, баштенски отпад, материјал погодан за рециклажу, укључујући и опасан отпад из домаћинства).
Циркуларна економија/ „зелена” економија	Циркуларна индустријска производња подразумева смањење потрошње материјалних и енергетских инпута/ресурса, смањење емисија и индустријског отпада, подршку ниско-угљеничкој производњи и климатски-неутралним производима, као и интегрисаност производње са услугама у затвореном/кржном циклусу. Подразумева модел производње и потрошње који укључује поновну употребу, поправку, преуређивање и рециклирање постојећих материјала и производа што је дуже могуће и на тај начин продужаваја животни циклус производа. „Зелена” економија је синоним за циркуларну економију.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

Носилац израде:

МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНАРСТВА, САОБРАЋАЈА И ИНФРАСТРУКТУРЕ

Извршиоци:

ИНСТИТУТ ЗА АРХИТЕКТУРУ И УРБАНИЗАМ СРБИЈЕ

Директор

др Саша Милијић, научни саветник

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Декан

Проф. др Дејан Филиповић

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ

Декан

Проф. др Владан Ђокић

САОБРАЋАЈНИ ИНСТИТУТ ЦИП Д.О.О.

Генерални директор

Милутин Игњатовић

ЈП ЗАВОД ЗА УРБАНИЗАМ ВОЈВОДИНЕ

Директор

Предраг Кнежевић

GDI SOLUTIONS D.O.O.

Директор

Нинослав Митрић

Београд, март 2021. године

Носилац израде: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре

Носиоци координације:	Ђорђе Милић, Ивана Стефановић, Оливера Радоичић
Остали учесници у координацији:	Светлана Чеперковић, Марина Ђорђевић, Александра Ђумић, Љиљана Живковић, Сениша Тркуља, Милица Добричић, Тијана Живановић Милић, Дејан Ђорђевић

РАДНИ ТИМ ЗА ИЗРАДУ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2021. ДО 2035. ГОДИНЕ

Руководни тим: ИНСТИТУТ ЗА АРХИТЕКТУРУ И УРБАНИЗАМ СРБИЈЕ

Одговорни планери:

др Саша Милијић, д.п.п. број лиценце 100 0007 03 МП	Проф. др Марија Максин, д.и.а. број лиценце 100 0014 03 МП	др Небојша Стефановић, д.п.п. број лиценце 100 0082 04 МП

Ужи синтезни тим:	Саша Милијић, Марија Максин, Небојша Стефановић, Славка Зековић, Никола Крунић, Марко Перишић, Дејан Филиповић, Владан Ђокић, Драгиша Дабић, Ненад Спасић, Дејан Ђорђевић, Велимир Шећеров, Миодраг Вујосевић	
Шири синтезни тим:	Руководни тим и носиоци/чланови израде тематских области	
Координатори:	Јасна Петрић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Маријана Пантић	
	Наташа Чолић	
	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
	Милан Радовић	Универзитет у Београду – Географски факултет
	Бисерка Митровић	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
	Наташа Симичић	ЈП Завод за урбанизам Војводине
МЕТОД ИЗРАДЕ ППРС		
Носиоци израде:	Руководни тим	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
ОСВРТ НА ПЛАНСКИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Руководни тим и носиоци/чланови израде тематских области	
СИНТЕЗНА АНАЛИЗА ПОТЕНЦИЈАЛА И ОГРАНИЧЕЊА И КЉУЧНИХ ПРОБЛЕМА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	
СЦЕНАРИО ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ДО 2035. ГОДИНЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	
ПРИНЦИПИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	
ВИЗИЈА И ОПШТИ ЦИЉЕВИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	
ДУГОРОЧНА СТРАТЕГИЈА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	
Шири радни тим:		
УТИЦАЈ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ОКРУЖЕЊА НА ПРОСТОРНИ РАЗВОЈ РЕПУБЛИКЕ		
Носилац израде:	Славка Зековић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Члан радног тима:	Едвард Јакопин	Универзитет у Београду – Географски факултет

ТЕРИТОРИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ШИРЕМ ЕВРОПСКОМ ОКРУЖЕЊУ И ПРОЦЕСУ ПРИДРУЖИВАЊА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ		
Носиоци израде:	Миодраг Вујошевић Бранка Тошић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије Универзитет у Београду – Географски факултет
Члан радног тима:	Зора Живановић	
ПОЛАЗИШТА ЗА СЦЕНАРИЈА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ДО 2035. ГОДИНЕ		
Носиоци израде:	Дејан Ћорђевић	Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Тијана Дабовић Тијана Ћорђевић (Природно-математички факултет, Универзитет у Н. Саду) Бојана Поледица	
ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ, ПОЉОПРИВРЕДА И РИБАРСТВО		
Носилац израде:	Марија Николић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Јелена Живановић Миљковић Весна Поповић (Институт за економику пољопривреде) Мирољуб Љешњак Иван Тамаш	ЈП Завод за урбанизам Војводине
ШУМЕ, ШУМСКО ЗЕМЉИШТЕ, ШУМАРСТВО И ЛОВСТВО		
Носилац израде:	Милан Медаревић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Снежана Обрадовић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Биљана Шљукић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Ненад Петровић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Биљана Пешић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Славица Пивнички	ЈП Завод за урбанизам Војводине
ВОДЕ И ВОДОПРИВРЕДНА ИНФРАСТРУКТУРА		
Носиоци израде:	Бранислав Ћорђевић Александар Ћукић (Грађевински факултет, Универзитет у Београду)	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Члан радног тима:	Матија Стипић	ЈП Завод за урбанизам Војводине
МИНЕРАЛНЕ СИРОВИНЕ И РУДАРСТВО		
Минералне сировине и рударство		
Носилац израде:	Владимир Павловић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Ненад Спасић Маријана Кораканити Наталија Павловић	
Геологија		
Носилац израде:	Велимир Јовановић	Универзитет у Београду – Географски факултет

СТАНОВНИШТВО		
Носиоци израде:	Гордана Војковић Даница Шантић	Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Мирјана Девеџић Вера Глигоријевић Петар Васић Владимир Никитовић (Институт друштвених наука) Јасна Петрић Весна Јокић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
УРБАНИ СИСТЕМИ И УРЕЂЕЊЕ УРБАНИХ НАСЕЉА		
Носиоци израде:	Никола Крунић Велимир Шећеров Драгутин Тошић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Божидар Манић Наташа Даниловић Христић Александра Гајић Данијела Срњић Александар Вучићевић (Урбанистички завод Београда) Марија Јефтић Драгица Гатарић Богдан Лукић Марија Дробњаковић (Географски институт „Јован Цвијић” САНУ) Бранко Протић Драгана Дунчић Иван Тамаш Наташа Симичић Бисерка Митровић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије Универзитет у Београду – Географски факултет ЈП Завод за урбанизам Војводине Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
РУРАЛНИ РАЗВОЈ И УРЕЂЕЊЕ СЕЛА		
Носилац израде:	Марија Максин	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Марија Николић Весна Поповић (Институт за економику пољопривреде) Никола Крунић Александра Гајић Јелена Живановић Миљковић Владица Ристић (Факултет за инжењерски менаџмент у Београду, Универзитет Унион – Никола Тесла) Владимир Пихлер	ЈП Завод за урбанизам Војводине
МРЕЖА ЈАВНИХ СЛУЖБИ, СОЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ И СТАНОВАЊЕ		
Мрежа јавних служби, социјални развој		
Носилац израде:	Весна Јокић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Ксенија Петовар Наташа Чолић Бисерка Митровић	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
Становање		
Носилац израде:	Тања Његић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ		
Носилац израде:	Едвард Јакопин	Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Марија Максин Славка Зековић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
ПРЕДУЗЕТНИШТВО, ИНВЕСТИЦИЈЕ И ФИНАНСИЈЕ		
Носилац израде:	Мирољуб Хаџић (Пословни факултет у Београду, Универзитет Сингидунум)	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Члан радног тима:	Славка Зековић	
ИНДУСТРИЈА И МСП		
Носилац израде:	Славка Зековић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Љубодраг Савић (Економски факултет, Универзитет у Београду)	
	Данило Фурунџић Ксенија Лаловић	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
ТУРИЗАМ – ОРГАНИЗАЦИЈА И УРЕЂЕЊЕ ТУРИСТИЧКИХ ПРОСТОРА		
Носиоци израде:	Саша Милијић Драгиша Дабић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Стеван Станковић (Географски факултет, Универзитет у Београду)	
	Јелена Басарић	
САОБРАЋАЈ И САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА		
Саобраћајна приступачност		
Носилац израде:	Ана Вулевић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Петар Ћапић Татјана Микић Марија Орсини Срђан Крљанац	
Путни саобраћај и путна мрежа		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Петар Ћапић Марија Марковић Саша Поповић Милан Михелић Срђан Крљанац	
Железнички саобраћај – мрежа и објекти		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Татјана Микић Марија Марковић Саша Поповић Срђан Крљанац Милан Михелић Данијел Савковић Немања Лошић	
Ваздушни саобраћај		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Јонел Ердељан Јасмина Арежина Марија Марковић	
Пловни путеви – водни саобраћај		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Марија Лазић Јасмина Арежина Марија Марковић	

Интермодални саобраћај и логистички центри		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Славица Илић	
	Мирјана Жарковић	
	Марија Марковић	
	Саша Поповић	
	Срђан Крљанац	
Гранични прелази		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Маријана Радовановић	
	Милан Михелић	
ЕЛЕКТРОНСКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ И ПОШТАНСКИ САОБРАЋАЈ		
Носилац израде:	Марко Перишић	Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
Чланови радног тима:	Периша Прокопијевић	
	Саша Поповић	
ЕНЕРГЕТИКА, ЕНЕРГЕТСКА ИНФРАСТРУКТУРА И ЕНЕРГЕТСКА ЕФИКАСНОСТ		
Енергетика и енергетска инфраструктура		
Носиоци израде:	Ненад Ћајић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Александар Јововић (Машински факултет, Универзитет у Београду)	
Чланови радног тима:	Зорица Санадер	ЈП Завод за урбанизам Војводине
Обновљиви извори енергије		
Носиоци израде:	Марина Ненковић-Ризнић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Мила Пуцар	
Чланови радног тима:	Владан Ћокић	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
	Милица Милојевић	
Енергетска ефикасност у зградарству, индустрији, саобраћају и комуналним услугама		
Носилац израде:	Марина Ненковић-Ризнић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Мила Пуцар	
Чланови радног тима:	Ненад Ћајић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Александар Јововић (Машински факултет, Универзитет у Београду)	
	Душан Игњатовић	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
	Зорица Санадер	ЈП Завод за урбанизам Војводине
ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ		
Носилац израде:	Дејан Филиповић	Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Бошко Јосимовић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
	Љубица Душков	Универзитет у Београду – Географски факултет
УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ		
Носилац израде:	Марина Илић (Факултет за екологију и заштиту животне средине у Београду, Универзитет Унион - Никола Тесла)	Универзитет у Београду – Географски факултет
Члан радног тима:	Бошко Јосимовић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
ЗАШТИТА, УРЕЂЕЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНОГ НАСЛЕЂА		
Биодиверзитет		
Носилац израде:	Ивица Радовић	Универзитет у Београду – Географски факултет
Члан радног тима:	Снежана Ћурђић	
Заштита, уређење и коришћење природних добара		
Носилац израде:	Марија Максин	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Божидар Васиљевић	
	Снежана Ћурђић	Универзитет у Београду – Географски факултет
	Владимир Пихлер	ЈП Завод за урбанизам Војводине

Рељеф		
Носилац израде:	Славољуб Драгићевић	Универзитет у Београду – Географски факултет
Чланови радног тима:	Иван Новковић Бобан Милојковић (Криминалистичко-полицијски универзитет)	
ЗАШТИТА, УРЕЂЕЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ КУЛТУРНИХ ДОБАРА		
Носиоци израде:	Ана Никовић Божидар Манић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Урош Радосављевић Свјетлана Реко	Универзитет у Београду – Архитектонски факултет ЈП Завод за урбанизам Војводине
ЗАШТИТА, УРЕЂЕЊЕ И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ ПРЕДЕЛА		
Носилац израде:	Невена Васиљевић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду)	Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Борис Радић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Сузана Гавриловић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Тијана Црнчевић Владимир Пихлер	ЈП Завод за урбанизам Војводине
СМАЊЕЊЕ РИЗИКА ОД КАТАСТРОФА И УПРАВЉАЊЕ ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА		
Носиоци израде:	Славољуб Драгићевић Никола Крунић	Универзитет у Београду – Географски факултет Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Чланови радног тима:	Дејан Филиповић Иван Новковић Биљана Аболмасов (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду) Владимир Цветковић (Факултет безбедности, Универзитет у Београду) Ратко Ристић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Борис Радић (Шумарски факултет, Универзитет у Београду) Александар Лазаревић Љубиша Безбрадица	Универзитет у Београду – Географски факултет Институт за архитектуру и урбанизам Србије
ПРИЛАГОЂАВАЊЕ КЛИМАТСКИМ ПРОМЕНАМА		
Носиоци израде:	Марина Ненковић-Ризнић Владан Ћокић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
Чланови радног тима:	Мила Пуцар Данијела Божанић (PR агенција за консалтинг CLIMATE ACTION CONSULTING, Београд) Јелена Луковић Милица Милојевић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије Универзитет у Београду – Географски факултет Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
ЗАШТИТА И КОРИШЋЕЊЕ ПРОСТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ		
Носиоци израде:	Ужи синтезни тим	

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА			
Приоритетна планска решења до 2025. године			
Мере и инструменти имплементације			
Однос према јавним политикама и смернице за примену у планском систему Републике Србије			
Израда и доношење планских докумената			
Носилац израде:	Небојша Стефановић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
Чланови радног тима:	Ужи синтетички тим, носиоци израде тематских области		
Показатељи просторног развоја			
Носилац израде:	Омиљена Целебџић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
Члан радног тима:	Оливера Његомир	ЈП Завод за урбанизам Војводине	
Смернице за израду програма имплементације ППРС			
Носилац израде:	Марија Максин	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
КОНСУЛТАНТИ			
	Борислав Стојков	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
	Мирољуб Станковић (ЈП Завод за урбанизам Ниш)		
	Влада Аранђеловић		
РЕФЕРАЛНЕ КАРТЕ И БАЗЕ ПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА			
Носиоци израде:	Никола Крунић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
	Олгица Бакић		
Чланови радног тима:	Александра Гајић	GDI SOLUTIONS D.O.O.	
	Јелена Басарић		
	Данијела Срњић		
	Драгиша Дабић		
	Нинослав Митрић		
	Војкан Гајовић		
	Александар Ћорђевић		Универзитет у Београду – Географски факултет
	Марија Марковић		Саобраћајни институт ЦИП д.о.о.
ДИЗАЈН КОРИЦА И ТЕХНИЧКА ПОДРШКА			
	Сања Симоновић Алфировић	Институт за архитектуру и урбанизам Србије	
	Срђан Милосављевић		